

ETT ELDFÄNGT ÄMNE

Den nedlagda brandstationen i Arby i Kalmar kommun. Brandstationen lades ned 1971 i samband med kommunblocksreformens genomförande.

Foto: Erik Wångmar 1982.

ETT ELDFÄNGT ÄMNE

**Utvecklingen av kommunernas brandförsvär
1945–1976**

ERIK WÅNGMAR

STUDIER I STADS- OCH KOMMUNHISTORIA 35

STADS- OCH KOMMUNHISTORISKA INSTITUTET

Tryckt med bidrag från:
Ejnar Lindhs kommunalvetenskapliga stiftelse.
Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).

STUDIER I STADS- OCH KOMMUNHISTORIA

Utgivare: Lars Nilsson
Stockholm 2009

Stads- och kommunhistoriska institutet, Historiska institutionen,
Stockholms universitet, 106 91 Stockholm

© Erik Wångmar och Stads- och kommunhistoriska institutet
ISBN 978-91-88882-35-6
EAN 9789188882356
Tryck: Intellecta Infolog AB, Göteborg 2009

ABSTRACT

Following new laws regulating fire safety, instigated in 1944, all municipalities in Sweden were obligated to organize fire protection, starting in 1945. However, the municipalities were not obliged to arrange their own fire department, but were instead free to close deals with other municipalities or with voluntary as well as private contractors.

Before 1945 only larger cities, 'köpingar', and certain specific municipalities were forced to organize a fire department. When new regulations were put into effect, Sweden was still divided into old municipalities (sockenkommuner), which remained until 1952. This study follows the development of fire protection in at the local level from 1945 until 1976 when a major merging of municipalities, which mostly remains until this day, took place.

The study has two principal aims. The first one is to describe and analyse how revised legislation and the merging of municipalities effected the organization of fire protection in Swedish municipalities. The second aim is to explore decision-making on fire protection at the municipal level. In addition to the fire laws of 1944, 1962 and 1974 the two reforms on the merging of municipalities (1952, 1962-74) were the important junctures during the 30 year period of investigation.

Between 1952 and 1976 the number of independent fire departments was reduced by almost 50 percent, and this has to be viewed as a major geographic centralization. This centralization, moreover, was facilitated by several factors. The most important was the reduction of industries, and the reduced population, in rural areas, as well as the technological innovations within agriculture. Furthermore, two additional reasons for this centralization were firstly that roads were significantly improved at the country-side, and, secondly, that the remaining fire fighting equipment, not least fire trucks, were modernized. The conflicts that emerged at the municipal decision-making arena often had a geographical dimension, meaning, among other things, that the personal residence of politicians often meant more to their decision than their respective party-affiliation. Furthermore, Swedish municipalities were allowed to proceed with the centralization in spite of far-reaching state control in the area of fire protection, resulting from the fact that 'länsstyrelsen' always had to approve of their organization of fire security. Nonetheless, relevant state agencies displayed a great flexibility vis-à-vis the municipalities during this process of change.

Keywords: Fire defence, state control, centralization, municipal decision-making

Den nedlagda brandstationen i Björköby i Vetlanda kommun. Brandstationen avvecklades 1978 efter att kommunen antagit en ny brandordning till följd av tillkomsten av 1974 års brandlag. Kommunalsrådets protester mot förslaget att lägga ned brandstationen återges på sidan 11 i föreliggande bok.

Foto: Erik Wångmar 1980.

INNEHÅLL

1. INLEDNING	11
Målsättning och frågor	13
Avgränsningar och disposition	14
Brandhistoriska begrepp	15
2. TIDIGARE FORSKNING	18
Inom det vetenskapliga fältet	18
Utanför det vetenskapliga fältet	23
Sammanfattning	29
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	31
Stat och kommun	31
Implementering	35
Decentralisering och centralisering	37
Konflikt, konsensus och politisk kultur	37
Sammanfattning	41
4. METOD	43
Urvalen av lokala kommunala exempel	43
Källmaterialet	46
Intervjuer	47
Sammanfattning	48
5. BRANDHISTORISK BAKGRUND FRAM TILL ÅR 1945	49
Inom administrativa tätorter	49
På landsbygden	52
Sammanfattning	55
6. LAGARNA — REGELVERKETS UTVECKLING 1944–1976	56
1944 års lag	56
1962 års lag	65
1974 års lag	72
Sammanfattning	78
7. LANDET BLIR TÄCKT AV BRANDKÅRER — ORGANISERINGEN ENLIGT 1944 ÅRS LAG	80
Generell utveckling	80
Kommunalförbund	92
Kostnadsutveckling	94
Kommunala exempel	96
Växjö	97
Öjaby	101
Östra Torsås	103

Nybro.....	106
Oskar.....	108
Örsjö.....	110
Holmön.....	112
Sammanfattning.....	113

8. DEN FÖRSTA CENTRALISERINGEN — EFFEKTER

AV 1952 ÅRS INDELNINGSGREFORM	115
Generell utveckling.....	115
Kommunalförbund.....	122
Kostnadsutveckling.....	123
Kommunala exempel.....	124
Bergunda.....	124
Östra Torsås.....	130
Madesjö.....	136
Mortorp.....	140
Redväg.....	141
Sammanfattning.....	143

9. FÖRHÖJD BEREDSKAP — FÖRÄNDRINGAR TILL

FÖLJD AV 1962 ÅRS LAG	145
Generell utveckling.....	145
Kommunala exempel.....	157
Växjö.....	157
Bergunda.....	159
Östra Torsås.....	163
Nybro.....	170
Madesjö.....	175
Mortorp.....	180
Redväg.....	182
Holmön.....	185
Sammanfattning.....	187

10. DEN STORA CENTRALISERINGEN — EFFEKTER AV

KOMMUNBLOCKSREFORMEN 1962–1974	190
Generell utveckling.....	191
Kommunalförbund.....	201
Utredningar av stadsförbundet/kommunförbundet.....	203
Kostnadsutveckling.....	208
Kommunala exempel.....	209
Uppsala.....	209
Nyköping.....	212
Vetlanda.....	218
Tingsryd.....	220
Växjö.....	227
Kalmar.....	231
Nybro.....	236

Torsås	244
Halmstad.....	248
Ulricehamn	257
Umeå.....	265
Sammanfattning.....	268

**11. FRÅN BRANDKÅR TILL RÄDDNINGSKÅR —
FÖRÄNDRINGAR TILL FÖLJD AV 1974 ÅRS LAG.....** 271

Generell utveckling.....	271
Kommunalförbund.....	281
Kommunala exempel	282
Uppsala.....	282
Nyköping.....	286
Vetlanda.....	287
Tingsryd.....	295
Växjö	295
Kalmar	296
Nybro.....	297
Torsås	300
Halmstad.....	302
Ulricehamn	302
Umeå.....	303
Sammanfattning.....	304

12. EPILOG 1977–2009..... 306

Lagar	306
Kommunal nivå.....	307

13. SAMMANFATTANDE ANALYS..... 309

Relationen mellan stat och kommun.....	309
Implementering av nya regelverk.....	316
Decentralisering och centralisering.....	321
Konflikt, konsensus och politisk kultur på den kommunalpolitiska arenan.....	327
Brandförsvaret och samhällsutvecklingen – syntes.....	334

REFERENSER..... 339

Otryckt källmaterial	339
Elektroniskt material.....	347
Tryckt källmaterial.....	348
Intervjuer.....	350
Litteratur	351

TABELLFÖRTECKNING 356

BILAGOR..... 360

FÖRORD

Orsaken till att jag skrivit en bok om det kommunala brandförsvaret är mitt stora personliga intresse för ämnet. Upprinnelsen till intresset kan troligen framförallt kopplas till att min morfar, Ragnar E. Jonsson (1898–1977), hade varit med i brandkåren på hemorten, först som brandchef och efter 1952 års kommunala in-delningsreform som vice brandchef och kårchef. Hans levande berättelser skapa-de tidigt ett intresse som även medfört att jag under nio år, 1992–2000, ingick i Nybro kommuns räddningsnämnd, varav tre år som ersättare och sex år som vice ordförande. Under min tid som politiker var jag inblandad i några konflikter som var ganska djupgående, varför titeln, *Ett eldfångt ämne*, inte heller saknar viss relevans för mina egna erfarenheter från området.

Arbetet med boken inleddes redan under år 2006 med den stora materialin-samlingen från riksarkivet och krigsarkivet. Därefter låg arbetet helt nere fram till i början av 2009, då det återupptogs och bedrevs sedan ganska intensivt fram till sommaren 2009, varefter det preliminära manuset överlämnades till utgiva-ren. Skrivandet har delvis skett inom ramen för den tid för kompetensutveckling som ingår i min tjänst. Arbetsgivaren, Institutionen för samhällsvetenskap vid Växjö universitet, har även låtit mig använda utvecklingsmedel för att bekosta anskaffning av källmaterialet. Från Ejnar Lindhs kommunalvetenskapliga stiftel-se fick jag i maj 2009 10 000 kronor som tryckningsbidrag till föreliggande bok. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) har beviljat ett tryck-ningsbidrag på 5000 kronor. Jag vill därför framföra ett stort och uppriktigt tack till både stiftelsen och MSB för deras stora välvilja att stödja min forskning.

En första version av manuset har granskats av fyra historiker, professorerna Lars Nilsson och Peter Aronsson samt doktoranderna Marie Eriksson och Börje Björkman. Lars Nilsson har för femte gången fungerat som utgivare för en bok som jag skrivit och han har än en gång gjort en gedigen arbetsinsats. Inom stats-vetenskapen har doktorand Johanna Jormfeldt läst delar av manuset. Räddnings-chefen i Bromölla kommun, Åke Blomqvist, har granskat delar av manuset ur ett professionsperspektiv. Ett flertal arkivinstitutioner har gett värdefullt bistånd i arbetet. Det gäller i synnerhet stads-/kommunarkiven i Uppsala, Nyköping, Halmstad, Ulricehamn och Umeå. Personalen på Växjö universitetsbibliotek har på ett förtjänstfullt skött inlåningen av dagstidningar på mikrofilm. FD Karl Loxbo har utformat bokens engelska abstract. Min far, Per-Olof Wångmar, har korrekturläst manuset. Samtliga dessa personer skall ha ett stort tack för sitt vik-tiga bistånd.

Då min morfar alltså har betytt mycket för att jag tidigt i mitt liv blev intresse-rad av kommunalt brandförvar, vill jag därför tillägna denna bok minnet av ho-nom.

Nybro och Växjö i november 2009

Erik Wångmar

1. INLEDNING

Brandkåren i Björköby har alltid fungerat till allas fulla belåtenhet. Brandstationen har bekostats av f d Björkö kommuninvånare. De anställda vid Björkö brandkår är väl förtrogna med området de har att bevaka. P g a denna lokalkännedom som brandkårsmedlemmarna i Björkö har känner berörda innevånare en trygghet som kommer att försvinna om Björkö brandkår läggs ner. Vi anser att det på lång sikt ställer sig mindre kostsamt med ett mindre antal heltidsanställda inom brandförsvaret, då en framtida arbetstidsförkortning och en ev femte semestervecka ej i samma mån drabbar utgifterna för de deltidsanställda brandmännen. Skulle det trots detta visa sig att någon ev besparing skulle göras om Björkö brandkår läggs ner anser vi att den ej står i proportion till det försämrade läge, som brandförsvaret skulle få för Björkö, där stora värden finns representerade i form av industrier, omfattande bebyggelse, stora gårdar, stora statliga beredskapslager och militära förråd m m. Det bör finnas mindre angelägna projekt att göra besparingar på i en kommun. Vi anser det vara misshushållning med befintliga resurser att lägga ner Björkö brandkår, och motsätter vi oss på det bestämdaste att så kommer att ske.¹

Citatet visar hur kommunalrådet i Björkö i Vetlanda kommun stred för att försöka förhindra en nedläggning av brandkåren i Björköby. Kampen var dock förgäves och brandkåren avvecklades år 1978. Denna brandkårsnedläggning beslöts under öppen politisk konflikt.

Elden har varit ett element i människans tjänst sedan urminnes tider och har varit av synnerligen stor vikt för mänsklighetens utveckling, men när elden har kommit lös och blivit okontrollerbar har det blivit nödvändigt att utföra brandsläckning. Brandförsvaret i städerna har i en del fall mycket gamla anor. Vid den stora branden i Rom 64 efter Kristus fanns det en organiserad stadsvakt som hade vissa brandbekämpande uppgifter. London hade vid den stora branden 1666 däremot ingen brandkår. Branden bidrog till att de försäkringsbolag som bildades därefter organiserade egna brandstyrkor. Den första kommunalt organiserade brandkåren tillkom i Wien år 1686. Kåren bestod bara till mindre del av heltidsanställd personal. Paris blev först med en regelrätt yrkesbrandkår år 1699. Denna var dock en privat brandkår och först 1716 övertog staden ansvaret för brandkåren.² I Sverige fanns det redan på medeltiden regler om hur borgarna i landets

¹ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Protokoll Björkö kommunalråd 1976-03-18, § 2.

² Brandsjö 1986 s 9ff.

städer skulle handla för att undvika att bränder uppstod. Den första brandordningen i en svensk stad tillkom i Jönköping år 1288. Ett centralt regelverk för städerna tillkom genom Magnus Erikssons stadslag runt mitten av 1300-talet. Rätten för de svenska städerna att formellt utforma egna lokala förordningar infördes 1619. Den Byggningsabalk som tillkom 1734 reglerade bara i begränsad utsträckning brandskyddet i städerna. Det gällde byggande och underhåll av hus. Avsikten hade varit att ta med ett mer detaljerat regelverk om städernas brandskydd i Byggningsabalken, men det blev aldrig realiserat. Det bidrog till att städernas brandförsvaret i många fall får betecknas som bristfälligt åtminstone fram till 1800-talets senare del.³

Titeln på mitt arbete, *Ett eldfängt ämne*, syftar dels på att verksamheten handlar om att bekämpa och förebygga eld, dels på de konflikter som förändringar av brandförsvarets organisation i vissa fall har medfört. Termen eldfängt förekommer i två tidningsrubriker som berör något mer intensiva politiska debatter gällande brandförsvarets organisation i Ulricehamns kommunblock år 1973 respektive Vetlanda kommun år 1976.⁴

Föreliggande arbete behandlar utvecklingen av det kommunala brandförsvaret under tidsperioden 1945–1976. Startpunkten är tillkomsten av 1944 års brandlag, som trädde i kraft vid 1945 års ingång. Den föreskrev att landets samtliga kommuner var tvungna att ta ansvar för brandförsvaret, både i fråga om bygde- och skogsbrand. Att år 1976 är studiens slutpunkt har två orsaker. För det första att landets nuvarande kommunala indelning nyligen var helt införd. För det andra att 1974 års brandlag skulle vara genomförd på lokal nivå under år 1976. Undersökningsperioden omfattar med andra ord 32 år och är relaterad till förändringar av den nationella lagstiftningen på området. Den är sålunda inte baserad på lokala händelser.

Det finns två huvudsakliga motiv till att jag har valt att göra denna undersökning. För det första gäller det en vetenskaplig utgångspunkt. Forskningen på detta område får anses vara synnerligen begränsad inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området. För det andra finns det personliga motiv till att göra undersökningen, då jag har haft ett stort personligt intresse för brandförsvaret under en följd av år och bl.a. varit kommunalpolitiskt aktiv i en räddningsnämnd under nio år. Kombinationen av ett personligt intresse och tidigare erfarenhet av kommunhistorisk forskning borde rimligen vara en god utgångspunkt för en studie. Jag har tidigare behandlat ämnet i begränsad utsträckning. För det första i en forskningshandledning.⁵ För det andra i en hembygdskrönika.⁶

Enligt mitt förmenande finns det framförallt två användningsområden för denna bok, ett vetenskapligt och ett mer praktiskt. Vetenskapligt breddas det stads- och kommunhistoriska forskningsfältet till ytterligare ett av kommunernas ansvarsområden, där den tidigare forskningen har varit nästan helt obefintlig. Den praktiska nyttan med studien kan vara att politiker och tjänstemän på kom-

³ Englund 1962 s 155 och Nyström 1992 s 8–27.

⁴ *Ulricehamns Tidning 1973-12-20* och *Vetlandaposten 1976-06-17*.

⁵ Wängmar 2005 s 203–217.

⁶ Wängmar 2006b s 152–162.

munal nivå som i framtiden beslutar om organisering av räddningstjänsten genom boken kan ta lärdomar av hur sådana förändringar har genomförts och uppfattats i förfluten tid.

Målsättning och frågor

Den övergripande målsättningen med studien är att beskriva och analysera utvecklingen av kommunernas brandförsvaret under perioden 1945–1976. Då undersökningsperioden har valts utifrån tillkomsten av ny lagstiftning på nationell nivå blir samspelet mellan stat och kommun ett centralt tema. Den primära undersökningsenheten är främst den kommunala nivån. I ett avseende är även de statliga organen en primär undersökningsenhet, när det gäller att implementera ny lagstiftning i relation till landets kommuner.

I punktform kan arbetets två huvudsakliga mål sammanfattas på följande sätt:

- Att beskriva och analysera hur reviderad lagstiftning och förändringar av den kommunala indelningen har förändrat det kommunala brandförsvarets organisation.
- Att studera kommunalt beslutsfattande om brandförsvaret.

Det är främst totalundersökningen på ett nationellt plan och studierna av beslutsprocesser på kommunal nivå som gör studien delvis nydanande. Relationen mellan stat och kommun har tidigare blivit föremål för viss forskning, men då mer ur statlig synvinkel. För andra kommunala ansvarsområden har det gjorts liknande studier, men alltså inte för brandförsvaret. Ett mycket begränsat delsyfte är också att göra en kort epilög om utvecklingen mellan 1977 och 2009. Syftet är att få ett visst perspektiv på förändringstakten och förändringarnas karaktär i relation till undersökningsperioden 1945–1976.

Studiens frågor utgår dels från den ovan formulerade målsättningen, dels från de teoretiska utgångspunkterna som utvecklas i kapitel tre. Frågorna bygger också på att den tidigare forskningen på området är förhållandevis ringa i fråga om den kommunala arenan, vilket dokumenteras i bokens andra kapitel. Den begränsade forskning som finns relateras till mina resultat i den sammanfattande analysen. Det gäller forskning från andra undersökningsperioder. Det har inte minst intresse vid studier av hur relationen mellan stat och kommun har utvecklats. Frågorna formuleras som huvudfrågor med tillhörande underfrågor. Mot bakgrund av detta har jag valt att formulera följande frågor:

1. *Relationen mellan stat och kommun.* I vilken utsträckning har lagstiftningens förändringar och de kommunala indelningsreformerna varit styrande för utvecklingen och kostnaderna för kommunalt brandförsvaret? Vilka restriktioner har lagstiftningen haft för det kommunala beslutsfattandet på området? På vilket sätt har staten implementerat nya regelverk i förhållande till kommunerna och hur framgångsrik har denna implementering varit? När har förändringarna syftat till geografisk decentralisering respektive geografisk centralisering?

2. *Den kommunala beslutsarenan.* I vilken utsträckning har beslut om förändringar av brandförvarsorganisationen medfört konflikter i de kommunala beslutsorganen och går det att se några ideologiska skiljelinjer i eventuella konflikter? Vilka faktorer kan påverka om besluten kan fattas i konsensus eller om det uppstår konflikter? Vilken roll kan den politiska kulturen tillmätas?

Avgränsningar och disposition

Den tidsmässiga avgränsningen till perioden 1945–1976 har redan klargjorts. Undersökningsperioden startar med ikraftträdandet av 1944 års brandlag och slutar när 1974 års brandlag har gällt under ett och ett halvt år. Tidsavgränsningen är beroende på införandet av ny lagstiftning på området och har alltså inga lokala utgångspunkter. Även om undersökningen startar år 1945 är det nödvändigt att ge en viss bakgrund till hur det nationella regelverket var utformat och vilken organisation som förekom på kommunal nivå.

De innehållsmässiga avgränsningarna handlar dels om utvecklingen på statlig nivå om lagar och styrning, dels utvecklingen av kommunernas brandförvar. Den statliga lagstiftningsprocessen berörs mer översiktligt och enbart centrala moment behandlas. Fokus ligger på den del av lagstiftningen som behandlar den kommunala brandkårsorganisationen. Förebyggande brandförvar såsom brandsyn och sotning samt alarmering får däremot en undanskymd roll. Samma prioritering sker vid behandlingen av utvecklingen på kommunal nivå. Motivet till denna prioritering är att det är brandkårsorganisationen som kan antas vara mest intressant både ur ett politiskt och ett medborgarperspektiv. Politiska konflikter och medborgerliga protester borde främst uppstå kring dessa frågor.

Studierna av utvecklingen av kommunernas brandförvar sker på två nivåer, dels i en nationell undersökning som för merparten av perioden får karaktären av totalundersökning, dels som kommunala exempel. Målsättningen är att kunna ge en ganska klar bild av nationella utvecklingstendenser. Jag vill dels få en tydlig bild av implementeringen av nya lagar som ett samspel mellan statliga myndigheter och kommunerna, dels studera påverkan från externa aktörer i form av konsulter, främst från kommunförbundet under periodens senare del. Även lokalpressen utgör en aktör, men behandlas här bara inom ramen för vissa av de kommunala exemplen.

En annan viktig avgränsning gäller vilken dignitet som en organisatorisk förändring på kommunal nivå skall ha för att tas upp. Jag har då gjort i princip samma avgränsning som för den nationella undersökningen. Förändringar av brandkårsorganisation skall således vara av sådan omfattning att lagstiftningen kräver att kommunens högsta beslutande organ skall fatta beslut om ny eller förändrad brandordning.

Den viktigaste skillnaden/avgränsningen mellan den övergripande nationella undersökningen av kommunerna och de lokala kommunala exemplen gäller behandlingen av den kommunala beslutsarenan. I det första fallet är det normalt sett inte möjligt att gå in och studera beslutsprocessen på kommunal nivå, då källmaterialet kommer från statliga arkiv där endast det slutliga beslutet finns arkiverat i dokumentform, men sällan med tillhörande fullmäktigeprotokoll. I de

kommunala exemplen sker det en genomgång av den samlade kommunala beslutsprocessen, både i brandstyrelsen och i stämma/fullmäktige, där de definitiva besluten tas. Det gör det möjligt att undersöka förekomsten av politiska konflikter, både de som främst är partipolitiska och de som i första hand har en geografisk dimension. Som tidigare har nämnts sker pressundersökningen också bara inom ramen för de lokala kommunala exemplen.

När det gäller studiens disposition börjar den med föreliggande inledning, där ämnet, målsättning och frågor, avgränsningar samt definitioner av relevanta begrepp presenteras. Därefter finns ett kapitel som tar upp den tidigare forskning som ändå har gjorts. Nästa kapitel innehåller undersökningens teoretiska utgångspunkter. Dessa hämtas framförallt från disciplinerna historia och statskunskap. Det fjärde kapitlet avser de metoder som kommer till användning. Vid sidan av de allmänna resonemangen behandlas det använda källmaterialet och valet av kommuner för lokala exempel mer ingående.

Det femte kapitlet är en bakgrundsbeskrivning och berör brandförsvarets utveckling fram till år 1945, då min undersökningsperiod inleds. Kapitel sex behandlar förändringen av lagstiftningen på brandförsvarets område mellan 1944 och 1976. Det utgör en nödvändig grund för att förstå de förändringar som har skett på kommunal nivå, då lagstiftningen har haft stor betydelse för hur kommunerna har organiserat brandförsvaret.

Därefter följer sex empiriska kapitel, kapitel 7–12, som behandlar utvecklingen i ett nationellt perspektiv och med lokala kommunala exempel. Kapitel sju behandlar den organisering som skedde till följd av tillkomsten av 1944 års brandlag. Det åttonde kapitlet tar upp effekterna av 1952 års kommunala indelningsreform. Kapitel nio berör vilka förändringar som blev följden av 1962 års brandlag. Det tionde kapitlet studerar hur kommunernas brandförsvaret omstrukturerades genom kommunblocksreformen. I det elfte kapitlet är temat hur brandförsvaret påverkades av tillkomsten av 1974 års brandlag. Det tolfte kapitlet utgör en mycket kortfattad epilög gällande utvecklingen mellan undersökningsperiodens slut och nutiden.

Det 13:e kapitlet utgörs av en sammanfattande analys. Här är avsikten att det skall ske en integration av empiriska resultat, teoretiska utgångspunkter och den blygsamma tidigare forskning som ändå finns. Indelningen i underrubriker har framförallt skett på basis av de olika teoretiska utgångspunkterna.

Brandhistoriska begrepp

Vid en studie av brandförsvarets utveckling finns det ett antal olika begrepp och termer som redan inledningsvis måste förklaras för att erhålla en godtagbar förståelse. Redan det i titeln använda begreppet brandförsvaret kan behöva förklaras. Med *brandförsvaret* avses i första hand släckning av bränder i byggnader, skog och mark (*släckande brandförsvaret*) samt förebyggande åtgärder mot att bränder skall uppstå eller att lindra konsekvenserna av de bränder som ändå uppstår (*förebyggande brandförsvaret*). Det var detta ansvar som fullt ut lades på alla landets kommuner genom 1944 års brandlag. Termen *brandstyrka* är närliggande och syftar på samlade resurser för brandsläckning i en kommun. Begreppet *brandkår*

är den styrka som har till uppgift att utföra själva brandsläckningen. En kommuns samlade brandförsvaret utgörs av en eller flera brandkårer, i den mån som kommunen inte saknar egen brandkår utan istället har träffat avtal med annan brandkår, till exempel i en grannkommun.⁷

Vid tillkomsten av 1944 års brandlag fanns det fem olika typer av brandkårer. För det första *yrkesbrandkår*, vilken bestod av heltidsanställd personal. Denna typ av brandkår förekom nästan uteslutande i landets större städer. För det andra *borgarbrandkår*, vilken utgjordes av deltidstjänstgörande personal anställd av kommunen. Personerna ifråga skötte brandförsvaret vid sidan av sitt ordinarie arbete. För det tredje var det fråga om *frivillig brandkår*. Denna kunde ha ett avtal med kommunen och fungera som kommunens brandkår, varvid ersättning utgick till brandkåren. Personalen var dock inte anställd av kommunen. För det fjärde *industribrandkårer*, som genom avtal mellan företaget och kommunen även fungerade som kommunal brandkår. Företaget övertog mot ersättning det kommunala uppdraget. En gemensam term för frivilliga brandkårer och industribrandkårer kunde vara avtalsbrandkårer. Det femte fallet avsåg en *reservbrandstyrka*, som byggde på att personalen togs ut med tjänsteplikt. Reservbrandstyrkorna utgjorde som namnet anger en reserv till yrkesbrandkår, borgarbrandkår, frivillig brandkår och industribrandkår.

Andra begrepp som infördes generellt genom 1944 års brandlag var *brandordning*, *brandstyrelse* och *brandchef*. Samtliga kommuner måste ha en brandordning antagen av kommunens beslutande organ (fullmäktige eller stämma). I brandordningen skulle brandförsvarsorganisationen läggas fast och det handlade också i övrigt om lokala tillämpningar av reglerna i brandlagen och brandstadgan. Brandordningen måste sedan fastställas av länsstyrelsen i ett så kallat underställningsförfarande. En brandstyrelse var ett för brandförsvaret särskilt tillsatt kommunalt organ. Det var också möjligt att låta kommunens styrelse (drätselkammare respektive kommunalnämnd) eller ett annat kommunalt organ som gatunämnden utgöra brandstyrelse. Brandchef var den kommunale befattningshavare som hade det administrativa och operativa ansvaret för kommunens brandförsvaret.⁸

Genom införandet av 1962 års brandlag och brandstadga med därtill hörande tillämpningar fick termer med inbördes samband utökad betydelse. För det första *beredskap*, vilket syftade på det antalet personer som ständigt måste finnas disponibla för utryckning. De utgjorde den garanterade storleken på utryckningsstyrkorna i kommunen. Beredskapen delades i vissa fall upp i två olika grader, dels vaktstyrka som måste vara beredd till utryckning med kort varsel, dels beredskapsstyrka som i allmänhet inte behövde kunna infinna sig fullt lika snabbt.

Den andra termen benämndes *insattid* och avsåg hur snabbt brandkåren kunde påbörja släckningen vid brand. Insattiden delades i sin tur upp i tre delar. Den första var *anspänningstiden*, vilket avsåg den tid som det tog mellan att larmet gick och den första brandbilen lämnade brandstationen. Den andra delen var *körtiden* mellan brandstationen och brandplatsen. Den tredje och sista delen kal-

⁷ *SOU 1960:34* s 38ff och Wängmar 2005 s 205ff.

⁸ *SOU 1960:34* s 38ff, Larsson 1998 s 63 och Wängmar 2005 s 205ff.

lades *angreppstid* och utgjorde tiden mellan det att brandkåren anlände till brandplatsen och när släckningsarbetet började få en inledande effekt. Terminologin för de olika typerna av brandkårer förändrades också en del. Begreppen yrkesbrandkår och borgarbrandkår benämndes från 1962 *brandkår med heltidsanställd personal* respektive *brandkår med deltidsanställd personal*. Ordet frivillig brandkår togs bort, men behölls ändå i praktiken i mer begränsad omfattning. Samma sak gällde möjligheten att låta en industribrandkår samtidigt ha funktionen som kommunal brandkår. Vidare ändrades namnet reservbrandstyrka till *brandvärn*, vilket skulle markera att brandvärnets kunde agera på ett mer självständigt sätt i väntan på att en brandkår kom till platsen och kunde ingripa. Brandvärnen togs ut med tjänsteplikt.⁹

Begreppet *räddningstjänst* tillkom i den brandlag som trädde i kraft 1974. Med räddningstjänst avsågs andra typer av nödlägen/olyckshändelser än bränder, som oljeutflöden, ras och skred, översvämningar, trafik- och tågolyckor, livräddning i vatten och olyckor med farligt gods. Den kommunala organisationen benämndes ännu brandförsvaret, även om uppgifterna gällde räddningstjänst, inklusive släckning av bränder. Vidare hade kommunerna liksom tidigare ansvar för förebyggande åtgärder mot brand.¹⁰

Även om avsnittet primärt har till syfte att redovisa och förklara ett antal facktermer tjänar det samtidigt som en kortfattad introduktion av den utveckling som har ägt rum på området under min undersökningsperiod. Detta sekundära syfte är orsaken till att jag har redogjort för termerna i en nästan helt kronologisk ordning.

⁹ *SOU 1960:34* s 105ff, *SFS 1962:90*, *SFS 1962:91*, *SOU 1983:77* s 264ff och 633ff samt Larsson 1998 s 30ff.

¹⁰ *SOU 1971:50* s 9ff, *SFS 1974:80*, *SFS 1974:81*, *SOU 1983:77* s 233ff och Larsson 1998 s 32.

2. TIDIGARE FORSKNING

Att redovisa tidigare forskning om brandförsvaret är inte oproblematiskt, framförallt därför att flertalet av de publikationer som finns på området inte är skrivna på vetenskaplig grund. Det handlar istället till stor del om olika lokala jubileumspublikationer som är skrivna av amatörforskare och/eller journalister. I genomgången nedan har jag därför valt att göra en distinktion mellan det som kan betecknas som vetenskaplig forskning och andra publikationer som saknar vetenskaplig metodik. När det gäller vetenskaplig forskning uppstår det vissa svårigheter med avgränsningen mot forskningen inom naturvetenskap och teknik, särskilt brandtekniken. Jag har i princip valt att begränsa mig till den forskning som har genomförts inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga fälten. I fråga om dispositionen har jag valt att först redovisa regelrätt forskning och därefter det som finns skrivet utan direkt vetenskaplig grund.

Inom det vetenskapliga fältet

Inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsfältet går det främst att identifiera en artikel och tre böcker som har relevans för min studie. Artikeln finns i det kommunhistoriska verket *Hundra år under kommunalförfattningarna*. I denna artikel berörs främst utvecklingen före min undersökningsperiod och då med fokus på städernas brandförsvaret, inte minst brandordningarna. Före 1870-talet hade städerna allmänna brandkårer utan särskild fast organisation. Från 1870-talet började det bildas organiserade brandkårer i städerna, vilka i de största städerna utgjordes av yrkesbrandkårer. För landskommunernas del görs mer rapsodiska noteringar och bara i ett fall går studien längre fram i tiden än tillkomsten av 1944 års brandlag som medförde krav på alla kommunen att ordna ett brandförsvaret. Denna principiellt viktiga lag nämns faktiskt inte uttryckligen i artikeln. Det framgår vidare att det bildades frivilliga brandkårer i tätorter i landskommunerna redan under 1920- och 1930-talen. Förekomsten av frivilligbrandkårerna underlättade givetvis när kommunerna senare enligt lag blev tvungna att organisera ett brandförsvaret.¹¹

Två av de tre böckerna är skrivna av Lars Nyström. Den första kom år 1992 och har titeln, *Lagar och ansvarsförhållanden i det svenska brandväsendets historia*. Den omspänner perioden från tidig medeltid till den räddningstjänstlag som tillkom år 1986. För min studie är alltså den senare delen av den studerade perioden av intresse. Nyström framhöll att tillkomsten av 1944 års brandlag och brandstadga delvis kunde kopplas till det pågående världskriget. Dessa regelverk var de första fullständiga på området och gällde både vid bygdebrand och skogsbrand, samt för alla typer av primärkommuner. Det innebar att samtliga kommuner i landet blev tvungna att ordna ett brandförsvaret, antingen på egen hand eller

¹¹ Englund 1962 s 155–160.

genom samverkan. En annan nyhet var att det infördes en statlig tillsynsorganisation med riksbrandinspektören som högste tjänsteman. I relation till allmänheten hade regelverket inte minst betydelse genom att brandsyn och sotning blev obligatoriskt. Regelverket som antogs av riksdagen år 1962 hade en nyhet av principiell betydelse, nämligen att bestämmelserna gällde generellt för alla primärkommuner. I 1944 års regelverk var brandstadgan uppdelad på olika delar beroende på typen av primärkommun. Samtidigt skulle lagen underlätta att det blev en större anpassning till de lokala förhållandena i kommunerna. Enligt lagens förarbeten fanns det inget behov av att utöka resurserna för kommunernas samlade brandförsvar. Den viktigaste förändringen i den brandlag som trädde i kraft 1974 var att kommunernas brandförsvar även fick till uppgift att ingripa vid andra nödlägen. Räddningstjänstlagen från 1986 återges främst i paragrafform.¹²

Nyströms andra bok har titeln, *Från borgarbrandkår till yrkesbrandkår. En institutionell studie av svenskt brandväsen 1874–1917*, och är skriven inom disciplinen ekonomisk historia. Det betyder att studien behandlar en tidsperiod som inte sammanfaller med min undersökningsperiod. Boken utgörs delvis av en fallstudie av utvecklingen i tre städer, nämligen Göteborg, Karlstad och Varberg. I det avseendet finns det sålunda likheter med min studie. Att startåret valdes 1874 beror på tillkomsten av 1874 års brandstadga för rikets städer. Genom denna stadga blev det obligatoriskt för alla städer att ha en brandordning som fastslog brandväsendets organisation. Nyströms huvudsyfte med boken är att undersöka om 1874 års brandstadga var en nydanande händelse eller om det i huvudsak var en fortsättning på det mindre distinkta regelverk som hade existerat dessförinnan.¹³ Han gör en tillbakablick på det regelverk som gällde före tillkomsten av 1874 års brandstadga, bl.a. de gamla stads- och landskapslagarna.¹⁴ Nyström tar även upp kommunalekonomiska aspekter på brandväsendet.¹⁵

I fallstudien framhålls att stadsplaneringen måste uppfylla vissa krav för att en yrkesbrandkår skulle vara funktionsduglig, nämligen: 1. God framkomlighet på gatorna med fordon och annan släckutrustning. 2. Gatubelysning för att kunna släcka bränder under dygnets mörka timmar. 3. Ett kommunalt vattenledningsnät med tillhörande brandposter för att trygga brandkårens vattenförsörjning. Fallstudien visar att i Göteborg inrättades en yrkesbrandkår redan år 1872. Det var alltså den första i sitt slag och upprättades redan före tillkomsten av 1874 års brandstadga. Stockholms stad fick för övrigt sin yrkesbrandkår 1875. I Göteborg var kåren först uppdelad på fem och senare på tre brandstationer. I Karlstad dröjde det till år 1891 innan det tillkom en yrkesbrandkår och då enligt militär förebild, där brand- och polisväsendet delvis var integrerat personellt. Denna organisation kom på ett nationellt plan att benämnas Karlstadssystemet och spreds under en mer begränsad tidsperiod till ett antal andra svenska städer. För Varbergs del inrättades det år 1903 en fast frivillig brandkår, vilket innebar en organiserad och ständigt uttryckningsberedd styrka. Någon yrkesbrandkår tillkom inte heller

¹² Nyström 1992 s 31–36.

¹³ Nyström 1997 s 9–16.

¹⁴ Nyström 1997 s 39ff.

¹⁵ Nyström 1997 s 49–72.

under den resterande delen av den period som Nyström studerade, utan det kom att dröja till 1972 innan Varberg fick en yrkesbrandkår/heltidsbrandkår.¹⁶

Ett större avsnitt i boken ägnas åt de institutioner och organisationer som har haft betydelse för brandväsendets utveckling i städerna. En slutsats blir att staten fick ett ännu starkare inflytande över städernas brandväsende genom tillkomsten av 1874 års brandstadga, som bl.a. innebar att samtliga städer måste ha brandordningar som skulle godkännas av länsstyrelsen. Den kommunala självstyrelsen inskränktes med andra ord, även om huvudmannskapet låg på kommunal nivå. Frivilliga brandkårer och industribrandkårer var vid denna tid dessa inte några allvarliga konkurrenter till de kommunala brandkårerna och de drevs heller inte med vinstintresse.¹⁷ I det avslutande kapitlet besvaras huvudfrågeställningen med att framhålla att det brandförsvar som växte fram i städerna under 1870-talet inte var någon helt ny företeelse, utan förankrat i bestämmelser som hade tillkommit under tidig medeltid. Brandväsendet blev efter 1874 ett delat ansvar mellan staten och kommunerna och med de senare som utförare. Förändringarna av brandväsendet var nästan uteslutande ett resultat av samverkan mellan olika institutioner, både formella och informella.¹⁸

Den för min undersökning mest relevanta tidigare forskningen får anses vara Arne Larssons skrift, *Statlig styrning av kommunal räddningstjänst, förr och nu*. Den är skriven med ett närmast statsvetenskapligt perspektiv, med frågor om styrning i centrum. Utgångspunkten är relationen mellan stat och kommun i termer av makt och kontroll kontra autonomi respektive centralisering kontra decentralisering. Som analysdimensioner används också begreppen reglering, huvudmannskap och finansiering. Det konstateras att kommunerna har fått en större autonomi i relation till staten under de sista årtiondena. När den statliga styrningen har blivit mindre detaljerad har det blivit större möjligheter för andra aktörer såsom Svenska Kommunförbundet, Svenska Brandförsvarsförbundet och de fackliga organisationerna att utöva inflytande över räddningstjänsten. I fråga om styrningen framhåller Larsson att det finns två huvudtyper av styrning, direkt respektive indirekt, vilket bl.a. kan innebära att styrningen omfattar organisationsformer, information eller resurstilldelning.¹⁹

Det svenska brandförsvarets historia delar författaren in i sex olika faser enligt följande: Det tidiga brandförsvaret, det svenska brandförsvaret under medeltiden, det svenska brandförsvaret 1500–1874, det svenska brandförsvaret i brytningstid 1874–1944, det moderna brandförsvaret växer fram 1945–1986, samt den målstyrda räddningstjänsten från 1987 och framåt. Periodindelningen är gjord utifrån tillkomsten av nya regelverk från år 1874 och framåt.²⁰

Tillkomsten av 1944 års brandlag förklaras inte minst av andra världskriget och den då högst aktuella kopplingen mellan brandförsvar och civilförsvar. Förslaget till ny brandlag och brandstadga blev föremål för en del kritik från kommunalt håll vid remissbehandlingen, då det ansågs att nyordningen blev alltför

¹⁶ Nyström 1997 s 73–112.

¹⁷ Nyström 1997 s 113–154.

¹⁸ Nyström 1997 s 155–166.

¹⁹ Larsson 1998 s 5–14.

²⁰ Larsson 1998 s 15–34.

kostsam för kommunerna. Förslaget innebar att alla kommuner blev tvungna att ansvara för brandförsvaret. Det var dock möjligt att slippa att hålla egen brandkår om ett släckningsavtal träffades med en grannkommuns brandkår eller med en frivillig brandkår eller industribrandkår. För att kunna övervaka brandskyddet tillkom en statlig myndighet i form av riksbrandinspektören samt en regional organisation med en länsbrandinspektör i varje län, knuten till länsstyrelsen. Tillsynen över den kommunala verksamheten förbättrades därmed väsentligt. Larsson menar att 1944 års lag lade grunden för det moderna brandförsvaret, även om det brandförsvaret som då tog form skiljde sig i betydande omfattning från dagens räddningstjänst. Kommunerna kunde till exempel lösa sitt brandförsvaret genom avtal med frivilliga brandkårer. En annan konsekvens av den nya lagstiftningen blev att antalet kommunalförbund för brandförsvaret ökade kraftigt, vilket inte minst berodde på att antalet kommuner i Sverige ännu var stort. Till följd av 1952 års kommunala indelningsreform reducerades antalet kommunalförbund högst väsentligt. Trots sammanläggningarna var det fortfarande år 1954 92 kommuner som saknade egen brandkår.²¹

Upprinnelsen till 1962 års brandlag förklarar Larsson bl.a. av att en del kommuner ansåg att den lagstiftning som hade gällt sedan år 1945 hade medfört alltför höga kommunala brandförsvarkostnader. Lagen hade tillkommit under pågående världskrig och nu fanns det behov av en översyn i syfte att nedbringa kostnaderna. Den viktigaste förändring som den nya lagen resulterade i var en harmonisering av regelverket så att det inte fanns några skillnader kvar mellan olika typer av primärkommuner. Larsson beskriver den nya lagen och stadgan som en allmän professionalisering av brandförsvaret. Möjligheterna för kommunerna att förlita sig på frivilliga brandkårer blev klart mindre, även om de inte försvann helt.²² Larsson berör emellertid inte hur den kommunala kostnadsutvecklingen påverkades av denna lag. Det är en fråga som jag skall försöka beröra i min undersökning, inte minst genom de lokala fallstudierna.

Tillkomsten av 1974 års brandlag ägnar författaren inte så stor uppmärksamhet. Han konstaterar att det hade rått oklara ansvarsförhållanden mellan olika organ inom den offentliga sektorn. Den statliga utredning som arbetade med frågan kom fram till att brandförsvaret var det samhällsorgan som var bäst lämpat att ansvara för samhällets räddningstjänst, vilket också senare blev riksdagens beslut. Länsbrandinspektörerna togs nu bort, samtidigt som den centrala statliga myndigheten förstärktes något.²³

Den nya räddningstjänstlag som trädde i kraft år 1987 betecknar Larsson däremot som något av ett epokskifte genom att den markerade övergången till en målstyrd kommunal räddningstjänst. Lagen ses som ett led i statens avregleringar inom den kommunala sektorn, och gav kommunerna större autonomi. Det var inte längre nödvändigt för kommunerna att få länsstyrelsens godkännande för den räddningstjänstorganisation kommunerna själva hade fattat beslut om.²⁴

²¹ Larsson 1998 s 27ff och 62ff.

²² Larsson 1998 s 29ff och 66ff.

²³ Larsson 1998 s 31f.

²⁴ Larsson 1998 s 32f.

Arne Larsson behandlar även den statliga tillsynen över brandförsvaret och räddningstjänsten i kommunerna. Han berör hur de statliga myndigheterna reagerade på de förslag och beslut som togs i kommunerna. Staten hade genom länsstyrelserna vetorätt mot kommunernas beslut ända fram till och med år 1986 till följd av underställningsskyldigheten. Blandningen mellan statliga och kommunala företeelser medför emellertid tidvis att framställningen inte blir så distinkt. Författaren framhåller att implementeringen av 1944 års brandlag innebar en långtgående statlig styrning av kommunerna. Riksbrandinspektören skulle till exempel på regeringens uppdrag utarbetata så kallade normalbrandordningar. Det blev därefter svårt för kommunerna att få sin brandordning godkänd av länsstyrelsen om brandordningen avvek från normalbrandordningen. Länsbrandinspektörerna ska ha spelat en särskilt viktig roll vid tillsynen. I kraft av sin starka förankring i den brandtekniska professionen kunde de väl hävda statens intressen att upprätthålla reglerna i brandlagen och brandstadgan gentemot kommunalpolitikerna och deras eventuella invändningar utifrån kommunalekonomiska utgångspunkter. Även under 1950- och 1960-talen utövade riksbrandinspektören och de olika länsbrandinspektörerna i vissa fall ett mycket detaljerat inflytande över landets kommuner i samband med att nya brandordningar skulle antas. I takt med att den statliga tillsynsorganisationen byggdes upp tonade försäkringsbolagen ned sina tidigare så aktiva ansträngningar att påverka kommunernas brandförsvär.²⁵

När 1986 års lag inte krävde godkännande av räddningstjänstplanerna från de statliga organen behölls ändå ett ganska omfattande samrådsförfarande mellan stat och kommun.²⁶ Larsson ger också exempel på att det förekom att de statliga myndigheterna gav sitt stöd för nedskärningar av det kommunala brandförsvarets organisation när dessa beslut överklagades.²⁷

Avslutningsvis genomför författaren i bilageform en fallstudie av den historiska utvecklingen inom Åmåls kommun. Den visar att staden antog nya brandordningar när ett nytt nationellt regelverk krävde detta, alltifrån 1874 års brandstadga till 1974 års brandlag. Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var det främst försäkringsbolagen som drev frågan om ett förbättrat brandförsvär. Det medförde att en elitbrandkår bildades efter beslut i stadsfullmäktige år 1904. En brandstyrelse tillkom 1912 i samband med antagandet av en ny brandordning. En smärre politisk konflikt uppstod när staden år 1954 skulle få en heltidsanställd brandchef. Oenigheten gällde inte minst formfrågor. Den nya brandordning som antogs i slutet av 1965, till följd av 1962 års brandlag, innehöll en precisering av den beredskapsstyrka som måste finnas tillgänglig. Brandordningen innehöll ett avtal som fanns med Tössbo storkommun om att staden skulle svara för brandsläckningen i denna kommun. Larsson framhåller Åmåls stad var noga med att försöka få sin organisation förankrad hos de statliga organ som utövade

²⁵ Larsson 1998 s 55–88.

²⁶ Larsson 1998 s 96f.

²⁷ Larsson 1998 s 109ff.

tillsyn över brandförsvaret och att de kommunalpolitiska konflikterna på området var små.²⁸

Utöver studierna ovan har brandförsvaret berörts mer marginellt i en doktorsavhandling i historia. Det gäller Rune Bokholms, *Städernas handlingsfrihet. En studie av expansionskedet 1900–1930*. Boken behandlar tillkomsten av brandstadgan 1874 samt utvecklingen av städernas brandförsvaret fram till 1930, inklusive den brandstadga som infördes 1923. Bokholm framhåller att det fanns en koppling mellan 1874 års stadga och de gamla stadslagarna. Han betonar att försäkringsbolagen var pådrivande för att förbättra det släckande brandförsvaret och det förebyggande brandskyddet. Bokholm nämner upprättandet av yrkesbrandkårer i de största städerna i nära tidsmässig anslutning till 1874 års stadga. Det görs även en kort genomgång av innehålllet i brandstadgan, bl.a. kravet på att alla städer måste ha en brandordning och att denna skulle godkännas av länsstyrelsen.

Arbetet som ledde fram till den nya brandstadgan år 1923 behandlas relativt utförligt. Den utredning som arbetade med frågan föreslog att stadgan skulle vara generell för alla kommuner, varför landskommunerna blev tvungna att ha brandförsvaret. Vidare föreslog utredarna statliga tillsynsmyndigheter på central och regional nivå. De tillkommande kostnaderna borde betalas av försäkringsbolagen. När frågan remissbehandlades var kritiken omfattande, varför det bara gjordes små förändringar. Regelverket utvidgades inte till att omfatta alla landets kommuner och det skapades inga tillsynsmyndigheter. Motivet till att inte göra några förändringar var att kommunerna hade drabbats av stora kostnadsökningar. Bokholm konstaterar att förslagen istället kom att genomföras på 1940-talet.²⁹

Utanför det vetenskapliga fältet

Publikationer som inte har skrivits på direkt vetenskaplig grund har jag valt att sortera i två grupper. För det första, böcker som behandlar utvecklingen i Sverige ur ett nationellt perspektiv. För det andra, böcker som behandlar förändringar på en särskild ort i Sverige. Den första gruppen får en mer heltäckande redovisning, medan jag bara ger ett antal exempel från de många publikationer som avser en ort/kommun.

Böcker som behandlar den nationella utvecklingen i Sverige kan med viss generalisering främst sägas ha utgivits dels på 1940- och 1950-talen, dels på 1980-, 1990- och 2000-talen. En av de första var *Sveriges brandkårer* som utkom år 1941. Denna innehöll dock bara en obetydlig historik, utan ägnades till allra största delen åt att redovisa de brandkårer som då fanns i landet. Boken har sitt största värde som en inventering av landets brandförsvaret år 1941.³⁰

Åren 1951 och 1952 gavs det ut ett verk i två band med titeln *Kampen mot elden*. Det första bandet är inriktat mot det släckande brandförsvaret och det andra

²⁸ Larsson 1998 s 137–159.

²⁹ Bokholm 1995 s 82ff och 180ff.

³⁰ *Sveriges brandkårer. Ett standardverk över Sveriges brandväsen från äldre dagar till nutid* 1941.

mot det förebyggande brandförsvaret.³¹ För min undersökning är det första bandet av störst intresse. I ett kapitel behandlas brandförsvaret i äldre tid i ett mer internationellt perspektiv.³² Det dåtida brandförsvaret, med tillhörande lagar, behandlas i flera kapitel. Av särskilt intresse är en genomgång av de olika möjligheter som fanns att organisera ett kommunalt brandförvar.³³

På 1980-talet gav brandingenjören Kaare Brandsjö ut två böcker på temat brandhistoria. I den första, *Brandförsvarets historia. Från statsvakter till räddningstjänst*, är perspektivet både nationellt och internationellt. Lokalt är det framförallt städerna Stockholm och Göteborg som behandlas och då särskilt bildandet av yrkesbrandkårer under 1870-talet. Frågor om lagstiftning och brandförsvaret på landsbygden ägnas mycket litet utrymme. Tyngdpunkten i boken ligger på beskrivningar av större bränder och på det brandtekniska området.³⁴

Brandsjö skrev ytterligare en bok med delvis samma inriktning, *Brandbefäl. Minnen från mitt 1900-tal*. Den utgör en kombination av memoarer och biografier över kollegor. I ett avsnitt kommer kommunalpolitiken in. Brandsjö anser att brandchefstjänsten i Malmö 1946 tillsattes nästan uteslutande på grundval av politiska meriter. En av de sökande hade förankring i det socialdemokratiska partiet och utsågs därför, trots att andra sökande var mer meriterade. Beslutet togs efter votering i brandstyrelsen och skiljelinjen följde blockgränsen.³⁵

År 1997 utgav före överdirektören för Statens brandnämnd Olle Arvidson en bok med titeln, *Räddningstjänstens utveckling genom tiderna*. Boken ger en lång historisk tillbakablick på bränder och brandsläckning. Den har delvis karaktär av memoarer från Arvidssons tjänstgöring vid Helsingborgs brandförvar. Han betonar bl.a. brandförsvarets gradvis ökade insatser vid andra nödlägen än bränder. Dessa ingripanden formaliserades genom den nya brandlag som trädde i kraft år 1974. Arvidsson konstaterar att han inträdde i brandförsvarets tjänst nästan samtidigt som det blev obligatoriskt för landets alla kommuner att hålla ett brandförvar.³⁶

Från framförallt 1940-talet och framåt har det getts ut ett stort antal jubileums-/minnesskrifter över brandförsvarets utveckling på en specifik ort. Nedan sker en genomgång av några sådana publikationer.

År 1967 utkom skriften *Umeå stads brandkår 1917–1967*. Under 1910-talet drabbades staden av flera svåra bränder, varför försäkringsbolagen ställde krav på att en yrkesbrandkår måste inrättas. Så skedde i samband med tillkomsten av en ny brandordning år 1917. Den frivilliga brandkåren behölls och kom sedan att benämnas borgarbrandkår. Utökningen av yrkesbrandkåren gick inte särskilt snabbt, trots att försäkringsbolagen försökte driva på. År 1943 bestod yrkesbrandkåren av 13 man. År 1955 ingicks ett avtal mellan staden och Umeå landskommun om ett gemensamt brandförvar. Även om staden hade det administra-

³¹ *Kampen mot elden* 1951 och *Kampen mot elden* 1952.

³² Waldén 1951 s 9–54.

³³ Hildebrand 1951a s 55–106 och Hildebrand 1951b s 293–348.

³⁴ Brandsjö 1986.

³⁵ Brandsjö 2003 s 78–85 och 95ff.

³⁶ Arvidson 1997.

tiva ansvaret behölls två borgarbrandkårer i landskommunen. Denna ordning bestod fram till 1965, då hela landskommunen inkorporerades med Umeå stad.³⁷

Skriften, *Nybro brandkår 1918–1968*, börjar när den allmänna brandkåren ombildades till elitbrandkår 1918. Ett skäl till förändringen var att den tidigare organisationen hade visat sig vara mindre duglig vid en stor brand 1915, varför försäkringsbolagen ställde krav på ett bättre brandförsvaret. Bildandet av elitbrandkåren medförde att en ny brandordning antogs 1919. Denna blev dock inte långvarig, då den nya brandstadgan 1923 resulterade i en ny brandordning 1924. När köpingen år 1932 blev stad var det nödvändigt att anta en ny brandordning. Tillkomsten av en ny brandlag och brandstadga 1945 resulterade i att staden fick ännu en ny brandordning. Den fastställdes av länsstyrelsen 1946. Nästa ändring av brandordningen skedde 1958 och gällde inrättandet av yrkesbrandkår i liten skala. Skriften gavs ut före kommunblocksreformens genomförande. Enligt det då liggande förslaget till ny organisation aviserades indragningar av flera brandkårer på landsbygden.³⁸

Den tredje publikationen är *Växjö brandförsvaret. En jubileumsskrift*. I Växjö tillkom en yrkesbrandkår 1918 efter att fullmäktige 1917 hade fattat beslut om ny brandordning, vilken snabbt fastställdes av länsstyrelsen. Yrkesbrandkåren bestod från början av fem man. Därutöver fanns en borgarbrandkår. En orsak till att yrkesbrandkåren inrättades var att brandförsvarets resurser hade visat sig vara otillräckliga vid en stor brand 1916. När Växjö landskommun inkorporerades 1940 fick brandkåren bättre utrustning.³⁹ Efter 1945 skedde flera utökningar av yrkesbrandkåren, vilka främst var betingade av arbetstidsförkortningar. Den nya brandlagen 1945 medförde att staden ingick släckningsavtal med sju landskommuner. Avtalen innebar att stadens brandkår svarade för brandförsvaret i dessa kommuner. Efter storkommunreformen 1952 skrevs avtalen om. Under 1960-talet valde två lands-/storkommuner att avveckla sin brandkår och mot ersättning överlåta ansvaret på stadens brandkår.⁴⁰

År 1970 utgavs *Helsingborgs brandförsvaret. Utgiven i samband med kårens 75-års jubileum*. Yrkesbrandkårens tillkomst 1895 förklaras av den industriella expansionen i staden och att det hade inträffat flera allvarliga bränder, där den frivilliga brandkåren varit otillräcklig. Andra organisatoriska förändringar under perioden berörs knappast alls. Däremot framgår att brandförsvaret inom kommunblocket år 1970 var samordnat till en organisation, Helsingborgs brandförsvarsområde. Det innebar att kommunsammanläggningen de facto redan hade skett, trots att det ännu gällde fem olika kommuner.⁴¹

När Köpings brandkår år 1976 firade sitt 75-årsjubileum gavs det ut en skrift med titeln, *Köpings brandkår 75 år*. En elitbrandkår med frivillig deltidsanställd personal bildades år 1901. Den första heltidstjänsten tillkom först 1946. Enligt den brandordning som fastställdes i skiftet mellan 1940- och 1950-talen skulle brandkåren bestå av två heltidsanställda och 35 deltidsanställda. Under 1950-

³⁷ Burgman 1967.

³⁸ Johansson 1968.

³⁹ Davidsson 1968 s 45–63.

⁴⁰ Rosenlund 1968 s 71–91.

⁴¹ *Helsingborgs brandförsvaret. Utgiven i samband med kårens 75-års jubileum 1970*.

talet började de statliga tillsynsorganen att ställa krav på att staden måste utöka heltidspersonalen. Då staden inte hörsammade dessa krav lämnade länsstyrelsen en resolution som 1958 fastställdes av regeringen. Den innebar att Köping senast 1962 måste ha organiserat en yrkesbrandkår som medgav en heltidsanställd utryckningsstyrka på minst fyra man. Under 1960-talet och första halvan av 1970-talet utökades den heltidsanställda personalen.⁴²

I Kristianstad utgavs, 1979 – *Ett märkesår för brandförsvaret i Kristianstad*. Yrkesbrandkårens tillkomst 1903 förklaras bl.a. med att bebyggelsen i staden hade blivit mer utsträckt till ytan. Beslutet om att övergå till yrkesbrandkår togs dock efter många utredningar och diskussioner. Utökningen av yrkesbrandkåren gick sakta. I Kristianstad skedde kommunblocksreformen i tre omgångar, åren 1967, 1971 och 1974. Efter ett stort utredningsarbete valdes en organisation som utöver huvudbrandstationen i Kristianstad bestod av sex brandkårer och sju brandvärn/frivilliga brandkårer.⁴³

Skriften om Finspång har titeln, *Finspångs brandkår 50 år*, och avser tiden 1930–1980. Tillkomsten av 1923 års brandstadga medförde att det år 1929 fastställdes en brandordning som gällde i delar av kommunen. Kommunen hade ett förslag till brandordning klart redan 1925, men länsstyrelsen var inte helt tillfreds med detta, varför det dröjde fyra år innan den fastställdes. Kommunen tog över ansvaret för brandkåren 1930. När landskommunen blev köping 1942 medförde det krav på ny brandordning, vilken fastställdes 1944. Tillkomsten av 1944 års brandlag och brandstadga krävde ny brandordning, vilken godkändes av fullmäktige 1946, men länsstyrelsen ville ha ändringar, varför den fastställdes först 1948. Borgarbrandkåren delades upp på två stationer. År 1960 koncentrerades brandkåren till Finspångs tätort. En ny brandordning fastställdes 1965. Nästa större förändring var kommunsammanläggningen 1971. Då tillfördes brandförsvaret två brandkårer. En ny brandordning tillkom därför 1972. På 1970-talet var en av brandkårerorna utanför centralorten nedläggningshotad, men blev kvar. Brandlagen från år 1974 ledde till att ny brandordning fastställdes 1976.⁴⁴

Skriften från Vara har titeln *Historik 1903–1983 över Brandförsvaret i Vara köping och Vara kommun*. I köpingen startades en elitbrandkår 1903. Den nya brandlagen 1945 medförde att borgarbrandkåren 1947 utökades. Under 1948 ingicks avtal med flera grannkommuner. Inför kommunsammanläggningen som skulle ske 1974 uppdrogs under 1972 åt kommunförbundet att utreda organisationen för den nya kommunen. År 1973 lämnade länsbrandinspektören förslag till hur brandförsvaret borde organiseras. Under år 1975 kunde kommunfullmäktige ta beslut om organisationen, vilket innebar att fyra brandkårer behölls, medan två lades ned.⁴⁵

Brandkårerorna i Åsundens kommun. En historik och dokumentation gavs ut 1984. Vid storkommunens bildande fanns det tre frivilliga brandkårer. Dessa hade bildats 1938–1941 och haft släckningsavtal och vissa kommunala anslag

⁴² Berntsen 1976.

⁴³ 1979 – *Ett märkesår för brandförsvaret i Kristianstad* 1979.

⁴⁴ *Finspångs brandkår 50 år* 1983.

⁴⁵ *Historik 1903–1983 över Brandförsvaret i Vara köping och Vara kommun* 1983.

från de kommuner som fanns före storkommunen. Den nya storkommunen valde att behålla alla tre kårerna och göra dem till borgarbrandkårer. En ny brandordning vann laga kraft 1952. Under åren 1956–1963 arbetade en utredning med brandförsvarets organisation, varvid tre alternativ lades fram, där antalet brandkårer varierade mellan en och tre. Brandstyrelsen förordade en organisation med en brandkår. Efter kontakter med länsbrandinspektören beslöts det att behålla alla kårerna. Den nya brandordning som trädde i kraft 1965 var sålunda baserad på tre kårer. När kommunen år 1974 skulle läggas samman med Ulricehamn och två andra kommuner krävde brandstyrelsen att alla tre brandkårerna måste bestå. Dessa önskemål blev inte hörsammade, utan bara en behölls, men den kvarvarande fick sin vaktstyrka utökad.⁴⁶

Publikationen från Haninge har titeln, *Haninge brandförsvaret 1932–1984*. En frivillig brandkår bildades 1939, och övergick till att bli en kommunal borgarbrandkår i samband med att en brandordning fastställdes år 1945. År 1959 skedde det en kommunsammanläggning, varvid kommunen tillfördes tre brandkårer. En ständig beredskap infördes samtidigt vid huvudbrandkåren. Det innebar att en ny brandordning fastställdes. År 1964 tillkom en mindre heltidsanställd styrka. Nästa kommunsammanläggning skedde 1971, varvid organisationen utökades med en deltidskår och ett brandvärn. Ungefär samtidigt ingicks ett avtal med Huddinge kommun, som innebar att dess brandchef och vice brandchef hade samma funktioner i Haninge. Ordningen bestod fram till år 1976, då Haninges egen organisation blev komplett.⁴⁷

År 1986 utgavs publikationen, *Brandväsendet i Karlskrona under 300 år*. Startåret för yrkesbrandkåren dateras till 1911. Inrättandet av en yrkesbrandkår skedde efter flera bränder av större omfattning där den befintliga brandkåren inte hade varit så effektiv. Därutöver fanns en reservbrandkår, senare borgarbrandkår. Det dröjde sedan till 1950-talet innan det skedde några större förändringar av organisationen. Fastställandet av ny brandordning enligt 1944 års lag drog ut på tiden till följd av svårigheter med ansvarsförhållandena vid brand i försvarets anläggningar. Brandordningen fastställdes 1950. Genom 1952 års indelningsreform sammanlades två ö-kommuner med staden. På båda dessa öar ombildades de frivilliga brandkårerna till borgarbrandkårer. Senare under 1950-talet indrogs stadens borgarbrandkår. År 1965 nedlades brandkåren på en av öarna, då det hade byggts en bro till ön. Den andra ö-kåren blev brandvärn. Det första steget i kommunblocksreformen togs 1967, då en landskommun lades samman med staden. Till följd av det tillfördes brandförsvaret en deltidskår och ett brandvärn. Från år 1974 omfattade brandförsvaret i den nya kommunen en heltidsbrandkår, sju deltidskårer samt tre brandvärn.⁴⁸

Boken om Uppsala har titeln, *Från Dragarbrunn till Fyrislund. Uppsalas 100-åriga brandkårshistoria*. Uppsala fick en yrkesbrandkår 1892. När en ny brandstation tillkom 1917 bestod yrkesbrandkåren av 25 man och nattpersonalen var 17 man stark. Den senare styrkan ändrades sedermera till borgarbrandkår.

⁴⁶ Widell 1984.

⁴⁷ Persson 1984.

⁴⁸ Bergdahl 1986.

Yrkesbrandkåren utökades successivt. År 1947 inkorporerades två landskommuner, med varsin borgarbrandkår. Kommunblocksreformen genomfördes i tre steg 1967–1974. Inom kommunens område hade det funnits 18 brandstationer, varav 13 ännu var i bruk vid tiden för kommunblocksreformens slutförande. Under 1970-talet var frågan om avvecklingen av brandkårer, främst på ekonomiska grunder, en kontroversiell fråga, men efter hand företogs en reducering så att sex kårer återstod. Samtidigt tillkom två nya heltidsstationer i Uppsala tätort.⁴⁹

Skriften, *Brandförsvaret på Skoghallsverken och Hammarön 75 år: (1918–1993)*, gavs ut 1993. År 1918 bildades en industribrandkår vid Skoghallsverken, och en brandordning tillkom som gällde för hela samhället. År 1946 skrevs ett avtal mellan Skoghallsverken och kommunen om att industribrandkåren hade ansvar för brandsläckningen inom delar av kommunen. När Hammarö kommun ombildades till köping ingicks ett nytt avtal om att industribrandkåren skulle sköta brandförsvaret inom delar av köpingen, varvid köpingen betalade 40 000 kronor till företaget. Den borgarbrandkår som hade ansvarat för brandförsvaret i en del av köpingen indrogs 1961, varefter industribrandkåren övertog ansvaret för hela köpingskommunen.⁵⁰

Publikationen, *Hundra heta år och några till. En historik över Falköpings brandväsen*, gavs ut 1995. I Falköpings bildades det en borgarbrandkår 1895. En ny brandordning antogs 1945, men det dröjde till 1948 innan länsstyrelsen fastställde denna. Länsstyrelsens beslut innebar krav på tre heltidstjänster. Genom 1952 års indelningsreform inkorporerades en kommun med staden, vilket ansågs motivera en något utökad organisation. Kommunblocksreformen genomfördes 1974, då fem kommuner lades samman med staden. Tre av dessa hade egen brandkår, medan två hade haft avtal med Falköpings stad. Av de tre brandkårerna utanför staden behölls två, medan den tredje nedlades vid ingången av 1976.⁵¹

Boken, *Räddningstjänsten Hörby – Historik 100 år 1896–1996*, publicerades 1996. År 1896 antogs det en ny brandordning för Hörby municipalsamhälle och det bildades en allmän brandkår. År 1925 fastställdes en ny brandordning för Hörby köping som innebar att det bildades en borgarbrandkår. Huvuddelen av kommunblocket gick samman 1969. En utredning om organisationen gjordes 1967. Brandförsvaret blev 1969 uppdelat på fyra stationer. Det sista steget i kommunblocksreformen togs 1974, varvid det blev motsättningar om brandförsvarets organisation. Resultatet blev att en brandkår och ett brandvärn avvecklades, medan två brandkårer ombildades till förstärkta brandvärn. Under processen uppstod konflikter mellan befolkningen i de kommundelar som blev av med sitt brandförsvaret respektive fick behålla förstärkta brandvärn.⁵² I Östra Frosta storkommun fanns 1952 åtta brandkårer. Två av dessa avvecklades redan samma år som kommunen bildades. Ytterligare fyra brandkårer nedlades 1957, 1960 och 1964. Nedläggningarna kunde delvis kopplas till att brandkårernas fordon inte längre var funktionsdugliga och att det fanns svårigheter att rekrytera personal.

⁴⁹ Örth 1992.

⁵⁰ Andréasson 1993.

⁵¹ Green 1995.

⁵² Ekström och Holmstedt 1996 s 14–67.

När kommunen upphörde år 1969 fanns två brandkårer/brandvårn kvar. Den kvarvarande kåren indrogs 1969, medan den andra fanns kvar som brandvårn till 1974. I Långaröds kommun fanns 1952 fyra kårer. En nedlades redan samma år, medan två avvecklades 1957. Därefter fanns det bara en brandkår kvar. Denna blev kvar även efter samgåendet med Hörby köping, först som brandkår och senare som brandvårn. Den del av Bjärsjölagårds kommun som ingår i Hörby kommun hade 1952 fyra brandkårer. Två av dessa nedlades ganska snart efter storkommunens bildande. De båda andra fanns kvar fram till att kommunen lades samman med Hörby 1974. Vid denna sammanläggning nedlades den ena kåren, medan den andra blev förstärkt brandvårn.⁵³

Boken, *Borås brandkår Etthundra år 1899–1999*, utkom 1999. Fullmäktige beslöt att inrätta en yrkesbrandkår på fem man från 1899. Därutöver fanns det en reservkår samt allmän brandkår. År 1920 utökades stadens folkmängd genom inkorporering av en landskommun. Det bidrog till en förändring av organisationen. Under 1930- och 1940-talen skedde utökningar av yrkeskåren. År 1964 ansvarade Borås brandkår helt eller delvis för brandförsvaret i två landskommuner. Inför den kommunsammanslagning som genomfördes 1974 fastlades en brandordning med hel- och deltidskår i Borås centralort, sju deltidskårer och ett brandvårn.⁵⁴

Boken som behandlar Halmstad benämns, *Återsken – ett sekel i elden. Halmstads brandförsvaret 1903–2003*. Yrkesbrandkåren startade år 1903. Under 1917 fastställdes en ny brandordning där den allmänna brandkåren hade ersatts av en reservstyrka. Tillkomsten av 1923 års brandstadga resulterade i att staden fick en ny brandordning. Utökningen av personalstyrkan skedde sedan successivt. På 1950-talet fanns avtal med fem landskommuner om att stadens brandkår helt eller delvis ansvarade för brandförsvaret i kommunerna. Från 1969 skedde samverkan i ett kommunalförbund mellan alla kommuner i kommunblocket. Förbundet upphörde vid kommunsammanslagningen 1974.⁵⁵

Sammanfattning

Den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen om det kommunala brandförsvaret är ringa. Dock finns forskning av Lars Nyström i ekonomisk historia, men främst för perioder som ligger före starten för min undersökning. Intressanta studier har utförts av Arne Larsson inom ramen för en närmast statsvetenskaplig ansats. Larssons fokus ligger främst på staten i relation till kommunerna. Den kommunala arenan sig ägnas begränsad uppmärksamhet. Utöver stat och kommun lyfter Larsson fram försäkringsbolagen som pådrivande för utvecklingen av kommunernas brandförsvaret, främst under den tidsperiod då den statliga styrningen inte var så långtgående. De externa aktörer som jag vill lyfta fram i form av media och framförallt kommunförbundet ägnas däremot inte någon stör-

⁵³ Ekström och Holmstedt 1996 s 68–90.

⁵⁴ Sjölander 1999.

⁵⁵ *Återsken – ett sekel i elden. Halmstad Brandförsvaret 1903–2003* (2003).

re uppmärksamhet. Hur som helst framstår Larssons publikation som min viktigaste referens när jag relaterar till tidigare forskning.

Utöver den rent vetenskapliga forskningen har det publicerats ett stort antal böcker och skrifter som behandlar utvecklingen av kommunernas brandförsvär. Flertalet av böckerna behandlar utvecklingen på en specifik ort. På landsbygden dröjde det ofta fram till tiden för andra världskriget och tillkomsten av 1944 års brandlag innan det fanns något organiserat brandförsvär. Genom denna lag fick den statliga styrningen och tillsynen av brandförsväret i kommunerna större tyngd. Vissa städer måste övergå från borgarbrandkår till yrkesbrandkår och i andra fall handlade om hur stor utryckningsstyrka som yrkesbrandkåren måste ha. Vidare behandlas den omvandling av brandförsväret som kommunblocksreformen medförde. Den kommunalpolitiska dimensionen av dessa förändringar uppmärksammas dock i liten utsträckning.

Relationen mellan stat och kommun har diskuterats i tidigare forskning. Jag ägnar dock de av staten initierade förändringarna av den kommunala indelningen betydligt större utrymme än vad forskningen tidigare har gjort. De skrifter som publicerats utanför de vetenskapliga disciplinerna har inte minst tagit upp brandförsvärets lokala utveckling i ett organisatoriskt perspektiv. Min studie skiljer sig från dessa genom att den kommunalpolitiska beslutsprocessen står i centrum. Dessutom ges externa aktörer såsom Svenska kommunförbundet och lokalpressen en större roll hos mig. Slutsatsen blir att mina frågor om indelningsändringarnas effekter, fördelningen mellan konflikt och konsensus i kommunalpolitiken samt kommunförbundets och lokalpressens roll är frågeställningar som inte har behandlats av den tidigare forskningen i någon egentlig utsträckning.

3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Studiens teoretiska utgångspunkter är hämtade från teoribildningar som kommer till användning inom historia och statskunskap. Det handlar om följande fyra delmoment:

- *Stat och kommun.*
- *Implementering.*
- *Centralisering och decentralisering.*
- *Konflikt, konsensus och politisk kultur.*

Tanken är att de fyra delmomenten skall ha ett visst inbördes samband och kunna anknyta till varandra, vilket ytterligare bör öka förutsättningarna att de skall kunna fungera som fruktbara analysredskap. Relationen mellan stat och kommun anknyter till implementering på följande sätt: När en ny lagstiftning trädde i kraft hade staten ett övergripande ansvar för att denna blev implementerad på kommunal nivå, inte minst därför att det fanns en ordning som innebar att statliga organ måste godkänna hur kommunerna organiserade sitt brandförsvaret. Det handlar om ett samspel mellan statliga och kommunala organ. Decentralisering finns med därför att implementeringen av 1944 års brandlag inte minst gick ut på att öka antalet brandkårer på landsbygden, alltså en geografisk decentralisering. Begreppsparet konflikt och konsensus samt politisk kultur skall kunna kopplas till relationen mellan stat och kommun, då det mycket väl kunde uppstå konflikter mellan dessa båda aktörer. Det viktigaste användningsområdet för konflikt och konsensus i min studie handlar dock om den inomkommunala beslutsarenan. En kommun kan ha en politisk kultur som antingen genomsyras av ett stort mått av konsensus eller är konfliktfylld. Det ligger därvid nära till hands att se kommunblocksreformens centraliseringar av brandförsvaret som en möjlig grund för att det uppstod kommunalpolitiska konflikter utifrån både en partipolitisk och inte minst en geografisk konfliktdimension.

Stat och kommun

Förhållandet mellan staten och kommunerna kan analyseras med hjälp av en modell som historikern Rune Bokholm har vidareutvecklat. Modellen utgår från att den kommunala verksamheten kan uppdelas i två delar, beroende på förhållandet till staten. Bokholms första modell benämns den *differentierade*. Enligt den består kommunal verksamhet av dels uppgifter som kommunen utför på egen hand utan att lagstiftningen ställer några krav, dels av uppgifter som staten har delegerat till kommunala myndigheter. Bokholm menar att modellen främst är tillämplig på det samhällssystem som rådde vid tillkomsten av 1862 års kommunreform

och årtiondena därefter.⁵⁶ Den differentierade modellen har blivit utsatt för kritik, då den har ansetts komplicerad och konstlad.⁵⁷ Även de obligatoriska uppgifterna hade under 1800-talets senare del inte några enhetliga regelverk. Kommunernas autonomi varierade en hel del mellan olika sektorer. Ett exempel är att skolväsendet, som var mer detaljstyrt genom de specialdestinerade statsbidragen än fattigvården.⁵⁸

Rune Bokholms andra modell kallas den *integrerade*. I denna samlas alla kommunens uppgifter i en enhet. Där ingår både från staten delegerade uppgifter och fakultativa verksamheter. Modellen har en viss flexibilitet genom att graden av självstyrelse varierar mellan olika kommuner. Variationen beror på den interna organisationen och tillgängliga resurser.⁵⁹

Historikern Torbjörn Nilsson och statsvetarna Mats Dahlkvist (Lindberg) och Urban Strandberg har i sin forskning bl.a. behandlat synen på relationen mellan stat och kommun 1862. Nilsson menar att det då handlade om en blandform, där kommunerna hade anknytningar till både den statliga och den enskilda sfären. Nilsson framhåller att det redan vid denna tidpunkt pågick en strid om till vilken sfär kommunerna skulle hänföras.⁶⁰ Dahlkvist och Strandberg går längre och menar att 1862 års förordningar gjorde landets kommuner till lokala offentliga förvaltningsorgan i den nationella samhällsorganismen. Kommunerna fick sin kompetens genom delegering från staten och utövade sin verksamhet under statens suveränitet. Under 1900-talet anses mönstret ha upprätthållits. Tydliga uttryck har varit indelningslagen 1919, som fastslog att kommunerna inte hade rätt till sitt territorium, samt storkommun- och kommunblocksreformerna. De ses som förvaltningsreformer inom ramen för enhetsstaten. Det övergripande förhållandet mellan stat och kommun kallas den enhetsstatliga integrationismens tradition. Kommunerna hade då karaktären av lokala verkställare av statlig reformpolitik. Det har medfört att den kommunala självstyrelsen har haft stora inskränkningar.⁶¹ Även statsvetarna Nils Stjernquist och Håkan Magnusson framför med utgångspunkt från 1862 års förordningar ett synsätt som i huvudsak ansluter till Dahlkvist och Strandberg.⁶²

Dahlkvist och Strandberg har identifierat fyra olika principuppfattningar om kommunens konstitutiva grundkaraktär. Den första är *gemenskapskommunen*. Denna uppfattning innebär att kommunerna är spontant och organiskt framväxna lokala samhällen som har en traditionsgiven och ursprunglig självständighet. Gemenskapen kopplas bakåt i tiden till socknen, byalaget eller det äldre stadsväsendet. Denna gemenskap medför en romantisk inspiration, oavsett hur det förhåller sig med den historiska sanningshalten. Vidare är en historisk organismtanke uppenbar, vilken handlar om en faktisk och naturlig tillhörighetskänsla med en bygd eller en stad, där gemenskapen mellan invånarna är tydlig. Den kommu-

⁵⁶ Bokholm 1995 s 44f.

⁵⁷ Bokholm 1995 s 46f samt Stjernquist och Magnusson 1988 s 39.

⁵⁸ Norrlied 1983 s 131ff.

⁵⁹ Bokholm 1995 s 48ff.

⁶⁰ Nilsson 1994 s 138 och 271f.

⁶¹ Dahlkvist och Strandberg 1999 s 279ff och Dahlkvist och Strandberg 1994 s 66.

⁶² Stjernquist och Magnusson 1988 s 18ff.

nala samfälligheten kan inte ses som politisk, eftersom invånarna egentligen inte har karaktären av medborgare. Istället gäller det en form av medlemskap. Den lokala samfälligheten kan jämföras med en stor familj med en kollektiv social gemenskap. I modern form har gemenskapskommunen främst anknytning till idéer om lokalsamhälle och lokal gemenskap.

Den andra principuppfattningen benämns *kontraktskommunen*. Denna har sin grund i den radikala liberalismen. Utgångspunkten är då den självstyrande människan, som tillsammans med andra individer genom en form av samhällskontrakt sluter sig samman och tillsammans bildar ett samhälle. Det handlar inte om något organiskt och traditionellt framvuxet samhälle, utan är istället rationellt och mer mekaniskt sammansatt. Samfälligheten konstitueras utifrån individen och har karaktären av en association av autonoma individer, som sluter sig samman genom ett lokalt samhällskontrakt. Kontraktskommunen har en egen och genuin politisk självständighet med tillhörande rättslig kompetens.

Den tredje uppfattningen benämns den *konservativa idén om kommunen som en del av statsorganismen*. Denna bygger på den konservativa ståndpunkten att all samhällsutveckling är organisk. Den samhällseliga organisationens utveckling har då klara likheter med en växande organism. De olika delarna i samhället är sammanlänkade med varandra på samma sätt som lemmarna i en kropp. Detta innebär att kommunerna är inordnade i den nationellt organiserade statliga förvaltningsorganisationen. Samhället uppfattas som en ordnad hierarki av större och mindre samhällen, med betoning på nationens/organismens harmoniska utveckling och organisation. Synsättet har framförallt formulerats av den konservativa statsfilosofen Boström och fick stark anslutning i konservativa kretsar under den senare delen av 1800-talet.

Den fjärde och sista principuppfattningen har fått namnet *förvaltningskommunen*. Den är statsorganismkommunen i modern form och handlar om en nära koppling mellan den konservativa statsidealismen och den socialdemokratiska offentliga sektorssocialismen. Skillnaden ligger dels i den historiska tidpunkten, dels i de socialpolitiska ambitionerna. Förvaltningskommunen lanserades av SAP under 1920-talet. Denna är synonym med den svenska enhetsstatliga integrationismen, där kommunerna ses som en del i den statliga förvaltningen. Kommunerna utgör då redskap för en nationellt beslutad reformpolitik, vilken syftar till att helt jämna ut serviceskillnader mellan olika kommuner. Med tanke på det måste kommunerna vara stora och enhetliga. Det skall också betonas att kommunernas demokratiska legitimitet utgår från det nationella planet. Samhället ses som mekaniskt sammansatt med en rationell konstruktion.

Dimensionen statsbundenhet och självständighet har stora likheter mellan såväl gemenskapskommunen och kontraktskommunen, vilka båda prioriterar självständighet, som mellan statsorganismkommunen och förvaltningskommunen, vilka båda innebär en hög grad av statsbundenhet. För dimensionerna organisk samfällighet och mekanisk samfällighet finns en nära anknytning dels mellan gemenskapskommunen och statsorganismkommunen, vilka främst har organiska

utgångspunkter, dels mellan kontraktskommunen och förvaltningskommunen, som båda utgör mekaniska samfälligheter.⁶³

Statsvetaren Anders Bro har använt begreppen självstyre och statsbundenhet, men lagt till en dimension om omfattningen av det kommunala ansvaret inom ett specifikt område, i Bros fall framförallt miljö- och hälsoskydd. Det ger fyra möjligheter till doktriner för ansvar och beslutsbefogenheter hos de svenska kommunerna:

1. *Självstyrande kommuner med snävt ansvar.* Kommunernas ansvarsområde är relativt litet, men beslutanderätten stor.
2. *Självstyrande kommuner med ett omfattande ansvar.* Kommunerna har både ett brett ansvarsområde och ett stort eget beslutsutrymme.
3. *Statsbundna kommuner med snävt ansvar.* I det här fallet är både ansvarsområdet och befogenheterna starkt inskränkta.
4. *Statsbundna kommuner med omfattande ansvar.* Kommunerna har ett stort ansvar, men beslutanderätten är inskränkt. Kommunerna fungerar som verkställare av statliga intentioner.

De båda förstnämnda doktrinerna relateras till kommunaliseringsvärden, medan de två sistnämnda kopplas till centraliseringsvärden. Kommunaliseringsvärdena utgörs av: demokrati, frihet, yttre effektivitet (göra rätt saker) samt inre effektivitet (göra saker rätt). Centraliseringsvärdena är likaså fyra: rättssäkerhet, enhetlighet, inre effektivitet samt hänsyn till samhällsekonomin.⁶⁴

En annan modell på ett likartat tema har utvecklats av statsvetaren Jon Pierre. Han anger fyra huvudsakliga faktorer/parametrar för att beskriva utvecklingen av den kommunala självstyrelsen.⁶⁵

- *Legal status:* Kommunernas förhållande till statliga organ, landsting och medborgare. Det handlar alltså om kommunernas offentlighetsrättsliga ställning.
- *Generell kompetens:* Kommunernas uppgifter, handlingsutrymme och valfrihet inom ramen för självstyrelsen.
- *Administrativ och ekonomisk kapacitet:* Kommunal självstyrelse och lokal politik förutsätter en viss nivå på kommunernas organisatoriska kapacitet.
- *Politisk kapacitet:* Kommunernas förmåga att genom politiska beslut styra den lokala samhällsutvecklingen.

⁶³ Dahlkvist och Strandberg 1999 s 281ff.

⁶⁴ Bro 2000 s 46–60.

⁶⁵ Pierre 1994 s 19f.

De tre förstnämnda parametrarna beskriver utvecklingen inom kommunerna, inklusive den formella ställningen. Den fjärde parametern beskriver kommunernas förhållande till omgivningen.⁶⁶

Statens relationer till kommunerna under senare tid har främst haft två inriktningar, styrning och samverkan. Begreppet kommunal självstyrelse används också för relationen mellan staten och kommunerna.⁶⁷ Uppdelningen mellan den statliga och den kommunala sektorn har i många fall setts som en lämplighetsfråga ur ett mer pragmatiskt perspektiv. Ställningstaganden har därför gjorts från fall till fall. Förändringar har gjorts successivt. Verksamheter som länge varit en kommunal angelägenhet har förstatligats, medan andra tidigare statliga verksamheter har kommunaliserats. Beroendet mellan staten och kommunerna har också ökat. Vidare har staten lagt över fler uppgifter på kommunerna.⁶⁸ Mönstret vid utbyggnaden av välfärdsstaten har i många fall varit att riksdagen har lagt fast riktlinjerna för reformerna. Kommunerna har sedan fått i uppdrag att svara för det konkreta genomförandet på lokal nivå. Metoden ansågs vara rationell och förhållandevis billig i förhållande till om statsförvaltningen skulle ha byggts ut med regionala och lokala organ. Det har dessutom inneburit fördelar för demokratin.⁶⁹

Implementering

Begreppet implementering avser att ett beslut realiserar, med andra ord verkställs i konkreta handlingar eller går ut som information. Genomförandefasen var länge ett underskattat moment inom offentlig verksamhet.⁷⁰ Implementering är ett av de fem stegen i det som benämns policyprocessen. Med policyprocess menas den process genom vilken den offentliga politiken i samhället bedrivs. Dess fem steg är: initiering, beredning, beslutsfattande, implementering och efterkontroll. Svaret för implementeringen ligger vanligen hos förvaltningen. De båda stegen implementering och beredning är den offentliga förvaltningens två huvudsakliga uppgifter i policyprocessen.⁷¹

Det traditionella synsättet på implementering är att beslutsfattaren styr och tillämparen förväntas att följa denna styrning vid genomförandet. I annat fall måste beslutsfattaren göra någon form av återstyrning. Förvaltningen skall alltså normalt fungera som ett lojalt instrument för beslutsfattarna. Två mer moderna perspektiv är närbyråkrats- respektive nätverksperspektivet. Det förra syftar på att innehållet i och genomförandet av politiken till stor del överläts på de tjänstemän som verkar i direkt kontakt med brukarna/klienterna. Beslutsfattarna kan däremot ha inflytande över förutsättningarna för den politik som bedrivs genom

⁶⁶ Pierre 1994 s 20.

⁶⁷ Hjelmqvist 1994 s 1.

⁶⁸ Hjelmqvist 1994 s 8f.

⁶⁹ *SOU 1965:54* s 43.

⁷⁰ Premfors 1989 s 120f, Lundquist 1992 s 12ff och Sannerstedt 2003 s 18f.

⁷¹ Lundquist 1992 s 12ff.

olika former av indirekt styrning. Perspektivet med nätverk avser att politiken implementeras genom ett sampel mellan olika aktörer som hålls samman genom olika former av nätverk. När det gäller genomförande av politiska beslut kan aktörerna vara statliga och kommunala organ samt företag och intresseorganisationer.⁷²

Inom statsvetenskapen anses implementeringsstadiet som betydelsefullt vid analyser av den samlade makt som den offentliga förvaltningen kan utöva. Det blir särskilt tydligt när lagstiftningen har karaktären av ramlagar, varvid styrningen inte blir särskilt entydig. Implementeringsfasen gör det sålunda möjligt för tjänstemännen att påverka innehållet i den politik som har lagts fast i de formella politiska besluten. Implementering kan även innebära att ett högre förvaltningsorgan utfärdar föreskrifter som skall tillämpas på lägre nivåer inom förvaltningen. Det kan till exempel handla om olika statliga förvaltningsorgan som bedriver sin verksamhet på central, regional och lokal nivå. Ett sådant förfarande kallas normalt för organisationsstyrning. Det utgör en motsats till förvaltningsstyrning, som är den styrning som riksdag och regering utövar på den statliga förvaltningen. En tredje styrform är samhällsstyrning, där förvaltningen har en styrande funktion över de enskilda medborgarna. Organisationsstyrning, förvaltningsstyrning och samhällsstyrning utgör exempel på implementeringsstyrning.⁷³ Två andra aspekter är styrningens reliabilitet och rationalitet. Reliabiliteten syftar på om tillämparen agerar utifrån beslutsfattarens styrning, medan rationalitet avser i vilken utsträckning som de av beslutsfattarna uppsatta målen och resultaten uppnås.⁷⁴

Vid analyser av implementering är vidare tre termer av betydelse, nämligen förstå, kunna och vilja. Med förståelse avses att känna till och begripa innebörden av något. Förmågan syftar på att inneha tillräckliga resurser för att ha möjlighet att genomföra något. Resurser handlar inte bara om ekonomiska resurser. En situation med goda ekonomiska resurser, men där de personella resurserna är otillräckliga kan självklart utgöra ett allvarligt hinder mot en framgångsrik implementering.

Vilja handlar om att tjänstemännen/aktörerna verkligen vill genomföra det beslut som har fattats på den politiska nivån. Bristande vilja att genomföra fattade beslut kan bero på någon form av egenintresse inom förvaltningen. Det kan bli särskilt tydligt vid förändringar såsom utebliven expansion eller nedskärningar. Termen vilja har sålunda en koppling till lojalitet mot fattade beslut. Det för också tanken till frågan om tjänstemännens egna politiska preferenser kan tänkas påverka deras vilja att implementera politiskt fattade beslut. Om det uppstår bekymmer med lojaliteten kan det bli aktuellt att införa ett system där tjänstemännen tillsätts på politiska grunder.⁷⁵ En framgångsrik implementering kräver sålunda att tillämparen förstår beslutet, kan och vill genomföra beslutet.⁷⁶

⁷² Sannerstedt 2003 s 21.

⁷³ Lundquist 1992 s 70f och 99.

⁷⁴ Lundquist 1987 s 181ff och Sannerstedt 2003 s 21.

⁷⁵ Vedung 1998 s 180ff.

⁷⁶ Lundquist 1987 s 42f och Sannerstedt 2003 s 29.

Decentralisering och centralisering

Termen decentralisering har dels en funktionell (verksamhetsmässig) innebörd, dels en mer renodlad geografisk innebörd. I konkreta termer kan decentralisering innebära att ansvar och beslutsbefogenheter flyttas från en central (statlig) myndighet till en regional eller lokal förvaltningsmyndighet. Om ett specifikt verksamhetsområde övergår från statligt till kommunalt huvudmannaskap handlar det sålunda om en decentralisering. Vid bibehållet statligt huvudmannaskap, men där verksamheten utlokaliseras geografiskt eller överlämnas till ett statligt organ på lägre nivå kallas det dekoncentration. Motsatsen benämns koncentration. Decentralisering ur ett geografiskt perspektiv innebär en spridning av verksamheter eller inflytande från ett centrum eller några centra till fler platser och/eller fler personer. Begreppet centralisering avser en koncentration eller samling av service, befolkning, inflytande etc. till en viss punkt eller till färre punkter än tidigare. Det beskriver sålunda en förändringsprocess som medför en ökad geografisk koncentration av befolkning, bebyggelse, kapital, näringsstruktur, offentlig service o.s.v. till färre platser.⁷⁷

Två begrepp som nära anknyter till centralisering och decentralisering är centrum och periferi. Den kulturgeografiska teoribildningen om centrum och periferi utgår från att samhällets utformning och utveckling är beroende av avstånd mellan en centralpunkt och omkringliggande (mer perifera) områden. Centrum och periferi är här geometriska termer. Den geometriska centralpunkten avses utöva någon form av centralortsfunktion för periferin. Centralortsteorin låg för övrigt till grund för 1960-talets kommunblocksindelning. Centralorterna bildar enligt teorin ett symmetriskt mönster, där de större orterna fördelas jämnt över ytan med mellanliggande mindre orter. Varje centralort måste ha ett upptagningsområde/omland med en viss räckvidd för att kunna existera. Den borte gränsen (räckvidden) för centralortsfunktionen utgörs av det längsta avstånd som någon är beredd att färdas för att utnyttja någon av en centralorts olika servicefunktioner, till exempel offentlig service eller handel. Det ligger i sakens natur att en centralort har avsevärt bättre tillgång till servicefunktioner än vad som är fallet för mindre tätorter eller landsbygden i periferin. Två företeelser av stor betydelse för en centralorts status är befolkningsunderlaget och kommunikationssystemet.⁷⁸

Konflikt, konsensus och politisk kultur

Det politiska arbetet i de olika offentliga beslutsorganen uppfattas ofta som fyllt av konflikter. Ett skäl är att de medier som bevakar det politiska beslutsfattandet gärna fokuserar på frågor där det förekommer konflikter. På samma sätt har de politiska partierna och deras företrädare ett intresse av att i samband med de allmänna valen profilera den egna politiken och sina egna partiföreträdare. Därmed

⁷⁷ Norrlied 1983 s 5ff, Bladh 1987 s 12ff och Petersson och Söderlind 1993 s 47.

⁷⁸ Olander 1983 s 248ff och Franzén 2004 s 30ff.

blir det närmast ofrånkomligt att göra positioneringar i relation till andra partiers ståndpunkter, vilket förstärker bilden av konflikter inom den politiska sfärens olika nivåer. Den här bilden hänger också samman med en grundläggande tanke med hela den representativa demokratin, nämligen att väljarna vid de allmänna valen skall kunna ta ställning till tydliga politiska alternativ. Det politiska arbetet under de löpande mandatperioderna präglas däremot ofta av samförstånd, värdegemenskap och konsensus över parti- och blockgränser.⁷⁹

Begreppen konflikt och konsensus är två vanligt förekommande begrepp inom besluts- och förhandlingsteori. I allmänhet uppfattas konsensus som en positiv företeelse, medan konflikt har en mer negativ innebörd. Att uppnå konsensus kan även vara ett sätt att lösa en konflikt. En annan metod att lösa konflikter är att genomföra en omröstning i frågan. En empiriskt belagd och fullt realistisk ståndpunkt är dock att både konflikt och konsensus måste finnas i ett samhälle, exempelvis en kommun. Ett samhälle utan utrymme för kritik eller andra meningsmotsättningar annars att efterhand börja stagnera eller rent av utarmas. Förekomsten av konflikt och konsensus kan sålunda ses som ett uttryck för att pluralism råder.⁸⁰ Tillspetsat kan man säga att det ett egenvärde att bedriva en någorlunda aktiv oppositionspolitik.⁸¹ Nästan samtliga demokratiska politiska system utmärks av en viss balans mellan konflikt och konsensus. Relationen (balansen) mellan konflikt och konsensus kan dock skifta betydligt mellan olika demokratiska institutioner och över tid. Vissa perioder kan utmärkas av en bred konsensus mellan i stort sett alla inblandade aktörer, medan andra tidsperioder kan vara mer konfliktfyllda.⁸²

Utifrån rikspolitiska och internationella erfarenheter kan följande parametrar vara aktuella att förklara balansen mellan konflikt och konsensus i ett politiskt system:⁸³

- Antalet partier som finns representerade i den beslutande församlingen.
- Massmedias förmåga att spegla det politiska skeendet.
- Den ekonomiska utvecklingen.
- Väljarkårens rörlighet.

Dessa fyra parametrar bör åtminstone delvis kunna vara möjliga som förklaring till utvecklingen av relationen mellan konflikt och konsensus på kommunal nivå i Sverige.

⁷⁹ Sannerstedt 1992 s 22.

⁸⁰ Stjenquist 1993 s 126.

⁸¹ Lewin 1996 s 184ff.

⁸² Sannerstedt 1992 s 22f och Mattson 1996 s 11ff.

⁸³ Sannerstedt 1992 s 40ff.

Enligt en liberal doktrin är den politiska diskussionen ett effektivt instrument för att lösa politiska konflikter. Denna diskussion kan ta sig uttryck i kontakter, utbyte av information och samtal om olika möjligheter att lösa konflikter. Dessa samtal kan därefter föras vidare till förhandlingar av både informell och formell karaktär. Genom att olika argument vägs mot varandra och genom ömsesidiga eftergifter bör det vara möjligt för beslutsfattare med rationella utgångspunkter att kunna lösa konflikter och nå lösningar i samförstånd.⁸⁴

Reglerna för beslutsfattandet i konfliktlägen kan ha ett flertal olika grunder. För beslut i kommunala sakfrågor används framförallt en beslutsmetod i två steg:⁸⁵

1. *Partidisciplinmetoden*. Metoden bygger på att beslutsfattande i de demokratiska institutionerna numera i praktiken sker i två steg, först ett informellt i parti-gruppen, sedan ett formellt i den beslutande församlingen. Om det råder oenighet inom en partigrupp, är det i enlighet med partidisciplinen majoritetens linje som alla måste företräda vid det formella beslutsfattandet. Det innebär att det mycket väl kan hända att en majoritet av ledamöterna i den beslutande församlingen egentligen motsätter sig det beslut som har drivits igenom av den utåt sett eniga majoriteten.

2. *Majoritetsbeslut*. Det kan gälla en relativ majoritet, vilket innebär att det förslag som har fått flest röster vinner, en absolut majoritet, där det alternativ som har fått mer än hälften av rösterna segrar, samt en kvalificerad majoritet, varvid det krävs en ännu högre andel av de lämnade rösterna, exempelvis två tredjedelar eller fem sjättedelar. Ett majoritetsbeslut innebär att vinnaren kan diktera hela beslutets innehåll, både i en sakfråga eller vid ett personval.

Begreppet politisk kultur har behandlats inom flera vetenskapliga discipliner, bl.a. historia, statsvetenskap och etnologi. Forskningen kring termen tog fart under 1960-talet. Begreppet definierades som det mönster av attityder till politik, som ger mening åt det politiska handlandet. En annan definition går ut på att det huvudsakligen handlar om politisk praxis. Inom historieämnet har det inte minst funnits en koppling till den lokala självstyrelsen på sockennivå, vilket även har relevans för mer moderna kommunhistoriska studier. Enligt det här synsättet har den politiska kulturen i Sverige sitt ursprung i 1600-talets sockenstämmor och i en riksdagstradition. Sockenstämmorna skapade en betydelsefull grund för att inom ramen för formella institutioner lösa konflikter på fredlig väg. Det skapades en institutionaliserad förhandlingskultur som kom att fungera under lång tid, vilket medförde kontinuitet på den lokala nivån. Ett utmärkande drag i denna politiska kultur var pragmatismen. Begreppet politisk kultur kan ses som ett instrument för att studera de långsiktiga förändringarna i lokalsamhällets politiska agerande. I samband med demokratins fulla genombrott i Sverige omkring år

⁸⁴ Sannerstedt 1992 s 22f och Stjenquist 1993 s 126.

⁸⁵ Lewin 2002 s 30–35.

1920 kom också denna politiska kultur att påverka den rikspolitiska situationen.⁸⁶

Det har vidare framhållits att svensk politisk kultur har utmärkts av starka centraliserade organisationer, som på ett skickligt sätt har tagit till sig folkliga protester. Det har inneburit att interaktionen mellan de formella institutionerna och befolkningen har fungerat ganska bra. Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var det inte minst ytterligare två faktorer som påverkade utvecklingen av den svenska politiska kulturen, dels den starka ställningen för utrednings- och kommittéväsendet, dels folkrörelsernas starkt växande roll i samhällslivet.⁸⁷

Inom statsvetenskapen har det traditionellt funnits en bred förankring för att se begreppet politisk kultur som subjektiva föreställningar och värderingar som på olika sätt förhåller sig till ett politiskt system. Politisk kultur har setts som summan av de ingående individernas förhållningssätt, uppfattningar och attityder till olika objekt och processer. Det har handlat om individuella föreställningar som förhåller sig till olika aspekter av det politiska systemet eller individens egen roll inom det aktuella systemet. Inom den statsvetenskapliga forskningen har inte sällan frågan om politisk kultur spelar någon egentlig roll ställts. Med roll avses här att den politiska kulturen skall vara verksam som en oberoende variabel i en orsakskedja.⁸⁸

Begreppets användning kan konkretiserat i ett visst politiskt system till att gälla relationen mellan olika aktörer. På kommunal nivå avser det inte sällan ”klimatet” eller ”andan” mellan olika grupperingar i kommunalpolitiken, vilket också kan kopplas till relationen mellan konflikt och konsensus. I en del kommuner kan den politiska kulturen utmärkas av en tydlig samförståndsanda, medan det i andra kommuner kan finnas en politisk kultur som kännetecknas av konfrontation. En möjlig utgångspunkt för att förklara skillnader i politisk kultur är polariseringen i det politiska systemet. En högre grad av polarisering leder inte sällan till en högre grad av konfrontation/konflikt. Polarisering kan definieras som att de två största partierna har en hög andel av det samlade antalet röster och mandat i den beslutande församlingen. Riskerna för att konflikt uppstår i en sådan situation är i allmänhet störst där de båda partierna kommer från olika sidor av den traditionella partipolitiska blockgränsen, än om exempelvis centerpartiet och moderata samlingspartiet skulle utgöra de två största partierna i en kommun med mycket stark borgerlig dominans.⁸⁹

I det etnologiska perspektivet kan politisk kultur definieras som ett komplex av normer, värderingar och förväntningar kring de gemensamma angelägenheter som finns i ett samhälle vid en viss tidpunkt. Denna kan styra medborgarnas uppfattning om vad som är möjligt att göra i dessa frågor. Enligt en alternativ formulering är politisk kultur länken mellan människors föreställningar och hur de politiska institutionerna fungerar. I fråga om kommunalpolitiken anses det

⁸⁶ Aronsson 1992 s 337ff och Åberg 1998 s 13–21.

⁸⁷ Johansson 1995 s 17ff.

⁸⁸ Selle och Berntzen 1991 s 13ff och 41ff, Barrling Hermansson 2004 s 21–29 och Möller 2007 s 10ff.

⁸⁹ Johansson 1994 s 115ff.

självklart att det stora flertalet av de förtroendevalda i kommunerna skall utgöras av fritidspolitiker som utövar sin politiska verksamhet vid sidan av sitt ordinarie arbete. Besluten i kommunerna förutsätts i normala fall fattas under oenighet mellan olika åsikter och intresseinriktningar. Det är särskilt viktigt att denna bild framträder tydligt i relation till väljarna och media. I praktiken är det emellertid pragmatism och en beredskap att göra kompromisslösningar som är minst lika utmärkande för det vardagliga politiska livet i en svensk kommun. Ett annat inslag i den kommunala politiska kulturen är en norm om att det skall visas respekt och hövlighet för kommunalpolitiker som tillhör andra partier/grupperingar och att saklighet skall prioriteras i debatter.⁹⁰

Sammanfattning

Denna sammanfattning syftar både till att summera mina teoretiska utgångspunkter samt att applicera de teoretiska utgångspunkterna till ämnet för undersökningen och inte minst de frågeställningar som jag har ställt upp redan i inledningen. De två tyngsta teoretiska utgångspunkterna är dels relationen mellan staten och kommunerna, dels konflikt och konsensus. Däremot har implementering samt centralisering och decentralisering något lägre dignitet. Relationen mellan stat och kommun har en till synes självklar plats i studien med tanke på att statsmakten genom den detaljerade lagstiftningen med tillhörande underställnings-skyldighet har kunnat utöva ett avsevärt inflytande över kommunernas brandför-svarsorganisation.

Det anknyter till min frågeställning om vilken roll som lagstiftningen har haft för hur brandförsvaret har utvecklats på kommunal nivå och vilka restriktioner som regelverket har medfört kommunalt. Här finns det en anknytning till begreppen konflikt och konsensus genom att staten mycket väl kunde komma i konflikt med kommunerna om hur brandförsvaret skall vara organiserat i en kommun. I de teoretiska utgångspunkterna har jag tagit upp olika perspektiv på relationen mellan stat och kommun. Det handlar bl.a. om diskussionen om kommunal självstyrelse kontra statsbundenhet.

Begreppet implementering har i föreliggande undersökning framförallt ett statligt perspektiv i betydelsen införande av ny lagstiftning på området. Den konkretiseras genom frågeställningen hur staten har gått till väga för att kunna implementera ny lagstiftning om brandförsvaret. Detta har särskilt intresse i fråga om den första brandlagen med räckvidd till samtliga primärkommuner i landet som tillkom år 1944, när Sverige ännu var indelat i de gamla sockenkommunerna, där de minsta kommunerna hade under 100 invånare.

De båda termerna centralisering och decentralisering, med de närliggande begreppen centrum och periferi, finns med därför att det ligger nära till hands att se implementeringen av 1944 års brandlag som en geografisk decentraliseringsprocess som syftade till att starta fler brandkårer på landsbygden. Kommunblocksre-

⁹⁰ Fredriksson 2003 s 13ff.

formens effekter på brandförsvaret är däremot lätt att förknippa med en geografisk centralisering till färre brandstationer.

Konflikt och konsensus är det andra teoretiska huvudmomentet. Det har sin tyngdpunkt på den kommunala beslutsarenan. Det gäller inte minst min fråga om i vilken utsträckning som besluten om brandförsvaret har medfört konflikter i kommunalpolitiken och vilka orsaker som det kan finnas till att dessa konflikter har uppstått.

4. METOD

Då studien i viss mån har karaktären av totalundersökning av utvecklingen i hela landet blir det mer eller mindre nödvändigt att i ganska stor omfattning använda kvantitativa metoder. Orsaken till detta vägval är att försöka skapa något som liknar en helhetsbild av brandförsvarets utveckling i kommunerna under en period av 30 år. De första sju åren av denna tidsperiod är det dock inte i närheten av att vara någon totalundersökning. Denna inskränkning hänger samman med att källmaterialet bara till begränsad del finns tillgängligt i riksarkivet. De sju åren får istället täckas in genom axplock med hjälp av det material som finns i riksarkivet och med hjälp av kommunala exempel/fallstudier.

Den kvantitativa metoden som kommer till användning, både i den nationella undersökningen och i fallstudierna, får ur matematisk och statistisk synvinkel anses vara basal. I fallstudien tillkommer den kommunalpolitiska dimensionen, vilket innebär att politiska konflikter struktureras och analyseras kvantitativt. Det gäller dels en parti-/blockpolitisk dimension, dels en geografisk. För att leva upp till målsättningen om lättillgängliga kvantitativa data innehåller tabellerna bara två variabler åt gången. Det innebär att den politiska och den geografiska dimensionen redovisas separat. I fallstudien behandlas också i begränsad utsträckning den ekonomiska utvecklingen av kommunernas brandförvar, vilket självklart medför att vissa kvantitativa inslag finns med.

De moment i studien som behandlar den historiska bakgrunden och inte minst regelverkets utveckling på nationell nivå har en nästan helt kvalitativ inriktning. Även i den sammanfattande analysen överväger de kvalitativa inslagen. Samtidigt bygger analysen givetvis på de kvantitativa undersökningar som har gjorts, både nationellt och i de lokala fallstudierna. Avsikten med att tona ned sifferuppgifter i den sammanfattande analysen är tvåfaldig, även om de bägge motiven har ett inbördes samband. För det första gäller det att lyfta upp undersökningsresultaten, både kvantitativa och kvalitativa, på en så generell nivå som möjligt. För det andra gäller det att så mycket som möjligt fokusera på de teoretiska utgångspunkterna.

Urvalen av lokala kommunala exempel

Det finns främst två motiv till att ta med lokala kommunala exempel, dels att ge en mer ingående bild av utvecklingen på kommunal nivå, dels att föra in den kommunalpolitiska dimensionen i studien. Det senare hänger inte minst samman med avsikten att kunna studera konflikt och konsensus på den kommunala beslutsarenan under en längre tidsperiod.

Genom att det källmaterial som förvaras på central nivå i regel inte innehåller besluts materialet från den kommunalpolitiska arenan blir det nödvändigt att söka detta källmaterial direkt i kommunarkiven.

Vid valet av kommunala exempel är det betydelsefullt att beakta studiens frågeställningar och teoretiska utgångspunkter, särskilt problematiken kring kon-

flikt och konsensus. Risken att det uppstår kommunalpolitiska konflikter kring brandförsvarets organisation är rimligen avsevärt större vid förslag om reducering av antalet brandkårer än vid bibehållen organisation. Därför blir det viktigt att utifrån totalundersökningen framförallt välja ut lokala exempel där det har genomförts minskningar av antalet brandkårer. Den största omstöpningen av landets brandförvarsorganisation skedde till följd av kommunblocksreformen som genomfördes under perioden 1962–1974. Det är sålunda denna period, med den efterföljande lagändringen 1974, som bör innehålla flest lokala kommunala exempel.

Vid valet av kommuner till fallstudierna måste även materialets tillgänglighet för mig som forskare vägas in. Vid valet av kommunala exempel har två kriterier varit vägledande. För det första närhet, jag har valt kommuner som ligger inom ett något vidsträckt närområde från min arbetsplats och bostadsort räknat. För det andra kommuner som har stads-/kommunarkiv med större resurser att söka fram material utan att jag behöver göra något personligt besök i arkivet. Exempel på sådana arkiv är Uppsala, Nyköping och Umeå. När det gäller undersökningsperiodens första del har jag främst nöjt mig med att söka material i det egna närområdet, men ändå försökt få med kommuner som genomfört organisationsförändringar.

Det finns även skäl att ha en viss kontinuitet i de kommunala exemplen. Samtliga kommuner som ingår i den första fallstudien, som gäller organiseringen enligt 1944 års brandlag, finns därför med i de följande fallstudierna, men ofta inom ramen för en större kommun. Efterhand tillkommer sålunda kommuner som inte har funnits med inledningsvis. För att om möjligt förklara detta ger jag ett konkret exempel på en sådan kontinuerlig fallstudie. Örsjö i Kalmar län var en egen landskommun fram till 1952 års storkommunreform. Därefter ingick Örsjö i Madesjö storkommun under tidsperioden 1952–1968. Från år 1969 ingår Örsjö och resten av Madesjö storkommun i Nybro kommun.⁹¹ Det betyder att fallstudien för organiseringen enligt 1944 års brandlag avser Örsjö kommun. De kommunala fallstudierna av dels effekterna av 1952 års indelningsreform, dels förändringarna till följd av 1962 års brandlag avser Madesjö storkommun. Fallstudierna av kommunblocksreformens effekter och förändringarna genom 1974 års brandlag görs för Nybro kommun. Det betyder alltså ett växande lokalt undersökningsområde under den studerade periodens gång.

De kommunala fallstudierna av kommunblocksreformen och 1974 års brandlag görs i 11 svenska kommuner. Tre av dessa följs redan från införandet av 1944 års brandlag, även om det bara gäller mer begränsade delar av dessa kommuner (undersökningsområden).

De samlade kommunala fallstudierna har följande utformning.⁹²

⁹¹ Ivarsson 1992 s 61.

⁹² Ivarsson 1992.

Organiseringen enligt 1944 års brandlag:

- Växjö stad samt Öjaby och Östra Torsås landskommuner inom nuvarande Växjö kommun.
- Nybro stad samt Oskar och Örsjö landskommuner i nuvarande Nybro kommun.
- Holmöns landskommun i nuvarande Umeå kommun.

Effekter av 1952 års indelningsreform:

- Bergunda och Östra Torsås storkommuner inom nuvarande Växjö kommun.
- Mortorps storkommun som numera är uppdelad på Kalmar och Nybro kommuner.
- Madesjö storkommun inom nuvarande Nybro kommun.
- Redvägs storkommun, som är uppdelad på nuvarande Falköpings och Ulricehamns kommuner.

Förändringar till följd av 1962 års brandlag:

- Växjö stad samt Bergunda och Östra Torsås storkommuner inom nuvarande Växjö kommun.
- Mortorps storkommun som är uppdelad på nuvarande Kalmar och Nybro kommuner.
- Nybro stad och Madesjö storkommun i nuvarande Nybro kommun.
- Redvägs storkommun som är uppdelad på nuvarande Falköpings och Ulricehamns kommuner.
- Holmöns landskommun i nuvarande Umeå kommun.

Effekter av kommunblocksreformen 1962–1974 och förändringar till följd av 1974 års brandlag:

- Uppsala kommun som numera är uppdelad på Uppsala och Knivsta kommuner.
- Nyköpings kommun som numera är uppdelad på Nyköpings, Gnesta och Trosa kommuner.
- Vetlanda kommun.
- Tingsryds kommun.
- Växjö kommun.
- Kalmar kommun.
- Nybro kommun.
- Torsås kommun.
- Halmstads kommun.
- Ulricehamns kommun.
- Umeå kommun.

Fallstudiekommunerna representerar såväl Svealand som Götaland och Norrland, men kommuner från Götaland utgör merparten. De utvalda kommunernas folk-

mängd visar betydande variationer, både stora, medelstora och små kommuner ingår.⁹³ Det är också fråga om kommuner med olika majoritetslägen i kommunfullmäktige, även om kommuner med borgerlig majoritet vid valen 1966–1976 övervägde.⁹⁴

Källmaterialet

Den dominerande delen av undersökningens omfattande källmaterial utgörs av olika former av offentligt material. Det handlar om statligt material i tre olika kategorier. För det första från de tre olika statliga organ som har haft det centrala tillsynsansvaret över kommunernas brandförsvaret, statens brandinspektion (1944–1974), statens brandnämnd (1974–1986) samt statens räddningsverk (1986–2008). För det andra har jag använt material från landets länsstyrelser och deras länsbrandinspektörer. Dessa inspektörer avskaffades dock år 1974, varefter det bara gäller handlingar från länsstyrelserna.⁹⁵ Det kan tyckas lite förvånande att statens räddningsverk finns med som källa, men det beror på att räddningsverket har samlat på sig material om landets kommuner som i vissa fall går tillbaka till början av 1970-talet, då statens brandinspektion ännu var den ansvariga tillsynsmyndigheten. Materialets huvudsakliga inriktning är mot allmän information och råd till kommunerna, samt yttranden och fastställda beslut om kommunernas organisation av brandförsvaret. Den tredje kategorin omfattar statliga utredningar och riksdagstryck som kommit till användning vid studien av hur lagstiftningen har förändrats under den studerade perioden.

Den andra huvudgruppen av källmaterial utgörs av kommunala handlingar, främst protokoll med bilagor. Materialet kommer från de högsta beslutande organen, stämman/fullmäktige, samt från det organ som hade ansvaret för kommunens brandförsvaret. Det kommunala källmaterialet kommer framförallt till användning i fallstudierna och det förvaras i respektive kommunarkiv. Det gäller dock även kommunala handlingar som har insänts till de statliga tillsynsorganen och finns i de statliga arkiven. Det kan även diskuteras om till vilken huvudgrupp de kommunala brandordningarna skall räknas. Dessa var upprättade och godkända av respektive kommun, men samtidigt slutligen fastställda och kungjorda av länsstyrelserna. Till gagnet var det emellertid fråga om en handling som skulle tillämpas på kommunal nivå. Därför ser jag brandordningarna i första hand som ett kommunalt material.

Den tredje gruppen av källmaterial kan närmast benämnas organisationstryck, då det kommer från kommunernas intresseorganisationer. Före år 1968 fanns det en uppdelning i två olika organisationer, dels Svenska Kommunförbundet (tidigare Svenska Landskommunernas Förbund), dels Svenska Stadsförbundet. År 1968 skedde en sammanslagning till ett förbund, Svenska Kommunförbundet.⁹⁶

⁹³ *Årsbok för Sveriges kommuner 1965–1977*.

⁹⁴ *Kommunala valen 1966, Del 2, och Allmänna valen 1970–1976, Del 2*.

⁹⁵ Larsson 1998 s 28–33.

⁹⁶ *Kommunernas tidskrift nr 9 1967 s 567ff och Kommunernas tidskrift nr 12 1967 s 849–865 och Hayen 2008*.

Från mitten av 1960-talet och framåt gjorde förbunden/förbundet i egenskap av konsult ett relativt stort antal utredningar om brandförsvarets/räddningstjänstens framtida organisation i landets kommuner/kommunblock. Syftet var främst att försöka åstadkomma en rationalisering av brandförsvaret. De största insatserna gjordes inför kommunblocksreformens sammanläggningar i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Detta källmaterial återfinns både i de statliga arkiven och i kommunarkiven. Det omfattas av offentlighetsprincipen när det har inkommit till en statlig eller kommunal myndighet. Däremot är det inte offentligt när det finns arkiverat på Svenska Kommunförbundets efterföljare, Sveriges Kommuner och Landsting.

Den fjärde och sista gruppen av källmaterial är de tidningar som har haft viss spridning i de kommuner som utgör undersökningens fallstudiekommuner. Studien av tidningsmaterialet är dock bara i form av punktstudier i anslutning till att någon större förändring av brandförsvarets organisation har varit aktuell. Det innebär att det kan gå förhållandevis lång tid mellan de olika punktstudierna. Syftet är att gå igenom tidningar som representerar olika politiska riktningar, i den mån det har funnits en sådan pluralism. Valet av tidningar styrs med andra ord av vilka tidningar som existerade vid tiden för olika beslut om organisationsförändringar.

Då mitt undersökningsmaterial till stor del utgörs av offentligt källmaterial får tillförlitligheten betecknas som relativt hög, både på det statliga och det kommunala området. Det bevarade materialet anger i flertalet fall helt korrekta uppgifter. Det finns emellertid vissa problem med det kommunala källmaterialet, som inte alltid är komplett för att undersöka och analysera politiska konflikter. Voteringsbilagor har inte alltid blivit dokumenterade som voteringsbilagor, där det framgår hur varje enskild ledamot har röstat. I sådana fall finns det inte någon möjlighet att studera om konflikter hade en parti-/blockpolitisk eller en geografisk dimension. Det förekommer också att kommunala handlingar, främst protokoll, har förkommit och inte längre finns eller aldrig har funnits i de kommunala arkiven.

Intervjuer

Intervjuernas funktion i studien har främst varit att komplettera och ytterligare förklara det skriftliga källmaterialet. Det senare utgör den primära utgångspunkten i studien. Därför blir inte behovet att finna representativa intervjupersoner så viktigt som när intervjuerna är den huvudsakliga utgångspunkten för arbetet. Behovet av representativitet kan även variera inom ramen för mina intervjuer. Det finns rimligen en viss gradskillnad mellan att vid en intervju få rena sakupplýningar och att efterfråga uppgifter om bakomliggande motiv till och överväganden inför ett beslut. Genom att intervjuerna bara haft till uppgift att vara ett mindre komplement till det skriftliga materialet har det inte varit aktuellt att ha någon form av standardiserad intervjuguide. Istället har det konkreta behovet av ytterligare information i det enskilda fallet varit av helt avgörande betydelse. Intervjuerna finns redovisade i referensförteckningen. Där anges vilken funktion som intervjupersonen har haft, exempelvis politiker eller tjänsteman, vilken dag

som intervjun har skett och om intervjun har genomförts vid ett personligt sammanträffande eller per telefon.

Sammanfattning

Studiens metodologiska inriktning är tämligen kvantitativ, vilket främst hänger samman med att det gäller en stor nationell undersökning under en 32 år lång period. Med undantag för åren 1945–1951 är nämligen ambitionen att det skall handla om en nästintill totalundersökning, dock på ett övergripande plan. Den kvantitativa karaktären kompletteras av en omfattande analys, där ambitionen är att utifrån ett antal teoretiska utgångspunkter lyfta upp studiens resultat på en mer generell nivå. De teoretiska utgångspunkterna skall fungera som analysinstrument. I anslutning till de kvantitativa resultaten i de empiriska kapitlen sker fortlöpande kvalitativa värderingar och kortfattade analyser. Andra moment med kvalitativ karaktär är dels studien av det nationella regelverkets förändringar, dels undersökningen av fallstudiekommunerna. I det senare fallet finns det dock vissa inslag av kvantitativ metod, bl.a. i samband med undersökningar av konflikter på den kommunala nivån.

Undersökningen bygger på ett förhållandevis omfattande källmaterial som till största delen består av offentligt tryck i olika former. Närmare bestämt är det främst material från statliga och kommunala organ som har använts. Att det handlar om offentligt källmaterial medför att tillförlitligheten får betecknas som god. Vidare har tidningsmaterial använts i mer begränsad utsträckning, då framförallt i form av punktstudier i samband med att det har uppstått konflikter på den kommunala nivån. Tidningsmaterial har även i någon mån kommit till användning som ett substitut för kommunalt källmaterial som har förkommit och därför inte återfinns i de kommunala arkiven.

5. BRANDHISTORISK BAKGRUND FRAM TILL ÅR 1945

Kapitlet om brandförsvarets historia före tillkomsten av 1944 års brandlag, som trädde i kraft år 1945, har karaktären av en bakgrundsteckning. Med tanke på att regelverken skilde sig betydligt mellan administrativa tätorter (städer, köpingar och municipalsamhällen) och landsbygden är det nödvändigt att göra en distinktion mellan dessa olika territorier. Vidare är det främst utvecklingen under mer modern tid, 1923 års brandstadga och regelverket om släckning av skogsbrand från år 1937, som behandlas. Förordningarna gällde fram till dess att brandlagen och brandstadgan från 1944 trädde i kraft. Lagstiftningen kring släckning av skogsbrand behandlas under avsnittet om brandförsvaret på landsbygden.

Inom administrativa tätorter

Brandförsvaret i de administrativa tätorterna, framförallt i städerna, har i en del fall mycket gamla anor. Redan vid den stora branden i Rom år 64 efter Kristus fanns det en organiserad stadsvakt som hade vissa brandbekämpande uppgifter. Förhållandena varierade dock mellan olika städer. London hade till exempel vid den stora branden år 1666 ingen organiserad brandkår. Branden bidrog till att de försäkringsbolag som bildades därefter organiserade egna brandstyrkor. Den första kommunalt organiserade brandkåren tillkom i Wien år 1686. Denna kår bestod dock bara till ringa del av heltidsanställd personal. Det var istället Paris som blev först med en regelrätt yrkesbrandkår, vilket skedde år 1699. Denna var dock en privat brandkår och det dröjde till 1716 innan staden övertog ansvaret för kåren. År 1811 övertog försvarsmakten ansvaret för brandkåren i Paris.⁹⁷

I Sverige fanns det redan på medeltiden regler om hur borgarna i landets städer skulle handla för att undvika att bränder uppstod. Den första kända brandordningen i en svensk stad utfärdades i Jönköping redan år 1288. Även andra städer antog senare brandordningar, som i vissa fall underställdes Konungens prövning och fick kunglig sanktion. Ett centralt regelverk för städerna tillkom genom Magnus Erikssons stadslag runt mitten av 1300-talet. Rätten för de svenska städerna att formellt utforma egna lokala förordningar infördes år 1619. Den första brandordningen för Stockholms stad fastställdes av Konungen år 1675. Den Byggningsbalk som tillkom år 1734 reglerade bara i högst begränsad utsträckning brandskyddet i städerna, nämligen byggande och underhåll av hus. Avsikten hade egentligen varit att utarbeta ett mer detaljerat regelverk om städernas brandskydd i Byggningsbalken, men det blev dock aldrig realiserat. Det

⁹⁷ Brandsjö 1986 s 9ff.

bidrog till att städernas brandförsvaret i många fall får betecknas som bristfälligt åtminstone fram till 1800-talets senare del.⁹⁸

En kraftfull förbättring av städernas brandförsvaret tillkom dock först genom 1874 års brandstadga för rikets städer. Den trädde i kraft vid ingången av 1875. Den nya stadgan utfärdades samtidigt med byggnadsstadgan för rikets städer. Brandstadgan var, trots benämningen, inte bara avsedd för rikets städer, utan kunde även tillämpas på andra med städer jämförbara platser. Det innebar att köpingar och municipalsamhällen (termen tillkom 1898) kunde tillämpa brandstadgan, men först efter särskilt beslut av Kungl. Maj:t, efter förslag från länsstyrelsen. En viktig punkt i stadgan var att samtliga administrativa tätorter som omfattades av brandstadgan måste ha en brandordning, godkänd av kommunens (stadens) högsta beslutande organ. Brandordningen skulle fastställas av länsstyrelsen, då fortfarande benämnd Kungl. Maj:ts Befallningshavande (KB). Länsstyrelserna hade dessutom till uppgift att öva tillsyn över att städerna efterlevde de krav som uppställdes i brandstadgan. Brandordningen skulle bl.a. innehålla uppgifter om hur brandförsvaret var organiserat och vilket ansvar brandchefen hade, om sotningen av fastigheter, om tillgången på vatten för brandsläckning, om brandvakt, om brandsyn samt det förebyggande brandskydd som allmänheten måste uppfylla. Det fanns dock inget krav på att städerna hade organiserade brandstyrkor, utan det kunde vara allmän brandkår byggd på tjänsteplikt.⁹⁹

Då 1874 års brandstadga inte ställde något krav på organiserad brandkår, innebar den i praktiken inte särskilt stora lokala förändringar. Minimikravet var att brandstyrkan grundades på medborgerlig plikt och att de uttagna fanns namngivna i en rulla (matrikel). Brandordning och allmän brandkår hade funnits redan tidigare, även om regelverket inte hade varit explicit. Sverige fick sina första yrkesbrandkårer under 1870-talet, i Göteborg 1872 och i Stockholm 1875. Under 1800-talets sista årtionden tillkom yrkesbrandkårer i flera andra städer, i några fall som kombinerade brand- och poliskårer. I andra städer, framförallt sådana med en lägre folkmängd, bildades det elitbrandkårer med deltidsanställd personal. Denna organisationsform fick senare namnet borgarbrandkår.¹⁰⁰

I skiftet mellan 1880- och 1890-talen började försäkringsbolagen ta initiativ till att förbättra brandförsvaret i städer och köpingar. Bolagen hade uppfattningen att brandstadgan gav alltför stor handlingsfrihet för kommunerna vid valet av brandförsvarsorganisation. Utifrån ett mer teoretiskt perspektiv var sålunda den kommunala självstyrelsen för stor och statsbundenheten för liten. En bidragande orsak till bolagens intresse i saken var de stora stadsbränderna i Sundsvall och Umeå, vilka båda inträffade under år 1888. År 1891 fattade sedan ett antal större försäkringsbolag beslut om att bilda en organisation som hade till uppgift att verka för ett effektivare brandförsvaret i landets städer och köpingar. Denna fick namnet: ”Kommittén för brandsläckningsväsendets ordnande i Sveriges städer och köpingar”, vanligtvis förkortad till Brandförsvarskommittén. Denna kom att

⁹⁸ Englund 1962 s 155 och Nyström 1992 s 8–27.

⁹⁹ *SFS 1874:26*, *SOU 1942:10* s 37f, Nyström 1992 s 26f och 44, Nyström 1997 s 53ff och Larsson 1998 s 22.

¹⁰⁰ Englund 1962 s 158, Brandsjö 1986 s 13, Nyström 1997 s 56ff och 77ff samt Larsson 1998 s 46ff.

verka ända fram till år 1955, då det ansågs att den statliga tillsynsorganisationen hade nått en sådan kvalitet att försäkringsbolagen kunde tona ned sitt engagemang.¹⁰¹

År 1918 tillsatte Kungl. Maj:t särskilda sakkunniga med uppgift att arbeta fram ett nytt regelverk för rikets brandförsvar. Åren dessförinnan hade det lämnats flera olika motioner i riksdagen om förbättringar av brandförsvaret, framförallt på landsbygden, vilket berörs mer utförligt nedan. Under år 1921 lämnade de sakkunniga ett förslag till lag om brandväsendet i riket och om en ny brandstadga som skulle gälla för hela landet. Enligt förslaget måste alla städer organisera ett tillfredsställande brandförsvar. Köpingar och municipalsamhällen borde omfattas av samma regler om det inte på särskilda grunder kunde göras undantag som beslutades av Kungl. Maj:t. Även landskommunerna föreslogs att ordna ett brandförsvar, men Kungl. Maj:t borde kunna befria en kommun från ansvaret. Vidare föreslogs att en riksbrandinspektör och en länsbrandinspektör skulle tillsättas i varje län, som vid sidan av länsstyrelserna skulle utöva den statliga tillsynen över kommunernas brandförsvar. Landets försäkringsbolag borde vara skyldiga att betala avgifter för att finansiera dessa inspektörer. Totalt sett måste de sakkunnigas förslag ses som mycket ambitiöst. De goda ambitionerna uppskattades dock inte av många remissinstanser, vilka ansåg att förslaget blev alldeles för kostsamt för landets kommuner.¹⁰²

Den sittande borgerliga regeringen hörsammade remissinstansernas invändningar och lade fram ett förslag till ny brandstadga, alltså ingen lag, som inte innebar så stora förändringar. Det generella kravet på att ordna brandförsvar skulle bara gälla för de administrativa tätorterna (med undantag för vissa municipalsamhällen) och tjänster som riksbrandinspektör och länsbrandinspektör skulle ej inrättas. Den statliga tillsynen skulle utföras av länsstyrelserna och dessa hade ingen särskild kompetens för denna uppgift. Enligt den nya stadgan måste städerna (köpingarna och municipalsamhällena i vissa fall) ha en brandordning och en brandstyrka. Brandordningens föreskrifter var desamma som i 1874 års brandstadga. Brandordningen skulle således vara godkänd av stadens högsta beslutande organ och fastställd av länsstyrelsen. Stadens brandstyrka kunde antingen vara en kasernerad yrkesbrandkår eller en borgarbrandkår med deltidsanställd personal. Därutöver skulle det normalt finnas en allmän brandkår som byggde på tjänsteplikt. Undantag kunde ske om den avlönade brandstyrkan var av större numerär. Brandstadgan innehöll därutöver liksom tidigare även regler om bl.a. brand- och livräddningsredskap i fastigheter, brandsyn och sotning.¹⁰³

Fram till att 1944 års brandlag och brandstadga trädde i kraft år 1945 företogs inte några stora revideringar av 1923 års brandstadga, dock gjordes det smärre förändringar av föreskrifter om sotning år 1932. En del åtgärder för att stärka brandförsvaret vidtogs dessutom efter att andra världskriget hade brutit ut 1939,

¹⁰¹ *SOU 1942:10* s 38 och Larsson 1998 s 43f.

¹⁰² *Proposition 1923:123* s 23, *SOU 1942:10* s 38ff, Nyström 1992 s 30f och Larsson 1998 s 25f och 52f.

¹⁰³ *Proposition 1923:123, Utlåtande Första lagsutskottet 1923 nr 21, SFS 1923:173*, Nyström 1992 s 30f och Larsson 1998 s 25f och 52–57.

bl.a. utbetalning av statsbidrag till kommuner för inköp av brandmateriel.¹⁰⁴ Krigsutbrottet kom dock att påverka det svenska brandförsvarets utveckling i betydligt större utsträckning än så, men till det återkommer jag i nästa kapitel som behandlar det nationella regelverkets utveckling från år 1944 och framåt.

Enligt de uppgifter som står att läsa i det stora standardverket *Sveriges Brandkårer* från år 1941 fanns det vid den tidpunkten yrkesbrandkårer i 39 städer (33 procent av alla städer). Av dessa var dock fyra yrkesbrandkårer så små till numerären att de knappast kunde ha någon utryckningsstyrka i tjänst dygnet runt. Vidare hade tre städer ganska långt framskridna planer på att inrätta yrkesbrandkårer. I 77 städer (66 procent) fanns det borgarbrandkår. Slutligen var det en stad (en procent) som enligt boken bara hade frivillig brandkår. I de 53 köpingarna fanns det borgarbrandkår i 48 (91 procent av köpingskommunerna), frivillig brandkår i 3 (6 procent) och industribrandkår i 2 köpingar (4 procent). I det senare fallet hade köpingen träffat avtal med en industribrandkår om att denna skulle utgöra köpingens borgarbrandkår.¹⁰⁵ År 1943 var det 221 av landets då 238 municipalsamhällen som tillämpade brandstadgan för stad.¹⁰⁶ Flera municipalsamhällen hade dock gemensam brandkår. Det blir därmed komplicerat att reda ut vilken typ av brandkår som fanns i varje municipalsamhälle.¹⁰⁷ Därför har jag valt att inte göra någon genomgång av municipalsamhällena. I avsnittet nedan redovisas en siffra för det totala antalet brandkårer i landskommunerna, inklusive kårer i municipalsamhällena.

På landsbygden

Brandförsvaret på landsbygden reglerades ursprungligen i de gamla landskapslagarna. Det handlade emellertid främst om de enskilda individernas ansvar för att brand inte skulle uppstå. Det var inte fråga om någon form av organiserat brandförsvaret på den svenska landsbygden. Under kung Magnus Erikssons regeringstid samlades dessa lagar i en gemensam landslag vid mitten av 1300-talet, benämnd Magnus Erikssons Landslag. Denna landslag kom sedan att vara vägledande för lagstiftningen i landet under omkring 400 år. Reglerna om brandskyddet återfinns i landslagens Byggningsbalk. År 1734 tillkom det en ny Byggningsbalk. I denna reglerades frågor om skogsbrand, eld av våda i byar samt sanktioner mot personer som hade varit vårdslösa med eld. Den år 1874 antagna brandstadgan för rikets städer gällde bara för administrativa tätorter. Det innebar att de orter som senare benämndes municipalsamhällen och som var belägna i landskommuner kunde omfattas av stadgan. Den rena landsbygden med landskommunerna berördes sålunda inte av denna nyordning. Det var först år 1913 som det efter en

¹⁰⁴ *SOU 1942:10* s 42 och 51f.

¹⁰⁵ *Sveriges brandkårer. Ett standardverk över Sveriges brandväsen från äldre dagar till nutid* 1941, Ivarsson 1992 och Andersson 1993. De båda sistnämnda verken redovisar uppgifter om antalet städer och köpingskommuner vid ingången av år 1941.

¹⁰⁶ *SOU 1960:34* s 74.

¹⁰⁷ *Sveriges brandkårer. Ett standardverk över Sveriges brandväsen från äldre dagar till nutid* 1941.

ändring i lagen om kommunalstyrelse på landet blev möjligt för landskommuner att anta stadgar som var till fördel för det lokala brandväsendet, exempelvis en brandordning. Stadgarna kunde omfatta hela eller delar av landskommunen, exempelvis en tätort. Beslutet motiverades med att vissa landskommuner hade en sådan struktur att det fanns ett behov av att brandförsvaret kunde regleras på ett tydligare sätt.¹⁰⁸

År 1914 utfärdades det ett regelverk om skogsbrandsläckning, men det ställde bara modesta krav på landskommunerna. Städerna var inte skyldiga att ha något skogsbrandförsvaret. Organisationen byggde på att i princip hela den arbetsföra manliga befolkningen mellan 18 och 60 år i kommunen var skyldig att delta vid släckning av skogsbränder, med andra ord en medborgerlig plikt. Vidare skulle kommunerna indelas i rotar (distrikt), med en brandfogde i ledningen. Utgångspunkten var att varje landskommun utgjorde en brandrote, men det fanns möjlighet att efter beslut av länsstyrelsen sammanföra flera landskommuner till en gemensam rote eller att dela upp en landskommun på flera rotar. Brandfogden valdes av kommunalstämman, men beslutet måste underställas länsstyrelsen för godkännande. Skogsbrandförsvaret medförde normalt inte några kostnader för landskommunerna.¹⁰⁹

Tillkomsten av 1923 års brandstadga har redan berörts ovan, men här tar jag upp företeelser som gällde specifikt för landsbygden. Enligt förslaget från de sakkunniga skulle även landskommunerna åläggas ett brandförsvaret. Kungl. Maj:t skulle emellertid ha möjlighet att befria en kommun från uppgiften om de lokala förhållandena i landskommunen gjorde att det inte var nödvändigt att upprätthålla ett brandförsvaret. Remissinstanserna var som tidigare nämnts till stor del kritiska mot förslaget, då det ansågs att det skulle medföra alltför stora kostnader för landets kommuner, framförallt landskommunerna. Regeringen gick också på denna linje och det blev sålunda inga krav på att landskommunerna måste hålla ett brandförsvaret. I den antagna brandstadgan fanns det visserligen en avdelning om landsbygden, men den innebar endast att länsstyrelserna kunde ställa krav på att en landskommun upprättade ett brandförsvaret om förhållandena inom kommunen (byggnadstäthet och förekomst av brandfarliga inrättningar) ansågs kräva det. Det fanns också möjlighet för kommunen att själv ta initiativ och anta en egen brandordning, som sedan emellertid måste fastställas av länsstyrelsen. Om kommunen tillämpade brandstadgan var det tvunget att ha brandstyrka.¹¹⁰

År 1937 tillkom en ny lag om släckning av skogsbrand. Initiativet till att förändra lagen kom från Brandskyddsföreningen, som även lade fram ett eget lagförslag. Deras förslag låg till grund för den antagna lagen. Den viktigaste ändringen var att det ställdes större krav på de rotar som var grunden för hur skogsbrandsläckningen organiserades. Det måste nu finnas någon form av organiserat skogsbrandförsvaret samt en skogsbrandordning som visade hur denna organisation var utformad. Brandordningen skulle godkännas av länsstyrelsen. Länssty-

¹⁰⁸ *SOU 1942:10* s 36ff, Sundberg 1964 s 493 och Nyström 1992 s 10–30.

¹⁰⁹ *Proposition 1914:123, Utlåtande Sammansatta lag- och jordbruksutskottet 1914 nr 1*, *SOU 1942:10* s 42f och Nyström 1992 s 31 och 53–58 (Bilaga 1).

¹¹⁰ *Proposition 1923:123, Utlåtande Första lagutskottet 1923 nr 21, SFS 1923:173, SOU 1942:10* s 38ff, Sundberg 1964 s 493, Nyström 1992 s 30f och Larsson 1998 s 25f och 52f.

relsen hade även ett övergripande tillsynsansvar över hur skogsbrandförsvaret var organiserat i respektive län. Kravet på att ha en särskild brandrote gällde även för de delar av städerna och köpingskommunerna som inte omfattades av stadsplan.¹¹¹

I maj 1941 hade totalt 225 landskommuner en av länsstyrelsen antagen brandordning i enlighet med den andra avdelningen i brandstadgan från 1923. Dessa brandordningar kunde antingen gälla för hela landskommunen eller enbart för en viss del av kommunen, exempelvis en tätort. Länsstyrelserna hade agerat på olika sätt, och antalet landskommuner med brandordningar varierade i de olika länen mellan 0 och 49. I två län, Västmanland och Kopparberg, saknade alla landskommuner en brandordning. I Jönköpings län hade däremot 49 landskommuner brandordning.¹¹² Då Sverige 1941 bestod av 2353 landskommuner innebär det att 10 procent av samtliga landskommuner hade en brandordning.¹¹³ Utöver dessa fanns det som tidigare har nämnts år 1943 221 municipalsamhällen som omfattades av brandstadgan för stad. Förekomsten av municipalsamhällen med brandordningar påverkade alltså i hög grad hur många landskommuner i ett län som hade en brandordning. Det blev särskilt tydligt i län med många municipalsamhällen som Göteborg och Bohus samt Västerbotten.¹¹⁴

Det totala antalet brandkårer i municipalsamhällen och landskommuner uppgick enligt *Sveriges Brandkårer* 1941 till 918. Skälet till att det inte entydigt går att särskilja antalet brandkårer i municipalsamhällen och landskommuner hänger samman med att brandkårer i municipalsamhällen i många fall även svarade för brandförsvaret i övriga delar av landskommunen eller till och med i flera landskommuner. Därutöver fanns det 234 industri-/institutionsbrandkårer som var belägna i municipalsamhällen och landskommuner. Vissa av dessa kårer hade även åtagit sig att svara för brandsläckning utanför industrins/institutionens område, exempelvis inom en hel landskommun. Ställs det sammanlagda antalet brandkårer i municipalsamhällen och landskommuner, exklusive industri- och institutionsbrandkårer, i relation till antalet landskommuner i landet år 1941 blir det en kvot på 0,39 brandkårer per landskommun. Om även brandkårer vid industrier och institutioner räknas in blir kvoten istället 0,49 brandkårer per landskommun. Det fanns förstås vissa skillnader mellan de olika länen. Gotlands och Skaraborgs län hade få brandkårer per landskommun, medan Kopparbergs och Gävleborgs län låg högt. I det sistnämnda fallet bidrog ett stort antal kårer vid industrier och institutioner till den höga kvoten.¹¹⁵

¹¹¹ *Proposition 1937:16, Utlåtande Första lagutskottet 1937 nr 41, SFS 1937:222, SOU 1942:10 s 43 och 48ff, Nyström 1992 s 31 och 59 (Bilaga 1) samt Larsson 1998 s 26.*

¹¹² *SOU 1942:10 s 153–159.*

¹¹³ Andersson 1993 s 101.

¹¹⁴ Ivarsson 1992 och Andersson 1993. I Göteborgs och Bohus län och Västerbottens län var det i båda fallen endast fyra landskommuner som år 1941 hade antagit brandordningar. I samtliga åtta fall gällde dessa för hela landskommuner. En av dessa landskommuner innehöll sammanlagt tre municipalsamhällen, vilka sålunda inte tillämpade brandstadgan. Detta ansvar låg istället på landskommunen. *SOU 1942:10 s 157ff.*

¹¹⁵ *Sveriges brandkårer. Ett standardverk över Sveriges brandväsen från äldre dagar till nutid* 1941 och Andersson 1993 s 101.

Sammanfattning

Lagregleringen av brandförsvaret och brandskyddet i Sverige har gamla anor, som går tillbaka ändå till de gamla landskapslagarna. Det dröjde dock lång tid innan särskilda brandlagar tillkom. En annan utmärkande sak är de tydliga skillnaderna mellan de regler som gällde för städer och andra administrativa tätorter kontra landsbygden. Det första specifika regelverket på området var 1874 års brandstadga för rikets städer, vilka även tillämpades i köpingar och vissa av de orter som senare kom att benämnas municipalsamhällen. Denna föreskrev att samtliga administrativa tätorter som tillämpade brandstadgan måste ha en brandordning, som slutligen fastställdes av länsstyrelsen. Rena landskommuner kunde inte anta någon brandordning förrän år 1913. Nästan samtidigt, närmare bestämt år 1914, tillkom en lag som gällde vid släckning av skogsbränder.

De två regelverk som kom gälla fram till dess att 1944 års brandlag trädde i kraft år 1945 var dels 1923 års brandstadga, dels 1937 års lag om släckning av skogsbrand. Brandstadgan från 1923 ställde krav på att administrativa tätorter, med undantag för municipalsamhällen som inte tillämpade brandstadgan, måste ha en brandordning och en brandstyrka. Därutöver kunde länsstyrelserna kräva att landskommuner organiserade ett brandförvar om särskilda skäl fanns. De sakkunniga som utredde frågan hade föreslagit att också landskommunerna skulle ha ett brandförvar, dock med möjlighet för länsstyrelserna att bevilja undantag. Skälet till att dessa tankar inte fullföljdes var farhågor för att ett sådant regelverk skulle bli för dyrbart för landskommunerna. Det innebar att nästan hela landsbygden blev utan lagstadgat brandförvar vid bygdebrand. Den nya lagen om släckning av skogsbrand 1937 innebar endast en begränsad skärpning av de regler som hade gällt sedan år 1914. Kraven var inte direkt betungande för kommunerna, varken organisatoriskt eller ekonomiskt. Sammantaget innebar regelverket fram till och med år 1944 att de administrativa tätorterna med stöd av lagstiftningen hade ett brandförvar, medan det för landsbygden räckte med ett tämligen enkelt utformat skogsbrandförvar. För landsbygdens del blev det att lita till frivilliga initiativ.

6. LAGARNA — REGELVERKETS UTVECKLING 1944–1976

Valet av undersökningsperiod har uteslutande skett på grundval av tillkomsten av nationella regelverk i form av lagstiftning och förordningar (stadgar). Det blir därför naturligt att dela in föreliggande kapitel om regelverkets utveckling i tre avsnitt, ett för varje regelverk. Dessa är:

- Brandlagen 1944.
- Brandlagen 1962.
- Brandlagen 1974.

I kapitlet berörs i princip bara de regelverk som har behandlats av Kungl. Maj:t och riksdagen. Tillämpningsföreskrifter från de statliga tillsynsmyndigheterna ses främst som en del i implementeringen av regelverken och tas istället upp i de empiriska undersökningarna som avser den generella utvecklingen i landet efter regelverkets tillkomst.

1944 års lag

Den dittills principiellt viktigaste förändringen på brandförsvarets område var tillkomsten av 1944 års brandlag. En utredning tillsattes av Kungl. Maj:t i mars 1941. Denna fick senare namnet brandförvarsutredningen. Frågan behandlades även i en riksdagsmotion under år 1941. I uppdraget ingick att utreda lämpliga åtgärder som kunde stärka landets brandförsvaret.¹¹⁶ Utredningens tillkomst motiverades dels av de speciella förhållanden som det pågående världskriget medförde, bl.a. gällande luftskyddet (civilförsvaret), dels att försäkringsbolagens utbetalningar för brandskador hade stigit väsentligt under de senaste åren. I det förstnämnda fallet byggde det även på erfarenheter från vinterkriget i Finland 1939–1940, då merparten av de materiella skadorna på bostäder och industrier hade uppkommit till följd av bränder efter luftangrepp. Som ett viktigt direktiv för utredningen nämndes en revidering av brandstadgan genom att dess tillämpningsområde utvidgades, men det borde fortfarande vara aktuellt att göra skillnad mellan tätorter och landsbygd. Utredningen skulle också överväga om det borde inrättas någon central tillsynsmyndighet över brandväsendet, eventuellt kompletterat med en underlydande organisation på länsplanet.¹¹⁷

Utredningen arbetade ovanligt snabbt och kunde lämna ett färdigt betänkande redan i mars 1942.¹¹⁸ Redan i den första paragrafen i förslaget till ny brandlag

¹¹⁶ *SOU 1942:10* s 3f och 60f.

¹¹⁷ *SOU 1942:10* s 33ff.

¹¹⁸ *SOU 1942:10* s 4.

gjordes en viktig markering: ”Varje kommun skall i enlighet med vad i denna lag finnes stadgat upprätta och vidmakthålla ett brandförsvar, som kan anses tillfredsställa skäligen anspråk på trygghet mot skada av brand, skogsbrand däri inbegripet”. För att uppfylla detta måste varje kommun ha en brandstyrka. I städerna skulle brandstyrkorna antingen utgöras av en yrkesbrandkår (heltidspersonal) eller en borgarbrandkår (deltidspersonal), alternativt en kombination av dessa båda typer av brandkår. I övriga kommuner, köpingar, landskommuner och i vissa fall municipalsamhälle, måste det finnas en borgarbrandkår eller en frivillig brandkår (brandkårsförening) som kommunen ingick avtal med. Alla kommuner måste ha en brandchef och en eller flera vice brandchefer. Länsstyrelsen borde emellertid ha möjlighet att befria en kommun från kravet på att hålla egen brandkår om kommunen istället hade ingått ett släckningsavtal med annan kommun eller med en frivillig brandkår. Lagförslaget öppnade även möjligheten att två eller flera kommuner bildade ett kommunalförbund för brandförsvaret.¹¹⁹

Den centrala tillsynen över landets brandförsvar skulle utföras av en riksbrandinspektör, medan länsstyrelserna med hjälp av en länsbrandinspektör hade till uppgift att utöva den regionala tillsynen.¹²⁰

Brandförsvarsutredningen lämnade även förslag till ny brandstadga, som var uppdelad på tre avdelningar: bestämmelser för stad, bestämmelser för landsbygden samt allmänna bestämmelser. I både den första och den andra avdelningen slogs det fast att varje kommun måste ha en brandordning som var godkänd av kommunens högsta beslutande organ, men som sedan alltid skulle fastställas av länsstyrelsen (underställningsförfarande). I brandordningarna fastlades hur kommunens brandförsvar skulle vara organiserat, liksom lokala tillämpningar av brandlagen och brandstadgan. På det politiskt organisatoriska planet fanns det krav på att ett specifikt kommunalt organ hade ansvaret för kommunens brandförsvar. Det kunde antingen vara en särskild brandstyrelse eller annat organ, exempelvis kommunens styrelse.¹²¹

Den övergripande motiveringen till att stärka landets brandförsvar var enligt utredningen: ”att eldsolyckorna är mycket förlustbringande för vårt land. Det är därför ett angeläget intresse, att dessa skador så vitt möjligt förebyggas”.¹²² Detta ansågs särskilt viktigt under det pågående världskriget. En mycket viktig del av förslaget var att även landskommunerna måste se till att det fanns ett brandförsvar. Utbyggnaden på landsbygden motiverades också av de stigande utgifterna för brandskador. Under 1930-talet stod landsbygden för runt 60 procent av de samlade brandskadorna i landet. Lantbrukets utveckling i riktning mot en högre grad av mekanisering, bl.a. genom anskaffandet av motorfordon och elektrifiering, bidrog säkert till de växande kostnaderna.¹²³

Brandförsvarsutredningens betänkande remissbehandlades och uppslutningen bakom betänkandet var, enligt den efterföljande propositionen från Kungl. Maj:t, stor. Vissa remissinstanser hade dock lämnat olika ändringsförslag. Ett exempel

¹¹⁹ *SOU 1942:10* s 5.

¹²⁰ *SOU 1942:10* s 5f.

¹²¹ *SOU 1942:10* s 11–25

¹²² *SOU 1942:10* s 54.

¹²³ *SOU 1942:10* s 54ff.

på en invändning kommer från länsstyrelsen i Malmöhus län, som menade att regelverkets uppdelning på en lag, en stadga med tre avdelningar samt de lokala kommunala tillämpningarna i brandordningen riskerade att bli svår att överblicka för landets kommunalpolitiker.¹²⁴

Kungl. Maj:ts proposition i ärendet avlämnades till riksdagen i maj 1944 och frågan hade handlagts av kommunikationsministern. Skälet till att propositionen dröjt två år efter betänkandet var att frågan fått vila för att kunna handläggas samtidigt med hanteringen av ärendet om det framtida hemortsförsvaret (civilförsvaret).¹²⁵ Propositionen innehöll ett förslag till brandlag, ett ändringsförslag till lagen om kommunalstyrelse på landet samt en begäran om riksdagens yttrande över ett förslag till brandstadga. Propositionen följde på de centrala punkterna vad som hade föreslagits av brandförvarsutredningen. En nyhet var dock att förslaget till brandlag gav möjlighet för kommuner att hålla en separat organisation för skogsbrandsläckning. En annan ändring var att det inte skrevs in något krav i brandlagen på att det måste finnas länsbrandinspektörer.¹²⁶ Förändringen av lagen om kommunalstyrelse på landet avsåg bestämmelserna om municipalsamhällena, där det utöver brandstadgan även hänvisades till brandlagen. I propositionen föreslogs att den nya brandlagen borde träda i kraft vid 1945 års ingång. Även brandstadgan skulle enligt propositionen börja tillämpas vid årsskiftet 1944/1945. En annan tidpunkt av intresse utifrån ett implementeringsperspektiv var att alla kommuner skulle ha antagit en brandordning och överlämnat denna till länsstyrelsen för prövning och fastställande senast den förste januari 1947. Genom de nya regelverkens tillkomst skulle brandstadgan från 1923 och lagen om släckning av skogsbrand från år 1937 avskaffas.¹²⁷

I riksdagen var det ett av de tillfälliga utskotten, andra särskilda utskottet, som fick i uppgift att bereda det nya regelverket för brandförsvaret. Två riksdagsmotioner hade lämnats med anledning av propositionen. Den första ingavs av tre socialdemokrater och avsåg rätten till ersättning vid deltagande i skogsbrandsläckning. Den berörde inte frågan om relationen mellan stat och kommun.¹²⁸ Den andra motionen var skriven av en bondeförbundare och är av avsevärt större intresse för mina frågeställningar. Han ville nämligen att landskommunerna även i fortsättningen själva skulle få avgöra om de ville ordna ett brandförsvaret för bygdebrandsläckning. Yrkandet lød: ”att, § 1 i brandlagen gives sådan utformning, att kommunerna på landsbygden själva erhålla rätt att avgöra, huruvida denna lag skall tillämpas”.¹²⁹

Utskottet föreslog visserligen ett antal förändringar i relation till propositionen, men det handlade inte om några ändringsförslag av större principiell betydelse. Utlåtandet var visserligen inte enhälligt, men de tre reservationer som lämnades tog främst upp frågor av mer marginell betydelse. Av lite större principiellt intresse är att en av reservationerna motsatte sig att länsstyrelserna kunde

¹²⁴ *Proposition 1944:265 s 26f.*

¹²⁵ *Proposition 1944:265 s 1 och 133.*

¹²⁶ *Proposition 1944:265 s 1ff.*

¹²⁷ *Proposition 1944:265 s 2–22.*

¹²⁸ *Motion Andra kammaren 1944 nr 519.*

¹²⁹ *Motion Andra kammaren 1944 nr 522.*

entlediga kommunala brandbefäl som visat sig olämpliga för uppgiften. Reservanterna ville bara ha en sådan rätt i de fall som brandbefälsuppdraget var att se som ett förtroendeuppdrag och inte när det var fråga om en regelrätt kommunal tjänstemannabefattning.¹³⁰ Frågan gällde sålunda relationen mellan stat och kommun, men på en punkt som inte kan ses som särskilt central.

Riksdagen fattade beslut i frågan i slutet av juni 1944. Debatten i första kammaren gällde främst reservationen mot kravet på att alla brandbefäl måste godkännas av länsstyrelsen. Denna fråga gick även till votering där reservationen segrade med 58 mot 54 röster.¹³¹ Debatten i andra kammaren hade i huvudsak samma fokus som i första kammaren. Även i andra kammaren gick frågan om länsstyrelsens rätt att avskeda brandbefäl till votering, men utskottets förslag segrade med röstsiffrorna 89 mot 60.¹³²

Eftersom de båda kamrarna på en punkt fattat skiljaktiga beslut måste just denna punkt skickas tillbaka till utskottet för så kallad sammanjämkning. I utskottet föreslogs en kompromiss som innebar att kommunerna skulle höras (få yttra sig) innan länsstyrelsen kunde avskeda ett brandbefäl som var olämplig för uppgiften.¹³³ Förslaget godkändes av båda kamrarna utan någon debatt, den 12 juli 1944.¹³⁴ Därefter utfärdades brandlagen och brandstadgan den 15 juli 1944.¹³⁵ Instruktionen för riksbrandinspektören följde i november 1944.¹³⁶ Samtidigt tillkom instruktion för länsbrandinspektörerna.¹³⁷

Kungl. Maj:t hade i maj 1944 lämnat ytterligare en proposition som behandlade statsbidrag till kommuner för inköp av utrustning som krävdes för att leva upp till kraven i den nya brandlagen. Det gällde bl.a. anslag till inköp av motorsprutor (725 000 kronor), brandslang (1 170 000 kronor), byggande av brandstationer samt anläggande av branddammar (tillsammans 500 000 kronor). Propositionen behandlade dessutom inrättande av tjänsten som riksbrandinspektör och arvodes-tjänsterna som länsbrandinspektör, som för år 1945 tillsammans föreslogs få ett anslag på 75 000 kronor.¹³⁸

Även detta ärende behandlades av andra tillfälliga utskottet. Utskottsmajoritetens utlåtande innebar i stort sett ett bifall till propositionen. Därutöver ansåg utskottets majoritet att en utredning var önskvärd om i vilken utsträckning som försäkringsbolagen borde vara med och betala till rikets brandförsvaret. Det avgavs tre skriftliga motiverade reservationer mot majoritetsutlåtandet. Den första lämnades av en ledamot från bondeförbundet och gällde statsbidraget till kommunerna för inköp av motorsprutor. Den andra reservationen kom från fem ledamöter, därav fyra från bondeförbundet, som krävde att landskommunerna skulle få statsbidrag till två tredjedelar av sina driftsutgifter för brandförsvaret. Den

¹³⁰ Utlåtande Riksdagens andra särskilda utskott 1944 nr 3.

¹³¹ Protokoll Första kammaren 1944 nr 26 s 36–48.

¹³² Protokoll Andra kammaren 1944 nr 26 s 66–82.

¹³³ Utlåtande Riksdagens andra särskilda utskott 1944 nr 4.

¹³⁴ Protokoll Första kammaren 1944 nr 27 s 33 och Protokoll Andra kammaren 1944 nr 27 s 28.

¹³⁵ SFS 1944:521, SFS 1944:522 och Grante 1946 s 406f.

¹³⁶ SFS 1944:722.

¹³⁷ SFS 1944:723.

¹³⁸ Proposition 1944:274

tredje reservationen var undertecknad av tio borgerliga ledamöter, som motsatte sig kravet på att utreda om försäkringsbolag borde vara med och betala till kommunernas brandförsvarsutgifter. Utskottets socialdemokratiska ordförande lämnade dessutom en blank reservation i samma fråga, varför det totalt gällde fyra reservationer.¹³⁹

Vid frågans behandling i första kammaren blev inte debatten särskilt lång. Den debatt som ändå förekom gällde om försäkringsbolagen borde vara med och betala för samhällets brandförsvarsutgifter. Det var också denna fråga som gick till rösträkning, där den borgerliga reservationen segrade med röstsiffrorna 67 mot 52 för utskottsmajoritetens förslag om att utreda försäkringsbolagens eventuella avgifter.¹⁴⁰ Debatten i andra kammaren, som främst gällde försäkringsbolagens eventuella avgifter, var något mer omfattande. I debatten deltog bl.a. borgerliga riksdagsledamöter som redogjorde för sina erfarenheter från förtroendeuppdrag i brandförsäkringsbolag. På samma sätt som i första kammaren gick frågan till rösträkning, men här segrade utskottsmajoritetens utlåtande med röstsiffrorna 118 mot 79.¹⁴¹ I fråga om statsbidragen till kommunerna hade de båda kamrarna fattat samstämmiga beslut, medan det blivit skiljaktiga beslut om kravet på att utreda avgifter från försäkringsbolag. Därmed hade denna fråga fallit.

Statsbidragen till kommunernas inköp av motorsprutor och slang samt byggande av brandstationer och branddammar utgick under de närmast följande åren. Statsbidragen till köp av motorsprutor och brandslang utgick till och med 1951 och uppgick till 3,2 miljoner kronor till slang och 1,7 miljoner till sprutor. Bidragen till brandstationer och branddammar betalades fram till 1960.¹⁴²

Under hösten 1945 lämnade andrakammarledamoten Edvard Thorell (h) en interpellation till kommunikationsministern, som inom regeringen hade ansvar för brandförsvarsfrågorna. Interpellationen var ställd med anledning av att kommunindelningskommittén hade lämnat sitt betänkande med förslag till att genomföra en genomgripande kommunsammanläggningsreform. Thorell undrade därför om statsrådet var beredd att skjuta upp införandet av den nya brandlagen på landsbygden till dess att frågan om den nya kommunindelningen var beslutad.¹⁴³ Kommunikationsminister Torsten Nilsson (s) ansåg att frågan om den nya kommunala indelningen inte skulle kunna avgöras så snabbt att det var möjligt att vänta med införandet av brandlagen på landsbygden. Däremot kunde han tänka sig uppskov för enstaka kommuner.¹⁴⁴ Uppskovsförfarandet formaliserades i en förordning, enligt vilken länsstyrelsen kunde ge landskommuner anstånd ett år i sänder från att anta en brandordning.¹⁴⁵

¹³⁹ Utlåtande Riksdagens andra särskilda utskott 1944 nr 7.

¹⁴⁰ Protokoll Första kammaren 1944 nr 27 s 52–62.

¹⁴¹ Protokoll Andra kammaren 1944 nr 27 s 43–62.

¹⁴² Till exempel Utlåtanden Statsutskottet 1945 nr 6 s 57ff, 1946 nr 6 s 52ff, 1947 nr 158 s 1ff, 1948 nr 11 s 72ff, 1949 nr 11 s 83–90 1950 nr 11 s 104ff och 1951 nr 11 s 126ff, samt SOU 1960: 44 s 282.

¹⁴³ Protokoll Andra kammaren 1945 nr 34 s 34f.

¹⁴⁴ Protokoll Andra kammaren 1945 nr 40 s 3ff

¹⁴⁵ SFS 1945:786.

Under den allmänna motionstiden 1946 inlämnades i respektive kammare två likalydande motioner, som yrkade på en översyn av brandlagens och brandstadsgans bestämmelser för landsbygden. Motionerna var undertecknade av riksdagsmän från högern.¹⁴⁶ Frågan bereddes av första lagutskottet. Utskottet valde att göra ett enklare remissförfarande och framhöll att införandet av det nya regelverket på landsbygden inte var lika brådskande nu när kriget var slut. Vidare påtalades möjligheterna till interkommunal samverkan genom avtal eller kommunalförbund. Normalbrandordningarna passade emellertid inte alla kommuner fullt ut, varför det måste finnas möjlighet till avsteg. Det fanns dock ingen anledning att förändra regelverket. En högerledamot i utskottet reserverade sig till förmån för ett bifall till motionen.¹⁴⁷

Under debatten i första kammaren framförde en högerledamot att de statliga organen i vissa fall gått alltför hårt fram mot kommunerna vid införandet av det nya regelverket. Man hade bl.a. tvingat fram interkommunal samverkan även mot berörda kommuners vilja och krävt antagande av normalbrandordningen. I annat fall skulle kommunerna bli utan statsbidrag till materialinköp. Kammaren biföll utskottets utlåtande utan omröstning.¹⁴⁸

I andra kammaren påtalade en av högerns ledamöter att vissa av de planerade interkommunala samarbetena för brandförsvaret inte sammanföll med den förmodade nya kommunala indelningen. Därför skulle det bli nödvändigt att förändra brandförvarsorganisationen redan efter några år. En socialdemokratisk ledamot menade att högerns motion skulle leda till att utbyggnaden av landsbygdens brandförsvaret kom av sig. En annan högerledamot ansåg att de nya länsbrandinspektörerna gått alltför hårt fram vid sina kontakter med landskommunernas politiker. Det hade mer varit fråga om diktat än dialog. Även en ledamot från folkpartiet ansåg att de statliga organen inte hade uppträtt tillräckligt flexibelt, särskilt gentemot rena landsbygdskommuner. Samma uppfattning framfördes av den ende bondeförbundaren som deltog i debatten. Andra kammaren biföll därefter utskottets förslag utan rösträkning.¹⁴⁹

Även under 1947 lämnades motioner som krävde förändringar av regelverkets utformning för landskommunerna. Två i de båda kamrarna likalydande motioner var undertecknade av ett stort antal ledamöter från bondeförbundet, inklusive partiledaren Axel Pehrsson-Bramstorp. Invändningarna handlade framförallt om att tillsynsmyndigheterna drev normalbrandordningarna som en norm för alla kommuner, utan möjlighet till undantag. En regel som bondeförbundarna vände sig emot var normalbrandordningens krav på att stackar av halm eller hö måste placeras minst 12 meter från byggnader. Vidare framfördes synpunkter på de sotningsintervall som gällde för landsbygden och kompetenskravet för sotarna. Motionerna utmynnade i att riksdagen borde kräva att Kungl. Maj:t utfärdade kompletterande riktlinjer för länsstyrelsernas hantering av kommunernas brandordningar.¹⁵⁰

¹⁴⁶ *Motion Första Kammaren 1946 nr 221 och Motion Andra kammaren 1946 nr 352.*

¹⁴⁷ *Utlåtande Första Lagutskottet 1946 nr 31 s 1ff.*

¹⁴⁸ *Protokoll Första Kammaren 1946 nr 17 s 28f.*

¹⁴⁹ *Protokoll Andra Kammaren 1946 nr 18 s 28–38.*

¹⁵⁰ *Motion Första Kammaren 1947 nr 46 och Motion Andra Kammaren 1947 nr 103.*

Ledamöter från huvudsakligen högerpartiet, men även en socialdemokrat och en folkpartist, ingav i respektive kammare två likalydande motioner, vilka enbart riktade in sig på kravet i normalbrandordningarna om minst 12 meters avstånd mellan hö-/halmstack och byggnader. Motionerna yrkade på att Kungl. Maj:t måste ändra i normalbrandordningarna så att kravet på 12 meters lucka undanröjdes.¹⁵¹

Motionerna remitterades till första lagutskottet för behandling. Utskottet företog även denna gång en remissbehandling och det visade sig att vissa länsstyrelser hade gjort undantag från kravet på 12 meters avstånd mellan stackar och byggnader. Utskottet ansåg att man skulle göra skillnad mellan otröskad och röskad gröda, och den förstnämnda borde tillåtas att placeras på ett kortare avstånd än 12 meter från en byggnad. Vidare skulle det bli möjligt att få dispens från kravet på 12 meters avstånd vid särskilda omständigheter. I utskottets betänkande föreslogs att Kungl. Maj:t skulle meddela landets länsstyrelser vad utskottet anfört om stackarnas avstånd från byggnader. Utskottet var däremot motståndare till att göra några uppmjukningar av sotningsbestämmelserna. Två utskottsledamöter tillhörande bondeförbundet lämnade blank reservationen mot utlåtandet.¹⁵²

Vid debatten i första kammaren yttrade sig ledamöter från bondeförbundet och högern. En av högermännen yrkade bifall till en av motionerna med krav på att helt ta bort kravet på avstånd mellan stackar och byggnader. Kammaren anslöt sig till utskottsutlåtandet utan rösträkning.¹⁵³ Även i andra kammaren var det framförallt ledamöter från högern och bondeförbundet som tog till orda. De argumenterade främst utifrån ett jordbruksperspektiv. En av högermännen yrkade bifall till motionerna och drev frågan till rösträkning. Utskottsutlåtandet segrade med 99 mot 68 röster.¹⁵⁴

Frågan gick i repris under 1948. Två likalydande motioner i respektive kammare i riksdagen krävde att avståndskravet måste tas bort. Motionerna var undertecknade av fem ledamöter från högern och en bondeförbundare.¹⁵⁵ Första lagutskottet föreslog i sitt utlåtande att motionerna borde avslås, då det inte fanns möjlighet till ytterligare uppmjukningar av avståndsregeln.¹⁵⁶ I första kammaren bifölls utskottsutlåtandet utan diskussion.¹⁵⁷ Däremot blev det debatt i andra kammaren, varvid ledamöter från de tre borgerliga partierna yrkade att kravet på avstånd mellan stack och byggnad borde tas bort ur brandordningarna. De socialdemokratiska ledamöterna anslöt sig till utlåtandet från första lagutskottet. Frågan avgjordes genom rösträkning och då segrade det borgerliga yrkandet med 97 mot 70 röster, 10 ledamöter avstod från att rösta.¹⁵⁸ Eftersom första kammaren bifallit utlåtandet från första lagutskottet hade frågan ändå fallit.

¹⁵¹ *Motion Första Kammaren 1947 nr 154 och Motion Andra Kammaren 1947 nr 244.*

¹⁵² *Utlåtande Första Lagutskottet 1947 nr 39.*

¹⁵³ *Protokoll Första Kammaren 1947 nr 25 s 32–37.*

¹⁵⁴ *Protokoll Andra Kammaren 1947 nr 25 s 94–112.*

¹⁵⁵ *Motion Första Kammaren 1948 nr 6 och Motion Andra Kammaren 1948 nr 11.*

¹⁵⁶ *Utlåtande Första Lagutskottet 1948 nr 16.*

¹⁵⁷ *Protokoll Första Kammaren 1948 nr 10 s 65.*

¹⁵⁸ *Protokoll Andra Kammaren 1948 nr 10 s 88–97.*

År 1948 lämnade James Dickson (h) en motion om att riksbrandinspektören inte regelmässigt måste yttra sig innan länsstyrelsen fastställde städernas brandordningar. Remissförfarandet riskerade att fördröja handläggningen av brandordningsärenden.¹⁵⁹ Utskottets remissbehandling visade att det förekom att brandordningar för städer blev liggande hos riksbrandinspektören under mer än ett år. Utskottet menade dock att ärendeanhopningen hos riksbrandinspektören sedermera hade klarats av. Däremot ansåg utskottet att det inte var motiverat att riksbrandinspektören alltid måste yttra sig över mindre ändringar i brandordningar för städer, köpingar och municipalsamhällen. Utskottet föreslog därför att riksdagen borde begära hos Kungl. Maj:t att den sittande decentraliseringsutredningen lämnade förslag till ändring av brandstadgan så att riksbrandinspektören inte regelmässigt måste yttra sig vid smärre förändringar av brandordningar för administrativa tätorter.¹⁶⁰ Båda kamrarna biföll utskottets förslag utan någon debatt.¹⁶¹

Frågan om avståndet mellan stackar av halm/hö och byggnader aktualiserades på nytt i riksdagen år 1949. Två likalydande motioner i respektive kammare hade skrivits av ledamöter från högern och bondeförbundet. I motionerna yrkades att den aktuella paragrafen i normalbrandordningen helt måste utgå.¹⁶² Denna gång föreslog första lagutskottet att motionerna skulle avslås, men två ledamöter i utskottet, som båda representerade bondeförbundet, reserverade sig mot beslutet till förmån för att motionerna skulle bifallas.¹⁶³ Debatten i första kammaren blev inte särskilt omfattande, men nu deltog även socialdemokratiska ledamöter. Det var dock bara ledamöter från högern och bondeförbundet som anslöt sig till utskottsreservationen. Frågan gick till rösträkning, varvid utskottsutlåtandet segrade med 70 mot 34 röster.¹⁶⁴ I andra kammaren gick debatten på ett likartat sätt. Ledamöter från alla de tre borgerliga partierna anslöt sig till reservationen, medan de socialdemokrater som deltog i debatten ställde sig på utskottets sida. Frågan avgjordes genom omröstning och där segrade reservationen med rösterna 110 mot 76.¹⁶⁵ Eftersom de båda kamrarna fattat olika beslut hade frågan därmed fallit.

I december 1949 lämnade Kungl. Maj:t en proposition med förslag till en mindre förändring av brandstadgan. Det gällde ett avskaffande av kravet på att riksbrandinspektören alltid måste yttra sig över förändringar av städernas brandordningar. Enligt propositionen skulle det fortsättningsvis inte behövas något yttrande om det bara var fråga om en mindre ändring. Förslaget hade sin upprinnelse i den motion som lämnats av en högerledamot år 1948 och som bifallits av båda kamrarna. Frågan hade behandlats av den så kallade decentraliseringsutredningen. Vid remissbehandlingen hade flertalet instanser ställt sig bakom förslaget. Ett av två remissorgan som var emot förslaget var riksbrandinspektören. Han

¹⁵⁹ Motion Andra Kammaren 1948 nr 12.

¹⁶⁰ Utlåtande Första lagutskottet 1948 nr 24.

¹⁶¹ Protokoll Första Kammaren 1948 nr 14 s 27f och Protokoll Andra Kammaren 1948 nr 14 s 91.

¹⁶² Motion Första Kammaren 1949 nr 17 och Motion Andra Kammaren 1949 nr 12.

¹⁶³ Utlåtande Första lagutskottet 1949 nr 25.

¹⁶⁴ Protokoll Första Kammaren 1949 nr 14 s 75ff.

¹⁶⁵ Protokoll Andra Kammaren 1949 nr 15 s 61–73.

motiverade sin ståndpunkt med att det ofta kunde vara svårt att avgöra huruvida en förändring av en brandordning var av större eller mindre betydelse.¹⁶⁶ Frågan behandlades av tredje lagutskottet, som ställde sig bakom propositionen.¹⁶⁷ Frågan bifölls av båda kamrarna utan debatt i februari 1950.¹⁶⁸

Följetongen fortsatte under år 1950 med nya riksdagsmotioner om stackarna. Denna gång hade även två socialdemokratiska ledamöter varit med och under-tecknat en av de två likalydande motionerna.¹⁶⁹ Frågan bereddes av tredje lagutskottet, som nu föreslog att kravet på avstånd mellan stack och byggnad borde tas bort ur normalbrandordningen för landsbygden. Det borde däremot vara tillåtet att ha med regeln i en kommunal brandordning. En folkpartist lämnade blank reservation mot utlåtandet.¹⁷⁰

Vid frågans behandling i första kammaren yrkade två socialdemokratiska ledamöter avslag på utskottsutlåtandet och ville behålla det tidigare kravet på stipulerat avstånd mellan stack och byggnad. En högerledamot yrkade att kravet på avstånd även skulle tas bort från normalbrandordningar för städer och köpingar med landsbygdsområden. Detta blev också första kammarens beslut, vilket fattades utan rösträkning.¹⁷¹ Debatten i andra kammaren blev mycket kort, det var bara två ledamöter som tog till orda. En bondeförbundare framförde samma yrkande som bifallits i första kammaren och i övrigt bifall till utskottsutlåtandet. Folkpartisten som reserverat sig mot utlåtandet i utskottet, hade uppfattningen att bara lantbrukare med mindre jordbruksfastigheter borde undantas från avstånds-kravet. Andra kammaren beslöt sedan att bifalla utskottsutlåtandet och det fram-förda yrkandet.¹⁷²

Tillkomsten av 1944 års brandlag och brandstadga får anses ha varit den dit-tills mest omfattande förändringen av lagstiftningen om brandförsvar/brandskydd i Sverige. Det allra viktigaste var att alla landets kommuner nu tvingades att ordna ett brandförsvar för släckning av både bygde- och skogsbrand. Tidigare hade det inte funnits något krav på landskommunerna att ordna bygdebrandförsvar, om det inte fanns särskilda brandrisker inom kommunen. En annan nyordning av betydelse var inrättandet av såväl en nationell (riksbrandinspektören) som en regional (länsbrandinspektörerna) tillsynsorganisation med professionell kompetens på området. De frågor som riksdagen behandlade under de följande åren kan med något enstaka undantag knappast sägas ha varit särskilt centrala för organi-seringen av kommunernas brandförsvar.

¹⁶⁶ *Proposition 1950:15.*

¹⁶⁷ *Utlåtande Tredje lagutskottet 1950 nr 1.*

¹⁶⁸ *Protokoll Första Kammaren 1950 nr 6 s 31 och Protokoll Andra Kammaren nr 6 s 16.*

¹⁶⁹ *Motion Första kammaren 1950 nr 99 och Motion Andra kammaren 1950 nr 64.*

¹⁷⁰ *Utlåtande Tredje lagutskottet 1950 nr 5.*

¹⁷¹ *Protokoll Första Kammaren 1950 nr 9 s 25–32.*

¹⁷² *Protokoll Andra Kammaren 1950 nr 9 s 42ff.*

1962 års lag

Bakgrunden till 1962 års brandlag var tre riksdagsmotioner som skrevs år 1953. Två likalydande motioner, undertecknade av åtta socialdemokrater och två bondeförbundare, inlämnades i båda kamrarna. Motionärerna anförde att 1944 års brandlag och brandstadga samt normalbrandordningarna från år 1945 hade medfört tämligen stora ökningar av kommunernas brandförvarsutgifter. Ökningen berodde bl.a. på att fler kommuner inrättat yrkesbrandkårer och att borgarbrandmännen hade fått vidgade krav på beredskapsskyldighet. Mellan 1945 och 1951 hade antalet yrkesbrandkårer växt från drygt 30 till 50. År 1939 hade kommunernas kostnader för brandförsvaret uppgått till 13 miljoner kronor, medan samma siffra för åren 1947 och 1952 uppgick till 34 respektive cirka 50 miljoner kronor. Kommunernas handlingsutrymme i relation till de statliga tillsynsmyndigheterna hade, enligt motionärerna, blivit alltför begränsat. Kommunerna hade inte heller fått någon rådgivning i att skapa kostnadseffektiva organisationsformer. Motionerna berörde även frågor om förebyggande brandförvar, alarmering, ambulanstjänst och försäkringsbolagens taxepolitik. Eftersom det nya regelverket funnits i åtta år var det lämpligt att göra en bredare översyn.¹⁷³

Den tredje motion inkom från två ledamöter tillhörande högerpartiet i andra kammaren. De menade att brandlagen skulle ändras i syfte att underlätta brandförvarssamverkan mellan kommuner. En sådan förändring kunde också bidra till en reducering av kommunernas samlade brandförvarsutgifter.¹⁷⁴

Motionerna blev ett fall för tredje lagutskottet. Utskottet gjorde även en remissbehandling av frågorna som väckts i motionerna. Remissinstanser var riksbrandinspektören, stadsförbundet, landskommunernas förbund, brandkårernas riksförbund och brandskyddsföreningen. Stadsförbundet och landskommunernas förbund instämde nästan helt med motionärerna och ansåg att en utredning var befogad. Brandkårernas riksförbund och brandskyddsföreningen tillstyrkte också att det tillsattes en utredning, men uppehöll sig mest vid att det under de senaste årtiondena hade skett en relativ minskning av kostnaderna för brandskador i Sverige. Både det släckande brandförsvaret och det förebyggande brandskyddet hade förbättrats. De båda organisationerna pekade särskilt på behovet av ytterligare förbättringar av det förebyggande brandförsvaret och utökad samverkan mellan kommuner i fråga om det släckande brandförsvaret. Däremot var de motståndare till en försämring av brandförsvarets effektivitet utifrån kostnadsaspekter. Riksbrandinspektören tillstyrkte visserligen att en utredning tillsattes, men uppehöll sig mest vid frågan om vikten av ett gott förebyggande brandskydd. Han berörde däremot knappast frågan om det släckande brandförsvaret var överdimensionerat och för dyrbart.

Utskottet framhöll att det både i riksdagsmotionerna och i remissvaren från stadsförbundet och landskommunernas förbund framförts tvivel på om anslagen till brandväsendet användes på ett optimalt sätt. Det hade också betydelse att den befintliga lagstiftningen hade tillkommit under de något speciella förhållanden

¹⁷³ Motion Första Kammaren 1953 nr 316 och Motion Andra Kammaren 1953 nr 396

¹⁷⁴ Motion Andra Kammaren 1953 nr 227.

som rådde under andra världskriget. Tredje lagutskottet tog inte ställning i frågan om brandförsvarets eventuellt bristande kostnadseffektivitet, men ansåg att en översyn av regelverket var befogad. Utskottet föreslog att motionerna skulle bifallas genom att riksdagen begärde att Kungl. Maj:t tillsatte en utredning för översyn av lagstiftningen.¹⁷⁵ Utskottsutlåtandet bifölls av riksdagens båda kamrar utan någon debatt i april respektive maj 1953.¹⁷⁶

Kungl. Maj:t tillsatte den begärda utredningen först i juli 1954 och den bestod av en statlig ämbetsman som ordförande, fem riksdagsledamöter, tre kommunala brandchefer samt en företrädare för kommunalarbetsförbundet. Tre av riksdagsledamöterna som hade undertecknat riksdagsmotionerna med krav på utredning utsågs själva till ledamöter i utredningen, som kom att benämnas 1954 års brandlagsrevision.¹⁷⁷ Det ansvariga statsrådet, inrikesminister Gunnar Hedlund (bf), såg två huvudsakliga utgångspunkter för arbetet, dels att eventuella förändringar av regelverket inte fick äventyra effektiviteten hos det svenska brandförsvaret, dels att brandförsvaret måste vara rationellt ordnat så att onödiga utgifter kunde undvikas.¹⁷⁸

I utredningen, som slutfördes år 1960, ingick en övergripande kartläggning av organiseringen och kostnaderna för det svenska brandförsvaret samt brandskadornas utveckling sedan 1945. De utbetalade försäkringsbeloppen för brandskador hade mellan 1945 och 1959 ökat från 54,6 till 150 miljoner kronor. År 1957 hade 67 kommuner yrkesbrandkår, med totalt 2350 personer anställda. Jämfört med år 1945 hade den samlade personalstyrkan ökat med 60 procent. Den deltidanställda personalen i borgarbrandkårer samt frivilliga brandkårer och industribrandkårer med avtal med kommuner uppgick år 1954 till 30 200 personer. Rikets kommunala brandstyrkor, exklusive reservbrandstyrkorna, uppgick därmed till cirka 32 400 personer år 1954.¹⁷⁹

De totala bruttokostnaderna för det kommunala brandförsvaret hade mellan 1945 och 1956 ökat från 23,5 till 98,1 miljoner kronor. Nettokostnaderna hade vid samma tidpunkter uppgått till cirka 20 respektive 85,4 miljoner kronor. I löpande priser hade bruttokostnaderna ökat med 317 procent, medan ökningen i fasta priser enligt 1945 års penningvärde uppgick till 149 procent. I städerna hade brandförvarsutgifterna legat på samma procentuella nivå i relation till de totala kommunala bruttokostnaderna, nämligen 1,4 procent. Även i köpingarna var nivån ganska stabil, och ökat från 1,7 procent år 1945 till 1,9 procent år 1956. Den största ökningen hade skett i landskommunerna, från 1,0 procent 1945 till 2,0 procent 1956. För samtliga primärkommuner hade bruttoutgifterna stigit från 1,3 till 1,5 procent av de totala bruttoutgifterna. Föga förvånande hade kostnaden per skattekrona ökat kraftigt i landskommunerna, från 13 öre år 1945 till 31 öre 1956. I köpingarna uppgick motsvarande förändring från 22 till 32 öre, medan städerna hade gått från 27 till 33 öre.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Utlåtande Tredje lagutskottet 1953 nr 20.

¹⁷⁶ Protokoll Första Kammaren 1953 nr 15 s och Protokoll Andra Kammaren 1953 nr 16 s 74.

¹⁷⁷ SOU 1960:34 s 7.

¹⁷⁸ SOU 1960:34 s 44ff.

¹⁷⁹ SOU 1960:34 s 50ff.

¹⁸⁰ SOU 1960:34 s 52–60.

Utredningen diskuterade också om hur stora verksamhetsområden brandförsvaret borde ha och kom fram till att den befintliga kommunindelningen i huvudsak gav ekonomiskt rationella områden, men det fanns i vissa fall behov av större verksamhetsområden. Utredningen menade också att det även fortsättningsvis borde vara ett kommunalt huvudmannaskap för brandförsvaret. Med staten eller landstingen som huvudmän skulle det nämligen kunna bli negativa konsekvenser för det som benämndes hemortsintresset.¹⁸¹

Ett kapitel ägnades åt interkommunal samverkan inom brandförsvaret. Antalet kommunalförbund för brandförsvaret hade till följd av 1952 års indelningsreform reducerats kraftigt, från 179 förbund år 1951 till 8 år 1959. År 1954 fanns det 92 kommuner som genom avtal med annan kommun ordnat sitt brandförsvaret och därför befriats från skyldigheten att hålla egen brandkår. Dessa kommuner redovisade emellertid inte lägre genomsnittliga brandförsvarskostnader än kommuner som höll egen brandkår. Därutöver fanns ett stort antal avtal som gällde brandsläckning i delar av en kommun. Kartläggningen visade att vissa städer med yrkesbrandkår genom avtal svarade för brandförsvaret i en eller flera kringliggande landskommuner. Landskommuner svarade däremot inte för brandsläckning i mer än högst en grannkommun. Utredningen kom till slutsatsen att brandförsvarsavtal var den bästa samverkansformen, då det inte innebar någon större inskränkning i den kommunala självbestämmanderätten. Kommunalförbund kunde dock vara lämpligt i vissa fall, främst därför att det innebar en helt gemensam organisation. Avtalen kunde även användas för gemensamma befattningshavare, exempelvis en gemensam brandchef eller vice brandchef.¹⁸²

Ett av de allra viktigaste avsnitten i utredningen, utifrån min studies syfte, är det som behandlade den kommunala brandstyrkan, inklusive behovet av heltidsanställd personal. Normalbrandordningarna från år 1945 föreskrev yrkesbrandkår i städer med mer än 12 000 invånare eller där det fanns brandrisker som motiverade en sådan brandstyrka. Kostnadsjämförelser visade att kostnaden per skattekrona var högst i städer med yrkesbrandkår som hade lägst folkmängd, medan den var klart lägre i städer med enbart borgarbrandkår. Övergången från borgarbrandkår till yrkesbrandkår innebar betydande kostnadsökningar. Brandlagsrevisionen fann att invånarantalet inte var det enda relevanta kriteriet för om en kommun borde ha borgarbrandkår eller yrkesbrandkår. Därtill kom bl.a. förekomsten av brandfarlig bebyggelse, borgarbrandmännens möjligheter till snabb utryckning samt antalet årliga utryckningar. Utredningens genomgång visade att övergången från borgar- till yrkesbrandkår var mest relevant i intervallet mellan 10 000 och 20 000 invånare.¹⁸³

Deltidsanställd personal var tillräcklig upp till en gräns: ”där *antingen* effektiviteten, varmed förstås såväl insatstidens längd som den enskilde borgarbrandmannens utbildning och erfarenhet, *eller* antalet utryckningar per år kräver heltidsanställd befattningshavare i utryckningsenheterna”.¹⁸⁴ Utredningen poängte-

¹⁸¹ *SOU 1960:34* s 64–72.

¹⁸² *SOU 1960:34* s 76–92.

¹⁸³ *SOU 1960:34* s 93–98.

¹⁸⁴ *SOU 1960:34* s 98.

rade att en övergång från borgarbrandkår till yrkesbrandkår inte behövde ske på en gång, utan kunde göras successivt. Inledningsvis kunde några brandbefäl och en materialvårdare heltidsanställas. Det var även tänkbart att skapa små heltidsanställda utryckningsstyrkor som inte utgjorde en fulltalig utryckningsenhet. Begreppen yrkes- och borgarbrandkår föreslogs dock ersättas av benämningarna heltidsanställd respektive deltidsanställd brandpersonal. En annan förändring av betydelse var att kommunerna inte skulle bindas av de schematiska regler som föreskrivits i normalbrandordningarna, även om dessa brandordningar inte hade tillämpats lika strikt under 1950-talet. Kommunerna och länsstyrelserna borde sålunda få större handlingsfrihet att utforma organisationen och det borde inte göras någon åtskillnad mellan städer, köpingar och landskommuner.¹⁸⁵

Även behovet av tjänstepliktig personal behandlades. Reservbrandstyrkorna föreslog ersättas av brandvärn. Brandvärnen kunde i vissa fall fungera som primära släckningsstyrkor i områden med långa avstånd till närmaste brandkår. Brandvärn skulle dock inte vara obligatoriskt, då reservbrandstyrkorna i många kommuner sällan eller aldrig förmodades komma till användning vid brandsläckning. Brandvärn som förstastyrka vid släckning av bygdebrand kunde vara lämpligt i fiskelägen, fjällbyar och likartade områden, där det inte var ekonomiskt försvarbart att ha en borgarbrandkår. I sådana områden fanns det sannolikt särskilt gynnsamma förutsättningar för frivillig verksamhet. Kommunerna borde förse sådana brandvärn med adekvat utrustning. Frivilliga brandkårer och industribrandkårer kunde mycket väl fungera som kommunala brandvärn.¹⁸⁶

Därefter kom frågan om beredskap upp. Den befintliga brandstadgan krävde brandstyrkor i ständig beredskap bara i städer och därmed jämförbara tätorter, medan sådana bestämmelser saknades för landsbygden/landskommunerna. Ytterligare vägledning om beredskapens omfattning i städerna fanns i normalbrandordningen. Brandlagsrevisionen hade undersökt förhållandena under år 1954 och funnit att samtliga städer och köpingar samt 448 landskommuner upprätthöll en ständig beredskap för utryckning. I 310 landskommuner saknades sådan beredskap. Enligt utredningen fanns två centrala krav för att en godtagbar beredskap skulle kunna upprätthållas, dels att brandpersonalen befann sig inom hörhåll för larmanordningarna, dels att de befanns sig inom ett relativt begränsat avstånd från brandstationen så att de kunde inställa sig snabbt. En godtagbar beredskap innebar sålunda att det fanns en utifrån kommunens storlek och brandrisker tillräckligt stor utryckningsstyrka som kunde rycka ut inom rimlig tid och göra en effektiv insats. De lokala förhållandena och kommunens ekonomiska förutsättningar fick bli avgörande för hur stor styrka som skulle hållas i beredskap och hur snabbt den måste kunna rycka ut. Det skulle finnas centralt utformade anvisningar om detta. Utredningens slutsats blev att alla kommuner, även landskommunerna, skulle tvingas att upprätthålla en ständig beredskap för utryckning. Kravet kunde dock leda till vissa rekryteringssvårigheter av deltidsanställd personal och bli betungande för vissa kommuner. Brandordningarna föreslogs där-

¹⁸⁵ *SOU 1960:34* s 98ff.

¹⁸⁶ *SOU 1960:34* s 102ff.

för fortsättningsvis innehålla uppgifter om vilka utryckningsstyrkor som alltid måste finnas i beredskap i respektive kommun.¹⁸⁷

Brandlagsrevisionen behandlade även ett antal spörsmål som måste betecknas som klart mindre centrala utifrån syftet med min studie. Det gällde till exempel brandkårernas olycksfallsberedskap, främst ambulanstjänsten,¹⁸⁸ alarmering,¹⁸⁹ brandsyn, och sotning. Brandsynen skulle huvudsakligen utföras av ett brandbefäl. Systemet med brandsynenämnd kunde i vissa fall behållas, men med ett brandbefäl som ordförande. En differentiering borde vidare av intervallen för brandsyn, endast byggnader med större brandrisker skulle genomgå brandsyn varje år. Reglerna för sotning borde gälla i alla kommuner, och sotningen måste alltid utföras av utbildad och anställd personal.¹⁹⁰

År 1954 fanns det 20 kommuner/municipalsamhällen, där industribrandkår ansvarade för kommunens samlade släckande brandförsvär. Deras brandförsvarskostnader låg klart under genomsnittet för landets landskommuner. Därutöver fanns det 188 kommuner som hade viss avtalssamverkan med en eller flera industribrandkårer.¹⁹¹

Brandlagen från 1944 gav kommuner möjlighet att ha separata organisationer för bygdebrandförsvär och skogsbrandförsvär. I slutet av 1950-talet fanns det cirka 150 kommuner som hade sådana separata organisationer. De var främst belägna i Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län. Brandlagsrevisionen föreslog att alla kommuner i framtiden måste ha ett helt integrerat bygde- och skogsbrandförsvär. Ett skäl var att landets brandkårer hade fått betydligt bättre resurser för skogsbrandsläckning, till exempel terränggående brandfordon. Landsbygdens brandbefäl föreslogs vidare få bättre utbildning för skogsbrandsläckning.¹⁹²

Utredningen menade att länsbrandinspektörerna borde finnas kvar och ha till uppgift att vara länsstyrelsens brandförsvarexpert. Det var dock inte aktuellt att inrätta några heltidsbefattningar, utan uppdraget skulle förbli en arvdestjänst för framförallt residensstädernas brandchefer eller pensionerade brandchefer.¹⁹³ Den centrala tillsynen föreslogs även fortsättningsvis utövas av en riksbrandinspektör, som skulle utgöra en fristående myndighet direkt underställd Kungl. Maj:t.¹⁹⁴

Kompetens- och utbildningsfrågor är ytterligare ett tema som behandlades av brandlagsrevisionen, men som inte kan betecknas som centralt utifrån mina frågeställningar. Av visst intresse är att brandlagsrevisionen kom till slutsatsen att bara runt 85 av landets primärkommuner behövde en organisation med både heltidsanställd brandchef och vice brandchef. Det handlade om städer, köpingar och

¹⁸⁷ *SOU 1960:34* s 105ff.

¹⁸⁸ *SOU 1960:44* s 112–127.

¹⁸⁹ *SOU 1960:44* s 128–140.

¹⁹⁰ *SOU 1960:44* s 141–192.

¹⁹¹ *SOU 1960:44* s 199ff.

¹⁹² *SOU 1960:44* s 211–218.

¹⁹³ *SOU 1960:44* s 219–235.

¹⁹⁴ *SOU 1960:44* s 236–260.

landskommuner med yrkesbrandkår. I övriga kommuner var det tillräckligt med deltidanställda chefer.¹⁹⁵

Brandförsvaret föreslogs även i framtiden finansieras med kommunala medel. Statsbidrag skulle bara utgå som ersättning vid större brandsläckningsinsatser av framförallt skogsbrand. Under ett normalår brukade denna ersättning uppgå till omkring 0,5 miljoner kronor. Kommuner borde även i vissa fall kunna få ersättning för släckning av statlig egendom.¹⁹⁶

Brandlagsrevisionen innehöll kompletta förslag till såväl ny brandlag som ny brandstadga. De viktigare förändringarna jämfört med 1944 års regelverk har behandlats ovan. I förslaget till brandstadga fanns dock en regel om att länsstyrelsen på egen hand kunde fastställa brandordning för en kommun som inte följde länsstyrelsens anvisningar. Ett sådant länsstyrelsebeslut måste dock fastställas av Kungl. Maj:t. Brandstadgan föreslogs vara gemensam för landets samtliga kommuner.¹⁹⁷

Det lämnades två särskilda yttranden till utredningen, dels av ledamoten Ferdinand Nilsson (c) om att i större uträkning behålla systemet med kollektiv nämnd för brandsyn, dels av ledamoten Axel Peterson, representerande kommunalarbetsförbundet, som menade att även heltidanställda brandmän borde få central kompetensutbildning.¹⁹⁸

I vanlig ordning skickades brandlagsrevisionens förslag på remiss till berörda instanser. Remissvaren får i huvudsak betecknas som positiva och förslagen ansågs spegla den utveckling som ägt rum efter tillkomsten av 1944 års brandlag och brandstadga. Positiva synpunkter kom både från statliga organ och från kommunerna och deras sammanslutningar. För en av de mest kritiska synpunkterna stod landskommunernas förbunds avdelning i Örebro län. Länsavdelningen hade hoppats att förslaget skulle innebära att små brandkårer på landsbygden ersattes av färre och slagkraftigare brandkårer som var kapabla till snabba utryckningar. Brandlagsrevisionens förslag innebar istället en skärpning av kraven för landskommunerna.

I remissvaren påpekades också att den förestående reformeringen av den kommunala indelningen (kommunblocksreformen) sannolikt innebar förbättringar av brandförsvaret. Vissa remissinstanser menade att det nya regelverket inte borde träda i kraft förrän frågan om kommunindelningen var avgjord. En utifrån mitt syfte intressant synpunkt kom från länsstyrelsen i Kristianstads län, som ansåg att rationaliseringar inom brandväsendet försvårades till följd av motstånd från mindre brandkårsenheter och från allmänheten. Även länsstyrelsen i Älvsborgs län framförde intressanta synpunkter genom att bl.a. peka på att kommunernas övertagande av frivilliga brandkårer på landsbygden hade medfört betydande kostnadsstegringar genom de lönehöjningar som gått till personalen i borgarbrandkåreerna. Länsstyrelsen konstaterade också att 1952 års kommunala in-

¹⁹⁵ *SOU 1960:44* s 261–281.

¹⁹⁶ *SOU 1960:44* s 282–289.

¹⁹⁷ *SOU 1960:44* s 13–28 och 290–337.

¹⁹⁸ *SOU 1960:34* s 356ff.

delningsreform inte medfört någon större reducering av antalet brandkårer. I framtiden borde en sådan rationalisering komma till stånd.¹⁹⁹

Länsstyrelserna i Kopparbergs och Gävleborgs län framhöll de tilltagande svårigheterna att rekrytera lämplig personal till borgar-/deltidsbrandkårer. Kravet på att alla kommuner med eget brandförsvar skulle hålla en ständig beredskap för utryckning bifölls av flertalet remissinstanser, bl.a. riksbrandinspektören, länsstyrelserna i Uppsala, Hallands och Värmlands län samt försäkringsbolagens branschorganisation. Kommunalfullmäktige i Åtvidabergs köping ansåg att kravet på ständig beredskap i landskommunerna inte var helt lätt att genomföra eftersom det sannolikt fanns svårigheter att mobilisera vissa borgarbrandkårer under dagtid. Svenska brandkårens riksförbund, svenska brandskyddsföreningen, en länsbrandinspektör och en kommunal brandchef framförde uppfattningen att beredskapskravet kunde påverka rekryteringen av deltidspersonal på ett negativt sätt, vilket skulle kunna försämra beredskapen i framtiden.²⁰⁰

Kungl. Maj:t avlämnade strax före årsskiftet 1961/1962 en proposition med förslag till ny brandlag och ny brandstadga. Propositionen byggde till allra största delen på det betänkande som brandlagsrevisionen lagt fram. En liten förändring var att brandlagsrevisionens öppning för brandsynenämnder i vissa fall hade tagits bort, så att all brandsyn måste utföras av brandbefäl. Enligt inrikesministern, som var ansvarigt statsråd för propositionen, syftade nyordningen till att ge kommunerna möjlighet att i större utsträckning än hittills ge förutsättningar att anpassa brandförsvarets organisation till rådande lokala förhållanden. Den planerade nya kommunindelningen förutsågs skapa möjligheter att åstadkomma rationaliseringar av brandförsvaret, men det kunde inte bli fråga om att ta bort borgarbrandkårer och helt övergå till heltidsanställda brandkårer. Inrikesministern karakteriserade regelverket som en ramlag för det kommunala brandförsvaret. Han ställde sig vidare bakom kravet på ständig beredskap i alla kommuner med egen brandstyrka. Enligt propositionen var avsikten att det nya regelverket skulle träda i kraft vid ingången av år 1963. Kommunernas förslag till nya brandordningar föreslogs därför bli inlämnade till länsstyrelserna senast vid årsskiftet 1964/1965.²⁰¹

Förslagen till brandlag och brandstadga behandlades huvudsakligen av tredje lagutskottet. Ingen motion hade lämnats med anledning av propositionen och utskottet rekommenderade riksdagen att bifalla propositionen utan ändringar.²⁰² Eftersom det var fråga om mindre följdändringar av kommunallagen behandlades propositionen även av konstitutionsutskottet. Inte heller detta utskott hade några invändningar mot propositionen.²⁰³ Utlåtandena från de båda utskotten antogs av riksdagens båda kamrar den 21 mars 1962.²⁰⁴ Brandlagen och brandstadgan utfärdades sedan av Kungl. Maj:t den 30 mars 1962. Ikraftträdandet ägde rum vid 1963 års början, men kommunerna hade tiden fram till årsskiftet

¹⁹⁹ Proposition 1962:12 s 29ff, 41ff, 48f och 52ff.

²⁰⁰ Proposition 1962:12 s 65ff.

²⁰¹ Proposition 1962:12 s 1f, 34ff, 43ff, 54ff, 67ff, 76ff, 87ff, 111ff, 125ff, 131ff, 156ff, 165f

²⁰² Utlåtande Tredje lagutskottet 1962 nr 11 s 77ff.

²⁰³ Utlåtande Konstitutionsutskottet 1962 nr 6.

²⁰⁴ Protokoll Första Kamraren 1962 nr 12 s och Protokoll Andra Kamraren 1962 nr 12 s 97.

1964/1965 på sig innan de behövde överlämna en antagen brandordning till länsstyrelsen.²⁰⁵

Processen som ledde fram till 1962 års brandlag och brandstadga var här ett gott exempel på den svenska beslutsmodellen i så måtto att det färdiga regelverket till mycket stor del formulerades av brandlagsrevisionen år 1962. Vid riksdagsbehandlingen rådde total konsensus, trots att regelverket innebar höjda krav på framförallt landskommunerna genom regeln om ständig utryckningsberedskap i alla kommuner med egen brandstyrka. Det kan tyckas lite förvånande att ingen riksdagsledamot med landskommunal erfarenhet, till exempel från centerpartiet eller högern, på något sätt reagerade över nyordningen.

1974 års lag

Den lag som benämns 1974 års brandlag togs av riksdagen i december 1973, men utfärdades i *Svensk Författningssamling* först 1974 och trädde i kraft vid halvårsskiftet 1974.²⁰⁶

Frågan om förändrad lagstiftning initierades av kommunalarbetsförbundet och brandbefälens riksförbund i en skrivelse till Kungl. Maj:t i november 1965. Kungl. Maj:t beslöt redan i december 1965 att tillsätta en utredning i syfte att åstadkomma förbättringar av det som benämndes räddningsberedskapen vid olyckstillfällen. Utredningen bestod av ämbetsmän, bl.a. riksbrandinspektören, och andra på området sakkunniga personer, bl.a. en brandingenjör från kommunförbundet. Däremot ingick inte några politiker i utredningen, vars slutbetänkande framlades i maj 1971.²⁰⁷

Utredningen konstaterades att flera tidigare statliga utredningar arbetat med frågor som hade anknytning till räddningstjänst, nämligen beredskap mot atomenergiolyckor, framlagd 1959, och oljeskyddsutredningen 1965.²⁰⁸ Man företog också en genomgång av ledning och organisation av räddningsarbetet vid tidigare större olyckshändelser såsom ras, tågolyckor, explosioner, flyghaverier, oljeutsläpp på land och till sjöss, orkaner, fartygsolyckor samt utsläpp av giftiga kemikalier, exempelvis klor.²⁰⁹

Utredningen fann att det kommunala brandförsvaret var mest lämpat att ansvara för huvuddelen av räddningstjänsten i samhället. Polisen hade låg bemanning på landsbygden och var dessutom inte försedd med den tekniska utrustning som behövdes. Av grundläggande betydelse var att räddningsinsatsen, inte minst vid livräddning, kunde inledas så snabbt som möjligt. Därför behövdes det hög beredskap samt tillgång till utbildad personal och god teknisk utrustning.²¹⁰

Räddningstjänsten vid flertalet olyckstyper föreslogs därför bli en tillkommande uppgift för det kommunala brandförsvaret. Brandkåren blev därmed sam-

²⁰⁵ SFS 1962:90, SFS 1962:91 och Sundberg 1964 s 493–502.

²⁰⁶ SFS 1974:80.

²⁰⁷ SOU 1971:50 s 3f och 37ff.

²⁰⁸ SOU 1971:50 s 63ff.

²⁰⁹ SOU 1971:50 s 67–74.

²¹⁰ SOU 1971:50 s 75–84.

hällets räddningskår, men borde ändå utformas i enlighet med de lokala kommunala förhållandena. Vid organiseringen måste hänsyn tas till bebyggelsens koncentration och struktur, befolkningstäthet, kommunikationsleder samt verksamheter med särskilt farlig verksamhet eller stora anläggningar i form av industrier och hamnar. Vidare anfördes att brandrisker och andra olycksrisker ofta var koncentrerade till samma områden, vilket gjorde det lättare att dimensionera brandkåren/räddningskåren. Möjligheter till samverkan med andra kommuner skulle också vägas in. Även brandvårn för bygdebrandsläckning kunde med fördel användas vid olika räddningsinsatser, framförallt på orter där avståndet till närmaste brandkår var långt. Brandvårnen måste dock förses med adekvat utrustning för sådana uppgifter. Däremot var det knappast aktuellt att inrätta brandvårn enbart för räddningsinsatser. Om kommunalförbund bildades skulle de ha ansvar för den samlade brandsläckningen och räddningstjänsten hos medlemskommunerna. Kommuns brandchef eller annat brandbefäl som ledde brandstyrkan föreslogs få ansvar som räddningsledare vid olika former av olyckor och även omfatta befälsrätt över personal från statliga organ. Den kommunala organisationen för brandförsvar och räddningstjänst borde liksom tidigare regleras i en kommunal brandordning (räddningsordning), som innehöll lokala tillämpningar av reglerna i brandlagen och brandstadgan.²¹¹

Den regionala samordningen av kommunernas brandförsvar och räddningstjänst föreslogs bli en uppgift för länsstyrelsen. Länsstyrelsens borde även få till uppgift att svara för övergripande ledning av omfattande räddningsinsatser av katastrofkaraktär. Vidare föreslogs att arvodestjänsterna som länsbrandinspektör avskaffades och ersattes av tjänster placerade på central nivå hos statens brandinspektion. Den centrala statliga expertisen skulle fungera som länsstyrelsernas brandexperter, exempelvis vid granskning av kommunala brandordningar. De jävsproblem som tidigare uppstått till följd av att flertalet länsbrandinspektörer även var kommunala brandchefer skulle därmed undanröjas. Ett liknande förslag hade lämnats av en särskild utredning redan 1969, som Kungl. Maj:t ställt sig bakom i 1970 års budgetproposition. Förslaget hade dock avslagits av riksdagens båda kamrar, varför länsbrandinspektörerna blivit kvar.²¹²

En hel del av landets brandkårer hade redan anskaffat olika slags räddningsmaterial som lyftanordningar och båtar. Utredningen pekade särskilt på behovet av verktyg/utrustning för skärning och brytning samt domkrafter. Det borde även bli möjligt att låna utrustning från civilförsvaret.²¹³

Utredningen anslöt sig till uppfattningen att alarmeringen av landets brandkårer borde centraliseras till länsalarmeringscentraler. Kommunförbundet och landstingsförbundet hade redan tidigare drivit på för en sådan lösning. År 1968 fanns det hela 129 larmcentraler i landet, varav 22 enbart svarade för alarmeringen av en kommuns brandförsvar.²¹⁴

²¹¹ *SOU 1971:50* s 85–98.

²¹² *SOU 1971:50* s 99–112, *Proposition 1970:1, bilaga 14* s 93–101, *Motion Första Kammaren 1970 nr 673, Motion Andra Kammaren 1970 nr 785, Utlåtande Statsutskottet 1970 nr 12 s 6ff, Protokoll Första Kammaren 1970 nr 11 s 66 och Protokoll Andra Kammaren 1970 nr 11 s 113f.*

²¹³ *SOU 1971:50* s 139ff.

²¹⁴ *SOU 1971:50* s 147–159.

Utbildningen vid statens brandskola borde kompletteras med teoretisk och praktisk utbildning i räddningstjänst. Den befintliga utbildningen var i stort sett bara var inriktad mot brandsläckning och förebyggande åtgärder mot brand.²¹⁵

Den centrala statliga ledningen och tillsynen av landets brandförsvaret och räddningstjänst borde även fortsättningsvis skötas av statens brandinspektion. Som tidigare nämnts föreslogs att brandinspektionen skulle utökas med ett antal tjänster som ersättning för att länsbrandinspektörerna drogs in. Det viktigaste förändringsförslaget var dock att statens brandskola föreslogs läggas samman med brandinspektionen och bli en enhet inom brandinspektionen. Den centrala myndigheten borde därför indelas i fyra enheter: administration, räddningstjänst, förebyggande verksamhet samt utbildning (tidigare brandskolan). Utredningen föreslog även att brandinspektionen skulle få en lekmanastyrelse.²¹⁶

Utredningen behandlade även kostnads- och finansieringsfrågor. Ett kommunalt övertagande av ansvaret för räddningsinsatser skulle medföra att de kommunala brandkårerna fick utföra fler utryckningar, och därmed åsamkas en viss ökning av personalkostnaderna. Det var dock inte troligt att det skulle bli nödvändigt med att utöka den totala personalstyrkan. Däremot kunde det bli aktuellt med en begränsad utökning av den personal som tjänstgjorde dagtid för att hinna med den utökade planläggning och övningsverksamhet som räddningstjänsten krävde. En annan förväntad utgiftsökning avsåg inköp av räddningsutrustning.²¹⁷

I förslaget till brandlag definierades räddningstjänst som insatser vid brand, oljeutflöde, ras, översvämning eller annat nödläge. Sjöräddning och fjällräddning ingick däremot inte i begreppet räddningstjänst enligt brandlagen. I en kommuns brandförsvaret skulle ingå en brandstyrka av betryggande storlek som tillfredställde skäliga anspråk på snabb och effektiv räddningstjänst. Den regionala tillsynen av kommunernas brandförsvaret (räddningstjänst) anförtroddes åt länsstyrelserna, medan statens brandinspektion föreslogs svara för den övergripande nationella tillsynen.²¹⁸ Förslaget till förändringar av brandstadgan var mindre omfattande. Kravet på en brandordning som fastställdes av länsstyrelsen och uppdelningen på heltidsanställd och deltidsanställd personal samt brandvårns kvarstod. Möjligheten för länsstyrelsen att på egen hand förordna om brandordning för en kommun, i det fall kommunen inte rättade sig efter länsstyrelsens synpunkter, fanns kvar. Liksom tidigare måste dock Kungl. Maj:t fastställa länsstyrelsens beslut.²¹⁹

Vid remissbehandlingen av räddningstjänstutredningens betänkande fick förslaget inte någon mer omfattande kritik. De invändningar som gjordes handlade främst om förslaget att dra in befattningarna som länsbrandinspektör. Flertalet länsstyrelser ansåg att länsbrandinspektörerna borde behållas och menade att det var orealistiskt att fyra centralt placerade tjänster kunde ersätta inspektörerna. De länsbrandinspektörer som själva var remissinstanser var föga förvånande emot att inspektörsuppdraget avskaffades. Dock fanns det tre länsstyrelser som till-

²¹⁵ *SOU 1971:50* s 163ff.

²¹⁶ *SOU 1971:50* s 168–178.

²¹⁷ *SOU 1971:50* s 204–223.

²¹⁸ *SOU 1971:50* s 15ff.

²¹⁹ *SOU 1971:50* s 21ff.

styrkte förslaget, liksom Svenska kommunförbundet. Vissa polismyndigheter var motståndare till att polispersonalen kunde underställas ett brandbefäl som agerade som räddningsledare vid olyckor. En annan invändning som framkom var att räddningstjänstutredningen sannolikt hade underskattat kommunernas behov av nyinköp av olika slags räddningsutrustning.²²⁰

Kungl. Maj:t framlade sin proposition med förslag till ny brandlag och reviderad brandstadga i oktober 1973. Det vore fel att hävda att den avvek från räddningstjänstutredningens förslag på några mer väsentliga punkter. En liten förändring av formell karaktär var att statens brandinspektion föreslogs byta namn till statens brandnämnd i samband med att statens brandinspektion och statens brandskola lades samman. Myndigheten borde indelas i tre enheter och inte fyra som räddningstjänstutredningen föreslagit. Den tidigare brandskolan föreslogs bli en av de tre enheterna. Det nya namnet anknöt till att den sammanslagna myndigheten skulle få en lekmannastyrelse. I likhet med utredningen innebar propositionen att länsbrandinspektörerna togs bort och ersattes av nyrättade tjänster på statens brandnämnd. Propositionen angav att den nya brandlagen och den reviderade brandstadgan skulle träda i kraft den 1 juli 1974.²²¹

Det ansvariga statsrådet framhöll i sin motivering till propositionen att det fanns behov av att samordna och klargöra ansvarsförhållandena i fråga om samhällets räddningsinsatser. Och vidare att kommunernas brandförsvaret i en hel del fall redan ingrep vid olika former av räddningsinsatser, utanför den befintliga lagstiftningen.²²² Statsrådets motiveringar i övrigt anknöt till utredningens förslag.²²³ Enligt propositionen hade kommunerna: ”en betydande frihet att utforma organisationen för brandförsvaret på det sätt som är lämpligt med hänsyn till förhållandena inom de enskilda kommunerna. Intresset av enhetlighet tillgodoses genom statliga insatser i skilda former, främst central rådgivning”.²²⁴ Utsagan kan relateras till den lokala implementeringen av det nya regelverket, till vilket jag återkommer i den sammanfattande analysen.

Inför propositionens behandling i riksdagens civilutskott lämnades två så kallade följdmotioner. Den första var skriven av två centerpartister från Norrbottens län som yrkade avslag på förslaget om att kommunerna måste ha utgifter på minst 3000 kronor vid en skogsbrand för att få statsbidrag till släckningskostnaderna. Vidare var motionärerna emot att det maximala beloppet som en kommun kunde få betala vid skogsbrand var satt till 10 000 kronor. I motionen föreslogs att tröskelbeloppet i vissa fall borde sänkas till 3000 kronor.²²⁵

Den andra motionen var en så kallad flerpartimotion, undertecknad av tre moderater, en folktoppartist, en centerpartist och en socialdemokrat. Motionärerna menade att länsbrandinspektörerna skulle behållas samt att brandskolan skulle få en provisorisk lokalisering till Hägernäs i Täby, beläget norr om Stockholm. Enligt

²²⁰ *Proposition 1973:185* s 31ff, 37ff, 44f, 48ff, 59ff, 72ff, 78ff, 82, 87f, 92f, 98, 101f, 108ff, 115ff, 119f och 124ff.

²²¹ *Proposition 1973:185* s 1ff och *Brandförsvaret nr 12/1973* s 32ff.

²²² *Proposition 1973:185* s 126ff.

²²³ *Proposition 1973:185* s 126–184.

²²⁴ *Proposition 1973:185* s 136.

²²⁵ *Motion Riksdagen 1973 nr 2158*.

motionen var risken för jäv från länsbrandinspektörernas sida betydligt överdriven. Avskaffandet av länsbrandinspektörerna var, enligt motionärerna, en föga önskvärd centraliseringsåtgärd i den statliga förvaltningsorganisationen.²²⁶

Propositionen och motionerna behandlades sedan av civilutskottet. Utskottet hade inga invändningar av större betydelse mot förslagen i propositionen. Betänkandet ägnades till betydande del åt frågan om länsbrandinspektörerna borde avskaffas eller inte, men man valde att ansluta sig till propositionens förslag. Utskottet anslöt sig också till propositionen i fråga om ersättningen vid skogsbränder och andra kostnadskrävande insatser. Båda motionerna borde således enligt civilutskottet avslås. Betänkandet var dock inte enhälligt, utan tre ledamöter, två från folkpartiet och en från moderaterna, reserverade sig till förmån för bibehållande av länsbrandinspektörerna och därmed översyn av organisationen för blivande statens brandnämnd.²²⁷

Frågan behandlades av riksdagen i december 1973. I debatten yttrade sig fem ledamöter, tre borgerliga och två socialdemokrater. Debatten handlade nästan uteslutande om länsbrandinspektörernas vara eller icke vara. De två borgerliga debattörer som ville ha kvar länsbrandinspektörerna ansåg att jävsproblematiken var betydligt överdriven och att det var en onödig centraliseringsåtgärd. Centerpartiets man i debatten ansåg att avskaffandet av länsbrandinspektörerna istället var en decentraliseringsåtgärd genom att kommunerna fick större frihet när tillsynsorganisationen i större utsträckning fanns på central nivå. En av de socialdemokratiska ledamöterna tog upp frågan om brandskolans omlokalisering till Rosersberg i Sigtuna kommun, även detta beläget norr om Stockholm, och att flytten borde påskyndas. Frågan gick till rösträkning, där utskottsbetänkandet segrade med 222 röster mot 88 för reservationen samt 5 nedlagda röster.²²⁸ Därmed hade riksdagen bifallit betänkandet från civilutskottet, som innebar ett i princip rakt bifall till regeringens proposition. Sverige hade fått en ny brandlag, en reviderad brandstadga och en ny central tillsynsmyndighet för brandförsvaret/räddningstjänsten i form av statens brandnämnd.

I tidskriften *Brandförsvaret* framförde länsbrandinspektören i Västmanlands län, som också var brandchef i Västerås kommun, omfattande kritik mot riksdagens beslut att avskaffa funktionen som länsbrandinspektör. Han gav framförallt kommunförbundet skulden till att länsbrandinspektörerna hade tagits bort. Kommunförbundets företrädare såg nämligen länsbrandinspektörerna som ett hinder för kommunernas möjlighet att rationalisera brandförsvarets organisation utan några större protester från tillsynsmyndigheternas sida.²²⁹

²²⁶ *Motion Riksdagen 1973 nr 2159.*

²²⁷ *Betänkande Civilutskottet 1973 nr 30 s 2–7.*

²²⁸ *Protokoll Riksdagen 1973 nr 146 s 118–131.* Under den aktuella mandatperioden i riksdagen, 1971–1973, förfogade folkpartiet och moderata samlingspartiet över tillsammans 99 mandat. Utan att ha gått in i rösträkningsbilagan i riksdagens arkiv ter det sig högst sannolikt att det framförallt var ledamöter från dessa båda partier som röstat på reservationen från utskottet.

²²⁹ *Brandförsvaret nr 5/1974 s 31ff.*

Kungl. Maj:t utfärdade den nya brandlagen den 1 mars 1974 och samtidigt tillkom den reviderade brandstadgan. Lagen och stadgan trädde ikraft den förste juli 1974. Utifrån min studie av den kommunala implementeringen av det nya regelverket är det av betydande intresse att landets kommuner före utgången av år 1975 måste ha upprättat och överlämnat en ny brandordning till länsstyrelsen för prövning (fastställande) före 1975 års utgång.²³⁰ Till utfallet av detta återkommer jag i det elfte kapitlet.

Den 1 juni 1974 utfärdade Kungl. Maj:t en instruktion för den nybildade myndigheten statens brandnämnd. Av instruktionen framgick bl.a. att befattningen som riksbrandinspektör nu ersattes av en överdirektör som blev chef för brandnämnden och även ordförande i myndighetens lekmannastyrelse. Styrelsen bestod därutöver av fyra ledamöter som utsågs av Kungl. Maj:t. Vidare skulle det finnas tre enhetschefer underställda överdirektören. Brandnämndens viktigaste uppgift var att fungera som centralt tillsyns- och rådgivningsorgan till landets kommuner.²³¹

Under åren 1974–1976 tillkom några smärre förändringar av brandlagen och brandstadgan, bl.a. till följd av tillkomsten av en ny regeringsform vid årsskiftet 1974/1975. Regelverket om kommunens politiska organ för brandförsvarsfrågor, brandstyrelsen, överfördes nu från brandstadgan till brandlagen.²³² I maj 1975 reviderades brandstadgan så att en kommunal brandordning inte längre behövde ange det totala antalet personer i kommunernas brandstyrkor, utan bara den beredskap som alltid skulle upprätthållas.²³³ Den allra sista förändringen under den undersökta tidsperioden inträffade i september 1976, och avsåg hur de kommunala brandordningarna skulle bli kungjorda i länsstyrelsens författningssamling.²³⁴

Slutligen tillsatte regeringen den 22 december 1976 en utredning som skulle föreslå åtgärder till minskad statskontroll över kommuner och landsting. En del i denna utredning gällde frågan om kommunala brandordningar borde fastställas av länsstyrelsen eller om underställningsskyldigheten skulle upphöra. Frågan om brandordning skulle i så fall bli en rent kommunal angelägenhet.²³⁵ Frågan är principiellt viktig utifrån min teoretiska utgångspunkt om relationen mellan stat och kommun. Eftersom utredningen lades fram först i december 1977 faller den emellertid utanför undersökningsperioden i föreliggande studie.²³⁶ Frågan om lagstiftningens utveckling efter år 1976 berörs emellertid mycket kortfattat i kapitel 12, som utgör en epilog fram till nutid.

²³⁰ SFS 1974:80, 1974:81 och *Brandförsvar nr 2/1974* s 20ff.

²³¹ SFS 1974:408.

²³² *Proposition 1975:8* s 32ff och 99ff, SFS 1975:96.

²³³ SFS 1975:423.

²³⁴ SFS 1976:748.

²³⁵ DS Kn 1977:8 s 1f.

²³⁶ DS Kn 1977:8 s 2.

Sammanfattning

Under min undersökningsperiod gällde sålunda tre brandlagar:

- 1944 års lag under perioden 1945–1962.
- 1962 års lag under perioden 1963–1974-06-30.
- 1974 års lag från och med 1974-07-01.

Alla tre brandlagarna, med tillhörande brandstadgor, hade principiellt viktiga nyheter för landets kommuner, även om de två förstnämnda lagarna får ses mest betydelsefulla utifrån ett kommunalt perspektiv.

Brandlagen från 1944 var sannolikt den viktigaste, då alla primärkommuner i landet nu måste se till att det fanns en organisation för både bygde- och skogsbrandförsvar. Tidigare hade landskommuner utan administrativa eller andra större tätorter inte haft något lagligt krav på att organisera ett brandförsvar för bygdebrand, även om länsstyrelserna hade möjlighet att ålägga en kommun att upprätta ett brandförsvar och anta en brandordning. Det tidigare kommunala ansvaret för skogsbrandsläckning hade dessutom varit föga betungande för kommunerna, både ur ett organisatoriskt och ett ekonomiskt perspektiv. Vidare inrättades en statlig tillsynsorganisation, med tillgång på professionell brandteknisk expertis, på både central och regional nivå. Andra världskriget bidrog med stor sannolikhet till att den första allmängiltiga brandlagen tillkom just vid denna tidpunkt. Med tanke på att brandsläckning får anses vara en ganska grundläggande samhällsfunktion, som mycket väl skulle kunna ingå i den så kallade nattväktarstaten, kan det trots allt tyckas lite förvånande att det faktiskt dröjde ända fram till 1940-talet innan en sådan generell lagstiftning verkligen kom till stånd i Sverige.

Den viktigaste nyordningen med 1962 års brandlag var att särbestämmelserna mellan olika typer av kommuner i brandstadgan togs bort och kraven därmed jämnades ut. Effekten blev att alla kommuner, även landkommunerna, fick krav på sig att upprätthålla en egen ständig utryckningsberedskap eller se till att en grannkommuns brandkår, en frivillig brandkår eller en industribrandkår verkligen upprätthöll en sådan beredskap. Konsekvenserna av beredskapskravets införande berördes emellertid förvånansvärt sparsamt under den politiska behandlingen av det nya regelverket. De kommunalekonomiska konsekvenserna av nyordningen behandlas däremot i kapitel nio och i den avslutande sammanfattande analysen.

I 1974 års brandlag tillkom utöver den sedvanliga brandsläckningen även ansvaret för annan räddningstjänst, till exempel ras, översvämningar, utsläpp av farliga kemikalier och losstagning av fastklämda vid trafik- och tågolyckor. Det var dock uppgifter som många brandkårer redan tidigare utfört utan något formellt lagstöd. Det fanns dock betydande skillnader mellan större och mindre kommuner gällande vilken utrustning som fanns till förfogande vid tidpunkten för att det nya regelverket trädde i kraft. Brandlagen från 1974 innebar sålunda delvis en formalisering av tidigare rådande praxis. Nyordningen innebar också att ett brandbefäl normalt skulle fungera som räddningsledare vid olika former av

olyckor och därvid samordna insatser även från andra organ i samhället såsom polisväsendet och sjukvården.

Samtliga tre brandlagars tillkomst kan ses som goda exempel på en process enligt traditionell svensk beslutsmodell, där ny lagstiftning till stor del formuleras av en statlig utredning, medan behandlingen av Kungl. Maj:t och riksdagen inte ger särskilt stora avtryck. Riksdagsbehandlingen skedde vid alla tre tillfällena under stor konsensus, även om smärre motsättningar trots allt uppkom.

7. LANDET BLIR TÄCKT AV BRANDKÅRER — ORGANISERINGEN ENLIGT 1944 ÅRS LAG

Detta kapitel består, liksom de följande kapitlen med empiriska undersökningar, av två huvuddelar. Den första delen behandlar utvecklingen i nationella/generella termer. Tyngdpunkten ligger på de tillämpningsföreskrifter som de statliga tillsynsorganen utfärdade till kommunerna för att underlätta införandet, men också för att lättare kunna styra över kommunerna och skapa enhetlighet över riket. Den andra delen utgörs av ett antal kommunala fallstudier med syfte att göra den lokala utvecklingen mer tydlig och även studera den kommunala beslutsprocessen, särskilt balansen mellan konflikt och konsensus.

Generell utveckling

Till den generella utvecklingen hör en genomgång av hur staten gick till väga för att kunna införa de nya regelverken. Detta har i någon mån berörts i föregående kapitel, då de av riksbrandinspektören utfärdade normalbrandordningar togs upp i riksdagen vid några tillfällen.

För att underlätta implementeringen av brandlagen och brandstadgan på kommunal nivå uppdrog kommunikationsministern åt riksbrandinspektören att med biträde av särskilda sakkunniga utarbeta så kallade normalbrandordningar, vilka färdigställdes i början av år 1945.²³⁷ Dessa upprättades i tre versioner enligt följande:

- För städer, köpingar och municipalsamhällen.²³⁸
- För landskommuner med samordnat bygde- och skogsbrandförsvaret.²³⁹
- För landskommuner där bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret var uppbyggt i två separata organisationer.²⁴⁰

²³⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1945, B I, volym 1.

²³⁸ *SOU 1945:18.*

²³⁹ *SOU 1945:19.*

²⁴⁰ *SOU 1945:20.*

I normalbrandordningen för städer, köpingar och municipalsamhällen angavs att kommuner med 6000–12000 invånare borde lämpligen ha en borgarbrandkår, som nattetid upprätthöll en beredskap på ett befäl och fem man, vilka var bosatta i brandstationen eller i dess omedelbara närhet och alltid var beredda att rycka ut omgående. Både yrkes- och borgarbrandkår borde finnas i kommuner (orter) med minst 12 000 invånare eller där det fanns brandfarlig bebyggelse. Yrkesbrandkåren skulle ha en numerär som gjorde det möjligt att ha en styrka på ett befäl och fem man som dygnet runt var beredd till omedelbar utryckning. Om staden/kommunen hade över 30 000 invånare måste yrkesbrandkårens utryckningsstyrka bestå av minst två befäl och 10 brandmän. Borgarbrandkåren fick inte i något av dessa fall understiga 16 man. I orter med yrkesbrandkår måste brandchef och vice brandchef ha genomgått brandchefskurs kategori I, vilken motsvarade brandingenjörsexamen i modern tid.²⁴¹

Normalbrandordningen för administrativa tätorter innehåll ytterligare riktlinjer. Det första avsåg städer med 1000–2000 invånare. Där var det tillräckligt med en borgarbrandkår på 20 man, inklusive fyra förmän. Två tredjedelar av dessa måste befinna sig inom brandkårens släckningsområde. Reservbrandstyrkan föreslogs omfatta 20 man och därutöver en särskild styrka för skogsbrandsläckning.

För städer med 7000–8000 invånare rekommenderades en borgarbrandkår med en brandmästare och minst 30 man, varav som minst fem förmän. Brandmästaren borde vara heltidsanställd och bo i brandstationen. Av borgarbrandkåren skulle minst 10 man bo i brandstationen eller mycket nära den och även ha sin arbetsplats i nära anslutning till brandstationen. Fem man måste alltid kunna höra larmklocka eller motsvarande anordning. Minst två tredjedelar av hela kåren skulle vara disponibel inom stadens gränser. I detta fall var reservbrandstyrkan satt till 40 personer, exklusive särskild personal för skogsbrandförsvar.

Det tredje alternativet avsåg städer med 12 000–13 000 invånare. Här borde det finnas såväl yrkes- som borgarbrandkår. Yrkesbrandkåren skulle bestå av en brandmästare (även vice brandchef), minst två brandförmän och åtta brandmän. Ett befäl och fem brandmän skulle finnas till hands för direkt utryckning från brandstationen. Borgarbrandkåren bestod av 20 man. Av dessa skulle minst två tredjedelar finnas inom staden och minst en tredjedel inom hörhåll för alarmringsanordning. Reservbrandstyrkan angavs till 40 man, exklusive personal för skogsbrandsläckning.²⁴²

I normalbrandordningen för landskommuner med sammanhållet bygde- och skogsbrandförsvar angavs att brandstyrkan kunde bestå av antingen borgarbrandkår, avtal med annan kommun, avtal med frivillig brandkår eller avtal med industribrandkår. Avtal med frivilliga brandkårer måste dock alltid godkännas av länsstyrelsen. Alternativen nedan utformades för landskommuner med borgarbrandkår. Det första alternativet avsåg kommuner med bara en tätort. Där föreskrevs att utöver brandchef och vice brandchef skulle borgarbrandkåren uppgå till 16 man, varav fyra förmän. Dessa personer borde bo så nära brandstationen

²⁴¹ *SOU 1945:18 s 7f.*

²⁴² *SOU 1945:18 s 8f.*

som möjligt. Därutöver en reservbrandstyrka på 20 man, exklusive personal för skogsbrandförsvaret. Om landskommunen däremot bestod av en större och två mindre tätorter med ett mer betydande inbördes avstånd var det lämpligt att organisera tre borgarbrandkårer samt en ledningsorganisation bestående av en brandchef, tre vice brandchefer och två brandmästare. Inom den största tätorten (A) kunde borgarbrandkåren bestå av 12 man under befäl av brandchefen och förste vice brandchefen. I de två mindre tätorterna (B och C) föreslogs borgarbrandkåren uppgå till vardera 10 man, som stod under befäl av en andra vice brandchef och en brandmästare. Reservbrandstyrkan för bygdebrandförsvaret borde bestå av 45 man, fördelade på 15 man i varje tätort med borgarbrandkår. Vidare angavs reservbrandstyrka för skogsbrandsläckning. I denna normalbrandordning fanns även förslag till hur borgarbrandkåren borde utrustas. En landskommun med en borgarbrandkår borde ha en brandbil, en motorspruta med en kapacitet på 500 liter/minut samt minst 500 meter brandslang. I alternativet med tre borgarbrandkårer borde kåren i den största tätorten (A) vara försedd med en brandbil, en bogserbar motorspruta med en kapacitet på 800 liter/minut och 800 meter slang. I de båda mindre tätorterna (B och C) föreslogs en bogserbar spruta med en kapacitet om 500 liter/minut och 500 meter slang.²⁴³

I landskommuner som hade separata organisationer för bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret gällde samma regler som ovan, alltså borgarbrandkår, avtal med frivillig brandkår, avtal med industribrandkår eller avtal med annan kommuns brandkår. Liksom i normalbrandordningen för landskommuner med sammanhållet brandförsvaret fanns det två alternativ, ett för landskommuner med en tätort, och ett för landskommuner med tre tätorter. Skillnaden låg i att det första alternativet angav att det utöver brandchef och vice brandchef måste finnas en ordinarie och en vice skogsbrandfogde. Den särskilda personalen för skogsbrandsläckning var en del av reservbrandstyrkan, men stod under skogsbrandfogdens befäl. Samma princip gällde i det andra alternativet. I större kommuner kunde det dock vara nödvändigt att dela in kommunen i flera skogsbrandkretsar, varvid antalet och den geografiska utbredningen måste anges i brandordningen.²⁴⁴

I slutet av 1944 utfärdade Kungl. Maj:t instruktioner för riksbrandinspektören och länsbrandinspektörerna. Posten som riksbrandinspektör var som tidigare nämnts en heltidstjänst, medan länsbrandinspektörsuppgiften var en bisyssla med ett ganska begränsat arvode. Bland riksbrandinspektörens uppgifter ingick att yttra sig över förslag till brandordningar och att lämna förslag till landets länsstyrelser om det fanns behov av att stärka brandförsvaret inom länet och att vid behov lämna förslag till Kungl. Maj:t i syfte att åstadkomma förbättringar av landets brandförsvaret. Länsbrandinspektörerna skulle bl.a. ha en ingående kännedom om brandförsvarets organisation i länet, ge kommunerna råd i brandförvarsfrågor och uppmärksamma nytillkomna brandrisker.²⁴⁵ Till riksbrandinspektör utsågs brandchefen i Borås och flertalet poster som länsbrandinspektörer

²⁴³ *SOU 1945:19* s 7f.

²⁴⁴ *SOU 1945:20* s 7ff.

²⁴⁵ *SFS 1944:722* och *SFS 1944:723*.

besattes av brandchefer vid yrkesbrandkårer, oftast residensstadens brandchef. Den nya befattningshavarna tillträdde under början av år 1945.²⁴⁶

Enligt brandstadgan skulle kommunerna senast vid ingången av 1947 ha upprättat och antagit en brandordning samt överlämnat den till länsstyrelsen för prövning och fastställande.²⁴⁷

Statens brandinspektions arkiv, som förvaras i riksarkivet i Arninge, innehåller i stort sett bara brandordningar för de kommuner som fanns kvar efter 1952 års indelningsreform, men inte ens alla dessa kommuners handlingar finns i riksarkivet. Brandordningar för de många landskommuner som upphörde vid årsskiftet 1951/1952 finns knappast alls kvar.²⁴⁸ Det innebär att det inte är möjligt att få någon utförlig bild av inom vilken tidsrymd som brandordningarna överlämnades till länsstyrelserna. Studien får därför för det första baseras på de brandordningar som ändå finns arkiverade i riksarkivet, vilka till allra största delen gäller städer, köpingskommuner och landskommuner med större folkmängd. För det andra går det att med hjälp av elektroniskt material från den lokalhistoriska databasen få fram uppgifter från ett antal landskommuner. För det tredje behandlas fem landskommuner i de kommunala exemplen nedan. För det fjärde går det att få fram vissa uppgifter med hjälp av brandkårernas riksförbunds matrikel från år 1947. Trots olika vägar att komma åt organiseringen i landskommunerna blir bilden inte lika komplett som för städer och köpingar.

Redan i början av 1945 var det städer som konsulterade riksbrandinspektören med frågor om hur stora utryckningsstyrkor som borde skrivas in i de nya brandordningarna. Exempelvis fick Västerås rådet att hålla en utryckningsstyrka på 13 man. I Mölndal behövde yrkesbrandkårens utryckningsstyrka bara bestå av sex man. Med början i augusti 1945 och under 1946 och 1947 inflöt ett stort antal brandordningar till riksbrandinspektören för yttrande. Alla brandordningar från städer och köpingar samt från en del landskommuner, främst de som innehöll municipalsamhällen, granskades av riksbrandinspektören. Landskommuner som ansökte om uppskov med att anta brandordning handlades också av riksbrandinspektören. Anstånd söktes främst med hänvisning till att den framtida kommunindelningen inte var klar och att man därför borde avvaktas med organiseringen av brandförsvaret. Långt ifrån alla dispenser tillstyrktes av riksbrandinspektören. Granskningen av de övriga landskommunernas brandordningar sköttes av länsbrandinspektörerna.²⁴⁹

En genomgång av yttranden från riksbrandinspektören visar att granskningen i många fall skedde på en mycket detaljerad nivå och att normalbrandordningarna

²⁴⁶ *Sveriges Statskalender 1946* s 434–463. Av de 24 länsbrandinspektörerna var 22 kommunala brandbefäl, varav 20 brandchefer. Av dessa var 15 brandchefer i residensstäderna. De två övriga länsbrandinspektörerna var dels en direktör, dels en konsulent inom en brandkårsorganisation, men med gedigen brandbefälsutbildning.

²⁴⁷ *SFS 1944:522*.

²⁴⁸ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar, serie 2, F IX b, volym 1-68.

²⁴⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Förteckningar över brandordningar 1946–1953, D II, volym I, och Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

var starkt normerande för riksbrandinspektörens synpunkter. Exempelvis ville inte riksbrandinspektören ge Stockholms stad någon dispens från kravet på att ha en reservbrandstyrka. Inspektören hänvisade till att Göteborgs stads brandordning angav en reservbrandstyrka på minst 100 man, varför Stockholms borde mobilisera 200 man. Riksbrandinspektören ansåg också att brandstyrkans organisation i Stockholm inte var redovisad tillräckligt tydligt enligt normalbrandordningen, vilket skett i övriga städer. Göteborgs stad hade inte fått någon kritik för hur brandstyrkan organiserades, utan invändningarna avsåg vissa av reglerna för sotning.²⁵⁰

I förslaget till brandordning för Malmö stad ingick inte någon borgarbrandkår. Riksbrandinspektören ifrågasatte om det inte behövdes en borgarbrandkår, exempelvis på 20 man. Yrkesbrandkåren uppgick till 81 man, vilket inte ansågs vara någon överdimensionering. Malmös siffror jämfördes med att yrkesbrandkåren i Göteborg bestod av 193 man och att Göteborg även hade en borgarbrandkår om 36 man. Folkmängden i Göteborg var ungefär dubbelt så stor som den i Malmö. Göteborg framhölls av riksbrandinspektören som ett rättesnöre både för Stockholm och Malmö. Även i förslaget till brandordning för Sundsvalls stad i Västernorrlands län saknades en borgarbrandkår, men reservbrandstyrkan skulle utformas på ett sådant sätt att riksbrandinspektören nästan jämställde den med en borgarbrandkår. Inspektören ansåg ändå att en fullständig borgarbrandkår behövdes.²⁵¹

Eskilstuna stad i Södermanlands län hade i sin brandordning skrivit in att yrkesbrandkårens utryckningsstyrka skulle vara sex man. Riksbrandinspektören krävde utifrån normalbrandordningen och med hänvisning till stadens folkmängd en styrka på 12 man. Borgarbrandkåren borde uppgå till 40 man, där fem man nattetid fanns disponibla inom brandstationens område för omedelbar utryckning. Två andra städer som fick kritik för otillräckliga utryckningsstyrkor var Kristinehamn i Värmlands län och Umeå i Västerbottens län. Umeås brandchef var för övrigt länsbrandinspektör i Västerbottens län.²⁵²

Brandordningen för Sandvikens stad, Gävleborgs län, angav borgarbrandkår, men med tre heltidsanställda befäl. Riksbrandinspektören ansåg att staden utifrån folkmängd och brandrisker borde ha en yrkesbrandkår med en utryckningsstyrka på sex man. Inspektören kunde dock gå med på att en yrkesbrandkår infördes gradvis och godtog därför en borgarbrandkår under rådande omständigheter.²⁵³

Brandordningen för Alingsås stad i Älvsborgs län föreskrev borgarbrandkår, men brandstyrelsen hade som mål att en yrkesbrandkår skulle vara upprättad inom fem år. Riksbrandinspektören ansåg att yrkesbrandkåren borde sättas upp direkt. Samma krav ställdes på Skellefteå stad i Västerbottens län, där brandord-

²⁵⁰ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁵¹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁵² Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁵³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

ningen egentligen bara innebar en borgarbrandkår, förstärkt med några heltidsanställda. Från riksbrandinspektören framfördes förslag på att en komplett yrkesbrandkår skulle inrättas inom tre år, men först måste en ny brandstation byggas.²⁵⁴

Brandordningen för Mariestads stad i Skaraborgs län underkändes, då den totala personalstyrkan i yrkesbrandkåren inte räckte för att hålla den utryckningsstyrka på fem man som enligt brandordningen alltid måste finnas i tjänst. Riksbrandinspektören ansåg även att styrkan borde uppgå till sex man i enlighet med normalbrandordningen, men avstod från att ställa ett bestämt krav. Stadens brandchef var själv länsbrandinspektör i Skaraborgs län. Huddinge landskommun, med tillhörande municipalsamhällen, i Stockholms län fick en likartad kritik, då yrkesbrandkåren på totalt åtta man inte räckte till för en utryckningsstyrka på sex man, särskilt inte då kåren även skulle utföra ambulanstjänst åt landstinget. Huddinge torde ha varit den enda landskommunen i landet med yrkesbrandkår.²⁵⁵

Riksbrandinspektören var generellt inte särskilt flexibel i fråga om yrkesbrandkårernas utryckningsstyrkor. Det skulle antingen vara fulltaliga utryckningsstyrkor på sex man i enlighet med normalbrandordningen eller enbart borgarbrandkår, men där delar av kåren bodde på brandstationen nattetid. Oskarshamns stads (Kalmar län) förslag till brandordning med yrkesbrandkår som byggde på en utryckningsstyrka om fyra man avstyrktes av riksbrandinspektören. Dessutom fick Oskarshamn i stort sett samma kritik som Mariestad och Huddinge ovan. Brandordningen för Eslövs stad i Malmöhus län blev underkänd i högre grad än Oskarshamns. Riksbrandinspektören gick inte med på att benämna Eslövs fyra heltidsanställda befäl och brandmän för en yrkesbrandkår. Däremot kunde riksbrandinspektören tänka sig en yrkesbrandkår med en utryckningsstyrka på tre man i Hudiksvalls stad i Gävleborgs län. Det totala antalet heltidsanställda uppgick till sex man, exklusive brandchefen. Konsekvensen i relation till yttrandet om Oskarshamn var inte övertygande.²⁵⁶

Norrköpings stad i Östergötlands län, Östersunds stad i Jämtlands län och Olofströms köping i Blekinge län är exempel på städer och köpingar med en brandordning som riksbrandinspektören helt godkände. Brandcheferna i Norrköping och Östersund var länsbrandinspektörer i sina respektive län. Näshults landskommun i Jönköpings län hade inte tagit med normalbrandordningens krav om ett avstånd på 12 meter mellan byggnad och stackar, vilket inspektören inte kunde godkänna. I övrigt var brandordningen helt i sin ordning. Frågan om avståndet mellan stack och byggnad blev också som tidigare nämnts en tämligen omdiskuterad fråga i riksdagen.²⁵⁷

²⁵⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁵⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁵⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁵⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

Brandordningen för Vadstena stad var inte acceptabel, eftersom borgarbrandkårens numerär var för liten, då staden hade ingått släckningsavtal med så många som 17 landskommuner. Därför krävdes att borgarbrandkåren utökades från 22 till 28 man. Ett likartat ställningstagande gjordes för Sätters stad i Kopparbergs län, där det krävdes en utökning av borgarbrandkåren från 16 till 24 man, bl.a. till följd av släckningsavtal med Sätters landskommun.²⁵⁸

Järna municipalsamhälle, beläget i Stockholms län, hade inte beaktat normalbrandordningens krav om att två tredjedelar av borgarbrandkåren måste vistas inom släckningsområdet. Riksbrandinspektören ansåg att detta borde inskrivas i brandordningen. Brandordningen för Gladhammars landskommun i Kalmar län kunde inte godtas eftersom borgarbrandkåren bestod av 16 man. Utifrån kommunens folkmängd och yta var det, enligt riksbrandinspektören, nödvändigt att ha en borgarbrandkår på minst 20 man. Vemdalens landskommun i Jämtlands län fick inte sin brandordning godkänd därför att den inte innehöll krav på brandbil. Den vanligaste invändningen från riksbrandinspektören var att borgarbrandkåren bestod av för få man.²⁵⁹

Genomgången av brandordningarna visar att flertalet städer, men inte alla, lyckades lämna över sina brandordningar till länsstyrelserna före 1947 års början. De nya brandordningarna var i regel fastställda av länsstyrelserna vid slutet av 1948. Brandordningen för Karlskrona stad i Blekinge län kunde dock inte fastställas förrän år 1950, men det berodde främst på oenighet om stadens brandbefäl hade rätt att ha utöva ledning av brandsläckning inom militära områden.²⁶⁰

Utfallet i köpingskommunerna var ungefär detsamma, medan det för landskommunerna är svårare att överblicka. Ett skäl till att processen tog lång tid var den stora anhopningen av ärenden hos riksbrandinspektören. Den långa handläggningstiden tillstods även av riksbrandinspektören i ett yttrande till länsstyrelsen i Malmöhus län. Tidsåtgången förklarades också med att posten som riksbrandinspektör inte hade innehafts av samma person, utan av tre olika personer hade upprätthållit tjänsten, först en ordinarie, sedan en tillförordnad och därefter åter en ordinarie inspektör. Dessutom hade det funnits vissa problem med biträdespersonalen.²⁶¹

Ett exempel på en lång handläggningstid är brandordningen för Morastrands köping i Kopparbergs län, som antagits av fullmäktige i december 1946, men där riksbrandinspektörens yttrande skrevs först i januari 1948. Länsstyrelsen hade överlämnat brandordningen till riksbrandinspektören i april 1947. Så långa handläggningstider uppkom också för flera av städerna. Dröjsmålen orsaker fanns

²⁵⁸ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁵⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1944–1951, B I, volym 1–10.

²⁶⁰ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Koncept 1944–1951, B I, volym 1–12, och Brandordningar, serie 2, F IX b, volym 1-68. Krigsarkivet, Stockholm: Statens Brandnämnds arkiv: Meddelanden från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 3, Meddelande från Statens Brandnämnd 1986:4, Statens Brandnämnd 1974–1986 s 9f.

²⁶¹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Koncept 1944–1951, B I, volym 1–12, och Brandordningar, serie 2, F IX b, volym 1-68.

både hos kommunerna och de statliga tillsynsorganen, även om de sistnämnda hade det störst ansvaret.²⁶²

Den nya brandlagen och brandstadgan bidrog till att ett antal nya yrkesbrandkårer tillkom, bl.a. Visby, Vänersborg och Ludvika. I de brandordningar som fastställdes fanns det yrkesbrandkår i 59 städer. Nässjö stads brandordning blev överklagad av staden, medan det för Skellefteå stad fanns övergångsbestämmelser om att en utryckningsstyrka på sex man skulle vara införd först 1952. Nässjö och Skellefteå hade därför inte den utryckningsstyrka som angavs i brandordningen. Yrkesbrandkår fanns därmed egentligen bara i 57 städer, vilket innebär att år 1951 hade 43 procent av städerna en verklig yrkesbrandkår. Sett till folkmängden vid årsskiftet 1951/1952 hade tre av dessa städer under 10 000 invånare och fem hade 10 000–12 000 invånare. Den minsta staden till folkmängden med yrkesbrandkår var Örnköldsvik med 7397 invånare, men staden hade avtal med omkringliggande kommuner.²⁶³

Åtta städer med över 12 000 invånare saknade yrkesbrandkår. Inräknas Nässjö och Skellefteå blir det 10 städer. Enligt normalbrandordningen för städer, köpingar och municipalsamhällen gick gränsen för att ha yrkesbrandkår vid 12 000 invånare. Störst var Sundbyberg med 25 038 invånare, men det var ett specialfall då Sundbyberg 1950 ingick kommunalförbund med Solna stad, om en gemensam yrkesbrandkår placerad i Solna. Dessförinnan hade Sundbyberg enbart haft borgarbrandkår. Näst störst var Sandviken, med 19 362 invånare. Riksbrandinspektören hade krävt en gradvis övergång till en yrkesbrandkår, men trots allt godtagit en brandordning med enbart borgarbrandkår. De andra sex städerna hade samtliga under 14 000 invånare. Nässjö och Skellefteå hade emellertid båda över 14 000 invånare.²⁶⁴

De är också av intresse att se hur stora utryckningsstyrkor som hölls i städer med yrkesbrandkår. Normalbrandordningen angav en styrka på ett befäl och fem man som standard för städer med mellan 12 000 och 30 000 invånare. För städer med över 30 000 invånare skulle det finnas minst dubbla standardstyrkor. Genomgången visar att städerna i stor utsträckning levde upp till i normalbrandordningarna. Bara sju städer hade enligt brandordningen styrkor på mindre än 6 man i ständig beredskap. De styrkor som understeg sex man fanns framförallt i städer med under 12 000 invånare. Endast två städer, Visby och Umeå, med över 12 000 invånare hade en styrka som var mindre än sex man. Även normen om en yrkesbrandkår med minst 12 personer i utryckningsstyrkan i städer med över 30 000 invånare upprätthölls i ganska stor omfattning. I 14 av 17 städer med över 30 000 invånare år 1952 fanns det en utryckningsstyrka på minst 12 man. Det

²⁶² Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Koncept 1944–1951, B I, volym 1–12, och Brandordningar, serie 2, F IX b, volym 1-68. Krigsarkivet, Stockholm: Statens Brandnämnds arkiv: Meddelanden från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 3, Meddelande från Statens Brandnämnd 1986:4, Statens Brandnämnd 1974–1986 s 9f.

²⁶³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68, och *Årsbok för Sveriges kommuner 1952*.

²⁶⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68, och *Årsbok för Sveriges kommuner 1952*.

vara bara Lund, Halmstad och Karlskoga som inte hade så stora styrkor, men deras folkmängder var år 1952 bara drygt 30 000 invånare.²⁶⁵

Kravet på att även ha borgarbrandkår, som angavs i normalbrandordningen, upprätthölls i alla städer utom Malmö. Stockholm, Göteborg och Malmö var de enda städer som hade mer än en brandstation bemannad med yrkesbrandmän. Det var inte heller vanligt att det fanns brandstationer bemannade med enbart borgarbrandmän i städernas förorter, men det förekom faktiskt i Stockholms stad i de områden som inkorporerats 1949. Många av de relativt stora städerna hade såldes bara en brandstation, men till denna fanns det en yrkesbrandkår och en borgarbrandkår knuten.²⁶⁶

Av de övriga 73 städerna hade 72 borgarbrandkår eller industribrandkår (Hagfors), medan Sundbyberg alltså saknade egen brandkår och samarbetade med Solna stad. I några fall, bl.a. Ängelholm och Falköping, ingick ett par yrkesbrandmän i borgarbrandkåren, men den räknades ändå som borgarbrandkår, då det inte fanns någon utryckningsstyrka baserad på enbart yrkesbrandmän. En sådan organisation var dock i allmänhet ett steg på vägen mot yrkesbrandkår.²⁶⁷

Den totala personalstyrkan i städer med borgarbrandkår var sällan under 20 man. Vanligen innehöll brandordningarna krav på att två tredjedelar av personalen måste finnas inom släckningsområdet. Kravet på att minst fem personer alltid fanns inom hörhåll för larmanordningen var inte fullt lika frekvent, men normalbrandordningen innehöll inte något sådant krav för de till folkmängden minsta städerna.²⁶⁸

Det fanns vidare städer med över 10 000 invånare, bl.a. Enköping, som bara hade en klockberedskap på fem man. Annars hade det legat nära till hands att de största städerna med enbart borgarbrandkår hade varit tvungna att ha en klockberedskap på omkring 10 man. En stad med klockberedskap på 10 man var Strängnäs, men där var folkmängden under 10 000 invånare 1952.²⁶⁹ Slutsatsen blir att normalbrandordningen följdes mycket väl för det totala antalet man i borgarbrandkåren och för kravet på att två tredjedelar av kåren alltid befann sig inom staden/släckningsområdet. Kravet på klockberedskap var sannolikt något mindre frekvent än vad som avsågs i normalbrandordningen.

Även om inte alla städer upprättade sina brandordningar på utsatt tid så måste implementeringen ses som lyckosam utifrån statens perspektiv. Inrättandet av tjänsterna som riksbrandinspektör och länsbrandinspektör samt upprättandet av normalbrandordningarna ter sig som goda instrument för att resultatet blev framgångsrikt. Däremot är det inte lika självklart att kommunerna var lika nöjda som

²⁶⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

²⁶⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68, och *Årsbok för Sveriges kommuner 1952*.

²⁶⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

²⁶⁸ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

²⁶⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

staten, då normalbrandordningarna sannolikt innebar ett alltför standardiserat brandförsvar. De kommunala utgifterna torde åtminstone i vissa fall ha blivit något högre än vad som egentligen var motiverat. I relation till städernas totala utgifter var dock utgifterna för brandförsvaret tämligen små.²⁷⁰

Den dominerande organisationsformen i landets köpingar var borgarbrandkår, med smärre inslag av yrkesbrandkår, industribrandkår och frivillig brandkår. Av de 88 köpingskommuner som fanns vid 1952 års ingång hade en yrkesbrandkår, 82 borgarbrandkår, fyra industribrandkår och en frivillig brandkår.²⁷¹

Yrkesbrandkåren fanns i Sollentuna köping i Stockholms län, som var den till folkmängden största köpingskommunen i landet med nästan 20 000 invånare år 1952. Yrkesbrandkåren i Sollentuna tillkom genom en brandordning fastställd av länsstyrelsen i Stockholms län i december 1948. Yrkesbrandkåren bestod av totalt 11 man, med ett befäl och fem brandmän ständigt utryckningsberedda. Detta var normalstyrkan för städer med motsvarande folkmängd. I borgarbrandkåren ingick 25 man, varav två tredjedelar alltid måste befinna sig inom köpingen och en tredjedel vara inom hörhåll för alarmeringsanordningen. Köpingen hade därmed åtminstone 14 man i ständig beredskap, exklusive de åtta som måste vistas inom köpingens territorium.²⁷²

Enbart industribrandkår fanns i Lessebo i Kronobergs län, Bromölla i Kristianstads län samt Munkfors och Storfors i Värmlands län. Dessa köpingar var alla utpräglade bruksorter med en dominerande industri. Sjöbo i Malmöhus län hade frivillig brandkår. Köpingarnas brandordningar innehöll generellt sett inte så ofta krav på så kallad klockberedskap, utan det gällde i regel som mest att två tredjedelar av kåren måste befinna sig inom släckningsområdets gränser. Sju exempel på köpingskommuner som ändå hade klockberedskap är Danderyd och Saltsjöbaden i Stockholms län, Åtvidaberg i Östergötlands län, Klippan i Kristianstads län, Grums i Värmlands län, Hallstahammar i Västmanlands län och Morastrand i Kopparbergs län. Åtvidaberg, Grums och Hallstahammar måste betecknas som utpräglade industriorter. Det var inte heller fråga om köpingar med låg folkmängd. Det går därmed att se ett visst samband mellan förekomst av klockberedskap och folkmängden och industrialiseringsgraden i köpingen, men det var inte fråga om något absolut samband. I de sju aktuella köpingarna var klockberedskapen i regel fem man, men Grums höll från början 10 man i beredskap, för att senare gå ned till fem man.²⁷³

Genomgången av landskommunerna blir som tidigare nämnts inte lika djupgående. Framtagandet av normalbrandordningar var med stor sannolikhet av

²⁷⁰ *SOU 1960:34* s 50–63.

²⁷¹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68, och *Årsbok för Sveriges kommuner 1946–1952*.

²⁷² Sollentuna kommunarkiv: Kommunstyrelsens (kommunalnämndens) protokollsbilagor 1949, Diarienummer 62-6-49: Brandordning för Sollentuna köpingskommun, fastställd 1948-12-10. Nästa brandordning fastställdes 1957. Den heltidsanställda utryckningsstyrkan var sex man. Borgarbrandkåren hade reducerats från 25 till 21 man, varvid klockberedskapen minskat till sju man. Sollentuna kommunarkiv: Kommunstyrelsens (kommunalnämndens) protokollsbilagor 1957, Diarienummer 194-6-57: Brandordning för Sollentuna köping, fastställd 1957-09-05.

²⁷³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68, och *Årsbok för Sveriges kommuner 1946–1952*.

störst betydelse för landskommuner, där brandchefer och vice brandchefer var anställda på deltid och de hade inte heller någon större utbildning på området. För landskommunerna föreskrev inte normalbrandordningen att det måste hållas en viss beredskap, utan det talades bara om att brandkårens personal skulle bo så nära brandstationen som möjligt. Kravet på närhet skrevs in i brandordningarna nästan regelmässigt, i den mån kommunen hade egen brandkår. De organisationsformer som kom till användning i landskommunerna var följande:

- Egen kommunal borgarbrandkår.
- Avtal med frillig brandkår inom den egna kommunen.
- Avtal med industribrandkår inom den egna kommunen.
- Avtal med annan kommuns borgarbrandkår.
- Avtal med frivillig brandkår i annan kommun.
- Avtal med industribrandkår i annan kommun.
- Medlemskap i kommunalförbund med borgarbrandkår.
- Medlemskap i kommunalförbund med frivillig brandkår.

Brandkårens riksförbund hade år 1947 totalt 875 borgarbrandkårer i landskommuner, som medlemmar. Det betyder 0,38 borgarbrandkårer per landskommun. Skillnaden mellan länen var inte obetydlig. Särskilt få borgarbrandkårer i relation till antalet landskommuner fanns i Uppsala, Södermanlands, Gotlands och Älvsborgs län. I vissa landskommuner, inte minst i Västerbottens och Norrbottens län, fanns det mer än en borgarbrandkår. Mellan 30 och 35 procent av landskommunerna hade en egen borgarbrandkår. Brandkårens riksförbund hade även frivilliga brandkårer som medlemmar, men utan tillgång till brandordningar går det inte klargöra om en industri- eller frivillig brandkår hade avtal med kommunen. Det är möjligt att en landskommun hade avtal med en grannkommuns borgarbrandkår, även om det fanns en industribrandkår i kommunen. Då agerade industribrandkåren bara inom fabriken område. På samma sätt kan det ha funnits frivilliga brandkårer som saknade släckningsavtal med den landskommun där kåren var belägen.²⁷⁴

I de landskommuner som inte berördes av 1952 års indelningsreform och där brandordningen, från tiden före 1952, finns arkiverad i riksarkivet var den vanligaste organisationsformen borgarbrandkår. Berörda landskommuner hade emellertid en medelfolkmängd som låg över genomsnittet för landskommunerna. Det fanns dock även industribrandkårer och frivilliga kårer i dessa kommuner. Det var främst utpräglade industrikommuner, ofta med en dominerande industri, som lät industribrandkårer svara för kommunens brandförsvarsuppgifter. Exempel är Turinge (med tätorten Nykvarn) i Stockholms län, Mellösa (med tätorten Hälleforsnäs) i Södermanlands län, Råda (med tätorten Mölnlycke) i Göteborgs och Bohus län, Hofors i Gävleborgs län och Grundsunda (med tätorten Husum) i Västernorrlands län. De frivilliga brandkårer tycks inte ha funnits i någon särskild typ av landskommuner. Exempel på landskommuner med frivillig brandkår

²⁷⁴ Kungliga Biblioteket, Stockholm: Matrikel över medlemmar i Svenska brandkårens riksförbund 1947.

både före och efter 1952 är Björkvik i Södermanlands län, Näsrum i Kristianstads län samt Alsen i Jämtlands län.²⁷⁵

Den lokalhistoriska databasen innehåller främst protokoll från Hallands län, men även bl.a. från Jönköpings och Älvsborgs län. Antalet inlagda protokoll från fullmäktige och stämma 1945–1951 är inte särskilt omfattande.²⁷⁶ En genomgång av 41 landskommuner som på 1940-talet tillhörde något av länen Halland (32 kommuner), Jönköping (5) eller Älvsborg (4) ger ett utfall som framgår av tabellen nedan. Databasens landskommuner i Hallands län utgjorde 37 procent av de dåvarande landskommunerna i länet.²⁷⁷

Tabell 1 Brandförsvarsorganisation i 41 landskommuner i Hallands, Jönköpings och Älvsborgs län 1945–1951

Organisationsform	Antal	Andel
Egen kommunal borgarbrandkår	11	0,27
Avtal med frivillig brandkår i egen kommun	3	0,07
Avtal med industribrandkår i egen kommun	1	0,02
Avtal med annan kommuns borgarbrandkår	11	0,27
Avtal med frivillig brandkår i annan kommun	3	0,07
Avtal med industribrandkår i annan kommun	1	0,02
Medlem i kommunalförbund med borgarbrandkår	11	0,27
Totalt	41	0,99

Källa: Lokalhistorisk databas, www.lokalhistoria.nu, 2009-02-22: Från följande kommuner i Hallands län: Laholm, Hylte, Falkenberg, Varberg och Kungsbacka (samt Mölndals kommun i Västra Götalands län): Protokoll från kommunalfullmäktige eller kommunalstämmorna i följande kommuner under åren 1944–1948: Hishult, Hasslöv, Växtorp, Drängsered, Krogsred, Torup, Femsjö, Färgaryd, Långaryd, Jälluntofta, Södra Unnaryd, Gällared, Slöinge, Fjärås, Frillesås, Landa, Idala, Stråvalla, Lindome, Dagsås, Grimeton, Rolfstorp, Hunnestad, Nösslinge, Grimmered, Gunnarsjö, Karl Gustav, Kungsäter, Lindberg, Skällinge, Spannarp, Stannared, Stråvalla, Sällstorp, Torpa, Träslöv, Tvååker, Valinge, Veddige, Värö och Ås.

Totalt fanns det 18 brandkårer, vilket innebär 0,44 brandkårer per kommun. Antalet borgarbrandkårer var 0,34 per kommun. Studien visar sålunda att mindre än hälften av de aktuella kommunerna hade en brandkår inom den egna kommunens gränser och att det fanns ett omfattande mellankommunalt samarbete. Tabellen visar också att industribrandkårer spelade en tämligen begränsad roll, vilket inte är förvånande då undersökningsområdet till stor del innehåller jordbruksdominerade landskommuner.²⁷⁸

²⁷⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

²⁷⁶ Lokalhistorisk databas, www.lokalhistoria.nu, 2009-02-22.

²⁷⁷ Årsbok för Sveriges kommuner 1946 s 1.

²⁷⁸ Årsbok för Sveriges kommuner 1946 s 66, 98ff och 112.

Av protokollen framgår att länsbrandinspektören i Hallands län i många fall lämnade förslag på vilka kommuner som borde samarbeta, men att kommunerna inte alltid följde dessa förslag. Här var den statliga styrningen av kommunerna inte så långtgående. Däremot var länsstyrelsen och länsbrandinspektören i Hallands län noga med att paragraferna i kommunernas brandordningar följde normalbrandordningen för landskommuner. Även länsbrandinspektören i Jönköpings län hade lämnat förslag till kommunalt samarbete i ett fall, men förslaget följdes inte av den berörda kommunen. Av de 41 kommunerna var endast fyra belägna i Älvsborgs län, men dessa stod ändå för fyra av sex fall med egen frivillig brandkår eller avtal med frivillig brandkår i annan kommun. Det stämmer väl in med bilden ovan om att Älvsborgs län var rikt på frivilliga brandkårear, men med förhållandevis få borgarbrandkårear.

Kommunalförbund

År 1919 utfärdades en lag om kommunalförbund. Avsikten med förbunden var att skapa en grund för en organiserad samverkan mellan två eller flera kommuner för att reducera problematiken med det stora antalet kommuner med låg folkmängd. Kommunalförbunden var juridiskt sett fristående från de kommuner som var medlemmar och skulle ha en separat ekonomi och förvaltning. Varje medlem skulle vara representerad i förbundets beslutande organ. Inrättandet av kommunalförbund måste alltid godkännas av länsstyrelsen. År 1943 fanns det totalt 509 kommunalförbund i landet. Trots den förestående indelningsreformen skedde det en stor ökning av antalet förbund under andra halvan av 1940-talet och alldeles i början av 1950-talet, varför antalet år 1951 uppgick till 935. De två vanligaste typerna av förbund var fattigvårdsförbund och polisförbund. Storkommunreformen 1952 innebar en stor reduktion av antalet förbund och år 1953 fanns det bara 181 kommunalförbund kvar.²⁷⁹

I tabellen nedan görs en redovisning av utvecklingen på länsnivå av antalet kommunalförbund med ansvar för brandförvarsfrågor under perioden 1944–1951. Det gällde nästan uteslutande renodlade brandförvarsförbund, men i något fall förbund med flera verksamhetsområden, inklusive brandförsvaret. I den mån municipalsamhällen var medlemmar i förbunden har de inte räknats in bland antalet medlemmar, då studien enbart avser primärkommuner.

²⁷⁹ *SFS 1919:294*, Schalling 1944 s 105f, Klasson 1974 s 29 och Wängmar 2005 s 127.

Tabell 2 Utvecklingen av antalet kommunalförbund för brandförsvaret och antalet medlemskommuner i förbunden 1944–1951

Län	År									
	1944		1946		1947		1948		1951	
	A	M	A	M	A	M	A	M	A	M
Stockholms stad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Stockholms län	2	0	2	4	7	18	11	29	11	30
Uppsala	1	2	1	2	6	16	10	40	11	43
Södermanland	0	0	0	0	0	0	0	0	17	41
Östergötland	0	0	0	0	6	14	6	14	6	14
Jönköping	0	0	0	0	8	20	10	25	10	25
Kronoberg	0	0	0	0	1	1	1	1	2	3
Kalmar	0	0	0	0	0	0	6	18	6	18
Gotland	0	0	0	0	3	17	3	17	3	17
Blekinge	2	6	2	6	3	8	3	8	3	8
Kristianstad	1	5	1	5	3	9	3	9	3	9
Malmöhus	28	88	30	98	31	102	31	102	32	104
Halland	0	0	0	0	0	0	1	4	1	4
Göteborg–Bohus	0	0	1	3	4	16	4	16	5	20
Älvsborg	0	0	0	0	6	21	8	29	10	38
Skaraborg	1	2	3	7	34	141	43	177	51	210
Värmland	0	0	1	2	5	13	5	13	5	13
Örebro	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västmanland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kopparberg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gävleborg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västernorrland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jämtland	0	0	0	0	2	5	4	10	4	10
Västerbotten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Norrbotten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totalt	35	103	41	127	119	401	149	512	180	607

A = Antalet kommunalförbund för brandförsvaret.

M = Antalet medlemskommuner i form av primärkommuner, exklusive municipalsamhällen.

Källa: Årsbok för Sveriges kommuner 1944–1951.

Tabellen visar att år 1944 fanns det 35 brandförsvarsförbund med totalt 103 medlemskommuner. Hela 80 procent av förbunden fanns i Malmöhus län, där 38 procent av landskommunerna ingick i ett brandförsvarsförbund. Det är uppenbart att länsstyrelsen i Malmöhus län drivit på i frågan redan innan brandlagen och brandstadgan tillkommit år 1944. Mellan 1944 och 1951 ökade antalet brandförsvarsförbund från 35 till 180 och antalet medlemskommuner från 103 till 607. Den sistnämnda siffran visar att 27 procent av landskommunerna tillhörde ett brandförsvarsförbund. Skillnaderna mellan de olika länen var emellertid bety-

dande. Flest medlemskommuner i relation till folkmängden fanns utöver i Malmöhus län, i Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Skaraborgs län. I det sistnämnda länet var över 80 procent av landskommunerna med i ett brandförsvarsförbund år 1951. Det går sålunda att länsvis se ett visst samband mellan landskommunernas genomsnittliga folkmängd och antalet förbund. Sambandet är särskilt framträdande för Malmöhus och Skaraborgs län. Gotlands och Älvsborgs län hade också en låg landskommunal medelfolkmängd, men där var andelen kommuner som var anslutna till ett brandförsvarsförbund betydligt lägre. Flertalet av de nya förbunden inrättades i samband med implementeringen av 1944 års brandlag och brandstadga, som i huvudsak pågick åren 1945–1947. Södermanlands län uppvisar emellertid en avvikande bild, då länets 17 brandförsvarsförbund inrättades åren 1950–1951. Det kan tyckas något sent med tanke på att så kort tid återstod till 1952 års indelningsreform. Än mer förvånande blir det när det visar sig att förbunden i en del fall inte heller var identiska med de nya storkommunerna, även om de sällan skar de nya storkommunernas gränser. Om de varit identiska hade förbundsbildningarna kunnat ses som en förtida sammanläggning på enbart brandförsvarets område.

Både studien av brandförsvarsorganisationen i landskommuner i Hallands län och redovisningen av antalet kommunalförbund i hela landet visar att det år 1945 fanns det ett omfattande behov av kommunal samverkan. Ett betydande antal svenska kommuner, nästan uteslutande landskommuner, saknade egen brandkår inom kommunens gränser. Dessa kommuner var antingen medlemmar i ett kommunalförbund eller hade släckningsavtal med brandkår utanför kommun. I de fall det fanns en brandkår inom kommunens gränser behövde denna inte alltid vara i kommunal ägo, utan det kunde också vara avtal med frivillig brandkår eller industribrandkår med stationering inom kommunen. Även om brandlagen och brandstadgan ställde tydliga krav på kommunerna fanns det ändå en ganska stor valfrihet gällande brandförsvarsorganisationen. Relationen mellan stat och kommun innehöll därmed en viss självstyrelse/flexibilitet för kommunerna.

Kostnadsutveckling

Nettoutgifterna (drift och kapital) för brandförsvaret i primärkommunerna och municipalsamhällena uppgick 1945 till 21,8 miljoner kronor, varav 21,1 miljoner kronor i primärkommunerna och 0,7 miljoner kronor i municipalsamhällena. Av primärkommunerna stod städerna för 15,7 miljoner, köpingskommunerna för 0,6 miljoner och landskommunerna för 4,8 miljoner.²⁸⁰

Implementeringen av det nya regelverket medförde att år 1949 uppgick primärkommunernas och municipalsamhällenas drifts- och kapitalutgifter för brandförsvaret netto till 46,9 miljoner kronor. I städerna var beloppet 27,3 miljoner, i köpingarna 2,1 miljoner, i municipalsamhällena 0,5 miljoner och i landskommunerna 17,0 miljoner kronor.²⁸¹

²⁸⁰ *Kommunernas Finanser 1945 I–II.*

²⁸¹ *Kommunernas Finanser 1949 I–II.*

Kostnadsutvecklingen, inklusive den procentuella förändringen, mellan 1945 och 1949 sammanfattas i tabellen nedan.

Tabell 3 Utvecklingen av brandförsvarets nettoutgifter i olika slags kommuner 1945–1949 (miljoner kronor)

Typ av kommun	År		Förändring (%)
	1945	1949	
Städer	15,7	27,3	+ 74
Köpingskommuner	0,6	2,1	+ 250
Municipalsamhällen	0,7	0,5	- 29
Landskommuner	4,8	17,0	+ 254
Totalt	21,8	46,9	+ 115

Källa: *Kommunernas Finanser 1945–1949*.

Tabellen visar att den snabbaste kostnadsstegringen fanns i landskommunerna, tätt följda av köpingskommunerna. I dessa båda kommuntyper var dock utgifterna mycket låga i utgångsläget. Städerna uppvisade en kostnadsstegring som låg under genomsnittet för primärkommuner och municipalsamhällen tillsammans. Nettoutgifternas reducering i municipalsamhällena berodde sannolikt på att landskommunerna i större utsträckning fick börja betala ersättning till municipalsamhällena för släckningsavtal samt att antalet municipalsamhällen som ansvarade för brandförsvaret började reduceras under den aktuella tidsperioden. År 1945 var det 216 municipalsamhällen som redovisade utgifter för brandförsvaret, medan motsvarande siffra år 1949 uppgick till 146.²⁸²

När kostnadsutvecklingen inom det kommunala brandförsvaret jämförs med ett annat kommunalt ansvarsområde, polisväsendet, där inte regelverket förändrades i någon större utsträckning, visar det sig att kostnadsutvecklingen för polisväsendet var betydligt mer måttfull. Där ökade nettoutgifterna mellan 1945 och 1949 med 54 procent. Den kommunala fattigvårdens utgifter ökade under samma period med 30 procent. Utgifterna för skolväsendet ökade däremot med 97 procent. Brandförsvarets kostnadsutveckling uppvisade sålunda en större ökningstakt än tre tunga kommunala ansvarsområden.²⁸³

Eftersom den offentliga statistiken ger uppgifter om brandförsvarsutgifterna i de enskilda administrativa tätorterna är det möjligt att kontrollera vilka skillnader det fanns i absoluta tal mellan städer med yrkesbrandkår och städer med borgarbrandkår. För 1949 hade i stort sett alla städer med yrkesbrandkår bruttoutgifter för brandförsvaret på över 100 000 kronor, medan städer med borgarbrandkår mycket sällan hade bruttoutgifter som låg över denna nivå. Detta ter sig ganska självklart. Inkomsterna för städernas brandförsvaret kunde variera i betydande omfattning. Två inkomstkällor var dels ersättning för ambulansverksamhet, även om den ännu var blygsam, dels ersättning från grannkommuner för släckningsavtal.

²⁸² *Kommunernas Finanser 1945–1949*.

²⁸³ *Kommunernas Finanser 1945–1949*.

Utslaget per invånare skedde en utjämning mellan städer med yrkesbrandkår respektive borgarbrandkår, då de förstnämnda städerna i allmänhet hade högre folkmängd. De genomsnittliga nettoutgifterna för brandförsvaret per invånare i städerna under 1949 var 8,5 kronor. För köpingskommunerna uppgick motsvarande belopp till 6,7 kronor, medan det i landskommuner och municipalsamhällen tillsammans låg på 5,1 kronor per invånare. Genomsnittsvärdet för alla slags kommuner var 6,7 kronor per invånare. Skillnaderna mellan de olika typerna av primärkommuner kan inte betecknas som särskilt stor. Stockholms stads nettoutgifter för brandförsvaret per invånare var år 1949 7,3 kronor, medan motsvarande värde i Göteborg och Malmö uppgick till 6,4 respektive 7,3 kronor. Variationerna mellan de tre största städerna i landet var sålunda förhållandevis blygsamma.

Ett mycket lågt värde uppvisar Sundbyberg, där borgarbrandkåren ännu fanns kvar. Där var nettoutgifterna per invånare endast 1,2 kronor. Andra medelstora städer utan yrkesbrandkår och med relativt låga nettoutgifter per invånare var Köping med 5,4 kronor per invånare och Varberg med 5,3 kronor per invånare. De allra minsta städerna till folkmängden hade däremot inte så låga belopp. I Skanör-Falsterbo var nettoutgifterna per invånare 7,7 kronor, medan motsvarande värden i Trosa och Marstrand uppgick till 7,7 kronor respektive 19,3 kronor. Det sistnämnda var ett mycket högt tal. Mariestad, Hudiksvall och Örnköldsvik var de städer med yrkesbrandkår som hade lägst folkmängd. Där uppgick nettoutgifterna per invånare till 11,7, 13,4 och 13,3 kronor per invånare. Bland köpingskommunerna hade Sollentuna, som börjat bygga upp sin yrkesbrandkår, nettoutgifter per invånare på 6,2 kronor. Sollentunas höga folkmängd innebar att nettoutgifterna per invånare inte blev särskilt dryga, trots att nettoutgifterna i absoluta tal låg över 100 000 kronor.²⁸⁴

Kommunala exempel

I de kommunala exemplen nedan berörs sammanlagt sju primärkommuner, två städer och fem landskommuner. Sex av sju hör hemma i Småland. Tre av kommunerna finns i Kronobergs län och tre i Kalmar län. De tre kommunerna i Kronobergs län ingår numera i Växjö kommun, medan de tre kommunerna i Kalmar län tillhör Nybro kommun. Den sjunde kommunen är däremot belägen i Västerbottens län och tillhör idag Umeå kommun. Avsikten med de kommunala exemplen är att beskriva det lokala genomförandet av 1944 års brandlag och brandstadga.

²⁸⁴ *Kommunernas Finanser 1949, Folkmängden inom Administrativa områden den 31 december 1949 och Årsbok för Sveriges kommuner 1950.*

Växjö

Växjö stad är residensstad i Kronobergs län och hade vid 1945 års början 16 900 invånare på en yta av 69 kvadratkilometer. Staden var vid denna tidpunkt inte någon utpräglad industriort.²⁸⁵

Stadens brandstyrelse berörde frågan om brandordningen första gången i november 1944, efter att länsstyrelsen översänt en skrivelse med uppmaning till kommunerna att inte ha bråttom med att upprätta nya brandordningar, då länsstyrelsen först ville utarbeta en organisationsplan för länets brandförsvär.²⁸⁶ Vid brandstyrelsens möte i februari 1945 framkom att länsstyrelsen hade bjudit in kommunerna för överläggningar om ny brandförsvärsorganisation i slutet av februari 1945.²⁸⁷ Mötet avsatte emellertid inga spår i brandstyrelsens protokoll. Under sommaren 1945 upprättade brandchefen (länsbrandinspektör) ett förslag till brandordning för staden, som bordlades vid brandstyrelsens möte i augusti 1945.²⁸⁸ Vid efterföljande möte i september 1945 bordlades frågan på nytt.²⁸⁹ Vid septembermötet behandlades även inkomna skrivelser från fem landskommuner som önskade att staden skulle svara för deras brandsläckning. Stadens krav på ersättning skulle delges kommunerna.²⁹⁰

På brandstyrelsens möte i oktober 1945 togs förslaget till ny brandordning upp, varvid styrelsen godkände brandchefens förslag. Detta var nästan identiskt med normalbrandordningen för städer, köpingar och municipalsamhällen. Styrelsen beslöt att överlämna förslaget till fullmäktige för antagande. Enligt förslaget skulle det finnas en yrkesbrandkår på 14 man, inklusive brandchef och vice brandchef, en borgarbrandkår på 22 man, en reservbrandstyrka på 40 man, en reservbrandstyrka för skogsbrandsläckning på 22 man samt slutligen en regementsreserv om 40 man. Ur yrkesbrandkåren måste alltid sex man finnas disponibla inom brandstationen för omedelbar utryckning. Två tredjedelar av borgarbrandkårens personal var tvungna att vistas inom stadens gränser och en tredjedel måste befinna sig inom hörhåll för alarmeringsanordningen.²⁹¹ Till stadsfullmäktiges handläggning av ärendet återkommer jag nedan.

I november 1945 behandlade brandstyrelsen frågan om släckningsavtal med landskommuner i stadens närhet. Brandstyrelsen tillstyrkte avtal med Gårdsby, Furuby, Tegnaby, Vederslövs, Dänningelanda, Hemmesjö och Tävelsås landskommuner. Däremot avstyrkte brandstyrelsen släckningsavtal med Jäts landskommun, då avståndet från staden var väl 20 kilometer och vägförbindelsen inte särskilt bra. En mening i brandstyrelsens skrivelse till stadsfullmäktige har ett

²⁸⁵ *Årsbok för Sveriges kommuner 1945* s 38 och Larsson 1991. En karta över Växjö stad och dess grannkommuner finns i bilaga 1 a) på sidan 360.

²⁸⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1944-11-16, § 73, med bilagd skrivelse från länsstyrelsen i Kronobergs län 1944-10-31.

²⁸⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1945-02-21, § 28, med bilagd skrivelse från länsstyrelsen i Kronobergs län 1945-01-31.

²⁸⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1945-08-20, § 73.

²⁸⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1945-09-19, § 80.

²⁹⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1945-09-19, § 78.

²⁹¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1945-10-11, § 88, med tillhörande bilaga: Förslag till brandordning för Växjö stad.

visst övergripande intresse: ”Enligt brandstyrelsens uppfattning bör staden icke undandraga sig att medverka till den nyorganisation av brandförsvaret, som nu genomföres i vårt land”.²⁹²

Stadsfullmäktige beslöt i december 1945 att ge brandstyrelsen klartecken att ingå släckningsavtal med de sju landskommuner som brandstyrelsen föreslagit.²⁹³ Vid brandstyrelsens möte i januari 1946 meddelade ordföranden att avtalen nu var undertecknade med alla sju kommunerna. Enligt avtalen betalade varje kommun årligen fem öre per skattekrone till Växjö stad i fast avgift och ersättning för varje utryckning. Vidare fick kommunerna i uppdrag att som engångsbelopp dela på utgifterna för inköp av 800 meter brandslang till Växjö stads brandkår.²⁹⁴ Vid sammanträdet behandlades vidare skrivelser från Kalvsviks och Öja landskommuner, som önskade ingå släckningsavtal med staden. Jäts kommun hade gjort en ny anhållan som också togs upp. Brandstyrelsen tillstyrkte avtal med Öja kommun, medan avtal med Kalvsvik och Jät avstyrktes med hänvisning till att avstånden var över 20 kilometer och att vägarna var förhållandevis dåliga.²⁹⁵ Stadsfullmäktige beslöt i februari 1946 att gå på brandstyrelsens linje och ingå avtal med Öja kommun, men inte med Kalvsviks och Jäts kommuner.²⁹⁶

Brandstyrelsens förslag till brandordning remitterades av stadsfullmäktige i oktober 1945 till fullmäktiges beredningsutskott.²⁹⁷ Utskottet arbetade inte alltför snabbt, varför deras yttrande blev färdigt först i juni 1946. Beredningsutskottet ansåg bl.a. att skrivningen om regementsreserven måste ändras, så att ingen numerär angavs. Det viktigaste ändringsförslaget var dock att utskottet motsatte sig utökningen av yrkesbrandkåren med tre man. Istället borde brandordningen ange det nuvarande antalet brandmän som miniminivå. Yrkesbrandkåren skulle därmed bestå av minst 11 man, och utryckningsstyrkan av fem man.²⁹⁸ Stadsfullmäktige behandlade ärendet i juni 1946. Vid mötet yrkade brandstyrelsens ordförande att fullmäktige skulle bifalla brandstyrelsens förslag i fråga om yrkesbrandkårens numerär och utryckningsstyrkans storlek, men i övrigt bifalla beredningsutskottets förslag. En av beredningsutskottets ledamöter yrkade däremot bifall till utskottets förslag. Fullmäktige beslöt utan votering att bifalla utskottets förslag. Brandstyrelsen hade sålunda inte fått igenom sitt förslag till ny brand-

²⁹² Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1945-11-05, § 98, med tillhörande bilaga: Protokoll från sammanträde angående överenskommelse rörande släckningshjälp 1945-10-27 och Brandstyrelsens skrivelse till stadsfullmäktige 1945-11-07. Citatet återfinns på sidan två i skrivelsen till stadsfullmäktige.

²⁹³ Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1945-12-21, § 330, med bilagda handlingar nr 121 1945.

²⁹⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1946-01-31, § 27.

²⁹⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1946-01-31, § 28, med tillhörande bilaga: Brandstyrelsens skrivelse till stadsfullmäktige 1946-02-04.

²⁹⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1946-02-22, § 30.

²⁹⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1945-10-26, § 248.

²⁹⁸ Växjö kommunarkiv: Stadsfullmäktiges handlingar nr 24 1946: Allmänna beredningsutskottets yttrande över förslag till ny brandordning för staden 1946-06-17.

ordning, utan fullmäktige hade antagit en brandordning som innebar oförändrad storlek på yrkesbrandkåren.²⁹⁹

Riksbrandinspektören var i sitt yttrande över den brandordning som fullmäktige antagit inte tillfreds med yrkesbrandkårens utryckningsstyrka, som han ansåg måste bestå av minst sex man enligt normalbrandordningen för städer av Växjös storlek. Han anförde också synpunkter på skrivningen om de övningar som yrkesbrandkåren måste genomföra varje vecka. Beredningsutskottet hade fått yttra sig i ärendet och föreslog att riksbrandinspektörens krav på utökning av yrkesbrandkårens utryckningsstyrka inte borde bifallas. Däremot ställde sig utskottet bakom riksbrandinspektörens övriga synpunkter. Vid fullmäktiges möte gjorde brandstyrelsens ordförande ett nytt försök att få igenom brandstyrelsens förslag, som sammanföll med vad riksbrandinspektören ansåg. Fullmäktige anslöt sig till vad beredningsutskottet föreslagit.³⁰⁰

Därefter dröjde det till 1948 innan frågan kom upp till behandling på politisk nivå i Växjö stad. Länsstyrelsen hade i februari 1948 framfört en resolution, där riksbrandinspektören på nytt hade yttrat sig i ärendet. Riksbrandinspektören hade framhållit att 12 städer med färre invånare än Växjö redan hade antagit eller var på väg att anta brandordningar som innehöll en yrkesbrandkår med sex man i utryckningsstyrka. Växjö stad hade dessutom släckningsavtal med totalt åtta landskommuner, varför folkmängden inom släckningsområdet var runt 25 000 personer och dessutom hade området en yta av nära sju kvadratmil. Riksbrandinspektören föreslog att staden inte behövde utöka yrkesbrandkårens utryckningsstyrka förrän vid 1951 års början. Fram till dess kunde den bestå av fem man.³⁰¹

I februari 1948 beslöt stadsfullmäktige att remittera frågan till allmänna beredningsutskottet och brandstyrelsen.³⁰² Allmänna beredningsutskottet kunde nu tillmötesgå riksbrandinspektörens krav på utökad utryckningsstyrka från och med 1951. Däremot ville inte utskottet öka antalet brandmän i yrkesbrandkåren, utan ärendet fick hanteras i den kommande utgifts- och inkomststaten (budgeten). Den nya brandordningen borde träda i kraft vid årsskiftet 1948/1949.³⁰³ Brandstyrelsen fick yttra sig över vad allmänna beredningsutskottet hade föreslagit. Brandstyrelsen stod fast vid sitt förslag till brandordning från hösten 1945, där yrkesbrandkåren bestod av 14 man, inklusive chefer, och med en utryckningsstyrka på sex man. Styrelsen kunde emellertid tillstyrka riksbrandinspektörens förslag om övergångsbestämmelser. En brandman skulle därmed anställas

²⁹⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1946-06-28, § 131, med bilagd (bilaga c) brandordning enligt stadsfullmäktiges beslut.

³⁰⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1946-10-30, § 191, med bilagd handling: (Tf) Riksbrandinspektörens yttrande 1946-10-15.

³⁰¹ Växjö kommunarkiv: Stadsfullmäktige i Växjö stad, Handlingar nr 20 1948: Länsstyrelsens resolution 1948-02-25.

³⁰² Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1948-02-27, § 50.

³⁰³ Växjö kommunarkiv: Stadsfullmäktige i Växjö stad, Handlingar nr 20 1948: Protokoll stadsfullmäktiges allmänna beredningsutskott i Växjö stad 1948-04-20, § 48.

1949 och ytterligare en 1951.³⁰⁴ Stadsfullmäktige beslöt i slutet av april 1948 helt i enlighet med vad allmänna beredningsutskottet föreslagit.³⁰⁵

Länsstyrelsen fastställde i juli 1948 den brandordning som stadsfullmäktige hade antagit. Brandordningen angav sålunda att yrkesbrandkåren, inklusive brandchef och vice brandchef, skulle bestå av 11 man, och med en utryckningsstyrka på sex man från och med 1951, men med enbart fem man åren 1949–1950. Borgarbrandkårens och reservbrandstyrkans dimensionering följde brandstyrelsen förslag från år 1945. Regementsreserven var däremot inte kvantifierad.³⁰⁶

Frånsett en mindre ändring av stadens brandordning 1956 kom 1948 års brandordning att gälla fram till att staden måste upprätta en ny brandordning till följd av den nya brandlagen och brandstadgan från 1962. Den förändring som skedde 1956 avsåg borgarbrandkårens beredskap. Brandordningen från 1948 angav att av borgarbrandkårens 22 man måste två tredjedelar befinna sig inom staden och en tredjedel inom hörhåll för alarmeringsanordningen. Den nya skrivningen blev att sju man alltid måste befinna sig inom stadens planlagda område. Under perioden 1/5–30/9 skulle dock 14 man finnas inom det planlagda området och 4 man inom hörhåll för alarmeringsanordningen. Motivet till förändringen var att reducera kostnaderna för borgarbrandkåren med 5400 kronor. Staden hade inga större svårigheter att få ändringen fastställd av länsstyrelsen, då riksbrandinspektören tillstyrkt nyordningen redan innan brandstyrelsen slutligen överlämnat sitt förslag till stadsfullmäktige.³⁰⁷

Processen med att få fram en ny brandordning för Växjö stad blev en utdragen historia, vilket nästan uteslutande får tillskrivas den stora sparsamhet som stadsfullmäktige uppvisade gällande yrkesbrandkårens totala numerär och storleken på utryckningsstyrkan. Brandstyrelsen var däremot förkämpar för en utökad yrkesbrandkår, men styrelsens ordförande stod helt ensam i stadsfullmäktige när frågan behandlades där. Riksbrandinspektören uppvisade en viss fördragsamhet med stadsfullmäktiges hårda linje och lade fram ett kompromissförslag om att yrkesbrandkårens utryckningsstyrka utökades först år 1951. Av riksbrandinspektörens andra yttrande framgår att Växjö jämfört med andra städer hade en liten utryckningsstyrka inom yrkesbrandkåren. Den begränsade storleken framgår också av min studie ovan av den generella utvecklingen i landet. I sakfrågan fick statsmakten sin ståndpunkt genomförd. Utifrån mina teoretiska utgångspunkter fanns här en betydande statsbundenhet för kommunen.

³⁰⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1948-03-18, § 13, med tillhörande bilaga: Brandstyrelsens skrivelse till stadsfullmäktige 1948-03-19.

³⁰⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1948-04-29, § 89.

³⁰⁶ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsen i Kronobergs län, Landskansliet, Kungörelse Nr 86, 1948 1948-07-24, Brandordning för Växjö stad, fastställd av länsstyrelsen 1948-07-19. Växjö kommunarkiv: Växjö stadsfullmäktiges handlingar nr 32 1948: Länsstyrelsens resolution med fastställelse av beslut om ny brandordning för staden.

³⁰⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1955-09-15, § 106, 1956-02-07, § 24, med bifogade bilagor, och protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1956-03-23, § 71, och 1956-05-25, § 151.

Öjaby

Öjaby landskommun är belägen väster om Växjö stad i Kronobergs län. I Öjaby spelade jordbruket inte lika stor roll för sysselsättningen som i många andra landskommuner, utan det fanns en viss industriell verksamhet. Vid 1945 års början var folkmängden 982 invånare och ytan 28 kvadratkilometer.³⁰⁸

Öjaby kommun hade år 1945 en frivillig brandkår, med Öjaby och Bergunda landskommuner som sitt verksamhetsområde, varför kåren benämndes Bergunda-Öjaby frivilliga brandkårsförening. Brandkåren hade sin bas i Öjaby samhälle.³⁰⁹ När Öjaby fullmäktige hade att ta ställning till 1944 års brandlag kom den frivilliga brandkårsföreningen med vissa önskemål. Eftersom Bergunda och Öjaby kommuner fungerade som en organisatorisk brandförsvarenhet borde den ena kommunen få utse brandchef, medan den andra valde vice brandchef. Till brandchef föreslogs en person bosatt i Öjaby kommun. Dessutom ansåg föreningen att kommunalnämnden i Öjaby kommun borde utses till brandstyrelse. Därutöver fanns styrelsen för den frivilliga brandkåren, benämnd brandkårsstyrelsen.³¹⁰

Öjaby kommunalfullmäktige behandlade frågor om brandförsvaret vid sitt möte i maj 1945. Först utsågs en brandstyrelse med tre ledamöter. Därefter uppdrogs åt styrelsen för Bergunda-Öjaby frivilliga brandkårsförening att fungera som förvaltningsmyndighet för brandförsvaret. Slutligen utsågs en brandchef. Här följde fullmäktige det förslag som styrelsen för den frivilliga brandkårsföreningen lämnat.³¹¹

Vid fullmäktiges möte i september 1945 togs flera ärenden om brandförsvaret upp. Man beslöt att inrätta en brandstyrelse med fem ledamöter och utsåg en vice brandchef. Av större principiellt intresse var beslutet om att bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret skulle organiseras separat inom kommunen. Därför antog fullmäktige en brandordning, enligt normalbrandordningen alternativ två. Vid mötet påtalades att brandförsvaret organiserades genom frivillig brandkår.³¹²

Enligt brandordningen leddes bygdebrandförsvaret av brandchef och en vice brandchef, medan skogsbrandförsvaret leddes av en skogsbrandfogde och en vice skogsbrandfogde. Brandstyrkan utgjordes av en frivillig brandkår om 15 man, varav 2 brandförmän. För bygdebrandförsvaret fanns en reservbrandstyrka på 10 man, medan det fanns 12 man för skogsbrandförsvaret. Utrustningen be-

³⁰⁸ *Årsbok för Sveriges kommuner 1945* s 70. En karta över Öjaby landskommun (som en delkommun i Bergunda storkommun) finns i bilaga 1 a) på sidan 360.

³⁰⁹ Växjö kommunarkiv: Kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun, skrivelser, länsstyrelsens resolutioner m.m. 1943, 1945–1951, E I:1, Protokoll fört vid sammanträde med Bergunda-Öjaby frivilliga brandkårsförening 1945-06-03.

³¹⁰ Växjö kommunarkiv: Kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun, skrivelser, länsstyrelsens resolutioner m.m. 1943, 1945–1951, E I:1, Protokoll fört vid sammanträde med styrelsen för Bergunda-Öjaby frivilliga brandkårsförening 1945-05-04.

³¹¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun 1945-05-07, §§ 1–3.

³¹² Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun 1945-09-17, §§ 6–8.

stod bl.a. av en brandbil och två motorsprutor. Rent allmänt hade det gjorts vissa förändringar i texten i relation till normalbrandordningen.³¹³

Vid fullmäktiges möte i slutet av december 1945 beslöts det att godkänna ett släckningsavtal mellan kommunen och Bergunda-Öjaby frivilliga brandkårsförening.³¹⁴ Kommunens anslag till brandkårsföreningen för 1946 var på 1500 kronor.³¹⁵

Länsstyrelsen var emellertid inte helt tillfreds med den av fullmäktige antagna brandordningen, varför frågan åter kom upp i fullmäktige i januari 1946. Kommunen stod dock fast vid sitt beslut att organisera ett separat skogsbrandförsvar.³¹⁶ Vid kommunalfullmäktiges möte i april 1946 framkom att länsbrandinspektören kallat kommunens brandstyrelse till överläggningar. Fullmäktige beslöt att stå fast vid sitt tidigare beslut om att ha separata bygde- och skogsbrandförsvar, men på övriga punkter göra de ändringar i brandordningen som brandstyrelsen föreslagit.³¹⁷

Länsstyrelsen fastställde i augusti 1946 en brandordning för Öjaby kommun, där bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret var organiserat var för sig. En liten skillnad i förhållande till den brandordning som kommunen antog i september 1945 var att den frivilliga brandkåren, exklusive brandchef och vice brandchef, bestod av 15 man, men nu utan några förmän.³¹⁸

När kommunalfullmäktige sammanträdde i oktober 1948 beslöt Öjaby kommun bilda ett kommunalförbund för brandförsvaret tillsammans med Bergunda kommun. En av kommunalnämnden upprättad förbundsordning godkändes samtidigt. Bildandet förutsatte att kommunalfullmäktige i Bergunda fattade ett likalydande beslut och att avtalet godkändes av länsstyrelsen.³¹⁹ Enligt förslaget till förbundsordning benämndes förbundet Bergunda och Öjaby kommuners brandförsvarsförbund och hade säte i Öjaby samhälle i Öjaby kommun. Den politiska ledningen för förbundet utövades av en direktion med totalt fem ledamöter och lika många suppleanter. Öjaby kommun valde tre ledamöter och tre suppleanter, medan Bergunda kommun utsåg två ledamöter och två suppleanter. Ordförande och vice ordförande valdes av direktionen. Förbundets utgifter och inkomster fördelades mellan de två medlemskommunerna utifrån antalet skattekronor i respektive kommun, men utgifterna fick inte överstiga 10 öre per skattekrona om inte båda kommunerna var överens om ett högre belopp.³²⁰

³¹³ Växjö kommunarkiv: Kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun, Skrivelser, anslagsansökningar, kassarapporter m.m. 1938–1951, E I:1: Brandordning för Öjaby kommun, antagen av kommunalfullmäktige 1945-09-17.

³¹⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun 1945-12-23, § 5.

³¹⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun 1945-12-12, § 4.

³¹⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun 1946-01-28, § 2.

³¹⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun 1946-04-29, § 7.

³¹⁸ Växjö kommunarkiv: Kommunalnämnden i Öjaby landskommun: Icke diarieförda handlingar 1926–1948, E II:1: Länsstyrelsen i Kronobergs län, Resolution, fastställande av brandordning för Öjaby kommun 1946-08-13.

³¹⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun 1948-10-04, § 4.

³²⁰ Växjö kommunarkiv: Kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun, Skrivelser, anslagsansökningar, kassarapporter m.m. 1938–1951, E I:1: Förbundsordning för Bergunda och Öjaby kommuners brandförsvarsförbund.

Förbundet kom till stånd, men det redovisades först år 1951 i den förteckning över nytillkomna kommunalförbund som återfinns i *Årsbok för Sveriges kommuner*.³²¹ Förbundets protokoll finns inte i Växjö kommunarkiv, varför det inte går att följa verksamheten i detalj. Bland Öjaby kommunalfullmäktiges handlingar finns emellertid förbundets brandordning. Det är emellertid oklart om den verkligen antogs av länsstyrelsen. Enligt brandordningen var bygde- och skogsbrandförsvaret integrerat, men det var fortfarande en frivillig brandkår.³²² När Öjaby kommunalfullmäktige antog utgifts- och inkomststat för 1951 anslög kommunen 3168 kronor för sin del i förbundets nettoutgifter. Bergundas andel uppgick till 2462 kronor. Utgifts- och inkomststaten indikerar att det inte längre var fråga om en frivillig brandkår, utan om kommunalt anställd personal.³²³

Öjaby kommun behövde inte starta sitt brandförsvaret från grunden när 1944 års brandlag trädde ikraft. Det fanns en frivillig brandkår med Bergunda och Öjaby landskommuner som verksamhetsområde. Kommunen valde att ingå släckningsavtal med denna frivilliga brandkår, vilket formaliserades genom brandordningen som antogs av länsstyrelsen 1946. Fullmäktige hade ovanligt snabbt efter det nya regelverkets tillkomst antagit en brandordning, vilket skedde i september 1945. Utifrån ett sydsvenskt perspektiv var brandordningen något ovanlig, då den innebar att bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret organiserades separat. Länsstyrelsen i Kronobergs län var inte odelat positiv till denna ordning, men gav trots allt med sig och fastställde en brandordning med sådant innehåll. Genom att den frivilliga brandkåren var gemensam för Öjaby och Bergunda kommuner var det inte helt förvånande att kommunerna valde att bilda ett brandförsvarfsförbund relativt kort tid före genomförandet av 1952 års indelningsreform.

Östra Torsås

Landskommunen Östra Torsås är belägen i Konga härad i Kronobergs län. Från kommunens norra gräns är det en knapp mil till Växjö stad. Folkmängden var 1945 1477 invånare på en yta av 76 kvadratkilometer. Det fanns en viss industriell verksamhet, men jordbruket spelade ändå en viktig roll.³²⁴

Östra Torsås kommun är en av de landskommuner som hade antagit brandordning redan före 1944 års brandlag och brandstadga. Detta framgår även i en bilaga till brandförsvarfsutredningen som lade fram sitt betänkande år 1942. Brandordningen gällde emellertid bara för Ingelstads samhälle och antogs redan

³²¹ *Årsbok för Sveriges kommuner 1951* s 236. En karta över Östra Torsås landskommun (som en delkommun i Östra Torsås storkommun) finns i bilaga 1 a) på sidan 360.

³²² Växjö kommunarkiv: Kommunalfullmäktige i Öjaby landskommun, Skrivelser, anslagsansökningar, kassarapporter m.m. 1938–1951, E I:1: Brandordning för Bergunda och Öjaby kommuners brandförsvarfsförbund.

³²³ Växjö kommunarkiv: Budgetbilaga till kommunalfullmäktiges protokoll i Öjaby landskommun 1950.

³²⁴ *Årsbok för Sveriges kommuner 1945* s 70.

år 1927.³²⁵ Det fanns därför en brandkår organiserad i Ingelstads samhälle redan före tillkomsten av 1945 års brandlag.³²⁶

Vid fullmäktiges sammanträde i april 1945 fattades principbeslut om att ordna ett samordnat bygde- och skogsbrandförsvar.³²⁷ Fullmäktige beslöt att välja en brandstyrelse med ansvar för hela kommunen, då den tidigare brandstyrelsens ansvarsområde endast gällde Ingelstads samhälle.³²⁸ Brandstyrelsen hade till kommunalfullmäktiges sammanträde i november 1945 upprättat ett förslag till brandordning för kommunen. Kommunalnämnden hade dock föreslagit smärre ändringar i förslaget från brandstyrelsen och även i fullmäktige gjordes det mindre revideringar. Fullmäktige godkände därefter förslaget till brandordning för kommunen. Enligt förslaget hade kommunen en brandchef, två vice brandchefer, en borgarbrandkår på minst 16 man, varav minst 4 brandförmän, reservbrandstyrka för bygdebrandförsvaret omfattande minst 20 man samt en reservbrandstyrka på 20 man för skogsbrandförsvaret. Borgarbrandkåren måste ha tillgång till en brandbil, en bogserbar motorspruta med en kapacitet på minst 800 minutliter samt 500 meter brandslang.³²⁹

Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen i januari 1946.³³⁰

För att leva upp till brandordningen tog fullmäktige vid sitt möte även beslut om att efter förslag från brandstyrelsen köpa in en begagnad lastbil från försvarsmakten för att användas som brandbil. Kostnaden för inköp fick maximalt uppgå till 3000 kronor.³³¹ Vid fullmäktiges decembersammanträde beslöts att den inköpta lastbilen fick omändras till brandbil inom ramen för de 3000 kronor som anslagits vid fullmäktiges möte i november 1945.³³²

I december behandlade fullmäktige en begäran från Uråsa landskommun om släckningsavtal med Östra Torsås kommun. Brandstyrelsen hade avstyrkt med följande motivering: ”Anledningen till avstyrkandet var att det ryktesvis sports att Nöbbele kommun också kommer att begära släckningshjälp. Med tanke på den föreslagna sammanläggningen kan det antagas att Nöbbele och Östra Torsås kommuner kommer att sammanslås till en kommun. Styrelsen anser att området blir alltför stort om släckningshjälp skall lämnas till både Nöbbele och Uråsa

³²⁵ *SOU 1942:10* s 155.

³²⁶ Växjö kommunarkiv: Brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun, Korrespondens 1940–1951: Protokoll brandstyrelsen i Ingelstads samhälle 1941-04-17, § 3, och 1943-10-08, § 3.

³²⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1945-04-22, § 14.

³²⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1945-04-22, § 15.

³²⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1945-11-04, § 8, med bilagd brandordning för Östra Torsås landskommun.

³³⁰ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsen i Kronobergs län, Landskansliet, Kungörelse Nr 13, 1946 1946-01-30, Brandordning för Östra Torsås kommun, fastställd av länsstyrelsen 1946-01-18.

³³¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1945-11-04, § 12.

³³² Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1945-12-23, § 4.

kommuner”. Kommunalfullmäktige beslöt därför att avböja förslaget från Uråsa kommun.³³³

I december 1945 valde fullmäktige brandstyrelse samt brandchef, förste vice brandchef och andra vice brandchef. Beslut fattades även om att avveckla den särskilda skogsbrandstyrelsen, då brandordningen angav att bygde- och skogsbrandförsvaret skulle vara samordnat.³³⁴

I april 1946 beslöt fullmäktige efter förslag från brandstyrelsen att ingå ett släckningsavtal med Nöbbele kommun. Enligt avtalet måste Nöbbele kommun betala en fast årlig ersättning på fem öre per skattekrona samt ersättning för varje utryckning. Som engångsersättning skulle Nöbbele kommun överlämna 300 meter brandslang, inköpt med statsbidrag, till Östra Torsås kommun. Avtalet löpte på fem år från halvårsskiftet 1946.³³⁵ Vid fullmäktiges behandling av utgifts- och inkomststaten för år 1947 var inkomsterna från Nöbbele upptagna till 400 kronor. De kommunala nettoutgifterna för brandförsvaret var budgeterade till 3400 kronor för 1947.³³⁶

Vid fullmäktiges möte i mars 1950 behandlades frågan om brandförsvaret i den blivande storkommunen bestående av Östra Torsås, Hemmesjö och Tegnaby kommuner. På förslag av kommunalnämnden beslöt fullmäktige att uttala sig för att storkommunen ordnade eget brandförsvaret för Östra Torsås nuvarande kommun, medan släckningsavtalet med Växjö stad för Hemmesjö och Tegnaby behölls.³³⁷ Till denna fråga återkommer jag i nästa kapitel.

Ett av de sista besluten om brandförsvaret före sammanläggningen togs i augusti 1951. Fullmäktige beviljade brandstyrelsen ett tilläggsanslag på 1500 kronor. Det behövdes ytterligare medel av två skäl, dels hade inköpet av brandslang blivit betydligt dyrare än förväntat, dels hade Nöbbele kommun sagt upp släckningsavtalet vid halvårsskiftet, vilket medförde lägre inkomster.³³⁸ Uppsägningen av avtalet berodde på att Nöbbele inte ingick i samma storkommun som Östra Torsås.

Östra Torsås kommun lyckades förhållandevis snabbt implementera det nya regelverket, och länsstyrelsen kunde redan i januari 1946 anta en ny brandordning för kommunen. Då det redan fanns brandkår organiserad i Ingelstads samhälle behövde man inte skapa en ny brandförvarsorganisation. Den nya brandlagen och brandstadgan bidrog dock troligen till att kommunen beslöt att inköpa en brandbil, även om det inte var fråga om en ny bil. Trots inköpet av brandbil ville

³³³ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1945-12-23, § 5.

³³⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1945-12-23, §§ 12–14.

³³⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1946-04-14, § 13, med bilagt avtal om mellan Östra Torsås och Nöbbele kommuner om lämnande av släckningshjälp från Östra Torsås brandkår, undertecknat 1946-07-01.

³³⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1946-10-27, § 23.

³³⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1950-03-31, § 24.

³³⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1951-08-10, § 22.

kommunen bara ingå släckningsavtal med en grannkommun, då avtal med två kommuner medförde ett alltför stort släckningsområde.

Nybro

Nybro var år 1945 en relativt nybliven stad (1932) i Kalmar län. Folkmängden uppgick till 5819 invånare på en yta av sju kvadratkilometer. Staden måste betraktas som en utpräglad industriort.³³⁹

Frågan om ny brandordning fanns på brandstyrelsens dagordning första gången i december 1944, men då hade länsstyrelsen uppmanat länets kommuner att inte vidta några åtgärder innan en länsbrandinspektör var utsedd och denne hade hunnit upprätta organisationsplaner för kommunernas brandförsvaret. Frågan bordlades därför.³⁴⁰ I mars 1945 hade den nye länsbrandinspektören infordrat besked från staden om hur man tänkte organisera brandförsvaret i framtiden. Brandstyrelsen svarade att det skulle finnas en egen borgarbrandkår som ansvarade både för bygde- och skogsbrandförsvaret. Tanken var dock att ha en skogsbrandfogde underställd brandchefen.³⁴¹

Till brandstyrelsens sammanträde i juli 1945 hade brandchefen upprättat ett förslag till brandordning för staden, som byggde på normalbrandordningen. Brandstyrelsen gjorde mindre justeringar i förslaget och därutöver två tillägg.³⁴² Ett nytt brandstyrelsemöte hölls i slutet av juli, varvid ett komplett förslag till brandordning upprättades. Kompletteringarna avsåg vice brandchefens ansvar samt sotningsräkningarna.³⁴³

Stadsfullmäktige behandlade förslaget till brandordning i november 1945. Både drätselkammaren och fullmäktiges beredningsutskott hade föreslagit vissa mindre förändringar jämfört med brandstyrelsens förslag. Ändringarna gällde bl.a. personalens anställningsförhållanden, vice brandchefens ansvar och frågan om brandmännens bostäder i nära anslutning till brandstationen. Fullmäktige antog med dessa ändringar brandstyrelsens förslag till brandordning. Enligt brandordningen hade staden utöver brandchef och vice brandchef en borgarbrandkår på 30 man, varav minst 5 förmän och en reparatör. Den sistnämnde var heltidsanställd och måste bo i brandstationen eller mycket nära stationen. Samma krav ställdes på 10 man ur borgarbrandkåren. Av dessa 10 man måste minst 5 alltid befinna sig inom hörhåll för alarmeringsanordningen. Två tredjedelar av kåren (20 man) måste alltid befinna sig inom stadens område. Reservbrandstyrkan för bygdebrandsläckning fick inte understiga 40 man, medan reservstyrkan för skogsbrandsläckning skulle bestå av minst 20 man.³⁴⁴

³³⁹ *Årsbok för Sveriges kommuner 1945* s 38. En karta över Nybro stad med grannkommuner finns i bilaga I b) på sidan 361.

³⁴⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1944-12-19, § 1.

³⁴¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1945-03-28, § 2.

³⁴² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1945-07-05, § 3.

³⁴³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1945-07-27, § 5.

³⁴⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1945-11-26, § 9, med tillhörande bilaga 3, Brandordning för Nybro stad.

Efter att riksbrandinspektören och länsbrandinspektören granskat förslaget och kommit med ett antal krav på ändringar behandlade brandstyrelsen frågan på nytt i mars 1946. På flertalet punkter gick styrelsen riksbrandinspektören till mötes och gjorde föreslagna ändringar.³⁴⁵

Stadsfullmäktiges beredningsutskott anslöt sig, med undantag för två mindre ändringar, till brandstyrelsens förslag till brandordning. Fullmäktige beslöt i juni 1946 i enlighet med beredningsutskottets förslag.³⁴⁶

Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i november 1946.³⁴⁷ I fråga om brandstyrkans storlek och sammansättning hade det inte skett några ändringar sedan det första förslaget från brandstyrelsen i juli 1945, vilket betydde 30 man i borgarbrandkåren, inklusive en heltidsanställd reparatör.³⁴⁸

Parallellt med processen att ta fram en ny brandordning för staden fördes förhandlingar om ett släckningsavtal med Madesjö landskommun, som var stadens enda grannkommun. Avtalet innebar att stadens brandkår skulle svara för brandsläckningen i den södra delen av Madesjö kommun, som låg närmast staden. Den första skrivelsen från Madesjö kommun behandlades av stadens brandstyrelse i maj 1945.³⁴⁹ Därefter återkom frågan på ett antal möten med brandstyrelsen och därutöver finns protokoll från förhandlingar mellan brandstyrelsen i staden och delegerade från Madesjö kommun. Inte direkt förvånande var stöttestenen hur stor fast årlig ersättning Madesjö kommun skulle betala till staden. Inledningsvis stod parterna långt ifrån varandra, men i april 1946 gjordes en uppgörelse som bl.a. innefattade att Madesjö kommun skulle köpa in brandslang och överlämna denna till staden samt att betala en fast årlig ersättning.³⁵⁰ Avtalet godkändes av fullmäktige i maj 1946.³⁵¹ Det undertecknades dock först i början av 1947 och godkändes av länsstyrelsen i april 1947.³⁵²

Den brandordning som fastställdes 1946 genomgick en viktig förändring 1958, då staden övergick till en kombinerad yrkes- och borgarbrandkår. Yrkesbrandkårens uttryckningsstyrka uppgick till tre man, men denna skulle inrättas successivt. Hela yrkesbrandkårens personal bestod, inklusive brandchef och vice brandchef, av fem man. Dessa svarade även för bemanningen av alarmeringscentralen. Borgarbrandkåren reducerades till 21 man, varav minst 3 förmän. Två tredjedelar av borgarbrandkåren måste befinna sig inom stadens område. Reservbrandstyrkan för bygdebrandsläckning uppgick nu till 30 man, medan re-

³⁴⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1946-05-03, § 1.

³⁴⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1946-06-27, § 6, med tillhörande bilaga, Brandordning för Nybro stad.

³⁴⁷ Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1946, Landskanslitet, nr 236, Brandordning för Nybro stad, fastställd av länsstyrelsen 1946-11-08.

³⁴⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1946-11-25, § 4, med tillhörande bilaga, Brandordning för Nybro stad, fastställd av länsstyrelsen 1946-11-08.

³⁴⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1945-05-16, § 1.

³⁵⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1945-07-05, § 2, 1945-07-27, § 1, 1946-02-08, § 1, 1946-02-20, § 1, och 1946-05-03, § 4. Med bilaga till brandstyrelsens protokoll: Protokoll från sammanträde med Nybro stads brandstyrelse och delegerade från Madesjö kommun 1946-03-06, §§ 1–4, och 1946-03-29, §§ 2–4.

³⁵¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1946-05-27, § 28.

³⁵² Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1947-04-28, § 5.

servbrandstyrkan för skogsbrandsläckning bestod av 10 man. Processen gick denna gång mycket snabbt. Frågan initierades i brandstyrelsen i oktober 1957 och brandstyrelsen överlämnade sitt förslag till fullmäktige i januari 1958. Inför beslutet hade brandchefen överlagt med länsbrandinspektören och innan brandordningen togs upp i fullmäktige hade även riksbrandinspektören granskat förslaget.³⁵³ Stadsfullmäktige antog brandordningen i februari 1958.³⁵⁴ Den fastställdes av länsstyrelsen i slutet av mars 1958.³⁵⁵

I slutet av 1950-talet och början av 1960-talet pågick ånyo långdragna förhandlingar med Madesjö om ett nytt släckningsavtal efter att staden sagt upp det gamla avtalet i november 1956, där uppsägningen avsågs träda i kraft vid årsskiftet 1957/1958. Motiven till uppsägningen var att ersättningen inte borde baseras på invånarantalet i avtalsområdet och att dess bebyggelse ökat sedan avtalet ingicks.³⁵⁶ Ett nytt avtal med Madesjö kommun godkändes av fullmäktige i november 1961. Avtalet var retroaktivt och trädde i kraft från 1959 års början. Enligt avtalet betalade Madesjö kommun en fast årlig ersättning till staden på 5000 kronor och ersättning för varje utryckning. Utryckningsstyrkan uppgick normalt till sju man.³⁵⁷

Införandet av en brandordning i enlighet med 1944 års brandlag och brandstadga var inte någon komplicerad process i Nybro stad. Staden föredrog borgarbrandkår, med en heltidstjänstgörande reparatör. Brandchefen och vice brandchefen var däremot inte anställda på heltid. De statliga tillsynsorganen ställde inte heller några krav på utökning av borgarbrandkåren eller fler heltidsanställda personer. De invändningar som gjordes av riksbrandinspektören och länsbrandinspektören avsåg främst detaljsynpunkter, bl.a. att brandordningen i så liten utsträckning som möjligt skulle avvika från normalbrandordningen. Det förekom inte någon oenighet när brandordningen togs upp i de kommunala beslutsorganen. År 1958 fastställdes en ändring i brandordningen som innebar att staden inrättade en kombinerad yrkes- och borgarbrandkår, men där yrkesbrandkåren var tämligen begränsad.

Oskar

Oskars landskommun, belägen i Södra Møre härad i Kalmar län, hade vid 1945 års början 791 invånare och en landareal på 71 kvadratkilometer. Kommunen var en utpräglad jord- och skogsbrukskommun, med en nästan obefintlig industriell verksamhet.³⁵⁸

³⁵³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1957-10-23, § 95, och 1958-01-08, § 6.

³⁵⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1958-02-24, § 18.

³⁵⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1958-04-28, § 79.

³⁵⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1956-10-08, § 68, Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1956-11-26, §160, med bilagd handling nr 112/1956, Uppsägning av släckningsavtal med Madesjö kommun.

³⁵⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1961-11-27, § 246, med bilagd handling nr 176/1961, Förslag till släckningsavtal mellan Nybro stad och Madesjö kommun.

³⁵⁸ *Årsbok för Sveriges kommuner 1945* s 76 och Persson 2008 s 53ff. En karta över Oskars landskommun (som en delkommun i Mortorps storkommun) finns i bilaga 1 b) på sidan 361.

Kommunalfullmäktige behandlade frågan om organisering av brandförsvaret första gången i mars 1945. De alternativ som framkom var medlemskap i ett kommunalförbund eller egen brandordning. Beslutet blev att tillsätta en kommitté för att utreda frågan. Till kommitté utsågs de fyra personer som tidigare hade fått i uppdrag att bilda en brandskyddsförening i kommunen.³⁵⁹

Frågan behandlades på nytt av fullmäktige i augusti 1945, varvid man beslöt att teckna ett släckningsavtal med Påryds frivilliga brandkår, i grannkommunen i Karlslunda. Enligt avtalet betalade Oskars kommun en årlig ersättning på 400 kronor samt ersättning för varje utryckning enligt normal taxa. Vidare beslöts att kommunens brandsläckningsutrustning skulle överlämnas till Påryds frivilliga brandkår. Fullmäktige beslöt vidare att anta den brandordning för kommunen som upprättats av länsbrandinspektören. Enligt brandordningen utgjorde kommunalnämnden kommunens brandstyrelse. Fullmäktige utsåg samtidigt brandchef och vice brandchef.³⁶⁰ Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen i mars 1946.³⁶¹

Avtalet med Påryds frivilliga brandkår blev dock inte godkänt, varför frågan på nytt togs upp i fullmäktige i februari 1946. Beslutet blev att godkänna ett något reviderat avtal, där den viktigaste förändringen var att avtalstiden bara gällde för ett år i taget, men om ingen uppsägning skedde löpte avtalet vidare.³⁶²

Vid fullmäktiges decembersammanträde 1949 kom avtalsfrågan ånyo upp. Påryds frivilliga brandkår hade nämligen i oktober 1949 sagt upp avtalet med Oskars kommun. Fullmäktige konstaterade dock att avtalet inte sagts upp på utsatt tid, varför det borde gälla till och med utgången av år 1950, men med Karlslunda kommun som motpart. Den sistnämnda kommunen ansågs nämligen ha övertagit ansvaret från den frivilliga brandkåren.³⁶³

När kommunalfullmäktige sammanträdde i oktober 1950 tog ordföranden upp frågan om brandsläckningsavtalet för år 1951. Han hade haft telefonkontakt med brandchefen i Karlslunda kommun och kommit fram till att en ersättning på 2500 kronor för 1951 kunde vara rimlig. Andra fullmäktigeledamöter menade att Karlslunda kommun inte hade sagt upp avtalet på utsatt tid, varför det borde gälla också för 1951. Det blev också fullmäktiges nästan enhälliga beslut.³⁶⁴

Länsbrandinspektören var emellertid inte nöjd med att det fanns tveksamheter i avtalsfrågan mellan Oskars och Karlslunda kommuner. Därför togs frågan upp vid fullmäktiges möte i januari 1951. Fullmäktige beslöt att maximalt 2500 kronor ur årets utgifts- och inkomststat fick användas till släckningsavtalet. Kommunalnämndens och kommunfullmäktiges ordförande fick i uppdrag att ingå överenskommelse och teckna avtal med Karlslunda kommun.³⁶⁵

³⁵⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Oskars landskommun 1945-03-25, § 4.

³⁶⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Oskars landskommun 1945-08-26, § 3.

³⁶¹ Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1946, Landskanslitet, nr 70, Brandordning för Oskars kommun, fastställd av länsstyrelsen 1946-03-19.

³⁶² Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Oskars landskommun 1946-02-24, § 3.

³⁶³ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Oskars landskommun 1949-12-18, § 12.

³⁶⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Oskars landskommun 1950-10-22, § 3.

³⁶⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Oskars landskommun 1951-01-28, § 3.

Kommunens årliga utgifter för brandförsvaret under tidsperioden 1945–1951 framgår av tabellen nedan.

Tabell 4 Utvecklingen av Okars kommuns utgifter för brandförsvaret 1945–1951 (kr)

År	Utgifter	Inkomster	Nettoutgifter
1945	44	0	44
1946	836	0	836
1947	910	0	910
1948	692	0	692
1949	777	0	777
1950	619	0	619
1951	3035	0	3035

Källa: Nybro kommunarkiv: Oskars landskommun, Kommunalnämnden, Huvudbok 1945–1951, G I:1.

Tabellen visar att kommunens utgifter för brandförsvaret i huvudsak inträdde från och med 1946 och att utgifterna därefter fram till 1950 höll sig på en relativt konstant nivå. Under 1951 steg dock utgifterna betydligt, vilket berodde på att avtalet blev avsevärt dyrare.

Oskars kommun valde sålunda att teckna avtal med en frivillig brandkår i en grannkommun. Denna frivilliga brandkår togs sedan över av grannkommunen, varför det blev fråga om ett interkommunalt släckningsavtal. Avtalsfrågan var under åren närmast före storkommunreformens genomförande något lös i strukturerna.

Örsjö

Örsjö landskommun är belägen i Södra Möre härad i Kalmar län. Kommunen hade vid 1945 års början 1150 invånare och en landareal på 87 kvadratkilometer. Kommunen var till största delen en jord- och skogsbrukskommun, med viss industriell verksamhet.³⁶⁶

I Örsjö kommun gick införandet av brandlagen och brandstadgan relativt snabbt. Vid kommunalfullmäktiges sammanträde i april 1945 togs det ett principbeslut om eget brandförsvaret genom avtal med frivillig brandkår inom kommunen. Det beslöts även att samordna skogsbrandförsvaret med det allmänna brandförsvaret (bygdebrandförsvaret).³⁶⁷ Vidare utsågs en brandstyrelse som var identisk med de fem ledamöterna i kommunalnämnden. Brandstyrelsen fick i

³⁶⁶ Årsbok för Sveriges kommuner 1945 s 74. En karta över Örsjö landskommun (som en delkommun i Madesjö storkommun) finns i bilaga 1 b) på sidan 361.

³⁶⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-04-22, § 21.

uppdrag att ta fram ett förslag till brandordning för kommunen samt att utse brandchef och vice brandchef.³⁶⁸

Brandstyrelsen upprättade i augusti 1945 en brandordning för kommunen i samråd med länsbrandinspektören och kommunens brandchef. Brandordningen överlämnades till fullmäktige.³⁶⁹ Brandstyrelsen hade upprättat ett avtal mellan kommunen och den frivilliga brandkårsföreningen.³⁷⁰

Kommunalfullmäktige sammanträdde i början av september 1945 och tog då beslut i ett flertal brandförsvarsärenden. För det första godkändes brandstyrelsens förslag till brandordning, som överlämnades till länsstyrelsen för fastställande. Den byggde på normalbrandordningen för landskommuner, enligt alternativ ett, med smärre lokala variationer.³⁷¹ Enligt brandordningen skulle det finnas brandchef, förste vice brandchef och andre vice brandchef samt en frivillig brandkår på 16 man, varav 2 förmän. Brandchefen och vice brandcheferna ingick i den frivilliga brandkåren. Därutöver skulle det finnas en reservbrandstyrka på 30 man för bygdebrandförsvaret och ytterligare 62 man för skogsbrandförsvaret. Utrustningen skulle bestå av en brandbil, en motorspruta med en kapacitet på minst 800 liter per minut samt 800 meter brandslang. Örsjö gjorde inga avsteg från normalbrandordningen.³⁷²

För det andra godkände kommunalfullmäktige släckningsavtalet med den frivilliga brandkårsföreningen. Föreningen skulle svara för brandsläckningen inom kommunen och lämna släckningshjälp till annan kommun om sådan påfordrades. Kommunen påtog sig ansvaret för att lämna föreningen erforderliga ekonomiska anslag till verksamheten.³⁷³ För det tredje beslöt man att betala ut arvoden till brandchefen och de båda vice brandcheferna redan innan brandordningen trätt i kraft.³⁷⁴ För det fjärde beslöts att personalen i den frivilliga brandkåren skulle få en timersättning på 1,75 kronor.³⁷⁵ För det femte beslöts om ersättningen till de personer som ingick i brandsynenämnden.³⁷⁶ För det sjätte fattade man beslut om inköp av en motorspruta och brandslang. Här utgick det statsbidrag för merparten av utgifterna.³⁷⁷ För det sjunde beslöts att skicka brandchefen på en två veckors kurs i Kalmar.³⁷⁸

Brandstyrelsen utsåg vid sitt sammanträde i september 1945 brandchef, förste vice brandchef och andre vice brandchef. Valen gällde för fyra år. De som utsågs

³⁶⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-04-22, § 22.

³⁶⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Örsjö landskommun 1945-08-18, § 3.

³⁷⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Örsjö landskommun 1945-08-18, § 4.

³⁷¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-09-02, § 2.

³⁷² Nybro kommunarkiv: Kommunalfullmäktige i Örsjö kommun, Inkommande handlingar 1934–1945: Brandordning för Örsjö, fastställd av länsstyrelsen 1945-12-31.

³⁷³ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-09-02, § 3. Brandstyrelsen i Örsjö kommun: Korrespondens m.m. 1947–1950: Avtal mellan Örsjö kommun och Örsjö frivilliga brandkårsförening 1945-08-18.

³⁷⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-09-02, § 4.

³⁷⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-09-02, § 5.

³⁷⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-09-02, § 6.

³⁷⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-09-02, § 7.

³⁷⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1945-09-02, § 8.

hade redan tidigare samma poster i den frivilliga brandkåren.³⁷⁹ Länsstyrelsen i Kalmar län antog brandordningen på 1945 års sista dag.³⁸⁰

En större fråga var när kommunen 1948 tog beslut om inköp av en ny brandbil, på ett lastbilschassi med skåpbyggnation, som ersättning för den större personbil som brandkåren dittills disponerat. Först anslogs 10 400 kronor och senare följde ett tilläggsanslag på 1925 kronor, vilket innebar totala utgifter på 12 325 kronor. Kommunen fick 500 kronor i bidrag från ett försäkringsbolag.³⁸¹ Engångsbeloppet för inköp av brandbil var, föga förvånande, stort i relation till de driftstutgifter som redovisades 1946–1949: 1946: 2264 kronor, 1947: 3018 kronor, 1948: 3382 kronor och 1949: 2269 kronor.³⁸²

I Örsjö kommun gick införandet av 1944 års regelverk snabbt och man behövde inte bygga upp någon brandkår från grunden, då det redan innan fanns en frivillig brandkår. Kommunen ingick avtal med denna frivilliga brandkårsförening, som innebar att kommunen stod för inköp av utrustning och betalade timersättning till brandpersonalen. Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen bara fyra månader efter att den antagits av fullmäktige, vilket främst torde hänga samman med att länsbrandinspektören biträtt vid upprättandet och att Örsjö kommun inte gjorde några avsteg från normalbrandordningen.

Holmön

Ö-kommunen Holmön är belägen i Umeå domsagas tingslag i Västerbottens län. År 1945 hade kommunen 342 invånare, medan landarealen var 53 kvadratkilometer. De huvudsakliga näringarna på ön var jordbruk och fiske.³⁸³ Genom att Holmön hade under 700 invånare behövdes inget fullmäktige, utan kommunalstämman var högsta beslutande organ.³⁸⁴ Ö-kommunen tillämpade alltså direkt demokrati.³⁸⁵

Holmöns kommun hade sedan 1940 en frivillig brandkår och en brandordning hade antagits 1941.³⁸⁶ Kommunalstämman godkände i oktober 1945 en ny

³⁷⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Örsjö landskommun 1945-09-07, § 2.

³⁸⁰ Nybro kommunarkiv: Kommunalfullmäktige i Örsjö kommun, Inkommande handlingar 1934–1945: Brandordning för Örsjö, fastställd av länsstyrelsen 1945-12-31. Länsstyrelsens resolution om antagande av brandordning för Örsjö kommun 1945-12-31. Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1946, Landskanslitet, nr 24, Brandordning för Örsjö kommun, fastställd av länsstyrelsen 1945-12-31.

³⁸¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Örsjö landskommun 1948-04-14, § 1, 1948-06-14, § 2, 1948-09-19, § 1, och 1949-01-15, § 1. Protokoll kommunalfullmäktige i Örsjö landskommun 1948-06-27, § 2, och 1949-01-30, § 4.

³⁸² Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Örsjö kommun, kassabok 1946–1949.

³⁸³ *Årsbok för Sveriges kommuner 1945 s 148, Svensk kommunalförvaltning. Våra kommunala förtroendemän och tjänstemän. Västerbottens och Norrbottens län 1957 s 157 och Wångmar 2008 s 103ff. En karta över Holmöns landskommun och dess grannkommuner finns i bilaga 1 d) på sidan 363.*

³⁸⁴ Wångmar 2005 s 77 och Wångmar 2008 s 120–143.

³⁸⁵ Hadenius 2001 s 72 och Petersson 2009 s 188ff.

³⁸⁶ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalstämman i Holmöns landskommun 1940-04-25, §§ 3–4, och 1941-05-19, § 1.

brandordning för kommunen. Denna hade upprättats av länsbrandinspektören, till stor del utifrån normalbrandordningen för landskommuner. På en punkt gjorde stämman en ändring i förslaget från länsbrandinspektören. Den motorspruta som enligt länsbrandinspektören måste ingå bland brandmaterialen ersattes av kommunens handsprutor. Motivet var: ”befarade svårigheter att vid eldsvåda förse motorsprutan med jämn tillgång på vatten”.³⁸⁷ I en skrivelse i november 1945 framförde länsstyrelsen att brandordningen inte kunde fastställas i enlighet med stämmans beslut. Stämman beslöt därför den 30 mars 1946 att inköpa en motorspruta med en kapacitet på 900 liter per minut samt 500 meter slang för att uppfylla brandordningens krav. Något beslut om att godkänna brandordningen i reviderat skick fattades inte av stämman, även om andemeningen var sådan.³⁸⁸ Inköpen finansierades delvis med statsbidrag från civilförsvarsstyrelsen.³⁸⁹

Länsstyrelsen uppfattade det som att stämman hade antagit ändringarna och fastställde den 16 maj 1946 Holmöns brandordning. Enligt brandordningen skulle kommunen utöver brandchef och vice brandchef ha en borgarbrandkår på minst 10 man, varav 2 förmän, samt en reservbrandstyrka på 10 man för bygde- och 25 man för skogsbrandförsvaret. Kommunalnämnden skulle även fungera som brandstyrelse.³⁹⁰

För Holmöns kommun medförde tillkomsten av 1944 års brandlag inte så stor omställning, då det redan fanns både brandordning och frivillig brandkår. Den förändring som ändå gjordes var att den frivilliga brandkåren ombildades till borgarbrandkår. Dessutom fick inte kommunen sin nya brandordning fastställd av länsstyrelsen med mindre än att det köptes in en bogserbar motorspruta, vilket stämman inledningsvis inte velat göra.

Sammanfattning

Implementeringen av 1944 års brandlag var en mycket stor och omfattande process, där statliga tillsynsorgan och landets dåvarande cirka 2500 kommuner lyckades väl med att leva upp till intentionerna med det nya regelverket. Inrättandet av posterna som riksbrandinspektör och länsbrandinspektörer var betydelsefulla för ett få en professionell kompetens på brandförsvarets område, vilken saknades hos länsstyrelserna. Den statliga styrningen av kommunerna var i vissa avseenden mycket långtgående, medan det i andra avseenden fanns utrymme för kommunal självstyrelse. Den starka statliga styrningen innebar bl.a. att inga kommuner kunde få dispens från att införa regelverket, frånsett att det kunde göras undantag från kravet på att alla kommuner måste ha en brandordning. De statliga tillsynsorganen, riksbrandinspektören och länsstyrelserna med sin läns-

³⁸⁷ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalstämman i Holmöns landskommun 1945-10-27, § 3.

³⁸⁸ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalstämman i Holmöns landskommun 1946-03-27, § 4.

³⁸⁹ Umeå stadsarkiv Holmöns kommun, Kommunalnämnden, Diverse Handlingar 1926–1973, Brandstyrelsens handlingar 1939–1973, Civilförsvarsstyrelsens skrivelse 1946-08-29 och Protokoll från Civilförsvarsstyrelsens sammanträden 1946-08-23 och 1946-12-07.

³⁹⁰ Riksarkivet, Arninge: Statens brandinspektions arkiv: Brandordningar, serie 2, F IX b, volym 65, Brandordning för Holmöns kommun, av länsstyrelsen fastställd 1946-05-16.

brandinspektör, var dessutom obenägna att fastställa brandordningar som avvek från normalbrandordningarna.

Att implementeringsprocessen måste betecknas som framgångsrik beror även på att den stora förändringen i huvudsak lyckades genomföras på utsatt tid. Det stora flertalet kommuner hade en brandordning klar för överlämnande till länsstyrelsen före årsskiftet 1946/1947. En del kommunala brandordningar blev ändå inte fastställda av länsstyrelserna förrän under senare delen av 1947 eller under 1948. Fördröjningen berodde främst på långa handläggningstider hos riksbrandinspektören och länsstyrelserna. Med tanke på att 2500 kommuner måste anta en ny brandordning ter det sig dock föga förvånande att det blev ganska långa handläggningstider.

Den kommunala självstyrelsen kom främst till uttryck i landskommunernas möjlighet att själva välja hur brandförsvaret organiserades. Relativt många landskommuner behövde inte upprätta någon egen borgarbrandkår, utan fick tillåtelse att teckna avtal med en grannkommunens borgarbrandkår, frivillig brandkår, industribrandkår eller ingå i ett kommunalförbund. Kommunerna betalade i många fall tämligen låga ersättningsbelopp för dessa tjänster. Beloppen måste dock relateras till att många landskommuner vid denna tidpunkt hade en generellt sett låg utgiftsnivå. Avtalen med frivilliga brandkårer eller industribrandkårer kan ses som en form av entreprenadförhållande.

Yrkesbrandkårer fanns nästan uteslutande bara i städer med över 10 000 invånare. Dock hade även en köping och en landskommun yrkesbrandkår, men dessa båda kommuner hade en folkmängd som var större än den i många av landets städer. Systemet med olika typer av primärkommuner var i viss mån redan i början av 1950-talet på väg att bli föråldrat, även om det tog ytterligare 20 år innan det helt försvann. Övriga städer och köpingskommuner hade med några få undantag borgarbrandkår. Avtal med industribrandkårer fanns främst i städer och köpingar med ett stort och dominerande industriföretag.

Implementeringen av 1944 års regelverk medförde att nettoutgifterna för kommunernas brandförsvär steg i relativt snabb takt under åren 1945–1949. Ökningen var procentuellt sett mest markant i köpingar och landskommuner.

De lokala kommunstudierna visar även att flertalet undersökta landskommuner åtminstone hade en frivillig brandkår före år 1945. Detta underlättade självklart organiseringen av brandförsvaret i enlighet med 1944 års regelverk. En landskommun saknade organiserat bygdebrandförsvär före 1945, men denna behövde inte sätta upp någon brandkår, då kommunen tecknade släckningsavtal med en frivillig brandkår i en grannkommun. En av städerna i lokalstudien hade yrkesbrandkår redan i utgångsläget, men de statliga organen krävde att utryckningsstyrkans numerär måste följa normalbrandordningen. Exemplet visar på vilken stor betydelse som normalbrandordningarna fick för utformningen av landets samlade brandförsvär.

8. DEN FÖRSTA CENTRALISERINGEN — EFFEKTER AV 1952 ÅRS INDELNINGSGREIFORM

Vid årsskiftet 1951/1952 genomfördes en genomgripande reformering av landets kommunala indelning, Antalet kommuner reducerades från 2498 till 1037. Förändringen gällde framförallt landskommunerna, vars antal minskade från 2281 till 816. De allra största reduceringarna ägde rum i Gotlands och Skaraborgs län, där antalet landskommuner minskade med 87 respektive 82 procent. Antalet städer förblev 133, medan köpingskommunernas antal steg från 84 till 88.³⁹¹

Generell utveckling

Inför genomförandet av indelningssreiformen 1952 utgav Statens Brandinspektion år 1951 ett cirkulär, *Anvisningar angående brandförsvarets ordnande efter ny kommunindelning*. Myndigheten ansåg att det inte fanns något behov av att revidera normalbrandordningarna från 1945. En genomgång av Statens Brandinspektionens handlingar ger vid handen att arbetsbelastningen på riksbrandinspektören blev mindre än vid implementeringen av 1944 års brandlag. Indelningssreiformen berörde främst landskommunerna, vars brandordningar i första hand granskades av länsbrandinspektörerna. Vissa av de nya storkommunernas brandordningar, inte minst de som innehöll municipalsamhällen, remitterades dock till riksbrandinspektören. Brandordningar från landskommunerna innebar emellertid mindre resurskrävande granskning av riksbrandinspektören, då brandstyrkans organisation var mindre komplicerad och det i regel inte fanns krav på beredskap.³⁹²

Granskningen av brandordningar för de nya storkommunerna inleddes 1951, då vissa kommuner hade upprättat förslag till brandordningar redan innan den formella sammanläggningen ägt rum. Ett sådant förfarande var dock helt korrekt. Riksbrandinspektörens invändningar mot brandordningar från landskommunerna var alltså i allmänhet inte så omfattande. Samma sak gällde i huvudsak även för de städer och köpingar som var tvungna att revidera sina brandordningar till följd av indelningssändringar. De synpunkter som ändå framfördes handlade inte sällan om att borgarbrandkårernas totala personalstyrka inte var tillräckligt stor. Utökningarna behövde dock inte vara så omfattande eftersom tillkommande områden utgjordes av landsbygd. En annan invändning var att det område som borgar-

³⁹¹ Årsbok för Sveriges kommuner 1951–1952, Wängmar 2003 och Petersson 2006 s 63f.

³⁹² Riksarkivet, Arminge, Statens Brandinspektionens arkiv: Allmänna Konzept 1951–1952, B I, volym 11–13, och Förteckningar över brandordningar 1946–1953, D II, volym I.

brandkårens personal måste vistas inom skulle ändras från släckningsområdet till stadens, köpingens eller municipalsamhällets planlagda område eller någon annan liknande avgränsning. Vidare fick riksbrandinspektören granska släckningsavtal som måste sägas upp i samband med sammanläggningarna. I många fall ingick man nya avtal med storkommunerna. Ett exempel är Mariestads stad i Skaraborgs län, som före 1952 hade avtal med tre landskommuner och två brandförsvarsförbund med sju medlemskommuner. Här blev det aktuellt att ingå avtal med tre storkommuner som bestod av 10 tidigare landskommuner.³⁹³

Riskbrandinspektören behandlade i anslutning till 1952 års indelningsreform ett antal ärenden om brandförsvaret i städer, som inte hade berörts av den stora indelningsreformen. Då mina studier omfattar brandförsvarets utveckling i Sverige i ett makroperspektiv anser jag det befogat att ta upp dessa frågor här, då de tidsmässigt sammanföll med indelningsreformen.

Ett ärende som blev något mer konfliktfyllt var kravet på Köpings stad i Västmanlands län att börja bygga upp en yrkesbrandkår. Motiven ansågs starka, då folkmängden år 1951 uppgick till 13 585 invånare och att stadens industrier hade expanderat kraftigt under senare år. Köping hade dessutom ingått släckningsavtal med en storkommun. Ärendet kom dock att dra ut på tiden.³⁹⁴

Frågan om yrkesbrandkårens storlek i Nässjö stad i Jönköpings län var ett annat ärende som under år 1951 behandlades av riksbrandinspektören. Nässjö stad hade överklagat den brandordning som länsstyrelsen hade fastställt 1948. Riksbrandinspektören stod fast vid att staden, utifrån folkmängd och industrialiseringsgrad, måste ha en yrkesbrandkår som kunde upprätthålla en utryckningsstyrka på sex man. Nässjö stad ville bara ha en begränsad yrkesbrandkår.³⁹⁵

Även Bodens stad i Norrbottens län uppmanades av riksbrandinspektören att inrätta yrkesbrandkår, med anledning av att antalet invånare var nästan 12 000, brandskadorna i staden var kostsamma, försvarets anläggningar i Boden var omfattande samt att få personer i borgarbrandkåren bodde och arbetade riktigt nära brandstationen.³⁹⁶

Luleå stad i Norrbottens län fick kritik då stadens brandordning inte anvisade någon godtagbar organisation av brandstyrkan, framförallt borgarbrandkåren. Dessutom upprätthölls inte allt som fanns inskrivet i brandordningen, bl.a. om övningar. Därför ansåg riksbrandinspektören att yrkesbrandkåren borde utökas och borgarbrandkåren i större utsträckning bestå av personal som bodde och arbetade i närheten av brandstationen.³⁹⁷

³⁹³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1951–1953, B I, volym 11–14.

³⁹⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1951–1953, B I, volym 11–14.

³⁹⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1951–1953, B I, volym 11–14.

³⁹⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1951–1953, B I, volym 11–14.

³⁹⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Allmänna Koncept 1951–1953, B I, volym 11–14.

Storkommunreformen resulterade i att antalet borgarbrandkårer ökade. Det var relativt sällan fråga om rena nybildningar, utan i regel gällde det ombildningar av tidigare frivilliga brandkårer. Ökningen skedde trots att ett inte obetydligt antal borgarbrandkårer avvecklades i samband med kommunsammanläggningarna. Även frivilliga brandkårer med avtal med kommunerna avvecklades som en följd av indelningsreformen. I tabellen nedan redovisas hur de 1037 primärkommunerna organiserade sitt brandförsvar.

Tabell 5 Kommunernas typ av brandförsvar år 1952

Län	Typ av brandförsvarsorganisation – brandkår						Totalt
	Y	Y + B	B	F	I	A	
Stockholms stad	0	1	0	0	0	0	1
Stockholms län	0	6	42	2	2	3	55
Uppsala	0	1	16	5	3	0	25
Södermanland	0	3	25	8	1	2	39
Östergötland	0	3	41	2	0	1	47
Jönköping	0	2	46	0	0	6	54
Kronoberg	0	1	37	3	1	2	44
Kalmar	0	3	44	1	0	2	50
Gotland	0	1	11	1	0	1	14
Blekinge	0	2	23	0	0	0	25
Kristianstad	0	1	39	14	1	3	58
Malmöhus	1	5	46	19	0	1	72
Halland	0	1	23	5	0	10	39
Göteborg– Bohus	0	3	31	0	1	9	44
Älvsborg	0	4	45	9	3	6	67
Skaraborg	0	3	35	1	1	16	56
Värmland	0	3	39	0	5	5	52
Örebro	0	2	28	0	1	2	33
Västmanland	0	1	21	0	2	4	28
Kopparberg	0	3	43	0	0	4	50
Gävleborg	0	3	36	1	2	0	42
Västernorrland	0	3	37	0	1	3	44
Jämtland	0	1	27	7	0	0	35
Västerbotten	0	1	32	0	0	0	33
Norrbottnen	0	2	28	0	0	0	30
Totalt	1	59	795	78	24	80	1037

Y = Yrkesbrandkår. Y+B = Yrkes- och borgarbrandkår. B = Borgarbrandkår.

F = Avtal med frivillig brandkår. I = Avtal med industribrandkår.

A = Avtal med annan kommuns brandkår.

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Kungliga Biblioteket: Matrikel över brandkårer som är medlemmar i Svenska brandkårernas riksförbund 1953.

Tabellen visar att den verkliga basen i de svenska kommunernas brandförsvär var borgarbrandkårer med deltidsanställd personal. Mer än tre fjärdedelar av landets primärkommuner hade en sådan brandkårsorganisation. I borgarbrandkårerna kunde det dock ingå viss heltidsanställd personal. Sådana brandkårer fanns i städer med relativt hög folkmängd, men ändå inte så hög att det motiverade yrkesbrandkår. Ängelholm i Kristianstads län, Eslöv i Malmöhus län och Falköping i Skaraborgs län utgör några exempel. De regelrätta yrkesbrandkårerna uppgick till 60, varav 58 i städer, en i köpingskommun (Sollentuna i Stockholms län) och en i landskommun (Huddinge i Stockholms län). Inrättandet av yrkesbrandkårer behandlas nedan.

Förekomsten av enbart frivillig brandkår i kommuner visade 1952 ganska stora regionala variationer. Organisationsformen var vanligast i de båda skånska länen, Kristianstads och Malmöhus län. Andra län med viss frekvens av frivilliga brandkårer var Uppsala, Södermanlands, Älvsborgs och Jämtlands län. Sannolikt finns det två huvudförklaringar till de regionala variationerna, dels hur benägna länsstyrelserna var att godkänna avtal mellan en kommun och en frivillig brandkår, dels att länen i Skåne hade influerats från den europeiska kontinenten, inte minst Tyskland. Den kontinentala påverkan avspeglade sig också i att bara tre procent av kommunerna i Skåne saknade brandkår inom kommunens gränser, trots att kommunerna i genomsnitt var förhållandevis små till ytan och att det därför var korta avstånd mellan kommuner.

Sett till hela landet var det åtta procent av kommunerna som hade avtal med brandkår i annan kommun. Den högsta andelen kommuner utan egen brandkår fanns i Skaraborgs (29 procent), Hallands (26 procent), samt Göteborgs och Bohus län (20 procent). Förklaringen till detta låg inte minst i att städernas brandkårer hade varit beredda att ingå släckningsavtal för ett förhållandevis stort geografiskt omland. Det var särskilt yrkesbrandkårerna i Halmstad, Göteborg, Uddevalla, Mariestad, Lidköping och Skövde som hade flera släckningsavtal, men även borgarbrandkårerna i Falkenberg och Falköping hade släckningsavtal med angränsande landskommuner. En annan förutsättning för dessa avtal var att tillsynsorganen godkände avtalen. Det var sannolikt ingen nackdel att brandcheferna i Halmstad, Uddevalla (från 1953) och Mariestad också var länsbrandinspektörer.³⁹⁸ Även brandförsvarets organisering före år 1952 spelade roll för utformningen, då de aktuella städerna redan tidigare hade tecknat släckningsavtal med landskommuner.

Industribrandkårer som tillika svarade för det kommunala brandförsvaret var vanligast i utpräglade bruksorter med ett dominerande företag. Hagfors stad, Munkfors köping och Storfors köping, alla i Värmlands län, är exempel på orter som lät industribrandkårer svara för hela det kommunala brandförsvaret.

Folkmängden i kommuner som hade yrkesbrandkår 1952 framgår av tabellen nedan.

³⁹⁸ *Sveriges Statskalender 1955* s 506–545.

Tabell 6 Fördelning mellan yrkesbrandkår och övriga brandkårstyper utifrån folkmängden efter genomförandet av 1952 års indelningsreform

Folkmängd 1952	Kommuntyp						Totalt		
	Stad		Köping		Landsk.		Y	Ö	Alla
	Y	Ö	Y	Ö	Y	Ö			
0–9999	3	59	0	84	0	795	3	938	941
10000–11999	4	7	0	2	0	13	4	22	26
12000–14999	4	6	0	1	0	5	4	12	16
15000–19999	13	2	1	0	0	1	14	3	17
20000–29999	15	1	0	0	1	1	16	2	18
30000–49999	8	0	0	0	0	0	8	0	8
50000–99999	8	0	0	0	0	0	8	0	8
100000–	3	0	0	0	0	0	3	0	3
Totalt	58	75	1	87	1	815	60	977	1037

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Kungliga Biblioteket: Matrikel över brandkärer som är medlemmar i Svenska brandkärernas riksförbund 1953. *Årsbok för Sveriges kommuner 1952*.

Y = Yrkesbrandkår.

Ö = Övriga brandkårstyper och avtal med grannkommuner.

Tabellen visar att yrkesbrandkärer nästan uteslutande fanns inrättade i städer med över 10 000 invånare, även om tre städer med strax under 10 000 invånare också hade yrkesbrandkår. Normalbrandordningens förslag om att övergå till yrkesbrandkår vid en folkmängd på över 12 000 invånare följdes inte helt. Först i städer med över 15 000 invånare dominerade yrkesbrandkärerna. I gruppen städer med mellan 12 000 och 14 000 invånare hade 60 procent enbart borgarbrandkår. Även om tabellen visar att en stad, Sundbyberg, med över 20 000 invånare, saknade egen yrkesbrandkår är detta bara delvis korrekt. Sundbyberg hade nämligen gemensam yrkesbrandkår ihop med Solna stad, där brandstationen också var belägen. Därutöver saknade ingen stad med över 20 000 invånare yrkesbrandkår.

Studien visar sålunda att det fanns ett tydligt samband mellan en stads folkmängd och förekomsten av yrkesbrandkår. Det ter sig också följdriktigt att en köpingskommun och en landskommun med runt 20 000 invånare hade inrättat yrkesbrandkår. I båda fallen var det fråga om starkt urbaniserade förortskommuner i Stockholms län, nämligen Sollentuna (köping) och Huddinge (landskommun).

Det totala antalet brandstationer, uppdelat på olika typer av brandkärer, i kommunal regi eller med avtal med kommuner framgår av tabellen nedan.

Tabell 7 Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter 1952 års indelningsreform

Typ av brandkår	Antal	Procent
Yrkes-/Yrkes- och borgarbrandkår	70	4
Borgarbrandkår	1286	80
Frivillig brandkår	208	13
Industribrandkår	49	3
Totalt	1613	100

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Kungliga Biblioteket: Matrikel över brandkårer som är medlemmar i Svenska brandkårens riksförbund 1953.

80 procent av brandstationerna bemannades av borgarbrandkårer med deltidsanställd personal. Den näst vanligaste typen var frivillig brandkår, medan yrkesbrandkårer och industribrandkårer, med avtal med kommunen, bara stod för en ringa del av antalet brandstationer. Enbart storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö hade sin yrkesbrandkår fördelad på mer än en brandstation. Siffran på totalt 1613 brandstationer i landet kan emellertid inte ses som huggen i sten, utan måste betecknas som delvis approximativ. Uppgifterna baseras i första hand på fastställda brandordningar, med vissa kompletterande uppgifter från medlemsförteckningen för Svenska brandkårens riksförbund 1953.

Om medlemsförteckningen varit den enda källan till studien hade antalet brandstationer blivit högre. Det finns sannolikt flera olika förklaringar till detta. För det första var brandordningarna nyss antagna, alltså i anslutning till att den nya kommunindelningen trätt i kraft. Verkställandet av den nya organisationen var därför kanske inte fullt genomförd. Avvecklingen av en brandkår kräver ofta en viss övergångsperiod. För det andra är det inte givet att organisationens medlemsregister var helt uppdaterat. För det tredje är det möjligt att kommuner åtminstone övergångsvis behöll brandstationer trots att de inte fanns med i brandordningen. Ett sådant förfarande var fullt lagligt, även om det självklart medförde högre kostnader än nödvändigt. För det fjärde fanns det frivilliga brandkårer och industribrandkårer som inte hade avtal med någon kommun eller var organiserade som kommunala reservbrandstyrkor. Dessa enheter tas inte med i tabell sju, som enbart avser kommunalt brandförsvar, exklusive reservbrandstyrkor. Reservbrandstyrkan var för övrigt obligatorisk i landets samtliga kommuner.

Det genomsnittliga antalet brandstationer i landets kommuner, redovisat på länsnivå, framgår av tabellen nedan.

Tabell 8 Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter 1952 års indelningsreform

Län	Genomsnitt	Län	Genomsnitt
Stockholms stad	8,0	Göteborg och Bohus	1,6
Stockholms län	1,7	Älvsborg	1,5
Uppsala	2,0	Skaraborg	0,8
Södermanland	1,4	Värmland	1,4
Östergötland	1,3	Örebro	1,8
Jönköping	1,2	Västmanland	1,0
Kronoberg	1,3	Kopparberg	1,4
Kalmar	1,6	Gävleborg	1,6
Gotland	1,6	Västernorrland	1,5
Blekinge	1,6	Jämtland	2,3
Kristianstad	1,7	Västerbotten	2,5
Malmöhus	1,8	Norrboten	2,5
Halland	0,8	Hela landet	1,6

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Kungliga Biblioteket: Matrikel över brandkårer som är medlemmar i Svenska brandkårernas riksförbund 1953.

När de 1613 brandstationerna fördelas på de 1037 primärkommuner som fanns år 1952 blir det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun 1,6. Tabellen visar dock vissa variationer mellan de olika länen. Högst låg Stockholms stad, som vid denna tidpunkt utgjorde eget län, med 8,0 brandstationer. Om staden inräknas i Stockholms län uppnås inte samma extremvärde. Höga värden noteras i övrigt för de tre nordligaste länen, Jämtland, Västerbotten och Norrbotten, med över två brandkårer i genomsnitt per kommun. Kommunerna i dessa tre län hade en landareal som låg långt över genomsnittet för riket. En stor yta medför förstås ökat behov av brandstationer.

Den lägsta genomsnittliga andelen brandkårer per kommun fanns i Hallands och Skaraborgs län, där siffran låg under ett. I dessa fanns relativt många kommuner som istället för att hålla egen brandkår ingått släckningsavtal med någon grannkommun. Dessutom var det få kommuner som hade mer än en brandstation. Kommunerna i Hallands och Skaraborgs län var i genomsnitt relativt små till ytan, men det fanns län med kommuner som hade en ännu mindre medelareal. Exempelvis hade kommunerna i Malmöhus län en lägre medelareal, men ändå i genomsnitt dubbelt så många brandkårer per kommun.³⁹⁹ Den samlade bilden blir att det går att se ett visst samband mellan kommunernas genomsnittliga yta och det genomsnittliga antalet brandkårer per kommun, men att sambandet var långtifrån entydigt.

³⁹⁹ Årsbok för Sveriges kommuner 1952.

Kommunalförbund

Förekomsten av kommunalförbund för brandförsvaret under tidsperioden 1952–1960 redovisas i tabellen nedan.

Tabell 9 Utvecklingen av antalet kommunalförbund för brandförsvaret och antalet medlemskommuner i förbunden 1952–1960

Län	År							
	1952		1953		1955		1960	
	A	M	A	M	A	M	A	M
Stockholms stad	0	0	0	0	0	0	0	0
Stockholms län	2	4	2	4	2	4	2	4
Uppsala	0	0	0	0	0	0	0	0
Södermanland	0	0	0	0	0	0	0	0
Östergötland	0	0	0	0	0	0	0	0
Jönköping	0	0	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalmar	0	0	0	0	0	0	0	0
Gotland	0	0	0	0	0	0	0	0
Blekinge	0	0	0	0	0	0	0	0
Kristianstad	0	0	0	0	0	0	0	0
Malmöhus	4	5	5	7	4	6	4	6
Halland	0	0	0	0	0	0	0	0
Göteborg–Bohus	1	2	1	2	1	2	2	4
Älvsborg	0	0	1	1	2	3	1	2
Skaraborg	0	0	0	0	0	0	0	0
Värmland	1	2	1	2	1	2	1	2
Örebro	1	2	1	2	0	0	0	0
Västmanland	0	0	0	0	0	0	0	0
Kopparberg	0	0	0	0	0	0	0	0
Gävleborg	0	0	0	0	0	0	0	0
Västernorrland	0	0	0	0	0	0	0	0
Jämtland	0	0	0	0	0	0	0	0
Västerbotten	0	0	0	0	0	0	0	0
Norrbotten	0	0	0	0	0	0	0	0
Totalt	9	15	11	18	10	17	10	18

A = Antalet kommunalförbund för brandförsvaret.

M = Antalet medlemskommuner i form av primärkommuner, alltså exklusive municipalsamhällen.

Källa: *Rikets indelningar 1952–1953* och *Årsbok för Sveriges kommuner 1955–1960*.

Kommunalförbund för brandförsvaret var ganska ovanligt under 1950-talet. Förbunden bestod framförallt av landskommuner, dock med undantag för att Solna och Sundbybergs städer i Stockholms län hade ett brandförsvarfsförbund. Förbunden var i några fall dessutom inomkommunala genom avtal mellan en lands-

kommun och ett inom kommunen beläget municipalsamhälle. Ett sådant exempel är brandförsvärsförbundet mellan Teckomatorps municipalsamhälle och Teckomatorps landskommun i Malmöhus län. Malmöhus län var för övrigt det län som hade flest brandförsvärsförbund under perioden. Det kan ha sin förklaring i att det funnits ett stort antal brandförsvärsförbund redan före 1952. Dessutom var avstånden mellan kommunernas centrala delar i många fall relativt korta till och kommunernas genomsnittliga yta liten.

Kostnadsutveckling

Kostnadsutvecklingen för kommunernas brandförsvärs under tidsperioden 1949–1960 redovisas i följande tabell.

Tabell 10 Utvecklingen av brandförsvärets nettoutgifter i olika slags kommuner 1949–1960 (miljoner kronor)

Typ av kommun	År			Förändring i % 1949–1960
	1949	1955	1960	
Städer	27,3	48,2	62,9	+ 130
Köpingskommuner	2,1	5,7	6,3	+ 200
Landskommuner 1)	17,5	25,5	29,2	+ 67
Totalt	46,9	79,4	98,4	+ 110

1) = Landskommuner inklusive municipalsamhällen.

Källa: *Kommunernas Finanser 1949–1960*.

Tabellen visar att av brandförsvärets nettoutgifter (drift och kapital) procentuellt steg kraftigast i köpingskommunerna och minst i landskommunerna. Ökningen i städerna kan i viss mån förklaras av att fler yrkesbrandkåre startades upp under 1950-talet samt tre tillkommande städer åren 1950–1951. Det är svårt att peka på någon tydlig förklaring till kostnadsstegringarna i köpingarna, fränsett att antalet köpingar fortsatte att öka även efter år 1952 och 1960 uppgick till 96. I landskommunerna medförde däremot indelningsreformen 1952 att utgifterna steg i måttfull takt. Det förefaller rimligt med tanke på att åren 1945–1949 innebar ett implementeringsskede av 1944 års brandlag och brandstadga. Under perioden 1949–1960 steg det kommunala polisväsendets/åklagarväsendets samlade nettoutgifter med 158 procent, vilket var 48 procentenheter mer än ökningen för brandförsväret. Mellan 1955 och 1960 steg de totala kommunala utgifterna med 48 procent, medan motsvarande ökning för brandförsväret uppgick till 24 procent. Brandförsvärets utgifter steg alltså bara hälften så mycket som de totala kommunala utgifterna.

Utvecklingen av nettoutgifterna för brandförsväret per invånare i städer, köpingar och landskommuner under åren 1949–1960 framgår av tabellen nedan.

Tabell 11 Utvecklingen av brandförsvarets nettoutgifter per invånare i olika slags kommuner 1949–1960 (kronor)

Typ av kommun	År			Förändring i % 1949–1960
	1949	1955	1960	
Städer	8,5	13,4	16,3	+ 92
Köpingskommuner	6,7	12,7	12,0	+ 79
Landskommuner 1)	5,1	7,9	9,4	+ 84
Totalt	6,7	10,9	13,1	+ 96

1) = Landskommuner inklusive municipalsamhällen.

Källa: *Kommunernas Finanser 1949–1960* och *Folkmängden inom Administrativa områden den 31 december 1949–1960*.

En faktor som dock påverkade utvecklingen var att folkmängden i städerna och köpingskommunerna steg betydligt under perioden 1949–1960, medan landskommunernas folkmängd reducerades. Ökningen av antalet städer fram till 1951 och köpingar fram till år 1960 spelade också en viss roll. En beräkning av kostnaderna per invånare visar sålunda att ökningstakten var lägst för köpingskommunerna. Dessutom sker redovisningen i löpande priser, varför det alltså inte tas någon hänsyn till inflationen.

Kommunala exempel

De kommunala exemplen utgör huvudsakligen en fortsättning på de fall som behandlades i föregående kapitel om införandet av 1944 års brandlag och brandstadga. Av de fem storkommuner som behandlas nedan har fyra uppmärksamats tidigare, men bara en kommun. Den nyttillkomna kommunen är Redväg i Älvsborgs län, som bildades av hela 16 förutvarande landskommuner.

Bergunda

I Bergunda storkommun i Kronobergs län ingick de tre förutvarande landskommunerna Bergunda, Öjaby och Öja. Kommunen hade en industriell prägel.⁴⁰⁰ Öjaby kommun och i praktiken även i viss mån Bergunda kommun har behandlats i det föregående kapitlet. Öja kommun hade däremot haft släckningsavtal med Växjö stad, trots att kommunen låg längre från staden än vad Öjaby och

⁴⁰⁰ SFS 1949:589 och *Svensk kommunalförvaltning. Våra kommunala förtroendemän och tjänstemän. Kronobergs län 1960* s 77f. En karta över Bergunda storkommun finns i bilaga 1a) på sidan 360.

Bergunda gjorde.⁴⁰¹ Vid kommunens bildande var folkmängden 3815 invånare, på en yta av 129 kvadratkilometer.⁴⁰²

Redan vid det första sammanträdet med fullmäktige i storkommunen i december 1950 berördes frågan om brandförsvarets organisation. På dagordningen stod anslag till inköp av materiel till brandförsvaret. För år 1952 behövdes det medel motsvarande 25 öre per skattekrona. Alla tre delkommunerna hade för 1950–1951 avsatt medel för inköp av utrustning. Fullmäktige fattade principbeslut om att avsätta medel för inköp av utrustning i utgifts- och inkomststaten för 1952.⁴⁰³

Storkommunens brandstyrelse behandlade i augusti 1951 utgifts- och inkomststaten för år 1952. Brandkårer skulle finnas både i Öjaby och Gemla (i Öja). Brandchef och en vice brandchef samt 15 brandmän föreslogs bli placerade i Öjaby, medan en vice brandchef och 10 brandmän ansågs tillräckligt för Gemla.⁴⁰⁴ Brandkåren i Gemla var en nyordning, då Öja kommun tidigare haft avtal med Växjö stad.

Vid brandstyrelsens möte i december 1951 godkändes ett förslag till brandordning för den nya kommunen, som överlämnades till fullmäktige för antagande. Vid sammanträdet medverkade länsbrandinspektören. Förslaget till brandordning var i huvudsak identiskt med beslutet om utgifts- och inkomststat vid förgående möte med brandstyrelsen.⁴⁰⁵ Fullmäktige behandlade frågan i mars 1952. Beslutet att anta brandordningen var inte alldeles distinkt: ”Fullmäktige beslutade att preliminärt godkänna förslaget i föreliggande skick samt att brandstyrelsen skall låta trycka brandordningen i fråga, varefter densamma får gå på remiss till fullm. ledamöter”.⁴⁰⁶

Länsstyrelsen fastställde brandordningen i december 1952. Den föreskrev att borgarbrandkåren i Öjaby skulle bestå av minst 16 man under befäl av brandchefen och förste vice brandchefen. Borgarbrandkåren i Gemla måste uppgå till minst nio man med andre vice brandchefen som högsta befäl. Reservbrandstyrkan för byggebrandförsvaret utgjordes av minst 25 man, medan reservbrandstyrkan för skogsbrandförsvaret skulle uppgå till minst 36 man. En brandbil, en transportabel motorspruta och 1500 meter slang måste finnas i Öjaby, medan en transportabel motorspruta och 400 meter slang ansågs tillräckligt för Gemla.⁴⁰⁷

⁴⁰¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Öja landskommun 1946-05-31, § 6, och 1946-08-29, § 7.

⁴⁰² *Årsbok för Sveriges kommuner 1952* s 13.

⁴⁰³ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun (storkommunen) 1950-12-19, § 14.

⁴⁰⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun (storkommunen) 1951-08-27, § 19, med tillhörande bilaga: Specialstat för Bergunda brandkår år 1952.

⁴⁰⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun (storkommunen) 1951-12-19, § 35,

⁴⁰⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1952-03-10, § 19.

⁴⁰⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1953-07-14, med tillhörande bilaga: Brandordning för Bergunda kommun, fastställd av länsstyrelsen 1952-12-15.

Redan under 1953 tillsatte kommunalfullmäktige en kommitté för översyn av brandförsvarets organisation.⁴⁰⁸ Utredningens slutrapport redovisades för fullmäktige i maj 1954. Ett släckningsavtal med Växjö stad skulle kosta storkommunen 13 000 kronor. Tillsammans med kostnader för bl.a. brandchef och reservbrandstyrka blev de totala bruttokostnaderna 18 300 kronor. Bruttokostnaderna för den nuvarande organisationen uppgick, inklusive kapitalkostnader, till 24 063 kronor. Ett avtal med Växjö stad medförde nettobesparingar på 5433 kronor jämfört med befintlig organisation.⁴⁰⁹

Ett andra alternativ var att avveckla borgarbrandkåren i Gemla, vilket gav en besparing på cirka 4000 kronor per år. Alternativ två var sålunda 1433 kronor dyrare än avtal med Växjö stad. Brandchefen hade förslagit att avveckla kåren i Gemla. Kommunalnämnden menade däremot att brandkårerna borde behållas, men att besparingen eventuellt kunde framläggas i utgifts- och inkomststaten för 1955. Kommunalnämndens ordförande hade reserverat sig till förmån brandchefens förslag. Fullmäktige beslöt dels att behålla kåren Öjaby, dels att bifalla förslaget från kommunalnämndens ordförande om avveckling av brandkåren i Gemla.⁴¹⁰

Vid brandstyrelsens möte i september 1954, där civilförsvardsdirektören och länsbrandinspektören deltog, godkändes ett förslag till ny brandordning för kommunen. Brandstyrelsens lade fram två olika alternativ till organisation och materiell standard. Enligt det första alternativet skulle brandkåren i Öjaby bestå av minst 10 man och kåren i Gemla av minst 6 man. Brandkåren i Gemla skulle utrustas med minst en brandbil och en transportabel motorspruta. Alternativ två angav att brandkåren i Öjaby skulle bestå av minst 12 man, medan kåren i Gemla hade minst 9 man och en transportabel motorspruta ansågs tillräckligt för Gemla.⁴¹¹

Fullmäktige beslöt i januari 1955 att remittera frågan till den kommitté som under 1953–1954 utrett brandförsvarsorganisationen. När frågan återkom i fullmäktige i juni 1955 hade både kommittén och kommunalnämnden yttrat sig i ärendet. Brandstyrelsens första alternativ om 10 brandmän i Öjaby och 6 i Gemla vann allmän uppslutning och brandstyrelsen fick avgöra om vice brandchefen borde vara placerad i Öjaby eller Gemla. Däremot borde brandkåren i Gemla vara utrustad enligt alternativ två, som innebar en transportabel motorspruta, men ingen brandbil. Fullmäktige biföll kommunalnämndens förslag fränsett antalet brandförmän. Brandchefen, som var ledamot i fullmäktige för folkpartiet, yrkade på minst två förmän. Frågan gick till votering, där 17 ledamöter röstade

⁴⁰⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1953-12-21, § 9.

⁴⁰⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1954-05-24, § 18, med tillhörande bilaga 4 till fullmäktiges protokoll.

⁴¹⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1954-05-24, § 18, med tillhörande bilaga 4 till fullmäktiges protokoll.

⁴¹¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1954-09-23, § 10, med tillhörande bilaga: Förslag till brandordning för Bergunda kommun.

för en förman, medan 12 ledamöter ansåg att det borde vara två brandförmän. En ledamot avstod från att rösta.⁴¹²

Utifrån ledamöternas partifärg fördelades rösterna på följande sätt.⁷

Tabell 12 Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Bergunda kommunalfullmäktige 1955

Parti	En förman	Två förmän	Avstår	Frånvarande	Totalt
Bf	2	3	0	1	6
H	4	0	0	2	6
Fp	0	4	0	0	4
S	11	5	1	2	19
Totalt	17	12	1	5	35

Källa: Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1955-06-13, § 7, med tillhörande voteringsbilaga samt bilaga till kommunalfullmäktiges protokoll 1955-01-17, med länsstyrelsens sammanräkningsprotokoll gällande valet till Bergunda kommunalfullmäktige 1954.

Rösträkningen visade att folkpartiet följde en enhetlig linje för två brandförmän, vilket sannolikt kan ha berott på att brandchefen, som var folkpartist, stod bakom yrkandet i fullmäktige. Bondeförbundet var delat i två ungefär lika stora läger, medan merparten av socialdemokraterna och samtliga närvarande högerpolitiker ansåg att det räckte med en förman.

Länsbrandinspektören hade emellertid invändningar mot fullmäktiges beslut om brandordning, varför frågan på nytt kom upp i fullmäktige i augusti 1955. Det gällde främst två erinringar, dels tidpunkten för när årsberättelsen skulle överlämnas till kommunalfullmäktige, dels att antalet brandförmän borde vara två till antalet. Kommunalnämnden föreslog att skrivningen borde vara att borgarbrandkåren i Öjaby skulle bestå av minst nio man under befäl av brandchefen, vice brandchefen och en brandförman, medan kåren i Gemla skulle innehålla minst sex man under befäl av en brandförman. Fullmäktiges beslut togs i full konsensus.⁴¹³ Detta ändrade beslut ger en ganska god illustration av den statsbundenhet som präglade brandförsvarets område.

Länsstyrelsen dröjde dock med att fastställa brandordningen. I oktober 1956 beslöt fullmäktige i samband med behandlingen av utgifts- och inkomststat för 1957 att hos länsstyrelsen begära att brandordningen återställdes till fullmäktige.⁴¹⁴ I september 1957 beslöt kommunalfullmäktige att uppdra åt kommunalfullmäktiges och kommunalnämndens ordförande att uppvakta landshövdingen i syfte att få ärendet slutbehandlat hos länsstyrelsen. Ett motiv till att kommunen

⁴¹² Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1955-06-13, § 7.

⁴¹³ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1955-08-08, § 6.

⁴¹⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1956-10-29, § 4.

ville ha frågan avgjord var att brandstyrelsens utgifts- och inkomststat bara blev preliminär så länge brandordningen inte var fastställd.⁴¹⁵ Länsstyrelsens beslut om brandordningen fattades först i juni 1959 och innebar att brandordningen inte blev fastställd, då brandstyrkan var för liten och den materiella utrustningen inte tillräcklig. Kommunen kunde även överväga att teckna släckningsavtal med grannkommuner. Länsstyrelsen gav fullmäktige tre månader på sig att inkomma med nytt förslag till ändringar i brandordningen.⁴¹⁶

Kommunalfullmäktige hade emellertid redan i januari 1958 tillsatt en kommitté för att utreda brandförsvarets organisation, efter en motion från en högerledamot.⁴¹⁷ Något förslag från kommittén går dock inte att återfinna i fullmäktiges protokoll.

Efter länsstyrelsens beslut att inte fastställa ändringarna i brandordningen gick frågan till brandstyrelsen. Styrelsen beslöt i augusti 1959 att förorda det andra alternativet som varit aktuellt redan 1955. Det innebar att borgarbrandkåren i Öjaby skulle bestå av minst 12 man under befäl av brandchefen, förste vice brandchefen och en brandförman, medan kåren i Gemla skulle omfatta 9 man under befäl av andre vice brandchefen. Inklusivt befäl skulle brandstyrkan därmed bestå av minst 25 man. Brandstyrelsen föreslog att det skulle finnas ett motorfordon som brandmaterielen i Gemla kunde transporteras med. Avsikten var att träffa avtal med lämplig bilägare i Gemla, som var beredd att ställa ett fordon till brandkårens förfogande.⁴¹⁸

Kommunfullmäktige behandlade frågan i oktober 1959 och biföll utan några ändringar det förslag som brandstyrelsen lämnat.⁴¹⁹ Länsstyrelsen skickade dock på nytt brandordningsförslaget tillbaka till kommunen. Länsbrandinspektören och företrädare för skorstensfejarmästarnas riksförbund var nu inte helt nöjda med inplaceringen av sotningsfristerna i brandordningen. Brandstyrelsen föreslog att fullmäktige borde göra de revideringar som hade föreslagits i länsstyrelsens skrivelse.⁴²⁰ Fullmäktige beslöt också att gå med dessa ändringar vid sitt möte i juni 1960.⁴²¹ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i september 1960.⁴²²

⁴¹⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1957-09-02, § 17.

⁴¹⁶ Växjö kommunarkiv: Bergunda kommunalfullmäktige, protokollsbilagor 1959–1960: Länsstyrelsen i Kronobergs län, resolution i fråga om vissa ändringar i brandordning för Bergunda kommun 1959-06-26.

⁴¹⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1958-01-27, § 8.

⁴¹⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1959-08-27, § 11.

⁴¹⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1959-10-26, § 11.

⁴²⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1960-05-31, § 3.

⁴²¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1960-06-27, § 3.

⁴²² Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1960-10-31, § 9, med bilaga: Länsstyrelsens resolution om fastställelse av Brandordning för Bergunda kommun 1960-09-30.

Ur brandstyrelsens protokoll från mars 1961 framgår att överenskommelse träffats med person i Gemla om att få disponera dennes personbil vid uttryckningar. Bilen var anpassad för att kunna transportera motorsprutan.⁴²³ Vid samma möte beslöts att inköpa en tyfonanläggning som skulle användas för alarmering av brandstyrkan i Gemla.⁴²⁴ I september 1961 begärde andre vice brandchefen i Gemla inköp av ett utryckningsfordon till Gemlakåren, men brandstyrelsen beslöt att bordlägga frågan.⁴²⁵ Av verksamhetsberättelsen för 1961 framkommer att även taxi användes för transporter av brandkåren i Gemla.⁴²⁶

I mars 1961 började brandstyrelsen diskutera beredskap för brandpersonalen. Brandchefen fick i uppdrag att upprätta förslag till beredskapsområde och beredskapsgrad.⁴²⁷ I juni 1961 beslöt brandstyrelsen att omgående införa beredskap i Öjaby. Ett befäl och en motorsprutsskötare skulle alltid vara anträffbara per telefon i bostaden under fritid. För denna beredskap begärde brandstyrelsen ett tilläggsanslag på 2500 kronor. Därutöver måste tre man finnas inom en radie på en och en halv kilometer från brandstationen i Öjaby. Samma sak skulle gälla för brandkåren i Gemla, även om benämningen där inte var brandstation, utan brandmaterielupplag.⁴²⁸

Före 1952 års kommunsammanläggning hade det bara funnits en brandkår inom det område som bildade Bergunda storkommun. Efter indelningsreformen upgraderade kommunen reservbrandstyrkan i Gemla till borgarbrandkår. Där emot anskaffades det inte någon brandbil till denna kår. Bara några år senare aktualiserades frågan om brandförsvarets organisation på nytt. Ett alternativ var att teckna släckningsavtal med Växjö stad för hela kommunen. Kommunens politiker valde dock att istället föreslå en reduktion av personalstyrkan vid kommunens båda brandkårer. Efter en handläggningstid på hela fyra år avvisade länsstyrelsen slutligen den brandordning som kommunen antagit. Kommunens politiker var för övrigt mycket kritiska mot länsstyrelsens hantering av frågan, vilket ter sig rimligt. Kommunen fick ta fram en ny brandordning som i huvudsak var identisk med den organisation som gällt i avvaktan på den nya brandordningen. Därutöver fick kommunen visa upp en lösning för hur brandkåren i Gemla kunde få tillgång till biltransport av sin utrustning vid utryckning.

⁴²³ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1961-03-29, § 3. Bilen tillhörde Henrikssons leksaksfabrik i Gemla. Bilaga till brandstyrelsens protokoll 1961-03-29, § 3.

⁴²⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1961-03-29, § 4.

⁴²⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1961-09-07, §§ 11 och 16.

⁴²⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1962-07-13, § 3, med bilagd årsberättelse för brandförsvaret i Bergunda kommun 1961.

⁴²⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1961-03-29, § 7.

⁴²⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1961-06-06, § 11.

Östra Torsås

Östra Torsås storkommun i Kronobergs län bildades av de tre landskommunerna Hemmesjö, Tegnaby och Östra Torsås.⁴²⁹ Östra Torsås har även behandlats i föregående kapitel. År 1952 fanns det 2761 invånare i kommunen. Arealen var 168 kvadratkilometer. Andelen anställda inom industrisektorn var ungefär lika stor som andelen verksamma inom jordbruket.⁴³⁰

I den nya storkommunen valdes brandstyrelse i maj 1951 och den höll sitt första sammanträde i augusti 1951. Styrelsen diskuterade förlängt med Växjö stad för Hemmesjö och Tegnaby, som haft avtal med Växjö sedan år 1945/1946. Brandstyrelsens ordförande hade haft kontakter med Växjö stad och funnit det lämpligt med nytt avtal för hela Hemmesjö och för huvuddelen av Tegnaby. I Östra Torsås och en mindre del av Tegnaby skulle däremot kommunens egen brandkår med station i Ingelstad ansvara för brandförsvaret. Avgiften till Växjö stad avsågs utgå med fem öre per skattekrona utifrån antalet skattekronor inom avtalsområdet. Den fasta avgiften beräknades till 1100 kronor i nuläget. Brandstyrelsen beslöt godkänna den preliminära uppgörelsen med Växjö stad.⁴³¹ Vid mötet upprättades också ett förslag till utgifts- och inkomststat för 1952. Budgeten omslöt nettoutgifter på 12 000 kronor, varav 3000 kronor avsåg reparationer av brandbil och motorsprutor.⁴³²

När brandstyrelsen sammanträdde i slutet av oktober 1951 föreslog ordföranden, bosatt i Ingelstad i Östra Torsås delkommun, att släckningsavtalet med Växjö stad bara skulle tecknas för Hemmesjö, medan kommunens egen brandkår i Ingelstad utöver Östra Torsås skulle svara för Tegnaby. Motivet var att reducera kostnaderna för avtalet med staden. En brandstyrelseledamot bosatt i Tegnaby yrkade att brandstyrelsen skulle stå fast vid sitt tidigare beslut om att släckningsavtalet skulle omfatta både Hemmesjö och Tegnaby, vilket också blev brandstyrelsens beslut.⁴³³ Brandstyrelsen beslöt därefter att överlämna ett förslag till släckningsavtal med Växjö stad till fullmäktige för godkännande, även om det preliminärt överenskomna beloppet på 1100 kronor höjts till 1500 kronor, vilket styrelsen fann väl högt.⁴³⁴ Vid kommunalfullmäktiges möte i december 1951 godkändes avtalet med Växjö stad. Utöver den fasta ersättningen på 1500 kronor per år skulle kommunen även betala ersättning för varje utryckning som stadens

⁴²⁹ SFS 1949:589 och *Svensk kommunalförvaltning. Våra kommunala förtroendemen och tjänstemän. Kronobergs län* 1960 s 118. En karta över Östra Torsås storkommun finns i bilaga 1 a) på sidan 360.

⁴³⁰ *Årsbok för Sveriges kommuner 1952* s 13.

⁴³¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun (storkommunen) 1951-08-30, § 5.

⁴³² Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun (storkommunen) 1951-08-30, § 13.

⁴³³ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun (storkommunen) 1951-10-31, § 17.

⁴³⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun (storkommunen) 1951-10-31, § 18.

brandkår gjorde till avtalsområdet. Avtalet var ettårigt, men förlängdes med ett år i taget om det inte sades upp.⁴³⁵

Vid brandstyrelsens sammanträde i mars 1952 behandlades ett förslag till brandordning för storkommunen och länsbrandinspektören var närvarande. Enligt brandordningen skulle det finnas brandchef, tre vice brandchefer, borgarbrandkår på minst 16 man, varav minst 4 förmän, reservbrandstyrka för bygdebrandförsvar på 50 man och reservbrandstyrka för skogsbrandförsvar som omfattade minst 49 man. Därutöver fanns släckningsavtal med Växjö stad för en del av kommunen, i avvaktan på att kommunen kunde överta ansvaret för brandförsvaret i hela den egna kommunen. Kommunens brandkår skulle ha tillgång till minst en brandbil, två motorsprutor samt 1000 meter slang.⁴³⁶ Kommunfullmäktige beslöt vid sitt sammanträde i april 1952 att anta brandstyrelsens förslag till brandordning.⁴³⁷ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i december 1952.⁴³⁸

När kommunalfullmäktige i oktober 1952 fattade beslut om brandstyrelsens utgifts- och inkomststat för 1953 beslöt man undersöka om Växjö stad kunde ta över brandförsvaret i hela kommunen.⁴³⁹ Inte långt därefter sade Växjö stads brandstyrelse upp släckningsavtalet för Hemmesjö och Tegnaby och begärde högre ersättning än tidigare. Kostnaden för ett släckningsavtal för hela storkommunen uppgick enligt stadens bud till 8570 kronor. Brandstyrelsen föreslog att avtalet med Växjö stad bara borde omfatta Hemmesjö och en mindre del av Tegnaby, vilket skulle kosta 2700 kronor.⁴⁴⁰ Fullmäktige beslöt i april 1953 att avtalet med Växjö stad skulle gälla samma område som tidigare, att avtalet skulle vara ettårigt samt att ge brandstyrelsen i uppdrag att utreda det framtida brandförsvaret.⁴⁴¹

Brandstyrelsen behandlade den framtida brandförvarsorganisationen vid ett möte i början av juni 1953. Två alternativ var föremål för diskussion, dels släckningsavtal med Växjö stad för hela kommunen, benämnt alternativ ett, dels brandförsvar i egen regi kombinerat med avtal med Växjö stad för en del av Hemmesjö. Alternativet inkluderade också inköp av ny brandbil. Brandstyrelsen beslöt att förorda alternativ två.⁴⁴²

Utgiften till Växjö för ett avtal som avsåg hela kommunen var satt till 7800 kronor. Det första alternativet beräknades kosta totalt 16 300 kronor per år. Viss

⁴³⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun (storkommunen) 1951-12-21, § 96, med bilagt avtal mellan Växjö stad och Östra Torsås landskommun, undertecknat 1952-02-02.

⁴³⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1952-03-10, § 5.

⁴³⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1952-04-18, § 28.

⁴³⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1953-03-27, § 2, och Östra Torsås kommunfullmäktige, Handlingar till sammanträden 1951–1959: Brandordning för Östra Torsås kommun 1952.

⁴³⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1952-10-31, § 94.

⁴⁴⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1953-04-10, § 8.

⁴⁴¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1952-10-31, § 94.

⁴⁴² Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1953-06-01, § 7.

utrustning borde finnas i Ingelstad och bemannas av en reservbrandstyrka. Det andra alternativet med egen brandkår på 16 man, varav 6 ständigt måste vara i beredskap, kostade 18 500 kronor per år, inklusive ränta och amortering för ny brandbil och ny brandstation i Ingelstad. Brandbilen antogs kosta 40 000 kronor och brandstationen 50 000 kronor. De årliga kostnaderna för alternativ två var 2200 kronor dyrare än alternativ ett.⁴⁴³

Kommunfullmäktige hade frågan på sin dagordning endast några dagar senare. Kommunalnämnden hade anslutit sig till brandstyrelsens förslag om brandförsvar i egen regi, varvid brandstyrelsen fick i uppdrag att ta fram organisationsplan och förslag på inköp av ny utrustning. Vid fullmäktiges möte yrkade kommunalnämndens ordförande (s), som bodde i Ingelstad i Östra Torsås, bifall till kommunalnämndens förslag. En socialdemokratisk ledamot, som var bosatt i Hemmesjö förutvarande kommun, yrkade att fullmäktige måtte bifalla brandstyrelsens alternativ ett om ett avtal med Växjö för hela kommunen. En socialdemokratisk ledamot, som också var bosatt i Hemmesjö, föreslog att brandförsvaret borde vara organiserat på samma sätt som hittills, med släckningsavtal för Hemmesjö och huvuddelen av Tegnaby samt egen brandkår för Östra Torsås och en mindre del av Tegnaby. Frågan gick till votering, där förslagen om en organisation helt i egen regi respektive avtal för hela kommunen ställdes mot varandra i huvudvoteringen. Förslaget om brandförsvar i egen regi segrade med 15 mot 13 röster för avtal med Växjö stad för hela kommunen.⁴⁴⁴

Utifrån ledamöternas partitillhörighet fördelades rösterna på följande sätt.

Tabell 13 Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvarsorganisation 1953

Parti	Egen regi	Avtal	Avstår	Totalt
Bf	4	5	1	10
H	3	1	0	4
Fp	0	1	1	2
S	8	6	0	14
Totalt	15	13	2	30

Källa: Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1950-12-15, § 2, och 1953-06-05, § 30. Kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun, Handlingar till sammanträden 1951–1959: Voteringsbilaga 1953-06-05.

Tabellen visar att inget av de fyra partier som var representerade i fullmäktige följde någon helt enhetlig partilinje. Splittringen framstår inte minst inom de två största partierna socialdemokraterna och bondeförbundet.

⁴⁴³ Växjö kommunarkiv: Brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun, Korrespondens 1951–1967: Förslag till ordnandet av brandväsendet i Östra Torsås storkommun 1953-05-26.

⁴⁴⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1953-06-05, § 30.

På grundval av ledamöternas bostadsort fördelades rösterna på följande sätt.

Tabell 14 Röstfördelning utifrån ledamöternas bostadsort vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvarsorganisation 1953

Bostadsort	Egen regi	Avtal	Avstår	Totalt
Östra Torsås	15	0	2	17
Tegnaby	0	5	0	5
Hemmesjö	0	8	0	8
Totalt	15	13	2	30

Källa: Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1950-12-15, § 2, och 1953-06-05, § 30. Kommunfullmäktige i Östra Torsås landskommun, Handlingar till sammanträden 1951–1959: Voteringsbilaga 1953-06-05.

Tabellen visar en utpräglad geografisk konfliktdimension. Ledamöter bosatta i Östra Torsås ville ha ett brandförsvar i egen regi, medan de ledamöter som bodde i Hemmesjö och Tegnaby istället var anhängare av ett släckningsavtal med Växjö stad för hela kommunen.

Frågan gick därefter tillbaka till brandstyrelsen, som fann att fullmäktige inte fullt ut anslutit sig till alternativ två, uteslutit släckningsavtal med Växjö stad. Brandstyrelsen lämnade därför ett nytt förslag. Det innebar att i avvaktan på att kommunen köpte in en ny brandbil och byggde ny brandstation måste släckningsavtal med Växjö stad behållas under fem år för ungefär samma område som hittills. Den nya brandstationens placering borde utredas, men brandstyrelsen fann att Åryd i Hemmesjö kunde vara en lämplig placering. Växjö stad krävde en ersättning på 13 öre per skattekrona för ett femårigt avtal, vilket betydde att kommunens årliga ersättning till staden i nuläget uppgick till 3120 kronor.⁴⁴⁵

Eftersom fullmäktiges beslut om brandförsvarsorganisationen blivit överklagat, fick brandstyrelsen även yttra sig i denna fråga. Brandstyrelsen menade att deras förslag delvis gick de klagande till mötes genom det femåriga släckningsavtalet med Växjö stad för en del av kommunen. Ett komplett avtal med Växjö var ingen bra lösning.⁴⁴⁶

Brandstyrelsens förslag godkändes av fullmäktige, som därmed upphävde sitt beslut från i juni 1953. Fullmäktige beslöt också att ge brandstyrelsen i uppdrag att i god tid innan det femåriga släckningsavtalet med Växjö stad gick ut komma med förslag till brandförsvarets framtida organisation. Fullmäktiges beslut togs i

⁴⁴⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1953-08-03, § 3, med tillhörande bilaga 1: Brandstyrelsens förslag till brandväsendets ordnande i Östra Torsås kommun.

⁴⁴⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1953-08-03, § 4, med tillhörande bilaga 2: Brandstyrelsens yttrande över överklagade beslutet om brandväsendets ordnande i Östra Torsås landskommun.

full konsensus.⁴⁴⁷ De fyra fullmäktigeledamöter från Hemmesjö, som överklagade fullmäktiges beslut i juni 1953 anmälde att de hade för avsikt att återkalla överklagandet, med hänvisning till att fullmäktige nu fattat ett annat beslut.⁴⁴⁸

Brandstyrelsen tog inga snabba initiativ i fråga om utredningar av den framtida brandförvarsorganisationen. I april 1956 behandlade man en av länsstyrelsen infordrad långtidsprognos om investeringar inom brandförsvaret för åren 1956–1965. Brandstyrelsen redovisade investeringar på totalt 132 000 kronor under perioden, bl.a. ny brandstation för 50 000 kronor och ny brandbil för 40 000 kronor. Anslaget till den nya brandstationen var uppdelat på åren 1958–1960, medan brandbilen avsågs köpas in 1960.⁴⁴⁹

På samma möte diskuterades också brandförsvarets framtida organisation när avtalet med Växjö stad gick ut vid slutet av 1958. En lokalisering av borgarbrandkåren till Åryd i Hemmesjö och en reservbrandstyrka i Ingelstad i Östra Torsås diskuterades. Förhållandena i Åryd var dock ovissa och det var därför svårt att avgöra om det var lämpligt att placera en brandkår i samhället. Dessutom tog uppbyggnaden av en ny brandkår tid. Den befintliga brandkåren i Ingelstad hade dock inte någon särskilt bra utrustning, brandbilen var mogen för utbyte och brandstation saknades. Brandstyrelsen kom till uppfattningen att släckningsavtalet med Växjö stad borde behållas, men eventuellt omfatta ett något mindre område. Beslutet förutsatte att stadens krav på ersättning inte blev orimligt höga. Brandkåren i Ingelstad borde inom en snar framtid få bättre utrustning. Det förekom vidare diskussioner om industribrandkåren vid manufakturfabriken i Åryd kunde biträda med brandsläckning i delar av Hemmesjö, men majoriteten i styrelsen fann inte denna lösning adekvat i nuläget.⁴⁵⁰

När brandstyrelsen höll sammanträde i april 1957 kom organisationsfrågan på nytt upp. Diskussionen från 1953 om släckningsavtal med Växjö stad för hela kommunen aktualiserades ånyo. Om staden godtog nuvarande avtalsvillkor blev ersättningen till staden 8400 kronor. Kommunens utgifter för brandförsvaret beräknades till totalt cirka 9000 kronor. Det togs inte något beslut.⁴⁵¹

Diskussionerna fortsatte vid brandstyrelsens möte i september 1957. Situationen var i stort sett densamma som år 1953, då frågan om brandförsvarets organisation avgjorts i kommunalfullmäktige. Valet stod mellan släckningsavtal med Växjö stad för hela kommunen eller att organisera ett brandförsvaret helt i egen regi. Om man ingick ett släckningsavtal med staden borde det ändå finnas en enklare brandstyrka i Ingelstad som disponerade jeep och motorspruta. Därför fanns det behov av att bygga en enklare brandstation för 20 000 kronor och inköp av jeep för 20 000 kronor. Den samlade organisationen skulle medföra kostnader på 23 835 kronor. Det andra alternativet var att kommunens egen brandkår

⁴⁴⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1953-08-07, § 51.

⁴⁴⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1953-08-07, § 50.

⁴⁴⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1956-04-27, § 9, med tillhörande bilaga 1.

⁴⁵⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1956-04-27, § 15.

⁴⁵¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1957-04-17, § 4.

svarade för brandsläckningen i hela kommunen. Det krävde byggande av brandstation för 50 000 kronor, inköp av brandbil till ett pris av 40 000 kronor samt inköp av annan släckningsutrustning för 10 000 kronor. Inklusiv ränta och amorteringar blev de årliga kostnaderna 27 560 kronor, alltså mellan 3000 och 4000 kronor dyrare än avtal med staden samt en mindre brandstyrka i Ingelstads samhälle. Brandstyrelsens förtroende för brandstyrelsen i Växjö stad var mycket dåligt, framförallt till följd av att staden 1953 sade upp ett befintligt avtal och krävde en kraftig höjning av ersättningen. Brandstyrelsen beslöt att ta kontakt med ledningen för manufakturfabriken i Åryd för att förhandla om den tilltänkta industribrandkåren kunde svara för brandsläckning i kommunens norra del.⁴⁵²

I maj 1959 anmäldes det i brandstyrelsen att Växjö stad sagt upp släckningsavtalet med kommunen i november 1958, och utlovat förhandlingar.⁴⁵³ Vid brandstyrelsens möte i september 1959 framkom att avtalet löpte ut vid årsskiftet 1959/1960, och att staden erbjudit nytt avtal, med en avgiftshöjning från 13 till 20 öre per skattekrona inom avtalsområdet. Brandstyrelsen beslöt föreslå fullmäktige att teckna ett tvåårigt avtal för samma område som hittills till ett pris av 20 öre per skattekrona. Avtalet beräknades kosta 5200 kronor per år. Brandstyrelsen beslöt också att äska 30 000 kronor för inköp av ny brandbil med en vattentank på 2500–3000 liter. Med ett sådant fordon kunde den egna brandkåren överta släckningen i hela Tegnaby, vilket medförde en reducering av ersättningen till staden med 1125 kronor.⁴⁵⁴

Vid samma möte diskuterades brandförsvarsorganisationen på längre sikt. Den nye brandchefen i Växjö stad, som även var länsbrandinspektör, hade vid kontakter med brandstyrelsen framfört uppfattningen att det inte var lämpligt att stadens brandkår övertog brandsläckningen i hela Östra Torsås storkommun. Istället borde man behålla samma avtalsområde som hittills i avvaktan på den nya brandlagen. Stadens brandchef menade att det var nödvändigt att köpa in ett brandfordon till Ingelstads brandkår och att bygga garage.⁴⁵⁵

Kommunalfullmäktige godkände i slutet av september 1959 nytt tvåårigt släckningsavtal med Växjö stad, där ersättningen var 20 öre per skattekrona.⁴⁵⁶

Frågan om inköp av ny brandbil behandlades av brandstyrelsen i mars 1960. Det visade sig då att inköp av chassi och byggnation medförde utgifter på 38 881 kronor, exklusive kompletterande materiel, varför brandstyrelsen begärde ett tilläggsanslag av fullmäktige på 11 000 kronor för 1961.⁴⁵⁷ Den nya bilen, som kunde medföra 3000 liter vatten, levererades under våren 1961, men togs i drift först under hösten 1961.⁴⁵⁸ Därefter beslöt brandstyrelsen att släckningsavtalet

⁴⁵² Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1957-09-18, § 13.

⁴⁵³ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1959-05-01, § 6.

⁴⁵⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1959-09-17, §§ 4 och 12.

⁴⁵⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1959-09-17, § 7.

⁴⁵⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1959-09-25, § 71.

⁴⁵⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1960-03-28, §§ 10–13.

⁴⁵⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1961-05-23, § 4.

med Växjö stad bara skulle avse Hemmesjö från 1962 års början. Kommunens egen brandkår fick ansvar för Östra Torsås och Tegnaby. En förutsättning var att det kunde ordnas garage för den nya bilen.⁴⁵⁹

Brandstyrelsens begäran i september 1960 om ny brandstation i det nya kommunalhuset bifölls inte.⁴⁶⁰ Brandstyrelsen fick i september 1961 istället hyra ett garage av vägförvaltningen, med en månads uppsägningstid. Brandstyrelsen beaktade arrangementet som en nödfallslösning och upprepade sitt gamla krav på en nybyggnad.⁴⁶¹

Organiseringen av brandförsvaret i Östra Torsås storkommun var en komplicerad fråga. Det fanns en latent geografisk konflikt, bl.a. på grund av politikerna i framförallt Hemmesjö, men även Tegnaby, ville ha kvar släckningsavtalet med Växjö stad. De kunde dessutom mycket väl tänka sig att släckningsavtalet utökades till att omfatta hela storkommunen. En sådan lösning hade ett mycket svagare stöd från de politiker som var bosatta i Östra Torsås, där det fanns en brandkår i Ingelstad. Den geografiska konflikten blev tydlig när fullmäktige år 1953 ställdes inför två alternativ. Då röstade ledamöterna nästan uteslutande efter den kommunal del de var bosatta i. Alternativet med ett brandförsvaret i egen regi utan avtal segrade knappt. Det var på väg att medföra en djupgående konflikt mellan kommunal delarna, men det ordnade upp sig efter ömsesidiga reträtter. Den rådande ordningen med avtal med Växjö stad behölls för den norra delen, medan kommunens brandkår ansvarade för den södra delen. Frågan skulle återkomma på den kommunala dagordningen under slutet av 1960-talet.

Madesjö

Madesjö storkommun i Kalmar län bildades av de tre landskommunerna Madesjö, Kristvalla och Örsjö. Merparten av de yrkesverksamma fanns inom jordbruket, men den industriella verksamheten saknade inte heller betydelse.⁴⁶² Den sistnämnda kommunen har behandlats i föregående kapitel. Kommunen hade år 1952 6865 invånare, på en yta av 493 kvadratkilometer. Bara en landskommun i länet hade högre folkmängd och större areal.⁴⁶³

När den nya storkommunens brandstyrelse sammanträdde i oktober 1951 godkändes ett förslag till brandordning, som sedan överlämnades till fullmäktige. Brandchefen föreslogs bli heltidsanställd, men med fyllnadstjänstgöring som hälsovårdstillsyningsman. Brandordningen hade upprättats på grundval av de rekommendationer som lämnats av länsbrandinspektören.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1961-05-23, § 9.

⁴⁶⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1960-09-14, § 19.

⁴⁶¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1961-09-13, § 14.

⁴⁶² *SFS 1950:102 och Från sockenstämma till storkommun. Kalmar län. Köpingar och landskommuner* 1954 s 301f.

⁴⁶³ *Årsbok för Sveriges kommuner 1952* s 15. En karta över Madesjö storkommun finns i bilaga 1 b) på sidan 361.

⁴⁶⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun (storkommunen) 1951-10-08, § 8.

Vid kommunalfullmäktiges sammanträde i oktober 1951 blev dock den nya brandordningen återremitterad till brandstyrelsen, förstärkt med lönenämnden. Kommunalnämnden hade föreslagit att heltidsanställningen borde utbytas mot minst en haövtidstjänst. Brandchefen, som själv var socialdemokratisk ledamot av fullmäktige, yrkade dock bifall till det förslag som brandstyrelsen lämnat, där brandchefsbefattningen var en heltidstjänst.⁴⁶⁵

En ytterligare komplikation var frågan om släckningsavtal med Nybro stad för en del av Madesjö storkommun, men trots att frågan inte var avgjord gick kommunen vidare med den nya brandordningen. I november 1951 höll den sammansatta brandstyrelsen och lönenämnden ett andra sammanträde, varefter brandstyrelsen lade fram förslag till ny brandordning till fullmäktige. Denna gång angavs ingen tjänstgöringsgrad för brandchefen. Vidare föreslogs att antalet brandmän vid kåren i Kristvallabrunn skulle reduceras från minst 13 till minst 9, medan det för kåren i Örsjö borde ske en minskning från minst 14 till minst 9. Däremot föreslogs ingen reduktion av antalet brandmän vid Flygsfors brandkår.⁴⁶⁶ I förslaget till inkomst- och utgiftsstat för 1952 hade arvudet till brandchefen sänkts från 5000 till 4500 kronor.⁴⁶⁷

Frågan återkom i kommunalfullmäktige i december 1951, och den brandordning som brandstyrelsen hade föreslagit efter samråd med lönenämnden antogs. Beslutet var enhälligt.⁴⁶⁸ Enligt brandordningen hade kommunen tre borgarbrandkårer: Flygsfors i förutvarande Madesjö kommun, Kristvallabrunn i Kristvalla gamla kommun samt Örsjö i Örsjö tidigare kommun. Kåren i Flygsfors bestod av 18 man, medan kårerna i Kristvallabrunn och Örsjö båda uppgick till 12 man. I dessa siffror ingick tre befäl vid varje kår. Brandchefen och första vice brandchefen var placerade i Flygsfors, andre vice brandchefen fanns i Kristvallabrunn, medan tredje vice brandchefen var knuten till Örsjökåren. Den samlade brandstyrkan bestod alltså av minst 42 man. I reservbrandstyrkan för bygdebrandförsvaret ingick 110 man, medan det fanns 160 personer i reservbrandstyrka för skogsbrandsläckning. Flygsfors brandkår skulle ha två brandbilar och tre bogserbara motorsprutor, medan det i Kristvallabrunn och Örsjö ansågs tillräckligt med en brandbil och två bogserbara motorsprutor.⁴⁶⁹ Länsstyrelsen fastställ-

⁴⁶⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun (storkommunen) 1951-10-28, § 65.

⁴⁶⁶ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö storkommun, Handlingar angående verksamheten 1952–1962: Protokoll brandstyrelsen och lönenämnden i Madesjö landskommun (storkommunen) 1951-10-20, § 4.

⁴⁶⁷ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö storkommun, Handlingar angående verksamheten 1952–1962: Protokoll brandstyrelsen och lönenämnden i Madesjö landskommun (storkommunen) 1951-10-20, § 5.

⁴⁶⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun (storkommunen) 1951-12-09, § 77.

⁴⁶⁹ Nybro kommunarkiv: Kommunfullmäktige i Madesjö landskommun (storkommunen), protokollbilagor 1951–1953: Förslag till brandordning för Madesjö landskommun, antagen av kommunalfullmäktige 1951-12-09.

de brandordningen i slutet av januari 1952.⁴⁷⁰ Beslutet anmäldes vid fullmäktige sammanträde i februari 1952.⁴⁷¹

Vid brandstyrelsens möte i april 1952 presenterades ett preliminärt släckningsavtal med Nybro stad för de delar av storkommunen som låg närmast staden. Den fasta årliga ersättningen till staden skulle uppgå till 1565 kronor, med en avtalstid på fem år. Brandstyrelsen godkände avtalet och överlämnade det till kommunalfullmäktige för slutligt godkännande.⁴⁷² Kommunalfullmäktige beslöt att godkänna avtalet vid sitt sammanträde i april 1952.⁴⁷³ Vid 1954 års ingång inkorporerade Nybro stad en del av Madesjö storkommun, varför släckningsavtalet skrevs om.⁴⁷⁴

Släckningsavtalet mellan Madesjö kommun och Nybro stad blev med tiden ett ganska utdraget tvisteämne mellan de två avtalsparterna. I slutet av år 1956 sade stadsfullmäktige i Nybro upp avtalet från och med 1957 års utgång, bl.a. därför att ersättningen ansågs vara alltför låg.⁴⁷⁵ Någon ny uppgörelse kunde inte träffas under år 1957, utan vid brandstyrelsens sammanträde i januari 1958 godkändes en skrivelse till fullmäktige, där brandstyrelsen redogjorde för sin syn på avtalsfrågan. Av skrivelsen framgick att uppsägningen av avtalet hade flyttats fram till den förste april 1958. Från 1954 och framåt hade Madesjö kommun betalat en fast årlig ersättning till staden på 1000 kronor samt ersättning för varje utryckning. För nytt släckningsavtal hade staden krävt 12 000 kronor i fast ersättning per år. Brandstyrelsen fann det därför inte möjligt att komma överens om ett nytt avtal, utan uppsägningen fick träda i kraft vid avtalsperiodens utgång. Det område som stadens brandkår svarat för fick istället delas upp på kommunens tre egna brandkårer och vid behov kunde man begära släckningshjälp från annan kommun. Förnyade överläggningar med Nybro stad skulle handla om en gemensam alarmeringscentral.⁴⁷⁶ Fullmäktige beslöt vid sitt möte i mars 1958 att gå på brandstyrelsens linje och låta avtalet upphöra när det gick ut.⁴⁷⁷

I mars 1958 tog brandstyrelsen beslut om hur det tidigare avtalsområdet skulle delas upp mellan kommunens tre egna brandkårer. Kommunens egna brandbefäl hade till uppgift att vid behov direkt begära släckningshjälp från stadens brandkår. Om denna var upptagen fick hjälpen komma från någon av kommunens

⁴⁷⁰ Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1952, Landskanslitet, nr 59, Brandordning för Madesjö landskommun, fastställd av länsstyrelsen 1952-01-28.

⁴⁷¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1952-02-25, § 34 g).

⁴⁷² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1952-04-08, § 3.

⁴⁷³ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1952-04-28, § 57. Kommunalfullmäktige i Madesjö kommun, protokollsbilagor 1951–1953: Överenskommelse mellan Nybro stad och Madesjö kommun om förändring av släckningsavtal.

⁴⁷⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1954-01-13, § 6.

⁴⁷⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1956-12-19, § 122.

⁴⁷⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1958-01-30, § 4, med bilagd skrivelse till kommunalfullmäktige.

⁴⁷⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1958-03-05, § 21.

brandkårer.⁴⁷⁸ Utifrån perspektivet att kommunen har till uppgift att ge sina invånare en god service måste arrangemanget ses som föga lämpligt. Stadens brandkår hade mycket kortare insatstid till de aktuella områdena än kommunens egna brandkårer.

I oktober 1958 behandlade fullmäktige en motion från en ledamot som föreslog att kommunen på nytt borde inleda överläggningar med staden om ett nytt släckningsavtal. Samtidigt borde antalet brandmän kunna reduceras. Åtgärderna kunde leda till ett billigare och effektivare brandförsvar för kommunens östra och centrala delar. Fullmäktige beslöt att remittera motionen till brandstyrelsen.⁴⁷⁹

Brandstyrelsen tog upp frågan vid sitt möte i december 1958. Brandchefen hade gjort en utredning om avveckling av brandkåren i Kristvallabrunn, varvid brandkåren i Flygsfors och Örsjö tog över ansvaret för släckningsområdet. Denna förändring innebar en utgiftsminskning med 11 000 kronor, om det inte slöts något nytt avtal med Nybro stad. Brandchefen ansåg att nya överläggningar med staden borde inledas, och brandstyrelsen instämde. Ett önskemål var att stadens brandkår genom avtal övertog släckningen inom det område som kåren i Kristvallabrunn ansvarade för.⁴⁸⁰

Förhandlingarna med Nybro stad gick inte överdrivet snabbt. Utöver brandstyrelsen var även samarbetsnämnden mellan Madesjö kommun och Nybro stad involverade i förhandlingarna. När kommunalfullmäktige i Madesjö tog upp frågan i december 1960 framkom att befolkningen i Kristvalla i en skrivelse i januari 1959 motsatt sig en avveckling av brandkåren i Kristvallabrunn. Vid det aktuella mötet i fullmäktige blev frågan återremitterad till kommunalnämnden.⁴⁸¹ Innan ärendet återkom i fullmäktige framhöll brandstyrelsen att det var angeläget att frågan kom till en lösning som omfattade hela kommunen.⁴⁸² Fullmäktige tog i slutet av mars 1961 beslut om att godkänna ett nytt släckningsavtal med Nybro stad för den del av kommunen som låg närmast staden. Avtalet gällde retroaktivt från och med 1959, mot en årlig fast ersättning på 5000 kronor.⁴⁸³

Brandförsvarets organisation i Madesjö storkommun löstes relativt snabbt vid 1952 års kommunbildning genom att man beslöt behöll de tre brandkårer som redan fanns, fördelade på en kår i varje kommunaldel. De komplikationer som sedan uppstod var främst kopplade till det släckningsavtal som fanns med Nybro stad för de delar av Madesjö kommun som låg närmast staden. I över fyra års tid, mellan slutet av 1956 och början av 1961, pågick överläggningar till och från mellan kommunerna innan ett nytt avtal kunde slutas. När brandstyrelsen fick i uppdrag att överväga organisatoriska förändringar pekade brandchefen i första

⁴⁷⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1958-03-21, § 12.

⁴⁷⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1958-10-30, § 115.

⁴⁸⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1958-12-17, § 28.

⁴⁸¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1960-12-19, § 156.

⁴⁸² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1961-03-16, § 7.

⁴⁸³ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1961-03-27, § 33.

hand på en eventuell avveckling av brandkåren i Kristvallabrunn. Någon tanke på att lägga ned Flygsfors brandkår, där han själv var verksam, tycks aldrig ha funnits. En sådan förändring hade annars legat nära till hands, då Flygsfors tätort endast låg två kilometer, med fullt godtagbar vägstandard, från Orrefors i Hälleberga kommun i Kronobergs län, där det också fanns brandkår. Brandchefen hade dessutom en extra tyngd genom att han var det socialdemokratiska partiets ledande man i kommunen och fungerade som vice ordförande i kommunalnämnden och kommunalfullmäktige.⁴⁸⁴ Exemplet visar att enskilda aktörer i vissa fall kan spela en viktig roll.

Mortorp

Mortorps storkommun i Kalmar län bildades av de tre landskommunerna Mortorp, Karlslunda och Oskar. Merparten av de yrkesverksamma fanns inom jordbruket, men det fanns en viss industriell verksamhet, främst i Påryds samhälle.⁴⁸⁵ Oskar landskommun har behandlats i det föregående kapitlet. Storkommunen hade år 1952 3147 invånare och ytan uppgick till 297 kvadratkilometer.⁴⁸⁶

Kommunalfullmäktige behandlade frågan om brandordning första gången i januari 1951. Beslutet blev att tillsätta en grupp på sex personer som fick i uppdrag att upprätta förslag till brandordning. I gruppen ingick brandcheferna i Mortorp, Karlslunda och Oskar.⁴⁸⁷ Ett förslag till brandordning antogs av fullmäktige i oktober 1951. Beslutet togs enhälligt. Brandordningen angav att det skulle finnas två borgarbrandkårer, dels i Påryd i Karlslunda, med 18 man, dels i Tvärskog i Mortorp, bestående av 12 man. Reservbrandstyrkan uppgick till 60 man för bygdebrandförsvaret och 130 man för skogsbrandförsvaret. I Påryd skulle det finnas två brandbilar, varav en med vattentank, tre bogserbara motorsprutor och 1900 meter brandslang, medan en brandbil, en bogserbar motorspruta och 650 meter slang var tillräckligt för Tvärskog.⁴⁸⁸

Länsstyrelsen fastställde brandordningen i december 1951.⁴⁸⁹ Därefter föreslogs inga ändringar av brandordningen förrän det var dags för att implementera 1962 års brandlag, vilket behandlas i nästa kapitel.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1950–1961.

⁴⁸⁵ *SFS 1950:102 och Från sockenstämma till storkommun. Kalmar län. Köpingar och landskommuner* 1954 s 325f.

⁴⁸⁶ *Årsbok för Sveriges kommuner 1952* s 15. En karta över Mortorps storkommun återfinns i bilaga 1 b) på sidan 361.

⁴⁸⁷ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun (storkommunen) 1951-01-20, § 19.

⁴⁸⁸ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun (storkommunen) 1951-10-27, § 75, med bilaga 2: Förslag till brandordning för Mortorps kommun.

⁴⁸⁹ Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1951, Landskanslitet, nr 237, Brandordning för Mortorps landskommun, fastställd av länsstyrelsen 1951-12-17.

⁴⁹⁰ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1964-12-20, § 65, Protokollsbilagor 1964, bilaga § 65/1964, Brandordning för Mortorps landskommun, fastställd av länsstyrelsen 1965-04-25, där det i övergångsbestämmelserna anges att brandordningen ersätter den av länsstyrelsen 1951-12-17 fastställda brandordningen för kommunen.

Processen med att få fram en brandordning för storkommunen löpte ganska smärtfritt och kommunen valde att ha två borgarbrandkårer. Endast förutvarande Oskars landskommun saknade egen brandkår. Brandkåren i Påryd ansvarade för släckningen i huvuddelen av Oskars församling. Det var samma ordning som gällt avtalsvägen sedan införandet av 1944 års brandlag. Den nya storkommunen hade inga svårigheter att få länsstyrelsen att fastställa kommunens brandordning. Det skedde innan den formella sammanläggningen av kommunerna ägt rum.

Redväg

Redvägs storkommun i Älvsborgs län bildades av 16 landskommuner: Norra Åsarp, Smula, Solberga, Fivlered, Kölaby, Humla, Blidsberg, Dalum, Timmele, Hössna, Gullered, Strängsered, Böne, Knätte, Liared och Kölingared. Storkommunens folkmängd uppgick till 7502 invånare, medan arealen var 574 kvadratkilometer. Både till folkmängden och ytan var Redväg den näst största landskommunen i länet, där det fanns 55 landskommuner. Jordbruket var den dominerande näringsgrenen i kommunen, men det fanns även viss industri.⁴⁹¹ Endast två stor-/landskommuner i hela landet bestod av fler tidigare landskommuner än vad Redvägs kommun gjorde. I båda fallen innehöll storkommunerna 18 landskommuner.⁴⁹²

När storkommunens brandstyrelse sammanträdde i oktober 1951 fattades principbeslut om att tillsvidare behålla de sex befintliga brandkåren inom storkommunen. Stationerna fanns i Åsarp, Trädet (i Kölaby), Blidsberg, Dalum, Timmele och Kölingared. På den sistnämnda orten fanns inte tillräckligt med brandmän, varför åtgärder krävdes för att öka personalstyrkan.⁴⁹³ Vid brandstyrelsens sammanträde i december 1951 godkändes ett förslag till brandordning som baserades på principbeslutet vid föregående möte.⁴⁹⁴

Då fullmäktige inte var berett att anta brandordningen återkom frågan i brandstyrelsen i mars 1952. Förslag lades då om att reducera antalet brandkårer. Färre brandkårer var helt i linje med länsbrandinspektörens åsikt, då han: ”förordat ett mindre antal brandkårer och att dessa hålles effektiva emot att ett så stort antal man som nu finns inom kommunen”. Styrelsen beslöt om bordläggning för att ge ledamöterna möjlighet att sätta sig in i ärendet.⁴⁹⁵

Brandordningsfrågan återkom i brandstyrelsen i maj 1952. Två förslag till organisation presenterades, dels två brandkårer och en brandkårsavdelning, dels en huvudbrandkår och fem brandkårsavdelningar. Efter votering, som skedde genom uppresning och där det inte framgår hur ledamöterna röstade, vann det första alternativet med sex röster mot fyra. Borgarbrandkårer skulle placeras i Timmele och Trädet och brandkårsavdelningen i Liared. Brandkåren i Timmele

⁴⁹¹ SFS 1950:58 och *Svensk kommunalförvaltning. Våra kommunala förtroendemän och tjänstemän. Älvsborgs län 1959* s 466f. En karta över Redvägs storkommun finns i bilaga 1 c) på sidan 362.

⁴⁹² Wängmar 2003 s 174 och 321.

⁴⁹³ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1951-10-26, § 12.

⁴⁹⁴ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1951-12-14, § 19.

⁴⁹⁵ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1952-03-16, § 7.

och Trädet föreslogs båda bestå av 16 man, varav 5 förmän, medan avdelningen i Liared skulle ha en styrka på nio man, varav två förmän. Dessa siffror var exklusive brandchef och vice brandchefer. Materiellt föreslogs det finnas fem brandbilar, sex motorsprutor och 5000 meter slang.⁴⁹⁶

Kommunalfullmäktige behandlade ärendet i maj 1952, faktiskt redan dagen efter att brandstyrelsen tagit beslut i frågan. Vid mötet framförde två ledamöter, en bosatt i Blidsberg och en i Åsarp, förslag om en huvudbrandkår och fem brandkårsavdelningar i enlighet med vad minoriteten förordat i brandstyrelsen. Frågan gick till votering. Förslaget om tre kårer/avdelningar fick 23 röster, medan 14 personer stödde förslaget med en huvudbrandkår och fem avdelningar. En ledamot avstod från att rösta och två var frånvarande. Tyvärr saknas det voteringsbilaga till protokollet.⁴⁹⁷ De två ledamöter som framförde motyrkandet var bosatta i tätorter som föreslogs bli av med sin brandkår, varför det kan ha funnits en geografisk konflikt.

Länsstyrelsen fastställde dock inte brandordningen i befintligt skick, och fullmäktige fick därmed än en gång behandla frågan. I sak var ändringarna av begränsad betydelse. Brandstyrkan i Liared blev nu benämnd borgarbrandkår istället för brandkårsavdelning och fick samma dignitet som de båda andra kårerna. Den totala brandstyrkan bestod av 53 man, fördelade på 21 man i Timmele och Trädet samt 11 i Liared. Reservbrandstyrkan för bygdebrandförsvar måste innefatta minst 50 man, uppdelade med 10 man i vardera Timmele, Dalum, Blidsberg, Trädet och Åsarp. Reservbrandstyrkan för skogsbrandsläckning angavs till minst 35 man. Materielens placering specificerades också.⁴⁹⁸ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i februari 1953.⁴⁹⁹

Tidningen *VästgötaDemokraten* (s) hade brandkårsfrågan som rubrik till fullmäktigereferatet från i maj 1952, men beskrivningen av ärendet var tämligen kortfattad, även om det framgår vilka ledamöter som framförde motförslag i fullmäktige.⁵⁰⁰ Rapporteringen i *Borås Tidning* (h) var snarlik, dock nämndes inte brandkårsfrågan i rubriken.⁵⁰¹

Processen med att få fram en brandordning för den nya storkommunen drog något ut på tiden, men fastställandet kunde ske drygt ett år efter att kommunen bildats. Beslutet om brandordning innebar en geografisk centralisering av brandförsvarets organisation, där antalet brandkårer reducerades från sex till tre. Frågan resulterade dock i politisk konflikt i fullmäktige, där minoriteten röstade för att behålla sex brandkårsenheter och därmed en mer decentraliserad organisation. I centraliseringen ingick även en geografisk omlokalisering genom att kåren i Kölingared överflyttades till Liared, som tidigare saknat brandkår. Kölingared

⁴⁹⁶ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1952-05-06, § 11.

⁴⁹⁷ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Redvägs landskommun 1952-05-07, § 39.

⁴⁹⁸ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Redvägs landskommun 1952-12-19, § 125.

⁴⁹⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 43, Brandordning för Redvägs kommun, fastställd av länsstyrelsen 1953-02-24.

⁵⁰⁰ *VästgötaDemokraten* 1952-05-08.

⁵⁰¹ *Borås Tidning* 1952-05-10.

låg i kommunens nordöstra periferi, medan Liared hade ett mer centralt läge i den östra kommundelen. Omlokaliseringen förkortade insatstiderna till merparten av invånarna i den östra delen av kommunen. I den västra kommundelen förlängdes däremot insatstiderna för de orter som blev av med sin brandkår, men de kvarvarande brandkåreerna blev å andra sidan bättre materiellt utrustade.

Sammanfattning

Kommunindelingsreformen 1952 var en stor förändring för den svenska landsbygden, och antalet landskommuner reducerades med hela 64 procent. Städer och köpingar berördes mer sparsamt. Riksbrandinspektörens arbetsbelastning till följd av 1952 års reform blev betydligt mindre än vid införandet av 1944 års regelverk. Indelningsreformen bidrog inte till att öka antalet yrkesbrandkårer i landet. Behovet av yrkesbrandkårer hade i regel redan tillgodosetts genom 1944 års brandlag.

Då ett förhållandevis stort antal landskommuner inte haft någon egen brandkår före år 1952, utan istället haft interkommunal samverkan, blev konsekvenserna för det samlade svenska brandförsvaret inte så långtgående. Kommuner som före reformen haft brandförvarssamverkan hamnade inte sällan i samma storkommun, vilket gjorde att brandkårens stationering och släckningsområde kunde förbli oförändrat, trots en stor institutionell förändring. Indelningsreformen medförde att antalet kommunalförbund för brandförsvaret kraftigt reducerades. Kommunalförbunden spelade efter 1951 en perifer roll för det svenska brandförsvaret. Bland de fåtaliga förbunden fanns även inomkommunala förbund som bestod av en landskommun och ett municipalsamhälle i samma landskommun. Lösningen kan tyckas ha varit onödigt krånglig.

En annan förändring av betydelse var reduceringen av antalet brandkårer som verkade i kommunal regi eller genom avtal med kommuner. Samtidigt ombildades frivilliga brandkårer till borgarbrandkårer. De frivilliga brandkåreerna hade dock ännu inte spelat ut sin roll, men var nu främst koncentrerade till vissa län, inte minst till länen i Skåne.

Över 90 procent av de kommuner som fanns 1952 hade minst en brandstation inom den egna kommunen. Det kan ses som ett uttryck för att storkommunreformen skapade en kommunstruktur som var funktionell för brandförsvaret. I flertalet fall var det fråga om borgarbrandkårer, men även yrkesbrandkårer och avtal med frivilliga brandkårer eller industribrandkårer förekom. De 80 kommuner som saknade egen brandkår hade istället släckningsavtal med en eller flera grannkommuner. Det vanligaste var att städer med yrkesbrandkår eller större borgarbrandkår enligt avtal svarade för brandsläckningen i grannkommunerna. Denna princip var dock inte generell, utan det fanns ganska stora variationer. I de fall som landskommuner enligt avtal svarade för brandsläckningen i annan landskommun var det nästan undantagslöst bara fråga om en landskommun. Där emot fanns det städer som kunde ha släckningsavtal med upp till fyra landskommuner.

Efter 1952 års indelningsreform gick det svenska kommunala brandförsvarets utgiftsexpansion in i ett betydligt lugnare skede. De samlade kommunala utgifterna steg betydligt snabbare än utgifterna för brandförsvaret.

De kommunala fallstudierna uppvisar föga förvånande flera olika exempel på organisatoriska förändringar av brandförsvarsorganisationen i de nya kommunala enheterna från och med 1952. Den mest omfattande förändringen skedde i den av fallstudiekommunerna som hade störst folkmängd och areal. Antalet brandkårer, halverades från sex till tre och en brandkår omlokalisades. Beslutet var inte enhälligt och sannolikt rörde det sig om geografiska motsättningar. I en kommun ökade antalet brandkårer från en till två, genom att en reservbrandstyrka uppgraderades till mindre brandkår, utan brandbil. I de övriga tre kommunerna behölls den befintliga brandkårsorganisationen, men i ett av fallen aktualiserades en ändring som utmynnade i en votering i fullmäktige. Oenigheten hade även där en geografisk dimension.

9. FÖRHÖJD BEREDSKAP — FÖRÄNDRINGAR TILL FÖLJD AV 1962 ÅRS LAG

Föreliggande kapitel följer samma disposition som tidigare med en del om den generella/nationella utvecklingen och en om utvecklingen i ett antal kommuner. Avsnittet om den generella utvecklingen ägnas dock Statens Brandinspektion och länsbrandinspektörernas yttranden mindre uppmärksamhet än i samband med införandet av 1944 års brandlag.

Generell utveckling

Med anledning av tillkomsten av ny brandlag och brandstadga utfärdade Statens Brandinspektion i december 1962 ett meddelande som benämndes *Ny brandlagstiftning*. Dokumentet meddelade att nya brandordningar skulle överlämnas till länsstyrelserna senast vid årsskiftet 1964/1965. Enligt Kungl. Maj:ts proposition om ny brandlag hade Statens Brandinspektion fått i uppdrag att utarbeta exempel på brandordningar. Brandinspektionen hade ambitionen att få fram exempel under första kvartalet 1963. Nya brandordningar borde inte upprättas förrän den nya kommunblocksindelningen var mer klar, och länsstyrelsen skulle senast vid månadsskiftet mars/april 1963 överlämna sina slutliga förslag till blockindelning till Kungl. Maj:t. Indelningen i kommunblock kunde ha betydelse för hur samarbetet på brandförsvarets område borde utformas. Andra nyheter var att brandvårn ersatte reservbrandstyrkorna och att brandvårnen inte måste finnas i samtliga kommuner, att skogsbrandförsvaret inte längre fick organiseras separat och att brandsyn skulle utföras av enbart brandbefäl och inte längre omfatta alla slags fastigheter.⁵⁰²

De utlovade exemplen på brandordningar utkom våren 1963. En hel del likheter fanns med normalbrandordningarna från år 1945, men flexibiliteten var något större denna gång. Arbetet hade dessutom gjorts i samråd med tre länsbrandinspektörer samt med stadsförbundet och kommunförbundet. Ett flertal alternativ presenterades. Brandstyrkan kunde utgöras av: egen kommunal brandkår, avtal med annan kommuns brandkår, avtal med annan brandkår, vilket avsåg industribrandkår eller frivillig brandkår. Om avtalen avsåg hela kommunen kunde kommunen befrias från skyldigheten att hålla egen brandkår. Brandstyrkan kunde organiseras med enbart heltidsanställd personal, enbart deltidsanställd personal eller en kombination av heltids- och deltidsanställda. Brandkårer skulle utgå från

⁵⁰² Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1962:8, Ny brandlagstiftning*.

brandstationer, medan brandvörn bara behövde ha materieldepåer, som i allmänhet inte inrymde något fordon, utan bara lättare utrustning. Brandvörn, för bygdebandsläckning och/eller skogsbrandsläckning, skulle upprättas på platser där det ansågs befogat på grundval av de lokala förhållandena, till exempel förekomsten av större skogsområden. I alla kommuner där skogen var av sådan omfattning att större skogsbränder kunde inträffa, borde brandvörn för skogsbrandförsvar finnas upprättat. Det var tillåtet att ha skogsbrandfogdar, men dessa var en del av skogsbrandvärnet och underställda kommunens brandchef.⁵⁰³

Kommunernas utryckningsberedskap skulle i allmänhet delas upp på vaktstyrkor och beredskapsstyrkor. Begreppet insatstid, som var summan av anspänningstid, körtid och angreppstid, måste vara vägledande när kommunens beredskap utformades. Anspänningstiden berodde inte minst på om det var en styrka bestående av heltidsanställd eller deltidsanställd personal. Körtiden hängde samman med avstånd, vägegenskaper och brandfordonens kapacitet. Angreppstiden kunde sättas till en minut om utryckningsstyrkan hade modern utrustning, till exempel tankbil.⁵⁰⁴

Brandinspektionen angav också vilka insatstider som borde gälla för olika typer av bebyggelse. Till grupp I, där insatstiden måste vara 5–10 minuter, räknades äldre brandfarlig stadsbebyggelse, koncentrerad stadscentrumbebyggelse, högghus, sjukhus, större industrier, industriområden, större brandfarligt upplag, hamn och bostadsbebyggelse i 4–8 våningar. För bebyggelse som ingick i den andra gruppen tilläts insatstiden uppgå till 10–20 minuter. Grupp II utgjordes av bostadsbebyggelse med flerfamiljshus lägre än fyra våningar, villor, radhus, kedjehus, större byar och gårdar samt mindre industrier. I grupp III ingick enstaka byggnader, mindre byar och fritidsbebyggelse. Där fick insatstiden vara 20–30 minuter. Lokala förhållanden kunde motivera att längre insatstider ibland fick accepteras framförallt för grupp II och III. Sådana avsteg kunde till exempel göras för skärgårds- och fjällområden, men då var det lämpligt att upprätta brandvörn med passande utrustning. Brandkårer på avlägsna orter kunde annars leda till oskäliga kostnader för berörda kommuner.⁵⁰⁵

Brandinspektionens meddelande innehöll dessutom förslag på vakt- och beredskapsstyrkor, baserade på brandriskerna i utryckningsområdet. Utgångspunkten var att brandkårerna förfogade över modern utrustning som tankbil och slangutläggningsfordon samt vid behov även maskinstege. Fordon skulle också vara utrustade med kommunikationsradio. I utryckningsområden med bebyggelse av grupp I borde minimistyrkan vara 7 till 12 man, medan det i grupp II och III räckte med fem till sju man. De lokala förhållandena kunde emellertid moti-

⁵⁰³ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1963:3, Exempel på brandordningar*.

⁵⁰⁴ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1963:3, Exempel på brandordningar*.

⁵⁰⁵ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1963:3, Exempel på brandordningar*.

vera både större och mindre styrkor, dock inte mindre än tre till fyra man. Det sistnämnda förutsatte att det fanns närliggande brandstationer som relativt snabbt kunde lämna förstärkning. I större kommuner (städer) med endast en brandstation måste även beredskapsstyrkorna bestå av heltidsanställd personal med samma anspänningstid som vaktstyrkan. I medelstora kommuner kunde beredskapsstyrkan utgöras av deltidanställd personal. På mindre orter/kommuner, som huvudsakligen bestod av landsbygd, kunde enbart vaktstyrka vara tillräckligt. Vidare fanns det anvisningar för vilka krav på formell kompetens som måste ställas på kommunernas brandbefäl. Brandcheferna skulle ha: brandingenjörsexamen i större kommuner, brandmästarexamen i medelstora kommuner samt brandbefälkurs A i de minsta kommunerna. De båda förstnämnda kompetenskraven avsåg heltidsbrandchefer, medan den sistnämnde normalt var deltidanställd.⁵⁰⁶

De övriga delarna av brandinspektionens meddelande gällde alarmering, vattenförsörjning vid brandsläckning, sotning, brandförebyggande åtgärder, ansvar vid överträdelser mot bestämmelser i brandordningen samt övergångsbestämmelser.⁵⁰⁷ Då dessa teman är av låg dignitet för mitt syfte går jag inte in på innehållet i dessa skrivelser.

Senare under 1963 utkom brandinspektionen med ett meddelande om avtal. Det skulle ge vägledning vid upprättandet av brandordningarna, där avtalen återges tydligare än i normalbrandordningarna. Den vanligaste avtalsformen var så kallade släckningsavtal, där en kommun antingen åtog sig att utföra brandsläckning i hela eller delar av annan kommun och eller tvärtom, alltså där en kommun överlät brandsläckningen i hela eller delar av den egna kommunen på en grannkommun. För dessa tjänster skulle det utgå ersättning, ofta som en kombination av fast och rörlig ersättning, samt möjligen också ett inledande engångsbelopp. Den rörliga ersättningen var ofta utformad som ersättning för varje utryckning som företogs inom avtalsområdet. En annan form av samverkansavtal uppstod när två eller flera kommuner tecknade avtal om gemensam brandchef och vice brandchef. Även då utgick ersättning mellan kommunerna och avtalen måste redovisas i brandordningarna. Kommuner kunde också ingå avtal med frivillig brandkår eller industribrandkår.⁵⁰⁸

I maj 1965, alltså efter att flertalet brandordningar var fastställda av länsstyrelserna, utfärdade brandinspektionen ett tilläggsmeddelande. Ämnet var denna gång vaktstyrkor och beredskapsstyrkor. Deras dimensionering hade väckt omfattande diskussioner när de nya brandordningarna upprättades, eftersom meddelandet om brandordningar från 1963 varit vagt formulerat på denna punkt. Det nya meddelandet baserades på ingående studier av inträffade bränder och remiss-

⁵⁰⁶ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1963:3, Exempel på brandordningar*.

⁵⁰⁷ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1963:3, Exempel på brandordningar*.

⁵⁰⁸ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1963:10, Brandförsvarsavtal*.

förfarande till bl.a. stadsförbundet och kommunförbundet. Parametrar som togs upp var förekomsten av bränder i bostadshus, särskilt lägenhetsbränder, inverkan av industrialiseringsgrad, bebyggelsens brandfarlighet och förekomst av hamn samt bebyggelsens kulturhistoriska värde. Dessa parametrar ansågs lämpliga för att på matematisk väg räkna fram erforderlig insatsberedskap, d.v.s. hur stora vakt- och beredskapsstyrkor som krävdes samt anspänningstider. Tillämpningen gällde dessutom bara för till folkmängden större kommuner.⁵⁰⁹

För städerna innebar inte 1962 års brandlag några större förändringar, framförallt inte för de som hade yrkes-/heltidsbrandkår. Vissa städer genomförde emellertid smärre reduceringar av sina heltidsanställda utryckningsstyrkor, medan andra hade gjorde utökningar. Två skäl torde främst ha bidragit till att vissa städer genomförde reduceringar. Den fortlöpande arbetstidsförkortningen bidrog för det första till att det behövdes en större samlad personalstyrka för att upprätthålla oförändrad utryckningsstyrka. För det andra ställde inspektionens exempel på brandordningar inte längre samma krav på en enhetlig storlek på utryckningsstyrkorna. En tredje skäl kan ha varit att brandkårens tekniska utrustning förbättrades, vilket medförde lägre krav på utryckningsstyrkornas storlek. Exempel på städer där nya brandordningen innebar en reducerad heltidsstyrka är: Östersund, Härnösand, Söderhamn, Örebro, Nässjö, Borås, Mariestad, Lidköping, Arvika, Solna-Sundbyberg, Katrineholm, Helsingborg, Malmö, Ystad och Trelleborg. I drygt hälften av dessa fall gällde det en minskning från sex till fem man. I minst två fall hade dock reduceringen skett redan före 1965 års brandordning.⁵¹⁰

Utvecklingen var emellertid inte entydig, utan det fanns städer som utökade sina heltidsanställda utryckningsstyrkor under den aktuella perioden. Utöver ökad folkmängd, i några fall extra stor till följd av sammanläggningar med en eller flera grannkommuner, och en än högre grad av industrialisering spelade även nytillkomna eller utökade släckningsavtal med omkringliggande landskommuner ibland en roll. Intäkterna från grannkommunerna för avtalen kunde helt eller delvis finansiera utökningen av den heltidsanställda utryckningsstyrkan. Tillsynsorganen krävde i vissa fall utökningar för att gå med på släckningsavtalen, annars skulle inte brandordningarna fastställas. Bland de städer som utökade sina heltidsanställda utryckningsstyrkor under perioden finns Luleå, Sundsvall, Gävle, Hudiksvall, Falun, Ludvika, Uppsala, Västerås, Karlskoga, Karlskrona, Jönköping, Göteborg, Mölndal, Södertälje och Nacka. Den största utökningen gjordes i Göteborg, där styrkan ökade från 53 man år 1952 till 64 man år 1965. Vid denna tidpunkt stod Göteborg på sin höjdpunkt som industristad.⁵¹¹

Dessutom hade nya yrkesbrandkårer tillkommit i Piteå, Skellefteå (dock avslutad redan 1948), Sandviken, Bollnäs (enbart dagtid), Fagersta, Köping, Arboga (enbart dagtid), Kumla, Nybro, Huskvarna, Värnamo, Vetlanda, Tranås, Ek-

⁵⁰⁹ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1965:7, Vaktstyrka och beredskapsstyrka*.

⁵¹⁰ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵¹¹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

sjö, Skara, Falköping, Mjölby, Ängelholm, Hässleholm, Höganäs och Eslöv. Även här torde det ha varit en kombination av stadens egen expansion, inklusive kommunsammanläggningar, och släckningsavtal med andra kommuner. I flera fall, bl.a. Piteå, Nybro, Värnamo, Vetlanda, Tranås, Skara och Eslöv, var emellertid utryckningsstyrkorna för yrkes-/heltidsbrandkåren så små att de normalt inte kunde agera på egen hand utan att den deltidsanställda personalen kallades in, med undantag för enkla insatser. Den heltidsanställda personalen kunde alltså inte självständigt bemästra en lägenhetsbrand. Allra minst styrka fanns i Piteå, där bara två man fanns i tjänst dygnet runt. Dagtidsstyrkorna i Bollnäs och Arboga var en annan variant av heltidsbrandkår i miniatyr. Oberoende av om det fanns en heltids- eller deltidsanställd utryckningsstyrka var det tämligen sällsynt att städernas samlade vakt- och beredskapsstyrka understeg 10 man. De till folkmängden minsta städerna hade i allmänhet åtta till nio man i utryckningsstyrka. Skanör-Falsterbro höll bara fyra man i beredskap, men hade därutöver samverkansavtal med Trelleborgs stad.⁵¹²

Inte heller köpingarnas brandförsvarsorganisation genomgick några stora förändringar till följd av det nya regelverket från år 1962. Det stora flertalet köpingskommuner hade redan tillämpat beredskap för sina borgarbrandkårer, regelmässigt knutet till ett beredskapsområde och i vissa fall även beredskap inom hörhåll för alarmeringsanordning, så kallad klockberedskap. Antalet köpingar med yrkes-/heltidsbrandkår hade mellan 1952 och 1965 ökat från en till tre. Utöver Sollentuna i Stockholms län hade nu även Täby i Stockholms län och Finspång i Östergötlands län en första utryckningsstyrka med heltidspersonal. Täby köping uppvisade betydande likheter med Sollentuna genom att vara en till folkmängden snabbt växande förortskommun norr om Stockholms stad. Finspång var en starkt industrialiserad tätort.⁵¹³

Det fanns fem köpingskommuner där en industribrandkår enligt avtal svarade för kommunens operativa brandförsvarsuppgifter. Det gällde Lessebo i Kronobergs län, Bromölla i Kristianstads län, samt Munkfors, Storfors och Hammarö i Värmlands län. Sjöbo köping i Malmöhus län hade ännu kvar släckningsavtal med ortens frivilliga brandkår. Två köpingar — Krylbo och Frösö — saknade egen brandkår med beredskap. Krylbo i Kopparbergs län avvecklade sin egen brandkår och ingick ett avtal med Avesta stad. Frösö köping i Jämtlands län hade släckningsavtal med Östersunds stad samt ett brandvärm i köpingens fastlandsdel söder om Storsjön. Furulunds köping i Malmöhus län bildade kommunalförbund tillsammans med Kävlinge köping. Det fanns dock en deltidsanställd brandstyrka placerad i Furulund. I de övriga köpingarna fanns deltidsanställda brandkårer.⁵¹⁴

Det stora flertalet köpingskommuner upprätthöll förhållandevis stora vakt- och beredskapsstyrkor, inte sällan på minst 10 man. Det fanns emellertid också köpingskommuner som fick brandordningar fastställda av länsstyrelserna med

⁵¹² Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵¹³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵¹⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

betydligt mindre styrkor. Här är det uppenbart att länsstyrelserna och deras länsbrandinspektörer inte agerade helt likartat, även om kraven på stora vakt- och beredskapsstyrkor främst ställdes på köpingskommuner med stark industriell prägel. Holmsunds köpingskommun i Västerbottens län, som var uppdelad på två tätorter, Holmsund och Obbala, måste ha en samlad vakt- och beredskapsstyrka på 16 man, fördelad på två brandstationer. Länsbrandinspektören intog nämligen här en hårdför attityd. Andra köpingskommuner med stora utryckningsstyrkor, trots bara en brandstation, var Degerfors och Hällefors i Örebro län, där det på båda orterna hölls 13 man i vakt- och beredskap. Holmsund, Degerfors och Hällefors var alla utpräglade industrikommuner.⁵¹⁵

En kostnadsbesparande åtgärd var annars att teckna avtal med en annan kommun om gemensam beredskapsstyrka. Avstånden mellan brandstationerna kunde dock inte vara alltför långt. Ett exempel är Storviks köping i Gävleborgs län som skrev ett sådant avtal med en angränsande landskommun och därför bara behövde hålla fem man i ständig beredskap. Emmaboda köping, industriort i Kalmar län, hade också fem man i beredskap, men utan att ha ingått något beredskapsavtal.⁵¹⁶

De största förändringarna till följd av 1962 års regelverk inträffade i landskommunerna. Två viktiga förändringar skall lyftas fram. För det första måste alla kommuner upprätthålla en ständig utryckningsberedskap. För det andra utökades väsentligen antalet kommuner som saknade egen brandkår och istället hade släckningsavtal med en eller flera grannkommuner. Kravet att alla landets kommuner måste hålla beredskap följdes emellertid inte riktigt fullt ut, då tre kommuner i Norrbottens län, Tärendö, Junosuando och Karesuando, fick brandordningar fastställda av länsstyrelsen med enbart brandvörn samt deltidsanställda brandchefer och vice brandchefer. En del andra kommuner behöll dock ett brandvörn som komplement till släckningsavtalet.⁵¹⁷

Heltidsanställd utryckningsstyrka fanns i sju landskommuner, varav fem snabbt växande förortskommuner inom Stockholms län och två folkrika kommuner i Norrbottens län. Antalet landskommuner som enbart hade avtal med en frivillig brandkår i kommunen hade reducerats avsevärt och nu var de bara 19. Merparten av dessa kommuner fanns i i Skåne. Exempel på kommuner med enbart frivilliga brandkårer är Björkvik och Västra Rekarne i Södermanlands län, Oppmanna och Vånga i Kristianstads län samt Kågeröd, Teckomatorp, Vollsjö och Löddeköpinge i Malmöhus län. Antalet landskommuner som hade avtal med en industribrandkår hade däremot reducerats obetydligt. Liksom tidigare fanns denna typ av brandförsvar främst kommuner med ett dominerande industriföre-

⁵¹⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵¹⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵¹⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

tag, till exempel Älvkarleby och Söderfors landskommuner i Uppsala län samt Kroppa och Norra Råda landskommuner i Värmlands län.⁵¹⁸

Kravet på att hålla beredskapsstyrkor varierade något mellan länen, där länsbrandinspektörens åsikter i frågan hade en viss betydelse. Göteborgs och Bohus län är ett exempel på ett län med höga krav på beredskapsstyrkor. Bara en ö-kommun med låg folkmängd tilläts att ha färre än åtta man i ständig vakt och beredskap. I Statens brandinspektions exempel på brandordningar angavs att mindre landskommuner, där det fanns möjlighet, att få förstärkning från annan brandkår inom förhållandevis kort tid, bara behövde ha vaktstyrkor på tre till fyra man.⁵¹⁹

De minsta vaktstyrkor som släpptes igenom i brandordningarna var just tre man. Två sådana exempel är Träne kommun i Kristianstads län och Holmöns kommun i Västerbottens län. Den sistnämnda kommunen behandlas mer utförligt i de kommunala exemplen nedan. Landskommuner med hög folkmängd kunde i enstaka fall hålla vakt- och beredskapsstyrkor på runt 25 man. Exempel på landskommuner med mycket stora utryckningsstyrkor är Nordmaling i Västerbottens län, med 24 man fördelade på fyra brandstationer, Tierps landskommun i Uppsala län med 24 man, som utgjordes av tre frivilliga brandkårer, och Visnum i Värmlands län, med 20 man vid tre brandstationer. Visnum tog dock ett radikalt grepp år 1967 och reducerade utryckningsstyrkan från 20 till 3 man vid en kvarvarande brandstation, samt ingick släckningsavtal med Kristinehamns stad. Gällivare kommun i Norrbottens län antog först en brandordning med 29 man i beredskap, fördelat på 5 heltidsanställda och 24 deltidsanställda, på sju brandstationer. Efter ett år fick dock kommunen en ny brandordning antagen, där beredskapen reducerades från 29 till 12 man, vilka fördelades på fem heltids- och sju deltidsanställda. Antal brandstationer reducerades från sju till två, varvid de nedlagda stationerna blev brandvärn.⁵²⁰

De stora reduceringarna efter relativt kort tid i både Gällivare och Visnum indikerar att det fanns kommuner som införde en större utryckningsberedskap än vad som var nödvändigt. En intressant fråga är om statliga myndigheter bör uppmana en kommun att minska sin organisation om den är klart överdimensionerad.

Brandvärnen hade ersatt de tidigare reservbrandstyrkorna, men brandvärnen var inte obligatoriska för alla landets kommuner, vilket varit fallet med reservbrandstyrkorna. Merparten av landets kommuner hade någon form av brandvärn i form av bygdebrandvärn och/eller skogsbrandvärn. Brandvärnens standard varierade i betydande utsträckning. De bäst utrustade värnen förfogade över brandstation, moderna brandfordon, bogserbar motorspruta, larmkläder, tyfonlarm, i vissa fall även rökdykarutrustning och dessutom hölls relativt många årliga övningar. Skillnaden mot en deltidsanställd brandkår låg i att brandvärnets inte upp-

⁵¹⁸ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵¹⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵²⁰ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

rätthöll någon beredskap, vilket innebar att utryckning inte kunde garanteras när larm inkom.⁵²¹

Ett mellanting var brandvörn med lätt utrustning som bärbar motorspruta och brandslang. Den enklaste formen av vörn var personal utan släckningsutrustning. Standarden på brandvärnen går långt ifrån alltid att utläsa i arkivmaterialet från Statens brandinspektion, till exempel brandordningar och årsberättelser från landets kommuner.⁵²²

De högsta kraven på brandvärnen fanns i de tre kommuner i Norrbottens län som bara hade vörn utan släckningsavtal med grannkommuner. Brandvärnen i kommuner som samtidigt hade släckningsavtal med grannkommuner varierade betydligt i kvalitet. De bäst utrustade värnen skötte till betydande del den primära brandsläckningen i kommunen, medan avtalskommunen främst fungerade som en garant för att brandsläckning alltid kunde utföras. I andra fall skötte grannkommunen i princip hela brandförsvaret och kommunens brandvörn kallades bara in vid större insatser.⁵²³

En sammanfattning av kommunernas brandförvarsorganisation år 1965 redovisas i tabellen nedan.

⁵²¹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵²² Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵²³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

Tabell 15 Kommunernas typ av brandförsvår år 1965

Län	Typ av brandförsvårorganisation – brandkår								Totalt
	H	H+D	D	F	I	V	A+V	A	
Stockholms stad	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Stockholms län	0	11	37	0	1	0	1	2	52
Uppsala	0	1	20	1	3	0	0	0	25
Södermanland	1	2	24	2	1	0	5	3	38
Östergötland	0	5	37	0	0	0	2	0	44
Jönköping	0	7	39	0	0	0	2	6	54
Kronoberg	0	1	34	2	1	0	2	1	41
Kalmar	0	4	43	0	0	0	1	1	49
Gotland	0	1	8	0	0	0	0	5	14
Blekinge	0	2	17	0	0	0	2	0	21
Kristianstad	0	3	42	4	1	0	5	2	57
Malmöhus	3	5	45	9	0	0	6	2	70
Halland	0	1	23	2	0	0	3	10	39
Göteborg– Bohus	2	1	29	0	1	0	3	7	43
Älvsborg	0	4	50	0	1	0	2	9	66
Skaraborg	0	5	31	0	0	0	1	19	56
Värmland	1	2	36	0	6	0	1	5	51
Örebro	0	3	24	0	0	0	2	0	29
Västmanland	0	5	17	0	0	0	1	4	27
Kopparberg	0	3	33	0	1	0	5	5	47
Gävleborg	0	5	30	0	2	0	0	1	38
Västernorrland	0	3	28	0	1	0	6	0	38
Jämtland	0	1	32	0	0	0	1	0	34
Västerbotten	0	2	29	0	0	0	0	0	31
Norrbottn	0	5	18	0	0	3	4	0	30
Totalt	8	82	726	20	19	3	55	82	995

H = Heltidsanställd styrka.

H+D = Heltids- och deltidanställd styrka.

D = Deltidsanställd styrka.

F = Frivillig brandkår med avtal med kommunen.

I = Industribrandkår med avtal med kommunen.

V = Brandvårn.

A+V = Avtal med annan kommuns brandkår samt eget brandvårn.

A = Avtal med annan kommuns brandkår.

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

Slutsatsen är att kommuner med enbart deltidbrandkårer fortfarande utgjorde huvuddelen av det svenska brandförsvaret, även om andelen sedan år 1952 minskat från 77 till 73 procent av alla kommuner. Än större var redueringen för

kommuner med avtal med frivillig brandkår. Kommuner som hade tillgång till både heltids- och deltidsanställda utryckningsstyrkor hade däremot ökat, från 60 kommuner 1952 till 90 kommuner 1965, eller från sex till nio procent. Andelen kommuner som saknade egen utryckningsstyrka, men upprättat avtal med en eller flera grannkommuner steg från 8 procent år 1952 till 14 procent år 1965. I nästan 40 procent av dessa kommuner fanns brandvärm, av högst varierad standard. Andelen kommuner som hade avtal med en industribrandkår uppgick, liksom år 1952, till två procent.

Folkmängdens betydelse för valet av brandkår framgår av följande tabell.

Tabell 16 Fördelning mellan heltidsbrandkår och övriga brandkårstyper utifrån folkmängden efter införandet av 1962 års brandlag

Folkmängd 1965	Kommuntyp						Totalt		
	Stad		Köping		Landsk.		H	Ö	Alla
	H	Ö	H	Ö	H	Ö			
0-9999	6	40	0	84	0	743	6	867	873
10000-11999	5	7	0	5	0	7	5	19	24
12000-14999	7	3	0	3	3	7	10	13	23
15000-19999	17	2	1	0	1	2	19	4	23
20000-29999	18	1	1	0	1	1	20	2	22
30000-49999	12	0	1	0	2	0	15	0	15
50000-99999	12	0	0	0	0	0	12	0	12
100000-	3	0	0	0	0	0	3	0	3
Totalt	80	53	3	92	7	760	90	905	995

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. *Årsbok för Sveriges kommuner 1965*.

H = Heltidsanställd styrka.

Ö = Övriga brandkårstyper samt avtal med grannkommuner.

Tabellen visar att i kommuner med över 15 000 invånare var det ganska ovanligt att kommunerna saknade heltidsanställd utryckningsstyrka, oberoende av kommuntyp. I gruppen städer med mellan 10 000 och 12 000 invånare hade nästan hälften heltidsanställd utryckningsstyrka. Sex städer med under 10 000 invånare hade heltidsanställd utryckningsstyrka. Den största staden utan egen heltidsbrandkår var, liksom 1952, Sundbyberg nu med 27 802 invånare, men här fortsatte kommunalförbundet med Solna stad. Sundbyberg hade därigenom tillgång till en heltidsanställd utryckningsstyrka med kort insatstid. Enköping och Varberg hade över 15 000 invånare, men saknade heltidsbrandkår. Enköping var en industristad, varför det är förvånande att det inte fanns någon första utrycknings-

styrka med heltidspersonal.⁵²⁴ Vidare hade Oxelösund, Falkenberg och Boden mellan 12 000 och 15 000 invånare. Oxelösund var en starkt industrialiserad ort, medan Boden främst var en garnisonsstad med mer begränsad industriell verksamhet. Falkenberg intog en mellanställning i fråga om industrialisering.

Tre landskommuner med över 15 000 invånare saknade heltidsbrandkår. Störst var Skellefteå landskommun i Västerbottens län med 20 789 invånare, men där var befolkningen uppdelad på ett flertal olika tätorter och dessutom var en kommunsammanläggning med Skellefteå stad nära förestående, och kom till stånd 1967. Näst största landskommun utan heltidsbrandkår var Partille i Göteborgs och Bohus län med 19 584 invånare. Kommunen var starkt industrialiserad. Den tredje kommunen med över 15 000 invånare var Själevad i Västernorrlands län. Där bildades kommunalförbund med Örnsköldsviks stad, varvid kommunen fick tillgång till en heltidsbrandkår. Ingen köping med över 15 000 invånare saknade heltidsbrandkår.

De sex städer som hade heltidsbrandkår, trots en folkmängd under 10 000 invånare, var Eksjö, Vetlanda, Nybro, Höganäs, Skara och Piteå. Fyra av dessa hade mellan 9000 och 10 000 invånare. Dessutom var de heltidsanställda vaktstyrkorna högst tre man, varför de i regel inte kunde agera utan hjälp av deltidspersonalen. Eksjö var, liksom Boden, en garnisonsstad.

Folkmängden är den viktigaste parametern för att förklara förekomsten av heltidsstyrkor. Avtal med omkringliggande landskommuner, vilket medförde att släckningsområdet hade en högre folkmängd än staden, är en annan faktor att ta hänsyn till. Skara hade utöver sina egna 9496 invånare ansvar för två landskommuner med tillsammans 6320 invånare. Det innebar en total folkmängd på 15 816 invånare. Även Nybro, Vetlanda och Eksjö städers brandkårer ansvarade brandsläckning i hela eller delar av en omkringliggande landskommun.

Det totala antalet brandstationer i landet redovisas i tabellen nedan.

Tabell 17 Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter införandet av 1962 års brandlag

Typ av brandkår	Antal	Procent
Heltids-/Heltids- och deltidbrandkår	107	10
Deltidsbrandkår	949	85
Frivillig brandkår	33	3
Industribrandkår	23	2
Totalt	1112	100

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁵²⁴ År 1967 hade Enköpings fyra heltidsanställda i dagtjänst, inklusive brandchef och vice brandchef. Detta noterades vid en skolbrand med fem dödsoffer i januari 1967. Branden inträffade dagtid, då den heltidsanställda personalen var i tjänst. *Brandförsvar nr 3/1967*.

Antalet kommunala brandstationer uppgick till totalt 1112, vilket var en reducering med 501stycken, eller 31 procent. Nedgången var ett resultat av successiva förändringar under perioden 1952–1964 samt av de förändringar som genomfördes i direkt anslutning till att nya brandordningar upprättades 1964–1965. Det var inte ovanligt att brandkårer som avvecklades precis i anslutning till de nya brandordningarna övergick till bygdebrandvårn utrustat med brandfordon, så kallat motoriserat brandvårn. Alla typer av brandstationer utom de med heltidsanställd personal hade blivit färre. Den procentuellt största minskningen drabbade brandstationer för frivilliga brandkårer, som reducerades med hela 84 procent. Dessa tidigare frivilliga brandkårer hade försvunnit på tre olika sätt. Vissa kommunaliserade till deltidsanställda brandkårer, medan andra övergick till att bli brandvårn. Slutligen hade en del frivilliga brandkårer helt avvecklats. Antalet brandstationer med deltidsanställd personal hade endast minskat med 26 procent och en del av dessa kvarstod också i det kommunala brandförsvaret som brandvårn.

Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i respektive län redovisas i följande tabell.

Tabell 18 Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter tillkomsten av 1962 års brandlag

Län	Genomsnitt	Län	Genomsnitt
Stockholms stad	8,0	Göteborg och Bohus	1,4
Stockholms län	1,1	Älvsborg	1,0
Uppsala	1,5	Skaraborg	0,6
Södermanland	0,9	Värmland	1,1
Östergötland	1,2	Örebro	1,5
Jönköping	1,0	Västmanland	0,9
Kronoberg	1,0	Kopparberg	1,1
Kalmar	1,4	Gävleborg	1,2
Gotland	0,6	Västernorrland	0,8
Blekinge	1,1	Jämtland	1,2
Kristianstad	1,0	Västerbotten	2,2
Malmöhus	1,1	Norrbotten	1,2
Halland	0,7	Hela landet	1,1

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun hade i förhållande till år 1952 minskat från 1,6 till 1,1. De största reduceringarna i absoluta tal hade ägt rum i Norrbottens, Jämtlands och Gotlands län. I det sistnämnda länet berodde minskningen på en strukturell förändring genom att alla 14 kommunerna i länet bildat ett kommunalförbund för brandförsvaret, varvid fem landskommuner blivit utan brandkår. Minskningarna i Norrbottens och Jämtlands län berodde delvis på att små brandkårsenheter övergått till att vara brandvårn. I Norrbottens län hade också flera kommuner avvecklat sin brandkår och ingått släckningsavtal

med grannkommuner. Vidare hade tre landskommuner fått tillåtelse att enbart ha brandvärn, trots avsaknad av släckningsavtal. Nedgången i Norrbottens län kan utifrån de geografiska förhållandena i länet ses som förvånansvärt stor. I Hallands och Skaraborgs län, som år 1952 hade haft det lägsta genomsnittliga antalet brandkårer per kommun, hade få reduceringar genomförts. De lägsta värdena uppvisade Gotlands, Hallands och Skaraborgs län.

Kommunala exempel

I detta kapitel ingår sammanlagt åtta kommunala exempel, uppdelade på två städer och sex landskommuner. Sex av de åtta kommunerna är belägna i Kronobergs och Kalmar län, medan de två finns i Älvsborgs och Västerbottens län.

Växjö

I Kronobergs län hade länsstyrelsen på sommaren 1964 gått ut med ett cirkulär för handläggningen av kommunernas brandordningar. Det första steget var att brandstyrelsen, i samråd med länsbrandinspektören, upprättade och godkände ett förslag till brandordning. Sedan skulle förslaget lämnas till kommunalnämnden/drätselkammaren för godkännande. Det tredje steget innebar att förslaget skickades till länsstyrelsen för förhandsgranskning. Därefter behandlades ärendet av fullmäktige innan länsstyrelsen slutligen fastställde brandordningen.⁵²⁵

Växjö stads brandstyrelse behandlade i augusti 1964 ett utkast till brandordning som tagits fram av brandchefen, tillika länsbrandinspektören. Brandkårens befintliga personalorganisation var på ett absolut minimum. Brandchefen fick till nästa sammanträde i uppdrag att upprätta ett komplett förslag till ny brandordning.⁵²⁶ Förslaget skickades därefter på remiss till Statens brandinspektion.⁵²⁷ Brandinspektionen hade inte några invändningar mot det inlämnade förslaget.⁵²⁸

Brandstyrelsen godkände förslaget till brandordning vid ett möte i oktober 1964 och beslöt att överlämna det till fullmäktige för antagande. Dessförinnan måste dock formella avtal om brandvärn ingås med S:t Sigfrids sjukhus och Kungl. Kronobergs regemente. Enligt förslaget bestod heltidspersonalen av 20 man och deltidspersonalen av 22 man. Den heltidsanställda vaktstyrkan uppgick till sju man och den deltidspersonalen beredskapsstyrkan var också sju man stark och med sju minuters anspänningstid. Den gamla brandordningen angav att den heltidsanställda vaktstyrkan skulle bestå av minst sex man. I brandordningen in-

⁵²⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1964-10-09, § 52, med tillhörande bilaga: Cirkulär från länsstyrelsen till stadsfullmäktige i länets städer samt kommunalfullmäktige i länets köpingar och landskommuner 1964-07-01.

⁵²⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1964-08-25, § 48.

⁵²⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1964-10-09, § 52, med tillhörande bilaga: Brandchefens skrivelse till Statens brandinspektion angående ny brandordning 1964-09-04.

⁵²⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1964-10-09, § 52, med tillhörande bilaga: Statens brandinspektionens skrivelse beträffande förslag till ny brandordning för Växjö stad, diarienummer 774/64.

gick avtal med Rottne kommun för Gårdsby församling, med Östra Torsås kommun för förutvarande Hemmesjö kommun och huvuddelen av tidigare Tegnaby kommun, med Mellersta Kinnevalds kommun för Dänningelanda och Tävelsås församlingar samt med Bergunda kommun för Bergunda och Öjaby församlingar och en mindre del av Öja församling.⁵²⁹ Det sistnämnda avtalet behandlade brandstyrelsen vid samma möte som brandordningen. Växjö stad fick 23 000 kronor årligen för sitt åtagande.⁵³⁰

Vid stadsfullmäktiges sammanträde i november 1964 godkändes avtalet med Bergunda landskommun och det tidigare nämnda avtalet med S:t Sigfrids sjukhus om att sjukhusets brandkår utgjorde ett kommunalt brandvärn.⁵³¹ Förslaget till brandordning antogs av fullmäktige i december 1964. Dessförinnan hade brandordningen förhandsgranskats av länsstyrelsen utan anmärkning.⁵³²

Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i januari 1965.⁵³³ Med tanke på att både brandinspektionen och länsstyrelsen förhandsgranskat förslaget till brandordning var det följdriktigt att länsstyrelsen fastställde brandordningen ungefär en månad efter att stadsfullmäktige antagit den. Smidigheten i processen blev inte heller sämre av att stadens brandchef också var länsbrandinspektör.

Under 1968 gjordes en mindre förändring av Växjö stads brandordning. Åtgärden var betingad av att släckningsavtalet med Östra Torsås kommun skrevs om till att omfatta hela kommunen, varvid brandkåren i Ingelstad ombildades till ett brandvärn. Avtalet var utformat så att Växjö stads brandstyrelse hade det samlade ansvaret för brandförsvaret i Östra Torsås kommun. Brandvärnets i Ingelstad var därmed avlönat av Växjö stads brandstyrelse och finansierades genom den ersättning på 40 000 kronor som Östra Torsås kommun årligen betalade till staden. Fullmäktige tog beslut i frågan i augusti 1968.⁵³⁴ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i oktober 1968.⁵³⁵

Kostnadsutvecklingen för brandförsvaret 1964–1970 anges i tabellen nedan.

⁵²⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1964-10-09, § 52, med tillhörande bilagor: Förslag till brandordning för Växjö stad och brandstyrelsens skrivelse till stadsfullmäktige beträffande ny brandordning för Växjö stad 1964-10-09.

⁵³⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1964-10-09, § 51, med tillhörande bilaga: Släckningsavtal mellan Växjö stad och Bergunda landskommun 1964-09-21.

⁵³¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1964-11-27, §§ 295–296.

⁵³² Växjö kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Växjö stad 1964-12-22, § 317, med tillhörande handlingar nr 44 1964.

⁵³³ Växjö stadsbibliotek: Kronobergs läns allmänna kungörelser, landskansliet, nr 42, 1965-02-23: Brandordning för Växjö stad, fastställd av länsstyrelsen 1965-01-20.

⁵³⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1967-01-25, § 6, 1967-02-23, § 9, 1967-06-19, § 35, 1968-01-22, § 3, 1968-03-04, § 17, 1968-04-01, § 29, 1968-05-06, § 37, 1968-06-17, § 45. Bilaga till brandstyrelsen protokoll 1968-01-22, § 3: Brandstyrelsens skrivelse till Växjö stadsfullmäktige 1968-07-31. Protokoll Växjö stadsfullmäktige 1968-08-29, §§ 187–188.

⁵³⁵ Växjö stadsbibliotek: Kronobergs läns allmänna kungörelser, landskansliet, nr 124, 1968-10-08: Ändring av brandordning för Växjö stad, fastställd av länsstyrelsen 1968-09-20.

Tabell 19 Kostnadsutveckling för Växjö stads brandförsvaret 1964–1970 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1964	826,5	54,2	772,3	---	64,8
1965	920,5	82,3	838,3	+ 9	40,8
1966	1019,4	90,1	929,3	+ 11	65,5
1967	1089,4	107,6	981,8	+ 6	52,7
1968	1248,6	116,6	1132,0	+ 15	12,7
1969	1510,0	263,3	1246,7	+ 10	63,2
1970	1650,3	303,5	1346,8	+ 8	190,2

Källa: Växjö kommunarkiv: Växjö stadsfullmäktiges handlingar 1965–1970: Berättelse över drätselkammarens verksamhet 1964–1969. Sammandrag av Växjö stads räkenskaper för år 1970.

Mellan 1964 och 1970 ökade nettodriftskostnaderna för brandförsvaret med 74 procent. Ökningen var förhållandevis jämn mellan åren. Staden hade med undantag för år 1968 relativt höga nettokapitalutgifter, vilket avsåg investeringar, bl.a. nya brandfordon.

Eftersom det aldrig var fråga om några neddragningar av verksamheten i samband med att Växjö stad 1965 antog ny brandordning och gjorde en mindre ändring år 1968 togs samtliga beslut i full politisk konsensus.

Bergunda

Vid brandstyrelsens sammanträde i juni 1963 medverkade länsbrandinspektören och informerade om hur kommunernas brandförsvaret kunde organiseras i de blivande kommunblocken.⁵³⁶ Även om det inte framgår av protokollet diskuterades tydligen ett eventuellt släckningsavtal med Växjö stad för hela kommunen. Detta framkom nämligen vid brandstyrelsens sammanträde i oktober 1963, då Växjö stads brandstyrelse hade lämnat en prisuppgift på 20 öre per skattekrona för ett avtal på fem år. Om ett längre avtal önskades krävdes dock indexuppräknings. Brandstyrelsen i Bergunda kommun var inte beredd att godta dessa avtalsvillkor, då det var billigare att hålla egen brandkår.⁵³⁷ Inför samma möte hade brandstyrelsen kontaktat länsbrandinspektören för synpunkter om brandstyrkans storlek. Inspektören hade angett att brandkåren måste bestå av totalt 15 man, därav tre befäl, under förutsättning att en slangutläggningsjeep inköptes. Ett sådant fordon kostade runt 25 000 kronor.⁵³⁸

När brandstyrelsen sammanträdde i mars 1964 diskuterades brandstyrkans framtida organisation. Betänkligheter fanns huruvida man kunde rekrytera lämplig personal i framtiden. Brandstyrelsen beslöt att göra en ny förfrågan hos Växjö

⁵³⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1963-06-11, information utan att ärendet hade någon paragraf i protokollet.

⁵³⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1963-10-08, § 27.

⁵³⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1963-10-08, § 28.

stads brandstyrelse om kostnader för ett släckningsavtal som gällde måndag till fredag mellan klockan sju och sjutton. Till Alvesta brandstyrelse ställdes en förfrågan om ett släckningsavtal för Öja församling.⁵³⁹

I augusti 1964 behandlade brandstyrelsen ett förslag som innebar att inleda förhandlingar med Växjö stad om släckningsavtal för hela kommunen. De befintliga brandkåren i Öjaby och Gemla föreslogs bli ombildade till brandvårn om 10 man vardera. Därutöver behövdes ett enklare utryckningsfordon till brandvårnet i Gemla, för en utgift på cirka 14 000 kronor. Motivet till att ingå avtal med Växjö stad var främst de ökade krav som numera ställdes på brandkåren och svårigheter att kunna rekrytera brandpersonal som hade möjlighet att upprätthålla utryckningsberedskap.⁵⁴⁰

I september 1964 behandlade brandstyrelsen två alternativa förslag till ny brandförsvarsorganisation. Enligt det första alternativet borde Öjaby brandkår behållas, vilket medförde driftutgifter på 49 600 kronor och kapitalutgifter på 61 800 kronor, totalt 111 400 kronor. Det andra alternativet innebar att kommunens egen brandkår avvecklades och att släckningsavtal slöts med Växjö stad. En sådan lösning medförde driftutgifter på 68 000 kronor och kapitalutgifter på 15 000 kronor, alltså en total utgift på 83 000 kronor. Avgiften till Växjö stad var upptagen till 44 000 kronor. I det andra alternativet ingick ett brandvårn i Gemla, där kapitalutgiften avsåg inköp av ett enklare utryckningsfordon till brandvårnet.⁵⁴¹

Redan i slutet av samma månad hade styrelsen ett nytt sammanträde. Då godkändes preliminära släckningsavtal med Växjö stad och Alvesta köping. Avtalen överlämnades till fullmäktige för beslut. Ett förslaget till ny brandordning lämnades till kommunalnämnden för vidare handläggning. Enligt detta förslag skulle Växjö stads brandkår svara för brandsläckningen i Öjaby och Bergunda församlingar samt i en mindre del av Öja församling, medan Alvesta köpings brandkår ansvarade för brandsläckningen i huvuddelen av Öja församling. Det fanns inte något brandvårn inom kommunen inskrivet i förslaget till brandordning. Ett reviderat förslag till utgifts- och inkomststat för år 1965 godkändes samtidigt. Driftutgifterna uppgick till 50 500 kronor, varav 35 000 kronor gick till avtalen med Växjö stad och Alvesta köping. Budgeten inkluderade ett brandvårn i Gemla, för vilket avsattes 15 000 kronor i kapitalutgifter till inköp av utryckningsfordon. Under förutsättning att fullmäktige godkände brandstyrelsens olika förslag skulle alla deltidsanställda brandmän i kommunen sägas upp från årsskiftet 1964/1965.⁵⁴²

Kommunalfullmäktige behandlade förslagen till släckningsavtal i slutet av september 1964. Avtalen godkändes och det uppdrogs åt brandstyrelsen att verkställa beslutet. Något beslut om att avveckla kommunens egna brandkårer togs

⁵³⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1964-03-12, § 2.

⁵⁴⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1964-08-03, § 6.

⁵⁴¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1964-09-15, § 12, med bilaga 1, Förslag till utgifts- och inkomststat för Bergunda brandförsvar år 1965.

⁵⁴² Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1964-09-24, §§ 16–19, med bilaga: Förslag till brandordning för Bergunda kommun, och bilaga 2: Kompletterat förslag till utgifts- och inkomststat för Bergunda brandförsvar år 1965, efter uppgjorda släckningsavtal.

dock inte. Kommunalnämnden fick i uppdrag att utreda en eventuell avveckling av brandkåren.⁵⁴³ I oktober 1964 beslöt fullmäktige med hänvisning till ingångna släckningsavtal uppdraga åt brandstyrelsen att undersöka om befintlig brandmateriel kunde användas av industrier för att ordna lokala brandvärn. Man beslöt dessutom att anslå 1500 kronor till avtackning av brandkårens personal.⁵⁴⁴

Uppenbarligen hade länsstyrelsen gjort någon form av förhandsgranskning av brandstyrelsens förslag till brandordning, då brandstyrelsen i december 1964 beslöt företa mindre justeringar av förslaget. Brandstyrelsen beslöt att materielen i Gemla fick disponeras av Gemla Hantverks- och industriförening. Brandstationen i Öjaby skulle ställas under fastighetsnämndens förvaltning, medan brandbilen överfördes till vattenverksstyrelsen. Bilen kunde disponeras av en eventuell frivillig brandkår. Brandkårens kamratförening fick i uppdrag att anordna avtackning av brandpersonalen.⁵⁴⁵

Kommunalfullmäktige antog vid sitt sammanträde i december 1964 den nya brandordningen, som därefter överlämnades till länsstyrelsen för fastställande. Släckningsavtalen översändes också till länsstyrelsen.⁵⁴⁶ Länsstyrelsen fastställde i januari 1965 den nya brandordningen, som gällde från och med i mars 1965.⁵⁴⁷

Vid brandstyrelsens möte i juli 1965 beslöts att en träindustri fick disponera delar av Öjaby brandkårs materiel, medan den resterande delen av utrustningen blev kvar i brandstationen. Tidpunkten för den avslutande festen för personalen bestämdes till sensommaren 1965.⁵⁴⁸ I slutet av 1966 beslöt fullmäktige att avyttra den kvarvarande materielen.⁵⁴⁹ Brandstyrelsen hade inte haft några invändningar i frågan.⁵⁵⁰

Kostnadsutvecklingen för kommunens brandförsvar 1964–1970 framgår av tabellen nedan.

⁵⁴³ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1964-09-28, §§ 116–117.

⁵⁴⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1964-10-29, § 140.

⁵⁴⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1964-12-16, §§ 24, 25 och 27.

⁵⁴⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1964-12-21, § 178.

⁵⁴⁷ Växjö stadsbibliotek: Kronobergs läns allmänna kungörelser, landskansliet, nr 25, 1965-02-23: Brandordning för Bergunda kommun, fastställd av länsstyrelsen 1965-01-20.

⁵⁴⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1965-07-05, § 2.

⁵⁴⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Bergunda landskommun 1966-11-28, § 150.

⁵⁵⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Bergunda landskommun 1966-10-21, §§ 8–10.

Tabell 20 Kostnadsutveckling för Bergunda kommuns brandförsvar 1964–1970 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1964	46,7	5,4	41,3	---	0
1965	50,8	2,2	48,6	+ 18	1,2
1966	44,9	0,5	44,4	- 9	0
1967	47,2	3,7	43,5	-2	0
1968	41,6	0	41,6	- 4	0
1969	42,0	0	42,0	+ 1	0
1970	48,8	0,3	48,5	+ 15	0

Källa: Växjö kommunarkiv: Bergunda kommunalnämnd, Huvudbok 1964–1970.

Mellan 1964 och 1970 steg nettodriftskostnaderna för brandförsvaret med 17 procent. Släckningsavtalen med Växjö stad och Alvesta köping 1964 medförde tämligen gynnsamma ekonomiska konsekvenser.

Bergunda kommuns beslut om att avveckla det egna brandförsvaret och istället ingå släckningsavtal med Växjö stad och Alvesta köping fattades i full politiskt samförstånd. Det finns tre troliga bidragande orsaker till att så blev fallet. För det första farhågor om svårigheter att upprätthålla en ständig utryckningsberedskap vid brandkåren i Öjaby under framförallt dagtid. Öjaby tätort utvecklades alltmer till en förort till Växjö stad och en betydande del av den förvärvsarbete manliga befolkningen hade sina arbetsplatser utanför den egna kommunen, framförallt i staden. Vid beslutet om nedläggning var även kommunblocksindelningen klar, varför vetskapen om en sammanläggning med Växjö stad i framtiden sannolikt kan ha beaktats i frågan. För det andra togs beslut om att avveckla kommunens båda brandkårer samtidigt, även den mindre brandkåren i Gemla. Därför undanröjdes risken för en geografisk konflikt. För det tredje var avståndet mellan Växjö stad och Öjaby förhållandevis kort, varför Växjö heltidsbrandkårs insattid bara var något längre än för Öjabys deltidbrandkår.

Ur serviceavseende hade förändringen ingen större betydelse för Öjabys invånare. Konsekvenserna för Gemla samhälle var större, men då Gemla brandkår saknat eget brandfordon, hade utryckningarna sannolikt ändå fördröjts något, och Alvesta brandkårs insattid till Gemla var inte så mycket längre än för den egna brandkåren.

Eftersom det inte förekom några politiska konflikter vid besluten om att lägga ned kommunens brandkårer och inte heller brandpersonalen tycks ha framfört några större protester var lokalpressens bevakning av frågan mycket begränsad. Den inskränktes till att besluten nämndes som en liten del av notisen från fullmäktiges sammanträden.⁵⁵¹

⁵⁵¹ Smålandsposten 1964-09-29 och 1964-12-22 och Kronobergaren 1964-09-29 och 1964-12-22.

Östra Torsås

Brandstyrelsen diskuterade frågan om ny brandordning redan under hösten 1963, men frågan bordlades eftersom länsbrandinspektören hade för avsikt att hålla ett möte i frågan.⁵⁵² Vid brandstyrelsens sammanträde i september 1964 redovisades ett förslag till brandordning, som godkändes utan några ändringar. En skillnad i förhållande till den befintliga brandordningen var att det inte längre var möjligt att ha vice brandchefer i Hemmesjö respektive Tegnaby. Istället skulle det finnas två vice brandchefer i Ingelstad. Släckningsavtalet med Växjö stad avsåg bara Hemmesjö socken, medan kommunens egen brandkår svarade för Östra Torsås och Tegnaby. Enligt brandordningsförslaget skulle kommunen ha en brandstation i Ingelstads samhälle, med en total personalstyrka på 15 man, inklusive brandchef och vice brandchefer. Utryckningsstyrkan skulle uppgå till fyra man, med en anspänningstid på åtta minuter. Utryckningsstyrkan hade därtills bestått av fem man, men tillsynsmyndigheten accepterade en styrka på fyra man under förutsättning att kommunikationsradio inmonterades i brandbilen.⁵⁵³

Fullmäktige godkände i oktober 1964, utan någon debatt, brandstyrelsens förslag till brandordning.⁵⁵⁴ Länsstyrelsens handläggning av frågan gick snabbt och den nya brandordningen fastställdes i december 1964.⁵⁵⁵

Brandstyrelsen beslöt i februari 1965 meddela Växjös brandstyrelse att släckningsavtalet med staden nu bara gällde Hemmesjö socken, och kommunens egen brandkår i Ingelstad övertog ansvaret för hela Tegnaby socken.⁵⁵⁶

Under hösten 1966 ingicks det nya centrala löneavtal för den deltidsanställda brandpersonalen. Vid brandstyrelsens sammanträde i december 1966 visade det sig att det budgetförslag som tidigare upprättats för år 1967 inte skulle hålla. De nya löneavtalen, med höjningar på runt 300 procent, hade medfört ökade utgifter med 27 000 kronor. Det tidigare budgetförslaget slutade på 38 000 kronor, medan det reviderade omslöt 64 000 kronor. Brandstyrelsen begärde därför ett tilläggsanslag från kommunalfullmäktige på 27 000 kronor för år 1967. Vid samma möte behandlade brandstyrelsen ett förslag från kommunalnämnden om att brandstyrelsen borde begära prisuppgift av Växjö stad för ett släckningsavtal som omfattade hela kommunen. Ordföranden i brandstyrelsen hade dock redan gjort en sådan förfrågan. Även de övriga ledamöterna i brandstyrelsen fann det lämpligt att kontakta Växjö stad, men att även andra aspekter än de rent ekonomiska måste beaktas.⁵⁵⁷

När brandstyrelsen sammanträdde i april 1967 hade Växjö stad lämnat anbud på ett avtal för hela kommunen som uppgick till 45 000 kronor i fasta utgifter,

⁵⁵² Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1963-09-10, § 16.

⁵⁵³ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1964-09-24, §§ 8 och 12–13.

⁵⁵⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1964-10-30, § 51.

⁵⁵⁵ Växjö stadsbibliotek: Kronobergs läns allmänna kungörelser, landskansliet, nr 45, 1965-02-23: Brandordning för Östra Torsås kommun, fastställd av länsstyrelsen 1964-12-16.

⁵⁵⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1965-02-05, § 9.

⁵⁵⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1966-09-21, § 15, och 1966-12-27, §§ 20–22.

men därutöver tillkom rörliga utgifter på mellan 5000 och 10 000 kronor. Dessutom skulle staden utan kostnad få överta brandkårens utrustning som var värd över 50 000 kronor. Även om kommunens egna utgifter för 1968 beräknades bli 70 000 kronor innebar avtalet med staden en begränsad besparing. Mot detta måste ställas att servicenivån inom Östra Torsås församling skulle bli avsevärt sämre, då det tog runt 30 minuter innan Växjö brandkår var på plats. Länsbrandinspektören, tillika brandchefen i Växjö stad, hade upplyst om att brandkåren i Ingelstad sannolikt skulle avvecklas när Växjö kommunblock lades samman, vilket antagligen skedde 1971. I brandstyrelsens protokoll antecknades därför: ”Under sådana omständigheter betyder det mindre om den lägges ner nu, eller då”. Brandstyrelsen föreslog fullmäktige att i första hand försöka reducera stadens ersättningsanspråk genom nya förhandlingar. Om nedsättning kunde nås, tillstyrkte brandstyrelsen avtal med Växjö stad för hela kommunen från och med 1968.⁵⁵⁸

Resultatet av de förnyade förhandlingarna med Växjö stad redovisades vid brandstyrelsens sammanträde i september 1967. Staden hade nu lagt ett bud på 40 000 kronor, innefattande alla utgifter, inklusive utryckningar. I uppgårelsen ingick bl.a. att Växjö stad övertog all utrustning från brandkåren i Ingelstad, och att brandchefen och vice brandchefen i staden övertog motsvarande funktioner inom Östra Torsås landskommun. Avtalet innebar att kommunens utgifter under 1968 kunde reduceras från 70 000 till 40 000 kronor, vilket var en besparing på 43 procent. Därutöver fanns det andra motiv som talade för att ingå avtalet, bl.a. att brandkåren i Ingelstad skulle nedläggas vid kommunsammanläggningen, att det inte fanns någon riktig brandstation i Ingelstad och att det fanns behov av att inköpa ytterligare ett brandfordon. För att avhjälpa de två sistnämnda bristerna krävdes kapitalutgifter på 150 000–200 000 kronor. Brandstyrelsen föreslog fullmäktige att överlåta brandförsvaret till Växjö stad från år 1968.⁵⁵⁹

Kommunalfullmäktige behandlade ärendet första gången i oktober 1967. Kommunalnämnden hade föreslagit fullmäktige att ansluta sig till det förslag som brandstyrelsen lagt fram. Vid fullmäktiges möte yrkade tre ledamöter, som representerade socialdemokraterna, återremiss av ärendet till brandstyrelsen för att ta fram alternativa förslag till en total avveckling av brandkåren i Ingelstad, till exempel brandvärn. Frågan gick till votering och vid denna fick kommunalnämndens förslag om avveckling 8 röster, yrkandet om återremiss erhöll 13 röster, medan 6 ledamöter avstod från att rösta. Frågan hade sålunda blivit återremitterad till brandstyrelsen.⁵⁶⁰

Utifrån ledamöternas partitillhörighet utföll rösterna enligt tabellen nedan.

⁵⁵⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1967-04-12, § 4.

⁵⁵⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1967-09-19, § 8.

⁵⁶⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1967-10-27, § 101.

Tabell 21 Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvorsorganisation 1967-10-27

Parti	För KN-förslag	För återremiss	Avstår	Frånvarande	Totalt
C	5	1	2	1	9
H	2	1	1	1	5
Fp	0	1	2	0	3
S	0	10	1	0	11
Vpk	1	0	0	1	2
Totalt	8	13	6	3	30

Källa: Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1967-10-27, § 101.

Tabellen visar att det var de socialdemokratiska fullmäktigeledamöternas starka anslutning till kravet på återremiss som fällde avgörandet. De tre borgerliga partierna uppvisade en betydligt svagare partidisciplin. Fem borgerliga ledamöter avstod till exempel från att rösta.

Utifrån ledamöternas bostadsort utföll rösterna enligt tabellen nedan.

Tabell 22 Röstfördelning utifrån ledamöternas bostadsort vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvorsorganisation 1967-10-27

Bostadsort	För KN-förslag	För återremiss	Avstår	Frånvarande	Totalt
Ingelstad	0	8	1	0	9
Östra Torsås i övrigt	1	1	1	2	5
Tegnaby	4	0	1	1	6
Hemmesjö	3	4	3	0	10
Totalt	8	13	6	3	30

Källa: Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1967-10-27, § 101.

Det fanns en ganska tydlig geografisk dimension i omröstningen. Ingen fullmäktigeledamot som var bosatt i Ingelstad röstade för kommunalnämndens nedläggningsförslag och bara en ledamot som bodde i Östra Torsås församling i övrigt stödde kommunalnämndens förslag. Det var istället borgerliga fullmäktigeledamöter från Hemmesjö och Tegnaby, vilka låg närmare Växjö stad, som röstade för kommunalnämndens förslag.

Ärendet återkom på brandstyrelsens bord i november 1967. Inför sammanträdet hade den deltidsanställda brandpersonalen i Ingelstad träffat brandchefen i Växjö för att diskutera löne-/arvodesfrågor för ett eventuellt brandvärn i Ingelstad. Personalen hade krävt 1000 kronor i årligt fast arvode utöver vad som utgick vid uttryckningar och övningar, medan Växjös brandchef erbjöd 500 kronor per

år i fast arvode. Om kraven från personalen infriades blev det fråga om tillkommande utgifter på mellan 15 000 och 20 000 kronor, utöver avtalet med Växjö stad. I så fall blev besparingen för kommunen bara mellan 10 000 och 15 000 kronor. Dessutom var brandstyrelsens ledamöter skeptiska mot nyttan med ett brandvärn: ”Brandstyrelsen anser dock att ett brandvärn icke är värt den kostnad det medför”. Beslutet blev därför att stå fast vid det beslut som fattades i september 1967.⁵⁶¹

När fullmäktige sammanträdde i december 1967 hade kommunalnämnden åter föreslagit att fullmäktige borde bifalla brandstyrelsens förslag om att helt och hållet avveckla brandkåren i Ingelstad. Det hade också inkommit skrivelser med synpunkter från företag/institutioner och privatpersoner. Vid mötet yrkade kommunalnämndens ordförande (c) bifall till förslaget från brandstyrelsen och kommunalnämnden. Tre av fullmäktiges ledamöter, två socialdemokrater och en högerman, bosatta i Ingelstad, yrkade avslag på kommunalnämndens förslag och ville behålla brandkåren i Ingelstad. Frågan gick till votering och 15 ledamöter stödde kommunalnämndens förslag, medan 8 ledamöter röstade på förslaget att behålla kommunens brandkår. En ledamot avstod från att rösta. Fullmäktige hade beslutat att avveckla kommunens egen brandkår och teckna avtal med Växjö stad. Avtalet löpte under perioden 1968-04-01—1970-12-31, med en årskostnad på 40 000 kronor. Brandchefen och vice brandchefen i Växjö stad övertog samma funktioner i Östra Torsås kommun. Sex ledamöter, fem socialdemokrater och en ledamot från högern, reserverade sig mot beslutet.⁵⁶²

Utifrån ledamöternas partitillhörighet utföll rösterna enligt följande.

Tabell 23 Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvarsorganisation 1967-12-15

Parti	För KN-förslag	För avslag	Avstår	Frånvarande	Totalt
C	9	0	0	0	9
H	3	1	0	1	5
Fp	0	1	1	1	3
S	2	6	0	3	11
Vpk	1	0	0	1	2
Totalt	15	8	1	6	30

Källa: Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1967-12-15, § 132.

Beslutet drevs främst igenom av ledamöterna från centerpartiet och högern, men även två socialdemokrater och en ledamot från vpk röstade för att lägga ned den egna brandkåren. Det fanns därmed en partipolitisk dimension genom att nästan

⁵⁶¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Östra Torsås landskommun 1967-11-24, § 11.

⁵⁶² Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1967-12-15, § 132

alla ledamöter från centern och högern röstade för avveckling, medan merparten av socialdemokraterna ville behålla brandkåren i Ingelstad.

Utifrån ledamöternas bostadsort utföll rösterna enligt tabellen nedan.

Tabell 24 Röstfördelning utifrån ledamöternas bostadsort vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvarsorganisation 1967-12-15

Bostadsort	För KN-förslag	För avslag	Avstår	Frånvarande	Totalt
Ingelstad	0	8	0	1	9
Östra Torsås i övrigt	5	0	0	0	5
Tegnaby	5	0	0	1	6
Hemmesjö	5	0	1	4	10
Totalt	15	8	1	6	30

Källa: Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1967-12-15, § 132.

Den geografiska dimensionen var fortsatt mycket tydlig. Samtliga ledamöter som ville behålla brandkåren i Ingelstad var också bosatta i Ingelstads samhälle. Där emot röstade fem ledamöter bosatta i Östra Torsås församling utanför Ingelstads tätort för nedläggning. Samtliga tillhörde centerpartiet och högern. Två av dem bodde mycket nära Ingelstads tätort, två söder om samhället och en norr om. Här var det sålunda inte den geografiska dimensionen som slog igenom, vilket varit fallet om merparten varit bosatta inom den norra delen av Östra Torsås församling.

Vid fullmäktiges decembersammanträde beslöt man att avveckla den särskilda brandstyrelsen och istället låta kommunalnämnden fungera som brandstyrelse. Ett motiv var att kommunen inte längre skulle ha någon egen brandkår.⁵⁶³

Inte helt förvånande blev fullmäktiges beslut överklagat. Fullmäktige yttrade sig över överklagandet vid sitt sammanträde i februari 1968. En av de tre personer som överklagat beslutet var fullmäktigeledamot och hade reserverat sig. Som grund för överklagandet framfördes bl.a. att brandchefen och vice brandchefen inte kallats till brandstyrelsens sammanträde, att kommunen år 1917 eller 1918 förbundit sig att i framtiden hålla en brandkår i Ingelstad och att redovisningen av kostnaderna för att bedriva eget brandförsvar inte var korrekt återgivna. Kommunalnämnden föreslog att besvären skulle avslås. Vid fullmäktiges möte framförde två socialdemokrater och en högerpolitiker, alla från Ingelstads samhälle, ett motyrkande till förmån för överklagandet. De ansåg att brandstyrelsens redovisning av kostnaderna för att hålla en brandkår i Ingelstad inte var korrekt. Frågan gick till votering, där kommunalnämndens förslag om att avstyrka överklagandet segrade med 15 röster mot 8 för bifall, medan 4 personer avstod från

⁵⁶³ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1967-12-15, § 133.

att rösta. De enskilda ledamöterna röstade i stort sett identiskt som i december 1967. Sju ledamöter reserverade sig mot beslutet.⁵⁶⁴

På sammanträdet i februari 1968 behandlade fullmäktige även förslaget till ny brandordning för kommunen. Förslaget var upprättat av brandchefen i Växjö stad, som också var länsbrandinspektör. Den viktigaste punkten var att Växjö stads brandkår svarade för brandsläckningen i hela kommunen. Brandordningen avsågs träda i kraft i april 1968. Beslutet togs enhälligt.⁵⁶⁵

Vid kommunalfullmäktiges sammanträde i april 1968 kom dock frågan åter upp. Länsstyrelsen hade nämligen den 21 mars 1968 beslutat att avslå överklagandet av fullmäktiges beslut i december 1967, men ännu inte fastställt brandordningen. Enligt uppgörelse med personalen vid Ingelstads brandkår fick de behålla sin anställning fram till halvårsskiftet 1968. Uppgörelsen godkändes av kommunalfullmäktige, även om en av de ledamöter som hade varit emot nedläggningen av brandkåren nu ansåg att sakfrågan helt borde omprövas till följd av fördröjningen. Personen i fråga var bosatt i Ingelstads tätort och tillhörde högern. Förslaget tillbakavisades av tre andra ledamöter, varav två tillhörde centern och en var socialdemokrat. Ingen omröstning förekom.⁵⁶⁶ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen den 22 maj 1968.⁵⁶⁷

Den nya brandförsvarsorganisationen trädde i kraft vid halvårsskiftet 1968. När kommunalnämnden/brandstyrelsen sammanträdde i augusti 1968 var den nye brandchefen (brandchefen i Växjö) närvarande. Han meddelade att ett brandvärn inrättats i Ingelstad med nio man, varav en platschef, ur den tidigare brandkåren. Ett årligt fast arvode på 300 kronor utgick och personalen var även berättigade till ersättning vid utryckning och övning. Däremot förekom ingen jourtjänstgöring. Brandchefen informerade om att ny branddamm troligen måste anläggas och att brandsynen avsågs skötas som i Växjö stad.⁵⁶⁸

Beslutet om att inrätta ett brandvärn hade tagits av Växjö stads brandstyrelse som nu ansvarade för brandförsvaret i Östra Torsås kommun. Ett skäl till beslutet var att 201 fastighetsägare i Ingelstad i en skrivelse krävt att ett brandvärn inrättades. I Växjö stads brandstyrelse framfördes följande motiv: ”att man därigenom skulle eliminera de misshälligheter som för närvarande råder ang. kommunens brandförvar”. Årskostnaden beräknades bli 5500 kronor.⁵⁶⁹

Kostnadsutvecklingen för kommunens brandförvar 1964–1970 framgår av tabellen nedan.

⁵⁶⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1968-02-09 § 2.

⁵⁶⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1968-02-09 § 3.

⁵⁶⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Östra Torsås landskommun 1968-04-26, § 14.

⁵⁶⁷ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsen i Kronobergs län, Landskansliet, Kungörelse Nr 72, 1968-05-27, Brandordning för Östra Torsås kommun, fastställd av länsstyrelsen 1968-05-22.

⁵⁶⁸ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Östra Torsås landskommun 1968-08-05, § 232.

⁵⁶⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö stad 1968-04-01, § 29, 1968-05-06, § 37, och 1968-06-17, § 45.

Tabell 25 Kostnadsutveckling för Östra Torsås kommuns brandförsvar 1964–1970 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1964	34,7	0	34,7	---	7,7
1965	41,0	0	41,0	+ 18	7,7
1966	41,4	0	41,4	+ 1	0
1967	59,7	0	59,7	+ 44	0
1968	55,6	0	55,6	- 7	0
1969	50,9	0	50,9	- 8	0
1970	46,7	0	46,7	- 8	0

Källa: Växjö kommunarkiv: Kommunfullmäktige i Östra Torsås kommun, Handlingar till sammanträden 1965–1969: Östra Torsås kommun, Ekonomisk redovisning 1964–1969. Kommunalnämnden i Östra Torsås, Budgethandlingar 1964–1970: Budgetredovisning för år 1970.

Den stora kostnadsökningen skedde mellan 1966 och 1967, då utgifterna steg med hela 44 procent till följd av nytt löneavtal för den deltidsanställda brandpersonalen. Det var denna kostnadsstegring som fick kommunen att lägga ned den egna deltidsbrandkåren och istället teckna släckningsavtal med Växjö stad. När avtalet ingicks var inte avsikten att ha något brandvärn i Ingelstad, men Växjö stad gick senare ändå med på detta utan att ersättningen höjdes. Genom avtalet var det Växjö stad som fick stå för kostnaden för brandvärdet. Omorganisationen 1968 bidrog till att kommunens brandförsvarsutgifter även sänktes i absoluta tal under de tre sista åren före kommunsammanläggningen.

De lokala tidningarna ägnade frågan förhållandevis stor uppmärksamhet. Merparten av tidningarnas bevakning förekom i anslutning till referaten från fullmäktiges möten. Frågan om brandförsvaret var dock den fullmäktige fråga som främst belystes. Fullmäktigereferaten var inte längre bara i notisform, utan även regelrätta artiklar skrevs. De lokala protesterna mot förslaget att avveckla brandkåren lyftes fram. Tidningarna skildrade sålunda inte bara frågan utifrån den politiska majoritetens perspektiv. I den mån tidningarna drev opinionen i någon riktning var det snarast till förmån för dem som motsatte sig förändringen. Det går inte heller att se någon egentlig skillnad mellan de tre lokala tidningarnas spegling av skeendet. *Växjöbladet* (c), *Kronobergaren* (s) och *Smålandsposten* (h) gav alltså ingen politiskt vinklad bild, utan protesterna fick ungefär samma skildring i alla tre tidningarna.⁵⁷⁰

Utöver kostnadsökningen berodde organisationsförändringen framförallt på att kommunblocksreformens lokala genomförande var ganska nära förestående. Den politiska konflikt som uppstod hade till största delen en geografisk dimension, där fullmäktigeledamöter från Ingelstads tätort engagerade sig för att

⁵⁷⁰ *Växjöbladet* 1967-10-30, 1967-12-09, 1967-12-18, 1968-02-12, 1968-04-29 och 1968-07-01, *Kronobergaren* 1967-10-31, 1967-12-09, 1967-12-20, 1968-02-10, och 1968-05-02, *Smålandsposten* 1967-10-30, 1967-12-09, 1967-12-18, 1968-02-10 och 1968-04-29.

brandkåren borde behållas. Fallet är av visst intresse utifrån den teoretiska utgångspunkten centralisering och decentralisering i geografisk bemärkelse. Ärendet handlade inte om en geografisk centralisering inom kommunen, utan om att kommunens huvudort blev av med service. Denna centraliserades till blockets centralort redan före kommunsammanläggningen. För invånarna i den norra kommundelen var det ointressant om kommunen hade egen brandkår i Ingelstad, då den norra kommundelen sedan länge haft släckningsavtal med Växjö. Ur politisk ideologisk synvinkel är det intressant att centerpartiet gick i spetsen för avvecklingen av kommunens egen brandkår, då centern i riksdagen stred för en så decentraliserad offentlig service som möjligt. Centerpartiet i Östra Torsås kommun tycks ha prioriterat ekonomisk rationalitet framför serviceaspekterna.

Nybro

Brandordningen för Nybro stad från 1958 angav att brandstyrkan utgjordes av både yrkes- och borgarbrandkår, även om yrkesbrandkåren var av begränsad storlek. Brandbefälen i kommunblocket hade gjort en utredning om hur brandförsvaret borde vara utformat i blocket och funnit att det borde ske en viss utökning av den heltidsanställda vaktstyrkan i Nybro. Utredningen behandlar jag i nästkommande kapitel som handlar om vilka effekter kommunblocksreformen fick på brandförsvaret inom nuvarande Nybro kommun. Med stöd av utredningen upprättade stadens brandchef ett förslag till ny brandordning som behandlades av brandstyrelsen i november 1964. I brandstyrelsen ingick vid denna tid drätselkammarens ordförande, som var stadens ledande politiker. Han yrkade på bordläggning för att låta en person från stadsförbundet granska förslaget tillsammans med brandstyrelsens ordförande och brandchefen. Brandstyrelsen biföll yrkandet enhälligt.⁵⁷¹

Vid brandstyrelsens möte i december 1964 medverkade brandchefen i Oxelösunds stad som representant för stadsförbundet. Han ansåg att brandkårerna i Örsjö, Målerås och Bäckebo kunde dras in. Det var även möjligt att överföra alarmeringscentralen till Kalmar brandkår. Stadens heltidsanställda brandmän borde överföras till att tjänstgöra dagtid och därutöver ha beredskap tillsammans med deltidspersonalen. Någon heltidsstyrka behövde sålunda inte finnas i tjänst på brandstationen under nätter och helger. Utryckningsstyrkan borde ledas av ett brandmästarutbildat befäl som också hade beredskap i hemmet. Nybros brandchef var inte alldeles nöjd med synpunkterna från stadsförbundets representant. Kostnadsaspekterna fick inte tillmätas en avgörande betydelse, då det medförde ett brandförvar som inte var tillräckligt effektivt. Han ansåg att det upprättade förslaget till brandordning var motiverat. Brandstyrelsen fattade inget beslut i frågan vid detta möte.⁵⁷² När brandstyrelsen sammanträdde i januari 1965 fick ordföranden och brandchefen i uppdrag att kontakta stadens lönenämnd för att

⁵⁷¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1964-11-27, § 67.

⁵⁷² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1964-12-16, § 74.

undersöka möjligheten att inleda förhandlingar om ändrad arbetstid för den heltidsanställda personalen. I övrigt bordlades förslaget till brandordning.⁵⁷³

Vid brandstyrelsens möte i april 1965 rapporterades att överläggningar om förändrad arbetstid för den heltidsanställda personalen ägt rum, men att ingen lösning var klar. Styrelsen beslöt att göra en studieresa till brandkårer som hade denna typ av dagtjänstgöring.⁵⁷⁴ När brandstyrelsen sammanträdde i maj 1965 informerades om den genomförda studieresan, som hade omfattat besök i Värnamo och Vetlanda. Beslutet blev ny bordläggning samt att kontakt skulle tas med Madesjö och Hälleberga kommuner för nya förhandlingar om släckningsavtalen.⁵⁷⁵

I november 1965 var det åter dags för brandstyrelsen att behandla frågan om den nya brandordningen. Denna gång informerades det om de förhandlingar som förts med Madesjö kommun. Brandstyrelsen beslöt att ställa sig bakom förslaget om ett samordnat brandförsvar med Madesjö kommun och uppdrog åt brandchefen att ta fram ett förslag till brandordning som kunde behandlas vid styrelsens nästa möte.⁵⁷⁶ Vid mötet i november beslöts att tillstyrka ett släckningsavtal med Mortorps kommun. Avtalet innebar att stadens brandkår svarade för brandsläckningen i den nordligaste delen av Mortorp. Avtalet överlämnades till stadsfullmäktige för godkännande.⁵⁷⁷ Fullmäktige godkände avtalet i mars 1966.⁵⁷⁸

Brandchefen hade till brandstyrelsens möte i december 1965 upprättat ett förslag till brandordning, men styrelsens ledamöter ansåg sig inte vara beredda att direkt fatta beslut, varför ärendet bordlades till nästkommande möte. Vidare fick brandchefen i uppdrag att kontakta Värnamo stads brandkår för att efterhöra vilka erfarenheter som fanns med heltidsanställd brandpersonal i dagtjänst.⁵⁷⁹

Brandstyrelsen hade möte i februari 1966 och skulle behandla förslaget till ny brandordning. Ordföranden meddelade att dagtjänstgöringen vid Värnamo stads brandkår inte hade kunnat införas som planerat. Brandstyrelsen bordlade på nytt frågan och uppdrog åt brandchefen att utreda kostnaderna för en heltidsorganisation bestående av brandchef, vice brandchef, två brandförmän och fyra brandmän samt kostnader för den extra personal som krävdes för att upprätthålla en första utryckningsstyrka.⁵⁸⁰

Brandchefens utredning redovisades inför brandstyrelsen i april 1966. Utöver den heltidsanställda personalen enligt ovan baserades organisationen på 27 deltidanställda, fördelat på 4 brandförmän, 20 brandmän och 3 televakter. Av utredningen framgick att den heltidsanställda personalen inte var tillräckligt stor för att ständigt kunna upprätthålla en heltidsanställd utryckningsstyrka på tre man. Brandchefen ansåg att det till följd av avtalen med Madesjö och Hälleberga kommuner samt med hänsyn till stadens fortlöpande expansion krävdes en hel-

⁵⁷³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1965-01-12, § 4.

⁵⁷⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1965-04-13, § 31.

⁵⁷⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1965-05-25, § 41.

⁵⁷⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1965-11-02, § 68.

⁵⁷⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1965-11-02, § 67.

⁵⁷⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro stad 1966-03-28, § 61.

⁵⁷⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1965-12-07, § 73.

⁵⁸⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1966-02-15, § 8.

tidsanställd vaktstyrka på fyra man. Dessutom borde inte brandchefen och vice brandchefen ingå i utryckningsstyrkan, varför det behövdes en utökning av den heltidsanställda personalen med en andre vice brandchef/brandmästare, två brandförmän och sju brandmän. Vidare borde det inrättas tjänster som televakt så att denna personal kunde sköta alarmeringsuppgifterna dygnet runt utan att decimera utryckningsstyrkan.⁵⁸¹

Brandstyrelsen delade dock inte brandchefens bedömning om behovet av en utökning av heltidsstyrkan, utan uppdrog åt brandchefen att ta fram ett förslag till organisation, där brandchefen och vice brandchefen ingick i utryckningsstyrkan. I avvaktan på att utredningen blev klar bordlades frågan på nytt.⁵⁸²

När brandstyrelsen i juni 1966 behandlade brandchefens reviderade förslag till heltidsorganisation bordlades frågan på nytt. Brandstyrelsen beslöt begära att Svenska stadsförbundet skulle utreda brandförvarsorganisationen i hela kommunblocket.⁵⁸³ Till brandstyrelsens möte i september 1966 hade det inkommit en skrivelse från stadsförbundet med svar på brandstyrelsens begäran om bistånd med en organisationsutredning. Brandchefen framförde kritik mot beslutet att anlita stadsförbundet. Han såg det som ett underkännande av den utredning som kommunernas egna brandbefäl tidigare hade genomfört. Brandstyrelsen beslöt att inbjuda stadsförbundets utredare till ett möte med brandstyrelsen och att först därefter ta ställning till om en utredning skulle tillsättas.⁵⁸⁴

Stadsförbundets brandexpert infann sig vid det möte som brandstyrelsen höll i november 1966. Han hade inte tagit del av gällande brandordning för staden och inte heller förslaget till ny brandordning. Föredragningen avsåg förbundets allmänna inställning om restriktivitet med heltidsanställd brandpersonal i tjänst dygnet runt. I många fall var det tillräckligt med personal i tjänst dagtid. Han lovade att återkomma med synpunkter när han tagit del av de lokala förhållandena i staden. Brandstyrelsen tog inga beslut vid detta möte.⁵⁸⁵

Stadsförbundets synpunkter inkom i en skrivelse daterad i slutet av november 1966. Förbundet förslog att staden enbart skulle ha deltidsanställda utryckningsstyrkor, med en vaktstyrka på sju man med en anspänningstid på fyra minuter och en beredskapsstyrka omfattande fem man med en anspänningstid på 10 minuter. Om de fyra heltidsanställda brandmännen behölls borde de övergå till att tjänstgöra dagtid. Möjlighet fanns dock att helt övergå deltidsanställd brandpersonal. Det krävde dock att det ingicks ett ambulansavtal med landstinget som angav att en ambulans måste vara bemannad dygnet runt med heltidspersonal. Då kunde alla heltidsbrandmän övergå till ambulanstjänst. Det ansågs möjligt att enbart ha deltidsbefäl i beredskap.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1966-04-28, § 18.

⁵⁸² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1966-04-28, § 18.

⁵⁸³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1966-06-30, § 26.

⁵⁸⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1966-09-06, § 34.

⁵⁸⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1966-11-22, § 53.

⁵⁸⁶ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen, Nybro stad, Inkomna handlingar, Skrivelse från Svenska stadsförbundet beträffande brandförvarsorganisationen, daterad 1966-11-29, med bilagt förslag till reviderad brandordning.

Andra alternativ var införande av brandchefsberedskap eller att de fyra heltidstjänsterna konverterades till befattningar som förmän i tjänst på dagtid, med beredskap i hemmet var fjärde vecka. Om alternativet med förmän i dagtjänst valdes blev det sex heltidsanställda, inklusive brandchef och vice brandchef, samt 26 deltidanställda, varav 4 förmän. Enligt det andra alternativet blev brandchefen och vice brandchefen de enda heltidsanställda, medan antalet deltidanställda uppgick till 28, varav 4 brandförmän. Utöver denna personal tillkom heltidstjänster för bemanning av ambulans och alarmeringscentral.⁵⁸⁷

När brandstyrelsen sammanträdde i april 1967 togs stadsförbundets förslag till ny organisation upp, men frågan bordlades då styrelsen inte var fulltalig.⁵⁸⁸

I oktober 1967 behandlade styrelsen frågan om hur ambulanstjänsten borde organiseras efter att nytt ambulansavtal nu ingåtts. Beslutet blev att föreslå stadsfullmäktige inrättandet av tre nya tjänster som heltidsbrandmän. Brandchefen anmälde avvikande mening, då han ansåg att det inte var tillräckligt med nya tjänster. Bemanningen av ambulans och larmcentral gjorde att den befintliga brandordningens krav på en heltidsanställd styrka på tre man för direkt utryckning inte var möjlig att upprätthålla med den av styrelsen föreslagna numerären av heltidsanställd personal.⁵⁸⁹

Vid brandstyrelsens möte i december 1967 framförde ordföranden ett förslag till organisation som innebar att bara ambulanspersonalen tjänstgjorde i dygnstjänst, medan övriga heltidsanställda övergick till tjänstgöring under dagtid med beredskap. Två av de heltidsanställda avsågs bli förordnade som förmän och fungera som utryckningsbefäl. Dessutom skulle den deltidanställda personalen i större utsträckning användas för tjänstgöring i ambulansen och larmcentralen. Brandchefen var ånyo kritisk mot förslaget, då det bl.a. avvek från den ännu gällande brandordningen. Brandstyrelsen beslöt därför utse en särskild kommitté för att utreda frågan.⁵⁹⁰

När brandstyrelsen hade möte i januari 1968 beslöts att heltidsbrandmännen, varav tre förordnades till brandförmän, även i fortsättningen tjänstgjorde i dygnstjänst. Brandchefen, vice brandchefen och televakten hade däremot dagtjänst. Även denna gång var brandchefen kritisk, då han ansåg att beslutet var ett avsteg från den brandordning som ännu gällde.⁵⁹¹

Vid denna tidpunkt var kommunsammanläggningen relativt nära förestående, varför frågan om brandordning för staden överfördes på den nya kommun (stad) som skulle bildas vid 1969 års början.

Kostnadsutvecklingen för stadens brandförsvar, med undantag för kostnader och intäkter direkt hänförliga till ambulanstjänsten, under perioden 1964–1968 framgår av tabellen nedan.

⁵⁸⁷ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen, Nybro stad, Inkomna handlingar, Skrivelse från Svenska stadsförbundet beträffande brandförsvarsorganisationen, daterad 1966-11-29, med bilagt förslag till reviderad brandordning.

⁵⁸⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1967-04-19, § 28.

⁵⁸⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1967-10-03, § 50.

⁵⁹⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1967-12-13, § 70.

⁵⁹¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1968-01-16, § 4.

Tabell 26 Kostnadsutveckling för Nybro stads brandförsvaret 1964–1968 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1964	308,3	24,2	284,1	---	17,1
1965	329,3	17,8	311,5	+ 10	15,1
1966	420,6	34,5	386,1	+ 24	8,8
1967	519,8	31,7	488,1	+ 26	242,0
1968	564,0	75,8	488,2	0	31,8

Källa: Nybro kommunarkiv: Drätselkammaren i Nybro stad, Budgetredovisning/Bokslut 1964–1968, GX: 9–13.

Under den aktuella tidsperioden ökade brandförsvarets nettokostnader med 72 procent. Ökningen mellan 1966 och 1967 var inte lika stor som i kommuner med enbart deltidsanställd brandpersonal. Att nettokostnaderna förblev oförändrade mellan 1967 och 1968 hade sannolikt två huvudförklaringar. För det första reducerades den heltidsanställda brandpersonalen genom att fler brandmän överfördes på ambulanstjänst. För det andra genererade ambulanstjänsten en administrativ intäkt till brandförsvaret. Nettoinvesteringarna var ganska måttfulla med undantag för år 1967, då en större krigsbranddamm anlades. Under perioden inköptes inget nytt brandfordon.

Det lokala införandet av 1962 års brandlag och brandstadga resulterade inte i någon ny brandordning. Frågan var dock uppe till behandling i brandstyrelsen vid en rad tillfällen under en period av tre och ett halvt år. Bristen på implementering fick också återverkningar på Madesjö kommun, som hade planer på att låta stadens brandförsvaret ta över ansvaret för brandsläckningen i huvuddelen av kommunen. Så blev inte fallet framförallt till följd av stadens svårigheter att komma till ett beslut i frågan. Till detta återkommer jag nedan i avsnittet om Madesjö kommun nedan.

Processen i Nybro stad kan sannolikt ses som ett gott exempel på ett tungrott och tidsmässigt utdraget kommunalt beslutsfattande. Stötestenen var genomgående hur många heltidsanställda befäl och brandmän som skulle finnas i staden.

Brandchefen stred tappert för en utökning av heltidspersonalen, medan politikererna intog en mer restriktiv hållning. Deras hållning stöddes av Svenska stadsförbundets sakkunniga. Förbundets experter menade att brandstyrkan helt kunde baseras på deltidsanställd personal. Det går inte att skylla drojsmålen på de statliga tillsynsorganen, då de olika förslagen till ny brandordning aldrig verkar ha gått vidare varken till länsbrandinspektören eller brandinspektionen. Då ingen av de inblandade aktörerna i staden längre finns i livet är det svårt att bestämt säga vem som bar huvudansvaret för den långtgående trögheten i processen. Det förefaller dock sannolikt att drätselkammarens ordförande, i sin egenskap av ledamot i brandstyrelsen, inte saknade betydelse för processens utfall. Stadens dåvarande drätselchef vill vid en intervju inte utesluta att så var fallet.⁵⁹² Frågan om ny

⁵⁹² Intervju med Börje Lilja 2009-07-02.

brandordning fick sin lösning först i anslutning till genomförandet av kommunblocksreformen. Den frågan behandlades i kapitel 10 nedan.

Madesjö

I augusti 1963 beslöt brandstyrelsen med anledning av länsstyrelsens skrivelse om ny brandordning att ta kontakt med övriga brandstyrelser inom det blivande kommunblocket, inklusive Nybro stad. På det personliga planet underlättades kontakterna mellan Madesjö kommun och Nybro stad av att stadens brandchef sedan 1962 även var brandchef i Madesjö kommun.⁵⁹³ Överläggningarna inom kommunblocket behandlas dock inte i föreliggande avsnitt, utan tas istället upp i nästa kapitel om kommunblocksreformens betydelse för brandförsvarets utveckling i Nybro kommunblock.

Vid brandstyrelsens möte i maj 1964 togs brandförsvarets organisation upp utifrån den utredning som gjorts inom kommunblocket. Brandstyrelsen kom fram till att Kristvallabrunns och Flygsfors brandkårer borde läggas ned, medan brandkåren i Örsjö behölls. Ett motiv till att avveckla kåren i Kristvallabrunn var att det krävdes stora investeringar i ny brandstation och ett nytt brandfordon om brandkåren behölls. Dessutom var avståndet till Nybro stad relativt kort, varför stadens brandkår lätt kunde överta ansvaret för brandsläckningen. Flygsfors brandkår kunde avvecklas med hänvisning till det korta avståndet till Orrefors i Hälleberga kommun. Flygsforsgårdens släckningsområde kunde delas upp mellan Orrefors och Nybro brandkårer. Brandstyrelsen var enig i frågan.⁵⁹⁴

När brandstyrelsen sammanträdde i augusti 1964 framhöll brandchefen behovet av att inleda förhandlingar med Nybro stad och Hälleberga kommun om släckningsavtal innan ny brandordning kunde upprättas. Brandstyrelsen beslöt att först inleda förhandlingar med Hälleberga kommun.⁵⁹⁵ Förhandlingarna startade i början av september 1964, och en uppgörelse om storleken på det släckningsområde som Orreforsgårdens skulle ha i Madesjö kommun träffades. Däremot upprättades inget avtal.⁵⁹⁶

Senare i september 1964 inleddes förhandlingar med Nybro stad, där det fördes diskussioner om hur stort släckningsområde Nybro stad borde ha i Madesjö kommun. En annan viktig punkt var hur stor ersättning Madesjö kommun skulle betala till staden. Någon uppgörelse var dock inte möjlig förrän överläggningar mellan Nybro stad och Madesjö och Hälleberga kommuner ägt rum. Brandstyrel-

⁵⁹³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1962-10-27, § 3, och 1963-08-31, § 41.

⁵⁹⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964-05-04, § 20.

⁵⁹⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964-08-21, § 35.

⁵⁹⁶ Nybro kommunarkiv: Bilaga till protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964: Protokoll fört vid sammanträde med Madesjö kommuns brandstyrelse och representanter för Hälleberga kommun angående vissa brandförvarsfrågor 1964-09-11, § 6.

serna i Nybro och Madesjö borde också hos länsstyrelsen begära anstånd med att upprätta ny brandordning till efter årsskiftet 1964/1965.⁵⁹⁷

Förhandlingarna mellan Nybro stad samt Madesjö och Hälleberga kommuner skedde i november 1964. En principuppgörelse träffades om hur stora släckningsområden i Madesjö kommun som Nybro stad respektive Hälleberga kommun skulle ansvara för.⁵⁹⁸

Brandstyrelsen i Madesjö menade i oktober 1964 att utgifterna för brandförsvaret i Madesjö kommun och Nybro stad borde jämställas så att respektive kommun betalade lika mycket per skattekrona. Dessutom beslöts att göra en framställan till länsbrandinspektören om att få dra in brandkårerna i Flygsfors och Kristvallabrunn och istället låta brandkårerna i Nybro stad och Hälleberga kommun ta över släckningsansvaret. Beslutet var enigt.⁵⁹⁹

Efter en preliminär uppgörelse med Nybro stad och Hälleberga kommun beslöt brandstyrelsen i november 1964 att anta ett förslag till ny brandordning och överlämnade det till fullmäktige.⁶⁰⁰

Enligt förslaget skulle kommunens egen brandkår i Örsjö svara för brandsläckningen i en begränsad del av kommunen. Genom avtalen med Nybro stad och Hälleberga kommun hade brandkårerna i Nybro och Orrefors ansvar för brandsläckningen inom de resterande delarna av kommunen. Nybro stads brandchef, som var heltidsanställd, skulle genom avtal vara brandchef i Madesjö kommun, medan vice brandchefen var anställd på deltid. Den övriga deltidsanställda personalen måste minst uppgå till 14 män, varav minst 2 brandmästare. Därutöver föreskrevs ett skogsbrandvårn på 30 män. Den enda brandstationen i kommunen fanns i Örsjö stationssamhälle, där den deltidsanställda personalen var placerad. Vid brandkåren i Örsjö måste det alltid finnas en vaktstyrka på ett befäl och tre brandmän med en anspänningstid på högst fem minuter.⁶⁰¹

Kommunalnämnden förde emellertid aldrig frågan vidare till fullmäktige. Vid kommunalnämndens möte i december 1964 gav brandchefen information om brandstyrelsens förslag. Det framkom att brandstyrelsen även hade diskuterat nedläggning av Örsjö brandkår, men beslutat att behålla den. Om Örsjökåren avvecklades krävde det fler avtal med grannkommuner. Organisationen enligt brandstyrelsens förslag till ny brandordning innebar årliga kostnader på cirka 126 000, varav driften av kåren i Örsjö uppgick till 42 000 kronor, medan avtalen med Nybro stad och Hälleberga kommun kostade 80 000 respektive 4000 kronor.⁶⁰²

⁵⁹⁷ Nybro kommunarkiv: Bilaga till protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964: Protokoll fört vid sammanträde med brandstyrelserna i Madesjö kommuns brandstyrelse och Nybro stad angående vissa brandförsvarsfrågor i anledning av ny brandordning 1964-09-23, § 5.

⁵⁹⁸ Nybro kommunarkiv: Bilaga till protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964: Protokoll fört vid sammanträde med brandstyrelsen i Nybro stad samt Madesjö och Hälleberga kommuner angående samordning av brandförsvaret 1964-11-17, § 5.

⁵⁹⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964-10-27, § 52.

⁶⁰⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964-11-26, § 56.

⁶⁰¹ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö kommun, Koncept 1963–1968: Förslag till brandordning för Madesjö kommun, bilaga till brandstyrelsens protokoll § 56/1964.

⁶⁰² Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Madesjö landskommun 1964-11-30, § 390, och 1964-12-28, § 407.

Kommunalnämndens arbetsutskott beslöt i januari 1965 att till brandstyrelsen remittera frågan hur stora driftskostnader och kapitalutgifter som det årligen skulle bli för brandförsvaret vid följande alternativ:⁶⁰³

- Vid oförändrad brandförvarsorganisation.
- Vid en organisation i enlighet med upprättat förslag till brandordning.
- Vid indragning även av brandkåren i Örsjö.

Vid brandstyrelsens möte i februari 1965 rapporterades om de förhandlingar som skett med Nybro stad och Vissefjärda kommun om släckningsavtal i det fall även Örsjökåren avvecklades. Vissefjärda kommun hade även inkommit med ett förslag till avtal. Brandstyrelsens beslöt att låta frågan vila i avvaktan på att kostnadsförslag inkommit från Nybro stad.⁶⁰⁴ Inte heller till brandstyrelsens möte i april 1965 hade staden inkommit med någon kostnadsberäkning.⁶⁰⁵

I augusti och september 1965 pågick förhandlingar om släckningsavtal mellan Madesjö kommun och Nybro stad. Vid överläggningarna enades parterna om att Nybro stad skulle ta över ansvaret för brandförsvaret i hela Madesjö kommun och teckna avtal med Hälleberga och Vissefjärda kommuner för de delar av Madesjö kommun där inte stadens brandkår hade kortast insatstid. Alla tre brandkårerna i Madesjö kommun skulle avvecklas. En överenskommelse träffades om att göra en kostnadsfördelning som innebar att kommunerna fick samma brandförsvarskostnad per skattekrona.⁶⁰⁶

I september 1965 behandlade Madesjö kommuns brandstyrelse frågan. Om kommunen behöll alla sina tre brandkårer blev nettodriftskostnaderna för år 1966 151 903 kronor, vartill kom kapitalutgifter som enligt brandstyrelsens förslag borde vara 45 000 kronor. Kostnaden per skattekrona blev 0,80 kronor. Om Örsjö brandkår behölls och avtal ingicks med både Nybro stad och Hälleberga kommun blev nettodriftskostnaderna 143 000 kronor under 1966. Kapitalutgifterna skulle uppgå till 50 000 kronor. Kostnaden per skattekrona belöpte till 0,78 kronor. Om kommunens alla brandkårer avvecklades blev nettodriftskostnaderna 131 000 kronor och kapitalutgifterna 30 000 kronor. Det gav en kostnad per skattekrona på 0,65 kronor. Brandstyrelsen beslöt att lämna över alla tre alternativen till kommunalnämnden, men förordade det alternativ som innebar att Nybro stad helt tog över brandförsvaret i kommunen, och kommunens tre brandkårer avvecklades. Om de tre brandkårerna behölls blev det betydande årliga kapitalutgifter, inte minst för anskaffning av nya brandfordon.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalnämndens arbetsutskott i Madesjö landskommun 1965-01-04, § 8.

⁶⁰⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1965-02-18, 13.

⁶⁰⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1965-04-21, § 21.

⁶⁰⁶ Nybro kommunarkiv: Bilagor till protokoll för brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1965: Protokoll från förhandlingar mellan Nybro stad och Madesjö kommun beträffande samordning av brandförsvaret och därmed sammanhängande frågor 1965-08-25, §§ 3–4, och 1965-09-28, §§ 7–8.

⁶⁰⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1965-09-30, § 29, med tillhörande bilaga med kostnadstabläer för de olika alternativen.

Kommunalnämnden beslöt i november 1965 att i princip uttala sig för ett samordnat brandförsvar med Nybro stad i enlighet med vad brandstyrelsen förordat.⁶⁰⁸ Kommunalfullmäktige behandlade frågan i december 1965. Vid mötet var det bara kommunalnämndens centerpartistiske ordförande som tog till orda. Han yrkade bifall till kommunalnämndens och brandstyrelsens förslag. Vidare skulle brandstyrelsen få i uppdrag att fullfölja förhandlingarna med Nybro stad och ingå ett preliminärt avtal. Detta blev också fullmäktiges enhälliga beslut.⁶⁰⁹

Efter principbeslutet höll kommunens brandpersonal i januari 1966 ett möte i Örsjö och beslöt upprätta en protestskrivelse mot fullmäktiges beslut. Mötet var öppet för allmänheten. I skrivelsen framhölls att en nedläggning av brandkåren innebar ett betydligt sämre brandskydd. Andra motiv till att bevara brandkåren var att kommunens brandfordon inte var så dåliga som det påståtts, att det inte fanns några rekryteringsproblem, att anspänningstiderna var korta, att det fanns stora skogsområden i kommunen, varför det måste upprättas reservbrandkårer för skogsbrandsläckning, vilket blev kostsamt samt att det för civilförsvaret var viktigt att behålla brandkåren. Den viktigaste invändningen var dock att brandförsvarsorganisationen inte borde förändras förrän den nya kommunala indelningen var genomförd. Om brandkåren lades ned kunde det bli aktuellt att återupprätta dem efter att en ny kommunal indelning trätt i kraft.⁶¹⁰

Mot bakgrund av protestskrivelsen ställde en socialdemokratisk ledamot i fullmäktige, bosatt i Flygsfors, en interpellation till brandstyrelsens ordförande, som tillhörde högern. Frågan gällde brandstyrelsens handläggning av skrivelsen. Brandstyrelsens ordförande svarade att ett möte skulle hållas för att informera brandpersonalen om följderna av fullmäktiges principbeslut.⁶¹¹

I februari 1966 höll brandstyrelsen sammanträde med representanter för brandpersonalen. Styrelsen informerade om bakgrunden till beslutet och dess innehåll. Personalen fick också möjlighet att ställa frågor. Personalen i Örsjö undrade hur kommunen såg på möjligheterna att ge anslag till en frivillig brandkår i Örsjö.⁶¹² När brandstyrelsen behandlade protestskrivelsen i mars 1966 beslöt man att inte vidta några åtgärder med anledning av skrivelsen.⁶¹³

Vid brandstyrelsens marssammanträde 1966 behandlades ett av brandchefen upprättat förslag till brandordning för kommunen i enlighet med fullmäktiges beslut i december 1965. Förslaget godkändes och överlämnades till fullmäktige, dock utan att avtalen var klara.⁶¹⁴ Därför skulle förhandlingar inledas med Nybro stad samt Hälleberga och Vissefjärda kommuner om nödvändiga avtal.⁶¹⁵

⁶⁰⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Madesjö landskommun 1965-11-29, § 431.

⁶⁰⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1965-12-13, § 126.

⁶¹⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1966-03-30, § 11, med bilaga § 11/1966, Skrivelse angående det framtida brandväsendet i Madesjö kommun 1966-01-17.

⁶¹¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Madesjö landskommun 1966-01-31, § 14.

⁶¹² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1966-02-17, § 3.

⁶¹³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1966-03-30, § 11.

⁶¹⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1966-03-30, § 16.

⁶¹⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1966-03-30, § 17.

När brandstyrelsen sammanträdde i september 1966 framkom att beslutet om brandordning för Nybro stad sannolikt skulle bli ytterligare försenat. Brandstyrelsen beslöt därför att låta förslaget till brandordning för Madesjö kommun vara vilande.⁶¹⁶ Som framgått av avsnittet om Nybro stad lyckades inte staden få fram ny brandordning innan det var dags för kommunsammanläggning 1969. Frågan om brandförsvarets organisation i Nybro kommunblock behandlades även i nästa kapitel. Madesjö kommun fick sålunda inte någon ny brandordning i enlighet med 1962 års lag och stadga fastställd.

Enligt verksamhetsberättelsen för 1966 uppgick de samlade vaktstyrkorna vid kommunens tre brandkårer till 13 man, fördelat på fem man i Flygsfors och fyra man i Kristvallabrunn respektive Örsjö. Under dagtid var anspänningstiden fem minuter, under nattetid sex minuter. Kommunens samlade brandstyrka uppgick till 40 man, inklusive brandchefen som var gemensam med Nybro stad.⁶¹⁷

Kostnadsutvecklingen för kommunens brandförsvaret 1964–1968 framgår av tabellen nedan.

Tabell 27 Kostnadsutveckling för Madesjö kommuns brandförsvaret 1964–1968 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1964	100,1	7,3	92,8	---	10,4
1965	131,2	7,8	123,4	+ 33	7,4
1966	133,3	7,7	125,6	+ 2	4,6
1967	196,1	7,4	188,7	+ 50	16,7
1968	220,9	5,6	215,3	+ 14	30,0

Källa: Nybro kommunarkiv: Madesjö kommunalnämnd, Huvudbok 1964–1968, G I:24–28.

Mellan 1964 och 1968 ökade nettodriftskostnaderna med 132 procent, med störst ökning mellan 1966 och 1967. Ökningen gällde främst personalkostnaderna. Kapitalutgifterna var inte obetydliga och avsåg framförallt byggandet av brandbrunnar/branddammar.

Implementeringen av 1962 års brandlag och brandstadga i Madesjö kommun blev synnerligen invecklad och ledde inte fram till någon ny brandordning. I formell mening kom brandordningen från år 1952 att gälla fram till dess att kommunen upphörde vid årsskiftet 1968/1969. Huvudskälet till att de uppkomna problemen får sökas hos Nybro stad. Madesjö kommun fattade i december 1965 principbeslut om att avveckla kommunens tre brandkårer och teckna avtal med tre grannkommuner, där Nybro stad avsågs svara för brandsläckningen i huvuddelen av kommunen. Staden kunde inte komma fram till något beslut om ny brandordning, vilket fick till följd att något nytt avtal med Madesjö kommun ald-

⁶¹⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1966-09-12, § 26.

⁶¹⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1966-03-15, § 7, med bilaga § 7/1967, verksamhetsberättelse för Madesjö kommuns brandförsvaret år 1966.

rig upprättades. Beslutet att avveckla kommunens alla brandkårer togs enhälligt, även om det aldrig genomfördes så länge Madesjö var egen kommun. Brandpersonalen framförde protester efter att beslutet var fattat och ansåg att ingen förändring borde ske före kommunsammanläggningen. Personalen fick dock sin vilja igenom, men protesterna var sannolikt inte av någon avgörande betydelse, utan Nybro stad bar huvudansvaret i frågan.

Mortorp

I Mortorps landskommun beslöt brandstyrelsen att godkänna ett förslag till ny brandordning vid sitt möte i november 1964.⁶¹⁸ Enligt förslaget skulle kommunen ha en brandkår med placering i Påryd. Vaktstyrkan bestod av fem man med en anspänningstid på högst fyra minuter. Den totala personalstyrkan uppgick till 19 deltidanställda, 10 i bygdebrandväret och 50 i skogsbrandväret. Kommunens egen brandstyrka ansvarade för brandsläckningen i orterna Påryd, Tvärskog och Alsjöholm. Inom den nordvästra delen av Oskars församling och den norra delen av Mortorps församling svarade Nybro stads brandkår enligt avtal för brandsläckningen.⁶¹⁹ Fullmäktige antog brandordningen i december 1964. Beslutet var enhälligt, trots att det innebar att brandkåren i Tvärskog till följd av den nya brandordningen avvecklades.⁶²⁰ Släckningsavtalet avsåg främst de områden som Tvärskogs brandkår tidigare hade ansvarat för.

Länsstyrelsen fastställde dock inte brandordningen direkt, utan hade smärre krav på förändringar. Det var bara fråga om revideringar utan större betydelse. Brandstyrelsen tillstyrkte att fullmäktige vidtog dessa ändringar.⁶²¹ Fullmäktige godkände i mars 1965 brandstyrelsens förslag till ändringar i brandordningen.⁶²² Länsstyrelsen fastställde kommunens nya brandordning i april 1965.⁶²³

Vid fullmäktiges marssammanträde 1965 bifölls brandstyrelsens begäran om anslag på 50 000 kronor för inköp av en ny tankbrandbil. Motivet var dels att befintliga fordon inte var i bra skick, dels att det var nödvändigt med en upprustning av utrustningen när brandkåren i Tvärskog avvecklades.⁶²⁴

⁶¹⁸ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1964-12-21, § 65; Protokollsbilaga 1964: Brandstyrelsens skrivelse till fullmäktige 1964-12-01.

⁶¹⁹ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1964-12-21, § 65; Protokollsbilaga 1964: Förslag till brandordning för Mortorps kommun.

⁶²⁰ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1964-12-21, § 65.

⁶²¹ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1965-03-22, § 5; Protokollsbilaga 1965: Brandstyrelsens skrivelse till fullmäktige 1965-03-10. med tillhörande förslag till brandordning för kommunen

⁶²² Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1965-03-22, § 5.

⁶²³ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1964-12-21, § 65; Protokollsbilaga 1964: Brandordning för Mortorps kommun, fastställd av länsstyrelsen 1965-04-25.

⁶²⁴ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1965-03-22, § 4, med protokollsbilaga 1965: Brandstyrelsens skrivelse till kommunalfullmäktige 1965-03-09.

Släckningsavtalet med Nybro stad godkändes av fullmäktige i december 1965. Kommunen betalade en årlig fast ersättning till staden på 3000 kronor samt ersättning för varje utryckning.⁶²⁵ Inför att Oskars församling skulle överföras till Nybro vidgade stad år 1969 skrevs släckningsavtalet om och blev godkänt av fullmäktige i december 1968. Avtalet innebar att Mortorps kommun genom dess brandkår i Påryd svarade för brandsläckningen inom huvuddelen av Oskars församling, medan Nybro stad genom brandkåren i Nybro utförde släckning inom den norra delen av Mortorps församling. Det utgick ingen fast ersättning mellan parterna, utan ersättning erlades för varje enskild utryckning.⁶²⁶

Kostnadsutvecklingen för åren 1964–1969 framgår av följande tabell.

Tabell 28 Kostnadsutveckling för Mortorps kommuns brandförsvaret 1964–1969 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1964	51,6	10,3	41,3	---	2
1965	52,1	0	52,1	+ 21	26,3
1966	60,6	6,1	54,5	+ 5	32,9
1967	82,6	7,9	74,7	+ 37	0
1968	87,1	0	87,1	+ 17	9,5
1969	92,6	0	92,6	+ 6	23,6

Källa: Kalmar kommunarkiv: Mortorps kommunalnämnd, Huvudbok 1964, Mortorps kommunalfullmäktige, Protokollsbilagor 1966–1970: Bokslut 1965–1969.

Mellan 1964 och 1969 steg nettodriftskostnaderna för brandförsvaret med 124 procent. Den största ökningen inträffade mellan 1966 och 1967, då personalkostnaderna ökade kraftigt. Den stora samlade utgiftsökningen skedde trots att kommunen avvecklade en av sina två brandkårer, den i Tvärskog, under 1965. Kommunens kapitalutgifter var inte obetydliga, och den största investeringen var inköpet av ny brandbil år 1965. Utgifterna fördelades mellan åren 1965 och 1966. Andra investeringar var iordningsställandet av nya branddammar/brandbrunnar och inköp av ny motorspruta.

Mortorps kommun valde i samband med införandet av 1962 års brandlag att avveckla brandkåren i Tvärskog, men behöll brandkåren i kommunens huvudort Påryd. Avståndet mellan de båda samhällena var cirka 10 kilometer. Det var inga svårigheter att få tillsynsmyndigheternas tillåtelse att genomföra förändringen och fullmäktigebeslutet togs i full enighet. För att inte förlänga insatstiden i

⁶²⁵ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1965-12-20, § 75, Protokollsbilaga 1965: Utdrag ur brandstyrelsens protokoll 1965-12-02, § 26, och Släckningsavtal mellan Mortorps kommun och Nybro stad.

⁶²⁶ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Mortorps landskommun 1968-11-25, § 2. Protokoll kommunalfullmäktige i Mortorps landskommun 1968-12-18, § 71, Kommunalfullmäktiges protokollsbilaga 1968: Brandstyrelsens skrivelse till fullmäktige och släckningsavtal mellan Mortorps kommun och Nybro stad.

kommunens norra delar ingicks ett släckningsavtal med Nybro stad. Detta var något speciellt då staden inte gränsade till Mortorps kommun, utan Madesjö respektive Ljungbyholms landskommuner låg emellan. Kommunen valde också att förbättra brandförsvarets utrustning genom att anskaffa ny tankbrandbil. Trots nedläggningen av en brandkår skedde en omfattande stegring av brandförsvarets kostnader under andra halvan av 1960-talet. Avvecklingen av brandkåren i Tvärskog skedde dock före den största kostnadsstegringen år 1967.

Redväg

I Redvägs kommuns brandstyrelse behandlades frågan om ny brandordning vid ett möte i oktober 1964. Även kommunalnämndens ordförande deltog vid sammanträdet. Beslutet blev att styrelsens arbetsutskott kompletterat med chefen för Timmele brandkår fick i uppdrag att färdigställa brandordningen och därvid samråda med länsbrandinspektören och med representanter för kommunerna i kommunblocket. I uppdraget ingick också att överlämna brandordningen till kommunalfullmäktige för godkännande.⁶²⁷ Vid samma möte fick arbetsutskottet i uppdrag att ingå släckningsavtal med grannkommunerna Ulricehamn, Hökerum och Frökinds, den sistnämnda tillhörande Skaraborgs län.⁶²⁸

Det av brandstyrelsens arbetsutskott upprättade förslaget till brandordning togs upp i kommunalfullmäktige i december 1964. Till ärendet hörde dessutom släckningsavtal med Ulricehamns stad och Frökinds kommun. Enligt förslaget till brandordning skulle kommunen ha två brandstationer belägna i Trädet respektive Timmele samt ett bygdebrandvärn i Liared. Vaktstyrkorna i Trädet och Timmele uppgick i båda fallen till fem man. Den samlade deltidsanställda brandpersonalen utgjordes av 41 man, inklusive brandchef och fyra vice brandchefer. Liareds bygdebrandvärn bestod av minst åtta man, inklusive två förmän. Kommunens skogsbrandvärn uppgick till totalt 20 man. Släckningsavtalet med Ulricehamns stad omfattade ett mindre område i den del av kommunen som var belägen söder om Ulricehamn. För detta betalade kommunen en årlig avgift till staden på 700 kronor samt ersättning för varje utryckning. Avtalet med Frökinds kommun innebar att Redvägs kommuns brandkår i Trädet svarade för brandsläckningen i Börstigs och Brismene församlingar i Frökinds kommun. Redvägs kommun fick för detta ett belopp som motsvarade 25 öre per nettoskattekrona inom de båda församlingarna. Dessutom betalades ersättning för varje utryckning.⁶²⁹

⁶²⁷ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1964-10-22, § 7 (§ 21).

⁶²⁸ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1964-10-22, § 6 (§ 20).

⁶²⁹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Redvägs landskommun 1964-12-14, § 133, med tillhörande bilaga 16, kf. § 133/64, Brandordning för Redvägs kommun, jämte bilaga 1 till brandordning, släckningsavtal med Ulricehamns stad, och bilaga 2 till brandordning, släckningsavtal med Frökinds kommun.

Vid fullmäktiges behandling av ärendet yrkade en centerledamot från Knätte församling att brandordningens sotningsfrister borde förlängas. En ledamot som tillhörde högerpartiet och var bosatt inom Strängsereds församling menade att det skulle finnas en brandkår i Liared och inte något bygdebrandvärn. Fullmäktige beslöt återremittera förslaget till brandordning till brandstyrelsen för omarbetande i enlighet med de båda förslagen. Strängsereds församling ingick i Liareds brandkårs släckningsområde. Den ovannämnde centerpartsisten från Knätte föreslog bordläggning av avtalet med Frökinds kommun och ville inleda förhandlingar om högre ersättning. En socialdemokratisk ledamot från Norra Åsarp yrkade däremot bifall till avtalsförslaget med Frökinds kommun. Vidare yrkade en centerledamot från Hössna bifall till avtalet med Ulricehamns stad. Fullmäktige beslöt godkänna båda släckningsavtalen.⁶³⁰

Brandstyrelsen behandlade den återremitterade brandordningen vid ett möte i januari 1965. Beslutet blev att utöka den deltidsanställda personalstyrkan från 41 till 49 man. Därmed utgick bygdebrandvärn, medan skogsbrandvärn behölls oförändrat på 20 man. Utöver brandstationerna i Timmele och Trädet fanns det en brandkårsavdelning i Liared, med en vaktstyrka på tre man som skulle kunna rycka ut inom sju minuter. Samma anspänningstid gällde även vid de övriga brandkårerna. Någon ändring av sotningsfristerna vidtogs inte.⁶³¹

Brandstyrelsen begärde ett tilläggsanslag från fullmäktige på 8000 kronor, bl.a. till ökade personalkostnader som inte kunde förutses när utgifts- och inkomststen upprättades. Dessutom ville styrelsen disponera intäkterna på runt 4000 kronor som erhöles för släckningsavtalet med Frökinds kommun.⁶³² Även om det inte framgår av protokollet är det sannolikt att de utökade personalkostnaderna åtminstone delvis kunde bero på att det i Liared skulle finnas en brandkår och inte ett brandvärn.

I februari 1965 var det dags för kommunalfullmäktige att på nytt behandla frågan. Beslutet blev att bifalla brandstyrelsen förslag och att därutöver göra vissa förändringar av sotningsfristerna. Beslutet togs i enighet.⁶³³

Länsstyrelsen var emellertid inte helt nöjd med den av fullmäktige antagna brandordningen. Det var oklart om kommunen hade två eller tre brandstationer, och sotningsfristen vid vedeldning var inte godtagbar ur brandsäkerhetssynpunkt. Fullmäktige behandlade därför frågan på nytt i april 1965. Högerledamoten från Strängsered föreslog att det skulle finnas tre brandkårer i kommunen, medan bl.a. en socialdemokratisk ledamot från Blidsberg yrkade att fullmäktige skulle besluta i enlighet med kommunalnämndens förslag om att gå en medelväg. Beslutet blev också som kommunalnämnden föreslagit. En brandkårsavdelning

⁶³⁰ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Redvägs landskommun 1964-12-14, § 133. Enligt protokollet var det fler ledamöter än högermannen från Strängsered som ställde sig bakom yrkandet om kåren i Liared, men det anges inga namn, utan bara m.fl.

⁶³¹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1965-01-24, § 24.

⁶³² Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs landskommun 1965-01-24, § 25.

⁶³³ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Redvägs landskommun 1965-02-15, § 6, med tillhörande bilaga 2, KF § 6/65, Brandordning för Redvägs kommun.

skulle därmed finnas i Liared, men utan specificerad vaktstyrka. Fullmäktige beslöt även att förkorta sotningsfristen vid eldning med ved, vilket kommunalnämnden föreslagit. Beslutet togs utan votering och reservation, men det fanns som framgått ovan ett motyrkande, som hade en geografisk grund.⁶³⁴ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i slutet av år 1965.⁶³⁵

Då jag inte personligen besökt kommunarkivet i Ulricehamn, utan istället fått materialet tillsänt av kommunens arkivansvariga har jag avstått från att göra en särskild undersökning av brandförsvarets kostnadsutveckling inom Redvägs kommun.

Beslutsprocessen vid tillkomsten av den nya brandordningen för Redvägs kommun måste betraktas som relativt komplicerad. Fullmäktige fick nämligen behandla frågan vid tre tillfällen. Tidsmässigt blev ändå inte fördröjningen så anmärkningsvärt lång, då kommunalfullmäktiges sista beslut i frågan fattades i april 1965.

Den viktigaste förklaringen till att processen blev mer komplicerad var frågan om brandförsvarets organisation i kommunens östra del, med brandstyrkan placerad i Liareds kyrkby. Den östra delen var starkt agrart präglad och mer glest befolkad, men samtidigt förhållandevis stor till ytan. I den västra kommundelen fanns ett större inslag av industriell verksamhet och kommunens tätorter med över 200 invånare var belägna i denna del av kommunen. Frågan var sålunda om brandkårer med ständig beredskap bara skulle finnas i den västra kommundelen, medan den östra delen fick hålla tillgodo med ett brandvärn. Det slutliga beslutet blev ett mellanting mellan brandkår och brandvärn i Liared, men eftersom det inte fanns någon utryckningsberedskap i Liared var det närmast att betrakta som ett brandvärn.

Merparten av fullmäktiges ledamöter var under mandatperioden 1963–1966 bosatta i församlingarna som låg i den västra delen av kommunen. Trots vissa näringsmässiga skillnader mellan kommundelarna var kommunen partipolitiskt homogen, med en överväldigande borgerlig övervikt.⁶³⁶ En votering i fullmäktige efter ledamöternas bostadsorter hade sannolikt inte utfallit till förmån för en komplett brandkår med vaktstyrka i den östra delen av kommunen.

⁶³⁴ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Redvägs landskommun 1965-04-20, § 22.

⁶³⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 43, Brandordning för Redvägs kommun, fastställd av länsstyrelsen 1965.

⁶³⁶ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Redvägs landskommun 1963-01-28, § 2. Under mandatperioden 1963–1966 var 23 fullmäktigeledamöter bosatta i den västra kommundelen och 17 i den östra kommundelen. Till den västra delen har de förutvarande kommunerna Timmele, Dalum, Blidsberg, Humla, Kölaby, Solberga, Norra Åsarp och Smula räknats. De tidigare egna kommunerna Strängsered, Gullered, Hössna, Böne, Knätte, Liared, Kölingared och Fivlered har hänförs till den östra kommundelen. Den östra kommundelen hade en landareal på 353,2 kvadratkilometer, vilket utgjorde 61,5 procent av kommunens yta. Den västra kommundelen hade en yta på 221,1 kvadratkilometer. *Årsbok för Sveriges kommuner 1951* s 82.

Holmön

I anslutning till den nya brandlagens och brandstadgans tillkomst 1962 framförde länsbrandinspektören synpunkter på brandförsvarets kvalitet på Holmön. När frågan behandlades av kommunalnämnden i oktober 1962 delade brandchefen länsbrandinspektörens synpunkter. Kommunens brandförsvaret behövde tillgång till brandbil och utrustningen för alarmering måste kompletteras. Kommunalnämnden yttrade sig enligt följande: ”beträffande utryckningsfordonet kan ej anses att kostnaderna för hållandet av ett sådant står i proportion till kommunens ekonomiska bärkraft. Beträffande alarmeringsanordningen beslöts att uppdraga åt brandchefen att utreda frågan om komplettering därav”.⁶³⁷

I sitt svar till länsstyrelsen menade länsbrandinspektören att inköp av ett begagnat brandfordon kunde vara ett alternativ för att sänka utgifterna. Om kommunen inte köpte något fordon måste brandkårens materiel kunna transporteras efter traktor. Inspektören hade däremot inga ytterligare synpunkter på alarmeringsfrågan.⁶³⁸ Ärendet återkom i kommunalnämnden i november 1963 efter att länsbrandinspektören och länsstyrelsen begärt att kommunen vidtog åtgärder. Nämnden beslöt att ordföranden och brandchefen skulle ta kontakt med länsbrandinspektören för att få större klarhet i vad kommunen måste göra.⁶³⁹

I enlighet med den nya brandlagen och brandstadgan beslöt fullmäktige den 22 december 1964 efter förslag från kommunalnämnden att godkänna ny brandordning för kommunen och begära att få den fastställd av länsstyrelsen.⁶⁴⁰ Kommunens brandstyrka skulle enligt den nya ordningen svara för all brandsläckning inom kommunen. Brandstyrkan skulle bestå av brandchef, vice brandchef, minst tre brandförmän och sex brandmän, totalt 11 personer, som alla var deltidsanställda. Därutöver skulle det finnas 15 personer i brandvärn. I kommunen fanns en brandstation och vid den måste det finnas ett brandbefäl och två brandmän ständigt beredda till utryckning inom sju minuter efter larm.⁶⁴¹ Under 1964/1965 tog Umeå brandkårs larmcentral över alarmeringen av Holmöns brandkår.⁶⁴²

Länsstyrelsen fastställde emellertid inte brandordningen. Invändningarna gällde bestämmelserna om sotningsfristerna. På förslag av brandstyrelsen beslöt fullmäktige den 22 maj 1965 att anta ett reviderat förslag till ny brandordning,

⁶³⁷ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Holmöns landskommun 1962-10-27, § 7.

⁶³⁸ Umeå stadsarkiv: Holmöns landskommun, Kommunalnämnden, Diverse Handlingar 1926–1973, Brandstyrelsens handlingar 1939–1973, Länsbrandinspektörens skrivelse till länsstyrelsen angående rapportsvaret från Holmön, 1963-01-04.

⁶³⁹ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Holmöns landskommun 1963-11-17, § 2.

⁶⁴⁰ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Holmöns landskommun 1964-12-22, § 3, och Protokoll kommunalnämnden i Holmöns landskommun 1964-12-05, § 2.

⁶⁴¹ Umeå stadsarkiv: Holmöns landskommun, Kommunalnämnden, Diverse Handlingar 1926–1973, Brandstyrelsens handlingar 1939–1973, Brandordning för Holmöns kommun, fastställd 1965-09-28.

⁶⁴² Umeå stadsarkiv: Holmöns landskommun, Kommunalnämnden, Diverse Handlingar 1926–1973, Brandstyrelsens handlingar 1939–1973, Uppgift om brandförsvaret år 1964 i Holmöns landskommun.

där sotningsfristerna följde länsstyrelsens påbud.⁶⁴³ Därefter fastställde länsstyrelsen brandordningen den 28 september 1965.⁶⁴⁴

Av kommunens årsrapport för brandförsvaret under 1965 framgick att den i brandordningen angivna beredskapen inte upprätthölls fullt ut. Där redovisas en utryckningsstyrka på ett befäl och en brandman, som kunde rycka ut inom 10 minuter.⁶⁴⁵ I årsrapporten för 1967 redovisas inget om beredskapen.⁶⁴⁶ I februari 1968 beslöt fullmäktige att: ”uppdraga åt brandstyrelsen att göra utredning angående kommunens brandvärn samt arvodesfrågan för brandberedskapen”.⁶⁴⁷ Ärendet kom upp på fullmäktige i mars 1968. Fullmäktige beslöt att betala ersättning på sex kronor per dygn för varje man i beredskap.⁶⁴⁸ Tre man i ständig beredskap gav, utan några lönebikostnader (sociala avgifter), utgifter på 6570 kronor. Enligt Svenska kommunförbundets beräkningar, baserade på gällande kollektivavtal, medförde en utryckningsberedskap på tre man för år 1969 personalutgifter på 35 000 kronor.⁶⁴⁹

Brandkåren fortsatte att hålla beredskap efter 1968. För 1972 finns en vaktlista som anger att ett befäl och två brandmän måste finnas i beredskap med en anspänningstid på sju minuter. Det var 11 man som delade på beredskapen.⁶⁵⁰ Även den kartläggning av brandförsvaret som skedde i Umeåblocket 1972 anger att beredskap upprätthölls enligt brandordningen.⁶⁵¹

Kostnadsutvecklingen för kommunens brandförsvaret 1964–1973 framgår av tabellen nedan.

⁶⁴³ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Holmöns landskommun 1965-05-22, § 2, och Protokoll kommunalnämnden i Holmöns landskommun 1965-05-02, § 2.

⁶⁴⁴ Umeå stadsarkiv Holmöns landskommun, Kommunalnämnden, Diverse Handlingar 1926–1973, Brandstyrelsens handlingar 1939–1973, Resolution från Länsstyrelsen i Västerbottens län om fastställande av Brandordning för Holmöns kommun 1965-09-28, samt Brandordning för Holmöns landskommun, 1965-09-28.

⁶⁴⁵ Riksarkivet, Arninge: Statens brandinspektions arkiv: Brandordningar, serie 2, F IX b, volym 65, Uppgift om brandförsvaret år 1965, Holmöns landskommun.

⁶⁴⁶ Holmöns kommun, Kommunalnämnden, Diverse Handlingar 1926–1973, Brandstyrelsens handlingar 1939–1973, Uppgift om brandförsvaret år 1967, Holmöns landskommun, daterad 1968-03-02.

⁶⁴⁷ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Holmöns landskommun 1968-02-03, § 9.

⁶⁴⁸ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Holmöns landskommun 1968-03-16, § 10, och Protokoll kommunalnämnden i Holmöns landskommun 1968-03-14, § 2.

⁶⁴⁹ Riksarkivet, Arninge: Statens brandinspektions arkiv: Brandordningar, serie 2, F IX b, volym 65, Svenska kommunförbundet, Utredningsrapport, Brandförsvaret i Åseleblocket, 1969-05-05, s 9.

⁶⁵⁰ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunalstämman i Holmöns landskommun 1939-03-06, § 4, och Holmöns kommun, Kommunalnämnden, Diverse Handlingar 1926–1973, Brandstyrelsens handlingar 1939–1973, Vaktlista för brandkåren i Holmön 1972.

⁶⁵¹ Umeå stadsarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Umeå kommunblock 1973-05-03, §§ 23 och 25, Samarbetsnämnden i Umeå kommunblocks handlingar 1973, Utredning om Umeå nya kommun, Brandväsen, kapitel 5, Bilaga 1 och 3.

Tabell 29 Kostnadsutveckling för Holmöns kommuns brandförsvar 1964–1973 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1964	2,6	0	2,6	---	5,2
1965	1,8	0	1,8	- 31	0
1966	4,3	0	4,3	+ 139	0
1967	4,7	0	4,7	+ 9	0
1968	8,6	0	8,6	+ 83	0
1969	4,5	0	4,5	- 48	13,7
1970	8,9	0	8,9	+ 98	0
1971	8,2	0	8,2	- 8	0
1972	8,3	0	8,3	+ 1	0
1973	19,8	0	19,8	+ 139	0

Källa: Umeå stadsarkiv: Holmöns kommun, Kommunalnämnden, Huvudbok 1964–1973.

I absoluta tal var kommunens brandförsvarsutgifter synnerligen låga, men förändringarna mellan olika år var i vissa fall avsevärda. Utslaget per invånare blev nettodriftkostnaden ändå inte extremt låg, vilket hängde samman med kommunens mycket låga folkmängd. Mellan 1952 och 1973 var Holmön till invånarantalet landets klart minsta primärkommun. Driftkostnaderna hade dock ökat i betydligt snabbare takt om beredskapsersättning hade betalats ut enligt gällande kollektivavtal för deltidsanställd brandpersonal. Under det sista året som egen kommun utbetalades dock högre ersättning än tidigare, men ändå inte full ersättning. I så fall hade driftkostnaderna blivit nästan dubbelt så höga. Kapitalutgifter för investeringar i ny utrustning företogs vid två tillfällen under den 10 år långa perioden. Det inköptes emellertid aldrig någon brandbil, utan kommunen nöjde sig med att inköpa en ny bogserbar motorspruta år 1969.

Holmöns kommun införde 1962 års brandlag genom att år 1965 anta en brandordning som föreskrev en ständig utryckningsberedskap på tre man, men det dröjde tre år innan det tillkom beredskapsersättning för brandpersonalen. Kommunens brandkår saknade brandbil även efter 1965, vilket var synnerligen ovanligt för en brandkår vid denna tid. Däremot förekom det inte helt sällan hos brandvårn som inte upprätthöll någon utryckningsberedskap. Kommunens kostnader för brandförsvaret hölls på en tämligen låg nivå i absoluta tal, inte minst därför att man inte betalade ut full beredskapsersättning enligt vad som angavs i kollektivavtalet på central nivå. Nettodriftkostnaden per invånare var däremot inte extremt låg.

Sammanfattning

Införandet av 1962 års brandlag och brandstadga medförde störst förändringar för landskommunerna. För det första ställdes krav på att alla kommuner med egen brandkår måste upprätthålla en ständig utryckningsberedskap. För det andra

skedde det en betydande ökning av antalet kommuner som saknade egen brandkår, och istället byggde upp sitt brandförsvar genom släckningsavtal med en eller flera grannkommuner. Nyordningen ledde sålunda till en viss utökning av samarbetet mellan landets kommuner

I städer och köpingskommuner var omställningen klart mindre, då de redan tidigare varit tvungna att upprätthålla utryckningsberedskap. Ökningen av heltidsbrandkårer i städer och köpingar hade dessutom skett gradvis efter 1952, varför endast ett mindre antal heltidsbrandkårer tillkom i direkt anslutning till det nya regelverket. De frivilliga brandkåreerna spelade efter tillkomsten av de nya brandordningarna en tämligen marginell roll för det samlade kommunala brandförsvaret.

Entreprenadlösningen i form av avtal med industribrandkårer genomgick däremot inte någon större minskning. Det handlade emellertid om utpräglade bruksorter, med ett dominerande industriföretag. Kommunen och företaget hade i många fall sedan länge levt i en form av symbios, och bolaget hade tagit ansvar för en del samhällsuppgifter som i det stora flertalet kommuner utfördes av kommunerna själva.

Jämfört med år 1952 hade antalet brandstationer reducerats med nästan en tredjedel. En hel del av brandkårsnedläggningarna hade emellertid skett successivt under perioden, vilket innebar att det inte alltid fanns någon direkt koppling till det nya regelverket.

Minskningen av antalet brandstationer får betecknas som en geografisk centraliseringsprocess, d.v.s. en koncentration av resurserna till färre platser (orter). Förändringarna bör ses i ljuset av att vägnätet på landsbygden börjat förbättras betydligt och att i stort sett alla kvarvarande brandkårer nu var utrustade med brandfordon. Fordonens standard varierade emellertid högst avsevärt ännu vid mitten av 1960-talet, exempelvis i fråga om motorstyrkan som påverkade vilken hastighet som kunde hållas. Både styrka och fart bidrog generellt till att förkorta brandkåreernas insatstider.

I de fall som de nedlagda kårerna ersattes av motoriserade bygdebrandvärn, utan någon utryckningsberedskap, kunde dessa ibland fungera som ett ofta synnerligen billigt substitut för den nedlagda brandkåren, även om det inte fanns garantier för att utryckningar alltid kunde genomföras. Brandvärnen byggde i viss mån på samma form av idealitet som de frivilliga brandkåreerna ursprungligen gjort.

De vakt- och beredskapsstyrkor som skrevs in i de nya brandordningarna varierade högst avsevärt mellan olika kommuner. De två främsta kriterierna för valet av numerär på styrkorna var folkmängden och brandriskerna i kommunen, framförallt graden av industrialisering. Tre kommuner i Norrbottens län kom undan med enbart brandvärn, utan avtal med några grannkommuner. De minsta utryckningsstyrkor som annars godtogs var på tre man och gällde bl.a. på ö-kommuner med låg folkmängd och obetydlig industrialisering. De största heltidsanställda utryckningsstyrkorna hölls föga förvånande i Stockholms och Götteborgs städer.

De kommunala fallstudierna visar flera exempel på att kommuner i södra Sverige som valde att helt avveckla de egna brandkårerna eller att reducera antalet brandkårer i kommunen. I två fall skedde det i anslutning till att den nya brandordningen upprättades runt årsskiftet 1964/1965, och i ett fall år 1968. Två kommuner, Nybro stad och Madesjö landskommun, båda belägna i Kalmar län, lyckades inte få någon ny brandordning fastställd, trots långdragna beslutsprocesser. Även Madesjö hade fattat principbeslut om att avveckla kommunens samtliga tre brandkårer, men lyckades aldrig genomföra detta beslut.

10. DEN STORA CENTRALISERINGEN — EFFEKTER AV KOMMUNBLOCKSREFORMEN 1962–1974

Kommunblocksreformen initierades av den socialdemokratiska regeringen 1959 och en utredning tillsattes. Motivet var att det under en tid förts en debatt om kommunerna verkligen hade kapacitet att klara av alla de krav som ställdes på dem.⁶⁵² Utredningen, som slutfördes 1961, fann att folkminskningarna i många landskommuner hade fortsatt med stor styrka. Avfolkningen hade förvärrat problemen med att många kommuner hade alltför lågt skatteunderlag för att kunna hålla god service. Ett annat motiv till att förändra indelningen var införandet av enhetsskolans högstadium. Utredningen föreslog att det skulle bildas block som hade minst 8000 invånare år 1975. Indelningen skulle främst ske utifrån näringsgeografiska utgångspunkter och centralortsprincipen. I första hand skulle hela kommuner läggas samman, men vid behov kunde församlingarna vara minsta enheten. Blocken skulle gå samman på frivillig väg. Därför skulle det inte finnas någon tidsplan för när reformen skulle vara slutförd. I avvaktan på sammanläggningar skulle det bildas samarbetsnämnder.⁶⁵³ Propositionen byggde till stor del på vad utredningen föreslagit.⁶⁵⁴ Vid behandlingen i riksdagen 1962 var det främst ledamöter från högern och centern som hade störst invändningar mot propositionen.⁶⁵⁵ Reformen drevs igenom av socialdemokraterna, kommunisterna samt merparten av folkpartiets ledamöter.⁶⁵⁶

Indelningsarbetet på den lokala nivån utfördes av länsstyrelserna och inrikesdepartementet.⁶⁵⁷ Under åren 1963–1964 fastställde regeringen att landet skulle delas in i 282 block.⁶⁵⁸ Reformens sammanläggningar ägde rum under perioden 1967–1974. De viktigaste sammanläggningstillfällena var 1971 och 1974.⁶⁵⁹ Att antalet sammanläggningar var få under åren 1967–1969 bidrog till att den socialdemokratiska regeringen 1969 övergav frivilligprincipen. Under 1969 drev soci-

⁶⁵² *SOU 1961:9* s 3–10 och Strömberg och Westerståhl 1983a s 20.

⁶⁵³ *SOU 1961:9*, Wallin 1966 s 18–27 och Strömberg och Westerståhl 1983a s 20f.

⁶⁵⁴ *Proposition 1961:180*.

⁶⁵⁵ *Utlåtande Konstitutionsutskottet 1962 nr 1*.

⁶⁵⁶ *Protokoll Första kammaren 1962 nr 8* och *Protokoll Andra kammaren 1962 nr 8*.

⁶⁵⁷ *Proposition 1961:180* s 89–98.

⁶⁵⁸ *SFS 1964:162*, Brantgärde 1974 och Wängmar 2003 s 223ff.

⁶⁵⁹ Ivarsson 1992, Andersson 1993, Wängmar 1998 s 25–46 och Wängmar 2003 s 228f.

aldemokraterna och vpk igenom ett beslut att hela reformen måste vara slutförd 1974. Sammanläggningarna kunde vid behov ske med tvång, 1971 eller 1974.⁶⁶⁰ När reformen var slutförd 1974 fanns det 278 kommuner.⁶⁶¹ Vid undersökningsperiodens slut, årsskiftet 1976/1977, skedde en sammanläggning, mellan Svedala och Bara kommuner i Malmöhus län. Det var en inom ramen för kommunblocksreformen uppskjuten sammanläggning. Efter den fanns det 277 kommuner.⁶⁶²

Generell utveckling

Kommunblocksreformens betydelse för förändringar av brandförsvarets organisation byggde i grunden på två basala förutsättningar. För det första hur många kommuner och delar av kommuner som ingick i respektive kommunblock. För det vilken avtalssamverkan som upprättats i anslutning till implementeringen av 1962 års brandlag. Kommunblocksindelningen var nämligen klar under första halvåret 1964, medan brandordningarna skulle antas av kommunerna före årsskiftet 1964/1965. Enligt kommunblocksindelningen fanns det 38 block som bara utgjordes av en kommun, varför någon sammanläggning inte var aktuell. Dit hörde bl.a. Stockholms stad, Sollentuna och Huddinge i Stockholms län, Älvkarleby i Uppsala län, Oxelösund i Södermanlands län, Partille i Göteborgs och Bohus län, Karlskoga i Örebro län, Nordmaling och Sorsele i Västerbottens län samt Gällivare och Överkalix i Norrbottens län.⁶⁶³

I gruppen av block med ett utvecklat brandförsvarsamarbete fanns två kommunalförbund som i utgångsläget helt sammanföll med blockindelningen, Botkyrka-Grödinge och Solna-Sundbyberg, båda belägna i Stockholms län. Under andra halvan av 1960-talet bildade ytterligare sex kommunblock brandförsvarsförbund, Gotland, Halmstad Laholm, Lerum, Mellerud och Ånge. I dessa fall kan förbundsbildningarna ses som en förtida kommunsammanslagning på brandförsvarets område.⁶⁶⁴ Till förbunden återkommer jag nedan.

Utöver kommunalförbunden fanns det ett antal kommunblock med relativt långtgående interkommunal samverkan genom släckningsavtal. Detta var särskilt vanligt i Skaraborgs län. Skara stad och Götene köpingskommun ansvarade för brandsläckningen i de två landskommuner som ingick i respektive block. Mariestads stad hade avtal med alla fyra landskommunerna i blocket, även om en av kommunerna hade en egen brandkår för den del av kommunen som utgjordes av öar i Vänern. Stadens brandkår svarade sålunda för brandförsvaret i nästan hela kommunblocket. Inom Skövde kommunblock hade Skövde stad släckningsavtal

⁶⁶⁰ Proposition 1969:103, Utlåtande Konstitutionsutskottet 1969 nr 24, Protokoll Första kammaren 1969 nr 25, Protokoll Andra kammaren 1969 nr 25, Svensson 1970 s 81ff, Strömberg och Westerståhl 1983a s 21, Lundkvist 1991 s 154–163 och Montin 2004 s 33f.

⁶⁶¹ Andersson 1993 s 101f och Wängmar 1998 s 40ff.

⁶⁶² Årsbok för Sveriges kommuner 1977, Svedala kommun 30 år 1977–2007. Två kommuner blir en 2007 s 4ff.

⁶⁶³ SFS 1964:162.

⁶⁶⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Årsbok för Sveriges kommuner 1965–1967 och Rikets indelningar 1970–1974.

med tre av fem landskommuner. Lidköpings stad hade avtal med fyra av sju landskommuner i blocket. Tidaholms stad hade släckningsavtal med de två landskommuner som till största delen ingick i kommunblocket. Ängelholms stad i Kristianstads län tecknade släckningsavtal med tre av fyra landskommuner i blocket, men alla tre kommunerna hade dock motoriserade bygdebrandvårn som komplement. Även städerna Tranås i Jönköpings län, Kumla i Örebro län, Borlänge i Kopparbergs län, Härnösand i Västernorrlands län samt Kungsörs köping i Västmanlands län utförde brandsläckning inom hela eller nästan hela kommunblocket, men förutom i Härnösand, bestod kommunblocket bara av en landskommun utöver centralortskommunen.⁶⁶⁵

I fallen ovan med kommunalförbund eller omfattande samverkan genom avtal innebar reformen bara mindre eller inga förändringar alls, förutom på den övergripande nivån. Motsatsen fanns i kommunblock som både bestod av ett stort antal kommuner och delar av kommuner och där det inte fanns någon samordning av brandförsvaret. Ett mellanting var kommunblock som innehöll många kommuner och kommundelar och som hade en begränsad samordning via avtal. En annan mellanvariant var kommunblock som inte bestod av så många kommuner och kommundelar, men där det i princip helt saknades samordning genom avtal. Exempel på kommunblock som bestod av många kommuner och kommundelar är: Norrtälje med först 5 och senare 10 kommuner och kommundelar, Uppsala med till en början 10 och slutligen 13 kommuner och delar av kommuner, Nyköping som ursprungligen bestod av 8 kommuner/kommundelar, för att senare tillföras ytterligare 4 kommuner, Jönköping med 13 kommuner och kommundelar, Växjö med 11 kommuner/kommundelar samt Kristianstad med 11 kommuner och kommundelar. Viss kommunal samverkan fanns i Nyköpings, Jönköpings och Växjö kommunblock, medan brandförsvaret i de övriga blocken till största delen sköttes av varje kommun.⁶⁶⁶ Kartläggningen visar att valet av kommunblocken Uppsala, Nyköping och Växjö som kommunala exempel nedan har viss relevans.

Samordningen av brandförsvaret i kommunblocken avancerade olika snabbt, men det fanns självklart ett ganska tydligt samband mellan intensiteten i samordningsprocessen och tidpunkten för kommunsammanläggningen. De utredningar om den nya organisationen som ofta företogs gjordes relativt ofta något eller några år före sammanläggningen, vilket ter sig föga förvånande. Utredningarna genomfördes antingen i kommunblockets egen regi, ofta genom brandchefen i centralorten, eller av externa utredare, i flertalet fall av Svenska kommunförbundets brandsektion (ursprungligen stadsförbundet och kommunförbundet gemensamt). Förbundet anställde brandingenjörsutbildade personer för att utföra dessa utredningar. För extern utredning kunde också brandchefen i någon annan kommun anlitas. Även länsbrandinspektörer engagerades. Många av kommunförbundets utredningar innebar förslag till omfattande organisatoriska förändringar, där

⁶⁶⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁶⁶⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

antalet brandstationer och vakt- och beredskapsstyrkorna skulle reduceras betydligt.⁶⁶⁷ Till detta återkommer jag på två ställen nedan, dels i ett avsnitt om kommunförbundets utredningar, dels i de kommunala exemplen, där kommunförbundet var utredare i flera av de kommunblock som tas upp.

Samordningen av brandförsvaret inom kommunblocken var i en hel del fall selektiv i betydelsen att bara vissa av kommunerna i blocket medverkade aktivt. Två slags åtgärder var vanligast. För det första att kommuner valde att helt och hållet avveckla den egna brandkåren och istället teckna släckningsavtal med någon annan kommun i blocket, i flertalet fall centralortskommunen. En mindre långtgående variant var att reducera kommunens vakt- och beredskapsstyrka, inte helt sällan helt avveckla beredskapsstyrkan och endast behålla en mindre vaktstyrka. Denna reduktion komparerades med samverkansavtal med en eller flera andra kommuner inom blocket, vilka skulle ställa sina styrkor till förfogande. För det andra, motsvarande avtal om att centralortskommunens brandchef och ibland även vice brandchef övertog motsvarande funktioner i en eller flera av blockets randkommuner. Det kunde exempelvis ske i samband med att randkommunens brandchef avgick med pension eller slutade av annan anledning. Ibland kunde det bli svårt att rekrytera en ersättare när det bara var fråga om några få år fram till kommunsammanläggningen. Avtal med centralortskommunen kunde innebära en höjning av den formella kompetensen hos brandchefen. Sådana avtal ingicks också när en kommun avvecklade den egna brandkåren.⁶⁶⁸

Ett exempel på den första varianten finns i Gävle kommunblock. Två av landskommunerna inom blocket, Hille och Valbo, valde 1966 respektive 1968 att avveckla den egna brandkåren och teckna avtal med Gävle stad. I båda fallen var det tre år innan kommunerna upphörde 1969 respektive 1971. Hille skulle betala en årlig ersättning på 50 000 kronor, medan Valbos ersättning till Gävle stad uppgick till 125 000 kronor. De två andra landskommunerna i blocket, Hamrånge och Hedesunda, behöll däremot sina egna brandkårer och dessa kårer behölls även efter kommunsammanläggningen. Förklaringen till att Valbo och Hille kommuner kunde avveckla sin brandkår är till största delen geografisk. Båda kommunernas bebyggelsecentra låg förhållandevis nära Gävles stadsgräns. Det korta avståndet gjorde det möjligt för heltidsbrandkåren i staden att hålla godtagbara insatstider. Hamrånge och Hedesunda kommuners tätorter låg mycket längre bort från Gävle.⁶⁶⁹

Ett annat exempel är Frändefors landskommun i Vänersborgs kommunblock i Älvsborgs län, som 1967, mer än sex år före sammanläggningen, avvecklade den egna brandkåren och ingick avtal med Vänersborgs stad. Vidare avvecklade Mölltorps landskommun i Skaraborgs län, som var uppdelad på Karlsborgs och Tibro kommunblock, sin enda kvarvarande brandkår 1968, vilket var tre år för sammanläggningen. Istället ingick man avtal med Karlsborgs landskommun och

⁶⁶⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁶⁶⁸ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁶⁶⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

Tibro köping, där Karlsborg svarade för de två församlingar som ingick i Karlsborgs kommunblock och Tibro för den församling som tillhörde Tibroblocket. Kommunens ersättning till båda kommunerna var 25 öre per skattekrone inom respektive avtalsområde. Ännu ett exempel är när Vagnhärads landskommun i Södermanlands län år 1971 avvecklade sin egen brandkår och ingick avtal med Trosa kommun. Avtalet trädde i kraft knappt tre år före sammanläggningen. Även Norra Råda och Gustav Adolfs kommuner i Hagfors kommunblock i Värmlands län avvecklade sina brandkårer 1971 och skrev avtal med Hagfors kommun. Det skedde knappt tre år innan kommunerna upphörde.⁶⁷⁰

Exempel på avtal om gemensam brandchef för samtliga kommuner inom ett kommunblock är bl.a. Gislavedsblocket i Jönköpings län, där kommunerna under 1972 slöt avtal om att brandchefen och vice brandchefen i Gislaveds kommun var brandchef och vice brandchef även i Anderstorps, Burseryds, Reftele, Södra Mo och Villstads kommuner. Avtalen slöts drygt ett år före sammanläggningen 1974. Dessutom skrevs brandordningarna om, varvid kommunernas vaktstyrkor även fungerade som beredskapsstyrkor åt grannkommunerna. Därmed skedde en viss reducering av de samlade vakt- och beredskapsstyrkorna inom blocket.⁶⁷¹

Karlskrona kommun i Blekinge län ingick under år 1971/1972 avtal om att kommunens brandchef och vice brandchef skulle ha samma funktioner i tre av de fem övriga kommunerna i blocket, Hasslö, Jämjö och Nättraby, fram till sammanläggningen 1974. De två andra kommunerna, Rödeby och Fridlevstad, valde att behålla en egen ledningsorganisation. I Umeå kommunblock i Västerbottens län valde en av fyra kommuner, Sävar, att låta brandchefen och vice brandcheferna i Umeå vara brandchef och vice brandchefer 1969–1974.⁶⁷²

Framställningen har hittills nästan bara berört vad som skedde i kommunblocken före den formella kommunsammanläggningen. Det är nu dags att övergå till hur organisationen förändrades efter att sammanläggningen ägt rum. Fokus ligger främst på reduceringar av antalet brandkårer/brandstationer och hur utryckningsstyrkorna förändrades. Det har redan framgått att block med relativt långtgående samverkan 1965 inte berördes mycket av reformen. Exempel är Tranås i Jönköpings län, Skara, Götene och Mariestad i Skaraborgs län, Kungsör i Västmanlands län, Borlänge i Kopparbergs län samt Härnösand i Västernorrlands län. Samma sak gällde blocken som inte berörts av reformen.⁶⁷³

I de kommunblock som bestod av många kommuner och kommundelar var förändringarna tämligen varierande. Det förekom att bara begränsade förändringar ägde rum i anslutning till att kommunerna lades samman till en enhet. Ex-

⁶⁷⁰ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁶⁷¹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68.

⁶⁷² Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Bergdahl 1986 s 85f.

⁶⁷³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1–5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974–1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974–1975.

empel på sådana kommuner är Uppsala i Uppsala län, Linköping och Norrköping i Östergötlands län, Vetlanda i Jönköpings län, Växjö i Kronobergs län, Karlskrona i Blekinge län, Borås i Älvsborgs län, Örnköldsvik i Västernorrlands län och Umeå i Västerbottens län. Dessa kommuner hade en del gemensamma drag: de var relativt stora till ytan, de hade en folkmängd som var klart över det kommunala genomsnittet, de hade i regel stora heltidsstyrkor, de hade brandchefer som var brandingenjörer. Förutsättningarna att göra ändringar av organisationen, till exempel reduceringar av antalet stationer varierade mellan kommunerna. I vissa fall, främst Uppsala, Linköping, Borås och Örnköldsvik, gick kommunerna förvånansvärt försiktigt fram.⁶⁷⁴ Fyra av de nio kommunerna ingår för övrigt i de kommunala exemplen nedan.

Bland de kommuner som vidtog relativt stora förändringar finns Nyköping i Södermanlands län, Tingsryd i Kronobergs län, Kalmar, Nybro och Torsås i Kalmar län, Kristianstad och Simrishamn i Kristianstads län, Mark och Ulricehamn i Älvsborgs län, Örebro i Örebro län samt Skellefteå i Västerbottens län. Dessa kommuner uppvisade mer varierande egenskaper än kommunerna ovan, men tre hade en brandchef som också var länsbrandinspektör och flera var både stora till ytan och till folkmängden.⁶⁷⁵ Sex av de elva kommunerna ingår i de kommunala fallstudierna nedan.

Naturligtvis fanns det också många kommuner som gick en medelväg och gjorde måttliga förändringar. Exempel på sådana kommuner är Enköping i Uppsala län, Eskilstuna i Södermanlands län, Motala i Östergötlands län, Jönköping i Jönköpings län, Emmaboda och Hultsfred i Kalmar län, Hässleholm i Kristianstads, Sjöbo i Malmöhus län, Varberg i Hallands län, Tranemo i Älvsborgs län, Falköping i Skaraborgs län, Degerfors i Örebro län, Söderhamn i Gävleborgs län och Sundsvall i Västernorrlands län.⁶⁷⁶

Oberoende av hur stora förändringar som gjordes av antalet brandstationer reducerades i flertalet fall vakt- och beredskapsstyrkorna. Det mest utmärkande draget var att beredskapsstyrkorna avvecklades förutom vid centralortens brandkår i större kommuner. I övrigt fungerade brandstationernas vaktstyrkor som beredskapsstyrkor åt varandra. Det företogs även en hel del reduceringar av vaktstyrkorna till följd av utökad samverkan mellan de olika brandkårerna i kommu-

⁶⁷⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974-1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974-1975.

⁶⁷⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974-1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974-1975.

⁶⁷⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974-1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974-1975.

nera, med så kallade tvåstationslarm. Det innebar att vid larm om större bränder eller räddningsinsatser larmades redan initialt minst två brandkårer. Tidigare hade normalt bara en brandkår larmats och eventuell förstärkning hade begärts först när brandkåren anlät till branden och sett omfattningen. Reduceringarna av styrkorna innebar kostnadsminskningar för kommunerna. Besparingarna var välkomna, då utgifterna för deltidsanställd personal ökat betydligt sedan i princip alla kommuner från år 1965 och framåt varit tvungna att hålla en ständig utryckningsberedskap. De tillkommande kostnaderna utgjordes inte minst av beredskapsersättning till den deltidspersonalen.⁶⁷⁷

Exempel på hur stora reduceringar av utryckningsstyrkor som genomfördes ges i djupstudierna av 11 kommuner nedan, men det kan redan här sägas att det i ett fall handlade om mer än en halvering av den personal som hölls i beredskap. Det tyder på att beredskapen före kommunreformen var överdimensionerad. De tidigare kommungränserna kan vara var en viktig förklaring till överkapaciteten. En summering av kommunernas övergripande brandförsvarsorganisationen efter kommunblocksreformens slutförande år 1974 redovisas i tabellen nedan.

⁶⁷⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974-1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974-1975.

Tabell 30 Kommunernas typ av brandförvarsorganisation år 1974

Län	Typ av brandförvarsorganisation – brandkår					Totalt
	H	H+D	D	I	A	
Stockholm	2	13	7	0	1	23
Uppsala	0	2	3	1	0	6
Södermanland	0	3	4	0	0	7
Östergötland	0	5	7	0	0	12
Jönköping	0	5	6	0	0	11
Kronoberg	0	1	7	0	0	8
Kalmar	0	3	9	0	0	12
Gotland	0	1	0	0	0	1
Blekinge	0	2	3	0	0	5
Kristianstad	0	3	10	0	0	13
Malmöhus	0	8	13	0	0	21
Halland	0	2	4	0	0	6
Göteborg– Bohus	0	3	12	0	0	15
Älvsborg	0	4	14	0	0	18
Skaraborg	0	5	11	0	0	16
Värmland	0	3	12	1	0	16
Örebro	0	3	8	0	0	11
Västmanland	0	5	6	0	0	11
Kopparberg	0	3	12	0	0	15
Gävleborg	0	6	4	0	0	10
Västernorrland	0	5	2	0	0	7
Jämtland	0	1	7	0	0	8
Västerbotten	0	2	10	0	0	12
Norrbotten	0	5	9	0	0	14
Totalt	2	93	180	2	1	278

H = Heltidsanställd styrka. H+D = Heltids- och deltidanställd styrka.

D = Deltidsanställd styrka. I = Industribrandkår med avtal med kommunen.

A = Avtal med annan kommuns brandkår.

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1–5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974–1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974–1975.

När kommunblocksreformen var slutförd 1974 hade brandförvarsorganisationen reducerats till två alternativ: antingen en kombination av hel- och deltidanställda utryckningsstyrkor eller deltidanställda styrkor. Ingen kommun hade kvar enbart frivillig brandkår och bara två kommuner, Älvkarleby i Uppsala län och Hammarö i Värmlands län, förlitade sig på avtal med industribrandkår. Alla kommuner utom en, Sundbyberg i Stockholms län, hade minst en brandstation

inom kommunen. Två kommuner, Solna och Stockholm, båda i Stockholms län, saknade heltidsstyrkor. Jämfört med år 1965 var ökningen av antalet kommuner med heltidsanställda utryckningsstyrkor begränsad, från 90 till 95. Antalet nya heltidsstyrkor var dock fler än fem, då några kommuner avvecklat sina heltidsstyrkor. Bland kommunerna med nya heltidsstyrkor fanns Enköping i Uppsala län, Varberg i Hallands län, Timrå i Västernorrlands län och Boden i Norrbottens län. Eksjö i Jönköpings län och Nybro i Kalmar är exempel på kommuner som avvecklat sina heltidsanställda utryckningsstyrkor i så måtto att det inte fanns någon styrka som kunde rycka ut innan deltidspersonal hunnit in. Enköping, Varberg och Boden var tre av de städer med högst folkmängd som saknat en heltidsstyrka 1965.⁶⁷⁸

Invånarantalets betydelse för förekomsten av kommuner med heltidsanställd utryckningsstyrka framgår av följande tabell.

Tabell 31 Fördelning mellan heltidsbrandkår och annan typ av brandkår utifrån kommunernas folkmängd efter kommunblocksreformen slutförande år 1974

Folkmängd 1974	Annan		Heltid		Totalt
	Antal	Procent	Antal	Procent	
0–9999	68	100	0	0	68
10000–14999	66	97	2	3	68
15000–19999	26	84	5	16	31
20000–24999	10	71	4	29	14
25000–29999	10	34	19	66	29
30000–39999	3	14	18	86	21
40000–49999	0	0	13	100	13
50000–99999	0	0	23	100	23
100000–	0	0	11	100	11
Totalt	183	66	95	34	278

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1–5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974–1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar från kommuner, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974–1975. *Årsbok för Sveriges kommuner 1974*.

Till följd av kommunblocksreformen och folkökningen gällde nu i regel högre folkmängdstal för övergång till heltidsanställd utryckningsstyrka. En annan fak-

⁶⁷⁸ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1–5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974–1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974–1975.

tor av betydelse var centralortens folkmängd i relation till kommunens folkmängd. Först vid en folkmängd på 25 000 invånare hade huvuddelen av kommunerna heltidsstyrka. Två kommuner med så låg folkmängd som 10 000–15 000 invånare hade dock en heltidsstyrka. Det gällde Arboga i Västmanlands län, som hade heltidsstyrka under dagtid, och Hofors i Gävleborgs län. Båda hade nästan 15 000 invånare och var industrikommuner. Dessutom bodde en hög andel av befolkningen i centralorten. Samma förutsättningar gällde i huvudsak för de fem kommuner med mellan 15 000 och 20 000 invånare som hade heltidsanställd utryckningsstyrka. Dessa var Tranås i Jönköpings län, Skara i Skaraborgs län, Kumla i Örebro län, Fagersta i Västmanlands län samt Timrå i Västernorrlands län.

Tre kommuner med 30 000–40 000 invånare saknade heltidsanställd utryckningsstyrka, nämligen Norrtälje i Stockholms län samt Falkenberg och Kungsbacka i Hallands län. Norrtälje och Kungsbacka hade flera gemensamma drag: de låg relativt nära storstadsområden, en relativt låg andel av befolkningen var bosatt i centralorten och att industrialiseringsgraden i centralorten var inte så hög. Norrtälje kommun hade dessutom ett relativt stort antal brandstationer utanför centralorten. Falkenberg var i större utsträckning en normalkommun vad gäller centralortens folkmängd i relation till det totala invånarantalet i kommunen och industrialiseringsgraden. Bland de 10 kommuner med mellan 25 000 och 30 000 invånare som inte hade heltidsanställd utryckningsstyrka fanns förortskommuner, till exempel Kungälv och Partille i Göteborgs och Bohus län. Där ingick också industrikommuner som Gislaved i Jönköpings län, Ronneby i Blekinge län och Avesta i Kopparbergs län. I flera fall var även centralortens folkmängd relativt låg i relation till den totala folkmängden. Två exempel är Gislaved och Sollefteå i Västernorrlands län.

Antalet brandstationer, uppdelat på brandkårstyp, framgår av tabellen nedan.

Tabell 32 Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter slutförandet av kommunblocksreformen 1974

Typ av brandkår	Antal	Procent
Heltids-/Heltids- och deltidbrandkår	118	13
Deltidsbrandkår	790	86
Frivillig brandkår	2	0
Industribrandkår	10	1
Totalt	920	100

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974-1975, F I, volym 1a, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974-1975.

Det totala antalet brandstationer hade i förhållande till år 1965 minskat med 17 procent, från 1112 till 920. Ökningen kunde sålunda ha varit ännu större. Alla kategorier utom brandstationer med heltidsanställd utryckningsstyrka hade mins-

kat. Det var dock ännu bara de tre största kommunerna som hade mer än en brandstation med heltidsanställd utryckningsstyrka. Frivilliga brandkårer som hade avtal med kommuner hade nästan helt upphört. Däremot fanns det ytterligare ett antal frivilliga brandkårer som var brandvärn i kommunal regi, men de ingår inte i sammanställningen ovan. Det fanns också industribrandkårer som enligt avtal utgjorde kommunala brandvärn.

De två kvarvarande frivilliga brandkårerna med utryckningsberedskap var Ven i Landskrona kommun och Gylle i Trelleborgs kommun, båda belägna i Malmöhus län. Två av de tio kvarvarande industribrandkårerna med kommunala avtal var enda brandstation i kommunen. Det gällde Älvkarleby i Uppsala län och Hammarö i Värmlands län. Bland de andra åtta industribrandkårerna finns Grimsås i Tranemo kommun i Älvsborgs län, Grycksbo i Faluns kommun i Kopparbergs län, Ljusne i Söderhamns kommun i Gävleborgs län samt Malmberget i Gällivare kommun i Norrbottens län.

Antalet brandvärn som var utrustade med minst ett eget brandfordon och en materieldepå som var en enklare brandstation uppgick till knappt 200, exklusive de brandvärn som utgjordes av industribrandkårer. Flest brandvärn fanns i Kristianstads och Malmöhus län. Även Jämtlands och Norrbottens län hade förhållandevis många motoriserade brandvärn. Inrättandet av brandvärn med utrustning som påminde om en deltidskår borde ha varit mer motiverat i i Norrland än i Skåne, där avstånden mellan brandstationerna var mycket kortare. De många motoriserade brandvärnen i Skåne kan delvis ses som ett arv från de många frivilliga brandkårerna i landets sydligaste landskap.⁶⁷⁹

Det genomsnittliga antalet brandstationer med beredskap per kommun i de 24 länen redovisas i tabellen nedan.

⁶⁷⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974-1975, F I, volym 1, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974-1975.

Tabell 33 Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter kommunblocksreformens genomförande 1974

Län	Genomsnitt	Län	Genomsnitt
Stockholms län	2,4	Älvsborg	3,3
Uppsala	6,0	Skaraborg	2,0
Södermanland	3,7	Värmland	2,6
Östergötland	3,2	Örebro	3,3
Jönköping	4,1	Västmanland	2,0
Kronoberg	3,8	Kopparberg	2,8
Kalmar	4,0	Gävleborg	3,8
Gotland	9,0	Västernorrland	5,1
Blekinge	4,0	Jämtland	4,9
Kristianstad	3,2	Västerbotten	4,5
Malmöhus	2,7	Norrboten	2,8
Halland	4,0	Hela landet	3,3
Göteborg och Bohus	3,6		

Källa: Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974-1975, F I, volym 1, 13 a och 13 b. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974-1975.

De 278 svenska kommunerna hade efter kommunblocksreformens genomförande i medeltal drygt tre brandkårer. Jämfört med 1965 års kommunindelning fanns det knappt en brandkår per förutvarande kommun. Det allra högsta antalet fanns i Gotlands län, med bara en kommun. Uppsala län står för den näst högsta siffran, vilket främst kan förklaras av det stora antalet brandkårer i Uppsala kommun. Andra län med höga medelvärden är Västernorrland, Jämtland och Västerbotten, sannolikt till följd av att kommunerna var stora till ytan. De lägsta talen fanns i Skaraborgs och Västmanlands län. Det var i linje med vad som gällde 1965.⁶⁸⁰

Kommunalförbund

Utvecklingen av antalet kommunalförbund för brandförsvar under den period då kommunblocksreformens genomförande pågick framgår av följande tabell.

⁶⁸⁰ SFS 1964:162 och Ivarsson 1992 s 100ff.

Tabell 34 Utvecklingen av antalet kommunalförbund för brandförsvaret och antalet medlemskommuner i förbunden 1965–1974

Län	År									
	1965		1967		1970		1971		1974	
	A	M	A	M	A	M	A	M	A	M
Stockholm	2	4	2	4	2	4	1	2	1	2
Uppsala	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Södermanland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Östergötland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jönköping	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalmar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gotland	0	0	1	14	1	14	0	0	0	0
Blekinge	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kristianstad	1	2	1	2	1	2	1	2	0	0
Malmöhus	4	7	2	4	1	2	0	0	0	0
Halland	0	0	1	8	2	16	2	13	0	0
Göteborg – Bohus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Älvsborg	1	2	2	7	0	0	0	0	0	0
Skaraborg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Värmland	1	2	1	2	1	2	0	0	0	0
Örebro	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västmanland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kopparberg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gävleborg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västernorrland	0	0	2	6	2	6	0	0	0	0
Jämtland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västerbotten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Norrbottn	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totalt	9	17	12	47	10	46	4	17	1	2

A = Antalet kommunalförbund för brandförsvaret.

M = Antalet medlemskommuner i form av primärkommuner, exklusive municipalsamhällen.

Källa: *Årsbok för Sveriges kommuner 1965–1967* och *Rikets indelningar 1970–1974*.

År 1960 fanns det 10 kommunalförbund med 18 kommuner som medlemmar. Under andra halvan av 1960-talet ökade antalet förbund till som mest 12, samtidigt ökade antalet medlemskommuner betydligt. Den mest omfattande förbunds-bildningen förekom i Gotlands län, där öns samtliga 14 kommuner bildade ett kommunalförbund för brandförsvaret. Totalt var det sex block som bildade för-bund före kommunsammanläggningen. Utöver Gotland även Halmstad och La-holm i Hallands län, Lerum och Mellerud i Älvsborgs län samt Ånge i Väs-

ternorrlands län. Slutförandet av kommunreformen medförde att det år 1974 bara fanns ett förbund kvar, Solna–Sundbyberg i Stockholms län.⁶⁸¹

Utredningar av stads-/kommunförbundet

År 1964 utgav stadsförbundet och kommunförbundet gemensamt skriften, *Kommunernas brandförvarsutredning*. I utredningen berördes bl.a. förekomsten av heltidsanställda utryckningsstyrkor i landets kommuner och i de fall det bara fanns heltidsanställd personal i tjänst under dagtid. En viktig punkt var behovet av att kunna rekrytera deltidanställd brandpersonal så att heltidsanställda styrkor inte utan vidare behövde inrättas dygnet runt. Fler kommuner borde, såsom Arboga stad, bara ha heltidspersonal i tjänst under dagtid, vilket skulle innebära väsentliga kostnadsreduceringar. Årskostnaden för en heltidsanställd brandman låg 1964 på 22 000 kronor, inklusive sociala avgifter, medan kostnaden för en deltidanställd brandman var mellan 1500 och 3000 kronor per år. Med exempel från Schweiz och Förbundsrepubliken Tyskland visade man att heltidsanställda utryckningsstyrkor i tjänst dygnet runt bara fanns i de allra största städerna. Medelstora städer hade heltidspersonal i tjänst dagtid och förlitade sig i övrigt på deltidspersonal.⁶⁸²

I utredningen framhölls att tillgången till modern teknisk utrustning, främst tankbil och slangutläggningsfordon, var viktigt för att inte behöva hålla för stora vaktstyrkor. I större kommuner var det även viktigt att ha maskinstege eller snorkel. Den gamla standardstyrkan på sex man i tjänst dygnet runt vid heltidskårer var inte alltid nödvändig, utan fem man var en fullt tänkbar numerär. Utredningen behandlade även behovet av kommunal samverkan, bl.a. inom alarmeringen. Även samarbete i kommunalförbund ansågs vara en bra lösning för att nå ett effektivare brandförvar. Slutklämmen i utredningen var att förändringar av brandförvarsorganisationen borde ske successivt.⁶⁸³

Den ovan beskrivna utredningen blev starten för förbundens utökade aktivitet på brandförvarets område. Mellan 1964 och 1967 hade stadsförbundet och kommunförbundet gemensamt en brandsektion, vilken från 1968 blev en del av det sammanslagna kommunförbundet. En viktig arbetsuppgift för brandsektionen var att göra organisationsutredningar om brandförvaret i ett kommunblock eller i en kommun. I några fall gjordes även utredningar om samverkan mellan flera olika block.⁶⁸⁴ I brandinspektionens arkiv finns ett stort antal utredningar, utförda av stads- och kommunförbundet, arkiverade. Vid en genomgång av materialet har jag funnit 30 utredningar för åren 1964–1974, varav 22 för kommunblock, 3 för flera kommunblock och 5 för enskilda kommuner.⁶⁸⁵ Vidare har jag funnit yt-

⁶⁸¹ SFS 1964:162, SFS 1970:617 och Klasson 1974 s 33ff.

⁶⁸² *Kommunernas brandförvarsutredning, april 1964* s 3–19 och Lindberg 1964 s 497ff.

⁶⁸³ *Kommunernas brandförvarsutredning, april 1964* s 20–34.

⁶⁸⁴ Ds Kn 1977:8 s 26f och Brandsjö 2003 s 200ff.

⁶⁸⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1.

terligare två utredningar om kommunblock vid en partiell genomgång av arkivet hos Myndigheten för samhällsskydd och beredskap i Karlstad.⁶⁸⁶

Mina personliga besök i kommunala arkiv i framförallt Kronobergs och Kalmar län visar att stadsförbundet/kommunförbundet gjorde betydligt fler utredningar än de som finns arkiverade på central nivå. Det ideala hade varit att göra en total genomgång av arkivet hos nuvarande Sveriges kommuner och landsting, förutvarande stadsförbundet och kommunförbundet. Detta har dock visat sig vara svårt, då handlingarna inte omfattas av offentlighetsprinciper. Dessutom har utredningar om brandförsvaret inte arkiverats ämnesvis.

Vid besök i kommunala arkiv har jag funnit ytterligare 12 utredningar som utförts av stadsförbundet/kommunförbundet under åren 1964–1974. Av dessa har 10 avsett hela kommunblock och två en kommun.⁶⁸⁷ Vidare har jag funnit en utredning hos landsarkivet i Lund, men den tillhör handlingar från länsstyrelsen i Malmöhus län och dess landskansli.⁶⁸⁸

I utredningarna från förbundet föreslogs nästan regelmässigt nedläggningar av brandstationer och reduceringar av vakt- och beredskapsstyrkorna vid åtminstone vissa av de kvarvarande brandstationerna. Det kunde då också handla om att ersätta heltidsanställda styrkor med deltidstyrkor. Nedläggningarna motiverades nästan alltid med att andra brandkårer kunde hålla föreskrivna insatstider till området. Ibland kunde det visserligen finnas något enstaka objekt där annan brand-

⁶⁸⁶ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis).

⁶⁸⁷ Alvesta kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Alvesta kommunblock 1970-05-28, § 40, med bilagd utredning. Brandförsvaret i Alvestablocket 1969-06-10. Tingsryds kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Tingsryds kommunblock 1970-10-08, § 94, och 1970-12-15, § 151, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Tingsryds-blocket 1968-01-11. Emmaboda kommunarkiv: Protokoll Kommunalnämnden i Emmaboda vidgade köpingskommun 1970-09-22, § 640, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Emmabodablocket 1969-11-21. Högsby kommunarkiv: Protokoll kommunalfullmäktige i Högsby landskommun 1966-12-05, § 165, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Högsby kommun 1966-11-21. Protokoll kommunalfullmäktige i Fagerhults landskommun 1967-11-17, 71, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Fagerhults kommun 1967-06-05. Mönsterås kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Mönsterås kommunblock 1973-11-20, § 142, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Mönsterås kommunblock 1972-04-13. Mörbylånga kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Mörbylånga kommunblock 1973-09-19, § 87, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Mörbylånga och Torslunda kommuner 1971-12-01. Nybro kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nybro kommunblock 1968-08-05, § 40, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Nybroblocket 1967-11-24. Vimmerby kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vimmerby kommun 1971-03-22, § 60, med bilagd utredning: Brandförsvaret i Vimmerbyblocket 1967-11-06. Västerviks kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsens arbetsutskott 1973-09-11, § 857, och 1973-10-02, § 971, med bilagd utredning, Dnr KS 1972.302, 018.171: Brandförsvaret i Västerviks kommun 1973-09-03. Lunds stadsarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Lunds kommunblock 1973-11-22, § 154, med bilagda handlingar nr 118, utredning: Brandförvarsutredning avseende Lunds vidgade kommun 1972-05-03. Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens beredning i Ulricehamns kommunblock 1973-01-09, § 1, med bilagd utredning: Brandförvarsutredning avseende Ulricehamns vidgade kommun 1972-08-01.

⁶⁸⁸ Landsarkivet i Lund: Länsstyrelsen i Malmöhus län, Landskanslitet handlingar, Dnr IV, H 9, 13, 68, Inkommen handling från Brandstyrelsen i Svalövs kommun: Utredning utförd av Svenska kommunförbundet: Brandförsvaret i Svalövs-blocket 1968-02-22.

kår inte kunde klara angiven insatstid, men det ansågs inte motivera att en brandkår behölls.

I avsnittet ovan om kommunalförbunden har kommunförbundets utredning om brandförsvorsorganisation i Halmstadsblocket relaterats. Det fanns dock några fall där inte utredningarna utmynnade i förslag om utgiftsminskningar. Utifrån mitt perspektiv är det intressant att koppla kommunförbundets utredningsförslag till de förändringar som beslöts på kommunal nivå och som sedan fastställdes av länsstyrelserna. Utfallet av utredningarna kan hänföras till tre huvudkategorier. I den första kategorin gjorde kommunen mindre ändringar än vad som föreslagits i utredningen. Den andra kategorin innebär att kommunerna i stort sett genomförde det som föreslagits. Till den tredje kategorin hänförs kommuner som vidtog större förändringar än vad som föreslagits.

Vid kategoriseringen har de två utredningarna om samverkan mellan block inte tagits med, vilket innebär att 41 utredningar har kategoriserats. Av dessa var det 20 (49 procent) där kommunen och/eller tillsynsmyndigheten valde en mer omfattande organisation än vad förbundet föreslagit. I 17 kommuner (41 procent) stämde organisationen i stort sett överens med vad förbundet föreslagit. De resterande fyra kommunerna (10 procent) vidtog det större förändringar (nedskärningar) än vad förbundet föreslagit.⁶⁸⁹

Bland de kommuner som genomförde mindre förändringar än vad förbundet föreslagit fanns: Alvesta och Älmhult i Kronobergs län, Vimmerby i Kalmar län, Gotland, Bromölla och Simrishamn i Kristianstads län, Orust i Göteborgs och Bohus län, Lindsberg i Örebro län och Skellefteå i Västerbottens län.⁶⁹⁰

I Älmhults kommun hade förbundet bl.a. föreslagit att två deltidskårer och två värn borde läggas ned, medan ett värn skulle bli deltidskår. Personalkostnaderna skulle därmed minska från 278 000 kronor till 227 000 kronor (-18 procent). Att inte minskningen blev större berodde på att brandchefen och en materialvårdare borde heltidsanställas. Kommunen valde att avstå från alla nedläggningar, men ändrade från brandvärn till brandkår. På Gotland föreslogs en avveckling av 12 brandstationer, varav 4 borde ombildas till värn. Slutresultatet blev nedläggning av åtta brandstationer, varav en omvandlades till brandvärn. I Simrishamn hade förbundet föreslagit en minskning från sex till fyra kårer och eventuell avveckling av de fem brandvärnen. Personalkostnaderna skulle därmed minska från 534 000 till 403 000 kronor (-25 procent). Utfallet blev att en brandkår och två

⁶⁸⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis). Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1.

⁶⁹⁰ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis). Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1.

värn avvecklades, samtidigt som utryckningsstyrkan i Simrishamn reducerades. Organisationen var därför inte så mycket dyrare än vad förbundet föreslagit.⁶⁹¹

För Skellefteå stad, som då inte omfattade hela blocket, ansåg förbundet att antalet brandstationer kunde reduceras från 11 till 7, varvid beredskapen minskade från 83 till 45 man. En av de nedlagda brandstationerna föreslogs bli brandvärn. I den nya brandordningen kvarstod nio brandstationer med en utryckningsstyrka på 52 man. Förbundets förslag hade under processen fått kritik av brandchefen, länsbrandinspektören och riksbrandinspektören. Kritiken gällde att stadens brandkår inte utökades, trots att dess släckningsområde ökade. Vidare borde bara två brandstationer avvecklas, och två bli förstärkta brandvärn. Tillsynsorganens synpunkter beaktades delvis, men brandordningen fastställdes. Nyordningen innebar att utryckningsstyrkorna reducerades med 37 procent.⁶⁹²

Exempel på kommuner som i huvudsak följde kommunförbundets förslag till organisation är Eskilstuna i Södermanlands län, Emmaboda och Mörbylånga i Kalmar län, Hässleholm i Kristianstads län och Bräcke i Jämtlands län. För Eskilstuna föreslog förbundet att vaktstyrkan skulle minskas med två man, att en deltidsbrandkår och en frivillig brandkår skulle avvecklas och att en frivillig kår ombildas till deltidskår. Vakt- och beredskapsstyrkorna kunde minska från 49 till 33 man. Kvar i organisationen borde bli en heltidsbrandkår och fyra deltidskårer. Den nya brandordningen utformades efter kommunförbundets förslag. Dessutom utsågs förbundets utredare till brandchef i kommunen 1972. I Mörbylånga kommun föreslog förbundet att antalet brandstationer skulle minska från fyra till tre och att utryckningsstyrkorna reducerades från 18 till 12 man. Genom dessa åtgärder skulle personalkostnaderna minska från 453 000 till 327 000 kronor. Brandordningen 1973 följde förbundets förslag. I Bräcke kommun föreslogs tre kårer och fyra värn finnas kvar. Vakt- och beredskapsstyrkorna föreslogs minska från 17 till 16 man. Personalkostnaderna skulle därmed minska med 23 000 kronor (fem procent). Den nya brandordningen utformades efter förbundets förslag.⁶⁹³

⁶⁹¹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis).

⁶⁹² Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis).

⁶⁹³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis).

De fyra kommuner som gick längre än vad kommunförbundet föreslagit var Tingsryd i Kronobergs län, Munkedal i Göteborgs och Bohus län samt Vindeln och Åsele i Västerbottens län. Tingsryd ingår i de lokala exemplen nedan, varför jag bara konstaterar att förbundet föreslagit att antalet brandstationer skulle minska från sju till fem. Kommunen valde efter en kort övergångsperiod med reducerade styrkor, att minska antalet stationer från sju till tre, medan de fyra andra blev brandvärn. I Munkedal hade förbundet föreslagit att de tre stationerna borde behållas, och att utryckningsstyrkorna kunde reduceras från 32 till 16 man. Kostnaderna för personalen kunde genom åtgärderna minska från 326 000 till 160 000 kronor. I brandordningen stannade utryckningsstyrkan vid 14 man.⁶⁹⁴

I Vindeln föreslog förbundet att alla fyra brandstationerna behölls, men att utryckningsstyrkorna reducerades från 24 till 16 man. Personalkostnaderna kunde sänkas från 309 000 till 213 000 kronor (-31 procent). I brandordningen blev det tre stationer med utryckningsstyrkor på 15 man. Fullmäktige hade beslutat om en organisation med två stationer och 11 man i utryckningsstyrkor, men detta godtog inte av riksbrandinspektören och länsbrandinspektören. I Åseleblocket gjordes utredningen 1969, men samgåendet skedde år 1974. Utredningen föreslog att alla fem brandstationerna borde behållas, men att utryckningsstyrkorna skulle reduceras från 26 till 22 man. Beroende på om heltidsbrandchef tillsattes eller inte skulle personalkostnaderna minska med 17 respektive 21 procent. I brandordningen 1974 blev det tre stationer med en utryckningsstyrka på 17 man. De andra två stationerna blev brandvärn.⁶⁹⁵

Exemplen ovan har gett uttryck för att utredningar från kommunförbundets brandsektion i en hel del fall var en bidragande orsak till att kommuner genomförde reduceringar av brandförsvarets organisation och därmed uppnådde kostnadsminskningar. Att bara genomföra delar av förbundets förändringsförslag kunde i vissa fall medföra ganska stora omdaningar. I några fall lämnade förbundet så långtgående förändringsförslag att de inte kunde accepteras av tillsynsorganen. Det fanns emellertid fall där kommuner gick längre än vad kommunförbundet föreslagit och ändå lyckades få en sådan organisation godkänd av tillsynsmyndigheterna, varvid en ny brandordning fastställdes av länsstyrelsen. Kommunförbundets utredningar torde ha varit ett bra hjälpmedel för kommunalpolitiker som ville nå kostnadsrationaliseringar.

Ibland var brandförsvaret överdimensionerat innan kommunblocksreformen kom till stånd. Därför fanns en potential för att kunna genomföra reduceringar av

⁶⁹⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis).

⁶⁹⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 1-5. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten i följande län: Blekinge, Kopparberg (Dalarna), Gotland, Gävleborg, Halland (delvis) och Skaraborg (delvis).

antalet stationer och den samlade vakt- och beredskapsstyrkan. Tillsynsorganen samt vissa brandchefer och andra brandbefäl var ibland av uppfattningen att kommunförbundets utredningsförslag var så långtgående att de inte borde få genomföras. Detta skulle kunna beskrivas som en inomprofessionell motsättning, där kvalificerade brandbefäl hade radikalt olika roller.

Kostnadsutveckling

Utvecklingen av nettoutgifterna för det kommunala brandförsvaret under perioden 1960–1975 redovisas i tabellen nedan.

Tabell 35 Utvecklingen av brandförsvarets nettoutgifter 1960–1975 (miljoner kronor)

Typ av kommun	År				Förändring (%) 1960–1975
	1960	1965	1970	1975	
Städer	62,9	101,6	---	---	---
Köpingskommuner	6,3	11,0	---	---	---
Landskommuner	29,2	50,1	---	---	---
Kommuner	----	---	330,6	635,5	---
Totalt	98,4	162,7	330,6	635,5	+ 546

1) = Landskommuner inklusive municipalsamhällen.

Källa: *Kommunernas Finanser 1960–1975*.

Under perioden 1960–1965 ökade städernas brandförvarsutgifter netto med 62 procent, medan motsvarande ökning för köpingskommuner och landskommuner var 75 respektive 72 procent. Den samlade ökningen för alla tre kategorierna av primärkommuner var 65 procent. Städerna uppvisade sålunda den lägsta utgifts-expansionen. I redovisningen för år 1970 finns inga uppgifter om städer, köpingar och landskommuner, även om de tre kommunslagen fanns kvar fram till 1970 års utgång. Ökningen av nettoutgifterna mellan 1965 och 1970 uppgick till 103 procent. Mellan 1970 och 1975 var ökningen 92 procent. Siffrorna blir dock mer intressanta när de ställs i relation till hur de totala kommunala utgifterna steg under motsvarande perioder. Mellan 1960 och 1975 steg kommunernas externa utgifter från 8,96 miljarder till 52,15 miljarder, vilket innebar en ökning med 482 procent. Brandförsvarets nettoutgifter ökade sålunda mer än vad de samlade kommunala utgifterna steg under denna period. Mellan 1960 och 1965 steg de samlade utgifterna med 72 procent, vilket skall jämföras med 65 procent för det kommunala brandförsvaret. Under perioden 1965–1970 steg de totala utgifterna med 82 procent, medan brandförsvarets nettoutgifter ökade med 103 procent. För perioden 1970–1975 steg de samlade kommunala utgifterna med 66 procent och brandförsvarets utgifter med 92 procent.

Att brandförsvarets nettoutgifter steg över genomsnittet under perioden 1965–1970 bör ha flera olika förklaringar. För det första innebar kravet på beredskap

även i landskommunerna att personalutgifterna steg raskt.⁶⁹⁶ För det andra skedde en gradvis arbetstidsförkortning för heltidsbrandkåreerna, som innebar högre personalutgifter för att hålla oförändrad uttryckningsstyrka. Vid en arbetstid på 84 timmar i veckan krävdes två man för att hålla en man i beredskap, fränsett semester och sjukdom. När arbetstiden kortades till 56 timmar i veckan behövdes tre personer för samma beredskap. Förkortningen av arbetstiden fortsatte fram till 1972. Kommunblocksreformens sammanläggningar drev också fram fler heltidsanställda brandbefäl i framförallt dagtjänst.

Ökningen av brandförsvarsutgifterna skall ses mot bakgrund av färre brandstationer och reducerade vakt- och beredskapsstyrkorna. Andra expansiva kommunala verksamhetsområden, bl.a. socialvården och skolväsendet, hade en betydande utökning av personalstyrkan. Ökningen av kommunernas brandförsvarsutgifter under åren 1965–1975 skedde inom ramen för en process som innebar reducerade personalstyrkor, vilket var ovanligt i den kommunala verksamheten.

Sammanställningarna från Statens brandinspektion och Statens brandnämnd visar att landets samlade kommunala brandstyrkor reducerades från över 26 000 personer år 1964 till 18 400 personer år 1974, en minskning med 30 procent. Heltidspersonalen utökades samtidigt från 3000 till 3800, vilket var en ökning med 27 procent. Den heltidsanställda personalens andel av personalstyrkan steg från 12 till 21 procent. Genom att heltidspersonalen drar större personalkostnader var denna ändrade sammansättning av betydelse för utgiftsutvecklingen. Under samma period minskade antalet personer i brandvörn från 33 000 till 22 700.⁶⁹⁷

Kommunala exempel

I de kommunala exemplen nedan behandlas hur brandförsvarets organisation förändrades till följd av kommunblocksreformen i sammanlagt 11 block, varav två i Svealand, åtta i Götaland och ett i Norrland. Det handlar om följande kommunblock/kommuner: Uppsala, Nyköping, Vetlanda, Tingsryd, Växjö, Kalmar, Nybro, Torsås, Halmstad, Ulricehamn och Umeå.

Uppsala

När sammansättningen av Uppsala kommunblock fastställdes av Kungl. Maj:t år 1963 bestod det av Uppsala stad, Södra Hagunda, Norra Hagunda, Bälinge, Vaksala, Vattholma och Björklinge landskommuner i Uppsala län samt Almunge och Knivsta landskommuner och Husby-Långhundra församling i Skepptuna landskommun, samtliga tre kommuner belägna i Stockholms län.⁶⁹⁸ Vid 1966 års början hade det ursprungliga blocket 110 848 invånare och en landareal på 1854

⁶⁹⁶ Carlbark 1966 s 775–782.

⁶⁹⁷ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1–3, *Statens Brandinspektion, Meddelande 1966:10, Det kommunala brandförsvaret år 1964* och *Statens brandnämnd, Meddelande 1977:5, Det kommunala brandförsvaret år 1974*.

⁶⁹⁸ *SFS 1964:162* och *Årsbok för Sveriges kommuner 1965* s 235.

kvadratkilometer.⁶⁹⁹ Södra Hagunda och Vaksala landskommuner lades samman med Uppsala stad 1967.⁷⁰⁰ Under 1969 utökades blocket med Rasbo, Rasbokils, Stavby och Tuna församlingar i Olands landskommun och Bladåkers, Faringe och Knutby församlingar i Knutby landskommun i Stockholms län.⁷⁰¹ Vid årsskiftet 1970/1971 sammanlades hela blocket, utom de fyra församlingarna i Olands kommun, vilka införlivades 1974. Sammanläggningen ägde därmed rum 1967, 1971 och 1974. Blockbildningen innebar att gränsen mellan Stockholms och Uppsala län reviderades så att hela den nya kommunen låg i Uppsala län.⁷⁰²

Inför den första kommunsammanslagningen 1967 fick brandstyrelsen i Uppsala stad i uppdrag att lämna förslag till ny organisation. Brandchefen (tillika länsbrandinspektören) upprättade ett förslag till organisation för det dåvarande blocket. Förslaget byggde på de diskussioner som under åren 1964 och 1965 förts mellan brandcheferna inom blocket. I kommunblocket fanns det utöver heltids- och deltidbrandkåren i Uppsala stad 16 deltidbrandkårer i landskommunerna. Enligt förslaget skulle bara brandkåren i Vaksala, som var belägen i närheten av stadsgränsen, avvecklas. Kåren i Vaksala borde, menade utredaren, läggas samman med brandkåren i Danmarks kyrkby. Även om det i vissa fall var mindre än en mil mellan brandstationerna borde de behållas, då systemet med mindre stationer med kortare inbördes avstånd var bättre ur släckningssynpunkt än större kårer med längre avstånd. Dessutom var många vägar krokiga och smala, vilket begränsade brandfordonens hastigheter. Huvudstationen i Uppsala kunde bara lämna begränsad hjälp till kårerna i landskommunerna. I förslaget till organisation efter samgåendet med Vaksala och Södra Hagunda 1967 ingick heltids- och deltidskår i Uppsala, deltidskår i Balingsta i Södra Hagunda samt deltidskårer, med växelvis vaktstyrka, i Danmark och Funbo i Vaksala kommun.⁷⁰³

Sammanläggningsdelegerade för den vidgade staden beslöt i september 1966 att anta en brandordning. Beslutet togs i konsensus. Brandstyrelsen i Uppsala stad hade i juni 1966 tillstyrkt förslaget. Vidare hade riksbrandinspektören granskat förslaget utan anmärkning. Den nya brandordningen byggde till stor del på den utredning som berörts ovan. I Uppsala hade heltidsbrandkåren en vaktstyrka på nio man och en beredskapsstyrka på fem man. Därutöver fanns det en brandmästare eller högre befäl beredd till omedelbar utryckning. Totalt skulle det finnas 78 heltidsanställda. Den deltidanställda personalen var 25 man, utan någon formell beredskap. Vid brandstationerna i förutvarande Vaksala kommun, i Danmarksby och i Marielund i Funbo, skulle det finnas en utryckningsstyrka på fyra man som utgick från endera brandstationen. Genom att det var två brandstationer, men en vaktstyrka, uppgick den totala personalstyrkan till 30 man. I Balingstaby i Södra Hagunda skulle utryckningsstyrkan också bestå av fyra man, med en total personalstyrka på 16 man. Utöver brandkårer var de frivilliga kå-

⁶⁹⁹ Årsbok för Sveriges kommuner 1966 s 86.

⁷⁰⁰ Ivarsson 1992.

⁷⁰¹ Rikets indelningar 1970 s 99 och Söderman 1970 s 59ff.

⁷⁰² Rikets indelningar 1970–1973 och Ivarsson 1992. En karta över kommunblocket år 1970 finns i bilaga 2 a) på sidan 364.

⁷⁰³ Uppsala stadsarkiv: Bilaga till protokoll brandstyrelsen i Uppsala stad 1966: Förslag till brandförsvarets ordnande inom Uppsala-blocket 1966-02-02.

rema i Gamla Uppsala och Ultuna (Bondkyrko) brandvårn. Den viktigaste ändringen var att brandkåren i Vaksala kyrkby avvecklades.⁷⁰⁴ Vid stadsfullmäktiges möte i januari 1967 anmäldes att länsstyrelsen hade fastställt den nya brandordningen i december 1966.⁷⁰⁵

Inför 1971 års kommunsammanläggning upprättade stadens brandstyrelse ett förslag till reviderad brandordning. Brandstyrelsen godkände förslaget och överlämnade det till fullmäktige i januari 1971.⁷⁰⁶ Fullmäktige behandlade förslaget i september 1971 och beslöt anta brandordningen. I centrala Uppsala fanns det en station med heltidspersonal, kompletterad med deltidspersonal. Antalet stationer med deltidspersonal var 15, men antalet vaktstyrkor var 9. I två fall var det tre stationer varifrån det växelvis utgick en vaktstyrka, och i två andra fall två stationer med växelvis vaktstyrka. Stationerna i Almunge, Knivsta, Knutby, Balingsta och Gunsta hade egen vaktstyrka. Stationerna i Bälinge, Skuttunge och Jumkil respektive Vattholma, Skyttorp och Sturvreta hade däremot en gemensam vaktstyrka. Samma sak gällde för Björklinge och Viksta respektive Järlåsa och Brunna. Den heltidsanställda utryckningsstyrkan bestod av 15 man samt en brandingenjör. De deltidsanställda utryckningsstyrkorna måste uppgå till 45 man, vilket innebar utryckningsstyrkor på 61 man. Brandvårn fanns upprättade i Gamla Uppsala och Ultuna.⁷⁰⁷ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i november 1971.⁷⁰⁸

I december 1971 initierade brandstyrelsen en mindre förändring av brandordningen, men denna kom aldrig till stånd.⁷⁰⁹

I anslutning till 1974 års kommunsammanläggning upprättades det ett förslag till reviderad brandordning. Det godkändes av brandstyrelsen i januari 1974 och antogs av fullmäktige i mars 1974. Vid denna kommunsammanläggning tillkom fyra församlingar som ingått i Olands kommun. Där fanns det en deltidbrandkår i Rasbo, som nu infördes i Uppsala kommuns brandordning, men därutöver ingicks det släckningsavtal med Östhammars kommun för två av församlingarna. Den reviderade brandordningen innehöll en brandstation med hel- och deltidanställd personal i Uppsala samt 16 brandstationer med deltidanställd personal. Systemet med brandstationer med gemensam vaktstyrka behölls. Utryckningsstyr-

⁷⁰⁴ Uppsala stadsarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Uppsala kommunblock 1966-09-23, § 22, med tillhörande handlingar serie A, nr 17: Förslag till brandordning för Uppsala efter sammanläggning med Vaksala och Södra Hagunda kommuner.

⁷⁰⁵ Uppsala stadsarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Uppsala stad 1967-01-20, § 12 e).

⁷⁰⁶ Uppsala stadsarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Uppsala kommun 1971-01-18, § 4.

⁷⁰⁷ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1971-09-28, § 322, med tillhörande handling Serie A Nr 195 1971: Förslag till brandordning för Uppsala kommun. Riksarkivet Arninge: Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 7-8: Uppgift om brandförsvaret i Uppsala kommun 1971 och verksamhetsberättelse för Uppsala kommuns brandförsvaret 1971.

⁷⁰⁸ Riksarkivet, Arninge: Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 2: Brandordning för Uppsala kommun, fastställt av länsstyrelsen 1971-11-26.

⁷⁰⁹ Uppsala stadsarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Uppsala kommun 1971-12-10, § 88. Kommunstyrelsen diarieförda handlingar, Fi 1172/1971, PM, Brandstyrelsens förslag om ändrad brandordning 1973-02-26.

korna bestod totalt av 16 heltidsanställda och 49 deltidanställda, totalt 65 man. Brandvärnen i Gamla Uppsala och Ultuna fanns också kvar.⁷¹⁰ Länsstyrelsen fastställde den reviderade brandordningen i maj 1974.⁷¹¹

Det område som 1974 bildade Uppsala kommun innehöll i utgångsläget ett stort antal brandstationer med deltidspersonal. Redan 1966 drog brandchefen i Uppsala stad, som också var länsbrandinspektör, upp riktlinjerna och menade att bara en brandstation borde avvecklas. Denna var belägen i mycket nära anslutning till den dåvarande stadsgränsen. Brandchefen gav uttryck för en ur ett geografiskt perspektiv decentralistisk syn på organisationen. Politikerna försökte inte initiera någon geografisk centralisering av organisationen. Genom att bara små organisatoriska förändringar genomfördes var förutsättningarna att uppnå politisk konsensus goda och så blev också fallet. En enskild tjänsteman hade inflytande över utvecklingen fram till 1974, trots att han gick i pension 1968, men kvarstod som länsbrandsinspektör.⁷¹² Efterträdaren, som under lång tid varit vice brandchef, var försiktig med åtgärder som gick emot företrädarens intentioner. Det verifieras av näste brandchef i kommunen.⁷¹³ En anledning att ha så många stationer utanför Uppsala tätort var att det bara fanns en heltidsstation. Uppsalas organisation kan sägas ha legat nära ett centerpartistiskt politiskt ideal.

Nyköping

Enligt den kommunblocksindelning som fastställdes 1964 bestod Nyköpings kommunblock av Nyköpings stad, Tunabergs, Jönåkers, Stigtomta, Rönö och Svärta landskommuner, Tystberga, Bogsta, Sättersta, Lästringe och Bälinge församlingar i Tystberga landskommun samt Husby-Oppunda och Vrena församlingar i Bettna landskommun.⁷¹⁴ Blocket hade vid årsskiftet 1965/1966 44 984 invånare, medan landarealen uppgick till 1417 kvadratkilometer.⁷¹⁵

Nyköpings stad och Svärta landskommun lades samman 1967. Den övriga delen av blocket samt Torsåkers församling i Tystberga landskommun bildade en kommun 1971. Torsåkers församling ingick i Södertälje kommunblock. Ytterligare sex kommuner i Södermanlands län tillhörde Södertäljeblocket. År 1972 togs det beslut om att överföra kommunerna Trosa, Gnesta, Daga och Vagnhärad samt Torsåkers församling till Nyköpingsblocket. Trosa, Gnesta, Daga och Vagnhärad sammanlades med Nyköpings kommun år 1974. Den kommun som bildades 1974 bestod till 1991, då Gnesta och Trosa åter blev egna kommuner, varvid förutvarande Daga kommun ingick i Gnesta kommun, medan Vagnhärad

⁷¹⁰ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1974-03-25, § 155, med tillhörande handling serie A Nr 84 1974: Tillägg till brandordning för Uppsala kommun.

⁷¹¹ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1974-05-27, § 201. Riksarkivet, Arninge: Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 5: Brandordning för Uppsala kommun, fastställd av länsstyrelsen 1974-05-07.

⁷¹² *Sveriges Statskalender 1973* s 836.

⁷¹³ Intervju med Curt Örth 2009-06-16.

⁷¹⁴ *SFS 1964:162* och Öster 1970a s 110ff.

⁷¹⁵ *Årsbok för Sveriges kommuner 1966* s 86.

tillfördes Trosa kommun. Nyköpings kommun har sedan 1992 samma gränser som 1971–1973.⁷¹⁶

I januari 1967 lade kommunförbundet fram en utredning om brandförsvaret inom Nyköpings kommunblock och Oxelösunds stad. Uppdraget kom från samarbetsnämnden i Nyköpings kommunblock och drätselkammaren i Oxelösunds stad. Eftersom Oxelösund inte tillhörde Nyköpingsblocket berörs Oxelösund inte här. Utredningen lades fram efter att sammanläggningen mellan Nyköping och Svärta var genomförd. Alla de återstående landskommunerna hade egna brandkårer. Nyköpings stad hade både heltids- och deltidskårer, medan kommunerna Stigtomta, Tunaberg, Tystberga och Bettna (delen i Nyköpings kommunblock) hade en deltidskår vardera. Jönåkers kommun hade tre kårer och i Rönö kommun fanns två kårer. Totalt var det 10 brandstationer, med samlade vakt- och beredskapsstyrkor på 57 man, varav sju heltidsanställda.⁷¹⁷

Bebyggelse som tillhörde grupp ett, med krav på en insatstid på högst 10 minuter, fanns utöver i Nyköpings stad även i Jönåkers, Tunabergs, Tystberga och Bettna (delen i Nyköpingsblocket) kommuner. I dessa kommuner var det fråga om industriell verksamhet. Tystberga kommun hyste exempelvis AB Atomenergi i Studsvik, men där fanns ett utbyggt industribrandförsvaret, varför denna brandrisk inte påverkade den kommunala organisationen i så stor utsträckning.⁷¹⁸

I utredningen förslogs att brandkårer skulle finnas i Nyköping (hel- och deltid), Jönåker, Näverkvaren (i Tunaberg), Tystberga och eventuellt i Vrena i Bettna kommun. Därutöver borde det finnas ett brandvärn i Lid eller Aspa, samt eventuellt i Ålberga. Brandkåren i Vrena kunde dock ersättas av ett brandvärn om det gick att få ett avtal med Flens blivande kommun, som innebar att kåren i Bettna svarade för brandsläckningen i Vrena.

Enligt huvudalternativet, där Vrena brandkår fanns med, borde det finnas fem stationer, med utryckningsstyrkor på 33 man, varav sex heltidsanställda. Förslaget innebar en reduktion med fem stationer, medan utryckningsstyrkorna blev 24 man färre. En eller två av de nedlagda kårerna borde bli brandvärn. De kårer som borde avvecklas var Enstaberga och Ålberga i Jönåkers kommun, Aspa och Lid i Rönö kommun samt Stigtomta i Stigtomta kommun. I Ålberga fanns inslag av bebyggelse som tillhörde grupp ett, men denna var så begränsad att det inte motiverade att behålla en brandkår. För området väster om Ålberga borde det tecknas avtal med Kolmårdens kommun. I Enstaberga och Stigtomta fanns det bebyggelse av grupp två, men andra kårer klarade att vara på plats på under 20 minuter, varför en avveckling var möjlig. I Rönö kommun fanns det bara bebyg-

⁷¹⁶ Kammarkollegiets arkiv: Kammarkollegiets yttrande om Sammanläggning inom Nyköpings och Flens kommunblock 1970-02-23 och Kammarkollegiets yttrande om sammanläggning inom Nyköpings kommunblock 1973-01-12. *SFS 1964:162, Kommunernas tidskrift nr 6 1966* s 391, Ivarsson 1988 s 40ff, Ivarsson 1992 s 29ff samt Högländer och Wiklund 1998 s 16ff. En karta över Nyköpings kommun år 1985 finns i bilaga 2 b) på sidan 365.

⁷¹⁷ Nyköpings stadsarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, Handlingar nr 6, Förslag till brandordning för Nyköpings kommun: Utredning Brandförsvaret i Nyköpingsblocket och Oxelösundsblocket 1967-01-30 s 6 och 14.

⁷¹⁸ Nyköpings stadsarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, Handlingar nr 6, Förslag till brandordning för Nyköpings kommun: Utredning Brandförsvaret i Nyköpingsblocket och Oxelösundsblocket 1967-01-30 s 7.

gelse av grupp tre, varför andra kårer i stort sett klarade att vara på plats inom 30 minuter. Ett brandvärn var dock lämpligt. Förslaget innebar minskade personalkostnader med 350 000 kronor. Genom bildandet av ett kommunalförbund var det möjligt att införa en gemensam organisation före sammanläggningen.⁷¹⁹

Våren 1968 framlades förslag om att bilda ett brandförsvarsförbund för kommunerna i Nyköpings och Oxelösunds kommunblock. Nyköpings stad, Bettna, Stigtomta och Tystberga kommuner antog förslaget till förbundsordning, medan Tunabergs kommun gjorde det under förutsättning att det blev en bred anslutning till förbundet. Jönåkers kommunalnämnd ville ha ytterligare utredningar, främst med hänsyn till om Ålberga brandkår borde behållas eller inte. Rönö kommun sade nej till anslutning. Något förbund bildades aldrig.⁷²⁰

Under 1970 fick brandchefen och vice brandchefen i Nyköping i uppdrag att ta fram förslag till ny brandordning för den blivande kommunen. I relation till förbundets förslag var det mindre långtgående, då brandkåren i Lid och Ålberga borde behållas. Kåren i Ålberga skulle bara upprätthålla beredskap under icke arbetstid, varför kåren i Jönåker hade huvudansvaret under arbetstid. Brandkåren i Aspa, Enstaberga och Stigtomta borde avvecklas. Utryckningsstyrkan var under dagtid 37 man och övrig tid 41 man. Genom att minska utryckningsstyrkorna med 20 man dagtid och 16 man övrig tid blev besparingen 220 000 kronor. Över detta förslag hade kommunerna i blocket fått yttra sig. Tystberga och Jönåkers kommuner hade inte lämnat något svar, medan Bettna och Tunabergs kommuner tillstyrkt förslaget. De övriga kommunerna hade haft invändningar.⁷²¹

Förslaget till ny brandordning togs upp i delegerade för blocket i november 1970. En ledamot från folkpartiet, som tillhörde brandstyrelsen i Nyköpings stad, yrkade att frågan måtte återremitteras till brandstyrelsen i Nyköping stad samt till brandcheferna i de övriga kommunerna. Folkpartiledamoten ansåg att den heltidsanställda vaktstyrkan i Nyköping inte var tillräckligt stor, men var också kritisk mot frågans handläggning, bl.a. att stadens brandstyrelse inte hade fått granska ärendet tillräckligt. En socialdemokrat från staden, som tillhörde brandstyrelsen, instämde i huvudsak med folkpartiledamotens kritik. En ledande socialdemokratisk ledamot från Nyköpings stad, som blev kommunstyrelsens ordförande år 1971, yrkade bifall till förslaget från delegerades arbetsutskott, som innebar att brandordningen skulle godkännas. Han påpekade att förslaget från delegerades arbetsutskott innebar en mer omfattande organisation än det minimalalternativ som kommunförbundets brandsektion lagt fram. Dessutom skulle frågan prövas av länsstyrelsen, som till sin hjälp hade länsbrandinspektören. Frågan gick till votering, där arbetsutskottets förslag segrade med 52 röster mot 7.⁷²²

⁷¹⁹ Nyköpings stadsarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, Handlingar nr 6, Förslag till brandordning för Nyköpings kommun: Utredning Brandförsvaret i Nyköpingsblocket och Oxelösundsblocket 1967-01-30 s 7ff och 14f

⁷²⁰ Nyköpings stadsarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, Handlingar nr 6, Förslag till brandordning för Nyköpings kommun s 24.

⁷²¹ Nyköpings stadsarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, Handlingar nr 6, Förslag till brandordning för Nyköpings kommun s 25.

⁷²² Nyköpings stadsarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, § 79. *Södermanlands Nyheter 1970-11-11 och 1970-12-03.*

Utfallet utifrån ledamöternas hemkommun redovisas i tabellen nedan.

Tabell 36 Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering om återremiss i sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970

Hemkommun	Mot återremiss	För återremiss	Frånvarande	Totalt
Nyköping	32	6	0	38
Jönåker	6	0	0	6
Tystberga	4	0	0	4
Bettna	2	1	0	3
Rönö	3	0	0	3
Stigtomta	2	0	1	3
Tunaberg	3	0	0	3
Totalt	52	7	1	60

Källa: Nyköpings kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, § 79. Bilagor till kommunalfullmäktiges protokoll från följande landskommuner 1967: Jönåker, Tystberga, Rönö, Stigtomta och Tunaberg: Länsstyrelsens sammanräkningsprotokoll av valet till kommunalfullmäktige 1966. *Södermanlands Nyheter 1966-10-14 och 1966-10-29.*

Kravet på återremiss stöddes sålunda av sex ledamöter från Nyköpings stad och en ledamot från Bettna landskommun. Ingen ledamot från de kommuner där det föreslogs indragningar av brandkårer, Jönåker, Rönö och Stigtomta, stödde kravet på att frågan borde återremitteras.⁷²³

Rösterna utföll på följande sätt efter ledamöternas partitillhörighet.

Tabell 37 Röstfördelning utifrån parti vid votering om återremiss i sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970

Parti	Mot återremiss	För återremiss	Frånvarande	Totalt
S	30	1	0	31
C	11	0	0	11
Fp	3	6	0	9
M	8	0	1	9
Totalt	52	7	1	60

Källa: Nyköpings kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970-11-10, § 79. Bilagor till kommunalfullmäktiges protokoll från följande landskommuner: Jönåker, Tystberga, Rönö, Stigtomta och Tunaberg: Länsstyrelsens sammanräkningsprotokoll av valet till kommunalfullmäktige 1966. *Södermanlands Nyheter 1966-10-14 och 1966-10-29.*

⁷²³ *Södermanlands Nyheter 1970-11-11.*

Det fanns alltså en tydlig partipolitisk oenighet i frågan, då det till allra största delen var folkpartistiska ledamöter som röstade för återremiss. Partiet var inte helt enigt i frågan. Det förefaller troligt att partiets linje huvudsakligen formulerades av den ledamot som tillhörde brandstyrelsen i Nyköpings stad och som framställde yrkandet i sammanläggningsdelegerade. De tre folkpartister som inte stödde kravet på återremiss var alla invalda för Nyköpings stad.

Frågan återkom i fullmäktige i den nya kommunen i juni 1971, efter att tillsynsmyndigheterna haft brandordningen på remiss. Det gjordes två ändringar av de utryckningsstyrkor som fanns angivna i brandordningen. För det första utökades den deltidsanställda beredskapsstyrkan i Nyköping med en man, från sju till åtta. För det andra lades brandkåren i Ålberga ned och ombildades till brandvårn. Skälet var att det inte fanns möjlighet att rekrytera personal. Brandvårnet utgjordes av industribrandkåren vid Ålberga såg- och kraftverk. Det fanns även brandvårn i Buskhyttan, som på samma sätt var en industribrandkår. Samtidigt hade den heltidsanställda personalen i Nyköping utökats till följd av förkortad arbetstid. Dessutom hade tjänsterna som brandförmän åter tagits in i organisationen. Heltidsstyrkan bestod därmed av två befäl och fyra brandmän. Fullmäktiges beslut om brandordning togs i enighet.⁷²⁴ Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen i juli 1971.⁷²⁵

I de fyra kommuner som lades samman med Nyköpings kommun 1974 hade brandförsvaret omorganiserats redan tidigare. I Gnesta och Trosa kommuner fanns det brandkårer med deltidspersonal. Vagnhärads kommun hade 1971 avvecklat den egna brandkåren och ingått släckningsavtal med Trosa kommun. I Daga kommun hade huvudbrandkåren lagts ned 1964 och istället hade man tecknat avtal med Gnesta och Malmköpings köpingar (senare Flens kommun). Därutöver fanns det brandvårn i Gåsinge (Avla).⁷²⁶

Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock behandlade ett förslag till ny brandordning i september 1973. Förslaget hade tillstyrkts av brandstyrelsen i Nyköpings kommun och brandförsvarskommittén i blocket. I förhållande till den brandordning som antogs 1971 hade den deltidsanställda beredskapsstyrkan i Nyköping minskats från åtta till fem man. Vaktstyrkorna i Gnesta och Trosa bestod av sju man, vilket i båda fallen var tre man färre än i kommunernas brandordningar före sammanläggningen. Utryckningsstyrkorna vid de åtta brandstationerna uppgick till 49 man. Brandvårn fanns i Buskhyttan, Ålberga och Gåsinge. Delegerade antog brandordningen i konsensus.⁷²⁷ Vid samma möte

⁷²⁴ Nyköpings stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nyköpings kommun 1971-06-08, § 117. Kommunfullmäktiges handlingar nr 12 1971.

⁷²⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 10: Brandordning för Nyköpings kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-07-15.

⁷²⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 5: Brandordning för Vagnhärads kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-06-29, Brandordning för Trosa kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-05-24, Brandordning för Gnesta köping, fastställd av länsstyrelsen 1965-02-27, och Brandordning för Daga landskommun, fastställd av länsstyrelsen 1965.

⁷²⁷ Nyköpings stadsarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1973-09-11, Handlingar nr 12, Förslag till brandordning för Nyköpings kommun. Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1973-09-11, § 96.

antogs flera släckningsavtal och beredskapsavtal med kommuner som gränsade till Nyköpings kommun: Flen, Oxelösund och Södertälje.⁷²⁸

Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen i november 1973 och trädde i kraft vid den nya kommunens bildande den förste januari 1974.⁷²⁹ I september 1974 antog kommunfullmäktige en ändring i brandordningen som enbart avsåg de förändringar av sotningsfristerna som brandinspektionen föreskrivit.⁷³⁰

Lokaltidningen *Södermanlands Nyheter* (c) refererade den politiska debatten och besluten i en ganska neutral ton. Det var inte fråga om någon direkt vinkling av frågan åt ett visst håll.⁷³¹ Inför beslutet i sammanläggningsdelegerade fick brandchefen i Jönåkers kommun komma till tals i tidningen i en stor artikel och framföra kritik mot förslaget att brandkåren i Ålberga bara avsågs vara i tjänst under nätter och helger. Skälet till inskränkningen var att ägaren till den dominerande industrin i Ålberga, där i stort sett alla brandmän hade sin huvudanställning, hade begärt stilleståndsersättning med 600 kronor per timme från kommunen när produktionen låg nere till följd av att brandkåren ryckt ut. Även han intervjuades i tidningen och ställde frågan om vilket som var viktigast för Ålberga, industrin eller brandkåren. Brandchefen i Jönåker ansåg att brandkåren i Ålberga verkligen behövdes, bl.a. därför att det fanns klara svårigheter att rekrytera brandmän till kåren i Jönåker till följd av brist på arbetsplatser på orten. Ett annat skäl var att den starkt trafikerade vägen E 4 passerade både genom Jönåkers och Ålberga brandkårers insatsområden. Däremot fanns det ingen större kritik mot att lägga ned brandkåren i Enstaberga, som också var belägen inom Jönåkers kommun och utmed E 4:an. Brandchefen ogillade dock att personalen vid brandkåren i Enstaberga, Aspa och Stigtomta redan blivit uppsagda trots att någon ny brandordning ännu inte var varken antagen eller fastställd.⁷³² Denna artikel måste ses som en kritisk granskning av förslaget till ny brandordning.

Kommunblocksreformens genomförande i det som år 1974 blev Nyköpings kommun innebar relativt stora reduceringar av brandförsvarsorganisationen. Antalet brandkårer reducerades från 13 till 8, även om en förändring skedde redan före sammanläggningen. I ett fall ombildades brandkåren till brandvård därför att det inte var möjligt att få tag i tillräckligt med personal för att kunna behålla en brandkår. Vid införandet av 1962 års brandlag hade också vissa nedläggningar ägt rum. Före kommunsammanläggningen 1971 hade man försökt åstadkomma interkommunal samverkan, där även Oxelösunds stad skulle ha deltagit. Någon enighet kunde dock inte uppnås, bl.a. därför att de kommuner där det var aktuellt att lägga ned brandkårer var ovilliga eller tveksamma till att medverka i samarbetet. Grunden för nedläggningar av brandkårer var ett förslag från stadsförbun-

⁷²⁸ Nyköpings stadsarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1973-09-11, Handlingar nr 13-16. Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1973-09-11, §§ 97-100.

⁷²⁹ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1-68. Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 5: Brandordning för Nyköpings kommun, fastställd av länsstyrelsen 1973-11-15.

⁷³⁰ Nyköpings stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nyköpings kommun 1974-09-10, § 232.

⁷³¹ *Södermanlands Nyheter* 1970-10-09 och 1970-11-11.

⁷³² *Södermanlands Nyheter* 1970-10-23.

det och kommunförbundet, som föreslog avveckling av fem brandkårer, även om två kunde ombildas till brandvärn. Förbundet hade spelat en viktig roll för organisationens utformning, men kommunen gjorde inte lika stora neddragningar som förbundet föreslagit. När frågan om organisation behandlades i sammanläggningsdelegerade 1970 uppstod det motsättningar, där folkpartiet i Nyköpings stad drev kravet på en större organisation i centralorten.

Vetlanda

När kommunblocksindelningen fastlades 1964 bestämdes det att Vetlandablocket skulle bestå av Vetlanda stad, Korsberga, Nye, Alseda, Vetlanda, Björkö och Lannaskede landskommuner samt Fröderyds, Bäckaby och Ramkvilla församlingar i Bäckaby landskommun.⁷³³ Blocket sammanlades 1971.⁷³⁴ År 1966 hade den blivande kommunen 28 082 invånare på en yta av 1526 kvadratkilometer.⁷³⁵

Inför sammanläggningen tillsattes en kommitté för brandväsendets organisation. Kommittén uppdrog åt brandchefen i Nässjö stad att göra en förutsättningslös utredning av hur organisationen borde vara utformad efter sammanläggningen. Alla kommuner hade minst en egen brandkår, utom Vetlanda landskommun, som hade avtal med staden samt ett eget brandvärn. I Bäckaby kommun fanns det formellt en brandkår, men denna upprätthöll de facto ingen beredskap, utan fungerade som ett brandvärn. I Vetlanda stad fanns det en kombination av hel- och deltidsbrandkår, men den heltidsanställda vaktstyrkan bestod endast av tre man. Totalt fanns det åtta brandkårer (i praktiken sju) och två brandvärn (i praktiken tre). Vakt- och beredskapsstyrkorna bestod av tre heltidsanställda och 47 deltidsanställda, exklusive de sex man som egentligen måste finnas i vaktstyrkan i Bäckaby kommun. Formellt fanns det därför 56 man i beredskap. Brandordningarna angav en något lägre beredskap, närmare bestämt 53 man. Totalt uppgick personalstyrkan till 14 heltidsanställda, 145 deltidsanställda och 58 i bygdebrandvärn, varav 36 var knutna till bygdebrandvärn med egen brandstation och eget brandfordon. Under år 1969 var de samlade kostnaderna 1 249 000 kronor, men det framgår inte om det var netto- eller bruttokostnader, vilket är av intresse då Vetlanda stad utförde ambulanstjänst åt landstinget.⁷³⁶

Utredningen framhöll att bebyggelse enligt grupp ett fanns i tätorterna Vetlanda, Björköby, Landsbro, Myresjö, Österkorsberga, Ekenässjön, Pauliström, Kvillsfors och Holsbybrunn.⁷³⁷

⁷³³ *SFS 1964:162* och *Moding 1970* s 165ff. En karta över kommunblocket 1970 finns i bilaga 2 c) på sidan 366.

⁷³⁴ *SFS 1970:617* och *Ivarsson 1992* s 49.

⁷³⁵ *Årsbok för Sveriges kommuner 1966* s 88.

⁷³⁶ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Vetlanda kommunblock 1970-08-19, § 42, med bilaga: Förslag till brandförsvarsorganisation för Vetlanda kommun, daterat 1970-05-13, s 1.

⁷³⁷ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Vetlanda kommunblock 1970-08-19, § 42, med bilaga: Förslag till brandförsvarsorganisation för Vetlanda kommun, daterat 1970-05-13, s 2-9.

Utredaren föreslog att det i Vetlanda borde finnas hel- och deltidbrandkår på samma sätt som tidigare. Brandkåren i Björköby, Landsbro, Österkorsberga, Farstorp och Kvillsfors föreslogs bli kvar. Brandväret i Ekenässjön borde istället bli brandkår, men med en utryckningsstyrka på bara tre man. Brandkåren i Ramkvilla föreslogs även formellt ombildas till ett brandvärn, om rekrytering av personal var möjlig. Brandkåren i Holsbybrunn skulle avvecklas helt, då heltidsstyrkan i Vetlanda hade under 10 minuters insatstid till Holsbybrunns samhälle. Heltidsstyrkan i Vetlanda hade även en insatstid på under 10 minuters till Ekenässjön, men där fanns så brandfarliga industrier att brandkårens insatstid borde vara kortare än 10 minuter. Slutligen borde brandväret i Pauliström behållas.

I förslaget ingick vissa minskningar av vaktstyrkorna på brandkåren utanför centralorten. Den totala beredskapen borde uppgå till 3 heltidsanställda och 32 deltidanställda, sammanlagt 35 man. Brandväret borde utgöras av 37 man. Den samlade personalstyrkan föreslogs uppgå till 19 man på heltid och 101 på deltid. Till följd av utökningen med fem heltidstjänster uppgick bruttokostnaderna till 1 213 000 kronor, men från detta måste intäkterna från landstinget för ambulansverksamheten avräknas. Besparingen i relation till befintlig organisation blev bara 36 000 kronor.⁷³⁸

Brandkommittén sammanträdde i juni 1970. Det stora flertalet förslag i utredningen anammades av kommittén. Det fanns dock två undantag. För det första borde inte Holsbybrunns brandkår avvecklas. För det andra föreslogs att Ekenässjöns brandvärn borde behållas som värn och inte ombildas till brandkår. Slutsatsen blev att samtliga brandkårer utom den i Ramkvilla borde bli kvar. Anställningsstopp på deltidbrandkåren föreslogs för att genom naturlig avgång anpassa personalstyrkan till de reducerade utryckningsstyrkorna. Nybyggnation av brandstation i Vetlanda tätort borde vara en prioriterad fråga.⁷³⁹

Sammanläggningsdelegerade i kommunblocket behandlade ärendet i augusti 1970. Förslaget från brandkommittén bifölls med undantag för att man inte gav någon förtursrätt för byggandet av ny brandstation i Vetlanda tätort. Även om det inte direkt framgår av protokollet innebar beslutet uppenbarligen att fullmäktige antog ny brandordning för den blivande kommunen, men brandordningen avvek något från vad kommittén föreslagit.⁷⁴⁰ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i februari 1971. Heltidsstyrkan var angiven till fyra man och därutöver fanns en befälsberedskap med sex minuters anspänningstid. Dessutom fanns det tre deltidanställda befäl vid alla de tre brandvärnen.⁷⁴¹

⁷³⁸ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Vetlanda kommunblock 1970-08-19, § 42, med bilaga: Förslag till brandförsvarsorganisation för Vetlanda kommun, daterat 1970-05-13, s 2-29.

⁷³⁹ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Vetlanda kommunblock 1970-08-19, § 42, med bilaga: Protokoll brandkommittén i Vetlanda kommunblock 1970-06-08, §§ 6-7.

⁷⁴⁰ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Vetlanda kommunblock 1970-08-19, § 42.

⁷⁴¹ Vetlanda kommunarkiv: Bilaga till brandstyrelsen protokoll 1971: Brandordning för Vetlanda kommun, fastställd av länsstyrelsen i Jönköpings län 1971-02-26.

Redan i april 1971 beslöt dock brandstyrelsen att utöver brandordningen inrätta en beredskap på en man vid brandvärnen i Ekenässjön och Ramkvilla. Man beslöt även att utreda organisationen vid brandväret i Pauliström.⁷⁴²

I november 1972 behandlade brandstyrelsen ett förslag till förändringar i brandordningen. För det första sattes heltidsstyrkan i Vetlanda till tre istället för fyra man, medan deltidstyrkan reducerades från 10 till 7 man. Brandkåren i Holsbybrunn skulle därutöver fungera som beredskapsstyrka åt Vetlanda centralort. I Pauliström, Ekenässjön och Ramkvilla skulle det finnas en man i beredskap. Ändringen innebar att antalet heltidstjänster kunde reduceras med två och den samlade besparingen uppgick till 157 000 kronor. Brandstyrelsen framhöll att det var viktigt att frågan hanterades skyndsamt, eftersom 1973 års budget byggde på den organisation som den förändrade brandordningen angav. Den totala vaktstyrkan var 3 heltids- och 38 deltidsanställda, alltså 41 man.⁷⁴³

Kommunfullmäktige beslutade i december 1972 att anta brandordningen helt i enlighet med brandstyrelsens förslag.⁷⁴⁴ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i februari 1973.⁷⁴⁵

Kommunreformen medförde bara mindre förändringar av brandförsvarets organisation i Vetlanda kommun. Alla politiska beslut om organisationen fattades i politisk konsensus. Inför sammanläggningen anlät kommunen brandchefen i Nässjö som utredare och denne föreslog en mindre resursomfördelning. Förslaget godtogs dock inte av politikerna, som fastnade för en geografiskt decentraliserad organisation, som torde ligga nära ett centerpartistiskt ideal. Möjligheterna att nå besparingar borde rimligen inte ha varit obetydliga med tanke på att det fanns så många kårer i kommunen, även om kommunen var stor till ytan. Om kommunen hade haft ett större intresse av att uppnå en reducerad och mer geografiskt centraliserad organisation hade det varit mer lämpligt att låta kommunförbundet utreda den framtida organisationen.

Tingsryd

Enligt Kungl. Maj:ts beslut om kommunblocksindelning i april 1964 bestod Tingsryds kommunblock av totalt sju kommuner/kommundelar. Dessa var: Tingsryds köping, Almundsryds församling i Almundsryds köping (från 1968 Ryds köping), Södra Sandsjö och Urshults landskommuner samt Linneryds församling i Linneryds landskommun, Väckelsångs församling i Väckelsångs lands-

⁷⁴² Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1971-04-13, §§ 51–52.

⁷⁴³ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1972-11-21, § 149.

⁷⁴⁴ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1972-12-20, § 461, med bilagt förslag till brandordning för Vetlanda kommun.

⁷⁴⁵ Riksarkivet, Arninge: Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 4: Brandordning för Vetlanda kommun, fastställd av länsstyrelsen 1973-02-15.

kommun och Älmeboda församling i Älmeboda landskommun.⁷⁴⁶ Vid 1966 års början hade blocket 15 643 invånare och en yta på 1047 kvadratkilometer.⁷⁴⁷

År 1967 började arbetet med en gemensam organisation i kommunblocket ta form. Samarbetsnämnden beslöt i augusti 1967 att uppdra åt stadsförbundets och kommunförbundet att göra en utredning om den framtida organiseringen av brandförsvaret. Motivet var: ”med hänsyn till den starka kostnadsstegring som nuvarande organisation inom brandväsendet medför”.⁷⁴⁸

Utredningen blev färdig i början av 1968. Den visade att de sju kommunerna/kommundelarna hade var sin egen brandkår. Det fanns sju brandstationer med samlade vakt- och beredskapsstyrkor på 39 man. Om personalen upprätthöll ständig beredskap i enlighet med brandordningarna och blev avlönade enligt kollektivavtalen uppgick personalkostnaderna till 471 000 kronor per år. All personal var deltidanställd. Bebyggelse som tillhörde grupp ett, med krav på brandkårsinsats inom 10 minuter, fanns i tätorterna Tingsryd, Ryd och Fridafors i Älmundsryds köping, Linneryd samt Konga i Södra Sandsjö kommun. Det var till allra största delen fråga om industrier. Bebyggelse av brandkategori två fanns förutom i ovannämnda tätorter också i Urshults, Väckelsångs och Älmeboda tätorter.⁷⁴⁹

Utredaren föreslog att det borde finnas brandkårer med vaktstyrkor i Tingsryd, Ryd, Linneryd, Konga och Väckelsång, medan brandkårerna i Urshult och Älmeboda (Rävemåla) kunde avvecklas. Den totala utryckningsstyrkan föreslogs uppgå till 25 man, en minskning med 14 personer. Personalkostnaderna kunde därigenom reduceras från 471 000 kronor till 375 000, vilket var en reduktion med 20 procent. Två heltidstjänster skulle inrättas, dels en brandchef, dels en materialvårdare. Reduceringen hade blivit ännu större om inte vaktstyrkorna i Tingsryd och Konga föreslagits ha en anspänningstid på fyra minuter, medan övriga stationer skulle ha fem eller sex minuter. Skillnaden i ersättning var stor mellan fyra respektive fem minuters anspänningstid.⁷⁵⁰

Samarbetsnämndens arbetsutskott remitterade utredningen till länsbrandinspektören.⁷⁵¹ Denne menade att inrättandet av två heltidstjänster var motiverat och att kårerna i Urshult och Älmeboda åtminstone övergångsvis kunde ombildas till motoriserade brandvårn. Han ifrågasatte om det inte räckte med en vaktstyrka på sex man i Ryd. Vidare borde anspänningstiden i Konga bli fem minuter

⁷⁴⁶ *SFS 1964:162* och Moding 1970 s 183ff. En karta över kommunblocket 1970 finns i bilaga 2 d) på sidan 367.

⁷⁴⁷ *Årsbok för Sveriges kommuner 1966* s 88.

⁷⁴⁸ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock 1967-08-30, § 20.

⁷⁴⁹ Tingsryds kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock, Korrespondens 1968-1969: Utredningsrapport, Brandförsvaret i Tingsryds-blocket, stadsförbundet och kommunförbundet 1968-01-11.

⁷⁵⁰ Tingsryds kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock, Korrespondens 1968-1969: Utredningsrapport, Brandförsvaret i Tingsryds-blocket, stadsförbundet och kommunförbundet 1968-01-11.

⁷⁵¹ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens arbetsutskott i Tingsryds kommunblock 1968-02-06, § 6.

och inte fyra.⁷⁵² Därefter remitterades utredningen och inspektörens yttrande till kommunalnämnderna, som konsulterade kommunens brandstyrelse, om det fanns någon sådan.⁷⁵³

Sammanläggningsdelegerade tillsatte i maj 1970 en brandkommitté.⁷⁵⁴ När kommittén möttes i juli 1970 sammanfattades de remissvar som kommunerna lämnat 1968. Tingsryds köping och Väckelsångs kommun hade tillstyrkt utredningen, med undantag för de invändningar som länsbrandinspektören framfört. Ryds köping hade föreslagit en förändring av befälsorganisationen och även ansett att någon samordning av brandförsvarets organisation inte borde ske före sammanläggningens genomförande. Södra Sandsjö kommun hade motsatt sig en indragning av brandkåren i Älmeboda, då kåren i Konga i så fall fick ett alltför stort släckningsområde. Det fanns även kritik mot organisationen i Konga, varför kommunalnämnden avstyrkte förslagen i utredningen. Urshults kommun hade bestämt tillbakavisat förslaget om att dra in kåren i Urshult. Enligt Urshults representant i kommittén hade länsbrandinspektören numera ändrat uppfattning i sakfrågan och ansåg att det behövdes en brandkår med vaktstyrka i Urshult. Linneryds kommun hade velat behålla samtliga sju brandkårer. Älmeboda kommun hade inte lämnat något formellt yttrande.⁷⁵⁵

Ryds ledamot framförde uppfattningen att nedläggningar av brandkårer var en känslig fråga, som borde hanteras försiktigt, men att riskerna för brand och inte kommunernas areal borde vara avgörande för organisationen. Ledamoten från Väckelsångs kommun hade annan uppfattning än den kommunen framfört i sitt yttrande och ansåg att brandkåreerna i Urshult och Älmeboda borde behållas med fyra man i utryckningsstyrka på vardera orten. Motivet var att insatstiderna från andra brandkårer till Urshult och Älmeboda blev för långa. Älmebodaledamoten trodde inte att personalen i Älmeboda ville övergå till att tjänstgöra i ett brandvärn. Brandchefen i Tingsryds köping fann ståndpunkten märklig, då Älmeboda kommuns brandkår, trots brandordningens krav, inte hade någon formell beredskap. Linneryds ledamot tillstod att inte heller Linneryds brandkår upprätthöll någon beredskap, men att kåren bara varit underbemannad vid en utryckning. Han ansåg att ständig beredskap vore önskvärd. Även kommitténs ordförande,

⁷⁵² Tingsryds kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock, Korrespondens 1968-1969: Länsbrandinspektörens yttrande beträffande förslag till organisation av brandförsvaret inom Tingsryds kommunblock 1968-07-16.

⁷⁵³ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens arbetsutskott i Tingsryds kommunblock 1968-08-01, § 19.

⁷⁵⁴ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Tingsryds kommunblock 1970-05-04, § 5, och 1970-05-26, §§ 35-36.

⁷⁵⁵ Tingsryds kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock, Korrespondens 1968-1969: Protokoll brandkommittén 1970-07-10, § 7. Protokoll kommunalnämnden i Tingsryds köping 1968-11-18, § 355. Protokoll brandstyrelsen i Tingsryds köping 1968-09-25, § 14. Protokoll kommunalnämnden i Ryds köping 1968-08-23, §§ 407-408, med bilagt yttrande från köpingens brandchef. Protokoll kommunalnämnden i Urshults landskommun 1968-09-30, § 298, med bilagt yttrande från brandstyrelsen 1968-09-27. Protokoll kommunalnämnden i Väckelsångs landskommun 1968-08-23, § 136. Protokoll kommunalnämnden i Södra Sandsjö landskommun 1968-10-03, § 184.

som representerade Tingsryd, intog en annan uppfattning än vad köpingen gjort och ansåg att kårerna i Urshult och Älmeboda borde behållas.⁷⁵⁶

Brandkommittén beslöt enhälligt att föreslå sammanläggningsdelegerade att alla sju brandkårerna skulle behållas. Utryckningsstyrkorna i Tingsryd och Ryd borde bestå av sex man och ha fyra minuters anspänningstid, medan kårerna i Väckelsång, Linneryd, Södra Sandsjö, Älmeboda och Urshult kunde ha fyra man i utryckningsstyrka, med fem minuters anspänningstid. Kommittén föreslog att sammanläggningsdelegerade inrättade de båda heltidstjänsterna som brandchef och som vice brandchef/materielvårdare.⁷⁵⁷

Förslaget innebar att de samlade utryckningsstyrkorna skulle bestå av 32 man, vilket var en minskning med sju personer. Kommittén hade därutöver föreslagit inrättandet av två nya heltidstjänster. Protokollet visar också att kommunerna Älmeboda och Linneryd hade lägre kostnader än vad som var förenligt med brandordningarna. Brandordningarna föreskrev nämligen att fem man måste hållas i ständig beredskap för utryckning, men det fanns ingen formell beredskap och därför utgick ingen beredskapsersättning. En organisation i enlighet med brandkommitténs förslag hade därför blivit dyrare än vad brandförsvaret kostade före sammanläggningen.

Det var därför logiskt att budgetberedningen i sammanläggningsdelegerades arbetsutskott i september 1970 underkände förslaget till ny organisation, då det ansågs för dyrbart. Vid budgetberedningens möte hade brandkommitténs ordförande och sekreterare samt länsbrandinspektören deltagit. Inspektören hade kunnat tillstyrka ett förslag som innebar att vaktstyrkan i Tingsryd bestod av sex man, den i Ryd av fem, den i Väckelsång av tre man samt två man i Urshult, Linneryd, Södra Sandsjö och Älmeboda. Tingsryd borde ha fyra minuters anspänningstid, medan de övriga sex utryckningsstyrkorna hade fem minuter.⁷⁵⁸ Brandkommittén tillstyrkte budgetberedningens förslag vid ett möte i september 1970. Kommittén ansåg dock att två brandkårer alltid borde rycka ut utom vid små insatser. Dessutom borde brandpersonalens fackliga organisationer få yttra sig i frågan.⁷⁵⁹ De totala vaktstyrkorna uppgick enligt förslaget till 22 man, vilket var 17 färre än vad brandordningarna föreskrev. Även om det inrättades en heltidstjänst som brandchef blev det lägre totala kostnader än i nuläget.

Sammanläggningsdelegerade beslöt i oktober 1970 att godkänna kommitténs förslag till brandförvarsorganisation i den nya kommunen, inklusive en tjänst som heltidsanställd brandchef. Vid sammanträdet yrkade en ledamot från Ryds

⁷⁵⁶ Tingsryds kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock, Korrespondens 1968-1969: Protokoll brandkommittén 1970-07-10, § 7.

⁷⁵⁷ Tingsryds kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock, Korrespondens 1968-1969: Protokoll brandkommittén 1970-07-10, §§ 7-8.

⁷⁵⁸ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll Sammanläggningsdelegerades arbetsutskotts budgetberedning 1970-09-11, § 9.

⁷⁵⁹ Tingsryds kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Tingsryds kommunblock, Korrespondens 1968-1969: Protokoll brandkommittén 1970-09-16, § 11.

köping att vaktstyrkan i Ryd borde ha fyra minuters anspänningstid. Förslaget avsågs utan omröstning.⁷⁶⁰

Vid samma möte ingicks ett avtal mellan de blivande kommunerna Tingsryd och Växjö, som innebar att Tingsryds kommun skulle svara för brandsläckningen inom Uråsa, Jäts och Nöbböle församlingar i Växjö kommun. Tingsryds kommun skulle få 27 000 kronor i fast ersättning för 1971 och dessutom ersättning för varje utryckning.⁷⁶¹ I den budget för år 1971 som antogs av delegerade i november 1970 uppgick brandförsvarets nettoutgifter till 642 000 kronor, varav personalutgifter på 447 000 kronor.⁷⁶² Personalutgifterna för de fyra brandkårer som bara föreslogs ha två man i utryckningsstyrkan var budgeterade till 31 700 kronor.⁷⁶³

Vid delegerades möte i december 1970 godkändes en ny brandordning som upprättats av brandchefen i den nya kommunen. Brandordningen var i stort sett identisk med vad som föreslagits av brandkommittén i september 1970. En liten skillnad var att utryckningsstyrkorna på två man i Urshult, Linneryd, Älmeboda och Södra Sandsjö inte var angivna som några vaktstyrkor, utan istället som beredskapsstyrkor, men anspänningstiden var ändå fem minuter.⁷⁶⁴ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i januari 1971. Den trädde i kraft redan vid årsskiftet 1970/1971.⁷⁶⁵

Denna brandordning kom bara att tillämpas under ett och ett halvt år. Under senare delen av 1971 hade kommunen kontakter med länsbrandinspektören om en förändring av organisationen. Ett förslag till ny organisation skickades till kommunförbundet för yttrande. Enligt förslaget skulle kårerna i Väckelsång, Urshult, Linneryd och Södra Sandsjö ombildas till brandvårn utan beredskap. Brandkåren i Rävemåla borde däremot få sin utryckningsstyrka utökad från två till fyra man. Brandkåren i Tingsryd och Ryd berördes inte av nyordningen. I kommunförbundets skrivelse framhölls att utryckningsstyrkorna minskade med sju man, men att det delvis komparerades av att alla kårer som avvecklades blev brandvårn. Förbundet hade inget emot att kommunen genomförde den omorganisation som föreslagits av länsbrandinspektören.⁷⁶⁶ Kommunstyrelsens arbetsutskott uppdrog i januari 1972 åt brandchefen att upprätta ett förslag till ny

⁷⁶⁰ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Tingsryds kommunblock 1970-10-08, § 94.

⁷⁶¹ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Tingsryds kommunblock 1970-10-08, § 96.

⁷⁶² Tingsryds kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Tingsryds kommunblock 1970-11-03, § 120, med tillhörande budgetbilaga.

⁷⁶³ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Tingsryds kommunblock 1970-10-08, § 94, med tillhörande bilaga 5.

⁷⁶⁴ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Tingsryds kommunblock 1970-12-15, § 151, med tillhörande bilaga: Förslag till brandordning för Tingsryds kommun.

⁷⁶⁵ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsen i Kronobergs län, Landskansliet, Kungörelse Nr 19, 1971 1971-02-10, Brandordning för Tingsryds kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-01-22.

⁷⁶⁶ Tingsryds kommunarkiv: Kommunstyrelsen, Diarieförda handlingar, DPL. 111-199, 1972, F II: 17, Diarienummer (45/72) 013.170: Kommunförbundets skrivelse till Tingsryds kommun beträffande brandförsvarets organisation i Tingsryds kommun 1971-12-22.

brandordning. Kommunstyrelsens ordförande och brandchefen skulle gemensamt informerade den berörda personalen om eventuella förändringar.⁷⁶⁷

Kort efter mötet inkom en skrivelse från ägarna till sågverket i Linneryd, som bl.a. meddelade: ”En försämring även av beredskapen kan vi under inga omständigheter godtaga”. De krävde också överläggningar med brandchefen.⁷⁶⁸

Ett informationsmöte hölls i februari 1972. Personalen i Urshult och Södra Sandsjö meddelade att de accepterade att kårerna ombildades till brandvårn, på villkor att de fick ett årligt arvode på 1000 kronor samt timersättning vid utryckning, övning och vård av utrustning. Representanterna från Väckelsång och Linneryd ansåg sig inte ha något mandat att uttala sig på hela personalens vägnar. Brandchefen fick därför i uppdrag att förhandla med personalen i dessa kårer vid senare tillfälle. Brandchefen skulle i samråd med kanslichefen upprätta förslag till kontrakt med personalen i brandvärnen.⁷⁶⁹ Kontrakt utformades och godkändes av kommunstyrelsens personal- och organisationsutskott under februari månad 1972.⁷⁷⁰

I maj 1972 hade brandchefen upprättat ett förslag till brandordning enligt de riktlinjer som länsbrandinspektören tidigare lagt fram. Brandchefen rapporterade att personalen i Urshult och Konga redan skrivit på kontrakten om att ingå i brandvärnet och personalen i Linneryd väntades underteckna inom kort. Personalen i Väckelsång hade däremot inte velat ta ställning förrän fullmäktige fattat beslut. Enligt förslaget till brandordning bestod personalen av heltidsanställd brandchef, 47 deltidsbefäl och brandmän samt 40 man i brandvärnet. Vaktstyrkorna uppgick till 15 man. Beträffande brandvärnet i Väckelsång gjordes en gardering om att inrättandet skedde under förutsättning att personal kunde rekryteras.⁷⁷¹ I en ny skrivelse i direkt anslutning till fullmäktiges möte meddelade brandchefen att personalen i Väckelsång inte lämnat besked om de var beredda att ingå i värnet.⁷⁷²

Vid fullmäktiges sammanträde den 27 juni 1972 godkändes brandchefens förslag till brandordning. Beslutet fattades utan debatt och skedde i konsensus. Samtidigt beslöt man säga upp släckningsavtalet med Växjö kommun.⁷⁷³ Brandförsvaret beviljades även ett tilläggsanslag på 91 000 kronor, då organisations-

⁷⁶⁷ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsens arbetsutskott i Tingsryds kommun 1972-01-03, § 8.

⁷⁶⁸ Tingsryds kommunarkiv: Kommunstyrelsen, Tingsryds brandförsvaret, Diarieförda handlingar 1971-1972, F Ia:1: Skrivelse från J. G. Andersson Söner AB, Linneryd, 1972-01-12.

⁷⁶⁹ Tingsryds kommunarkiv: Kommunstyrelsen, Tingsryds brandförsvaret, Diarieförda handlingar 1971-1972, F Ia:1: Protokoll fört vid sammanträde med representanter för brandkårerna i Väckelsång, Linneryd, S. Sandsjö, och Urshult samt för kommunstyrelsen i Tingsryd 1972-02-11, §§ 1-4.

⁷⁷⁰ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll personal- och organisationsutskottet i Tingsryds kommun 1972-02-23, § 76.

⁷⁷¹ Tingsryds kommunarkiv: Kommunstyrelsen, Diarieförda handlingar, DPL. 111-199, 1972, F II: 17, Diarienummer (45/72) 013.170: Brandchefens skrivelse till kommunstyrelsen beträffande ändring av brandordning 1972-05-08.

⁷⁷² Tingsryds kommunarkiv: Kommunstyrelsen, Diarieförda handlingar, DPL. 111-199, 1972, F II: 17, Diarienummer (45/72) 013.170: Brandchefens skrivelse till kommunfullmäktige beträffande ändring av brandordning 1972-06-27.

⁷⁷³ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Tingsryds kommun 1972-06-27, § 121, med tillhörande bilaga: Förslag till brandordning för Tingsryds kommun.

förändringen inte hade kunnat genomföras vid den tidpunkt som planerats när budgeten fastställdes.⁷⁷⁴

Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i november 1972.⁷⁷⁵ Den nya brandförsvorsorganisationen hade då redan genomförts. Brandkåren i Urshult, Linneryd och Konga ombildades till brandvårn vid halvårsskiftet 1972, medan ombildningen i Väckelsång dröjde till oktober månads början. Det hade uppenbarligen inte varit några svårigheter att rekrytera personal till värnen, inte ens i Väckelsång. Brandvärnen i Väckelsång och Urshult bestod av 10 man. I Linneryd ingick 11 personer i brandvärdet, medan det i Konga var hela 15 man. Brandvärnen bestod sålunda av totalt 46 man, vilket var sex fler än det minimum som angavs i brandordningen.⁷⁷⁶

Nyordningen fick bara mycket begränsad uppmärksamhet i lokaltidningarna, där aktuella fakta utan egentlig värdering återgavs.⁷⁷⁷

Kommunblocksreformen medförde stora förändringar av brandförsvarets organisation inom det som 1971 blev Tingsryds kommun. I kommunförbundets utredning föreslogs att antalet brandkårer skulle minska från sju till fem, medan utryckningsstyrkorna borde reduceras från 39 till 25. Det slutliga utfallet blev en reduktion från sju till tre kårer och beredskapen minskades från 39 till 15 man. De fyra avvecklade kårerna ombildades till brandvårn. Att besluten togs i konsensus blir inte mindre intressant mot bakgrund av att Tingsryds kommun hade en stabil borgerlig majoritet, med centern som ledande parti, och att det under åren efter kommunbildningen förekom geografiska motsättningar i fullmäktige.⁷⁷⁸ Med tanke på centerns landsbygdsförankring vore det inte orimligt att tänka sig att partiet gått i spetsen för att behålla en geografiskt decentraliserad brandkårsorganisation och inte göra större förändringar än vad som kommunförbundet föreslagit.

Det finns tre möjliga förklaringar till att det inte uppstod några konflikter på den kommunalpolitiska arenan. Den första är att förändringen skedde i två steg. I det första steget fick alla kommundelar behålla en mindre utryckningsstyrka. Genom att reduktionen av utryckningsstyrkorna inledningsvis skedde utan att någon personal sades upp fick brandmännen upprätthålla beredskap ett fåtal veckor per år, varför inkomsterna blev låga. Övergången till värn fick därför bara en begränsad ekonomisk konsekvens.

Den andra förklaringen är att de nedlagda kårerna ombildades till värn med bibehållen materiell standard. Om det dessutom fanns en engagerad personal i värnen, som i tillräcklig omfattning infann sig vid larm, blev skillnaden i service inte så stor, särskilt inte i relation till de små utryckningsstyrkor som fanns efter kommunsammanläggningen.

⁷⁷⁴ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Tingsryds kommun 1972-06-27, § 131.

⁷⁷⁵ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsen i Kronobergs län, Kungörelse Nr 78, 1972-11-15, Brandordning för Tingsryds kommun, fastställd av länsstyrelsen 1972-11-01.

⁷⁷⁶ Tingsryds kommunarkiv: Kommunstyrelsen, Tingsryds brandförsvår, Diarieförda handlingar 1973, F Ia:2: Verksamhetsberättelse för Tingsryds brandförsvår 1972 s 1.

⁷⁷⁷ *Smålandsposten* 1970-10-10, 1970-12-17 och 1972-06-28.

⁷⁷⁸ Wängmar 2006 s 233 och 243f.

För det tredje verkar kommunens ledande politiker och brandchefen ha varit lyhörda vid sina kontakter med berörd personal. Om inte personalen protesterade var grogrunden för politiska motsättningar mindre, då det inte fanns någon uppenbar lokal opinion att plocka poäng hos. Denna bild verifieras vid en intervju med brandchefen, som framhåller att kommunstyrelsens ordförande (c) uppträdde diplomatiskt vid kontakterna med brandpersonalen. Dessutom spelade länsbrandinspektören en viktig roll genom att uppträda flexibelt och komma med konstruktiva förslag till lösningar.⁷⁷⁹

Växjö

Växjö kommunblock bestod enligt Kungl. Maj:ts beslut 1964 av Växjö stad, Braås, Östra Torsås, Mellersta Kinnevalds, Bergunda, Rottne och Lammhults landskommuner samt Furuby församling i Hovmantorps köping, Nöbbele församling i Linneryds landskommun, Uråsa och Jäts församlingar i Väckelsångs landskommun och slutligen Ormesberga och Örs församlingar i Moheda landskommun.⁷⁸⁰ Vid årsskiftet 1965/1966 var folkmängden 52 044 invånare och ytan 1674 kvadratkilometer.⁷⁸¹

Samordningen av blockets brandförsvar gick in i en mer aktiv fas under år 1967, då samarbetsnämnden föreslog att det inrättades en samrådsgrupp för frågor gällande brandförsvar och civilförsvar.⁷⁸² Samrådsgruppen för brandförsvar och civilförsvar inrättades och höll sitt första sammanträde i december 1967. I de riktlinjer som antogs vid det första mötet ingick en övergripande kartläggning av den befintliga organisationen, bl.a. med tanke på en eventuell minskning av brandkårernas personalstyrka. Brandchefen i Växjö stad, som var länsbrandinspektör, fungerade som samrådsgruppens sekreterare och hade huvudansvaret för kartläggningen, som senare övergick i ett regelrätt utredningsarbete.⁷⁸³

Vid samrådsgruppens möte i oktober 1968 hade utredningsarbetet kommit så långt att det kunde tas ett inriktningsbeslut om den framtida organisationen. Beslutet innebar att brandkårerna i Växjö, Lammhult, Rottne och Braås behölls, medan kåren (frivillig) i Vederslöv i Mellersta Kinnevalds kommun ombildades till motoriserat brandvårn. Även brandvärnen i Ingelstad i Östra Torsås kommun, vid S:t Sigfrids sjukhus i Växjö och vid Lammhults Möbler föreslogs bli kvar. Vakt- och beredskapsstyrkorna i Växjö borde bli oförändrade, medan kårerna i Lammhult, Rottne och Braås skulle få sina vaktstyrkor minskade från fem till fyra man. Denna reducering, liksom avvecklingen av brandkåren i Vederslöv, var möjlig genom en ökad samverkan mellan kårerna i den nya kommunen. Sam-

⁷⁷⁹ Intervju med Rolf Paulsson 2009-06-16.

⁷⁸⁰ *SFS 1964:162* och Moding 1970 s 179ff. En karta över kommunblocket 1970 finns i bilaga 2 e) på sidan 368.

⁷⁸¹ *Årsbok för Sveriges kommuner 1966* s 88.

⁷⁸² Växjö kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Växjö kommunblock 1967-03-17, § 2.

⁷⁸³ Växjö kommunarkiv: Protokoll samrådsgrupp nr 8 i Växjö kommunblock 1967-12-11, § 3, och 1968-02-19, §§ 6-7.

rådsgruppen uttalade sig för att ingå avtal med grannkommuner för främst den södra kommundelen.⁷⁸⁴

När samrådsgruppen sammanträdde i november 1968 var utredningen i princip klar och blev bara föremål för mindre justeringar.⁷⁸⁵ Den färdiga utredningen överlämnades till samarbetsnämnden i december 1968. Utredningen visade att kommunala brandkårer inrättats i Växjö, Lammhult, Rottne och Braås. Bergunda kommun saknade helt egen brandkår och hade istället släckningsavtal med Växjö stad och Alvesta köping. Mellersta Kinnevalds kommun hade för två församlingar avtal med Vederslövs frivilliga brandkår, medan Växjö stads brandkår svarade för de två andra församlingarna. I Östra Torsås kommun svarade Växjö brandkår för brandsläckningen i hela kommunen, och därutöver fanns det ett motoriserat brandvärn i Ingelstad. Rottne kommun hade avtal med Tolgs frivilliga brandkår, som fungerade som brandvärn. De samlade vakt- och beredskapsstyrkorna upp gick till 35 man.⁷⁸⁶

Det finns en sammanställning över hur stora budgeterade nettokostnader som respektive kommun hade under år 1969, både i absoluta tal och per invånare. Den visar att de kommuner som saknade egen kommunal brandkår hade de lägsta årliga nettokostnaderna per invånare. De lägsta värdena fanns i Mellersta Kinnevalds (avtal med frivillig brandkår) och Bergunda kommuner, med strax under 10 kronor per invånare för 1969. Den förstnämnda kommunen uppvisade tämligen låga personalkostnader, vilket tyder på att personalen inte fick någon konventionell beredskapsersättning, men detta var inte heller självklart med tanke på att det gällde en frivillig brandkår. De högsta talen återfinns i Växjö stad och Lammhults kommun, där den budgeterade nettokostnaden per invånare var nära 40 kronor för 1969. De totala nettodriftskostnaderna för år 1969 budgeterades till 1 728 400 kronor, inklusive del i brandförsvarskostnader i de kommuner som huvudsakligen tillhörde andra kommunblock.⁷⁸⁷

Sammanställningen innehåller även en klassificering av bebyggelsen efter brandfarlighet. Bebyggelse som tillhörde grupp ett, där insatstiden normalt skulle understiga 10 minuter, fanns utöver i Växjö stad även i Bergunda, Braås, Lammhults, Rottne och Östra Torsås kommuner. Slutsatsen blev att det måste finnas brandkårer i Växjö, Lammhult, Braås och Rottne. Den frivilliga kåren i Vederslöv borde av två skäl ersättas av ett brandvärn. För det första att bebyggelsen inom släckningsområdet tillhörde grupp tre, där insatstiden fick vara mellan 20 och 30 minuter. För det andra att det i framtiden torde bli svårt att rekrytera personal till brandkåren. Brandvärnets i Ingelstad borde också behållas, då erfarenhe-

⁷⁸⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll samrådsgrupp nr 8 i Växjö kommunblock 1968-10-21, §§ 12–13.

⁷⁸⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll samrådsgrupp nr 8 i Växjö kommunblock 1968-11-26, §§ 18–19.

⁷⁸⁶ Växjö kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Växjö kommunblock, handlingar 1969, dnr. 12/69: Utredning angående brand- och civilförsvar i Växjö kommunblock, överlämnad av samrådsgrupp 8 1968-12-29 s 3ff.

⁷⁸⁷ Växjö kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Växjö kommunblock, handlingar 1969, dnr. 12/69: Utredning angående brand- och civilförsvar i Växjö kommunblock, överlämnad av samrådsgrupp 8 1968-12-29 s 13.

terna var positiva. Däremot behövdes inget brandvärn i Tolg, utan det kunde avvecklas. Kommunen borde ingå avtal med blivande Lessebo, Tingsryds och Alvesta kommuner för delar av Furuby, Nöbbele, Uråsa, Jät och Öja. Sammanläggningen beräknades reducera kostnaderna med 100 000 kronor. Att minskningen inte blev större berodde bl.a. på att Bergunda, Östra Torsås och Mellersta Kinnevalds kommuner till följd av ingångna avtal redan hade låga kostnader.⁷⁸⁸

Utredningen behandlades av samarbetsnämndens arbetsutskott i februari 1969, men det togs inte något beslut i frågan.⁷⁸⁹ I mars 1970 höll samrådsgrupp nummer åtta ett nytt sammanträde för att behandla en tidsplan för den slutliga sammanläggningen av brandförsvaret.⁷⁹⁰ Det sista mötet med gruppen hölls i juni 1970, då budgeten för 1971 och släckningsavtalen med grannkommunerna behandlades.⁷⁹¹

Under andra halvåret 1970 slutbehandlades brandordningen för den nya kommunen. Länsstyrelsen hade i juli 1970 informerat om att en ny brandordning för blivande Växjö kommun måste antas och att länsbrandinspektören (brandchefen i Växjö) kunde bistå med råd och anvisningar.⁷⁹² När delegerades stadsbyggnadskommitté sammanträdde i mitten av oktober 1970 hade brandchefen överlämnat ett förslag till ny brandordning som kommittén tillstyrkte.⁷⁹³ I slutet av oktober 1970 godkändes brandordningen av sammanläggningsdelegerades arbetsutskott.⁷⁹⁴ Slutligen antogs förslaget till ny brandordning av sammanläggningsdelegerade den 10 november 1970. Av protokollet framgår att brandordningen var baserad på den utredning som tagits fram av samrådsgrupp åtta.⁷⁹⁵ Sammanläggningsdelegerade godkände även släckningsavtalen med Alvesta, Tingsryds och Lessebo kommuner.⁷⁹⁶

Enligt brandordningen omfattade släckningsavtalen sju församlingar, där brandkårer från de tre ovannämnda grannkommunerna hade i uppgift att svara för brandsläckningen. Växjö kommun svarade enligt ett släckningsavtal för brandsläckningen i en mindre del av en församling i Alvesta kommun. Växjö kommuns brandförsvaret skulle bestå av minst 23 heltidsanställda, inklusive chefer, och 57 deltidanställda. Brandvärnen i Ingelstad och Vederslöv bestod var-

⁷⁸⁸ Växjö kommunarkiv: Samarbetsnämnden i Växjö kommunblock, handlingar 1969, dnr. 12/69: Utredning angående brand- och civilförsvaret i Växjö kommunblock, överlämnad av samrådsgrupp 8 1968-12-29 s 14–33.

⁷⁸⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens arbetsutskott i Växjö kommunblock 1969-02-07, ärende 7/beslut 9.

⁷⁹⁰ Växjö kommunarkiv: Protokoll samrådsgrupp nr 8 i Växjö kommunblock 1970-03-03, § 23.

⁷⁹¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll samrådsgrupp nr 8 i Växjö kommunblock 1970-06-10, §§ 27–29.

⁷⁹² Växjö kommunarkiv: Sammanläggningsdelegerade i Växjö kommunblock, handlingar 1970: Länsstyrelsens skrivelse till sammanläggningsdelegerade 1970-07-31.

⁷⁹³ Växjö kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades stadsbyggnadskommitté i Växjö kommunblock 1970-10-14, § 20.

⁷⁹⁴ Växjö kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades arbetsutskott i Växjö kommunblock 1970-10-30, § 162.

⁷⁹⁵ Växjö kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Växjö kommunblock 1970-11-10, § 161.

⁷⁹⁶ Växjö kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Växjö kommunblock 1970-11-10, § 160.

dera av 11 man. Den heltidsanställda vaktstyrkan i Växjö uppgick till sju man, medan den deltidanställda beredskapsstyrkan var på sju man, som hade 10 minuters anspänningstid. Vaktstyrkan i Lammhult uppgick till fem man, medan vaktstyrkorna i Braås och Rottne var på fyra man. Sammanlagt fanns det därför 27 man i ständigt beredskap.⁷⁹⁷

En närläsning visar att det skett mindre förändringar i brandordningens jämfört med vad som angavs i samrådsgruppens utredning knappt två år tidigare. Avtalen med grannkommunerna hade utökats med ytterligare två församlingar. Vaktstyrkan i Lammhult hade ökats från fyra till fem man och brandvärnen vid S:t Sigfrids sjukhus och Lammhults Möbler fanns inte med i brandordningen. Revideringarna var dock ganska marginella. Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen den 14 januari 1971, med verkan från årsskiftet 1970/1971.⁷⁹⁸

Under 1972 upphörde släckningsavtalet med Tingsryds kommun för Nöbbele, Uråsa och Jäts församlingar i Växjö kommun. Brandkårerna i Linneryd och Väckelsång avvecklades och blev brandvärn. För att ändå kunna hålla rimliga insatstider i denna del av kommunen beslöt brandstyrelsen att brandvärnets i Ingelstad skulle börja ha beredskap med två man från halvårsskiftet 1972. Arrangemanget skulle bestå till vidare.⁷⁹⁹ Kommunens brandordning förblev dock oförändrad. Brandkåren i Ingelstad hade som tidigare nämnts omvandlats från brandkår till brandvärn vid halvårsskiftet 1968. Efter fyra år hade Ingelstads samhälle fått tillbaka sin brandkår, även om det var i mindre skala och inledningsvis ett provisorium.

Besluten om brandförsvorsorganisationen år 1970 fick endast mycket begränsad uppmärksamhet i de lokala tidningarna.⁸⁰⁰

Kommunblocksreformens slutförande medförde bara begränsade förändringar av brandförsvorsorganisationen i Växjö kommun. Den viktigaste förändringen var att den frivilliga brandkåren i Vederslöv i förutvarande Mellersta Kinnevalds landskommun ombildades till brandvärn. I praktiken torde denna förändring ha varit av mer formell natur, då den frivilliga brandkåren inte hade fått riktig beredskapsersättning, även om brandordningen ställt krav på ständigt beredskap. En noggrann utredning av brandförsvorsorganisationen i den blivande kommunen genomfördes dock i egen regi, med brandchefen i Växjö stad som utredningsman. En förklaring till att den nya kommunbildningen bara medförde små organisatoriska förändringar var att två landskommuner i blocket, Bergunda och Östra Torsås, avvecklat den egna brandkåren 1964 respektive 1968 och ingått släckningsavtal med Växjö stad. I Östra Torsås hade ett brandvärn inrättats som ersättning för den avvecklade brandkåren. Brandvärnets blev i praktiken åter en mindre brandkår strax efter kommunsammanslagningen, då grannkommunen Tingsryd inte längre kunde upprätthålla avtalet med Växjö kommun.

⁷⁹⁷ Växjö kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Växjö kommunblock 1970-11-10, § 161, med bilagd handling: Förslag till brandordning för Växjö kommun.

⁷⁹⁸ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsen i Kronobergs län, Landskansliet, Kungörelse Nr 16, 1971 1971-02-10, Brandordning för Växjö kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-01-14.

⁷⁹⁹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö kommun 1971-11-08, § 80, 1972-06-12, § 35, och 1972-09-04, §§ 48-49.

⁸⁰⁰ *Smålandsposten 1970-11-12.*

Kalmar

Sammansättningen av Kalmar kommunblock i Kalmar län fastställdes av Kungl. Maj:t i april 1964. Blocket bestod av Kalmar stad, landskommunerna Dörby, Ljungbyholm, Läckeby, Ryssby, Södermöre samt Ljungby församling i Ljungbyholms landskommun och Karlslunda och Mortorps församlingar i Mortorps landskommun.⁸⁰¹ Dörby landskommun slogs samman med Kalmar stad redan vid årsskiftet 1964/1965.⁸⁰² Vid 1966 års början hade blocket 49 776 invånare, medan ytan uppgick till 955 kvadratkilometer.⁸⁰³

Innan kommunblocksindelningen var klar hölls under 1963 möten mellan brandstyrelseordförandena och brandcheferna i Kalmar stad samt Ryssby, Läckeby och Dörby landskommuner. Överläggningarna initierades av och avrapporterades till brandstyrelsen i Kalmar stad.⁸⁰⁴

Samarbetsnämndens arbetsutskott i kommunblocket behandlade frågor om brandförsvarsamverkan första gången i mars 1965. Arbetsutskottet diskuterade samarbete kring anskaffning av specialutrustning, gemensam alarmering, kommunikationsradio för kontakt med larmcentralen, gemensam brandordning och vilket släckningsområde som Kalmar stads brandkår borde ansvara för. Utskottet beslöt att kalla stadens brandchef till kommande möte.⁸⁰⁵

Nästa möte hölls i maj 1965, varvid brandchefen lämnade information. Ljungbyholms kommuns representant i arbetsutskottet framhöll att kommunen nu stod inför en betydande investering i ny brandbil. Han undrade därför om det var möjligt att utsträcka stadens brandkårs släckningsområde till att omfatta Ljungbyholms kommun. Han hade dock tolkat brandchefens information att så inte var möjligt, då brandförsvarets effektivitet skulle minska alltför mycket. Brandchefen påpekade att Ljungbyholms kommuns brandförvarsutgifter var låga i relation till andra kommuner och uppgick bara till 25 öre per skattekrona. Motsvarande siffra i Kalmar stad var 55–56 öre per skattekrona. Arbetsutskottet beslöt att överväga inköp av gemensam utrustning.⁸⁰⁶

Vidare rekommenderades kommunerna att anskaffa kommunikationsradio till sina fordon. Däremot var det inte aktuellt att upprätta någon gemensam brandordning eller utsträcka släckningsområdet för stadens brandkår till Ljungbyholms kommun. Insattiden till Ljungbyholms tätort var 15,5 minuter, till Trekantens tätort 16,5 minuter och till sågen i Vassmolösa 22,5 minuter. Även om de båda orterna bara hade bebyggelse enligt grupp två innebar en nedläggning av

⁸⁰¹ SFS 1964:162, *Årsbok för Sveriges kommuner 1965* s 238 och Moding 1970 s 200ff. En karta över kommunblocket 1970 finns i bilaga 2 f) på sidan 369.

⁸⁰² *Årsbok för Sveriges kommuner 1965* s 228, *Kommunernas tidskrift nr 6 1964* s 407, Bredal Bauer 1965 s 78 och Ivarsson 1992 s 59.

⁸⁰³ *Årsbok för Sveriges kommuner 1966* s 88.

⁸⁰⁴ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1963-09-17, §§ 74–75, 1963-12-18, § 90 och 1964-05-20, § 40. Några protokoll från samarbetskommittén mellan kommunerna i blocket återfinns inte bland bilagorna till brandstyrelsens protokoll i Kalmar stad.

⁸⁰⁵ Kalmar kommunarkiv. Protokoll samarbetsnämndens arbetsutskott i Kalmar kommunblock 1965-03-31, § 7.

⁸⁰⁶ Kalmar kommunarkiv. Protokoll samarbetsnämndens arbetsutskott i Kalmar kommunblock 1965-05-07, § 10, med tillhörande bilaga A.

kårerna i Ljungbyholm och Trekanten en klart försämrad service. Brandchefen i Kalmar stad (även länsbrandinspektör) ansåg att någon avveckling inte borde ske.⁸⁰⁷ Samarbetsnämnden beslöt i juni 1965 att godkänna de ställningstaganden som gjorts av arbetsutskottet.⁸⁰⁸

Samordningen av brandförsvaret tog ett avgörande steg framåt under våren 1969. Samarbetsnämnden beslöt att brandstyrelsen i Kalmar stad skulle utföra en sammanläggningsutredning av brandförsvaret i hela blocket. I mars 1969 hölls ett möte där brandchefer och representanter från brandstyrelserna i blockets kommuner medverkade. Inför sammanträdet hade brandchefen i Kalmar stad gjort en utredning gällande brandrisker och insatstider. Insatstiderna var kontrollerade genom provkörningar. Han framhöll att brandrisker enligt grupp ett, som krävde brandkårsinsats inom 10 minuter, fanns i Kalmar stad och vid två fabriker i Påryds samhälle i Mortorps landskommun. I de övriga kommunernas tätorter fanns bara brandrisker enligt grupp två, vilka krävde insatser inom 20 minuter.⁸⁰⁹

Utredningen visade att Rockneby brandkår i Ryssby kommun borde behållas, trots att Kalmar brandkår hade en insatstid till Rockneby samhälle som understeg 20 minuter. Kåren i Kalmar kunde dock inte klara 20 minuters insatstid till Revsudden, där bebyggelsen var av grupp två. Dessutom fanns det byar i kommunens norra del där Kalmar brandkår hade en insatstid på över 30 minuter. I Ljungbyholms kommun kunde tätorterna, Ljungbyholm, Trekanten och Vassmolösa, alla nås av Kalmar brandkår inom 20 minuter. Därför var det möjligt att lägga ned brandkårerna i Ljungbyholm och Trekanten. I Södermøre kommun, dit Kalmar brandkår inte hann på 20 minuter, borde antalet kårer reduceras från tre till en. Den kvarvarande styrkan borde få en så geografiskt central placering som möjligt. De tre kårerna fanns i Arby, Halltorp och Voxtorp. I Mortorps kommun måste kåren i Påryd behållas, då det i Påryds samhälle fanns risker som räknades till grupp ett, med insatstid på som högst 10 minuter. I Läckeby landskommun fanns inte längre någon brandkår. Istället hade kommunen släckningsavtal med Kalmar stad och Ryssby landskommun. Utredningen hade sålunda visat att brandkårerna i Ljungbyholm, Trekanten samt två av tre brandkårer i Södermøre kommun kunde avvecklas. Den nya kommunen behövde fyra brandkårer: Kalmar, Rockneby, Påryd samt en kår i Södermøre kommun.⁸¹⁰

Vid den efterföljande diskussionen var representanterna från Södermøre kommun inte tillfreds med att två av tre kårer i kommunen borde avvecklas. De hävdade att kommunens brandförsvaret var billigt och att det inte fanns någon lämplig tätort i kommunen dit brandkåren kunde centraliseras. Beredskap vid Södermöres brandkårer förekom dock bara under sommaren, vilket brandchefen

⁸⁰⁷ Kalmar kommunarkiv. Protokoll samarbetsnämndens arbetsutskott i Kalmar kommunblock 1965-05-07, § 10, med tillhörande bilaga A.

⁸⁰⁸ Kalmar kommunarkiv. Protokoll samarbetsnämnden i Kalmar kommunblock 1965-06-30, § 14.

⁸⁰⁹ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1969-07-31, § 49, med bilaga 29: Protokoll fört vid sammanträde med brandstyrelser och brandchefer inom Kalmar kommunblock 1969-03-12, §§ 3-4.

⁸¹⁰ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1969-07-31, § 49, med bilaga 29: Protokoll fört vid sammanträde med brandstyrelser och brandchefer inom Kalmar kommunblock 1969-03-12, § 5.

i Kalmar inte fann godtagbart. De låga kostnaderna berodde på att kommunen inte betalade ut avtalsenlig beredskapsersättning. Brandchefen i Kalmar menade vidare att en centralisering till en brandkår i Södermøre skulle nedbringa utgifterna.⁸¹¹

Även politikerna från Ljungbyholms kommun var ganska skeptiska till nedläggning av kommunens båda brandkårer. För det första var Ljungbyholm och Trekanten inne i en expansiv fas med växande folkmängd. För det andra hade Ljungbyholms kommun 1965 haft planer på att avveckla de egna brandkårerna och träffa avtal med Kalmar stad. Brandchefen i Kalmar, tillika länsbrandinspektören, hade då avrått till följd av den förlängda insatstid som blev följd. Kalmars brandchef hänvisade nu till de utredningar som kommunförbundet gjort i många kommunblock under senare år, där det i många fall föreslagits nedläggningar av brandkårer, när andra brandkårer kunde vara på plats inom 20 minuter. Om kommunen ville ha högre ambitioner var detta en politisk fråga. Representanten för Läckeby kommun påminde om de stridigheter som förekommit i anslutning till nedläggningen av kommunens brandkårer. Dessa motsättningar hade nu tonats ned och avtalen ansågs fungera bra.⁸¹²

Brandstyrelsen i Kalmar stad behandlade utredningen i juli 1969. Styrelsen ställde sig bakom förslagen i utredningen. Organisationen borde baseras på brandkårer i Kalmar, Rockneby, Påryd samt på en ort i Södermøre kommun. Förslaget överlämnades därefter till samarbetsnämnden. Utredningen om de ekonomiska konsekvenserna av den nya organisationen hade inletts och avsågs bli slutförd inom en nära framtid.⁸¹³

Frågan behandlades av samarbetsnämnden i september 1969, som beslöt att utredningen skulle ingå i sammanläggningsutredningen.⁸¹⁴ Utredningen om de ekonomiska konsekvenserna togs upp i stadens brandstyrelse i oktober 1969. Före mötet hade brandstyrelsen i Södermøre uttalat sig för att den kvarvarande brandkåren i kommunen borde placeras i Voxtorp och att en ny brandstation uppfördes. Även fullmäktige i Södermøre kommun beslöt att ställa sig bakom förslaget att centralisera till en kår med placering i Voxtorp och anslog även medel för byggnation av ny brandstation till ett beräknat belopp av 200 000 kronor.⁸¹⁵

⁸¹¹ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1969-07-31, § 49, med bilaga 29: Protokoll fört vid sammanträde med brandstyrelser och brandchefer inom Kalmar kommunblock 1969-03-12, § 7.

⁸¹² Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1969-07-31, § 49, med bilaga 29: Protokoll fört vid sammanträde med brandstyrelser och brandchefer inom Kalmar kommunblock 1969-03-12, § 7.

⁸¹³ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1969-07-31, § 49.

⁸¹⁴ Kalmar kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Kalmar kommunblock 1969-09-25, § 89, med bilagd skrivelse från brandstyrelsen i Kalmar stad till samarbetsnämnden beträffande brandförsvarsorganisationen inom Kalmar vidgade stad, daterad 1969-08-18.

⁸¹⁵ Kalmar kommunarkiv: Brandstyrelsen i Södermøre kommun: Handlingar 1952–1970: Protokoll brandstyrelsen i Södermøre landskommun 1969-04-28, § 2, och 1969-08-19, § 2. Protokoll kommunfullmäktige i Södermøre landskommun 1969-11-24, § 60.

Ställningstagandet godtogs av stadens brandstyrelse. Det fanns även behov av ny brandstation i Rockneby samt en om- och tillbyggnad av stationen i Påryd. Överläggningar med kommunens ledning borde inledas om lokalerna i centrala Kalmar. I utredningen ingick vidare en lista på den utrustning, bl.a. i form av fordon, som borde anskaffas inom de närmaste åren. Till följd av nödvändiga utökningar av heltidskåren med dagbefäl minskade personalkostnaderna bara med 37 595 kronor, men därtill bortföll den ersättning på 57 000 kronor som Läckeby kommun betalade för sina avtal. Enligt utredningen skulle de 50 000 kronor som Södermøre kommun egentligen borde betala i beredskapsersättning räknas in. I så fall blev den samlade besparingen omkring 145 000 kronor per år.⁸¹⁶

Den heltidsanställda vaktstyrkan föreslogs bestå av nio man. Vaktstyrkan i Påryd föreslogs uppgå till fem deltidsanställda, medan vaktstyrkorna i Rockneby och Voxtorp var på fyra man. Dessutom borde antalet heltidsbefäl i dagtjänst öka med två. Brandkåren i Rockneby och Påryd hade fyra minuters anspänningstid, medan kåren i Voxtorp hade fem minuter. Den kortare anspänningstiden på de två första orterna orsakade merkostnader på runt 35 000 kronor. I brandstyrelsen ställdes frågan om inte att alla tre kårerna kunde ha samma utryckningsstyrka och anspänningstid. Brandstyrelsen beslöt enhälligt att ställa sig bakom det förslag som brandchefen upprättat och därefter överlämna ärendet till samarbetsnämnden.⁸¹⁷

Nämnden beslöt i november 1969 att lägga utredningen och styrelsens skrivelse till handlingarna.⁸¹⁸ På uppdrag av sammanläggningsdelegerades arbetsutskott beslöt stadens brandstyrelse i augusti 1970 att godkänna förslag till reviderad brandordning för den nya kommunen. Det överlämnades till sammanläggningsdelegerade för antagande. Förslaget var i stort sett identiskt med tidigare beslut om organisationen. Styrelsens beslut togs enhälligt.⁸¹⁹

Sammanläggningsdelegerade i Kalmar kommunblock beslöt i oktober 1970 att anta brandordning för den blivande kommunen i enlighet med förslaget från stadens brandstyrelse. Formellt hanterades ärendet som en ändring i stadens brandordning. Den heltidsanställda utryckningsstyrkan i Kalmar skulle bestå av nio man. Därutöver skulle det i Kalmar finnas en beredskapsstyrka på åtta man med 12 minuters anspänningstid. Vid de tre brandkåren utaför centralorten fanns det totalt 13 man i vaktstyrkorna. Vakt-/beredskapsstyrkorna i kommunen

⁸¹⁶ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1969-10-06, § 71, med bilaga 33: Utredning beträffande de ekonomiska konsekvenserna av brandstyrelsens principbeslut 1969-07-31, § 49.

⁸¹⁷ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1969-10-06, § 71, med bilaga 33: Utredning beträffande de ekonomiska konsekvenserna av brandstyrelsens principbeslut 1969-07-31, § 49.

⁸¹⁸ Kalmar kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Kalmar kommunblock 1969-11-26, § 133.

⁸¹⁹ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1970-08-24, § 81.

bestod av 30 man. Det förekom inga motsättningar bland delegerade.⁸²⁰ Den ändrade brandordningen fastställdes av länsstyrelsen i november 1970.⁸²¹

När Kalmar stads brandstyrelse sammanträdde i november 1970 meddelade brandchefen att brandstyrelsen i Ljungbyholms kommun inom den närmaste tiden skulle säga upp all brandpersonal, med verkan från den förste mars 1971. Brandkåreerna i Ljungbyholm och Trekanten skulle avvecklas vid månadsskiftet februari/mars 1971. Avvecklingen av kåreerna i Arby och Halltorp var planerad till den förste april 1971, då den nya stationen i Voxtorp var färdig. I Rockneby och Påryd borde övergången till ny organisation ske vid årsskiftet 1970/1971, men där var förändringarna små. Brandstyrelsen beslöt att ställa sig bakom åtgärderna.⁸²²

Vid brandstyrelsens möte i december 1970 meddelades det att den nya brandordningen var fastställd och att Ljungbyholms kommun sagt upp personalen med tre månaders varsel.⁸²³ I april 1971 rapporterades att brandpersonalen i gamla Ljungbyholms kommun avtackats och att den nya brandstationen i Voxtorp nu var klar. Den nya organisationen var därmed införd, varför brandstyrelsen i juni 1971 behandlade frågan om den framtida användningen av de nedlagda brandstationerna.⁸²⁴

När brandstyrelsen sammanträdde september 1971 beslöts att en redaktionell ändring i den del av brandordningen som avtalen om släckningshjälp med Nybro kommun. Brandstyrelsen begärde att fullmäktige skulle verkställa ändringen.⁸²⁵ Frågan kom dock upp i fullmäktige först i augusti 1974 i samband med ett beslut om ändring av brandordningens regler om sotning. De aktuella släckningsavtalen hade också reviderats och godkändes nu av fullmäktige.⁸²⁶ Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen i juni 1975.⁸²⁷

Vid beslutet i sammanläggningsdelegerade visade *Östra Småland* (s) ett närmast minimalt intresse för frågan.⁸²⁸ *Barometern* (m) gav en kort beskrivning av den nya organisationen, men nedläggningarna berördes inte.⁸²⁹ I anslutning till avvecklingen av brandkåreerna i Arby och Halltorp, när den nya brandstationen i

⁸²⁰ Kalmar kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Kalmar kommunblock 1970-10-14, § 153, med bilaga A § 153/1970: Förslag till brandordning för Kalmar kommun, och bilaga D § 153/1970, Brandstyrelsens skrivelse 1970-08-31.

⁸²¹ Kalmar kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Kalmar kommunblock 1970-12-16, § 226, med bilaga B § 226/1970: Länsstyrelsens beslut om ändring i brandordning för Kalmar kommun 1970-11-24.

⁸²² Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1970-11-23, § 117

⁸²³ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar stad 1970-12-15, § 127.

⁸²⁴ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar kommun 1971-04-06, § 64, och 1971-06-01, § 98.

⁸²⁵ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar kommun 1971-09-07, § 136.

⁸²⁶ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Kalmar kommun 1974-08-26, § 215, med tillhörande handlingar nr 13, ändringar i brandordningen och godkännande av brandsläckningsavtal.

⁸²⁷ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Kalmar kommun 1975-08-25, § 281 b). Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns kungörelser 1975, Länsstyrelsen, nr 41, Ändring av brandordning för Kalmar kommun, fastställd av länsstyrelsen 1975-06-09.

⁸²⁸ *Östra Småland 1970-10-15* och *1970-12-15*.

⁸²⁹ *Barometern 1970-09-30, 1970-10-15 och 1970-12-14*.

Voxtorp invigdes, uppmärksammades förändringen i båda tidningarna. *Barometerns* referat från avtackningen av brandpersonalen från Ljungbyholm och Trekanten angav felaktigt att även kåren i Rockneby hade lagts ned.⁸³⁰ Tidningarna skapade sålunda inte någon opinion mot beslutet att centralisera brandförvarsorganisationen.

Kalmar kommun hade utan politisk konflikt lyckats halvera antalet brandkårer, från åtta till fyra. Genomförandet hade skett utan att kommunförbundet gjort någon utredning i frågan. Den viktigaste aktören i beslutsprocessen var tveklöst Kalmar stads brandchef. Trots att han också var länsbrandinspektör lyckades han ändå ikläda sig i princip samma roll som kommunförbundets utredare gjorde i andra kommuner, genom att föreslå indragningar av hälften av kårerna. Hans kontakter med riksbrandinspektören och länsstyrelsen kan ha bidragit till att det inte kom några invändningar från dessa tillsynsorgan.

Nybro

Sammansättningen av Nybro kommunblock fastställdes av Kungl. Maj:t i april 1964. Blocket bestod av Nybro stad, Madesjö och Alsterbro landskommuner, Oskars församling i Mortorps landskommun och S:t Sigfrids församling i Ljungbyholms landskommun, alla belägna i Kalmar län, samt av Hälleberga landskommun i Kronobergs län.⁸³¹ Vid 1966 års början fanns det 21 768 invånare på en landareal om 1182 kvadratkilometer.⁸³²

Redan innan Kungl. Maj:t slutligen fastställt blockindelningen hölls i oktober 1963 ett möte med representanter från brandstyrelser och brandbefäl i Nybro, Madesjö, Hälleberga och Alsterbro kommuner. Även drätselkammarens ordförande i Nybro stad deltog. Mötet var föranlett av att länsstyrelsen hade uppmanat de kommuner som ingick i samma block att inleda överläggningar om samordning av brandförsvaret. Mötesdeltagarna var överens behovet av en samordning och en utredningskommitté tillsattes bestående av fem brandbefäl inom blocket. Syftet med utredningen vara att göra en översyn av hur den framtida brandförvarsorganisationen skulle vara utformad, inte minst vilka brandkårer som borde behållas. Det enda heltidsbefäl som ingick i utredningen var brandchefen i Nybro stad, som samtidigt var brandchef i Madesjö kommun. Han valdes även till sammankallande.⁸³³ Vid ett möte i april 1964 presenterades utredningen. Denna gång deltog även representanter från Mortorps och Ljungbyholms landskommuner.⁸³⁴

⁸³⁰ *Barometern 1971-04-03 och 1971-04-17 och Östra Småland 1971-04-17.*

⁸³¹ *SFS 1964:162 och Moding 1970 s 200ff.* En karta över kommunblocket (vidgade staden) 1970 finns i bilaga 2 f) på sidan 369.

⁸³² *Årsbok för Sveriges kommuner 1966 s 90.*

⁸³³ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E 1:1: Protokoll fört vid sammanträde med representanter för kommunerna inom det blivande Nybro kommunblock 1963-10-16, §§ 4–5.

⁸³⁴ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E 1:1: Protokoll fört vid sammanträde med representanter för kommunerna inom det blivande Nybro kommunblock 1964-04-09, § 11.

Utredningen följde brandinspektions meddelande om nya brandordningar och samråd med länsbrandinspektören i Kalmar län hade även skett. Enligt utredningen borde antingen brandkåren i Flygsfors (Madesjö kommun) eller den i Orrefors (Hälleberga kommun) läggas ned. Länsbrandinspektören ansåg att kåren i Orrefors borde behållas. Vidare höll utredningen frågan öppen om framtida avvecklingar av kårerna i Örsjö och Kristvallabrunn, båda belägna i Madesjö kommun. Nedläggningar kunde bli aktuella om det skedde förbättringar av vägförbindelser och om det kunde ingås avtal med brandkårer utanför blocket. Personalstyrkorna i Örsjö och Kristvallabrunn borde reduceras till nio man vardera, med en beredskap på tre man. Kårerna i Alsterbro och Bäckebo i Alsterbro kommun och Målerås i Hälleberga kommun borde vara kvar. I Nybro borde det finnas en heltidsanställd utryckningsstyrka på fem man och åtta deltidanställda i vakt/beredskap. Vakt- och beredskapsstyrkorna borde uppgå till 38 man, vilket var ungefär samma styrka som fanns i de brandordningar som höll på att upprättas. Samtliga kvarvarande brandkårer måste utrustas med tankbil och det borde också finnas slangbilar vid vissa kårer.⁸³⁵

Förslaget innebar en utökning av heltidspersonalen i Nybro, både i utryckningsstyrkan och i larmcentralen. Samordningen inom blocket bestod inte minst i att det fanns en gemensam brandchef och två gemensamma vice brandchefer som var heltidsanställda och placerade i Nybro stad. Vidare föreslogs omfattande kapitalutgifter under den kommande femårsperioden. Totalkostnaden belöpte till 1096 000 kronor, vilket i genomsnitt blir 219 200 kronor per år. Utgifterna avsåg framförallt anskaffning av nya fordon och anläggandet av branddammar. Utökningen av heltidspersonalen i Nybro och de stora kapitalutgifterna, som genererade årliga kapitalkostnader, beräknades medföra avsevärt ökade driftskostnader för brandförsvaret. De befintliga kostnaderna var 458 507 kronor, medan den föreslagna organisationen genererade årliga kostnader på 783 133 kronor, en ökning med hela 71 procent. Kostnaden per skattekrona, inklusive kapitalkostnader, beräknades öka från 0,48 kronor till 0,81 kronor. En lista på de vägar som borde förbättras bifogades.⁸³⁶

De politiker från brandstyrelserna i kommunblocket som var närvarande vid presentationen av utredningen var inte helt nöjda med resultatet: ”Förslaget innebar inte den rationalisering av brandkårer som man kunnat vänta, Ytterligare centraliseringar av brandkårer borde kunna genomföras”. Anskaffningen av ny utrustning och anläggandet av branddammar borde fördelas på en längre period än fem år. Mötet beslöt också att remittera utredningen till brandstyrelserna inom kommunblocket.⁸³⁷

⁸³⁵ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E I:1: Förslag till organisation, kostnader m.m. för ett samordnat brandförsvaret inom blivande Nybro kommunblock 1964-03-03.

⁸³⁶ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E I:1: Förslag till organisation, kostnader m.m. för ett samordnat brandförsvaret inom blivande Nybro kommunblock 1964-03-03.

⁸³⁷ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E I:1: Protokoll fört vid sammanträde med representanter för kommunerna inom det blivande Nybro kommunblock 1964-04-09, § 11.

Nybro stads brandstyrelse tillstyrkte utredningsförslaget utan invändningar.⁸³⁸ Brandstyrelsen i Madesjö kommun beslöt föreslå att kommunens brandkårer i Flygsfors och Kristvallabrunn avvecklades, medan brandkåren i Örsjö borde behållas. I övrigt tillstyrktes förslaget.⁸³⁹ Alsterbro kommuns brandstyrelse ansåg att kommunens brandkårer i Alsterbro och Bäckebo borde få finnas kvar. En avveckling av Bäckebo brandkår kunde bara bli aktuell efter att vägnätets standard förbättrats avsevärt och att utrustningen vid övriga kårer förstärkts. Enligt brandstyrelsen i Alsterbro hade kommitténs möte i april 1964 talat om nedläggning av brandkåren i Flygsfors, Kristvallabrunn, Örsjö och Bäckebo, vilket betydde att det i framtiden bara borde finnas fyra kårer kvar: Nybro, Alsterbro, Orrefors och Målerås.⁸⁴⁰ Kommunalnämnden i Hälleberga ansåg att brandkåren i Flygsfors, Kristvallabrunn, Bäckebo och Örsjö borde avvecklas, medan kommunens kårer i Orrefors och Målerås måste få vara kvar. Anskaffningen av materiel borde fördelas över en längre period än fem år. I övrigt hade man inga erinringar mot förslagen i utredningen.⁸⁴¹

Nästa möte i samarbetskommittén hölls i juli 1964 och då medverkade även länsbrandinspektören. Inspektören ansåg att det var möjligt att avveckla en av brandkåren i Orrefors eller Flygsfors. I övrigt tillstyrktes utredningens förslag och särskilt betonades att brandkåren i Alsterbro och Bäckebo måste behållas, bl.a. till följd av de stora skogsområdena. Denna gång drev inte de närvarande politikerna några krav på nedläggningar av brandkårer, utan det ansågs endast att Flygsfors brandkår i Madesjö kommun borde läggas ned. Örsjö och Kristvallabrunns brandkårer föreslogs bli kvar tills vidare. Släckningsområdena borde dock justeras. Flygsfors insatsområde skulle uppdelas på Orrefors och Nybro brandkårer. Den sistnämnda borde även överta ansvaret för brandsläckningen i S:t Sigfrids församling och i delar av Oskars församling. Brandkårer skulle därmed kvarstå i Nybro, Kristvallabrunn, Örsjö, Alsterbro, Bäckebo, Orrefors och Målerås.⁸⁴²

Kommunerna föreslogs upprätta nya brandordningar utifrån förslaget, men styrkan i Orrefors borde enligt länsbrandinspektören bara bestå av fem man. Kommittén ansåg därefter att den fullgjort sitt uppdrag.⁸⁴³

Kommunerna upprättade sina nya brandordningar och diskussioner förekom om ett utökat samarbete mellan Nybro stad samt Madesjö och Hälleberga kommuner. Den problematiken har redan behandlats i kapitlet ovan.

⁸³⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1964-04-14, § 31.

⁸³⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1964-05-04, § 20.

⁸⁴⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Alsterbro landskommun 1964-04-17, § 196.

⁸⁴¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Hälleberga landskommun 1964-04-22, § 34.

⁸⁴² Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E I:1 Protokoll fört vid sammanträde med representanter för kommunerna inom det blivande Nybro kommunblock 1964-07-03, §§ 13 och 18–19.

⁸⁴³ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E I:1 Protokoll fört vid sammanträde med representanter för kommunerna inom det blivande Nybro kommunblock 1964-07-03, §§ 13 och 18–19.

Politikerna i blockets samarbetsnämnd ville även låta externa utredare se över brandförsvarets organisation. Stads- och kommunförbundets brandsektion engagerades för den saken.

Utredningen blev klar i november 1967 och visade att det fanns brandkårer i Nybro, Flygsfors, Kristvallabrunn, Örsjö, Alsterbro, Bäckebo, Orrefors och Målerås. Den samlade personalstyrkan bestod av fem (sex) heltidsanställda och 126 deltidanställda. En inventering av brandriskerna visade att bebyggelse av typ ett, med insatstid på under 10 minuter, fanns i tätorterna Nybro, Flygsfors, Orrefors, Målerås, Alsterbro och Kristvallabrunn. Bebyggelse som tillhörde grupp två fanns därutöver i samhällena Örsjö, Flerohopp och Gadderås. Lokaliseringen av brandriskerna, med därtill följande krav på insatstid, gjorde att det behövdes fem kårer i den blivande kommunen: Nybro, Kristvallabrunn, Orrefors, Målerås och Alsterbro. Däremot kunde kårerna i Bäckebo, Flygsfors och Örsjö läggas ned.⁸⁴⁴

Det borde således finnas brandkårer i alla orter som hade bebyggelse av kategori ett, utom Flygsfors, där brandkåren i Orrefors klarade av att hålla en insatstid på under 10 minuter. Nybro stad borde ha fem heltidsanställda befäl med dagtjänst. Alarmeringscentralen i Nybro borde avvecklas och ersättas av larmcentralen i Kalmar. Det behövdes 33 deltidanställda brandmän i staden. Vaktstyrkan, med fyra minuters anspänningstid, föreslogs bestå av sju man, med en heltidsanställd brandförman som befäl, vilken utanför dagtid hade beredskap i hemmet. Beredskapsstyrkan borde bestå av fem man med en anspänningstid på 10 minuter. I Alsterbro och Orrefors föreslogs det finnas vaktstyrkor på fem man, med en total personalstyrka på 15 man på vardera orten. Kristvallabrunn och Målerås skulle ha vaktstyrkor på tre man, medan den totala personalstyrkan uppgick till nio man. Hela organisationen föreslogs bestå av 5 heltidsanställda och 81 deltidanställda, med vakt- och beredskapsstyrkor på 28 man. Det borde finnas 30 man i bygdebrandvårn och 250 i skogsbrandvårn.⁸⁴⁵

Kostnaderna för personal skulle uppgå till 492 300 kronor. Den nuvarande organisationens personalkostnader var 742 400 kronor, varför förslaget innebar en besparing med 34 procent. Detta berodde på att antalet deltidanställda befäl och brandmän reducerades med 45, trots att det i Nybro föreslogs en ökning med 12 man. Minskningen utanför centralorten uppgick därför till 57 man.⁸⁴⁶

Innan utredningen behandlades av samarbetsnämnden remitterades den till blockets kommuner. Nybro stads brandstyrelse tillstyrkte utredningsförslaget, fränsett att larmcentralen borde behållas i Nybro och inte överföras till Kalmar,

⁸⁴⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Nybro kommunblock 1968-04-09, § 39, med tillhörande bilaga: Utredningsrapport Svenska stadsförbundet och Svenska kommunförbundet, Brandförsvaret i Nybro-blocket 1967-11-24.

⁸⁴⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Nybro kommunblock 1968-04-09, § 39, med tillhörande bilaga: Utredningsrapport Svenska stadsförbundet och Svenska kommunförbundet, Brandförsvaret i Nybro-blocket 1967-11-24.

⁸⁴⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Nybro kommunblock 1968-04-09, § 39, med tillhörande bilaga: Utredningsrapport Svenska stadsförbundet och Svenska kommunförbundet, Brandförsvaret i Nybro-blocket 1967-11-24.

då det var viktigt med lokalkännedom vid alarmering.⁸⁴⁷ Stadens drätselkammare beslöt att helt instämma i brandstyrelsens yttrande.⁸⁴⁸

Madesjö kommuns brandstyrelse hade flera invändningar mot förslagen i utredningen. För det första borde Flygsfors brandkår behållas istället för den i Orrerfors. Brandstationen i Flygsfors var nämligen i gott skick, medan ny brandstation krävdes i Orrerfors. För det andra måste släckningsavtal upprättas med Vissefjärda kommuns brandkår i Lindås för delar av Örsjö församling, om kåren i Örsjö avvecklades. För det tredje var den heltidsanställda personalen i Nybro inte tillräckligt stor. För det fjärde måste larmcentralen behållas i Nybro.⁸⁴⁹ Efter att frågan behandlats i samarbetsnämnden beslöt kommunalnämnden i Madesjö att med godkännande av brandstyrelsens yttrande lägga frågan till handlingarna.⁸⁵⁰

I Hälleberga kommun behandlades utredningen av både kommunalnämnden och kommunalfullmäktige. Båda fann utredningens förslag acceptabla och beslöt godkänna den.⁸⁵¹ Brandstyrelsen i Alsterbro kommun beslöt att godkänna utredningens förslag till brandförsvarsorganisationen i den blivande kommunen. Styrelsen var enig i frågan, vilket hade ett visst intresse, då brandkåren i Bäckebo var en av de kårer som riskerade avvecklas.⁸⁵² Mortorps brandstyrelse tillstyrkte förslagen, medan brandstyrelsen i Ljungbyholm inte lämnade något yttrande i frågan.⁸⁵³

Samarbetsnämnden behandlade frågan i april 1968. Förslagen i utredningen tillstyrktes med undantag för att larmcentralen måste behållas i Nybro och inte flyttas över till Kalmar. Dessutom uppdrogs det åt brandcheferna i Madesjö och Hälleberga kommuner att utreda frågan om brandstationerna i Flygsfors och Orrerfors, framförallt lokalernas standard.⁸⁵⁴

Innan ärendet togs upp i sammanläggningsdelegerades arbetsutskott hade brandchefen i Madesjö kommun och kårchefen vid Orrerfors brandkår färdigtällt sin utredning om brandstationerna i Flygsfors och Orrerfors. Utredarna betonade att såväl länsbrandinspektören som stads- och kommunförbundens utredare hade ansett att kåren i Orrerfors borde behållas, medan den i Flygsfors skulle avvecklas. Utredarna framhöll också att brandstationen i Flygsfors saknade både tvätt-/omklädningsrum och samlingslokal, varför en del ombyggnadsarbeten krävdes.

⁸⁴⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro stad 1968-02-27, § 17.

⁸⁴⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll drätselkammaren i Nybro stad 1968-03-25, § 142.

⁸⁴⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Madesjö landskommun 1968-03-06, § 6, med tillhörande bilaga § 6/1968: Beträffande Svenska Stads- och Kommunförbundets utredning rörande brandförsvaret i Nybroblocket.

⁸⁵⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Madesjö landskommun 1968-04-16, § 199.

⁸⁵¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunalnämnden i Hälleberga landskommun 1968-02-20, § 19, och protokoll kommunalfullmäktige i Hälleberga landskommun 1968-03-01, § 8.

⁸⁵² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Alsterbro landskommun 1968-03-04, § 289.

⁸⁵³ Nybro kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Nybro kommunblock 1968-04-09, § 39.

⁸⁵⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Nybro kommunblock 1968-04-09, § 39.

Brandstationen i Orrefors var inte heller den i godtagbart skick, men kunde likväl behållas.⁸⁵⁵

I juli 1968 behandlades frågan av sammanläggningsdelegerades arbetsutskott. Föreslagna nedläggningar av brandkårer godkändes. Den enda ändringen var att någon avveckling av alarmeringscentralen vid Nybro brandkår inte fick ske. Beslutet var inte enhälligt, då en centerpartist från Alsterbro kommun, boende i Bäckebo församling, yrkade på återremiss för att brandkåren i Bäckebo måste behållas. Han reserverade sig därför mot beslutet. Enligt protokollet var det tre ledamöter som yrkade bifall till förslaget att avveckla tre brandkårer. Det gällde en centerpartist från Madesjö kommun och två socialdemokrater. En av socialdemokraterna representerade Nybro stad och den andre var invald för Alsterbro kommun.⁸⁵⁶ Vid samma möte gav delegerades arbetsutskott stadens brandchef i uppdrag att ta fram förslag till ny brandordning.⁸⁵⁷

När frågan behandlades av sammanläggningsdelegerade i augusti 1968 upprepades som hänt i arbetsutskottet. Centerpartisten från Alsterbro kommun yrkade på återremiss, men yrkande avlogs. Delegerade beslöt att bifalla det förslag som arbetsutskottet föreslagit.⁸⁵⁸

Förslaget till ny brandordning för den vidgade staden togs upp i delegerades arbetsutskott i september 1968. Brandchefen hade då framfört krav på att en tjänst som brandmästare skulle ingå i organisationen utöver vad som tidigare föreslagits. Han ansåg också i sin skrivelse att det behövdes en heltidsanställd vaktstyrka i Nybro, vilket inte nämnts i arbetsutskottets protokoll. Vidare påtalade han behovet av släckningsavtal med grannkommunerna Mortorp och Vissefjärda. Förbunden hade i sitt yttrande över förslaget ifrågasatt om antalet deltidanställda inte borde vara 81 istället för 72 som angavs i brandordningen. Arbetsutskottet föreslog att delegerade skulle anta förslaget till brandordning och varken ta hänsyn till brandchefens krav på brandmästartjänst eller förbundets förslag om att utöka antalet deltidstjänster.⁸⁵⁹ Sammanläggningsdelegerade biföll förslaget från arbetsutskottet i oktober 1968. Beslutet var enhälligt och togs utan debatt.⁸⁶⁰

Länsstyrelsen fastställde dock inte den föreslagna brandordningen. Länsbrandinspektören anförde flera ändringskrav. Hans viktigaste invändning var att det borde inrättas en tjänst som heltidsanställd brandmästare, vilket brandchefen redan föreslagit. Nedläggningen av Flygsfors brandkår var en rationell åtgärd.

⁸⁵⁵ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Madesjö landskommun, Inkomna skrivelser 1963–1968, Nr E I:1: Skrivelse till samarbetsnämnden för Nybro kommunblock 1968-07-05.

⁸⁵⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades arbetsutskott i Nybro kommunblock 1968-07-11, § 47.

⁸⁵⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades arbetsutskott i Nybro kommunblock 1968-07-11, § 48.

⁸⁵⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nybro kommunblock 1968-08-05, § 40.

⁸⁵⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades arbetsutskott i Nybro kommunblock 1968-09-30, § 105, med bilagd handling: Brandchefens skrivelse till sammanläggningsdelegerades arbetsutskott 1968-08-28.

⁸⁶⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nybro kommunblock 1968-10-31, § 74.

Avvecklingen av kårerna i Bäckebo och Örsjö innebar visserligen en försämrad service, men var ändå godtagbar eftersom brandkåren i Alsterbro och Nybro kunde hålla föreskrivna insatstider. Därutöver hade inspektören några synpunkter på kompetenskravet för deltidsanställda brandmästare och skötseln av brandposter och vattentag.⁸⁶¹

Brandstyrelsen i Nybro vidgade stad beslöt vid ett sammanträde i mars 1969 att till alla delar tillstyrka de förslag som länsbrandinspektören framfört. Man beslöt att göra föreslagna ändringar i brandordningen och sedan överlämna den till stadsfullmäktige för antagande.⁸⁶² Brandstyrelsen beslöt att godkänna avtalen med Mortorps kommun genom kåren i Påryd och med Emmaboda köping genom kåren i Lindås. Avtalen avsåg brandsläckning i delar av Oskars och Örsjö församlingar. Nybro stad skulle i gengäld svara för brandsläckning i en mindre del av Mortorps kommun.⁸⁶³

Stadsfullmäktige antog brandordningen vid ett möte i april 1969. Även avtalen med grannkommunerna godkändes.⁸⁶⁴ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i maj 1969.⁸⁶⁵ När brandordningen väl var fastställd upptäcktes ett förbiseende i avsnittet om kompetensföreskrifter för heltidsanställd brandmästare. Ändringen antogs av fullmäktige i oktober 1969.⁸⁶⁶ Den blev fastställd av länsstyrelsen i november 1969.⁸⁶⁷

Implementeringen av den nya brandordningen hanterades av brandstyrelsen under 1969. På uppmaning av kanslichefen beslöts det under sommaren 1969 att säga upp personalen vid de tre kårer som skulle nedläggas, varvid beredskapen upphörde den förste augusti 1969. Flera ledamöter i brandstyrelsen uttryckte stor förvåning över hur frågan hanterats när styrelsen sammanträdde i augusti 1969.⁸⁶⁸ Vid styrelsens möte i september 1969 beslöts att det inte skulle ske någon uppsägning av personal i Kristvallabrunn, Orrefors och Målerås, trots övertalighet av personal till följd av den nya brandordningen. Beslutet blev att ändra vaktlistorna så att personalens beredskap inföll med längre intervall.⁸⁶⁹ Vid samma möte framkom det att den slutliga avvecklingen av kårerna i Bäckebo, Flygsfors och Örsjö skulle ske i början av november 1969.⁸⁷⁰

⁸⁶¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro vidgade stad 1969-04-28, § 52, med bilagd handling: Länsbrandinspektörens yttrande beträffande förslag till brandordning för Nybro vidgade stad 1969-02-07.

⁸⁶² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro vidgade stad 1969-03-25, § 42.

⁸⁶³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro vidgade stad 1969-03-25, § 43.

⁸⁶⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro vidgade stad 1969-04-28, § 52, med bilagd handling: Brandstyrelsens skrivelse till stadsfullmäktige 1969-03-28.

⁸⁶⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro vidgade stad 1969-04-28, § 52, med bilagd handling: Brandordning för Nybro stad, fastställd av länsstyrelsen 1969-05-28. Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1969, Landskansliet, nr 61, Ny brandordning för Nybro stad, fastställd av länsstyrelsen 1969-05-28.

⁸⁶⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Nybro vidgade stad 1969-10-06, § 178.

⁸⁶⁷ Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1969, Landskansliet, nr 112, Ändring av brandordning för Nybro stad, fastställd av länsstyrelsen 1969-11-07.

⁸⁶⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro vidgade stad 1969-08-12, § 79.

⁸⁶⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro vidgade stad 1969-09-11, § 97.

⁸⁷⁰ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro vidgade stad 1969-09-11, § 98.

I september 1971 beslöt brandstyrelsen att föreslå en revidering av den brandordning som fastställdes 1969. Frågan hade aktualiserats av kommunens budgetberedning som hade ansett att vakt- och beredskapsstyrkorna vid Nybro brandkår borde kunna reduceras från 12 till 10 man samt att antalet övningar kunde minska. Brandstyrelsen gick budgetberedningen till mötes och föreslog även andra ändringar i brandordningen, bl.a. gällande antalet heltidsanställda förmän, depåerna för skogsbrandvärnets och att termen stad utbyttes mot kommun. I fråga om antalet övningstillfällen gick inte brandstyrelsen lika långt som vad budgetberedningen föreslagit. För vakt- och beredskapsstyrkan i Nybro lämnades två alternativa förslag, men båda innehöll en styrka på 10 man.⁸⁷¹

Frågans handläggning gick mycket snabbt och kommunfullmäktige tog upp ärendet redan i slutet av september 1971. Ordföranden meddelade att kontakter tagits med länsbrandinspektören för att få sanktion för den föreslagna ändringen. Fullmäktige beslöt att godkänna brandstyrelsens förslag, närmare bestämt det alternativ som innebar att vaktstyrkan bestod av sju man med fyra minuters anspänningstid, medan beredskapsstyrkan utgjordes av tre man med en anspänningstid på sex minuter.⁸⁷² Länsstyrelsen fastställde brandordningen i november 1971.⁸⁷³

De lokala tidningarna berörde frågans behandling relativt utförligt 1968. Det var inte fråga om någon kritisk granskning, utan mer ett återgivande av fakta. Att en politiker i delegerade motsatt sig beslutet av avveckla en av kårerna framkom dock tydligt. Samtidigt betonade *Östra Småland* (s) att ordföranden i delegerades arbetsutskott, som var socialdemokrat, hade talat övertygande om behovet av att genomföra förändringen och spara pengar.⁸⁷⁴ Rapporteringen i *Barometern* (h) var ungefär likvärdig med den i *Östra Småland*. Vid behandlingen i delegerades arbetsutskott var det enligt *Barometern* mötets enda större debattfråga. Det framgick att en ledamot hade reserverat sig mot beslutet. Debatten refererades däremot inte.⁸⁷⁵ Tidningsartiklarna innebar inte någon kritisk granskning eller något ifrågasättande av förändringarna.

Processen med att skapa en brandförsvarsorganisation för Nybroblocket var inte enkel. I direkt anslutning till att blockindelningen blev klar 1964 arbetade en utredning fram ett förslag till organisation. I utredningen föreslogs en utökning av heltidspersonalen i Nybro samt stora kapitalutgifter. Det var därför inte förvånande att samarbetsnämnden uppdrog åt stads-/kommunförbunden att göra en utredning. Utredningen föreslog ett flertal besparingsåtgärder, bl.a. nedläggning av tre kårer och en minskning av heltidspersonalen. Förslagen anammades till stor del av kommunalpolitikerna. En centerledamot i delegerade motsatte sig avvecklingen av en kår. Denne var bosatt i den församling där brandkåren var belägen.

⁸⁷¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1971-09-14, §§ 58 och 61.

⁸⁷² Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1971-09-27, § 136.

⁸⁷³ Riksarkivet, Arninge: Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar, F I e, Volym 2: Brandordning för Nybro kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-11-24. Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns kungörelser 1971, Länsstyrelsen, nr 59, Brandordning för Nybro kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-11-24.

⁸⁷⁴ *Östra Småland* 1968-04-27, 1968-07-13, 1968-08-06, 1968-10-03 och 1968-11-01.

⁸⁷⁵ *Barometern* 1968-07-13, 1968-08-06 och 1968-11-01.

Det framstår som tydligt att stads-/kommunförbundet spelade en viktig roll för att formulera riktlinjerna för förändringen.

Torsås

Sammansättningen av Torsås kommunblock i Kalmar län fastställdes av Kungl. Maj:t i april 1964. Blocket bestod av Torsås och Söderåkra landskommuner.⁸⁷⁶

Vid 1966 års början hade blocket 8133 invånare, medan ytan uppgick till 469 kvadratkilometer.⁸⁷⁷

Frågan om brandförvarssamarbete väcktes i ett sent skede, först på ett möte i oktober 1969 med blockets samarbetsnämnd. En socialdemokratisk ledamot från Söderåkra kommun initierade frågan, och två av Torsås kommuns representanter instämde. Nämnden beslöt att uppdra åt kommunernas brandstyrelseordföranden och brandchefer att utreda saken.⁸⁷⁸

I januari 1970 träffade brandstyrelsens ordförande och brandchefen i Torsås kommun länsbrandinspektören (brandchefen i Kalmar). Några representanter från Söderåkra kommun deltog däremot inte. Efter mötet genomförde länsbrandinspektören en utredning om brandförsvarets organisation i Torsås kommunblock. Den befintliga organisationen byggde på att Torsås kommun hade brandkårer i Torsås och Gullaboby, medan Söderåkra kommun hade brandkårer i Bergkvara och Söderåkra. Utryckningsstyrkorna uppgick till 17 man. Bebyggelsen i tätorterna Torsås, Gullaboby, Bergkvara och Söderåkra tillhörde grupp två, som krävde brandkårsinsats inom 20 minuter. Avståndet mellan Torsås och Gullaboby var 15 kilometer. Avståndet mellan Torsås och Bergkvara uppgick till fem kilometer, medan avståndet mellan Torsås och Söderåkra var sex kilometer. Torsås brandkårs insatstid till Gullaboby låg därmed på 20 minuter, medan insatstiderna till Bergkvara och Söderåkra uppgick till 11 respektive 12 minuter.⁸⁷⁹

Därför var det möjligt att avveckla kårerna i Gullaboby, Bergkvara och Söderåkra. För byarna väster om Gullaboby borde det tecknas avtal med Emmaboda köping och dess brandkår i Vissefjärda. Bara kåren i Torsås behövde behållas och vaktstyrkan kunde vara fem man. Inspektörens förslag innebar att antalet kårer reducerades från fyra till en och utryckningsstyrkan från 17 till 5 man. Om sammanläggningen inte genomfördes förrän 1974 var det möjligt att införa en samordnad organisation tidigare, exempelvis genom avtal.⁸⁸⁰

Brandstyrelsen i Torsås kommun beslöt i mars 1970 tillstyrka det förslag som länsbrandinspektören överlämnat.⁸⁸¹ Något yttrande från Söderåkra kommun har inte gått att finna i kommunarkivet, och protokollen från kommunalnämnden för

⁸⁷⁶ SFS 1964:162 och Moding 1970 s 200ff. En karta över kommunblocket 1970 finns i bilaga 2 f) på sidan 369.

⁸⁷⁷ Årsbok för Sveriges kommuner 1966 s 90.

⁸⁷⁸ Torsås kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Torsås kommunblock 1969-10-13, § 24.

⁸⁷⁹ Torsås kommunarkiv: Torsås kommun, Kommunstyrelsens korrespondens 1971, Dnr 50/71: Utredning av länsbrandinspektören, Brandförvarsorganisationen i Torsås kommunblock 1970-01-20.

⁸⁸⁰ Torsås kommunarkiv: Torsås kommun, Kommunstyrelsens korrespondens 1971, Dnr 50/71: Utredning av länsbrandinspektören, Brandförvarsorganisationen i Torsås kommunblock 1970-01-20.

⁸⁸¹ Torsås kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Torsås landskommun 1970-03-25, § 8.

1969–1970 gick inte att anträffa vid mitt besök. Kommunalnämndens diarietförda handlingar finns i arkivet och där finns inget yttrande.⁸⁸²

Sammanläggningsdelegerades arbetsutskott tog upp frågan i december 1970, men beslöt att överlämna ärendet till kommunstyrelsen i den nya kommunen för ytterligare utredningar och förslag.⁸⁸³

Den nya kommunen tog upp frågan omgående. I början av februari 1971 föreslog kommunstyrelsens arbetsutskott att brandkårerna i Bergkvara, Gullabo och Söderåkra skulle läggas ned. Förslag till ny brandordning för kommunen presenterades samtidigt. Brandkåren i Torsås föreslogs ha en vaktstyrka på sex man med fem minuters anspänningstid. Kommunens utryckningsstyrkor skulle därmed minska från 17 till 6 man. Om förslaget bifölls av fullmäktige blev det bl.a. aktuellt att säga upp brandpersonal och eventuellt ingå släckningsavtal med Emmaboda kommun.⁸⁸⁴

Förslaget passerade även kommunstyrelsen, men här framkom ett motyrkande från en ledamot (s), tillika brandman i Torsås. Han föreslog att brandkåren i Bergkvara behölls fram till dess att brandstationen i Torsås blivit ombyggd och kunde ta emot materielen från de brandkårer som nedlagts. Han anmälde reservation till förmån för sitt yrkande.⁸⁸⁵

Frågan kom upp i kommunfullmäktige i slutet av februari 1971. Debatten i fullmäktige får utifrån vad som framgår av protokollet betraktas som spretig med ett flertal olika yrkanden, där ledamöternas hemort hade stor betydelse för hur de ställde sig till brandförsvarets framtida organisation.⁸⁸⁶

Yrkande nummer ett innebar att brandkåren i Gullaboby borde behållas. Förslaget framfördes av två ledamöter från centerpartiet och en ledamot från Kds, alla bosatta i Gullabo församling. Det andra yrkandet kom från en moderat ledamot bosatt i Bergkvara. Han yrkade bifall till kommunstyrelsens förslag, men menade att genomförandet fick ske först sedan kommunstyrelsen utrett hur det lokala brandskyddet i Gullaboby, Bergkvara och Söderåkra kunde stärkas. En socialdemokratisk ledamot från Söderåkra, som själv tillhörde brandkåren, instämde. Yrkande nummer tre kom från en centerpartist bosatt i Söderåkra, som föreslog att alla fyra brandkårerna borde behållas. Bakom det fjärde yrkandet stod fem ledamöter och de biföll kommunstyrelsens förslag. De representerade centern, socialdemokraterna och moderaterna och var bosatta i Torsås, Söderåkra och Bergkvara. I gruppen fanns kommunstyrelsens ordförande (c) och vice ordförande (m), vilka kunde ses som mest pådrivande i frågan.⁸⁸⁷

⁸⁸² Torsås kommunarkiv: Söderåkra landskommun, kommunalnämnden diarietförda handlingar 1970, Dnr 485/70: Brandförsvaret.

⁸⁸³ Torsås kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades arbetsutskott i Torsås kommun - block 1970-12-09, § 59.

⁸⁸⁴ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsens arbetsutskott i Torsås kommun 1971-02-01, § 28.

⁸⁸⁵ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1971-02-02, § 39.

⁸⁸⁶ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-02-25, § 13, med bilaga 4, dnr 50/71: Förslag till brandordning för Torsås kommun.

⁸⁸⁷ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-02-25, § 13. Intervju med Sigurd Mellström 2009-07-02.

Det femte yrkandet ställdes av en socialdemokratisk ledamot från Torsås, tillika brandman. Han yrkade i första hand att kåren i Bergkvara behölls med ständigt beredskap. I andra hand föreslog han återremiss till kommunstyrelsen för utredning i enlighet med yrkande två ovan. I tredje hand föreslog han att utöver vaktstyrkan upprättades en beredskapsstyrka i Torsås, kombinerad med släckningsavtal med Emmaboda kommun, genom brandkåren i Vissefjärda, för en del av Gullabo församling.

Yrkande nummer sex kom från en moderat ledamot från Gullabo församling, som ansåg att en tankbil borde stationeras i Gullabo. Det sjunde yrkandet lades av en socialdemokratisk ledamot från Torsås församlings södra delar, som föreslog återremiss till kommunstyrelsen för att beakta vad som framkommit i fullmäktiges debatt. Yrkande nummer åtta framfördes av en socialdemokratisk ledamot, bosatt i Gullabo, som krävde avtal med Emmaboda kommun för en del av Gullabo församling. Förslaget liknar tredje alternativet i yrkande fyra ovan.⁸⁸⁸ Motförslagen kom sålunda främst från personer bosatta i Söderåkra, Bergkvara och Gullabo.

Med tanke på att så många yrkanden framförts var det förvånande att ärendet inte gick till votering, utan fullmäktige beslöt i enlighet med kommunstyrelsens förslag samt uppdrog åt kommunstyrelsen att så snart som möjligt inleda förhandlingar med Emmaboda kommun om att låta Vissefjärdakåren svara för släckning i en del av Gullabo församling. En centerledamot från Gullabo (yrkande ett) och en socialdemokrat från Torsås (yrkande fem) reserverade sig. Den antagna brandordningen innehöll ingen skrivning om avtal med Emmaboda kommun. Av de vid fullmäktige tjänstgörande ledamöterna var 19 bosatta i Torsås församling, 16 i Söderåkra församling och 6 i Gullabo församling.⁸⁸⁹

Den socialdemokratiske reservanten överklagade beslutet till länsstyrelsen. Hans besvärgrund var att den nya brandordningen inte uppfyllde brandinspektionens meddelanden 1963:3 och 1965:7 om att kommunerna utöver vaktstyrka måste hålla beredskapsstyrka och han ifrågasatte brandförsvarets utformning i kommunens västligaste del. I Torsås kommun fanns det betydande inslag av större brandrisker som gjorde att kommunen inte kunde hänföras till gruppen landsbygdkommuner, utan större riskobjekt, där det var tillräckligt med enbart vaktstyrka. Slutklämmen var att länsstyrelsen efter samråd med brandinspektionen borde rekommendera kommunen att ompröva beslutet.⁸⁹⁰

Länsstyrelsen fastställde inte brandordningen i befintligt skick, utan frågan återkom i fullmäktige i juni 1971. Nu hade man ingått ett släckningsavtal med Emmaboda kommun för den västra delen av Gullabo församling. Den totala personalstyrkan i brandkåren hade utökats från 20 till 24, men vaktstyrkan bestod fortfarande av sex man. Avtalet med Emmaboda kommun förutsattes medföra en fast ersättning på 4000 kronor. Fullmäktige beslöt enhälligt att godkänna dessa

⁸⁸⁸ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-02-25, § 13.

⁸⁸⁹ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-02-25, § 13.

⁸⁹⁰ Torsås kommunarkiv: Torsås kommun, Kommunstyrelsens korrespondens 1971, Dnr 50/71, Sigurd Mellströms överklagande till länsstyrelsen, daterat 1971-03-22.

ändringar, men överlät åt kommunstyrelsen att ingå slutlig avtalsuppgörelse med Emmaboda kommun.⁸⁹¹

Vid samma möte lämnade fullmäktige sitt yttrande över det överklagade beslutet från februari 1971. Fullmäktige avstyrkte besvären och ansåg inte att beslutet stred mot regelverken. Brandordningen hade tillkommit efter samråd med landssekreteraren, länsbrandinspektören och civilförsvarsdirektören.⁸⁹²

Länsstyrelsens utslag i överklagandet kom i september 1971. Besvären avslogs eftersom fullmäktige fattat kompletterande beslut i juni 1971 och de meddelanden från brandinspektionen som överklagandet hänvisades till bara var rekommendationer och inga uttryckliga krav.⁸⁹³

Innan brandordningen fastställts förde kanslichefen efter samråd med brandchefen upp frågan om vaktstyrkans storlek till kommunstyrelsen. Frågan var om vaktstyrkan borde uppgå till sju man, även om förslaget till brandordning angav sex man. Kommunstyrelsen beslöt i november 1971 att hålla den vaktstyrka som angavs i brandordningen, alltså sex man.⁸⁹⁴

Länsstyrelsen fastställde brandordningen i november 1971.⁸⁹⁵ Avtalet med Emmaboda hade skrivits på i oktober, men den fasta ersättningen till Emmaboda hade höjts till 5000 kronor. Därutöver utgick ersättning för varje utryckning.⁸⁹⁶

I december 1971 beslöt fullmäktige att bygga ut brandstationen i Torsås, för ett belopp på 157 560 kronor. Tillbyggnaden krävdes för att kunna inrymma den materiel som avsågs överföras från de kårer som skulle läggas ned.⁸⁹⁷

Vid kommunstyrelsens möte i mars 1972 beslöt man att säga upp personalen i Gullabo brandkår den 15 mars 1972, med tre månaders uppsägningstid, och kåren skulle avvecklas i juni 1972. Brandordningen var nu fastställd och avtalet med Emmaboda kommun hade trätt i kraft. Det var därför möjligt för Torsås brandkår att svara för brandsläckningen i den resterande delen av Gullabo församling. Uppsägningen av den övriga personalen fick anstå till dess att Torsåskåren hade resurser att ansvara för hela kommunen.⁸⁹⁸ Besluten om uppsägning av övrig personal togs i november 1972. Utbyggnaden av brandstationen i Torsås beräknades nämligen vara färdig redan före årsskiftet 1972/1973. Uppsägningarna trädde i kraft den 1 februari 1973 och avsåg även personalen i Torsås. Kamratföreningen vid Torsåskåren var kritisk och krävde att bara personalen i Bergkvara och Söderåkra uppsades. Kommunstyrelsen beslöt ta kontakt med kommun-

⁸⁹¹ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-06-14, § 30.

⁸⁹² Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-06-14, § 31.

⁸⁹³ Torsås kommunarkiv: Kommunstyrelsens korrespondens 1971, Dnr 50/71, Länsstyrelsens beslut 1971-09-24 gällande besvär över kommunfullmäktiges beslut 1971-02-25.

⁸⁹⁴ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1971-11-04, § 307.

⁸⁹⁵ Torsås kommunarkiv: Kommunstyrelsens korrespondens 1971, Dnr 50/71, Länsstyrelsens beslut 1971-11-24 om fastställande av brandordning för Torsås kommun. Kalmar stadsbibliotek: Kalmar läns allmänna kungörelser 1971, Länsstyrelsen, nr 58, Brandordning för Torsås kommun, fastställd av länsstyrelsen 1971-11-24.

⁸⁹⁶ Torsås kommunarkiv: Torsås kommun, Kommunstyrelsens korrespondens 1971, Dnr 50/71, Släckningsavtal mellan Torsås och Emmaboda kommuner, undertecknat 1971-10-05.

⁸⁹⁷ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-12-21, § 105.

⁸⁹⁸ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1972-03-01, § 47.

förbundet för rådgivning i frågan.⁸⁹⁹ Brandkårerna i Bergkvara och Söderåkra upphörde i februari 1973. I februari 1973 tog kommunstyrelsens arbetsutskott upp frågan vad de tidigare stationerna borde användas till.⁹⁰⁰

Strax efter att brandförsvaret centraliserats kom kårens kamratförening med krav på att hålla en vaktstyrka som var en man större än vad brandordningen angav. Föreningen ansåg att vaktstyrkan borde uppgå till sju man. En sådan utökning medförde en årlig kostnadsökning på 19 600 kronor. Kommunstyrelsen beslöt i mars 1973 att stå fast vid sitt beslut och följa brandordningen.⁹⁰¹

Vid de avgörande besluten om organisationen 1971 ägnade lokaltidningarna *Barometern* (m) och *Östra Småland* (s) frågan viss uppmärksamhet. På nyhetsplats återgavs främst vad som fanns skrivet i de kommunala handlingarna. I den mån det går att se en vinkling var det en dragning åt behovet av att genomföra en centralisering och inte något kritiskt ifrågasättande. *Barometerns* referat från fullmäktige återger delar av de argument som framfördes till förmån för att behålla brandkårerna, men de ledande politikernas plädering för en centralisering gavs större utrymme. *Östra Småland* skilde sig från *Barometern* genom att ta upp de kritiska synpunkter som en socialdemokratisk politiker förde fram.⁹⁰² Debatt förekom även på insändarsidorna. En insändare föreslog att brandkårerna i Bergkvara och Söderåkra borde få kvarstå som brandvärn.⁹⁰³

De viktigaste aktörerna bakom beslutet att reducera antalet brandkårer i kommunen var länsbrandinspektören och kommunens ledande politiker.⁹⁰⁴ Länsbrandinspektören gjorde en utredning som var minst lika långtgående som vad kommunförbundet brukade åstadkomma. Politikerna kunde därmed vara ganska säkra på att ett beslut skulle bli fastställt av länsstyrelsen. De ledande politikerna hade, trots motsättningar i fullmäktige, tillräcklig kraft för att fullfölja sina intentioner och avveckla tre brandkårer. Det skedde i en kommun med stark borgerlig majoritet och där centern var största parti.

Halmstad

Halmstadsblocket bestod 1964 av nio kommuner: Halmstads stad, Oskarströms köping samt Eldsberga, Simlångsdalens, Söndrums, Harplinge, Kvibille, Enslövs och Getinge landskommuner. Halmstad stad och Simlångsdalens landskommun

⁸⁹⁹ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1972-11-02, § 317.

⁹⁰⁰ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen arbetsutskott i Torsås kommun 1973-02-14, § 114, samt *Barometern* 1973-01-31, *Östra Småland* 1973-01-31 och *Kalnar Läns Tidning* 1973-02-02.

⁹⁰¹ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1973-03-27, 101.

⁹⁰² *Barometern* 1971-02-05, 1971-02-26, 1971-03-03, 1971-03-25, 1971-10-05, 1971-12-22 och 1972-03-08 och *Östra Småland* 1971-02-05, 1971-02-26, 1971-03-09, 1971-03-25, 1971-10-05, 1971-12-22, 1972-03-24 och 1972-12-14.

⁹⁰³ *Barometern* 1971-02-11, 1971-02-15 och 1971-02-19 och *Östra Småland* 1971-02-12 och 1971-02-19.

⁹⁰⁴ Intervju med Sigurd Mellström 2009-07-02.

lades samman 1967.⁹⁰⁵ Vid 1966 års början hade blocket 66 211 invånare och ytan var 1014 kvadratkilometer.⁹⁰⁶

Enligt de brandordningar som antogs 1964–1966 saknade fyra kommuner en egen brandkår: Eldsberga, Söndrum, Kvibille och Enslöv. Dessa kommuner hade istället släckningsavtal med andra kommuner i blocket, framförallt med Halmstads stad. Dessutom hade Simlångsdalens kommun avtal med Halmstads stad för den västra kommundelen. Halmstads stad hade heltids- och deltidsbrandkår, medan Oskarströms köping samt Simlångsdalens, Getinge och Harplinge kommuner hade brandkårer med deltidanställd personal.⁹⁰⁷

Samarbetsnämnden i blocket uppdrog åt stads- och kommunförbundet att utreda organisationen. Rapporten färdigställdes i mars 1966. Utredarna föreslog att den heltidsanställda vaktstyrkan i Halmstad borde reduceras från nio till sju man, medan beredskapsstyrkan, baserad på deltidspersonal, föreslogs minskas från 11 till 10 man. De deltidanställda utryckningsstyrkorna i Oskarström och Getinge borde reduceras från sju till sex man respektive från sju till fem man. Kårerna i Harplinge och Simlångsdalen skulle avvecklas. I Simlångsdalen borde det inrättas ett brandvärn, medan Harplinge fick nöja sig med ett brandvärn övergångsvis. Värnens mer moderna fordon skulle överflyttas till kvarvarande kårer, och istället skulle de få äldre överblivna fordon.⁹⁰⁸

Brandkårerna i Halmstad och Getinge hade en insatstid till Harplinge på under 20 minuter, vilket motiverade en nedläggning. Harplinge hade bebyggelse av grupp två. Skälet till att dra in kåren i Simlångsdalen var att bebyggelsen i området inte ansågs brandfarlig. Det var även svårigheter att rekrytera personal. Reduceringarna av styrkorna i Halmstad, Oskarström och Getinge motiverades av det utökade samarbetet mellan kårerna. Utredningens förslag skulle reducera personalkostnaderna från 1 116 000 till 826 000 kronor, vilket gav en besparing motsvarande 26 procent. De totala utgifterna beräknades bli runt 1 miljon kronor. Då kommunblocket bestod av många kommuner föreslog utredarna ett kommunalförbund. Det kunde dock bli fråga om något ökade utgifter för de fyra kommuner som saknade brandkår. Kommunernas utgifter beräknades variera mellan 25 000 kronor och 65 000, då fördelningen gjordes utifrån antalet skatteknor.⁹⁰⁹

⁹⁰⁵ *SFS 1964:162, SFS 1970:617, Öster 1970b s 122ff och Ivarsson 1992 s 101. En karta över kommunblocket 1970 finns i bilaga 2 g) på sidan 370.*

⁹⁰⁶ *Årsbok för Sveriges kommuner 1966 s 92.*

⁹⁰⁷ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 36: Uppgift om brandförsvaret i Söndrums landskommun 1966, Brandordning för Simlångsdalens landskommun 1965, Brandordning för Oskarströms köpingskommun 1966, Brandordning för Kvibille landskommun 1965, Brandordning för Harplinge landskommun 1965, Brandordning för Getinge landskommun 1965, Brandordning för Enslövs landskommun 1965, Brandordning för Eldsberga landskommun 1965, Uppgift om brandförsvaret i Halmstads stad 1966 samt Brandordning för Halmstads stad 1967.

⁹⁰⁸ Halmstads kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Halmstads stad 1968-06-27, § 118, Bihang 1968, nr 233: Utredningsrapport, Brandförsvaret i Halmstadsblocket 1966-03-21.

⁹⁰⁹ Halmstads kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Halmstads stad 1968-06-27, § 118, Bihang 1968, nr 233: Utredningsrapport, Brandförsvaret i Halmstadsblocket 1966-03-21.

Efter förslag från samarbetsnämnden fattade alla kommuner i blocket under 1968 beslut om att bilda ett kommunalförbund, med namnet Halmstadsblockets brandförsvarsförbund. Enligt förbundsordningen bestod fullmäktige av 30 ledamöter, där Halmstads stad utsåg 16 och de övriga sju kommunerna valde vardera två ledamöter. Medlemsbidraget skulle utgå i relation till kommunernas skatteunderlag. Tanken var att förbundet skulle träda i verksamhet vid 1968 års början eller vid halvårsskiftet 1968. Brandstyrelsen i Halmstads stad hade tillstyrkt förbundsordningen, men ansåg inte att utredningen borde genomföras på alla punkter. Man hänvisade till invändningar som brandstyrelsen i Simlångsdalens kommun framfört 1966. Där hade man varit emot att degradera kåren till ett brandvårn. Brandstyrelsen ville inte heller kännas vid att det fanns rekryteringssvårigheter i Simlångsdalen. Styrelsen motsatte sig inte att utredningen fortsatte, men invändningarna måste beaktas. När fullmäktige i Halmstad behandlade frågan i juni 1968 beslöts att starten fick skjutas fram till en tidpunkt när länsstyrelsen fastsällt förbundsordningen.⁹¹⁰

Vid förbundsfullmäktiges första möte i augusti 1968 valdes bl.a. ordförande och vice ordförande i fullmäktige och en förbundsstyrelse med fem ledamöter och fem ersättare. Fullmäktiges ordförande representerade Halmstads stad, medan vice ordförande var invald för Eldsberga kommun. I förbundsstyrelsen satt tre ledamöter från Halmstads stad, en från Oskarströms köping och en från Eldsberga kommun. Ordförande och vice ordförande i styrelsen representerade Halmstads stad. Tre suppleanter var bosatta i staden, en i Getinge kommun och en i Enslövs kommun. Harplinge, Kvibille och Söndrums kommuner hade varken ledamot eller suppleant i styrelsen. Förbundet startade vid 1969 års början.⁹¹¹

Vid ett sammanträde i mars 1969, där även kommunförbundets utredare medverkade, gav styrelsen direktiv för hur organisationen borde utformas. Jämfört med kommunförbundets förslag var den viktigaste ändringen att en deltidsanställd utryckningsstyrka borde behållas i Simlångsdalen fram till dess att en ny brandstation i Halmstad var färdigställd. Tre av de fem ledamöterna ville avveckla kåren i Harplinge, medan två önskade en utryckningsstyrka på tre man tills vidare, men i gengäld minska beredskapsstyrkan i staden från tio till sju man. De två ledamöter som ville behålla en begränsad styrka i Harplinge representerade Halmstads stad respektive Eldsberga landskommun.⁹¹²

Brandchefen upprättade i juni 1969 ett förslag till organisation. Enligt detta borde heltidsstyrkan i Halmstad bara reduceras från nio till åtta man, medan deltidstyrkan i Halmstad kunde behållas intakt på 10 man eller minskas till sju

⁹¹⁰ Halmstads kommunarkiv: Protokoll stadsfullmäktige i Halmstads stad 1968-06-27, § 118. Bihang 1968, nr 231, Förslag från samarbetsnämnden 1968-02-09. Bihang 1968, nr 232, Förslag till förbundsordning för Halmstadsblockets brandförsvarsförbund. Bihang 1968, nr 234, Brandstyrelsens yttrande över förslag till förbundsordning 1968-03-23. Bihang 1968, nr 235, Brandstyrelsens yttrande 1968-05-31. Bihang 1968, nr 236, Yttrande från Brandstyrelsen i Simlångsdalens kommun 1966. Bihang 1968, nr 239, Utdrag ur drätselkammarens protokoll 1968-06-13, § 239.

⁹¹¹ Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1968-08-26, §§ 1–10.

⁹¹² Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsstyrelsen i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1969-03-05 och 1969-03-12, § 2.

man, om en styrka på tre man behövs i Harplinge. Utryckningsstyrkan i Oskarström föreslogs ligga kvar på sju man, medan den i Getinge minskades från sju till sex man. Efter sammanläggningen mellan Halmstad och Simlångsdalen 1967 hade utryckningsstyrkan i Simlångsdalen reducerats från sex till tre man. Brandchefen ansåg att en utryckningsstyrka på tre man borde behållas i Simlångsdalen. Han lämnade två alternativ för deltidsstyrkan i Harplinge, antingen en utryckningsstyrka på tre man, som möjliggjorde en reduktion av beredskapsstyrkan i Halmstad, eller en total nedläggning. Nedläggning var möjlig då både kårerna i Halmstad och Getinge kunde hålla godtagbara insatstider. Två alternativa förslag till brandordning upprättades.⁹¹³

Vid ett möte i juli 1969 beslöt styrelsen att skicka sitt förslag till kommunförbundet för yttrande.⁹¹⁴ Det alternativa förslaget om Harplinge kan ses mot bakgrund av de påtryckningar som Harplinge kommun och dess brandpersonal i utövade.⁹¹⁵

I kommunförbundets yttrande konstaterades att förslaget till brandordning i vissa avseenden avvek från förbundets utredning. Förbundets utredare stod till stor del fast vid sitt förslag från 1966. Vaktstyrkorna i Oskarström och Getinge var sålunda större i förslaget än vad som behövdes. Det kunde vara befogat att ha kvar en vaktstyrka i Simlångsdalen, åtminstone fram till dess att en ny brandstation i Halmstad var färdig. Utryckningsstyrkan i Harplinge ansågs omotiverad. Utredaren anförde: ”Med hänsyn till Harplinge kommuns läge mellan Halmstad och Getinge synes det oss vara utomordentligt svårt att motivera ett bibehållande av en vaktstyrka”.⁹¹⁶

Vid styrelsens sammanträde i januari 1970 medverkade riksbrandinspektören med synpunkter på det tidigare upprättade utkastet till brandordning. Inspektören ansåg inte att det behövdes någon vaktstyrka i Harplinge. Bebyggelsen i orten Bygget motiverade med tanke på avståndet till Halmstad däremot en permanent vaktstyrka i Simlångsdalen. Riksbrandinspektören ansåg att beredskapsstyrkan i Halmstad skulle uppgå till nio man. Utryckningsstyrkan i Oskarström kunde antingen bestå av sju man med sex minuters anspänningstid eller sex man med fyra minuters anspänningstid.⁹¹⁷

Vid styrelsens möte i februari 1970 följdes till stor del vad som föreslagits av riksbrandinspektören. Det gällde beredskapsstyrkan i Halmstad, ett av alternativen för vaktstyrka i Oskarström samt ny brandingenjörstjänst. Därutöver beslöt styrelsen föreslå att det tillsvidare inrättades ett värm i Harplinge på minst 10

⁹¹³ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten inom nuvarande Halmstads kommun: Brandchefens förslag till organisation och brandordning för brandförsvärsförbundet, daterad 1969-06-25.

⁹¹⁴ Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsstyrelsen i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1969-07-01, § 32.

⁹¹⁵ Intervju med Sune Lardner 2009-07-02.

⁹¹⁶ Halmstads kommunarkiv: Bilagor till förbundsstyrelsens protokoll i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1969: Kommunförbundets yttrande 1969-09-02.

⁹¹⁷ Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsstyrelsen i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970-01-20, § 3.

man.⁹¹⁸ Vid styrelsens möte i mars 1970 behandlades en skrivelse från Harplinge Brandförsäkringsbolag med krav på bibehållande av vaktstyrkan i Harplinge.⁹¹⁹ När styrelsen sammanträdde i augusti 1970 upprättades ett förslag till brandordning som lämnades till fullmäktige. Det hade tagits fram i samråd med riksbrandinspektören och kommunförbundet. Även domänverket och kommunalnämnden i Harplinge hade överlämnat skrivelser. En enig styrelse beslöt att överlämna förslaget till förbundsfullmäktige för antagande.⁹²⁰

Fullmäktige behandlade frågan den 31 augusti 1970. En av Harplinges ledamöter, som själv var med i Harplinge brandkår, yrkande på återremiss, medan två ledamöter från Halmstads stad menade att ärendet skulle avgöras vid sammanträdet. Frågan gick till votering, och 16 ledamöter röstade för att avgöra ärendet vid dagens sammanträde, medan 5 röstade för en återremiss.⁹²¹

Utifrån kommuntillhörigheten fördelades rösterna vid voteringen i fullmäktige enligt vad som framgår av tabellen nedan.

Tabell 38 Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering om återremiss i förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970

Kommun	Avgöra idag	Återremiss	Frånvarande	Totalt
Halmstad	11	0	5	16
Oskarström	2	0	0	2
Eldsberga	2	0	0	2
Enslöv	0	2	0	2
Harplinge	0	2	0	2
Getinge	1	0	1	2
Kvibille	0	1	1	2
Söndrum	0	0	2	2
Totalt	16	5	9	30

Källa: Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970-08-31, § 9.

Tabellen visar att kommuntillhörigheten hade stor betydelse för hur ledamöterna röstade. Ledamöter invalda från samma kommun intog en gemensam ståndpunkt. Motsättningarna hade en geografisk karaktär.

Sett till ledamöternas partitillhörighet utföll rösterna på följande sätt.

⁹¹⁸ Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsstyrelsen i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970-02-02, § 6.

⁹¹⁹ Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsstyrelsen i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970-03-24, § 9.

⁹²⁰ Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsstyrelsen i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970-08-04, § 29.

⁹²¹ Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970-08-31, § 9. Bilagor till förbundsstyrelsens protokoll i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970: Deltidsanställd brandpersonal vid brandkårsavdelningen, Harplinge.

Tabell 39 Röstfördelning utifrån parti vid votering om återremiss i förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970

Parti	Avgöra idag	Återremiss	Frånvarande	Totalt
S	7	2	4	13
Vpk	0	0	1	1
C	2	2	1	5
Fp	2	0	1	3
M	5	1	2	8
Totalt	16	5	9	30

Källa: Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970-08-31, § 9. Länsstyrelsens arkiv, Halmstad: Sammanräkningsprotokoll av val till stadsfullmäktige i Halmstads stad, kommunalfullmäktige i Oskarströms köping, samt kommunalfullmäktige i Eldsberga, Enslövs, Getinge, Harplinge, Kvibille och Söndrums landskommuner 1966.

Tabellen visar att partitillhörigheten var av underordnad betydelse vid denna omröstning, istället spelade hemkommunen den viktigaste rollen. Centerpartiets ledamot från Halmstads stad röstade till exempel på samma sätt som övriga fullmäktigeledamöter från staden. Även en centerpartist från Eldsberga var motståndare till kravet på återremiss. Med tanke på centerns förkärlek för decentralisering och starka förankring i landskommunerna hade det inte varit överraskande om samtliga centerledamöter stött kravet på att återremiss.

I den fortsatta debatten yrkade en socialdemokratisk ledamot från Halmstad att fullmäktige borde besluta i enlighet med styrelsens förslag. En centerpartistisk ledamot från Eldsberga (c) yrkade att brandvänet i Harplinge skrevs in i brandordningen. Frågan gick till votering, där styrelsens förslag segrade med 12 röster mot 9.⁹²² Röstfördelningen utifrån ledamöternas hemkommun framgår av tabellen nedan.

⁹²² Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970-08-31, § 9.

Tabell 40 Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering om brandvörn i Harplinge i fullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970

Kommun	För styrelsen	För brandvörn	Frånvarande	Totalt
Halmstad	11	0	5	16
Oskarström	0	2	0	2
Eldsberga	0	2	0	2
Enslöv	0	2	0	2
Harplinge	0	2	0	2
Getinge	1	0	1	2
Kvibille	0	1	1	2
Söndrum	0	0	2	2
Totalt	12	9	9	30

Källa: Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970-08-31, § 9. Länsstyrelsens arkiv i Hallands län, Halmstad: Sammanräkningsprotokoll för val till stadsfullmäktige i Halmstads stad, kommunalfullmäktige i Oskarströms köpings, samt kommunalfullmäktige i Eldsberga, Enslövs, Getinge, Harplinge, Kvibille och Söndrums landskommuner 1966.

Voteringen hade en tydlig stad-land-dimension. Stadens representanter ställdes mot alla ledamöter från övriga kommuner, förutom en från Getinge. Skillnaden mellan voteringarna är att ledamöterna från Oskarström och Eldsberga stödde kravet på att brandväret i Harplinge inskrevs i brandordningen. Utifrån det teoretiska begreppet centrum och periferi är det uppenbart att skiljelinjen nästan helt gick mellan centrum (Halmstads stad) och periferi (övriga kommuner i blocket).

Efter ledamöternas partitillhörighet utföll rösterna enligt tabellen nedan.

Tabell 41 Röstfördelning utifrån parti vid votering om brandväret i Harplinge i fullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970

Parti	För styrelsen	För brandvörn	Frånvarande	Totalt
S	6	3	4	13
Vpk	0	0	1	1
C	1	3	1	5
Fp	2	0	1	3
M	3	3	2	8
Totalt	12	9	9	30

Källa: Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförsvärsförbund 1970-08-31, § 9. Länsstyrelsens arkiv i Hallands län, Halmstad: Sammanräkningsprotokoll för val till stadsfullmäktige i Halmstads stad, kommunalfullmäktige i Oskarströms köpings, samt kommunalfullmäktige i Eldsberga, Enslövs, Getinge, Harplinge, Kvibille och Söndrums landskommuner 1966.

Inte heller vid detta tillfälle går det se någon större partipolitisk dimension i frågan. Utan bakgrundskunskap skulle tabellen kunna tolkas som att centern földe en huvudsaklig partilinje om att skriva in brandväret i Harplinge i brandordningen, medan folkpartiet intog motsatt ståndpunkt. Men utfallet torde främst bero på ledamöternas hemkommun. Centerpartiet hade bara en representant från Halmstads stad, medan folkpartiets samtliga ledamöter kom från Halmstads stad.

Förbundsfullmäktiges beslut att godkänna brandordningen överklagades av kommunalnämnden i Harplinge, dock inte inom föreskriven tid. Frågan hamnade därför hos riksbrandinspektören efter remiss från länsstyrelsen. På nytt framförde riksbrandinspektören uppfattningen att en deltidsstyrka i Harplinge var obehövlig. Riksbrandinspektören tillstyrkte att länsstyrelsen skulle fastställa brandordningen.⁹²³

Länsstyrelsen i Hallands län fastställde i december 1970 en brandordning för Halmstadsblockets brandförsvarsförbund. I Halmstads tätort utgjordes den heltidsanställda styrkan av åtta man och den deltidsanställda beredskapsstyrkan av nio man. Deltidsstyrkorna i Oskarström och Getinge hade en vaktstyrka på sex man, medan vaktstyrkan i Simlångsdalen uppgick till tre man. Brandvärn fanns bara i Halmstads tätort. Den samlade utryckningsstyrkan bestod av 32 man, varav 8 heltidsanställda.⁹²⁴

Övergången från brandkår till brandvärn i Harplinge skedde vid halvårsskiftet 1971, efter att förbundsstyrelsen sagt upp personalen i februari 1971, men där alla anställda överfördes till brandväret.⁹²⁵ Så skedde också på den utsatta tiden. Brandväret i Harplinge fick även behålla sina fordon.⁹²⁶ Kommunförbundets utredning hade genomförts i vissa avseenden, men inte fullt ut. Om inte brandförsvarsförbundet varit en förberedelse för kommunsammanläggningen kunde Harplinge kommun ha övervägt att utträda ur brandförsvarsförbundet för att få behålla en egen brandkår, men det var inget egentligt alternativ.

Hallansposten (oberoende liberal) beskrev förändringen ganska detaljerat och protesterna från Harplinge kommun och det lokala försäkringsbolaget återgavs i en särskild artikel. I artikeln fick försäkringsbolagets styrelseordförande, som tidigare hade varit ordförande i brandstyrelsen, uttrycka invändningar mot nedläggningsförslaget. Kårchefen vid Harplinge brandkår ansåg det vara väl motiverat att behålla en vaktstyrka i Harplinge när kommunen betalade 100 000 kronor i avgift till förbundet. Referatet från fullmäktiges möte var relativt utförligt, och där fick invändningarna från Harplinges ledamöter ett visst utrymme.⁹²⁷

⁹²³ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 36: Riksbrandinspektörens yttrande Beträffande förslag till brandordning för Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1970-10-16.

⁹²⁴ Halmstads kommunarkiv: Halmstads kommunarkiv: Protokoll förbundsstyrelsen i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1971-02-18, § 3. Bilagor till förbundsstyrelsens protokoll i Halmstadsblockets brandförsvarsförbund 1971: Brandordning för Halmstadsblockets brandförsvarsförbund, fastställd av länsstyrelsen 1970-12-07.

⁹²⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 36: Halmstadsblockets brandförsvarsförbund, Årsberättelse 1971, Avsnitt 56.

⁹²⁶ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 36: Halmstadsblockets brandförsvarsförbund, Årsberättelse 1971.

⁹²⁷ *Hallandsposten* 1970-08-27, 1970-08-29 och 1970-09-01.

Tidningen *Arbetet* (s) hade en begränsad bevakning av södra Halland, men berörde frågan om brandförvarsorganisationen. Inför sammanträdet i förbundsfullmäktige ansågs inrättandet av ett värn i Harplinge ske av psykologiska skäl, då kåren i Halmstad kunde hålla en godtagbar insatstid till Harplinge. Efter beslutet angavs att kåren i Getinge skulle ta över ansvaret tillsammans med värdet i Harplinge. Tidningen framhöll att beslutet gick helt emot vad som framförts i protestskrivelser från Harplinge kommun, domänverket och det lokala försäkringsbolaget. I tidningen uttalade sig bolagets ordförande om att det nu kunde bli aktuellt att höja försäkringspremierna. Den väl fungerande brandkåren i Harplinge hade, enligt honom, avvärjt ett flera storbränder genom att snabbt vara på plats.⁹²⁸

För brandförsvaret blev kommunsammanläggningen 1974 mer en formalitet, då organisationen varit integrerad sedan 1969 och omstrukturerad sedan år 1971. Brandstyrelsen i den nybildade kommunen lämnade i februari 1974 över ett förslag till brandordning för kommunen. En förändring i förhållande till 1970 års brandordning var att brandvärdet i Harplinge denna gång fanns inskrivet i brandordningen. Brandstyrelsens motiv var dels gjorda erfarenheter sedan övergången till brandvärn, dels hänsyn till bebyggelseutvecklingen inom denna kommun. I brandstyrelsens skrivelse framhölls att brandordningen snart måste revideras till följd av 1974 års brandlag. Kommunfullmäktige godkände i april 1974 brandstyrelsens förslag till brandordning.⁹²⁹ I oktober 1974 tog fullmäktige beslut om en mindre ändring av sotningsfristerna.⁹³⁰ Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen i december 1974.⁹³¹

I den brandordning som antogs av länsstyrelsen för Halmstads kommun i december 1974 fanns brandvärdet i Harplinge, på minst 10 man, inskrivet. Brandordningen angav även att det skulle finnas en materieldepå för brandvärdet i Harplinge samhälle. För kårerna i Halmstad, Simlångsdalen, Getinge och Oskarström var uttryckningsstyrkorna identiska med 1970 års brandordning.⁹³²

I Halmstads kommunblock uppstod motsättningar om hur brandförsvaret borde vara organiserat i Harplinge. Inom ramen för brandförvarsförbundet utvecklades det till en nästan renodlad geografisk konflikt. Utfallet blev att det upprättades ett brandvärn i Harplinge, som först inte skrevs in i brandordningen, då ledamöterna från Halmstads stad motsatte sig detta. Efter att brandvärdet hade visat sig fungera bra blev det dock infört i den brandordning som upprättades i anslutning till sammanläggningen av kommunblocket till en kommun 1974. I övrigt medförde den nya kommunala indelningen inga stora förändringar av brand-

⁹²⁸ *Arbetet* 1970-08-27 och 1970-09-02.

⁹²⁹ Halmstads kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Halmstads kommun 1974-04-25, § 90. Bihang 1974, nr 155, Brandstyrelsens skrivelse 1974-03-15. Bihang 1974, nr 156, Förslag till brandordning.

⁹³⁰ Halmstads kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Halmstads kommun 1974-10-31, § 266.

⁹³¹ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten inom nuvarande Halmstads kommun: Brandordning för Halmstads kommun, fastställd av länsstyrelsen 1974-12-06.

⁹³² Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1974, F I, volym 1: Brandordning för Halmstads kommun, fastställd av länsstyrelsen 1974-12-06.

försvarsorganisationen. Kommunen valde att gå mer varligt fram än vad stads-/kommunförbundet föreslagit i sin utredning, vilken föregick förbundsbyggnaden.

Ulricehamn

Den ursprungliga sammansättningen av kommunblocket lades fast i mars 1964 och bestod av Ulricehamns stad, Hökerums och Åsundens landskommuner samt Fivlereds, Kölabý, Humla, Blidsbergs, Dalums, Timmele, Hössna, Gullereds, Strängsereds, Böne, Knätte, Liareds och Kölingareds församlingar i Redvägs landskommun.⁹³³ År 1966 hade blocket 21 582 invånare.⁹³⁴ Under 1969 beslöt Kungl. Maj:t att överföra Fivlereds församling i Redvägs landskommun till Falköpings kommunblock, dit redan tre församlingar i Redvägs landskommun hörde.⁹³⁵ Sammanläggningen av Ulricehamnsblocket ägde rum år 1974.⁹³⁶

Under år 1972 beslöt samarbetsnämnden i Ulricehamns kommunblock att låta Svenska kommunförbundet utreda brandförsvarets organisation. Utredningen blev klar i augusti 1972. Den inleddes med en genomgång av brandriskerna inom kommunen. Bebyggelse av kategori ett, med en insatstid på högst 10 minuter, fanns i: Ulricehamn, Timmele, Hökerum, Sjögunnarsbo, Vegby, Rånnaväg och Röshult. Därutöver fanns det bebyggelse som hänfördes till grupp två i ett flertal orter. Den befintliga brandförvarsorganisationen bestod av sju brandkårer och ett brandvårn. Brandkårerna fanns i Ulricehamn, Hökerum, Timmele, Trädet, Marbäck, Vegby och Gällstad (Rånnaväg), medan brandvårnet var placerat i Liared. Den samlade personalstyrkan bestod av 1 heltidsanställd, 135 deltidsanställda samt 9 personer i brandvårnet.⁹³⁷

Utredaren föreslog att kårerna i Timmele, Marbäck och Gällstad (Rånnaväg) borde avvecklas. Antalet deltidsanställda brandmän vid kåren i Ulricehamn borde dessutom minskas. Kommunens brandchef föreslogs bli anställd på heltid. Enligt förslaget skulle vaktstyrkorna bestå av 20 man, vilket innebar en kraftig reducering jämfört med de befintliga utryckningsstyrkorna som var på 38 man. Ulricehamns vaktstyrka borde bestå av sex man, Vegby och Trädet föreslogs ha fem man, medan Hökerum borde ha fyra man. Brandvårnet i Liared skulle förbli oförändrat. En beredskapsstyrka på tre man i Ulricehamn var tänkbart, men utredaren ansåg det inte motiverat. Den totala personalstyrkan föreslogs bli 1 heltidsanställd, 59 deltidsanställda och 9 man i brandvårnet. Antalet deltidsanställda föreslogs bli reducerat med 76 man. Personalkostnaden för den befintliga organisationen uppgick årligen till 875 000 kronor, medan den föreslagna organisationen drog en kostnad på 550 000 kronor. Det blev en besparing på 325 000 kronor

⁹³³ *SFS 1964:162* och Moberg 1970 s 115ff. . En karta över kommunblocket 1969 finns i bilaga 2 h) på sidan 371.

⁹³⁴ *Årsbok för Sveriges kommuner 1966* s 94.

⁹³⁵ *SFS 1970:617*.

⁹³⁶ *Ivarsson 1992* s 121f och 126ff.

⁹³⁷ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens beredning i Ulricehamns kommunblock 1973-01-09, § 1, med bilagd utredning: Svenska kommunförbundet, Brandförvarsutredning avseende Ulricehamns vidgade kommun 1972-08-01.

(- 37 procent). Med en beredskapsstyrka blev besparingen 75 000 kronor mindre. Vidare föreslogs inköp av ett antal nya brandfordon.⁹³⁸

Utredningen blev remitterad till brandstyrelserna i blockets fyra kommuner, där remissbehandlingen skedde i slutet av 1972.⁹³⁹ Brandstyrelsen i Ulricehamns kommun menade att reduceringen av utryckningsstyrkan i Ulricehamn var olämplig. Styrelsen godtog en minskning från 14 till 12 man, men kunde inte acceptera utredningens förslag om bara sex man i vaktstyrka. Det fanns behov av en beredskapsstyrka i Ulricehamn, vilket bekräftades av länsbrandinspektören vid ett tidigare hållet informationsmöte. Ett motiv till beredskapsstyrkan var den stora mängd bebyggelse i trä som fanns i Ulricehamns tätort. Även förslaget att avveckla tre kårer bidrog till behovet av att ha kvar beredskapsstyrkan.⁹⁴⁰

Brandstyrelsen i Hökerums kommun hade invändningar mot att brandkåren i Hökerum bara föreslogs ha tre vaktgrupper mot nuvarande fyra. Den befintliga organisationen borde behållas, då den fungerat utmärkt. Med bara tre grupper fanns det risk för framtida rekryteringssvårigheter.⁹⁴¹

Redvägs kommuns brandstyrelses sammanfattande omdöme om utredningen var: ”att då samtliga ledamöter fann kommunförbundets förslag orealistiskt”.⁹⁴² Invändningen gällde främst förslaget att avveckla brandkåren i Timmele. Enligt brandstyrelsen hade Ulricehamns brandkår en insatstid till Timmele på 15–17 minuter. Inom denna tid kunde brandkåren i Timmele uträtta viktiga insatser, vilket nyligen visat sig vid branden på Timmele färgeri, som annars kunnat få mycket allvarliga konsekvenser. Styrelsen föreslog dock att kåren i Timmele borde reduceras till 12 man. Vaktstyrkan hos brandkåren i Trädet borde enligt brandstyrelsen utökas från fem till sex man, med hänvisning till att avtalsområdet i Falköpings kommun sannolikt blev större än det nuvarande. Däremot var styrelsen nöjd med att värnet i Liared föreslogs bli kvar. Yttrandet avslutades enligt följande: ”Styrelsen är införstådd med att kommunen behöver spara på utgifterna men det är styrelsens mening att ett gott brandförsvar är en god sparbössa för Ulricehamns kommunblocks invånare”.⁹⁴³

Inte heller brandstyrelsen i Åsundens kommun godtog utredningens förslag. Styrelsen föreslog att beredskapen utformades enligt utredningens förslag, men att den delades upp på alla tre brandkåren i kommunen, som då kunde behållas. Beredskapsersättningen drog trots allt den största kostnaden. Med tre kårer och delad beredskap kunde man få ett betydligt bättre brandskydd än vad som föreslogs i utredningen. Dessutom till motsvarande kostnad. Den föreslagna nyanvändningen av tankbil till Vegby brandkår uppskattades. Den befintliga bilen i

⁹³⁸ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens beredning i Ulricehamns kommunblock 1973-01-09, § 1, med bilagd utredning: Svenska kommunförbundet, Brandförsvarsutredning avseende Ulricehamns vidgade kommun 1972-08-01.

⁹³⁹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens beredning i Ulricehamns kommunblock 1973-01-09, § 1.

⁹⁴⁰ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Ulricehamns kommun 1972-12-14, § 2, med bilagd skrivelse: Angående brandförsvarsorganisationen avseende Ulricehamns kommun.

⁹⁴¹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Hökerums kommun 1972-10-26, § 2.

⁹⁴² Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs kommun 1972-12-05, §§ 64–65.

⁹⁴³ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Redvägs kommun 1972-12-05, §§ 64–65, med bifogad skrivelse: Till samarbetsnämnden i Ulricehamns kommunblock 1972-12-05.

Vegby kunde flyttas till Marbäck, vars brandbil i så fall avyttrades. På så sätt behövde man inte göra någon nyanskaffning av materiel under överskådlig framtid.⁹⁴⁴ Vid en intervju tillstår en av brandstyrelsens ledamöter att styrelsen var medveten om att deras argument för att behålla tre brandkårer inte var helt övertygande. En förklaring till agerandet var att de var utsatta för ett tryck från brandpersonalen och invånarna i de två tätorter som riskerade att bli av med sina brandkårer.⁹⁴⁵

Samarbetsnämndens beredning beslöt i januari 1973 att remittera yttrandena från brandstyrelserna till kommunförbundets utredare.⁹⁴⁶ Kommunförbundets utredare inkom i mars 1973 med kommentarer till de yttranden som lämnats av brandstyrelserna i kommunblocket. För Ulricehamns kommun medförde ett behållande av en beredskapsstyrka att kåren fick något ökad slagkraft och även större handlingsfrihet. Om en beredskapsstyrka behölls borde den inte omfatta mer än tre man. Förslaget från brandstyrelsen i Hökerums kommun att behålla systemet med fyra vaktgrupper var fullt tänkbart att genomföra, då tillkommande kostnader var begränsade.⁹⁴⁷

För Redväg var det ur kostnadssynpunkt oskäligt att ha kvar kåren i Timmele. Närheten till Ulricehamns brandkår gjorde en avveckling fullt möjlig. Om kommunen ville behålla kåren i Timmele, borde den ha en vaktstyrka på fyra man. I så fall kunde brandkåren i Timmele täcka behovet av beredskapsstyrka åt Ulricehamns brandkår. Kravet på att utöka vaktstyrkan i Trädet fann utredaren obefogat. Inte heller förslaget från brandstyrelsen i Åsunden om att behålla de tre kårerna i kommunen godtogs. Brandstationerna i Marbäck och Gällstad ansågs inte tidsenliga, då de saknade personal- och hygienutrymmen. Brandfordonen var dessutom av äldre modell och behövde bytas ut inom några år. Att behålla alla kårerna skulle skapa ett stort investeringsbehov. Dessutom kunde kåren i Vegby, där en ny station var färdig, i huvudsak upprätthålla föreskrivna insatstider. Det fanns goda skäl till att centralisera brandförsvaret till Vegby.⁹⁴⁸

Brandstyrelsen i Åsundens kommun gick senare i svaromål och hävdade ånyo att det inte blev någon utökad personalkostnad om beredskapen delades på tre brandkårer. Hygienutrymmen fanns i Rånnaväg och kunde lätt ordnas i Marbäck. De befintliga brandbilarna uppfyllde dagens krav och det fanns därför inget behov av nyanskaffningar. Andra skäl till att behålla tre brandkårer var att vägarna i kommunen i vissa fall var av låg standard och att det fanns flera brandrisker i kommunen av kategori ett.⁹⁴⁹

⁹⁴⁴ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Åsundens kommun 1972-12-08, § 2.

⁹⁴⁵ Intervju med Alvar Johansson 2009-07-12.

⁹⁴⁶ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämndens beredning i Ulricehamns kommunblock 1973-01-09, § 1.

⁹⁴⁷ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Ulricehamns kommunblock 1973-03-23, § 38, med bilagd skrivelse: Svenska kommunförbundet, Brandförvarsorganisationen inom Ulricehamns vidgade kommun 1973-03-01.

⁹⁴⁸ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Ulricehamns kommunblock 1973-03-23, § 38, med bilagd skrivelse: Svenska kommunförbundet, Brandförvarsorganisationen inom Ulricehamns vidgade kommun 1973-03-01.

⁹⁴⁹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Åsundens kommun 1973-05-18, § 3, med bilagd skrivelse: PM för brandförsvaret i Åsundens kommun.

Samarbetsnämnden uppdrog i mars 1973 åt kommunförbundets utredare att avge ett slutgiltigt förslag till organisation i den blivande kommunen.⁹⁵⁰ Förslaget lämnades av förbundets utredare i maj 1973. I jämförelse med den ursprungliga utredningen hade nu utredaren anammat förslaget om en beredskapsstyrka på tre man i Ulricehamns tätort. Det innebar att vakt- och beredskapsstyrkorna skulle uppgå till 23 man, varav 9 i Ulricehamn. Dessutom godtogs förslaget om fyra vaktgrupper vid brandkåren i Hökerum. Ändringarna innebar att organisationen kom att bestå av 1 heltidsanställd, 72 deltidanställda och 9 man i brandvärnets. Deltidspersonalen reducerades nu med 63 personer.⁹⁵¹

Delegerades personalkommitté beslöt i november 1973 att tillstyrka det förslag till organisation som Svenska kommunförbundet lämnat i maj 1973.⁹⁵²

Sammanläggningsdelegerade tog upp frågan i december 1973. Arbetsutskottet hade föreslagit att delegerade dels skulle anta det förslag till organisation som kommunförbundet överlämnat i maj 1973, dels att överlämna frågan till kommunstyrelsen i den nya kommunen. Vid delegerades möte framfördes två motförslag. För det första yrkade en ledamot (m) från Hökerum, som ingick i brandkåren, att delegerade bara borde inrätta tjänsten som heltidsanställd brandchef och i övrigt överlämna ärendet till kommunstyrelsen. För det andra lämnade en ledamot (s) från Ulricehamn, som också tillhörde brandkåren, ett yrkande att vakt- och beredskapsstyrkorna lades samman till enbart en vaktstyrka, som var lika stor som de två styrkorna tillsammans.⁹⁵³

Båda förslagen gick till votering. Det första yrkandet röstades ned med rösterna 28 mot 19 och 2 ledamöter avstod från att rösta. Det andra yrkandet bifölls med röstsiffrorna 22 mot 19, medan 8 ledamöter avstod från att rösta. Delegerade hade därmed beslutat att godkänna kommunförbundets förslag, med undantag för att Ulricehamns brandkår skulle ha en vaktstyrka på nio man och ingen uppdelning i vakt- och beredskapsstyrka. Ärendet överlämnades därefter till den nya kommunens kommunstyrelse för vidare handläggning.⁹⁵⁴ Av *Ulricehamns Tidnings* (m) referat framgår att en centerledamot från Timmele i Redvägs kommun tog till orda i debatten och talade för att behålla brandkåren i Timmele. Han delade Hökerumsmoderatens åsikt om att frågan inte var särskilt brådskande, utan tid fanns för ytterligare utredningar.⁹⁵⁵ Protokollet anger bara yrkanden och inte alla ledamöter som deltog i debatten. I detta fall blir därför genomgången av tidsningsmaterialet särskilt värdefullt.

⁹⁵⁰ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Ulricehamns kommunblock 1973-03-23, § 38.

⁹⁵¹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades personalkommitté i Ulricehamns kommunblock 1973-11-09, § 61, med bilagd skrivelse: Svenska kommunförbundet, Brandförsvarsorganisationen för Ulricehamns vidgade kommun 1973-05-25.

⁹⁵² Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerades personalkommitté i Ulricehamns kommunblock 1973-11-09, § 61.

⁹⁵³ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Ulricehamns kommunblock 1973-12-19, § 151.

⁹⁵⁴ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Ulricehamns kommunblock 1973-12-19, § 151.

⁹⁵⁵ *Ulricehamns Tidning* 1973-12-20.

Utifrån ledamöternas hemkommun fördelades rösterna på följande sätt vid den första voteringen.

Tabell 42 Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering 1 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19

Hemkommun	För AU-förslag	För yrkande 1	Avstår	Totalt
Ulricehamn	13	6	0	19
Hökerum	3	4	0	7
Redväg	4	6	2	12
Åsunden	8	3	0	11
Totalt	28	19	2	49

Källa: Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Ulricehamns kommunblock 1973-12-19, § 151, med voteringsbilaga, § 151 B.

Det fanns ingen entydig geografisk splittring, även om det framförda yrkandet fick relativt sett flest röster från ledamöter invalda för Hökerums och Redvägs kommuner. Det är tänkbart att stödet från Hökerum berodde på att den ledamot som framförde yrkandet representerade just Hökerums kommun. Det svagaste stödet för mottförslaget kom från ledamöter som var invalda för Åsundens kommun, trots att det var i denna kommun som två av tre kårer riskerade nedläggning. En tidigare brandstyrelseledamot från Åsunden konstaterar vid en intervju att kommunens ledande politiker bland sammanläggningsdelegerade inte hade samma engagemang för brandkårerna som ledamöterna i brandstyrelsen.⁹⁵⁶

Utifrån ledamöternas partitillhörighet fördelades rösterna vid den första voteringen på följande sätt.

Tabell 43 Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering 1 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19

Parti	För AU-förslag	För yrkande 1	Avstår	Totalt
C	11	4	1	16
M	1	9	0	10
Fp	6	3	0	9
Kds	0	1	0	1
S	10	2	1	13
Totalt	28	19	2	49

Källa: Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Ulricehamns kommunblock 1973-12-19, § 151, med voteringsbilaga, § 151 B.

⁹⁵⁶ Intervju med Alvar Johansson 2009-07-12.

Moderaterna och socialdemokraterna uppvisade de mest enhetliga partilinjerna. Det var också en moderat ledamot som framförde yrkandet. Partidimensionen var tydligare än den geografiska dimensionen.

Utifrån hemkommunen fördelades rösterna vid votering två på följande sätt.

Tabell 44 Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering 2 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19

Hemkommun	För AU-förslag	För yrkande 2	Avstår	Totalt
Ulricehamn	7	9	3	19
Hökerum	2	4	1	7
Redväg	5	6	1	12
Åsunden	5	3	3	11
Totalt	19	22	8	49

Källa: Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Ulricehamns kommunblock 1973-12-19, § 151, med voteringsbilaga, § 151 C.

Inte heller denna votering visar någon tydlig geografisk konfliktdimension. Även om yrkandet bara handlade om Ulricehamns tätort fick det inte något mangrant stöd av ledamöterna från denna kommun.

Utifrån ledamöternas partitillhörighet fördelades rösterna vid den andra voteringen på följande sätt.

Tabell 45 Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering 2 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19

Parti	För AU-förslag	För yrkande 2	Avstår	Totalt
C	8	4	4	16
M	3	7	0	10
Fp	1	5	3	9
Kds	0	1	0	1
S	7	5	1	13
Totalt	19	22	8	49

Källa: Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Ulricehamns kommunblock 1973-12-19, § 151, med voteringsbilaga, § 151 C.

Partidisciplinen var långt ifrån total, vilket framförallt gällde inom de två största partierna, centern och socialdemokraterna. Trots att yrkandet kom från en socialdemokrat var partikamraternas stöd svagt. Ledamöterna från folkpartiet stödde huvudsakligen kravet, men tre ledamöter avstod från att ta ställning i frågan.

Förslaget till ny brandordning för den nybildade kommunen kom upp till behandling i fullmäktige först i januari 1975. Förslaget var i princip identiskt med det beslut som sammanläggningsdelegerade fattat i december 1973. En liten skillnad var dock att vaktstyrkan i Ulricehamn nu bestod av ett befäl och åtta

man istället för två befäl och sju man som delegerade beslutat om, men summan av styrkan var dock i båda fallen nio man. Avtalet med Falköpings kommun var klart och innebar att Ulricehamns kommun genom brandkåren i Trädet ansvarade för brandsläckningen i Norra Åsarps, Smula, Fivlereds, Solberga, Börstigs och Brismene församlingar i Falköpings kommun. De enda protokollsanteckningar som förekom var att kommunen trodde sig behöva dispens från brandstadgans krav att brandchefen skulle ha brandingenjörsexamen. Kommunens chef hade nämligen brandmästarutbildning. Brandnämnden hade dock gett positiva signaler om dispens. Kommunfullmäktige beslöt enhälligt att anta det upprättade förslaget till brandordning.⁹⁵⁷

Länsstyrelsen remitterade kommunens beslut om brandordning till Statens brandnämnd, som lämnade sitt yttrande i mars 1975. Brandnämnden konstaterade att brandordningen innebar att tre brandkårer avvecklades och att den samlade utryckningsstyrkan reducerades från 38 till 20 man. Åtgärden betecknades som rationell och fullt godtagbar. Brandnämnden hade istället invändningar mot den ledningsorganisation som angavs i brandordningen. Man ansåg det inte tillräckligt med att brandchefen var heltidsanställd, utan det behövdes även en vice brandchef på heltid. Nämnden hänvisade till sina krav på Vara kommun, som hade likvärdiga förhållanden med Ulricehamns kommun. Det var även önskvärt med ett befäl med brandmästarutbildning i vaktstyrkan i Ulricehamn. Efter dessa korrigeringar var brandnämnden beredd att godta att vaktstyrkan i Ulricehamn reducerades från nio till sju man. Hela eller delar av vaktstyrkan i Ulricehamn borde om möjligt ha en anspänningstid som var kortare än fem minuter. Motivet var den brandfarliga bebyggelsen i trä i Ulricehamns tätort. Brandnämnden pekade på möjligheten att reducera eller avveckla kåren i Hökerum. Det krävde att Ulricehamnskåren hade tillgång till fordon som möjliggjorde effektiva insatser utanför centralorten. Brandnämndens yttrande utmynnade i att länsstyrelsen inte fick fastställa brandordningen.⁹⁵⁸

Kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun valde att gå brandnämnden till mötes och inrätta en tjänst som 1:e vice brandchef/brandmästare samt att låta deltidstjänsten som vice brandchef omvandlas till en befattning som 2:e vice brandchef med deltidсанställning. En annan förändring var att vaktstyrkan i Ulricehamn reducerades från nio till åtta man, medan vaktstyrkan i Hökerum istället utökades från fyra till fem man. Kommunen tog således ingen notis om brandnämndens påpekande om möjligheten att helt avveckla kåren i Hökerum. Brandkåren i Hökerum föreslogs nu bara ha tre vaktgrupper. Fullmäktige tog beslut i frågan i slutet av juni 1975 och återkallade samtidigt beslutet om brandordning från januari samma år. Beslutet fattades i enighet.⁹⁵⁹

⁹⁵⁷ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun 1975-01-30, § 1, med tillhörande bilaga § 1 A: Brandordning för Ulricehamns kommun.

⁹⁵⁸ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun 1975-06-26, § 84, med bilaga § 84 A: Statens brandnämnds yttrande gällande Fastställande av brandordning för Ulricehamns kommun 1975-03-17.

⁹⁵⁹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun 1975-06-26, § 84, med bilaga § 84 B: Brandordning för Ulricehamns kommun.

Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i augusti 1975.⁹⁶⁰ På förslag av brandnämnden hade en smärre redaktionell ändring införts. I övrigt hade brandnämnden inga erinringar.⁹⁶¹ Brandordningen var i enlighet med 1962 års brandlag och brandstadga. Kommunen var därför tvungen att nästan omgående upprätta en ny brandordning anpassad till 1974 års regelverk. Den i augusti 1975 fastställda brandordningen gav möjlighet att avveckla kårerna i Marbäck, Rånnaväg och Timmele. Nedläggningarna verkställdes vid årsskiftet 1975/1976.⁹⁶² Kommunstyrelsen hade i januari 1975 beslutat säga upp personalen i de tre kårerna med verkan från och med den 1 april 1975.⁹⁶³ När brandnämnden i mars 1975 meddelade att de avstyrkte att länsstyrelsen fastställde brandordningen, fick kommunstyrelsen ta tillbaka uppsägningarna i avvaktan på en ny brandordning. Personalen vid brandkårerna i Rånnaväg och Marbäck godtog återanställning fram till årsskiftet 1975/1976, medan personalen vid brandkåren i Timmele bara gick med på att ingå i ett brandvårn, vilket också accepterades av kommunstyrelsen.⁹⁶⁴

De lokala tidningarna ägnade processen ett visst intresse. Den rent lokala tidningen *Ulricehamns Tidning* (m) följde ärendet relativt noggrant, men det var främst fråga om att i mer formell mening referera kommunala handlingar. Innehållet i kommunförbundets utredning beskrevs utförligt i tidningen. Den kritik som de fyra brandstyrelserna i blocket förde fram återgavs. Frågan fick därmed en viss kritisk granskning i tidningen.⁹⁶⁵

De kritiska synpunkter som Ulricehamns kommun förde fram 1972 mot kommunförbundets utredning fick stort utrymme i *VästgötaDemokraten* (s). Brandchefen och brandstyrelsens ordförande ansåg att förslaget till organisation innebar en stor reducering av organisationen och kunde tolkas som att kommunförbundets utredare hade uppfattningen att den befintliga organisationen var överdimensionerad. Frågan belystes utifrån olika perspektiv. Även i övrigt beva-

⁹⁶⁰ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun 1975-09-18, § 128. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975, F I, Dnr 021-703/75: Brandordning för Ulricehamns kommun, fastställd av länsstyrelsen 1975-08-21.

⁹⁶¹ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975, F I, Dnr 021-153/75: Statens brandnämnd, Skrivelse, Fastställande av brandordning för Ulricehamns kommun 1975-07-28.

⁹⁶² Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Ulricehamns kommun 1975-04-01, § 90. Widell 1984 s 16, 22f och 36, *Borås Tidning 1976-01-10*, *Ulricehamns Tidning 1975-04-03* och *1976-01-10* och *VästgötaDemokraten 1976-01-10*.

⁹⁶³ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Ulricehamns kommun 1975-01-07, § 2, med bilagorna § 2 A, § 2 B och § 2 B: Förteckningar över uppsagd personal. Totalt var det 43 befäl och brandmän som sades upp, fördelade på 20 i Timmele, 12 i Rånnaväg och 11 i Marbäck. Förteckningarna visar att personalen i det stora flertalet fall hade tämligen lång tjänstgöringstid och därför även hade en förhållandevis hög medelålder. Av de 43 personerna var hela 31 anställda före år 1960. Den först anställda hade börjat redan 1930. Det förekom också att personal hade fått kvarstå i tjänst trots att de hade uppnått 60 års ålder, även om de inte var deltidsanställda brandmästare, som hade rätt att kvarstå till dess att de var 65 år gamla.

⁹⁶⁴ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Ulricehamns kommun 1975-04-01, § 90. Personalen i Timmele ville inte åta sig någon beredskap när kåren ändå inte skulle få bli kvar längre än fram till årsskiftet 1975/1976. Intervju med Lennart Fagerberg 2009-07-12.

⁹⁶⁵ *Ulricehamns Tidning 1972-11-28*, *1973-03-24*, *1973-12-20* och *1975-04-03*.

kades frågan av tidningen och debatterna på politisk nivå refererades ganska utförligt.⁹⁶⁶

Borås Tidning (m), som hade ett nära samarbete med *Ulricehamns Tidning*, gav kortfattade referat av beslutsprocessen. I flertalet referat från sammanträdena nämndes inte ens frågan om brandförsvarets organisation. Den största uppmärksamheten fick avtackningen av brandpersonalen vid de tre nedlagda brandkårerna.⁹⁶⁷

Arbetet med att skapa en brandförvarsorganisation för Ulricehamnsblocket inleddes på allvar 1972, då kommunförbundet gjorde en utredning i frågan. I denna föreslogs att antalet brandkårer borde reduceras från sju till fyra. Brandstyrelserna i de båda kommuner som riskerade att bli av med brandkårer kämpade hårt för att behålla dem, om än i reducerad form. Detta hjälpte inte utan i stora drag genomfördes de förslag som kommunförbundet lagt fram. Ett undantag var att reduktionen av utryckningsstyrkan i Ulricehamns centralort blev mindre. När organisationen lades fast av sammanläggningsdelegerade förekom det två voteringar. Den ena gällde fördelningen mellan vakt- och beredskapsstyrkan vid Ulricehamns brandkår, och hade inte någon större principiell betydelse för organisationen som helhet. Den andra voteringen, där förslaget dock röstades ned, kunde hypotetiskt sett ha fått större betydelse. Den oenighet som rådde i sammanläggningsdelegerade var något diffus. När frågan senare återkom i kommunfullmäktige fanns det en total politisk enighet om att avveckla tre av sju brandkårer.

Ulricehamns kommun är ett gott exempel på att svenska kommunförbundets brandsektion spelade en viktig roll för utformningen av brandförsvarets organisation vid kommunblocksreformens genomförande.

Umeå

I december 1963 fastställde Kungl. Maj:t indelningen i kommunblock i Västerbottens län. Umeåblocket skulle bestå av Umeå stad, Holmsunds köping och Holmöns, Hörnefors, Sävars och Umeå landskommuner.⁹⁶⁸ Umeå stad och Umeå landskommun lades samman till en kommunal enhet redan år 1965.⁹⁶⁹ Vid 1966 års början hade kommunblocket 61 296 invånare och en yta på 2212 kvadratkilometer.⁹⁷⁰

Inför upprättandet av nya brandordningar under 1964 hade länsstyrelsen anmodat kommunerna i de olika kommunblocken att samråda, och brandchefen i Umeå stad, som också var länsbrandinspektör, hade därför gjort en utredning. Ärendet anmäldes hos Umeå stads drätselkammare i februari 1964. Brandchefen lämnade två alternativa förslag. Enligt det första alternativet skulle brandförsvaret i Umeå stad samordnas med brandförsvaret i Holmsunds köping, på samma

⁹⁶⁶ *VästgötaDemokraten* 1972-11-29, 1973-12-20, 1975-01-18, 1975-01-31 och 1975-04-02.

⁹⁶⁷ *Borås Tidning* 1973-12-20, 1975-01-31, 1975-06-27 och 1976-01-10.

⁹⁶⁸ *SFS* 1964:162 och Lindberg 1970 s 168ff. .

⁹⁶⁹ *Årsbok för Sveriges kommuner* 1965 s 247, *Kommunernas tidskrift* nr 6 1964 s 407 och Bredal Bauer 1965 s 78. En karta över kommunblocket 1970 finns i bilaga 2 f) på sidan 372.

⁹⁷⁰ *Årsbok för Sveriges kommuner* 1966 s 98.

sätt som tidigare skett mellan Umeå stad och Umeå landskommun. Samordningen bestod i att stadens brandchef och vice brandchef fick samma befattningar i köpingen, och att köpingens brandkårer i Holmsund och Obbola behölls. Industribrandkåreerna som var kopplade till kommunens brandförsvaret borde avvecklas, varför utryckningsstyrkorna kunde reduceras från 37 till 14 man. I gengäld borde heltidsstyrkan i Umeå stad utökas från 8 till 10 man, medan den deltidsanställda beredskapsstyrkan reducerades från 14 till 6 man. Vidare borde utryckningsstyrkorna i Sävar, Botsmark och Holmön utökas, i Sävar med två man, medan Botsmark och Holmön kunde utöka med en man. Den samlade beredskapen kunde minska från 87 till 62 man och den totala personalstyrkan från 201 till 185 man.⁹⁷¹

Det andra alternativet skilde sig från det första genom att den heltidsanställda utryckningsstyrkan i Umeå bara utökades med en man och genom att det inte gjordes någon utökning av styrkan i Sävar. De samlade utryckningsstyrkorna skulle därför minska från 87 till 61 man och det totala antalet anställda från 201 till 185 man.⁹⁷²

I handlingarna återfinns svar från landskommunerna Umeå, Hörnefors, Sävar och Holmön. Endast Umeå landskommun anslöt sig helt till brandchefens förslag. Staden och landskommunen lades dock samman redan 1965, varför landskommunens ställningstagande inte hade så stor betydelse. Sävars kommun kunde tänka sig det andra alternativet, under förutsättning att kommunen valde att utöka vaktstyrkan i Botsmark. Holmöns kommuns yttrande var inte särskilt distinkt, men kan tolkas som att kommunen ville ansluta sig till en gemensam alarmcentral. Hörnefors kommun var däremot inte beredd att delta i samarbetet vid denna tidpunkt.⁹⁷³

När kommunerna under åren 1964–1966 tog beslut om nya brandordningar, som senare fastställdes av länsstyrelsen, var det inte fråga om någon samordning i enlighet med förslaget från brandchefen i Umeå stad.⁹⁷⁴ År 1969 antog länsstyrelsen en brandordning för Sävars kommun som innebar att posterna som brandchef, förste vice brandchef och andre vice brandchef innehades av samma befattningshavare i Umeå stad.⁹⁷⁵

⁹⁷¹ Umeå stadsarkiv: Protokoll drätselkammaren i Umeå stad 1964-02-24, § 161, Akt. Nr 97/1964, aktbilaga 1: Länsstyrelsens skrivelse 1964-01-28. Aktbilaga 2: Brandchefen i Umeås stad, utredning 1964-02-19.

⁹⁷² Umeå stadsarkiv: Protokoll drätselkammaren i Umeå stad 1964-02-24, § 161, Akt. Nr 97/1964, aktbilaga 1: Länsstyrelsens skrivelse 1964-01-28. Aktbilaga 2: Brandchefen i Umeås stad, utredning 1964-02-19.

⁹⁷³ Umeå stadsarkiv: Protokoll drätselkammaren i Umeå stad 1964-02-24, § 161, Akt. Nr 97/1964, aktbilaga 3: Skrivelse från Umeå landskommun 1964-04-13, skrivelse från Holmöns landskommun 1964-08-12, och skrivelse från Hörnefors landskommun 1964-08-26

⁹⁷⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 65: Brandordning för Holmöns kommun, fastställd av länsstyrelsen 1965-08-28, Brandordning för Holmsunds köping, fastställd av länsstyrelsen 1966-09-21, Brandordning för Hörnefors kommun, fastställd av länsstyrelsen 1966-01-11, Brandordning för Sävars kommun, fastställd av länsstyrelsen 1966-02-24, och Brandordning för Umeå stad, fastställd av länsstyrelsen 1965-07-19.

⁹⁷⁵ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 65: Brandordning för Sävars kommun, fastställd av länsstyrelsen 1969-03-12.

Under 1972 kartlades på samarbetsnämndens uppdrag hur brandförsvaret var organiserat i kommunblocket. Uppdraget redovisades för samarbetsnämnden i maj 1973. Utredningen visade att det i den blivande kommunen fanns nio brandstationer. Det var dock bara den i Umeå centrum som var bemannad med såväl heltidsanställd som deltidanställd utryckningsstyrka. Vid brandstationerna i Backen och Taveljö i Umeå kommun, Holmsund och Obbola i Holmsunds kommun, Sävar och Botsmark i Sävars kommun, Hörnefors i Hörnefors kommun samt Holmön i Holmöns kommun fanns det deltidanställda utryckningsstyrkor. Utryckningsstyrkorna uppgick sammanlagt till 9 heltidsanställda och 46 deltidanställda, totalt 55 man. I utredningen påtalades det att när huvudbrandstationen i Umeå byggts om var det möjligt att göra förändringar av utryckningsstyrkan vid Backens brandstation.⁹⁷⁶

Vid sammanläggningsdelegerades möte i juni 1973 antogs i full konsensus en brandordning för den nya kommunen och den överlämnades till länsstyrelsen för fastställande. Samtidigt beslöt man hur brandförsvaret skulle vara organiserat på det administrativa planet. Enligt förslaget till brandordning skulle alla nio brandstationer behållas, med utryckningsstyrkor på 9 heltidsanställda och 46 deltidanställda, vilket innebar precis samma beredskap som hittills vid samtliga brandstationer. Därutöver fanns det brandvårn på 13 platser.⁹⁷⁷ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i början av november 1973.⁹⁷⁸

Ungefär samtidigt som den nya brandordningen fastställdes ville brandchefen i Umeå förändra utryckningsstyrkorna på Holmön och i Backen. Överläggningar med brandpersonalen på Holmön hade visat att det inte var möjligt att upprätthålla en anspänningstid på sju minuter för den utryckningsstyrka som angavs i brandordningen. Därför föreslog brandchefen att det bara skulle finnas brandvårn på Holmön, bestående av 25 man. I Backen var det tidvis svårt att upprätthålla en utryckningsstyrka på fyra man, varför den borde reduceras till tre man. Dessutom fanns önskemål om att upprätta ett brandvårn på ön Norrbyskär, belägen utanför Hörnefors, vilket tillstyrktes av brandchefen. Kommunen skulle därmed ha 8 brandkårer och 15 brandvårn. Den samlade utryckningsstyrkan skulle uppgå till 51 man, varav 9 heltidsanställda. Brandvårnet bestod av 230 man. Sammanläggningsdelegerade beslöt i december 1973 att anta förslaget till ändringar i brandordningen. Beslutet togs i enighet.⁹⁷⁹

⁹⁷⁶ Umeå stadsarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Umeå kommunblock 1973-05-03, §§ 23–25, med bilagd handling, Dnr 1973.19: Kapitel 5 om brandväsendet.

⁹⁷⁷ Umeå stadsarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Umeå kommunblock 1973-06-25, § 58, med bilaga, Dnr 1973.49: Förslag till brandordning för Umeå kommun.

⁹⁷⁸ Umeå stadsarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Umeå kommunblock 1973-06-25, § 58, med bilaga, Dnr 1973.49: Brandordning för Umeå kommun, fastställd av länsstyrelsen 1973-11-01.

⁹⁷⁹ Umeå stadsarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Umeå kommunblock 1973-12-17, § 174, med bilaga, Dnr, 1973:214: Brandchefens skrivelse om förslag till ändring av brandordning, november 1973.

Fastställandet av brandordningen drog dock ut på tiden därför att alla skorstensfejarmästare i kommunen överklagade beslutet om sotningsfrister.⁹⁸⁰ I september 1974 beslöt fullmäktige på rekommendation av brandinspektion att ändra brandordningen i fråga om sotningsfristerna.⁹⁸¹ Länsstyrelsen fastställde brandordningen, med undantag för den del som överklagats, i december 1974.⁹⁸² Då återkallade skorstensfejarmästarna sitt överklagande, varför regeringen avskrev ärendet.⁹⁸³

Den utökade brandförsvarsamverkan mellan kommunerna i kommunblocket som Umeå stad och dess brandchef, tillika länsbrandinspektör, förordade 1964 ledde inte några större resultat. När brandchefen i Umeå kommun 1973 lämnade förslag till ny organisation i den blivande kommunen föreslog han inga förändringar av utryckningsstyrkornas storlek. Han förutskickades dock att det kunde bli förändringar för deltidbrandkåren i Backen, som i praktiken låg i utkanten av Umeå tätort. Föga förvånande togs brandordningen i full enighet. När den nya brandordningen var antagen hade brandchefen kontakter med brandpersonalen som visade att det inte gick att upprätthålla den organisation som brandordningen föreskrev. Därför fick brandkåren på Holmön ombildas till brandvårn, medan utryckningsstyrkan i Backen reducerades med en man. Även dessa ändringar togs i konsensus. Förändringar av organisationen till följd av att det inte fanns möjlighet att rekrytera deltidanställd brandpersonal torde mer sällan ha lett till politiska konflikter i landets kommuner.

Sammanfattning

Kommunblocksreformens genomförande innebar en stor omdaningsprocess av det svenska kommunala brandförsvaret. Antalet brandstationer och de samlade vakt- och beredskapsstyrkorna reducerades i förhållandevis kraftigt. Trots det ökade brandförsvarets utgifter ordentligt, och högre än den totala kommunala utgiftsexpansionen under samma tidsperiod. Efter 1952 års indelningsreform hade däremot brandförvarsutgifterna stigit i långsammare takt än de samlade kommunala utgifterna. Den nya kommunindelningen medförde en större likriktning av kommunernas övergripande brandförvarsorganisation. Brandförsvaret kom antingen bestå av hel- och deltidbrandkår eller deltidbrandkår i kommunal regi. Kommuner med enbart frivillig brandkår, industribrandkår eller avtal med annan kommun försvann nästan helt. Detta var en tydlig effekt av att antalet kommu-

⁹⁸⁰ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1974-02-18, § 59, med bilagda handlingar, Dnr, 1974:177, Brandchefens yttrande 1974-01-21 och kommunstyrelsens utlåtande, nr 47, 1974, 1974-02-05

⁹⁸¹ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1974-09-16, § 226, med bilagda handlingar, Dnr, 1974:858: Brandförsvarets skrivelse 1974-07-22.

⁹⁸² Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1974-09-16, § 226, med bilagda handlingar, Dnr, 1974:858: Brandordning för Umeå kommun, fastställd av länsstyrelsen 1974-12-02.

⁹⁸³ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1974-09-16, § 226, med bilagda handlingar, Dnr, 1974:858: Departementsprotokoll, Kommundepartementet 1975-02-13, § 1, Avskrivning av besvär.

ner med låg folkmängd reducerades högst betydande i enlighet kommunblocksreformens syfte.

Kommunblocksreformens påverkan på brandförvarsorganisationen varierade emellertid en hel del mellan olika kommunblock i landet. Dessutom fanns det block som bara bestod av en enda kommun och därför inte alls berördes av reformen. Vidare fanns det kommunblock där centralortens brandkår hade släckningsavtal med alla eller åtminstone flertalet av de andra kommunerna inom kommunblocket. En sådan brandförvarsorganisation medförde självklart att kommunblocksreformens konsekvenser för brandförsvaret blev tämligen begränsade.

Antalet kommunalförbund för brandförvarsfrågor ökade obetydligt vid denna tid. Framförallt var det hela kommunblock som bildade brandförvarsförbund. Ett sådant fall, Halmstadsblocket, har behandlats i de kommunala exemplen. De på så sätt nytillkomna förbunden kan betecknas som en förtida kommunsammanslaggnings på brandförsvarets område. Utöver kommunalförbunden förekom det omfattande interkommunal samverkan i avtalsform.

Vid tiden för kommunblocksreformens inledande framträdde stadsförbundet och kommunförbundet, senare det sammanslagna förbundet, som en extern rådgivare/utredare till kommunerna i frågor om den framtida organiseringen av brandförsvaret. Förbunden anställde egna brandbefäl som kunde fungera som en motvikt till den starka profession av brandbefäl som fanns inom den statliga tillsynsorganisationen och i de större kommunerna. I en del fall föreslog förbundets utredare stora reduceringar av brandförsvarets organisation inom kommunblocken och det förekom även förslag om att övergå från heltids- till deltidsbrandkår i centralorterna.

Merparten av sparförslagen handlade om att avveckla eller reducera deltidsbrandkårer utanför centralorten. Genom att sparförslagen i en hel del fall var ganska långtgående kunde vissa reduceringar åstadkommas i kommunerna, trots att förslagen från förbunden inte genomfördes fullt ut. Det fanns också kommuner som i princip genomförde vad som förbundens utredare föreslagit och i några enstaka kommunblock gjordes det större förändringar än vad som föreslagits. De kommuner som inte anlitate förbundet kunde låta kommunens egen brandchef, en annan kommuns brandchef eller länsbrandinspektören utföra utredningen. I vissa fall torde inte någon utredning alls ha kommit till stånd, exempelvis i de fall där centralortskommunen redan innan sammanläggningen svarade för brandförsvaret i randkommunerna genom släckningsavtal.

Under perioden 1965–1975 började kommunernas brandförvarsutgifter åter stiga snabbt, trots reduceringar av antalet brandstationer samt vakt- och beredskapsstyrkor. Två bidragande orsaker var införandet av beredskap vid samtliga brandkårer i enlighet med 1962 års brandlag och brandstadga samt en fram till år 1972 fortlöpande arbetstidsförkortning för den heltidsanställda brandpersonalen. Fler anställda krävdes för att kunna upprätthålla oförändrad vakt- och beredskapsstyrka.

De lokala exemplen visar att vidtagna åtgärder varierade relativt mycket. Att engagera externa utredare för organisationsöversyner, främst kommunförbundet, medförde större förändringar av organisationen än om utredningen skedde i kommunens egen regi. I vissa fall kunde omfattande organisationsförändringar drivas igenom under konsensus i fullmäktige. I andra fall uppstod konflikter där den geografiska dimensionen ofta var mer framträdande än den partipolitiska. Den lokala politiska kulturen var ännu förhållandevis sällsynt renodlat parti- och blockpolitisk.

11. FRÅN BRANDKÅR TILL RÄDDNINGSKÅR — FÖRÄNDRINGAR TILL FÖLJD AV 1974 ÅRS LAG

I detta sista empiriska kapitel studeras vilka förändringar av det kommunala brandförsvaret som uppstod till följd av 1974 års brandlag. Liksom tidigare gör jag en uppdelning mellan generell utveckling och lokala kommunala exempel. I de fall som kommunblocksreformen slutfördes år 1974 blev dock intervallet mellan de nya brandordningarna tämligen kort, bara mellan ett och två år. Det fanns även några kommuner som inte lyckades få fram någon brandordning under år 1974 eller under början av år 1975. I sådana fall fick de gamla kommunernas brandordningar i huvudsak gälla fram till att nya brandordningar i enlighet med 1974 års lag blev fastställda under slutet av 1975 eller under 1976. I några fall fastställdes brandordningarna först under åren 1977 och 1978. Dessa faller förmodligen utanför min undersökningsperiod, men för att skapa en så komplett bild av utvecklingen som möjligt har jag ändå valt att ta med dem.

Generell utveckling

Den viktigaste vägledningen för kommunernas införande av 1974 års brandlag var det meddelande om exempel på brandordningar som det nya tillsynsorganet, Statens brandnämnd, utfärdade i slutet av maj 1975. Anvisningarna trädde i kraft vid halvårsskiftet 1975. Liksom vid tidigare brandlagar hade tillsynsmyndigheten fått i uppdrag att ta fram förslag på exempel på brandordningar. Meddelandet hade även blivit godkänt av brandnämndens styrelse. Dokumentet hade upprättats i samråd med Svenska kommunförbundet och även varit föremål för remissbehandling, med yttranden från bl.a. civilförsvarsstyrelsen, knappt hälften av länsstyrelserna, brandcheferna i Stockholms, Göteborgs och Malmö kommuner och fackliga organisationer.⁹⁸⁴

Förslaget till utformning av brandordningen hade förenklats jämfört med 1962 års brandlag. Antalet paragrafer hade reducerats. Bland det som tagits bort fanns uppgiften om den totala personalstyrkan, fränsett brandvårn som fortfarande måste anges i siffror. I de fall som brandväret förfogade över en eller flera materieldepåer måste dessas belägenhet skrivas in i brandordningen. Att den totala personalstyrkan inte längre behövde anges spelade inte någon roll, då uppgift om beredskapen vid kommunens brandstationer skulle ingå. På samma sätt måste samarbetsavtal med grannkommuner finnas inskrivna i brandordningen. Direkta

⁹⁸⁴ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandsinspektion 1956–1986, F II, volym 3, *Statens Brandnämnds, Meddelande 1975:6, Exempel på brandordningar*, samt *DS Kn 1977:8*.

anvisningar om beredskapens storlek saknades, då nya regler för dimensionering av brandstyrkornas storlek ännu inte var klara. Istället hänvisade man till det meddelande om vaktstyrkor och beredskapsstyrkor som brandinspektionen hade upprättat 1965.⁹⁸⁵

En nyhet var att kommunerna borde överväga att införa en befälsberedskap (bakjour). Kommunens högre brandbefäl upprätthöll således beredskap i hemmet och måste infinna sig på en skadeplats eller på en brandstation inom exempelvis 20 eller 30 minuter. Det var klart längre tid för inställelse än för deltidsanställd brandpersonal. Vidare skulle kompetensen för befälen i samtliga kommunala utryckningsstyrkor skrivas in i brandordningen. Utryckningsstyrkornas storlek och anspänningstid skulle baseras på den typ av bebyggelse som fanns inom respektive brandstations insatsområde. I stor sett samma rekommenderade insatstider gällde som vid 1962 års lag.⁹⁸⁶

Brandordningarna måste fortsatt innehålla föreskrifter om alarmering, vatten för brandsläckning, förebyggande åtgärder mot brand, sotning, ansvar vid överträdelser mot brandordningens regler samt övergångsbestämmelser.⁹⁸⁷

Vid handläggningen av de nya brandordningarna remitterade länsstyrelserna brandordningarna till Statens brandnämnd. Det var en följd av 1974 års brandlag och revideringen av 1962 års brandstadga, där länsbrandinspektörerna ersatts av en större tillsynsorganisation hos Statens brandnämnd. Arbetet flöt förhållandevis väl. Alla kommuner hade dock inte överlämnat brandordningar till länsstyrelserna före årsskiftet 1975/1976, som brandstadgan föreskrev. I slutet av år 1976 var det dock få kommuner som släpade efter.⁹⁸⁸

Brandnämnden uppgav att i november 1977 hade 245 av totalt 277 kommuner (88 procent) en ny brandordning antagen. Brandnämnden granskade ibland kommunala brandordningar vid flera tillfällen. Det gällde framförallt kommuner där brandnämnden inte hade accepterat kommunens första beslut om brandordning och därför skickat frågan tillbaka till kommunen för nytt beslut. Av de 251 brandordningar som granskats av nämnden fram till maj 1977 hade 128 kunnat fastställas i befintligt skick eller med redaktionella ändringar/kommentarer utan principiell betydelse. Antalet brandordningar som inte kunnat fastställas var 123, varav 67 avstyrktes och 56 tillstyrktes under förutsättning att vissa specifika ändringar vidtogs av kommunen. Det var framförallt otillräcklig insatsberedskap (48 kommuner) och för låg kompetens hos brandbefälet (26 kommuner) som låg till grund för avslag eller krav på förändringar. Andra anledningar till att brandnämnden inte godtog brandordningarna var otillräckligt antal övningstimmar, för

⁹⁸⁵ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 3, *Statens Brandnämnds, Meddelande 1975:6, Exempel på brandordningar*, samt *DS Kn 1977:8*.

⁹⁸⁶ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 3, *Statens Brandnämnds, Meddelande 1975:6, Exempel på brandordningar*, samt *DS Kn 1977:8*.

⁹⁸⁷ Krigsarkivet, Statens Brandnämnds arkiv: Meddelande från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 3, *Statens Brandnämnds, Meddelande 1975:6, Exempel på brandordningar*, samt *DS Kn 1977:8*.

⁹⁸⁸ *DS Kn 1977:8*, s 40ff.

långa sotningsfrister samt att innehållet ansågs stå i strid med något regelverk. Brandnämnden hade konsekvent strävat efter att få i stort sett samtliga brandordningar att se ut som 1975 års exempel på brandordningar.⁹⁸⁹

Statskontrollkommittén gjorde också en granskning av de brandordningar som överklagats till regeringen 1974–1977. Totalt överklagades åtta stycken, varav två av kommunen när brandordningen inte fastställts enligt dess beslut.⁹⁹⁰

Två fall gällde sotningsfrågor och ett gäller vatten för brandsläckning, vilket är frågor som inte tas upp i min studie. I Laholms kommun i Hallands län vägrade länsstyrelsen att fastsätta brandordningen. Antalet heltidsbefäl ansågs för lågt, och dessutom ogillades eldningsförbundet. Kommunens överklagande till regeringen avlogs. År 1974 överklagade en privatperson att länsstyrelsen i Norrbottens län fastställt brandordning för Överkalix kommun, där vaktstyrkorna i Lansjärv och Jockfall ansågs för små. Kommunens motiv till de begränsade styrkorna var rekryteringssvårigheter. Vid behandlingen av överklagandet medgav kommunen att rekryteringsläget blivit bättre och att det var befogat att utöka vaktstyrkorna. Regeringen biföll överklagandet och vägrade att fastställa brandordningen enligt länsstyrelsens beslut.⁹⁹¹

Under 1975 och 1976 överklagade privatpersoner fastställandet av brandordningarna för Lidingö kommun i Stockholms län och Sala kommun i Västmanlands län. I båda fallen ansågs brandstyrkan otillräcklig. Besvären avlogs dock av regeringen. Det åttonde fallet avsåg Sundsvalls kommun i Västernorrlands län. Två personer överklagade 1975 länsstyrelsens beslut om att fastställa brandordning för kommunen. Tvisten gällde brandstyrkan i Indal. Besvären avlogs av regeringen.⁹⁹²

Brandnämnden menade i sina yttranden att brandordningarna så lite som möjligt borde avvika från utformningen av de exempel som presenterats av brandnämnden. En omständighet som återkom i nämndens yttranden var att arbetarskyddsstyrelsen utfärdat föreskrifter om att rökdykning bara fick genomföras vid en utryckningsstyrka på fem man. Brandnämnden ställde inte krav på att alla utryckningsstyrkor måste bestå av fem man, men i ett mer begränsat antal fall ansågs att fem man var nödvändigt. Ett sådant fall gällde Mjölby kommun i Östergötlands län, där brandnämnden drev krav på att heltidsstyrkan måste bestå av fem man dygnet runt. Då kommunen inte var beredd ändra sig och länsstyrelsen gick på brandnämndens linje fick frågan slutligen avgöras av regeringen, som anslöt sig till brandnämndens och länsstyrelsens uppfattning. Regeringsbeslutet om Mjölby kommun framstår inte som helt konsekvent, då flera kommuner med högre folkmängd inte behövde ha någon heltidsstyrka alls.⁹⁹³

Ett annat fall som gick till regeringen var Kävlinge kommun i Malmöhus län. Brandnämnden och länsstyrelsen krävde att det inrättades en heltidsstyrka i Löd-

⁹⁸⁹ *DS Kn 1977:8*. s 40ff.

⁹⁹⁰ *DS Kn 1977:8*. s 42ff.

⁹⁹¹ *DS Kn 1977:8*. s 42ff.

⁹⁹² *DS Kn 1977:8*. s 42ff.

⁹⁹³ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977.

deköpinge i den västra kommundelen för att klara skyddet av kärnkraftverket i Barsebäck. Kommunen ansåg att det räckte med deltidsstyrka i Kävlinge, som låg en mil längre från Barsebäck än Löddeköpinge. Kommunen överklagade, varför frågan avgjordes först på 1980-talet.⁹⁹⁴

I flertalet fall med utryckningsstyrkor på under fem man utgick man istället från att kommunen var medveten om att styrkan inte var i stånd att genomföra en egen rökdykarinsats. I sådana fall hade andra brandkårer kort insatstid till området. En uppmaning till samverkan mellan kårerna i samma kommun var brandnämndens hantering av detta. Lösningen var så kallat tvåstationslarm, där minst två kårer larmades redan initialt, varför en gemensam rökdykarinsats var möjlig. Det fanns vidare fall där fullmäktige i sitt beslut om brandordning valt att lägga ned en kår, men där brandnämnden förklarade att så inte fick ske. Ett exempel är Karlsborgs kommun i Skaraborgs län, där fullmäktige beslutat att dra in brandstationen i Udenäs. Krav på att en kommun borde övergå från deltids- till heltidskår i centralorten förekom sparsamt.⁹⁹⁵

Brandnämnden tillstyrkte avvecklingen av ett antal deltidskårer, varför tillsynsorganen inte kan sägas ha intagit en rakt igenom rigid inställning. Ett exempel på en kommun där brandnämnden godtog att en deltidskår degraderades till brandvårn är Ludvika i Kopparbergs län. Brandnämnden fann att insatstiden till tätorten kunde hållas av en annan deltidskår. Andra kommuner som fick tillåtelse att avveckla minst en kår var Nynäshamn i Stockholms län, Uppsala i Uppsala län, Motala i Östergötlands län, Kungälv i Göteborgs och Bohus län, Säffle i Värmlands län. Även Mjölby kommun fick tillstånd att lägga ned en kår.⁹⁹⁶

Andra påpekanden handlade om anställningsformen och kompetenskravet för högre befäl, främst i kommuner med låg folkmängd. En motsättning gällde en kommun med en brandordning där brandchefen skulle vara deltidsanställd och ha brandbefälskurs A. Brandnämnden ansåg att folkmängd, näringsstruktur och brandrisker motiverade heltidsbrandchef som hade brandmästarutbildning. En väg för en kommun att blidka nämnden var om brandchefens huvudanställning fanns i kommunen.⁹⁹⁷

Kommunernas brandförsvarsorganisation redovisas i tabellen nedan.

⁹⁹⁴ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977.

⁹⁹⁵ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977.

⁹⁹⁶ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977.

⁹⁹⁷ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977.

Tabell 46 Kommunernas typ av brandförvarsorganisation år 1976

Län	Typ av brandförvarsorganisation – brandkår					Totalt
	H	H+D	D	I	A	
Stockholm	3	13	5	0	2	23
Uppsala	0	2	4	0	0	6
Södermanland	0	4	3	0	0	7
Östergötland	0	5	7	0	0	12
Jönköping	0	5	6	0	0	11
Kronoberg	0	2	6	0	0	8
Kalmar	0	3	9	0	0	12
Gotland	0	1	0	0	0	1
Blekinge	0	2	3	0	0	5
Kristianstad	0	2	11	0	0	13
Malmöhus	0	8	13	0	0	21
Halland	0	2	4	0	0	6
Göteborg– Bohus	0	3	12	0	0	15
Älvsborg	0	5	13	0	0	18
Skaraborg	0	5	11	0	0	16
Värmland	0	4	11	1	0	16
Örebro	0	3	8	0	0	11
Västmanland	0	5	6	0	0	11
Kopparberg	0	3	12	0	0	15
Gävleborg	0	6	4	0	0	10
Västernorrland	0	6	1	0	0	7
Jämtland	0	1	7	0	0	8
Västerbotten	0	2	10	0	0	12
Norrbotten	0	5	9	0	0	14
Totalt	3	97	175	1	2	278

H = Heltidsanställd styrka. H+D = Heltids- och deltidanställd styrka.

D = Deltidsanställd styrka. I = Industribrandkår med avtal med kommunen.

A = Avtal med annan kommuns brandkår.

Källa: Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Kommunala brandordningar 1975–1978. Kommunala arkiv: Brandordningar 1975–1978 från Botkyrka, Hallsbergs, Karlstads, Osby, Torsby, Västerås och Öckerö kommuner.

Föga förvånande var skillnaderna jämfört med när kommunblocksreformen slutförts 1974 små. Av de 278 kommunerna hade 275 egen brandkår som bestod av bara heltidsanställd personal, heltids- och deltidanställd personal eller enbart deltidanställd personal. Antalet kommuner med enbart heltidsanställd personal hade jämfört med 1974 ökat från två till tre. Den tillkommande kommunen var

Botkyrka i Stockholms län, men här var det i viss mån fråga om ett grännsfall. Kommunen hade utöver sin heltidsanställda styrka ett brandvärn på 12 personer, knutna till den enda brandstationen i kommunen.

Antalet kommuner som förfogade över heltidsanställda utryckningsstyrkor hade ökat med fem. Två exempel på kommuner som infört heltidsstyrkor dygnet runt var Säffle i Värmlands län och Sollefteå i Västernorrlands län. Det var inte styrkor som var tillräckligt stora för att kunna göra en egen insats med rökdykare. Flen i Södermanlands län hade infört en heltidsstyrka på dagtid.

Tabellen visar också att det fanns betydande skillnader mellan länen. Län med hög andel kommuner med heltidsanställda utryckningsstyrkor var utöver Gotlands län, som bara bestod av en kommun, Västernorrland (86 procent), Stockholm (70 procent), Gävleborg (60 procent) och Södermanland (57 procent). Län med låg andel kommuner som hade heltidsstyrka var Jämtland (13 procent), Kristianstad (15 procent), Västerbotten (17 procent), Göteborg och Bohus (20 procent) och Kopparberg (20 procent). Variationerna kan förklaras av skillnader i kommunernas folkmängd inom respektive län. Till folkmängdens betydelse för inrättandet av heltidsstyrkor återkommer jag nedan.

Efter att Älvkarleby kommun i Uppsala län övergått från att ha avtal med en industribrandkår till att bedriva brandförsvaret i kommunal regi var det 1976 endast Hammarö kommun i Värmlands län som byggde sitt brandförsvaret på ett sådant avtal. I Hammarö fanns avtal mellan kommunen och Skoghallsverkens industribrandkår, tillhörande Uddeholms Aktiebolag.

År 1974 var det bara Sundbybergs kommun i Stockholms län som saknade egen brandkår, men nu hade en kommun tillkommit, nämligen Danderyd i samma län. Sundbyberg fortsatte sitt samarbete i kommunalförbundsform med Solna kommun, medan Danderyd ingick i ett kommunalförbund tillsammans med Täby och Vallentuna kommuner. Nedläggningen av brandkåren i Danderyd möjliggjordes genom tillkomsten av en ny brandstation i Täby kommun, som inte var belägen så långt från kommungränsen mellan Täby och Danderyd. Därför kunde heltidsstyrkan i Täby hålla godtagbara insatstider till de centrala delarna av Danderyds kommun, främst Danderyds sjukhus. Förbundsbyggnaden medförde att antalet brandstationer inom förbundets område reducerades från fem till två, som hade en första utryckningsstyrka med heltidspersonal. De båda kommunerna utan egen brandstation var sålunda förortskommuner i Stockholms län och medlemmar i de två kommunalförbund för brandförvarsfrågor som fanns vid denna tidpunkt.

Utöver Danderyd och Sundbyberg drev inte Storfors kommun i Värmlands län och Heby kommun i Västmanlands län sitt brandförsvaret i egen regi, utan med hjälp av Kristinehamns respektive Sala kommuner. Arrangemanget var av mer i formell och administrativ natur, då det fanns en brandstation i Storfors kommun och tre stationer i Heby kommun. Dessa brandstationer redovisades i brandordningarna för Kristinehamns och Sala kommuner. Min kategorisering i tabellen ovan utgår från att det finns minst en brandkår inom kommunen för att kommunen inte skall hänföras till kategorin avtal.

Bara kommun i Malmöhus län ingår i siffrorna ovan, då kommunen trots att den upphörde vid årsskiftet 1976/1977 till följd av sammanläggning med Svedala kommun, antog en ny brandordning enligt 1974 års brandlag. Bara kommun är

för övrigt ett exempel på en kommun som hade ganska långtgående avtalssamverkan med en grannkommun — Malmö — kring ledningen av brandförsvaret. I Bara kommuns huvudort, Klågerup, fanns det emellertid en deltidbrandkår med en beredskap på fyra man. En annan kommun med liknande avtalssamverkan var Säter i Kopparbergs län, där Borlänge kommun ansvarade för ledningsfunktionen.

Invånarantalets betydelse för förekomsten av kommuner med heltidsanställd utryckningsstyrka framgår av följande tabell.

Tabell 47 Fördelning mellan heltidsbrandkår och andra brandkårstyper utifrån kommunernas folkmängd efter införandet av 1974 års brandlag

Folkmängd 1976	Annand brandkårstyp		Heltid		Totalt
	Antal	Procent	Antal	Procent	
0–9999	65	100	0	0	65
10000–14999	65	97	2	3	67
15000–19999	25	76	8	24	33
20000–24999	11	69	5	31	16
25000–29999	7	27	19	73	26
30000–39999	4	18	19	82	23
40000–49999	1	8	11	92	12
50000–99999	0	0	25	100	25
100000–	0	0	11	100	11
Totalt	178	64	100	36	278

Källa: Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Kommunala brandordningar 1975–1978. Kommunala arkiv: Brandordningar 1975–1978 från Botkyrka, Hallsbergs, Karlstads, Osby, Torsby, Västerås och Öckerö kommuner. *Årsbok för Sveriges kommuner 1976*.

Skillnaderna jämfört med 1974 var naturligtvis små, men en inte helt oviktig ändring var att en kommun med över 40 000 invånare, Hässleholm i Kristianstads län, saknade heltidsanställd utryckningsstyrka 1976. Kommunen hade dessutom nära 50 000 invånare. År 1974 redovisade kommunen en heltidsanställd utryckningsstyrka på tre man. I den nya brandordningen 1976 hade den första utryckningsstyrkan en anspänningstid motsvarande en deltidstyrka. Ett heltidsanställt befäl ingick i styrkan, med beredskap i hemmet. Beslutet i kommunfullmäktige i Hässleholm i februari 1976 var helt enigt.⁹⁹⁸

Följande citat har dock intresse: ”Vid arbetet med ny brandordning har brandstyrelsen bedömt det angeläget att för insatsstyrkor endast ange erforderlig minimistorlek”. I praktiken behölls därför den heltidsanställda personalen i ungefär

⁹⁹⁸ Hässleholms kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Hässleholms kommun 1976-02-23, § 28.

samma omfattning som tidigare, även om det inte framgick av brandordningen. Med samma logik valde kommunfullmäktige att inte skriva in de fyra brandvärnen i brandordningen, även om värnen behölls.⁹⁹⁹

En bidragande orsak till att Hässleholms kommun formellt kunde och fick avstå från heltidsstyrka var att centralortens folkmängd bara utgjorde en tredjedel av den totala folkmängden i kommunen. Kommunen hade fem brandkårer och fyra brandvärn utanför centralorten. Den totala utryckningsstyrkan var på 34 man. Ett brandförsvar utan heltidsstyrka hade framförts som första alternativ i kommunförbundets utredning 1973, inför kommunsammansläggningen 1974. Personalkostnaderna kunde i så fall reduceras med 30 procent, men det innebar även en avveckling av två deltidsbrandkårer och reduktion av utryckningsstyrkorna vid några kvarvarande brandkårer. Det andra alternativet innebar en heltidsstyrka på tre man dygnet runt, men då blev besparingen bara 18 procent.¹⁰⁰⁰ Kommunen hade dessutom utsett en av kommunförbundets brandingenjörer till ny brandchef i anslutning till kommunens bildande 1974.¹⁰⁰¹

Bland de nyttillkomna kommunerna med heltidsstyrka fanns Säffle och Flen (dagtid), men båda hade under 20 000 invånare. Samtidigt fanns det kommuner med mellan 30 000 och 40 000 invånare som inte hade heltidsanställd utryckningsstyrka inskriven i brandordningen, till exempel Norrtälje i Stockholms län, med 39 139 invånare. Frånvaron av heltidsstyrka bidrog till att kommunen hade nio brandstationer med en total utryckningsstyrka på 56 man. Därutöver fanns nio brandvärn, som dock långt ifrån alla hade något eget brandfordon. Norrtäljes organisationsform får ses som ett vägval eller en politisk prioritering till förmån för ett geografiskt decentraliserat brandförsvar. Kungsbacka i Hallands län, med 38 000 invånare, hade tre brandstationer med deltidspersonal, och en samlad utryckningsstyrka på 19 man.¹⁰⁰²

Poängen med stycket ovan är sålunda att folkmängden, liksom vid tidigare mättillfällen, inte var den enda parametern som avgjorde om en kommun hade en första utryckningsstyrka baserad på heltidsanställd personal eller om det bara fanns en deltidstyrka. Heltidsstyrkor inrättades ofta när det inte var möjligt att anställa deltidanställd brandpersonal som dygnet runt kunde upprätthålla en anspänningstid på som längst fyra eller fem minuter. Om svårigheten bara fanns dagtid var det möjligt att ha en heltidsanställd styrka i tjänst under enbart dagtid, vilket blev betydligt billigare. Om det fanns svårigheter även nattetid återstod inte så många alternativ till att ha heltidsanställd personal. Det var knappast läng-

⁹⁹⁹ Hässleholms kommunarkiv: Hässleholms kommunfullmäktiges handlingar 1976, Serie c, Nr 4, s 1.

¹⁰⁰⁰ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 28, Svenska kommunförbundet, Utredningsrapport 1973-05-07, Brandförsvaret i Hässleholms vidgade kommun.

¹⁰⁰¹ *Brandförsvar nr 1/1974* och *Brandförsvarskalender 1974* s 83.

¹⁰⁰² Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Kommunala brandordningar 1975–1978. Kommunala arkiv: Brandordningar 1975–1978 från Botkyrka, Hallsbergs, Karlstads Osby, Torsby, Västerås och Öckerö kommuner. *Årsbok för Sveriges kommuner 1976*.

re aktuellt för kommunerna att bygga tjänstebostäder för deltidsanställd brandpersonal i anslutning till brandstationen. Tjänstebostäder hörde till gårdagen vid en tid när tätorternas invånare alltmer började flytta till villor i ytterområden.

Det totala antalet brandstationer framgår av tabellen nedan.

Tabell 48 Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter införandet av 1974 års brandlag

Typ av brandkår	Antal	Procent
Heltids-/Heltids- och deltidsbrandkår	121	14
Deltidsbrandkår	744	85
Frivillig brandkår	1	0
Industribrandkår	6	1
Totalt	872	100

Källa: Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Kommunala brandordningar 1975–1978. Kommunala arkiv: Brandordningar 1975–1978 från Botkyrka, Hallsbergs, Karlstads, Osby, Torsby, Västerås och Öckerö kommuner.

I siffrorna ingår två brandstationer med deltidsbrandkårer i Nacka kommun i Stockholms län som bara skulle finnas kvar övergångsvis. Jämfört med 1974 hade det totala antalet brandstationer reducerats med 48, från 920 till 872, en minskning med fem procent. Att antalet brandstationer med heltidsanställd brandpersonal inte ökat lika mycket som antalet kommuner med heltidsanställd styrka berodde på att Stockholms och Malmös kommuner hade en heltidsstation mindre än år 1974.

I absoluta tal fanns den största minskningen bland deltidsbrandkårer, där 46 stationer försvunnit. I vissa av de berörda kommunerna genomfördes kommunblocksreformen först år 1974 och det var även möjligt att de organisatoriska förändringarna drog ut på tiden fram till 1975–1976. Ulricehamns kommun i Älvsborgs län, som också ingår i fallstudierna, var ett sådant exempel. Det fanns även kommuner där kommunsammanläggningen ägt rum senast 1971, och där brandlagens och brandstadgans krav på att alla kommuner måste anta en ny brandordning medförde att det gjordes en större översyn av brandförsvarets organisation. Exempel utgör Kungälv i Göteborgs och Bohus län samt Malung och Älvdalen i Kopparbergs län.

Antalet frivilliga brandkårer och industribrandkårer som hade avtal med kommuner att upprätthålla utryckningsberedskap uppgick till bara en respektive sex stycken. Den frivilliga brandkåren fanns på ön Ven i Landskrona kommun i Malmöhus län. Därutöver fanns det ett begränsat antal frivilliga brandkårer och industribrandkårer som fungerade som kommunala brandvärn.

Antalet brandvärn, med fordon och brandstation, låg på samma nivå som 1974, alltså knappt 200. Några brandvärn hade avvecklats, exempelvis ett av två brandvärn i Motala kommun, medan det i andra kommuner tillkom brandvärn som ersättning för nedlagda brandkårer. Ystad i Malmöhus län, Mariestad i Skaraborgs län samt Malung och Älvdalen var exempel på brandvärn som inrättades som ersättning för avvecklade brandkårer. Huruvida en avvecklad brandkår övergick till brandvärn berodde inte bara på vilken inställning som politikerna intog. Även personalens synpunkter beaktades. En kombination av minskade löneinkomster och en bitterhet mot kommunens avvecklingsbeslut kunde vara förklaringar till att intresset för brandvärn var lågt eller till och med alldeles obefintligt.

Det genomsnittliga antalet brandstationer med beredskap per kommun i de 24 länen redovisas i tabellen nedan.

Tabell 49 Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter tillkomsten av 1974 års brandlag

Län	Genomsnitt	Län	Genomsnitt
Stockholm	2,2	Älvsborg	3,1
Uppsala	5,5	Skaraborg	1,8
Södermanland	3,7	Värmland	2,5
Östergötland	2,9	Örebro	3,2
Jönköping	3,6	Västmanland	2,0
Kronoberg	3,8	Kopparberg	2,6
Kalmar	4,0	Gävleborg	3,8
Gotland	9,0	Västernorrland	5,1
Blekinge	4,0	Jämtland	4,9
Kristianstad	3,0	Västerbotten	4,2
Malmöhus	2,5	Norrboten	2,6
Halland	4,0	Hela landet	3,1
Göteborg och Bohus	3,3		

Källa: Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Kommunala brandordningar 1975–1978. Kommunala arkiv: Brandordningar 1975–1978 från Botkyrka, Hallsbergs, Karlstads, Osby, Torsby, Västerås och Öckerö kommuner.

Reduceringen med 48 stationer innebar att det genomsnittliga antalet stationer per kommun minskade från 3,3 år 1974 till 3,1 år 1976. De lägsta värdena fanns i Skaraborgs respektive Västmanlands län, med 2,0 respektive 1,8 brandstationer. I Skaraborgs län hade 8 av 16 kommuner bara en station med beredskap och i Västmanlands län var det 5 av 11. De högsta värdena fanns i följande län: Gotland (9,0), Uppsala (5,5), Västernorrland (5,1) och Jämtland (4,9). I Uppsala län hade Uppsala kommun enligt brandordningen 10 brandstationer, även om det i

praktiken var fråga om 15 stationer fram till år 1978. Siffrorna i tabellen baseras på 10 stationer. Det högsta antalet stationer hade formellt Skellefteå kommun i Västerbottens län med 12, även om Uppsala kommun i praktiken övergångsvis hade fler.

Vid en uppdelning på de tre landsdelarna hade kommunerna i Götaland i medeltal 3,1 brandstation per kommun, medan motsvarande värden i Svealand och Norrland var 2,8 respektive 3,9. Med tanke på att kommunerna i Norrland hade så mycket större medelareal än kommunerna i Svealand och Götaland ter sig inte siffran för Norrland som hög. Medborgarna i vissa norrlandskommuners periferi kunde få vänta länge innan en brandkår anlände. I många fall fanns det brandvårn som ersättning. I förarbetena till brandlag och stadga samt brandnämndens exempel på brandordningar hade modellen med brandvårn framhållits som godtagbar i glesbygd.

Kommunalförbund

Under åren 1974–1976 tillkom ett nytt kommunalförbund för brandförsvaret, nämligen Danderyd – Täby – Vallentuna brandförsvarfsförbund i Stockholms län, som bildades vid 1975 års början. Solna – Sundbybergs brandförsvarfsförbund kvarstod. Vid utgången av år 1976 fanns därmed två kommunalförbund för brandförvarsfrågor, med fem medlemskommuner, alla i Stockholms län.¹⁰⁰³ Bilandet av förbundet för Danderyd, Täby och Vallentuna innebar en reduktion av antalet stationer från fem till två. År 1965 hade det funnits sju brandstationer i samma område. Förbundsbildningen kan ses som en kommunsammanläggning på brandförsvarets område utöver vad som uppnått vid kommunblocksreformen. Reduceringen från fem till två brandkårer förutsatte att brandstationerna bemannades med heltidspersonal och att de lokaliserades till geografiskt strategiska punkter.¹⁰⁰⁴

Den samlade bilden blir att kommunalförbunden efter kommunblocksreformens genomförande spelade en än mer underordnad roll för brandförsvaret än under åren efter 1952 års kommunala indelningsreform. De två brandförsvarfsförbund som fanns år 1976 bestod av förortskommuner i Stockholms län. I kommunalförbunden ingick bl.a. de två kommuner i landet som år 1976 saknade brandstation inom kommunens gränser.

¹⁰⁰³ Rikets indelningar 1974–1977.

¹⁰⁰⁴ Riksarkivet, Arninge, Statens Brandinspektions arkiv: Brandordningar serie 2, F IX b, volym 1. Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1975–1976, F I, volym 13a, 13b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1975–1977.

Kommunala exempel

I de kommunala exemplen nedan behandlas hur brandförsvarets organisation förändrades till följd av 1974 års brandlag i samma 11 kommuner (block) som i det föregående kapitlet.

Uppsala

Uppsala kommun bedrev processen med att lokalt implementera 1974 års brandlag i två steg. Först tog man beslut om ny organisation, därefter behandlades frågan om ny brandordning.

Förslaget till ny organisation hade framförallt sin grund i ett upplevt behov av en andra brandstation bemannad med heltidspersonal i Uppsala tätort, och placerad i stadsdelen Gottsunda. Då kommunstyrelsen och fullmäktige inte var beredda att skjuta till nya medel fullt ut för driften av denna brandstation tvingades man till omprioriteringar inom ramen för brandförsvarets anslag. Brandstyrelsen hade begärt 1056 000 kronor utanför budgetramen för personal- och andra driftskostnader för den nya brandstationen. Brandstyrelsen föreslog då att brandstationen i Gottsunda delvis skulle bemannas med personal överflyttad från huvudbrandstationen och att bemanningen i Gottsunda reducerades.¹⁰⁰⁵

Vidare föreslogs avveckling av tre brandkårer: Vaksala (Kumla i Danmark), Södra Hagunda (Balingsta) och Brunna, och reduceringar av vaktstyrkorna vid kårerna i Almunge (en man), Bälinge (två man) och Knivsta (en man). Dessa åtgärder medförde besparingar på 426 000 kronor. Därtill fick brandstyrelsen ett tilläggsanslag på 272 000 kronor för 1975. Förslaget om att lägga ned tre kårer byggde på en utredning som visade att huvudbrandstationen kunde hålla godtagbara insatstider till de aktuella orterna. Enligt provkörning var insatstiden till Brunna 11 minuter, till Balingsta 16 minuter och till Vaksala (Kumla) 8 minuter. Brunna räknades till bebyggelse av grupp två, medan Balingsta och Vaksala tillhörde grupp tre. Siffrorna tyder på att kommunen kunde ha avvecklat dessa kårer tidigare. Kostnaden för att behålla de tre brandkårer samt deltidskåren i Uppsala som brandvärn beräknades till 39 800 kronor.¹⁰⁰⁶

Kommunstyrelsen hade tillstyrkt brandstyrelsens förslag till ny organisation. Vid kommunfullmäktiges behandling av frågan i maj 1975 yrkade två ledamöter återremiss. Båda representerade moderaterna och var bosatta i Brunna respektive Balingsta. Brandstyrelsens ordförande, som tillhörde centerpartiet, deltog i debatten och yrkade bifall till kommunstyrelsens förslag och därmed också till brandstyrelsens förslag. Även ett av de socialdemokratiska kommunalråden yrkade bifall.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁵ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 201, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 121.

¹⁰⁰⁶ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 201, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 121.

¹⁰⁰⁷ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 201.

I debatten yttrade sig, utan att framföra yrkande, kommunstyrelsens ordförande (c), en ledamot från vänsterpartiet kommunisterna samt en centerpartistisk ledamot. Den senare hade varit ordförande i brandstyrelsens under föregående mandatperiod och var bosatt nära Brunna. Fullmäktige beslöt att bifalla kommunstyrelsens förslag. Brandstyrelsen fick samtidigt i uppdrag att ta fram förslag till ny brandordning. Fem ledamöter reserverade sig mot beslutet. Reservanterna utgjordes av de båda moderaterna som nämnts ovan, ledamoten från centern som tidigare varit ordförande i brandstyrelsen, ledamoten från vänsterpartiet kommunisterna samt en folkpartiledamot bosatt i Balingsta. Den ende av reservanterna som inte var bosatt nära de nedläggningsshotade brandstationerna var han som representerade vänsterpartiet kommunisterna.¹⁰⁰⁸

Två ledamöter, en av de två moderaterna och centerpartisten, lämnade skriftlig reservation, som innehöll fyra invändningar: att brandstyrelsens kommitté inte hade kunnat motbevisa den stora nytta som deltidskårearna gjorde, att brandkårerna gjorde en så stor nytta i sina bygder att det inte kunde ersättas av den nya organisationen, att fullmäktige fått en falsk bild av verkligheten till följd av att opinionsyttringar till förmån för kårernas behållande inte kommit ledamöterna till del och att ärendet borde ha remitterats till de lokala råden i kommunen.¹⁰⁰⁹

Fullmäktige behandlade vid samma möte en motion från tre av de fem reservanterna ovan samt från en socialdemokratisk ledamot bosatt i Brunna. I motionen framfördes invändningar mot brandstyrelsens förslag till organisationsförändring. Urvalet av brandkårer för nedläggning kritiserades. Det var olämpligt att lägga ned kåren i Brunna som låg längre från Uppsala än vad den kvarvarande kåren i Bälinge gjorde. Motionärerna ställde frågan om det var lämpligt att dra ned på billig, men nödvändig service i glesbygden, och istället lägga pengarna på nya projekt i centralorten. De hänvisade till en utredning från 1966, som ansett att i stort sett alla brandkårer utanför staden borde behållas. Länsstyrelsen hade tidigare slagit vakt om brandkårerna på landsbygden. Motionen utmynnade i krav på att utreda möjligheterna att behålla alla befintliga brandkårer i Uppsala kommun belägna utanför Uppsala tätort. Man borde istället söka andra finansieringsmöjligheter för brandstationen i Gottsunda.¹⁰¹⁰

Som grund för sitt förslag framfördes motionärerna bl.a. att de lokala brandkårerna hade kortare utryckningstid än kåren i Uppsala. Andra argument var att brandkårerna behövdes vid gräsbränder, att brandmännens i brandkårerna hade god lokalkännedom, att kårerna skapade trygghet och att de byggde på idealitet. I brandstyrelsens yttrande över motionen beklagade man att vissa brandkårer måste läggas ned. Däremot var det inte korrekt att hävda att valet av brandkårer för nedläggning hade skett godtyckligt. Motivet var att utryckningsstyrkan på huvudstationen i Uppsala kunde hålla godtagbara insatstider till de berörda orterna. Brandstyrelsen hade också köpt in nya brandfordon som var särskilt utrustade för

¹⁰⁰⁸ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 201.

¹⁰⁰⁹ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 201.

¹⁰¹⁰ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 200, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 122.

uttryckningar till landsbygden. Brandstyrelsen föreslog därför att motionen borde avslås och kommunstyrelsen gick på samma linje.¹⁰¹¹

När ärendet var uppe i fullmäktige yttrade sig åtta ledamöter. Sex av talarna, varav tre hade undertecknat motionen, yrkade på återremiss. Av de sex ledamöterna tillhörde två moderaterna, två centerpartiet, en folkpartiet och en vänsterpartiet kommunisterna. Ledamoten från folkpartiet yrkade i andra hand bifall till motionen. Den tillkommande personen var en centerpartist som bodde i gamla Södra Hagunda storkommun. I debatten deltog även kommunstyrelsens ordförande (c) och ett socialdemokratiskt kommunalråd. Den senare yrkade bifall till kommunstyrelsens förslag. Fullmäktige beslöt utan votering att ansluta sig till kommunstyrelsens förslag. Fem av de sex ledamöter som yrkat återremiss anmälde reservation mot beslutet, det var bara socialdemokraten som inte reserverade sig. Därutöver reserverade sig en folkpartist.¹⁰¹²

Fullmäktiges beslut att avslå motionen överklagades av huvudsakligen samma personer som reserverat sig. Fullmäktige yttrade sig över överklagandet vid sitt möte i september 1975. Besvären avvisades, men fyra ledamöter, vilka alla reserverat sig mot beslutet i maj, anmälde ånyo reservation.¹⁰¹³

På kommunfullmäktiges möte i september 1975 behandlades brandstyrelsens förslag till ny brandordning. Enligt förslaget skulle kommunen ha tio brandstationer, varav en med både heltids- och deltidspersonal, en med bara heltidspersonal och åtta med deltidspersonal. Utryckningsstyrkan var på 56 man, fördelad på 19 heltidsanställda och 37 deltidanställda. Heltidspersonalen fanns vid brandstationerna i Uppsala centrum (huvudstationen) och Gottsunda, medan stationerna med deltidstyrkor var belägna i Almunge, Björklinge, Bälinge, Knivsta, Knutby, Norra Hagunda (Järlåsa), Rasbo och Vattholma. Därutöver fanns det brandvårn i Gamla Uppsala. Vidare föreslog styrelsen ett avtal med Östhammars kommun för brandförsvaret inom två församlingar.¹⁰¹⁴

I den tidigare brandordningen hade tre vaktstyrkor varit uppdelade på två eller tre stationer. Det totala antalet stationer hade därför varit 17.¹⁰¹⁵ Något beslut i den saken hade inte tagits av fullmäktige. Uppdelningen blev därför kvar tills vidare. En framtida centralisering till en station per vaktstyrka skulle dock kunna ske utan att brandordningen behövde ändras.

Vid fullmäktiges behandling av brandordningen yrkade två ledamöter bifall till brandstyrelsens och kommunstyrelsens förslag, nämligen brandstyrelsens ordförande (c) och ett kommunalråd (s). En ledamot från moderaterna yrkade också bifall, men med tillägget att brandstyrelsens borde få i uppdrag att undersöka möjligheterna att inrätta frivilliga brandkårer på orter där det fanns lämpliga lokaler, adekvat utrustning och möjligheter att rekrytera personal. En ledamot

¹⁰¹¹ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 200, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 122.

¹⁰¹² Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-05-26, § 200.

¹⁰¹³ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-09-29, § 304.

¹⁰¹⁴ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-09-29, § 305, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 211.

¹⁰¹⁵ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1974-03-25, § 155, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 84.

från centern och en från moderaterna yrkade att ärendet måste återremitteras. Fullmäktige beslöt att bifalla förslaget till brandordning och avlog yrkandet om att utreda möjligheterna att inrätta frivilliga brandkårer. Fem ledamöter, två från moderaterna, två från centern och en från vänsterpartiet kommunisterna, reserverade sig mot beslutet. Fyra av dessa hade också reserverat sig mot beslutet i maj 1975. Tre av dem bodde i det område som Balingstakåren ansvarade för, medan en bodde nära Brunna.¹⁰¹⁶

Även beslutet om att anta brandordningen överklagades, nu av tre invånare, varav en fullmäktigeledamot från centerpartiet, bosatt i Södra Hagunda gamla kommun, medan de andra var bosatta i Vaksala respektive Brunna. En anledning för överklagandet var att något förslag till brandordning inte borde ha lagts fram i kommunfullmäktige i september 1975, då beslutet om organisationen, fattat i maj 1975, var överklagat och ännu inte avgjort. En annan punkt var att vid beslutet i fullmäktige i maj 1975 hade det varit aktuellt att ombilda deltidskåren i Brunna, Balingsta och Vaksala (Kumla) till frivilliga brandkårer, vilket inte fanns i förslaget till brandordning. Behovet av att lägga ned tre kårer för att finansiera den nya brandstationen i Gottsunda var inte längre lika aktuellt, då kommunens ekonomi förbättrats. Vidare hade sommarens skogs- och gräsbränder visat att brandkåren behövdes. Slutligen hade personalen vid de tre kårerna varslats om uppsägning innan brandordningen var antagen av fullmäktige.¹⁰¹⁷

Brandstyrelsen och kommunstyrelsen avstyrkte besvären. De hävdade att det i brandstadgan fanns krav på att upprätta ny brandordning före 1975 års slut, att förslaget innehöll en utökning av brandväret som kunde utgöras av frivilliga brandkårer, att brandstyrelsen inte ansåg det befogat att hålla en större organisation än vad regelverket krävde och att uppsägningen skedde utifrån planeringen att den nya brandordningen kunde träda i kraft vid 1976 års början.¹⁰¹⁸

Vid fullmäktiges sammanträde yrkade den fullmäktigeledamot (c) som under-tecknat överklagandet bifall, men fullmäktige beslöt utan votering föreslå länsstyrelsen att besvären avslogs. Mot beslutet reserverade sig tre ledamöter, två från centern och en från moderaterna, vilka även reserverat sig mot beslutet om ny brandordning i september 1975.¹⁰¹⁹

Vid samma fullmäktigemöte beviljades brandstyrelsen ett tilläggsanslag på 125 000 kronor för driften av brandkåren i Kumla och Balingsta under första halvåret 1976. Skälet var att den nya brandordningen inte hade trätt i kraft till följd av överklagandet. Brandkåren i Brunna hade avvecklats vid årsskiftet 1975/1976, vilket inte krävde någon ändring av brandordningen.¹⁰²⁰

Överklagandena avslogs och länsstyrelsen fastställde brandordningen för Uppsala kommun i juni 1976, varför förändringarna av organisationen kunde

¹⁰¹⁶ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1975-09-29, § 305.

¹⁰¹⁷ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1976-03-01, § 82, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 59.

¹⁰¹⁸ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1976-03-01, § 82, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 59.

¹⁰¹⁹ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1976-03-01, § 82.

¹⁰²⁰ Uppsala stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Uppsala kommun 1976-03-01, § 81, med tillhörande handlingar, Serie A. Nr 58.

genomföras fullt ut vid halvårsskiftet 1976. Brandkåren i Kumla (Vaksala) avvecklades, medan kåren i Balingsta (Södra Hagunda) blev brandvärm.¹⁰²¹

Vid en intervju med den dåvarande ordföranden i brandstyrelsen, som tillhörde centern, framkom att politikerna i brandstyrelsen, oavsett parti, hade en pragmatisk och teknisk syn och inte något ideologiskt synsätt. Här fanns en viss skillnad jämfört med reservanterna i fullmäktige. En av dessa hade tidigare varit ordförande i brandstyrelsen under den period när i stort sett alla kårer fanns kvar. Hon poängterade att det inte var fråga om några påtryckningar från kommunledningen.¹⁰²² Den dåvarande brandchefen ger vid en intervju samma bild av situationen.¹⁰²³

Uppsala Nya Tidning (liberal) ägnade frågan begränsad uppmärksamhet, men beslutets innehåll och debatten i kommunfullmäktige redovisades. Från fullmäktigedebatten noterades särskilt de starka motsättningar som fanns inom centerpartiet mellan kommunstyrelsens ordförande och den centerledamot som hårdast drev kravet på att inga deltidskårer fick nedläggas. Den sistnämnde såg frågan som en motsättning mellan landsbygd och stad. Tidningens skildring innebar inte någon kritisk granskning i så måtto att eventuella negativa konsekvenser aktivt lyftes fram.¹⁰²⁴

Implementeringen av 1974 års brandlag, med ny brandordning, blev i Uppsala kommun en konfliktfylld och därför utdragen process. Kommunen gjorde sin första något större centralisering av organisationen. Denna förändring hade sannolikt varit möjlig att genomföra redan vid kommunsammanslagningen 1971. Ett skäl till att reducera antalet deltidskårer var finansieringen av en ny andra heltidsbrandstation i stadsdelen Gottsunda. Den relativt lilla grupp fullmäktigedamöter, framförallt från borgerliga partier, som motsatte sig nedläggningarna fann motivet extra stötande, då det handlade om att ta resurser från ytterområdena och överföra dem till den centrala tätorten. Konflikten hade till största delen en geografisk dimension. De protesterande ledamöterna var i huvudsak bosatta inom eller i närheten av de orter som skulle förlora sin brandkår. Det var just deras kår som gick förlorad. Trots nedläggningen av tre stationer hade Uppsala ändå kvar ett geografiskt decentraliserat brandförsvar.

Nyköping

I Nyköpings kommun var frågan om ny brandordning ganska odramatisk och följde under processens början väl den tidsplan som det nationella regelverket angav. Brandstyrelsen avlämnade i oktober 1975 förslag till ny brandordning, som antogs av kommunfullmäktige i december 1975. Fullmäktige beslöt även att godkänna reviderade räddningstjänstavtal (ny benämning på släckningsavtal) med Oxelösunds och Flens kommuner. Beslutet togs i enighet.¹⁰²⁵

¹⁰²¹ Krigsarkivet, Stockholm: Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1976, F I, Dnr 021-609/76, Brandordning för Uppsala kommun, fastställd av länsstyrelsen 1976-06-24.

¹⁰²² Intervju med Birgit Andersson 2009-06-16.

¹⁰²³ Intervju med Curt Örth 2009-06-16.

¹⁰²⁴ *Uppsala Nya Tidning* 1975-05-06, 1975-09-30, 1976-03-02 och 1976-07-03.

¹⁰²⁵ Nyköpings stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nyköpings kommun 1975-12-09, § 302.

Brandordningen fastställdes dock inte av länsstyrelsen, utan frågan återkom i brandstyrelsen i september 1976. Gränsdragningen mellan kommunens och statens ansvar för räddningsinsatser i hamnområden justerades och en anslutning till länsalarmeringscentralen lades till.¹⁰²⁶ Kommunfullmäktige antog i oktober 1976 den ändrade brandordningen. Beslutet togs i enighet.¹⁰²⁷

Statens brandnämnd var ändå inte helt nöjd med brandordningen, utan krävde också en särskild befälsberedskap (brandchefsberedskap) och redaktionella ändringar i brandordningen, bl.a. i avtalen med grannkommunerna. Fullmäktige tog därför i juni 1977 ett tredje beslut om ny brandordning för kommunen, där en befälsberedskap skrevs in tillsammans med redaktionella ändringar.¹⁰²⁸

Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i september 1977. Jämfört med 1973 års brandordning var utryckningsstyrkan utökad med en man, från 49 till 50 man, till följd av befälsberedskapen. Det enda brandvårn som var inskrivet i brandordningen var Gåsinge, men det hindrade inte kommunen från att behålla brandvårnet i Ålberga.¹⁰²⁹

Det tog närmare två år för kommunen att få en ny brandordning fastställd av länsstyrelsen, men anledningen till dröjsmålet var inte någon stor motsättning. Det var främst fråga om att Statens brandnämnd krävde att kommunen måste inrätta brandchefsberedskap. Den operativa organisation som hade lagts fast i samband med kommunsammanläggningarna 1971 och 1974 bestod, även om bara ett av brandvårnen fanns med i brandordningen. Trots de nedläggningar av brandkårer som genomfördes 1971 får brandförsvarets organisation ändå betecknas som relativt geografiskt decentraliserad.

Vetlanda

I Vetlanda kommun inledde brandstyrelsen arbetet med att upprätta en ny brandordning i oktober 1975. En särskild kommitté tillsattes och i den ingick bl.a. brandstyrelsens ordförande, brandchefen, vice brandchefen och representanter för både den heltids- och deltidsanställda personalen.¹⁰³⁰ Frågan kunde inte lösas före årsskiftet 1975/1976, utan kommunen fick begära dispens om förlängd tid för upprättandet av ny brandordning.¹⁰³¹

Vid brandstyrelsens möte i april 1976 hade ett förslag till ny brandordning tagits fram. Det innebar ett flertal förändringar av utryckningsorganisationen. För det första borde den heltidsanställda styrkan i Vetlanda öka från tre till fem man. För att begränsa utökningen av personalstyrkan föreslogs att vice brandchefen övergick till dygntjänst samt att verkmästaren och den kvinnliga kontoristen skulle kunna vara brandmän på dagtid. För det andra borde deltidsstyrkan i Vet-

¹⁰²⁶ Nyköpings stadsarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nyköpings kommun 1976-09-01, § 75, med bilagd skrivelse till kommunstyrelsen 1976-09-02.

¹⁰²⁷ Nyköpings stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nyköpings kommun 1976-10-12, § 285.

¹⁰²⁸ Nyköpings stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nyköpings kommun 1977-06-07, § 191.

¹⁰²⁹ Krigsarkivet, Stockholm: Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1976, F I: Brandordning för Nyköpings kommun, fastställd av länsstyrelsen 1977-09-29.

¹⁰³⁰ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1975-10-09, § 134.

¹⁰³¹ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1976-04-12, § 43.

landa reduceras från sju till fyra man. För det tredje föreslogs vaktstyrkorna i Landsbro och Kvillsfors reduceras från sex till fem man. För det fjärde borde vaktstyrkan i Korsberga utökas från fyra till fem man. För det femte skulle kåren i Björköby avvecklas. För det sjätte skulle det förstärkta värnet i Ekenässjön bli brandkår med en vaktstyrka på fem man. För det sjunde skulle kåren i Holsbybrunn få sin vaktstyrka minskad från fyra till två man, och i brandordningen redovisas som ett brandvärn utan beredskap. För det åttonde borde samma förändring ske i Farstorp. Här kompenserades neddragningarna genom avtal med Hultsfreds och Uppvidinge kommuner. För det nionde borde det förstärkta brandvärnets i Pauliström tas bort ur brandordningen och avvecklas när den nya vägen mellan Pauliström och Kvillsfors var färdig. Fram till dess borde man hålla en man i beredskap. Dessutom borde MODO i Pauliström utan kostnad ställa station och utrustning till förfogande. För det tionde föreslogs nedläggning av det förstärkta brandvärnets i Ramkvilla.¹⁰³²

Brandordningen innehöll vaktstyrkor på 29 man, och därutöver föreslogs 5 man hållas i beredskap vid brandvärnen, men brandvärnen var de facto brandkårer med små vaktstyrkor.¹⁰³³

En av brandstyrelsens ledamöter ansåg att utryckningsstyrkan i Farstorp borde bestå av tre man, medan en man borde räcka i Holsbybrunn. Enligt protokollet var det inte ett yrkande, utan snarare en meningsyttring. Däremot framfördes det yrkande, som bifölls, om att den deltidsanställda utryckningsstyrkan i Vetlanda centralort skulle ökas från tre till fyra man.¹⁰³⁴

Under processens gång inkom ett relativt stort antal skrivelser med synpunkter, i praktiken främst protester, mot förslaget till ny brandordning. I vissa fall var skrivelserna inskickade redan innan brandstyrelsen hade överlämnat sitt förslag till kommunfullmäktige. Nedan refereras ett antal av dessa skrivelser.

Svenska kommunalarbetsförbundet var ganska nöjd med förslaget till brandordning, men ansåg bl.a. att någon vaktstyrka på fem man inte behövdes i Ekenässjön, utan det räckte med två man. Förbundet hävdade att den heltidsanställda vaktstyrkan i Vetlanda normalt var på plats i Ekenässjön på under 10 minuter och anlände till skadeplatser ungefär samtidigt som värnet i Ekenässjön.¹⁰³⁵ Kommunfullmäktige i Björkö framförde en bestämd protest mot att brandkåren i Björköby föreslogs avvecklas. Huvuddelen av denna skrivelse har återgivits på sidan 11 i föreliggande bok.¹⁰³⁶ Den socialdemokratiska föreningen i Björkö inkom senare med en skrivelse, vars innehåll påminde om vad som framförts i kommunfullmäktiges protokoll. Dock framhölls att om brandkåren avvecklades

¹⁰³² Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1976-04-12, §§ 44–47, med bilagt förslag till ny brandordning för Vetlanda kommun.

¹⁰³³ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1976-04-12, §§ 44–47, med bilagt förslag till ny brandordning för Vetlanda kommun.

¹⁰³⁴ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1976-04-12, § 44–47, med bilagt förslag till ny brandordning för Vetlanda kommun.

¹⁰³⁵ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Skrivelse från Svenska kommunalarbetsförbundet, inkommen 1976-04-01.

¹⁰³⁶ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Protokoll Björkö kommunfullmäktige 1976-03-18, § 2.

borde det istället inrättas ett brandvärn på samma sätt som föreslagits för Holsbybrunn och Farstorp.¹⁰³⁷ Även centerpartiet, folkpartiet och moderata samlingspartiet i Björkö sände in en skrivelse, som dock var betydligt mer utförlig än den från socialdemokraterna. Den borgerliga skrivelsen innehöll dels en protest mot förslaget att nedlägga kåren, dels framfördes en alternativ lösning att reducera vaktstyrkan i Björköby från fyra till två man, vilket medförde en besparing på 90 000 kronor. De tre partierna instämde också i en tidigare inlämnad skrivelse från Björkö lokalavdelning av Lantbrukarnas Riksförbund (LRF).¹⁰³⁸

Kommundelsrådet i Lannaskede hade inga invändningar mot förslaget till ny brandordning, förutom att minskningen av personalstyrkan vid brandkåren i Landsbro måste ske genom naturlig avgång.¹⁰³⁹

Alsedas kommunalråd krävde i sitt yttrande att både brandkåren i Holsbybrunn och brandväret i Pauliström måste få finnas kvar. Brandväret i Pauliström behövdes till följd av att MODO:s fabrik i samhället hade 500 anställda. Enligt kommunalrådet krävde MODO att brandväret fick vara kvar. I Holsbybrunn var det förekomsten av industrier, ålderdomshem, folkhögskola och grundskolor som motiverade att det fanns en brandkår på orten. Den tänkta besparingen på 192 000 kronor var inte relevant utifrån de stora värden som kåren och väret hade att skydda.¹⁰⁴⁰

MODO:s ledning i Pauliström inkom med en skrivelse, med krav på att behålla brandväret i Pauliström. Även indragningen av brandkåren i Holsbybrunn var utifrån företagens perspektiv negativ. Brandförsäkringsvärdet på fabriken uppskattades till 170 miljoner kronor. Vid en nedläggning av brandväret i Pauliström blev det brandkåren i Kvillsfors som fick göra första insats vid eventuella bränder på pappersbruket. En ny väg mellan Kvillsfors och Pauliström skulle ge vaktstyrkan i Kvillsfors en insattid till fabriken på 13 minuter. Utan en ny väg motsatte sig MODO starkt förslaget till ny brandordning.¹⁰⁴¹ Brandstyrelsen gick företaget till mötes.

Vid kommunstyrelsens möte i maj 1976 blev beslutet att återremittera frågan till brandstyrelsen för att beakta inkomna remisser. Beslutet togs med tio röster mot fem, där de borgerliga, inklusive kristen demokratisk samling, röstade för återremiss. Socialdemokraterna ansåg däremot att ärendet borde avgöras direkt och yrkade bifall till arbetsutskottets förslag, vilket var liktydigt med brandstyrelsens förslag.¹⁰⁴²

¹⁰³⁷ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Protokoll från sammanträde med Björkö socialdemokratiska förening 1976-04-29.

¹⁰³⁸ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Skrivelse från centern i Björkö, centerns kvinnoförbund i Björkö, centerns ungdomsförbund i Björkö, folkpartiet och moderata samlingspartiet 1976-05-01.

¹⁰³⁹ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Protokoll Lannaskede kommunalråd 1976-03-22, § 4.

¹⁰⁴⁰ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Skrivelse från Alseda kommunalråd 1976-03-31.

¹⁰⁴¹ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Skrivelse från MODO Konsumentprodukter, Pauliström 1976-03-31.

¹⁰⁴² Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Vetlanda kommun 1976-05-05, § 254.

Vid frågans förnyade behandling i brandstyrelsen i maj 1976 skedde inga förändringar, utan styrelsen stod fast vid sitt tidigare förslag. Ett värn i Björköby med två man i beredskap medförde årliga kostnader på 107 000 kronor. Dessutom var det inte möjligt att stå fast vid den prutning på investeringsmedlen för inköp av nya fordon som gjorts till följd av att antalet stationer skulle minskas från 10 till 8, varvid fordon kunde omplaceras. Brandstyrelsen sades ha en positiv inställning till att behålla en mindre materieldepå i Ramkvilla.¹⁰⁴³

Även utredningskommittén för ny brandordning fick yttra sig i frågan, dock efter brandstyrelsens möte. Två ledamöter i kommittén ville behålla kåren i Björköby och bara göra en mindre utökning av utryckningsstyrkan i Ekenässjön, men kommitténs majoritet gick på samma linje som brandstyrelsen gjort.¹⁰⁴⁴

I juni 1976 var frågan åter på kommunstyrelsens bord. Vid mötet yrkade en av centerns ledamöter, tidigare bosatt i Björköby, att det utöver brandstyrelsens förslag skulle inrättas ett brandvärn i Björköby med två man i utryckningsstyrka. Efter votering med röstsiffrorna sex mot fyra samt fem nedlagda röster biföll kommunstyrelsen yrkandet att i begränsad form behålla stationen i Björköby.¹⁰⁴⁵ Vid en intervju säger centerpolitikern att hans ställningstagande i frågan inte minst baserades på att han som tidigare boende i Björköby fann att brandkåren i samhället fungerade väl och därför borde få vara kvar.¹⁰⁴⁶

Kommunfullmäktige debatterade och tog beslut i frågan den 16 juni 1976. I debatten yttrade sig sex ledamöter, varav tre centerpartister, två socialdemokrater och en folkpartist. De tre centerpartisterna yrkade bifall till kommunstyrelsens majoritetsförslag som innebar att ett värn (brandkår) med en vaktstyrka på två man skulle finnas i Björköby. De båda socialdemokraterna och folkpartisten yrkade istället bifall till brandstyrelsens förslag. Den folkpartistiske ledamoten var ordförande i brandstyrelsen, medan den ene socialdemokraten var heltidsanställd i brandkåren i Vetlanda. Ordföranden ställde proposition på de båda förslagen och fann att fullmäktige bifallit kommunstyrelsens förslag, varvid votering begärdes. Vid voteringen röstade 24 ledamöter på brandstyrelsens förslag och 22 ledamöter på kommunstyrelsens förslag, medan 3 ledamöter avstod från att rösta. Fullmäktige hade beslutat i enlighet med brandstyrelsens förslag, innebärande att brandkåren i Björköby avvecklades.¹⁰⁴⁷

Utifrån ledamöternas partitillhörighet utföll rösterna enligt tabellen nedan.

¹⁰⁴³ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Vetlanda kommun 1976-05-13, § 60.

¹⁰⁴⁴ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med bilagd handling: Protokoll brandordningskommittén i Vetlanda kommun 1976-05-21, § 34.

¹⁰⁴⁵ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Vetlanda kommun 1976-06-02, § 319.

¹⁰⁴⁶ Intervju med Lars Elmeke 2009-06-16.

¹⁰⁴⁷ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175,

Tabell 50 Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering i Vetlanda fullmäktige om att behålla en mindre brandstyrka i Björköby 1976-06-15

Parti	För KS-förslag	För BS-förslag	Avstår	Totalt
C	13	3	1	17
M	4	2	0	6
Fp	2	3	0	5
Kds	3	0	0	3
S	0	16	1	17
Vpk	0	0	1	1
Totalt	22	24	3	49

Källa: Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med tillhörande voteringsbilaga.

Tabellen visar att det fanns ett stort inslag av partipolitik. Inom borgerligheten rådde det inte full enighet i frågan, då centern, moderaterna och folkpartiet hade en mindre grupp ledamöter som inte stödde kommunstyrelsens förslag. En av frondörerna var kommunstyrelsens ordförande, som representerade centern. Socialdemokraterna uppvisade en enhetlig linje till förmån för brandstyrelsens förslag, det enda brottet mot partilinjen var en ledamot som avstod. Kds stödde kommunstyrelsens förslag. Frågan hade lett till intensiva diskussioner i centerns fullmäktigegrupp, men någon total enighet uppnåddes inte. Kommunstyrelsens ordförande hänvisade till sitt ansvar för kommunens ekonomi som motiv för att gå emot partiets linje.¹⁰⁴⁸ Inom den socialdemokratiska gruppen var enigheten stor. Det enda undantaget var en ledamot från Holsbybrunn.¹⁰⁴⁹

Utifrån ledamöternas bostadsort, på ett mer övergripande plan, fördelades rösterna vid voteringen i fullmäktige enligt vad som framgår av tabellen nedan.

Tabell 51 Röstfördelning utifrån bostadsort vid votering i Vetlanda fullmäktige om att behålla en mindre brandstyrka i Björköby 1976-06-15

Bostadsort	För KS-förslag	För BS-förslag	Avstår	Totalt
Centralort	6	15	1	22
Övriga kommundelar	16	9	2	27
Totalt	22	24	3	49

Källa: Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-06-16, § 175, med tillhörande voteringsbilaga.

Förslaget att behålla en mindre utryckningsstyrka i Björköby fick starkast stöd från ledamöter bosatta utanför Vetlanda centralort. Den geografiska dimensionen var dock inte så tydlig som tabellen indikerar. Centerpartiet, som till största de-

¹⁰⁴⁸ Intervju med Lars Elmeke 2009-06-16.

¹⁰⁴⁹ Intervju med Sven Toll 2009-07-02.

len stödde kommunstyrelsens förslag, hade 15 av 17 ledamöter bosatta utanför centralorten. De två ledamöter som bodde i Vetlanda tätort röstade för kommunstyrelsens förslag. För socialdemokraterna var det tvärtom genom att 10 av 17 ledamöter bodde i Vetlanda tätort.

Den geografiska dimensionen hade störst betydelse i folkpartiet, där skiljelinjen gick mellan de som var bosatta i Vetlanda centralort respektive i övriga kommundelar. De tre folkpartister som röstade på brandstyrelsens förslag var alla bosatta i Vetlanda tätort, medan de två som bodde utanför centralorten stödde kommunstyrelsens förslag. I moderaterna fanns det en viss geografisk dimension. Två ledamöter från centralorten och två från ytterområdena röstade på kommunstyrelsens förslag, medan de två som röstade på brandstyrelsens förslag bodde i Vetlanda centralort.

Fullmäktiges beslut överklagades av fyra personer bosatta i Björköby eller i dess närhet. De ansåg att det var fel att bygga ut heltidsstyrkan i Vetlanda till en nivå som låg över vad lagen krävde, medan organisationen i ytterområdena knappt nådde upp till vad lagen föreskrev. I Björkö fanns industrier och lantbruk som motiverade att kåren fanns kvar. Beslutet hade åsidosatt likställigheten mellan kommunmedlemmarna och vilade därför på orättvis grund.¹⁰⁵⁰

Vid fullmäktiges behandling av överklagandet i september 1976 ställdes kommunstyrelsens förslag att avvisa överklagandet mot ett yrkande från tre centerledamöter att bifalla besvären. Frågan gick till votering, där 30 ledamöter röstade för att avvisa överklagandet medan 19 ville bifalla överklagandet. Fullmäktige hade beslutat föreslå länsstyrelsen att överklagandet avvisades.¹⁰⁵¹

Utifrån ledamöternas partitillhörighet utföll rösterna enligt tabellen nedan

Tabell 52 Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering i Vetlanda kommunfullmäktige om besvär över beslut om brandordning 1976-09-15

Parti	För KS-förslag	För besvär	Avstår	Totalt
C	6	11	0	17
M	4	2	0	6
Fp	3	2	0	5
Kds	0	3	0	3
S	17	0	0	17
Vpk	0	1	0	1
Totalt	30	19	0	49

Källa: Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-09-15, § 228, med tillhörande voteringsbilaga.

Överklagandet fick stöd från i huvudsak samma personer som i juni röstade för att behålla en mindre brandstyrka i Björköby. Skillnaden låg i att fler centerpartister

¹⁰⁵⁰ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-09-15, § 228, med bilagd handling: Överklagande till länsstyrelsen i Jönköpings län 1976-07-12.

¹⁰⁵¹ Vetlanda kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Vetlanda kommun 1976-09-15, § 228.

och moderater nu inte röstade till förmån för överklagandet. Det fanns dock ännu ett relativt stort inslag av partipolitik i frågan.

Till följd av överklagandet tog det ända till den fjärde oktober 1977 innan länsstyrelsen i Jönköpings län fastställde brandordningen för Vetlanda kommun i enlighet med kommunfullmäktiges beslut i juni 1976.¹⁰⁵² Först därefter kunde Vetlanda kommun implementera sin nya brandförsvarsorganisation.

Lokaltidningen *Vetlandaposten* (oberoende liberal) följde beslutsprocessen på ett ganska detaljerat sätt. Att brandstyrelsen efter frågans remissbehandling drog tillbaka vissa nedläggningsförslag fick ganska stor uppmärksamhet i tidningen. De olika partiernas ställningstaganden framgick däremot inte i detalj. Det framkom dock att vissa av centerpartiets politiker stred för att behålla brandstationen i Björköby, men i reducerad form, samt att två socialdemokratiska ledamöter och den folkpartistiske brandstyrelseordföranden anslöt sig till brandstyrelsens förslag som innebar att brandkåren i Björköby helt borde avvecklas. Hur voterings-siffrorna fördelades mellan de olika partierna i fullmäktige redovisades däremot inte. Med tanke på att 1976 års val var nära förestående hade det inte varit orimligt att tidningen mer detaljerat hade gett besked om de politiska partiernas ståndpunkt i brandförsvarsfrågan. Tidningen tog vidare upp de lokala protester som framfördes mot avvecklingar av kårer och värn, inte minst från Björköby, men även från Holsbybrunn och Pauliström. Däremot var det ganska tyst från de lokala organisationerna och befolkningen i Ramkvilla. Det förekom också insändare som ett led i de lokala protesterna.¹⁰⁵³

Rapporteringen i *Vetlandaposten* får betraktas som förhållandevis objektiv. Båda lägren i den kommunala beslutsprocessen och den kritiska lokala opinionen fick viss uppmärksamhet och nådde till synes ut med sitt budskap till tidningens läsare. Brandpersonalen figurerade däremot knappast alls i tidningen, vilket de däremot gjorde i *Smålands Folkblad* (s).¹⁰⁵⁴

Den regionala tidningen *Smålands Folkblad* (s) ägnade frågan mindre uppmärksamhet än *Vetlandaposten*. Vetlanda kommun tillhörde utkanten av *Smålands Folkblads* spridningsområde varför bevakningen kan anses rätt god. Rapporteringen avsåg främst referat från kommunfullmäktiges sammanträden och information efter brandstyrelsens och kommunstyrelsens möte. Däremot framgick det inte hur de olika politiska partierna ställde sig i frågan. Efter brandstyrelsens möte fick brandchefen komma till tals och förklarade sig nöjd med förslaget, vilket var förankrat hos överdirektören för Statens brandnämnd. Brandnämnden kunde även godta en mindre organisation än vad brandstyrelsen hade föreslagit.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵² Länsstyrelsen i Jönköpings län, arkivet, Jönköping: Jönköpings läns författningssamling, Länsstyrelsen, Nr 06FS 1977:179, Kungörelse om fastställande av brandordning för Vetlanda kommun 1977-10-04.

¹⁰⁵³ *Vetlandaposten* 1976-03-03, 1976-03-20, 1976-03-25, 1976-03-29, 1976-04-15, 1976-05-06, 1976-05-07, 1976-05-20, 1976-06-03, 1976-06-17, 1976-06-23 och 1976-09-16.

¹⁰⁵⁴ *Vetlandaposten* 1976-03-03, 1976-03-20, 1976-03-25, 1976-03-29, 1976-04-15, 1976-05-06, 1976-05-07, 1976-05-20, 1976-06-03, 1976-06-17, 1976-06-23 och 1976-09-16.

¹⁰⁵⁵ *Smålands Folkblad* 1976-04-06, 1976-04-15, 1976-04-27, 1976-05-06, 1976-06-04, 1976-06-19, 1976-09-14 och 1976-09-16.

Tidningen uppmärksammade också de lokala protesterna, både från Björköby och Holsbybrunn. Även den heltidsanställda personalen i Vetlanda tätort fick komma till tals. I fråga om Björköby konstaterade tidningen efter kommunstyrelsens möte att de lokala protesterna hade gett resultat. Brandpersonalen i Holsbybrunn fick komma till tals innan fullmäktige tog upp överklagandet av beslutet om brandordning. Personalen i Holsbybrunn klargjorde att de inte var intresserade av att ingå i ett brandvärn med en beredskap på två man. Heltidspersonalen var orolig för att det ursprungliga förslaget skulle förkastas till följd av protesterna från de kårer och orter som berördes av de föreslagna förändringarna. Heltidspersonalen befarade att heltidsstyrkan skulle tas bort för att finansiera alla enheter utanför centralorten. Tidningen bidrog till att skapa en opinion mot beslutet om neddragningar i kommunens ytterområden. Samtidigt fick läsarna ingen information om hur de politiska partierna stod i frågan. Detta kan möjligen ha påverkats av att det parti som tidningen representerade, nämligen socialdemokraterna, var anhängare av det förslag som innebar de mest omfattande nedläggningarna.¹⁰⁵⁶

Beslutsprocessen om ny brandordning för Vetlanda kommun blev utdragen, men det var fråga om en stor organisatorisk förändring. Flertalet brandstationer i kommunen berördes. Liksom i Uppsala föreslogs neddragningar i kommunens ytterområden för att delvis finansiera en utökning av resurserna i centralorten. Förändringarnas omfattning kan ha berott på att få förändringar av organisationen genomfördes i samband med kommunsammanläggningen 1971. Kommunen påtog sig också extra kostnader utöver vad brandordningen krävde genom att hålla mindre utryckningsstyrkor på de orter som egentligen bara skulle ha brandvärn utan beredskap. Dessutom uppgraderades det tidigare förstärkta brandvärn i Ekenässjön till brandkår med fem man i vaktstyrka. Detta skedde trots att mycket talar för att Vetlandas heltidsstyrka kunde vara på plats i Ekenässjön på under 10 minuter, vilket också framfördes av kommunalarbetarförbundet i ett remissvar.¹⁰⁵⁷

Trots neddragningarna på vissa orter, beslöt kommunen att hålla en brandförsvarsorganisation som var mer omfattande än nödvändigt. De politiska konflikter som uppstod hade främst en block-/partipolitisk dimension. Huvuddelen av borgerligheten ville ha kvar större resurser i kommunens ytterområden än vad socialdemokraterna ansåg behövt. Ur denna konflikt gick socialdemokraterna segrande till följd av att de borgerliga partierna inte var helt eniga. Tidningarna ägnade frågan stor, och samtidigt i huvudsak förhållandevis objektiv, uppmärksamhet.

¹⁰⁵⁶ *Smålands Folkblad* 1976-04-06, 1976-04-15, 1976-04-27, 1976-05-06, 1976-06-04, 1976-06-19, 1976-09-14 och 1976-09-16.

¹⁰⁵⁷ Enligt Sven Toll (s) fanns det kunskap om att insatstiden från Vetlanda till Ekenässjön bara var obetydligt längre än för brandstyrkan i Ekenässjön, men han konstaterar att inte ens centerpartiet ifrågasatte utökningen i Ekenässjön. Intervju med Sven Toll 2009-07-02.

Tingsryd

Kommunfullmäktige behandlade brandordningen i slutet av november 1975. Brandchefen påtalade i en skrivelse till fullmäktige, inskickad i början av november 1975, att brandstadgan krävde att förslaget till ny brandordning skulle vara upprättat och underställt länsstyrelsens prövning före den 1 januari 1976. Därför borde beslut i kommunfullmäktige ske snarast, vilket också blev fallet.¹⁰⁵⁸ Jämfört med 1972 års brandordning hade utryckningsstyrkans sammansättning i Tingsryd förändrats, men den bestod fortfarande av sex man. Istället för sex man med fyra minuters anspänningstid hade man nu fem man med fem minuters anspänningstid, medan ett befäl med brandbefälskurs A hade en anspänningstid på 15 minuter. Utryckningsstyrkorna i Ryd och Rävemåla kvarstod oförändrade. Den samlade utryckningsstyrkan bestod av 15 man. Brandvärnen i Urshult, Väckelsång, Linneryd och Konga innefattade totalt 40 man. Dessutom hade Tingsryd ingått ett avtal med Älmhults kommun om att brandkåren i Ryd skulle svara för brandsläckningen inom en mindre del av Älmhults kommun. Fullmäktiges beslut fattades utan debatt och var helt enigt.¹⁰⁵⁹ Länsstyrelsen fastställde, med en liten redaktionell ändring, brandordningen i maj 1976.¹⁰⁶⁰

Växjö

Brandstyrelsen i Växjö kommun behandlade förslaget till ny brandordning vid ett sammanträde i oktober 1975. Brandchefen hade upprättat förslag till ny brandordning. Brandstyrelsen beslöt att införa en ändring av viss principiell betydelse, nämligen att brandvärnen i Ingelstad och Vederslöv skulle redovisas i brandordningen. Den enda förändringen av utryckningsstyrkorna var att deltidsstyrkan i Växjö tätort hade reducerats från sex till fem man samt att befälsberedskapen med lägst brandmästarkompetens inte längre ingick i deltidsstyrkan. Den totala beredskapen uppgick till 26 man. Heltidsstyrkan bestod av sju man.¹⁰⁶¹ Att inte redovisa brandvärn i brandordningen var emellertid inget unikt. Det ter sig ändå förvånande gällande Ingelstad, eftersom det där i praktiken fanns en brandkår med en utryckningsstyrka på två man sedan 1972, vilket betydde att kommunen i praktiken hade en utryckningsstyrka på totalt 28 man.¹⁰⁶² Det var ändå inte aktuellt att skriva in styrkan i Ingelstad i brandordningen, varken för brandchefen eller för brandstyrelsens ledamöter.

¹⁰⁵⁸ Tingsryds kommunarkiv: Kommunstyrelsen, Tingsryds brandförsvär, Diarieförda handlingar 1975, F Ia:4: Brandchefens skrivelse till kommunfullmäktige beträffande ny brandordning 1975-11-04.

¹⁰⁵⁹ Tingsryds kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Tingsryds kommun 1975-11-27, § 211, med bilagd handling: Förslag till brandordning för Tingsryds kommun.

¹⁰⁶⁰ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsens kungörelse Nr 32, 1976-06-02, Brandordning för Tingsryds kommun, fastställd 1976-05-07.

¹⁰⁶¹ Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö kommun 1975-10-06, § 59, med bilagd handling: Förslag till brandordning för Växjö kommun.

¹⁰⁶² Växjö kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Växjö kommun 1971-11-08, § 80, 1972-06-12, § 35, 1972-09-04, § 49, och 1974-06-17, § 46, med tillhörande bilaga: Budgetförslag för år 1975.

Kommunfullmäktige behandlade brandstyrelsens förslag till brandordning vid sitt möte i slutet av november 1975. Frågan medförde ingen debatt och beslutet att bifalla brandstyrelsens förslag togs i full konsensus.¹⁰⁶³ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i april 1976.¹⁰⁶⁴

Kalmar

I Kalmar kommun behandlade brandstyrelsen frågan om ny brandordning första gången i augusti 1975. Styrelsen beslöt att en ny brandordning skulle vara uppriktad och kunna godkännas av brandstyrelsen i oktober 1975.¹⁰⁶⁵ Efter att Statens brandnämnds meddelande om exempel på brandordningar kommit kommunen tillhanda, beslöt brandstyrelsen att behandla förslaget till ny brandordning i november 1975.¹⁰⁶⁶

Vid mötet i november 1975 blev brandchefsberedskapen den största diskussionsfrågan. I den befintliga brandordningen fanns ingen brandchefsberedskap inskriven, även om en sådan upprätthölls av brandchefen och de båda vice brandcheferna. Om beredskapen behölls var det, enligt brandchefen, nödvändigt att den ersattes i pengar istället för som nu med ledighet. Ledigheten innebar ett för stort bortfall av arbetstid. Flertalet av styrelsens ledamöter ansåg att brandchefsberedskapen borde behållas. Brandstyrelsen beslöt att godkänna förslaget till brandordning, inklusive brandchefsberedskap som kompenseras med konstant ersättning. Innan förslaget överlämnades till fullmäktige skulle samråd ske med personalförvaltningens organisationskommitté. Utöver att brandchefsberedskapen skrevs in med en inställetid på 30 minuter var nyheterna tämligen begränsade. Skogsbrandväret behölls i fem kommundelar och med en depå i Läckeby. Avtalen med Mönsterås och Nybro kommuner om släckningshjälp i mindre delar av Kalmar kommun fanns kvar, liksom avtalet om att Kalmar kommun svarade för brandsläckning i en del av Oskars församling i Nybro kommun. Avtalen hade reviderats.¹⁰⁶⁷

Brandstyrelsen överläggningar med organisationskommittén gick snabbt, varför brandordningen överlämnades till fullmäktige en knapp vecka efter att brandstyrelsen tagit beslut i frågan.¹⁰⁶⁸

Vid kommunfullmäktiges behandling av förslaget till ny brandordning i slutet av november 1975 yttrade sig 12 ledamöter, men ingen hade något ändringsförslag till brandstyrelsens och kommunstyrelsens förslag. Fullmäktige beslöt enhälligt anta brandstyrelsens förslag till brandordning för kommunen. Beslutet in-

¹⁰⁶³ Växjö kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Växjö kommun 1975-11-27, § 437.

¹⁰⁶⁴ Växjö stadsbibliotek: Länsstyrelsens kungörelse Nr 35, 1976-06-02, Brandordning för Växjö kommun, fastställd 1976-04-27. Växjö kommunarkiv: Protokollbilaga kommunfullmäktige, dnr 1260/75.

¹⁰⁶⁵ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar kommun 1975-08-05, § 92.

¹⁰⁶⁶ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar kommun 1975-10-07, § 121.

¹⁰⁶⁷ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar kommun 1975-11-04, § 136, med bilaga 76/1975, Förslag till brandordning för Kalmar kommun.

¹⁰⁶⁸ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Kalmar kommun 1975-11-24, § 379, med bilaga B § 379/1975, Brandstyrelsens skrivelse om förslag till ny brandordning, daterad 1975-11-10.

nebar att det fanns fyra stationer med 31 man i beredskap.¹⁰⁶⁹ Länsstyrelsen fastställde den nya brandordningen i augusti 1976.¹⁰⁷⁰

I Kalmar kommun uppstod inga konflikter i samband med upprättandet av ny brandordning i enlighet med 1974 års brandlag. Brandstyrelsen hade vissa diskussioner huruvida det behövdes en brandchefsberedskap, och kom till slutsatsen att en sådan borde finnas. Kommunfullmäktige gick helt på det förslag som brandstyrelsen lagt fram. Kommunen behövde inte göra några förändringar efter länsstyrelsens och brandnämndens granskning av ärendet, men det dröjde ändå till i augusti 1976 innan länsstyrelsen fastställde brandordningen. Ett skäl till att 1976 års brandordning i Kalmar innehöll så få förändringar var att kommunen vid kommunblocksreformen hade valt att avveckla fyra av åtta befintliga brandkårer. Det fanns därför inget större utrymme för ytterligare centraliseringar av brandförsvarsorganisationen.

Nybro

Vid tiden för ikraftträdandet av 1974 års brandlag hade Nybro kommun en brandordning där de senaste revideringarna fastställts av länsstyrelsen 1971, men huvuddelen av brandordningen var från 1969. Under 1974 ingicks ett reviderat släckningsavtal med Kalmar kommun, som bl.a. innebar att Kalmar kommuns brandkår i Påryd också i fortsättningen svarade för brandsläckningen i merparten av Oskars församling i Nybro kommun. Nybro brandkår svarade för insatser i en mindre del av Mortorps församling i Kalmar kommun.¹⁰⁷¹

Med anledning av att Statens brandinspektion i ett meddelande under år 1974 lämnat förslag på nya sotningsfrister föreslog brandstyrelsen att brandordningen ändrades på en punkt, vilket fullmäktige gjorde i februari 1975.¹⁰⁷²

Brandstyrelsens beredning av frågan om ny brandordning tog sin början i augusti 1975. Styrelsen beslöt att ta emot ett erbjudande från brandnämnden om hjälp vid utformningen av ny brandordning, vilket skulle ske när brandnämndens chef besökte Nybro.¹⁰⁷³ I oktober 1975 hade brandstyrelsen ett sammanträde utan att någon tjänsteman deltog. Syftet var att diskutera utgångspunkter för den nya brandordningen. Brandstyrelsen fann att de fem kårerna skulle behållas, men att uttryckningsstyrkan vid Nybro brandkår borde reduceras från tio till nio man. Kårerna i Kristvallabrunn och Orrefors kunde fungera som beredskapsstyrka åt Nybrokåren. Dock borde kommunförbundet göra en översyn av organisationen vid Nybro brandkår.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁶⁹ Kalmar kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Kalmar kommun 1975-11-24, § 379, med bilaga A § 379/1975, Brandstyrelsens förslag till ny brandordning för Kalmar kommun.

¹⁰⁷⁰ Kalmar kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Kalmar kommun 1976-09-07, § 122 e), med bilaga 98/76, Brandordning för Kalmar kommun, fastställd enligt länsstyrelsens beslut 1976-08-10.

¹⁰⁷¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1974-08-28, § 37, och protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1974-11-25, § 220.

¹⁰⁷² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1974-11-26, § 44, och protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1975-02-24, § 29.

¹⁰⁷³ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1975-08-12, § 43.

¹⁰⁷⁴ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1975-10-16, §§ 46–56.

Vid brandstyrelsens sammanträde i januari 1976 behandlades ett förslag till ny brandordning. Man beslöt att utryckningsstyrkan i Nybro skulle minskas från tio till nio man och att anspänningstiden skulle förlängas från fyra till fem minuter för sex man och från sex till åtta minuter för tre man. Därutöver skulle utryckningsstyrkan i Kristvallabrunn, utökad från tre till fyra man, vara andra beredskapsstyrka i Nybro, med en insatstid på 15 minuter. I brandordningen skrevs därför denna styrka in dubbelt. Däremot gick inte brandstyrelsen med på brandchefens förslag att utöka Målerås brandkårs utryckningsstyrka från tre till fyra man, utan beslöt istället tillämpa tvåstationslarm, där Orrefors brandkår regelmässigt förstärkte Måleråskåren. Brandchefens motiv till att utöka styrkorna var de nya föreskrifterna för rökdykning. Dessutom föreslogs en brandmästarberedskap med en inställetid på 30 minuter. I brandordningen ingick avtal med Kalmar och Emmaboda kommuner. Även om det inte formellt tillhörde brandordningen borde larmcentralen vid Nybro brandkår utökas med tre heltidsbrandmän för att få en säkrare bemanning.¹⁰⁷⁵

Förslaget till brandordning behandlades i fullmäktige i mars 1976. Kommunstyrelsen hade reviderat sotningsfristerna. Enligt kommunstyrelsens förslag borde den nya brandordningen träda i kraft vid 1976 års början, alltså retroaktivt. Till fullmäktige hade inkommit skrivelser från deltidspersonalens facklige företrädare och från brandchefen. Den facklige företrädaren krävde att vaktstyrkorna i Målerås och Kristvallabrunn utökades till fem man för att kunna utföra insatser med rökdykare. Brandchefens skrivelse hade sin grund i den facklige företrädarens synpunkter. Brandchefen påtalade att han föreslagit att utryckningsstyrkorna i Kristvallabrunn och Målerås borde bestå av fem man för att kunna utföra rökdykning, men att brandstyrelsen ansett att det blev för dyrt.¹⁰⁷⁶

Vid fullmäktiges behandling av ärendet tog fyra ledamöter till orda. En socialdemokrat och två centerpartister yrkade bifall till kommunstyrelsens förslag, dock skulle brandordningen träda i kraft först vid 1977 års början. Den fjärde ledamoten, som tillhörde vänsterpartiet kommunisterna, yrkade att utryckningsstyrkorna i Kristvallabrunn och Målerås måste utökas till fem man. Fullmäktige beslöt utan omröstning att bifalla kommunstyrelsens förslag, men att brandordningen trädde i kraft 1977. Ledamoten från vänsterpartiet kommunisterna reserverade sig.¹⁰⁷⁷

Länsstyrelsen remitterade den av kommunen antagna brandordningen till Statens brandnämnd. Brandnämnden framförde i april 1976 flera invändningar mot brandordningen och föreslog att länsstyrelsen inte borde fastställa den utan att ett antal ändringar först kom till stånd. Frågan återkom därför till kommunen, varvid brandstyrelsen först fick lämna synpunkter. Brandnämndens synpunkter var huvudsakligen av formell och redaktionell karaktär. Den enda invändningen om utryckningsstyrkorna gällde anspänningstiden för brandmästarberedskapen som borde reduceras från 30 till 20 minuter. En sådan reduktion var knappast möjlig,

¹⁰⁷⁵ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1976-01-27, § 2.

¹⁰⁷⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1976-03-29, § 66. Bilagda handlingar till ärendet: Skrivelse från brandpersonalen i Brandmännens Riksförbund genom Bo Johansson 1976-03-26. Skrivelse från brandchef Bertil Johansson 1976-03-29.

¹⁰⁷⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1976-03-29, § 66.

då beredskapen ännu inte var löst. En lösning kunde vara att överväga att befälet i vaktstyrkan (förstastyrkan) i Nybro hade brandmästarutbildning. Brandstyrelsen kunde i övrigt gå med på de förändringar som brandnämnden föreslagit.¹⁰⁷⁸ Frågan återkom i fullmäktige i september 1976. Utan debatt bifölls brandstyrelsens förslag till ändringar i brandordningen.¹⁰⁷⁹

Brandordningen fastställdes av länsstyrelsen den 22 december 1976 och började gälla den 13 januari 1977. Utryckningsstyrkorna bestod av 31 man, men fyra av dessa räknades emellertid två gånger, varför det i realiteten fanns 27 man i utryckningsberedskap. Anspänningstiden för brandmästaren i beredskap var 30 minuter.¹⁰⁸⁰

Beslutsprocessen var trots detta ännu inte färdig. När länsstyrelsen i början på mars 1977 gjorde tillsyn hos Nybro kommun upptäcktes att brandordningen inte stämde överens med verkligheten. Utryckningsstyrkan i Kristvallabrunn fanns med två gånger, dels som styrka i Nybro med 15 minuters anspänningstid, dels som egen styrka. Länsstyrelsen krävde omgående förändring, antingen genom att ändra brandordningen eller att upprätta en ny styrka i Nybro. Vid samråd med länsstyrelsen framkom att länsstyrelsen inte ansåg att kommunen behövde behålla brandstationerna i Målerås och Kristvallabrunn. Kommunstyrelsen arbetsutskott beslöt i mars 1977 att uppdra åt brandstyrelsen att inkomma med förslag till ändrad brandordning. Man beslöt även att låta kommunförbundet göra en översyn av brandförsvarets organisation.¹⁰⁸¹

Brandstyrelsen behandlade ärendet i slutet på mars 1977, och framhöll att misstaget var oavsiktligt. Brandstyrelsen föreslog att styrkan på fyra man med 15 minuters anspänningstid i Nybro utgick ur brandordningen. Den utanför centralorten närmast belägna brandkåren skulle ingå som insatsstyrka vid Nybro brandstation.¹⁰⁸²

Inför frågans behandling i fullmäktige i april 1977 hade brandchefen haft kontakter med Statens brandnämnd. Nämnden ansåg att en brandkår utanför centralorten inte kunde ingå som insatsstyrka i Nybro. Kommunfullmäktige beslöt med undantag för denna skrivning anta brandstyrelsens förslag till reviderad brandordning för kommunen.¹⁰⁸³ Länsstyrelsen fastställde i början av juli 1977 kommunfullmäktiges beslut om ändring av brandordningen.¹⁰⁸⁴

Detta var slutpunkten på processen med att införa 1974 års brandlag i Nybro kommun, som får anses ha varit både komplicerad och utdragen. Skälen till detta torde inte minst sökas hos kommunen själv.

¹⁰⁷⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1976-06-22, § 33.

¹⁰⁷⁹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1976-09-27, § 176.

¹⁰⁸⁰ Länsstyrelsen i Kalmar län, arkivet, Kalmar: Länsstyrelsens kungörelse Nr 106, 1976-12-22, Brandordning för Nybro kommun.

¹⁰⁸¹ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsens arbetsutskott i Nybro kommun 1977-03-21, § 28.

¹⁰⁸² Nybro kommunarkiv: Protokoll brandstyrelsen i Nybro kommun 1977-03-29, § 42, med bilagd skrivelse till kommunfullmäktige 1977-04-06.

¹⁰⁸³ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1977-04-25, § 67.

¹⁰⁸⁴ Nybro kommunarkiv: Brandstyrelsen i Nybro kommun, handlingar 1977, Länsstyrelsens beslut om ändring av brandordning för Nybro kommun 1977-07-04.

Torsås

Frågan behandlades första gången i kommunstyrelsens arbetsutskott i slutet av november 1975. Majoriteten i utskottet beslöt godkänna det förslag till brandordning som kanslichefen och brandchefen upprättat på grundval av brandnämndens meddelande om exempel på brandordningar. Jämfört med 1971 års brandordning var förändringarna mycket små. Avtalet med Emmaboda kommun behölls tillsviðare, men om Emmaboda skulle kräva alltför stor höjning av ersättningen kunde avtalet omprövas. Utskottet var inte enigt i frågan, då en socialdemokratisk ledamot, som själv var brandman, yrkade att vaktstyrkan måste ökas från sex till sju man. Förslaget avslogs.¹⁰⁸⁵ När kommunstyrelsen tog upp frågan i december 1975 upprepades proceduren, och den socialdemokratiska politikern krävde en utökning av vaktstyrkan till sju man, men fick inget stöd av övriga politiker.¹⁰⁸⁶

Kommunfullmäktige antog brandordningen i december 1975, varvid den socialdemokratiska ledamoten åter förde fram kravet på vaktstyrka om sju man. Han föreslog också en ändring gällande antalet övningar för den deltidsanställda personalen. Båda föreslagen avslogs av fullmäktige.¹⁰⁸⁷

Länsstyrelsen remitterade brandordningen till Statens brandnämnd, som hade vissa redaktionella synpunkter för få brandordningen helt i enlighet med brandnämndens exempel på brandordningar. Därefter tillstyrkte brandnämnden att länsstyrelsen fastställde brandordningen.¹⁰⁸⁸

Kommunstyrelsen beslöt i mars 1976 att göra de redaktionella ändringar i brandordningen som brandnämnden föreslagit.¹⁰⁸⁹ Till följd av brandnämndens synpunkter vidtogs en smärre ändring i avtalet med Emmaboda kommun.¹⁰⁹⁰ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i juni 1976.¹⁰⁹¹

Efter att brandordningen fastställts framförde Torsås brandmannaklubb i en skrivelse synpunkter på brandordningen. Klubben ansåg att erfarenheterna sedan brandförsvaret centraliserades 1973 hade visat att vaktstyrkan var otillräcklig vid utryckningar, särskilt vid de tillfällen då dubbla larm inkommit. Situationen hade ändå lösts till följd av att vaktfri personal inställt sig vid larm. Därför krävde brandmannaklubben förhandlingar med kommunstyrelsen.¹⁰⁹² Frågan togs upp i kommunstyrelsen i september 1976, och man beslöt efter yrkande från socialde-

¹⁰⁸⁵ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsens arbetsutskott i Torsås kommun 1975-11-28, § 648.

¹⁰⁸⁶ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1975-12-02, § 341.

¹⁰⁸⁷ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1975-12-18, § 106.

¹⁰⁸⁸ Torsås kommunarkiv: Kommunstyrelsens korrespondens 1975, Dnr 183/75, Statens brandnämnds yttrande om brandordning för Torsås kommun 1976-01-28.

¹⁰⁸⁹ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1976-03-16, § 109.

¹⁰⁹⁰ Torsås kommunarkiv: Kommunstyrelsens korrespondens 1975, Dnr 183/75, Torsås kommuns skrivelse till Emmaboda kommun 1976-05-12.

¹⁰⁹¹ Torsås kommunarkiv: Kommunstyrelsens korrespondens 1975, Dnr 183/75, Brandordning för Torsås kommun, fastställd enligt länsstyrelsens beslut 1976-06-01.

¹⁰⁹² Torsås kommunarkiv: Kommunstyrelsens korrespondens 1975, Dnr 183/75, Skrivelse från Torsås brandmannaklubb till kommunstyrelsen 1976-06-28.

mokratiska ledamöter att uppta förhandlingar med klubben.¹⁰⁹³ Förhandlingar inleddes i december 1976, men ajournerades till 1977.¹⁰⁹⁴

Eftersom Torsås kommun under åren 1972–1973 genomförde en omfattande centralisering av brandorganisationen är det av visst intresse att följa upp hur kostnaderna utvecklades under tidsperioden 1971–1976. Detta framgår av tabellen nedan.

Tabell 53 Kostnadsutveckling för Torsås kommuns brandförsvär 1971–1976 (tkr)

År	Drift			Förändring (%)	Nettokapitalutgifter
	Kostnader	Intäkter	Nettokostnader		
1971	325,3	3,1	322,2	---	10,9
1972	322,3	3,1	319,2	-1	121,1
1973	325,0	3,0	322,0	+1	61,9
1974	320,3	8,1	312,2	-3	-0,5
1975	410,2	13,5	396,7	+27	16,9
1976	447,7	14,2	433,5	+9	0,0

Källa: Torsås kommunarkiv: Bokslut för Torsås kommun 1971–1976.

Avvecklingen av tre brandkårer, i Bergkvara, Söderåkra och Gullabo, 1972–1973 medförde att mellan 1971 och 1974 reducerades nettokostnaderna för driften av brandförsvaret i absoluta tal. En utgiftsökning inträdde 1975 till följd av ökade personalkostnader. Att reduceringen av kostnaderna inte blev större när tre brandkårer avvecklades berodde främst på att deltidbrandkåreerna i Bergkvara och Söderåkra inte fick någon beredskapsersättning. Nedläggningen av brandkåreerna ledde till förhållandevis omfattande kapitalutgifter under 1972 och 1973, vilka avsåg om- och tillbyggnad av brandstationen i Torsås.

Den lokala implementeringen av 1974 års brandlag i Torsås kommun förflöt förhållandevis snabbt och utan större komplikationer. En begränsad politisk konflikt uppstod, då en socialdemokratisk politiker, som själv ingick i brandkåren, krävde att vaktstyrkan måste utökas från sex till sju man. Han gick därvid emot den egna partilinjen och uppvisade ett konsekvent agerande i så måtto att han inte hade en ståndpunkt i egenskap av brandman och en annan åsikt som kommunpolitiker.

¹⁰⁹³ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunstyrelsen i Torsås kommun 1976-09-21, § 258.

¹⁰⁹⁴ Torsås kommunarkiv: Kommunstyrelsens korrespondens 1976, Dnr 224/76, Protokoll fört vid förhandlingar mellan brandstyrelsen (kommunstyrelsen) i Torsås kommun och Torsås brandmannaklubb 1976-12-02, §§ 3–4

Halmstad

I Halmstads kommun behandlade brandstyrelsen förslaget till ny brandordning i november 1975. Brandordningen avvek mycket lite från den brandordning som fastställdes 1974. Den enda ändring av utryckningsstyrkorna som gjorts var att deltidstyrkan i Halmstad hade reducerats med en man, samtidigt som man infört en brandingenjörsberedskap med 20 minuters tid för inställelse. Brandväret i Harplinge var inskrivet i brandordningen. Utryckningsstyrkan uppgick till 32 man, varav 9 heltidsanställda, inklusive ingenjörsberedskap, och 23 deltidsanställda, som var uppdelad på huvudstationen och brandstationerna i Oskarström, Getinge och Simlångsdalen. Brandstyrelsens förslag passerade fullmäktige utan några ändringar. Beslutet i kommunfullmäktige togs i februari 1976.¹⁰⁹⁵ Länsstyrelsen fastställde brandordningen för kommunen i juli 1976.¹⁰⁹⁶

Den organisation som beslutades i kommunalförbundets fullmäktige 1970 hade alltså bestått både efter att kommunblocksreformen slutförts 1974 och efter införandet av brandlagen 1974. Enda skillnaden var att brandväret i Harplinge skrevs in i brandordningen först år 1974.

Ulricehamn

I Ulricehamns kommun hade den befintliga brandordningen blivit fastställd av länsstyrelsen så sent som i augusti 1975. Det fanns därför ett aktuellt dokument som bara behövde anpassas till det nya regelverket. Brandchefens förslag till ny brandordning var daterat i början av november 1975. Den enda kommentaren om utryckningsorganisationen var att brandväret i Liared borde behållas.¹⁰⁹⁷ Enligt brandordningen hade kommunens fyra kårer vaktstyrkor på tillsammans 23 man. Ulricehamns styrka bestod av åtta man, medan kårerna i Hökerum, Trädet och Vegby hade fem man i vaktstyrka. Värnet i Liared bestod av nio man. Bemanningen var i enlighet med den brandordning som fastställdes tre månader tidigare.¹⁰⁹⁸ Vid den politiska behandlingen i kommunstyrelsens arbetsutskott gjordes en redaktionell ändring. Fullmäktige antog brandordningen i full enighet vid sitt sammanträde i december 1975.¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁵ Halmstads kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Halmstads kommun 1976-02-26, § 53. Bilaga § 53, Förslag till brandordning. Bihang 1976, nr 107, Brandchefens skrivelse på brandstyrelsens uppdrag, daterad 1975-12-12. Bihang 1976, nr 108, Utdrag ur kommunstyrelsens protokoll 1976-02-05, § 47.

¹⁰⁹⁶ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad: Handlingar om brandförsvaret/räddningstjänsten inom nuvarande Halmstads kommun: Brandordning för Halmstads kommun, fastställd av länsstyrelsen 1976-07-02.

¹⁰⁹⁷ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun 1975-12-18, § 180, med bilaga § 180 A: Brandchefens skrivelse till kommunstyrelsen 1975-11-03.

¹⁰⁹⁸ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun 1975-12-18, § 180, med bilaga § 180 B: Brandordning för Ulricehamns kommun.

¹⁰⁹⁹ Ulricehamns kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Ulricehamns kommun 1975-12-18, § 180. Enligt tidningen *VästgötaDemokraten* (s) förekom det på sammanträdet vissa ifrågasättanden om brandkåren i Hökerum, där vaktstyrkan hade utökats från fyra till fem man, men som å andra sidan bara skulle bestå av tre grupper. Kritiken kom från kårchefen vid Hökerums brandkår, som också var ledamot av fullmäktige för moderaterna. *VästgötaDemokraten* 1975-12-20.

Länsstyrelsen remitterade brandordningen till brandnämnden, men nämnden hade inte ens någon redaktionell erinran, utan tillstyrkte förslaget.¹¹⁰⁰ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i mars 1976.¹¹⁰¹

Upprättandet av brandordning för Ulricehamns kommun i enlighet med 1974 års regelverk blev en mycket enkel process, då kommunen så sent som i augusti 1975 fått en brandordning fastställd enligt det gamla regelverket. Det var därför inte aktuellt med några organisationsförändringar.

Umeå

I Umeå kommun beslöt kommunstyrelsens arbetsutskott att tillsätta en utredningsgrupp för att utreda de vakt- och beredskapsstyrkor som borde finnas inskrivna i brandordningen. Ett preliminärt förslag upprättades och gick på remiss till främst fackliga organisationer. Deltidspersonalens fackliga organisation hade invändningar mot reduceringen av vaktstyrkorna vid flera av brandkårerna och motsatte sig den föreslagna indragningen av brandkåren i Backen. Nedläggningen skulle medföra en kostnadskrävande utökning av den heltidsanställda vaktstyrkan i Umeå. De ansåg att alla kårer borde ha fem mans utryckningsstyrka för att få utföra rökdykning. Organisationen var också missnöjd med att det inte gjorts någon brandteknisk klassificering av bebyggelsen i kommunen. Även brandnämnden fick avge yttrande och ansåg att vaktstyrkan i Hörnefors måste bestå av minst sex man på grund av förekomsten av NCB:s fabrik. Utökningen av heltidsstyrkan medförde att brandnämnden kunde godta reduceringen av vaktstyrkorna vid vissa deltidbrandkårer.¹¹⁰²

I november 1975 skickade brandchefen en skrivelse till fullmäktige där arbetsgruppens förslag till ny brandordning redovisades. Brandordningen var upprättad utifrån brandnämndens råd och den ekonomiska långtidsplaneringen. De viktigaste förändringarna var att den heltidsanställda vaktstyrkan i Umeå föreslogs ökas från 9 till 10 man och därutöver skulle det finnas befälsberedskap. Den deltidanställda beredskapsstyrkan i Umeå reducerades från sex till fyra man, medan beredskapsstyrkan på tre man i Backen borde avvecklas. Dessutom föreslogs vaktstyrkorna i Holmsund, Obbola, Botsmark och Hörnefors reduceras med en man vardera. I Botsmark kunde det vara aktuellt att i framtiden övergå till värn. Den samlade utryckningsstyrkan uppgick till 11 heltidsanställda och 33 deltidanställda, vilket var sju färre än tidigare. Bara värnen på Holmön och Norrbyskär föreslogs ingå i brandordningen. Förändringarna av vaktstyrkorna byggde på de erfarenheter som vunnits sedan kommunsammanläggningen 1974

¹¹⁰⁰ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1976, F I, Dnr 021–30/76: Statens brandnämnd, Skrivelse, Brandordning för Ulricehamns kommun 1976-01-15.

¹¹⁰¹ Krigsarkivet, Stockholm, Statens brandnämnd arkiv: Korrespondens, Huvudserie 1976, F I, Dnr 021–30/76: Brandordning för Ulricehamns kommun, fastställd av länsstyrelsen 1976-03-04.

¹¹⁰² Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1975-12-15, § 346, med bilagd handling, Dnr 1975.1188, Förslag till brandordning för Umeå kommun gällande från 1976-01-01, skrivelse från brandchefen 1975-11-07, Yttrande från Brandmännens riksförbund 1975-10-30, Yttrande från Statens brandnämnd 1975-11-06. Kommunstyrelsens utlåtande nr 41, 1975, 1975-12-02.

och på vad som gällde i andra kommuner. Den nya brandordningen medförde en reducering av personalkostnaderna med 250 000 kronor per år. Beloppet borde omfördelas till brandförsvarets kapitalbudget för att bygga nya brandstationer i Umeå, Botsmark, Taveljö, Obbola och Hörnefors.¹¹⁰³

Fullmäktige antog förslaget till brandordning vid sitt sammanträde i december 1975. Beslutet var enhälligt, även om en ledamot inte deltog i beslutet. Kåren i Backen avvecklades i mars 1976 och personal och materiel överfördes till stationen i Umeå. Då denna förändring skulle ha skett vid årsskiftet 1975/1976 fick brandförsvaret ett tilläggsanslag på 75 000 kronor. Ingen deltidspersonal skulle sägas upp, utan minskningen förväntades helt ske genom naturlig avgång.¹¹⁰⁴

Innan fastställandet av brandordningen lät länsstyrelsen Statens brandnämnd på nytt yttra sig, varvid nämnden föreslog en redaktionell ändring, men att i övrigt kunde brandordningen fastställas i enlighet med fullmäktiges beslut. Brandchefen fick också yttra sig och anslöt sig till brandnämndens förslag till redaktionell ändring samt gav besked om att den heltidsanställda vaktstyrkan skulle utökas så fort som brandordningen var antagen, utan några övergångsbestämmelser.¹¹⁰⁵ Länsstyrelsen fastställde brandordningen i slutet av april 1976.¹¹⁰⁶

Införandet av 1974 års brandlag i Umeå kommun innebar att vaktstyrkan med heltidsanställd personal i Umeå tätort utökades med en man, medan en brandkår med deltidspersonal avvecklades helt och fyra brandkårer fick sina vaktstyrkor reducerade med en man. Trots denna omfördelning togs beslutet i fullmäktige i full enighet. Det var bara den deltidspanställda brandpersonalens fackliga ombud som protesterade mot förändringen. Den deltidskår som avvecklades låg i praktiken inne i Umeå tätort. Förlängningen av insatstiden i området torde därför ha blivit måttlig, vilket bör ha haft betydelse för att förändringen togs i enighet.

Sammanfattning

Implementeringen av 1974 års brandlag skedde i nära anslutning till kommunblocksreformens slutförande, i de fall sammanläggningen ägde rum först 1974. Ett begränsat antal kommuner hann inte med att anta en ny brandordning innan det var dags att på nytt ta fram en ny brandordning. Kravet på att det kommunala brandförsvaret även skulle ingripa vid andra räddningsinsatser än brandsläckning har inte penetrerats i kapitlet i någon egentlig utsträckning. Större kommuner hade redan tidigare omfattande utrustning för sådana insatser, medan mindre

¹¹⁰³ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1975-12-15, § 346, med bilagd handling, Dnr 1975.1188, Förslag till brandordning för Umeå kommun gällande från 1976-01-01, skrivelse från brandchefen 1975-11-07.

¹¹⁰⁴ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1975-12-15, § 346.

¹¹⁰⁵ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1975-12-15, § 346, med bilagd handling, Dnr 1975.1188: Yttrande från Statens brandnämnd 1976-02-27. Yttrande från brandchefen 1976-03-12.

¹¹⁰⁶ Umeå stadsarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Umeå kommun 1975-12-15, § 346, med bilagd handling, Dnr 1975.1188: Brandordning för Umeå kommun, fastställd av länsstyrelsen 1976-04-30.

kommuner i många fall var sämre utrustade. Utrustning kom att köpas in efter hand.

De nya brandordningarna enligt 1974 års regelverk medförde att den reducering av antalet brandkårer och de samlade utryckningsstyrkorna som genomförts till följd av kommunblocksreformen i viss mån fortsatte. Antalet brandstationer som upprätthöll beredskap reducerades med fem procent. Kommuner som i samband med kommunblocksreformen gjort mycket blygsamma organisationsförändringar eller inga förändringar alls fick nu en anledning att på nytt ompröva sin brandförvarsorganisation. Bildandet av de nya större kommunerna öppnade möjligheter för samarbete mellan brandkårerna inom kommunen. Det blev nu vanligare att redan inledningsvis larma mer än en brandkår till en brand eller annan räddningsinsats, särskilt om de aktuella brandkårerna hade så små utryckningsstyrkor att de inte kunde utföra rökdykning på egen hand.

Det svenska kommunala brandförsvaret hade år 1976 blivit mer likformigt än tidigare. Nästan alla kommuner organiserade sitt brandförsvaret i egen regi på basis av heltidsanställd och/eller deltidanställd brandpersonal. En del av personalen fanns i ständigt beredskap för att kunna göra utryckningar. Heltidsanställd personal skulle normalt kunna rycka ut från brandstationen inom en och en halv minut efter larm. Motsvarande siffra för deltidspersonal varierade i regel mellan fyra och sju minuter. I de fall som deltidspersonalen utgjorde en beredskapsstyrka kunde tiden uppgå till mellan 10 och 15 minuter. Att ha i princip hela brandförsvaret på entreprenad genom avtal med en eller flera grannkommuner, med frivillig brandkår eller med industribrandkår hade nästan helt spelat ut sin roll vid mitten av 1970-talet. I genomsnitt hade knappt två tredjedelar av landets kommuner brandvärn med brandfordon och brandstation som komplement till sina brandkårer. Fördelningen mellan olika län och olika kommuner var dock betydande. Brandvärnen var mest vanligt förekommande i utpräglad glesbygd, inklusive öar utan broförbindelse.

Fallstudierna visar att i de kommuner som företog mer omfattande förändringar av brandförsvaret i samband med kommunblocksreformen blev införandet av 1974 års brandlag en enkel process. I två av de 11 kommunerna hade man bara gjort marginella förändringar av organisationen vid kommunsammanläggningen. I dessa fall vidtogs istället nu en del ändringar av organisationen, och processen blev komplicerad. Slutsatsen blir att införandet av 1974 års brandlag medförde långt mindre förändringar för landets kommuner än kommunblocksreformen.

12. EPILOG 1977–2009

Målsättningen med föreliggande kapitel är framförallt att kunna ge perspektiv på förändringar och förändringstakten i utvecklingen under den period som studeras i undersökningen. Brandförsvaret, som numera i regel benämns räddningstjänst och regleras av lagen om skydd mot olyckor, har föga förvånande genomgått betydande förändringar under de 33 år som gått mellan slutet av den undersökta perioden och nuläget.

Lagar

Nya regelverk har tillkommit 1986 och 2003. Den nya räddningstjänstlag som utfärdades år 1986 och trädde i kraft 1987 innebar minskad statlig kontroll av brandförsvaret. Lagen kan ses som ett led i statens decentraliseringssträvanden (funktionell decentralisering) under 1980-talet och första halvan av 1990-talet. Ordet brandförsvaret var utbytt mot räddningstjänst. En förändring skedde på den centrala nivån genom att Statens brandnämnd och Civilförsvarsstyrelsen slogs samman till Statens räddningsverk. Räddningsverket och länsstyrelserna svarade för den statliga tillsynen. För kommunerna vidgades begreppet räddningstjänst något. Brandordningen ersattes av en räddningstjänstplan. Planen behövde endast antas av kommunfullmäktige, men samråd måste ske med andra myndigheter, främst räddningsverket och länsstyrelsen. Räddningsverket hade rätt att hos regeringen kräva förändringar i planerna, varvid regeringen hade den yttersta beslutanderätten. Den gamla statliga kontrollen var därmed inte helt avskaffad.¹¹⁰⁷

Sedan årsskiftet 2003/2004 gäller sålunda ett nytt regelverk som benämns lagen om skydd mot olyckor. Avsikten var främst att reducera den statliga regleringen av kommunernas räddningstjänst ytterligare. Det förebyggande arbetet skulle vidare intensifieras och ha ett bredare perspektiv än att bara förebygga bränder. Främst företag, men också privatpersoner, fick nu ta ett utökat ansvar för att förhindra bränder och olyckor. Kommunernas räddningstjänstplaner ersattes av två handlingsprogram, dels för förebyggande åtgärder, dels för räddningstjänst. Programmen skulle antas av fullmäktige och förnyas varje mandatperiod. Regeringen kunde på begäran av räddningsverket göra ändringar i programmen om det fanns synnerliga skäl. Precis som tidigare kunde en kommun överlåta ansvaret för skyddet mot olyckor på annan kommun eller kommunalförbund. Behovet av samverkan mellan kommuner lyftes fram ännu mer än i den tidigare lagen.¹¹⁰⁸ Sedan 2009 ingår räddningsverket i den nybildade Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.¹¹⁰⁹

¹¹⁰⁷ *SOU 1983:77, SFS 1986:1102, SFS 1986:1107*, Strömberg 1988 s 107ff och Larsson 1998 s 32ff.

¹¹⁰⁸ *SOU 2002:10, SFS 2003:778 och SFS 2003:789*.

¹¹⁰⁹ *SFS 2008:1002*.

Kommunal nivå

Den viktigaste förändringen som på kommunal nivå är den kraftiga utökningen av antalet kommunalförbund, från 2 år 1976 till 33 år 2007. Antalet medlemskommuner har ökat från 5 till 123, varför 42 procent av landets nuvarande 290 kommuner är medlemmar i ett förbund. Förbunden har särskilt stort utbredning i de tre största länen, Stockholm, Skåne och Västra Götaland. Andra län med större utbredning av förbund är Kronoberg, Blekinge, Värmland, Örebro, Västmanland, Västernorrland och Jämtland.¹¹¹⁰ Räddningstjänsten har utvecklats i riktning mot en närmast regional (mellankommunal) angelägenhet.

Den minskade statsbundenheten har underlättat en ytterligare centralisering av räddningstjänsten. År 2003 fanns det 736 brandstationer som upprätthöll beredskap. Av dessa hade 77 stationer enbart heltidsanställd utryckningsstyrka, 71 stationer hade både hel- och deltidsanställd utryckningsstyrka, medan de övriga 588 stationerna hade deltidsanställd utryckningsstyrka. Vidare fanns det 256 räddningsvårn (ny term för brandvårn), uppdelade på 102 kommuner. Alla vårn var inte utrustade med brandfordon.¹¹¹¹ Jämfört med år 1976 hade antalet brandstationer reducerats med 136, motsvarande 16 procent. En del av denna minskning hade skett 1977–1986, då det krävdes att länsstyrelsen fastställde brandordningen efter att brandnämnden hade granskat den.

Förändringarna mellan 1976 och 2003 skall ses mot bakgrund av de stora ekonomiska svårigheter som kommunerna drabbades av under främst 1990-talet. Jämförelsen med 1976 visar att det skett en ökning av antalet stationer med heltidsanställd utryckningsstyrka, från 121 till 148, medan antalet stationer med deltidsanställd vaktstyrka hade reducerats från 751 till 588. Utökningen av antalet stationer med heltidsstyrka hade i en del fall gjort det möjligt att avveckla deltidstyrkor på mindre orter. Det var en tydlig centraliseringsåtgärd. Trenden med att geografiskt decentralisera organisationen i större kommuner har i begränsad utsträckning fortsatt efter år 1976.¹¹¹²

Räddningsverkets statistik från år 2002 visar också att en del kommuner hade genomfört ganska omfattande centraliseringar av organisationen jämfört med år 1976, medan andra kommuner hade en i stort sett oförändrad organisation. Detta gällde även de 11 kommunerna som ingår i min fallstudie. Uppsala, Nyköpings, Vetlanda och Nybro kommuner hade vidtagit större förändringar. I Uppsala kommun har en tredje station med heltidsanställd utryckningsstyrka tillkommit. I Nyköpings kommun har tre deltidskårer avvecklats och en fjärde har reducerats till att bara ha en mycket begränsad utryckningsstyrka i kombination med räddningsvårn. Ulricehamns och Umeå kommuner hade båda valt att avveckla en kår.

¹¹¹⁰ www.raddningsverket.se, 2009-07-09: *Räddningstjänst i siffror 2007. Fakta om räddningstjänstens insatser 1996–2007* s 9 och 112ff.

¹¹¹¹ www.raddningsverket.se, 2009-07-09: *Kommunal räddningstjänst 2003. En lägesredovisning* s 15ff.

¹¹¹² www.raddningsverket.se, 2009-07-09: *Kommunal räddningstjänst 2002. En lägesredovisning* s 98–116.

I kommunerna Växjö, Tingsryd, Kalmar, Torsås och Halmstad har inga kårer lagts ned, men det har skett mindre reduceringar av styrkorna.¹¹¹³

Även efter 2003 har nedläggningar av deltidsbrandkårer förekommit och därmed en centralisering av vissa kommuners räddningstjänstorganisation. Ett färskt exempel är Robertsfors kommun i Västerbottens län, där fullmäktige i juni 2009 tog principbeslut om att reducera antalet brandstationer från tre till en. En grund för beslutet var kommunalekonomiska svårigheter. Beslutet togs efter votering med röstsiffrorna 19 mot 12. Det var en partipolitisk konflikt, där alla partier utom centern ville avveckla två stationer. Centern ville endast lägga ned en station. Ledamöternas hemort spelade ingen roll.¹¹¹⁴ Centerpartiets ställningstagande kan sannolikt delvis ses som en ideologisk ståndpunkt utifrån en decentraliseringsvänlig hållning och partiets landsbygdsförankring. Partidisciplinen fungerade i detta fall utmärkt.

Min tidigare forskning om utvecklingen i tre kommuner i Kronobergs län 1971–2002 ger samma resultat, även om det i slutet av perioden förekom voteringar där konflikterna inte var partipolitisk.¹¹¹⁵

Ett mellanliggande exempel på en till allra största delen partipolitisk konflikt var när fullmäktige i Nybro kommun 1981 beslöt att reducera antalet brandkårer från fem till tre. Även här gick centerpartiet i spetsen för att behålla alla fem kårerna och därmed ett mer decentraliserat brandförvar.¹¹¹⁶

Även om statistiken efter år 2003 inte är lika tydlig framgår att det har avvecklats eller fattats beslut om avveckling av runt 40 brandstationer mellan 2003 och 2009. Det har dock tillkommit fyra nya stationer med heltidsstyrka. I slutet av år 2009 kommer det finnas runt 700 brandstationer med beredskap.¹¹¹⁷ Mellan 1976 och 2009 har antalet brandstationer med beredskap minskat med 172, vilket innebär en reduktion med 19 procent. Under perioden 1965–1976 hade antalet stationer med beredskap minskat från 1112 till 872, vilket var en minskning med 22 procent. Den årliga genomsnittliga reduktionen av antalet brandstationer med beredskap var mellan åren 1965 och 1976 21,8 stationer, medan motsvarande siffra mellan åren 1976 och 2009 var 5,2 stationer.

¹¹¹³ www.raddningsverket.se, 2009-07-09: *Kommunal räddningstjänst 2002. En lägesredovisning* s 98–116.

¹¹¹⁴ www.robertsfors.se 2009-07-10: Protokoll kommunfullmäktige i Robertsfors kommun 2009-06-10, § 38, med tillhörande voteringsbilaga. För nedläggning av två brandkårer röstade 11 (s), 2 (m), 2 (kd), 2 (fp), 1 (v) och 1 (mp).

¹¹¹⁵ Wångmar 2006a s 231f, 243f och 255f.

¹¹¹⁶ Nybro kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Nybro kommun 1981-12-21, § 177, med tillhörande voteringsbilaga.

¹¹¹⁷ www.raddningsverket.se, 2009-07-10: *Lag om skydd mot olyckor i kommunen 2007 – en uppföljning* s 31 och Hultqvist 2009.

13. SAMMANFATTANDE ANALYS

Den sammanfattande analysen har huvudsakligen disponerats utifrån undersökningens teoretiska utgångspunkter: relationen mellan stat och kommun, implementering, decentralisering och centralisering samt konflikt, konsensus och politisk kultur. Avslutningsvis finns ett avsnitt som inte har någon direkt anknytning till de teoretiska utgångspunkterna. Avsnittet har två huvudsakliga funktioner:

- Att fungera som en syntes för hela arbetet.
- Att knyta resultaten till drag i den övergripande samhällsutvecklingen i Sverige.

Relationen mellan stat och kommun

Det lätt att konstatera att det kommunala brandförsvaret från och med tillkomsten av 1944 års brandlag och brandstadga var ett kommunalt ansvarsområde som utmärktes av en betydande statsbundenhet. Den kommunala självstyrelsen var således mycket begränsad.¹¹¹⁸ Förklaringen är att brandförsvaret omfattades av en tvingande speciallagstiftning, som även innehöll en underställningsskyldighet av den kommunala brandordningen. Ett statligt organ, i detta fall länsstyrelsen, måste i detalj godkänna brandförsvarets organisation i kommunen. Länsstyrelsens prövning skedde inte heller bara utifrån juridiska grunder, utan på en tydligt professionell brandteknisk bedömning. Dessa bedömningar utfördes av en riksbrandinspektör för hela landet och en länsbrandinspektör i varje län. Den omfattande statsbundenheten fanns kvar under den drygt 30 år långa undersökningsperioden.

Även 1974 års brandlag och brandstadga innehöll krav på att den kommunala brandförvarsorganisationen skulle regleras i en brandordning som länsstyrelsen skulle fastställa genom ett underställningsförfarande. Det fanns ingen formell kommunal självstyrelse på området ens på 1970-talet, utan statsbundenheten fanns kvar. Den minskade statsbundenheten kom först i 1986 års räddningstjänstlag och blev än mer tydlig i 2003 års lag om skydd mot olyckor, vilket framgår av epilogsavsnittet.

Då det gällde en tvingande lagstiftning är det möjligt att anknyta till den differentierade respektive den integrerade modellen för synen på relationen mellan staten och kommunerna. Enligt den differentierade modellen går den viktigaste skiljelinjen mellan obligatoriska verksamheter och frivilliga kommunala åtaganden.¹¹¹⁹ Som en illustration är jämförelsen mellan det obligatoriska brandförsvaret och den under min undersökningsperiod helt oreglerade biblioteksverksamheten relevant. En kommun kunde efter tillkomsten av 1944 års brandlag aldrig av-

¹¹¹⁸ Dahlkvist och Strandberg 1999 s 279ff och Bro 2000 s 46–60.

¹¹¹⁹ Bokholm 1995 s 44ff.

stå från att ordna ett brandförsvaret, antingen i egen regi eller genom avtal och ersättning till motparten. Det var däremot fullt möjligt att avstå från att hålla någon form av biblioteksverksamhet, vilket förekom i några kommuner fram till i början av 1970-talet.¹¹²⁰

Om brandförsvaret kopplas till den integrerade modellen visar det sig att statsbundenheten uppvisade skillnader mellan olika kommunala verksamheter som var tvingande åtaganden. Tre andra obligatoriska kommunala verksamheter som kan jämföras med brandförsvaret var polisväsendet (till 1965), skolväsendet och socialvården. Likheter med polisväsendet låg i att statliga myndigheter, främst länsstyrelsen, hade formella möjligheter att påverka organisationen på ett förhållandevis detaljerat sätt. En skillnad mellan polisen och brandförsvaret var att det utgick specialdestinerade statsbidrag till kommunerna för driften av polisväsendet.¹¹²¹

Så var inte fallet när det gällde brandförsvaret, där statsbidragen bara utgjordes av bidrag till investeringar i utrustning och brandstationer. Detta var framförallt aktuellt i anslutning till införandet av 1944 års brandlag. Brandförsvarets likhet med socialvården var frånvaron av specialdestinerade driftbidrag från staten. Statliga myndigheter hade mindre formell möjlighet att påverka socialvårdens organisation. I fråga om skolväsendet utövades statens styrning både genom att huvudmannskapet var delat mellan stat och kommun, där staten företrädades av skolöverstyrelsen och inte minst länskolnämnderna, från år 1958 och framåt, och genom stora specialdestinerade statsbidrag.¹¹²²

Min slutsats blir att både den differentierade och den integrerade modellen har viss relevans för att analysera relationen mellan stat och kommun när det gäller brandförsvaret. Det finns nämligen tydliga skillnader dels mellan det statsbundna brandförsvaret och fakultativa verksamheter som bibliotek, dels mellan brandförsvaret och andra statsbundna verksamheter såsom polisväsendet. Skillnaden blir dock mest tydlig genom den differentierade modellen.

I mina teoretiska utgångspunkter behandlar jag statsbundenheten kontra den kommunala självstyrelsen, kopplat till omfattande respektive snävt kommunalt ansvar.¹¹²³ Det kommunala brandförsvaret måste utan tvekan hänföras till den kategori som benämns statsbundna kommuner med ett omfattande ansvar. Kommunernas ansvar inom brandförsvaret var stort, men självstyrelsen begränsad. För att på nytt dra en parallell till det kommunala polisväsendet visar det sig att kommunernas polisiära ansvar var snävare än ansvaret för brandförsvaret. Den kommunala polispersonalen hade statliga ämbetsmän, landsfiskalen och landsfogden, som sina överordnade chefer, med undantag för de större städerna. Utöver denna statliga ledning fanns statspolisen, som kunde förstärka den kommunala polisen. Den kommunala polisverksamheten borde därför hänföras till kategorin statsbundna kommuner med snävt ansvar.

¹¹²⁰ Wängmar 2005 s 241 och Wängmar 2008 s 237.

¹¹²¹ Bokholm 1995 s 178ff och Wängmar 2008 s 83f och 208ff.

¹¹²² Wängmar 2005 s 163ff.

¹¹²³ Bro 2000 s 46–60.

Om en kommun behövde hjälp vid brandsläckning angav brandlagarna från 1944, 1962 och 1974 att grannkommuner eller andra närliggande kommuner var tvungna att lämna sådan släckningshjälp. Frånsett möjligheten att ta hjälp av militären, vid främst större skogsbränder, hade inte staten någon organisation för att hjälpa kommuner vid bränder av större omfattning. Släckningshjälp från andra kommuner innebar att det lika fullt fortfarande var fråga om ett (mellan-) kommunalt ansvar. För det kommunala brandförsvaret fanns således en detaljerad statlig reglering av verksamheten, medan huvudmannskapet och finansieringen var entydigt kommunal.

Det är inte svårt att hänföra det kommunala brandförsvaret från 1945 och framåt till begreppen förvaltningskommunen och den enhetsstatliga integrationsismen. Kommunerna agerade här på ett detaljerat statligt uppdrag och med en klart inskränkt kommunal självstyrelse.¹¹²⁴ Före 1945 hade bilden varit en annan. Lagstiftningen hade då bara tvingat städer, köpingskommuner och municipal-samhällen att ha ett organiserat brandförsvaret. Den statliga styrningen och tillsynen var svagare än efter tillkomsten av 1944 års brandlag. Före 1945 saknades en tillsynsorganisation med tillgång till professionell kompetens.

Brandförsvaret på landsbygden, i den mån det fanns ett sådant, bestod främst av frivilliga brandkårer. Till dessa utgick inga eller blygsamma kommunala anslag. De frivilliga brandkårerna kan därför huvudsakligen hänföras till det civila samhället. Över denna organisationsform utövade staten ringa styrning och den hör till den kategori som Lindberg och Strandberg har benämnt gemenskapskommunen och kontraktskommunen. Självständigheten för kommunerna i relation till staten är här omfattande.¹¹²⁵ I de administrativa tätorterna var emellertid statsbundenheten mycket större, till följd av kravet att brandordningen måste underställas länsstyrelsen för godkännande. De måste därför räknas till kategorin förvaltningskommunen.

Den kommunala självstyrelsens utveckling är av särskilt intresse för att kunna analysera det kommunala brandförsvarets förändringar under den studerade perioden.¹¹²⁶ Den första parametern benämns legal status. På brandförsvarets område inträffade ingen förändring av kommunernas offentlighetsrättsliga ställning mellan 1945 och 1976. Viktigast var att kommunernas brandordningar alltid måste underställas länsstyrelsen för fastställande.

Den andra parametern är generell kompetens. Den innefattar kommunernas uppgifter, handlingsutrymme och valfrihet inom ramen för självstyrelsen. Det har redan konstaterats att kommunernas uppgifter och ansvar på brandförsvarets område redan på 1940-talet var omfattande. I 1974 års brandlag tillkom ansvar för ingripande vid räddningsinsatser. Lagändringen var delvis en kodifiering av en rådande praxis. Utifrån det kommunalpolitiska perspektivet är handlingsutrymmet och valfriheten av särskilt intresse. Analysen har hittills nästan helt inriktats på kommunernas stora formella statsbundenhet från 1945 och framåt. Utöver brandlagen och brandstadgan från 1944 kom normalbrandordningarna att

¹¹²⁴ Dahlkvist och Strandberg 1999 s 279ff.

¹¹²⁵ Dahlkvist och Strandberg 1999 s 279ff.

¹¹²⁶ Pierre 1994 s 19f.

medföra en inskränkning av kommunernas handlingsfrihet. De exempel på brandordningar som upprättades efter tillkomsten av brandlagarna 1962 och 1974 blev i fråga om organisationen inte fullt lika normerande.

Undersökningen av den generella utvecklingen av brandförsvaret visar att det fanns en reell handlingsfrihet för landets kommuner inom ramen för den formella statsbundenheten. Det går dock inte att se primärkommunerna som en homogen grupp, utan det fanns avsevärda skillnader mellan de olika typerna av kommuner och mellan kommuner med olika invånarantal. Skillnaden hade inte minst sin grund i att brandstadgan innehöll olika regler för administrativa tätorter respektive landskommuner, där kraven var högre på de förstnämnda. Detta fick tydligt genomslag i normalbrandordningarna.

Utifrån 1944 års regelverk och den kommunindelning som fanns fram till och med 1951 fanns störst handlingsfrihet och valfrihet i landskommunerna. Det gällde framförallt kommuner med något lägre folkmängd, vilka hade flera olika alternativ till organisation att välja mellan. Tänkbara alternativ var: en egen kommunal borgarbrandkår, avtal med en frivillig brandkår inom eller utom kommunen, avtal med annan kommuns yrkes- eller borgarbrandkår eller avtal med en industribrandkår inom eller utom kommunen. Samarbetet med andra kommuner skedde även i kommunalförbund och år 1951 var 27 procent av landskommunerna medlemmar i ett förbund för brandförvarsfrågor.

Samtliga alternativ godtogs av de statliga tillsynsorganen, riks- och länsbrandinspektören, och formaliserades av länsstyrelserna. Valfriheten för kommunerna var därmed ganska stor. I den mån alternativet avtal med brandkärer i annan kommun valdes, accepterades avstånd över en mil. Vägnätet på landsbygden höll vid denna tid i många fall inte någon hög standard och de brandbilar som användes hade inte så höga medelhastigheter. Staten godtog att det fanns kommuner på landsbygden där det tog nästan en halvtimme innan brandkårens insats kunde påbörjas.

I de fall det fanns en brandkår inom kommunen, antingen borgarbrandkår eller frivillig kår, fastställde länsstyrelserna brandordningar när brandkåren inte förfogade över någon brandbil. Även om systemet ofta byggde på att andra externa fordon användes för att transportera personal och utrustning fördröjde det utryckningarna och förlängde insatstiden. I de kommunala fallstudierna ges det två exempel på att brandkärer faktiskt saknade brandbil ännu på 1960-talet. Däremot var det inte ovanligt att brandvårn saknade brandfordon.

Den nya kommunala indelningen år 1952 gav landskommunerna något mindre handlingsfrihet vid valet av brandförvarsorganisation. Förutsättningarna att ingå avtal med andra kommuner blev till exempel mindre till följd av att de nya storkommunerna var större till ytan och avstånden till grannkommunerna därför större. Det fanns dock fortfarande möjlighet att skriva avtal med en frivillig brandkår eller med en industribrandkår. Kraven på landskommunernas brandförsvaret ökade inte så mycket, då krav ännu inte ställdes på att upprätthålla ständig utryckningsberedskap.

Städer och köpingskommuner fick mindre handlings- och valfrihet redan från tillkomsten av 1944 års regelverk. Normalbrandordningarna normerade kraven på hur stora utryckningsstyrkor som måste finnas tillgängliga. För städer med yrkesbrandkår var den minsta normalstyrkan sex man. I sina yttranden över nor-

malbrandordningarna höll riksbrandinspektören förhållandevis hårt på denna norm.

Mina kommunala fallstudier ger ett exempel från Växjö stad. Stadens brandstyrelse hade anammat normalbrandordningens föreskrift om att det inom yrkesbrandkåren måste finnas sex man ständigt beredda till utryckning. Dimensioneringen godtogs inte av stadsfullmäktige, som ansåg att det räckte med en styrka på fem man. Riksbrandinspektören föreslog länsstyrelsen att inte fastställa brandordningen. Efter underhandlingar mellan staden och de statliga organen fick staden ge med sig, men fick en övergångsperiod på tre år innan vaktstyrkan behövde uppgå till sex man. Att staten skall avgöra om en kommun skall ha en utryckningsstyrka på fem eller sex man kan ses som en långtgående statsbundenhet.

Det förekom dock vissa uppmjukningar i statsbundenheten, framförallt för städer som befann sig nära gränsen till att behöva inrätta en yrkesbrandkår. Den gräns på 12 000 invånare som angavs i normalbrandordningen upprätthölls inte på ett stelbent sätt, utan nio städer med över 12 000 invånare saknade yrkesbrandkår år 1952. I några fall hade staten gett en temporär dispens mot att kommunen inrättade en yrkeskår senast vid en bestämd tidpunkt.

Införandet av 1962 års brandlag och brandstadga innebar åtminstone de facto ytterligare minskad handlingsfrihet och valfrihet för landets kommuner. Samtliga typer av primärkommuner jämfördes i princip i brandstadgan och det ställdes nu krav på att landskommunerna måste upprätthålla beredskap för utryckningar. Det var dock fortfarande godtagbart att ha släckningsavtal med en eller flera grannkommuner. I det avseendet fanns valfriheten kvar.

De ökade kraven på landskommunerna ledde till att flera kommuner valde att avveckla sin egen brandkår och ingå avtal med andra kommuner. Detta var en tydlig tendens både vid införandet av 1962 års regelverk och under åren närmast därefter. De statliga tillsynsorganen intog här en flexibel attityd och satte sig ganska sällan på tvären. En bidragande orsak till denna utvecklingstendens var de betydande ökningarna av personalkostnaderna för deltidsanställd brandpersonal som uppstod till följd av kravet på beredskap. Det var dock fortfarande tillåtet att låta en frivillig brandkår genom avtal svara för brandförsvaret, även om färre kommuner än tidigare använde den möjligheten.

Slutsatsen blir att framförallt landskommunernas handlingsfrihet beskars genom tillkomsten av 1962 års regelverk. Samtidigt fanns det en fortsatt möjlig utväg för de kommuner där avståndet till brandkåren i grannkommunerna inte var alltför långt, att ingå avtal och lägga ned den egna brandkåren.

Genomförandet av kommunblocksreformen och tillkomsten av brandlagen från 1974 var utifrån perspektivet kommunal handlingsfrihet i huvudsak positiv. Övergången till större kommuner gjorde att utryckningsstyrkorna i regel kunde reduceras med tillsynsorganens goda minne. Brandkåren i de nya kommunerna samarbetade i större utsträckning än tidigare vid utryckningar. I en hel del fall hade organisationen varit större än vad som behövdes. Ett skäl var uteblivet samarbete över dåvarande kommungränser. Min fallstudie från Nybro kommun är ett exempel på bristande samarbete. I blivande Nybro kommun fanns det brandkåren i två tätorter, trots att avståndet bara var två kilometer, med godtagbar vägstandard, men mellan orterna gick en läns- och kommungräns.

En annan förklaring, som särskilt har betonats i den empiriska undersökningen, är den roll som kommunförbundet spelade som utredare av brandförsvarets organisation i många kommuner i samband med kommunblocksreformen. Förbundet blev ett hjälpmedel för kommunpolitiker att driva fram förändringar som innebar centraliseringar. Genom att utredningarna gjordes av personer med professionell kompetens på brandförvarsområdet blev det lättare att hantera invändningar från tillsynsorganen och från lokala opinioner, inklusive den berörda kommunala brandpersonalen. En ytterligare omständighet som gav en utökad handlingsfrihet för kommunerna att göra förändringar utan att det blev stopp från tillsynsorganen var att det svenska vägnätet förbättrats betydligt och att brandfordonen hade fått bättre hastighetsegenskaper.

Kommunernas valfrihet minskade till följd av främst kommunblocksreformen, men denna förändring var snarast indirekt. Lagstiftningen gav inga formella hinder att teckna avtal med industribrandkårer för en hel kommun. Efter införandet av 1974 års brandlag var det en kommun, Hammarö i Värmlands län, som lät en industribrandkår svara för kommunens operativa brandförsvaret. Enstaka frivillig brandkår fanns också kvar, men då som enhet i en perifer del av en större kommun och inte som kommunens enda brandkår. Utvecklingen bör sannolikt ses mot bakgrund av en mer allmän utvecklingstendens med att allt fler uppgifter inleddes i den offentliga sektorn under början av 1970-talet. När brandförsvaret dessutom i grunden var ett kommunalt ansvar, men att det hade tillämpats entreprenadlösningar i form av avtal med industribrandkårer och frivilliga kårer låg det nära till hands att nästan helt utmönstra detta, trots att lagstiftningen inte formellt utgjorde något hinder.

Det nära samarbetet mellan en kommun (bruksort) och ett dominerande industriföretag har i tidigare forskning bl.a. framhållits av ekonomhistorikern Björn Tropp för Munkfors köping i Värmlands län och av historikern Lennart Karlsson i fråga om Bromölla köping i Kristianstads län. Karlsson nämner även industribrandkåren specifikt. Tropp framhåller att i Munkfors valde företaget (Uddeholmsbolaget) att avveckla merparten av sina offentliga åtaganden under 1960-talet.¹¹²⁷

Den tredje parametern i Pierres modell om den kommunala självstyrelsens utveckling är administrativ och ekonomisk kapacitet. Vid tillkomsten av 1944 års regelverk var kommunernas administrativa och ekonomiska kapacitet mycket varierande, då det faktiskt fanns kommuner som hade under 100 invånare. I de minsta landskommunerna var den administrativa och ekonomiska kapaciteten låg. Den person som utsågs till brandchef saknade inte sällan förkunskaper på området och det fanns inte heller någon anställd personal i kommunen med administrativ kompetens. I många fall upprättade därför länsbrandinspektörerna brandordningarna åt kommunerna, vilka beslutades av kommunalstämman eller kommunalfullmäktige. Implementeringen av nyordningen underlättades på så sätt, men det innebar samtidigt att den kommunala självstyrelsen blev mycket begränsad.

¹¹²⁷ Tropp 1999 s 157f och Karlsson 2009 s 105.

En tillkommande årlig kostnad på omkring 1000 kronor för att ordna brandförsvaret genom avtal med en grannkommun innebar för en liten landskommun en kännbar utgiftsökning som kunde leda till att kommunalskatten måste höjas. I den mån mindre kommuner valde att ha egen brandkår kunde kapitalutgiften för inköp av en brandbil vara en mycket kännbar utgift. I dessa fall var statsbidragen för inköp av motorsprutor och brandslang betydelsefulla. Den högsta administrativa och ekonomiska kapaciteten fanns naturligtvis i de större städerna, som kunde ha flera heltidsanställda brandbefäl med adekvat kompetens. Den kommunal-ekonomiska kapaciteten var av betryggande karaktär, varför ökade driftskostnader och större kapitalutgifter kunde hanteras utan större svårigheter.

De två kommunala indelningsreformerna innebar en betydande utjämning av kommunernas administrativa och ekonomiska kapacitet. Trots detta fanns det vid den studerade periodens slut år 1976 fortsatt kommuner med en deltidsanställd brandchef som bara hade kortare utbildning. Däremot fanns det nu utan undantag tillgång till administrativ personal och den ekonomiska kapaciteten var inte längre alls lika bräcklig. De kommuner som fanns år 1976 kunde ekonomiskt hantera nybyggnation av brandstationer och inköp av större brandfordon. Utifrån denna parameter hade sålunda kommunerna 1976 uppnått högre kommunal självstyrelse än vid tillkomsten av 1944 års brandlag.

Jon Pierres fjärde parameter benämns politisk kapacitet och handlar om i vilken utsträckning kommunerna genom politiska beslut var i stånd att påverka den lokala samhällsutvecklingen. Den aspekten ter sig som mindre relevant utifrån mina frågor.

Den övergripande slutsatsen av analysen med Pierres modell är dock att den ter sig ganska fruktbar för att både kort- och långsiktigt analysera utvecklingen av det kommunala självstyret på brandförsvarets område.

Tidigare forskning har också funnit att det kommunala brandförsvaret har utmärkts av stor statsbundenhet efter 1945.¹¹²⁸ Min analys utgör alltså inte någon banbrytande insats. I den tidigare forskningen anläggs synsättet med städerna (kommunerna) som verkställare av en statlig politik redan från och med 1874 års brandstadga.

Till skillnad från den tidigare forskningen vill jag dock tona ned den reella statsbundenheten för städernas brandförsvaret före tillkomsten av 1944 års brandlag. Statens styrning utövades dessförinnan utan formell tillgång till professionell brandteknisk kompetens och utan någon samordning på nationell nivå.¹¹²⁹ Det framhålls att brandkårsförbundens konsulenter från 1920-talet var rådgivare åt länsstyrelserna vid beslut i brandförvarsärenden.¹¹³⁰ Vidare påpekas att en starkare statlig styrning av kommunernas (städernas) brandförsvaret tillkom vid införandet av 1944 års brandlag.¹¹³¹ På denna punkt kan jag bara instämma med tidigare forskningsresultat, vilket utvecklas nedan.

¹¹²⁸ Nyström 1992, Bokholm 1995, Nyström 1997 och Larsson 1998.

¹¹²⁹ Nyström 1997 s 123ff.

¹¹³⁰ Larsson 1998 s 23f.

¹¹³¹ Bokholm 1995 s 180ff.

I den tidigare forskningen lyfts 1944 års nyordning fram som mycket betydelsefull för den utökade statliga styrningen och tillsynen över kommunernas brandförsvar, genom att styrningen utövades av personer med professionell kompetens. Länsbrandinspektörerna skall ha svarat för merparten av styrningen av landets kommuner.¹¹³² Min undersökning ger samma resultat. En annan gemensam slutsats är den stora betydelse som normalbrandordningarna från 1945 hade för utformningen av brandförsvaret i landets kommuner. Det hävdas att staten direkt började detaljstyra kommunerna via brandordningarna. Även exemplen på brandordningar vid införandet av 1962 och 1974 års regelverk hade en viktig normerande funktion för kommunerna i de exempel som studerats.¹¹³³

Min egen empiriska studie ger i huvudsak samma resultat, men genomslaget var inte lika starkt som år 1945. Betydelsen av kommunernas högre administrativa och ekonomiska kapacitet till följd av indelningsreformerna framhålls också av tidigare utförd forskning.¹¹³⁴ En skiljelinje mellan mig och tidigare forskning är att man tillmäter regelverkets ändringar något större betydelse för avvecklingen av avtal med industribrandkår eller frivillig brandkår efter införandet av 1962 års brandlag.¹¹³⁵

Mina slutsatser och svar på frågorna är att brandlag, brandstadga och förslag på brandordningar utgivna av tillsynsorganen spelade en mycket stor roll för utvecklingen av kommunernas organisering av brandförsvaret. Statsbundenheten kom att utgöra restriktioner för beslutsfattandet på den kommunala nivån, även om det trots allt fanns ett visst handlingsutrymme för landets kommuner. Den största betydelsen för den statliga styrningen hade de regelverk som tillkom åren 1944 och 1962. Även förändringarna av landets kommunala indelning var betydelsefull för utvecklingen och förändringen av brandförvarsorganisationen på kommunal nivå. Det gäller särskilt den sista kommunala indelningsreformen som slutfördes 1974.

Implementering av nya regelverk

Implementeringen är det fjärde steget i den så kallade policyprocessen. Med implementering avses här verkställande av ett beslut. Ansvar för implementeringen ligger i allmänhet hos förvaltningen och inte på politisk nivå.¹¹³⁶ Problematiken anknyter också till två begrepp med koppling till implementering och styrning, nämligen reliabilitet och rationalitet. Den första termen avser om verkställandet av beslutet sker i enlighet med de intentioner som beslutsfattarna har, medan det senare handlar om i vilken grad som beslutsfattarnas målsättningar uppnås.¹¹³⁷

¹¹³² Larsson 1998 s 64ff och 92ff.

¹¹³³ Larsson 1998 s 29, 65, 71ff och 94f.

¹¹³⁴ Larsson 1998 s 69.

¹¹³⁵ Larsson 1998 s 30f.

¹¹³⁶ Lundquist 1992 s 12ff.

¹¹³⁷ Vedung 1998 s 180ff.

Det har redan i analysavsnittet ovan framhållits att det var den statliga förvaltningen genom riksbrandinspektören, med tillhörande organ Statens brandinspektion/brandnämnd, och länsstyrelserna och deras länsbrandinspektörer som hade ansvaret för att implementera de nya regelverken från 1944, 1962 och 1974 på den kommunala nivån. Förvaltningens roll avvek inte från vad som var normalt vid implementering.

En viktig roll vid implementeringen av regelverken på brandförsvarets område hade de normalbrandordningar som den centrala tillsynsmyndigheten utfärdade efter direktiv från Kungl. Maj:t. Normalbrandordningarna avsågs fungera som exempel och hjälp när kommunerna upprättade sina egna brandordningar. Det råder inget tvivel om att normalbrandordningarna tydligt underlättade regelverkets implementering, särskilt i mindre landskommuner med låg administrativ kapacitet. De statliga tillsynsmyndigheterna nöjde sig inte med att normalbrandordningarna fungerade som exempel för kommunerna. Kommunerna måste nästan till punkt och pricka anta normalbrandordningarna för att få sin brandordning fastställd av länsstyrelsen efter granskning av länsbrandinspektören och riksbrandinspektören. Denna slutsats har Arne Larsson redan tidigare dragit i samband med sin forskning.¹¹³⁸

De statliga tillsynsorganen kan ha utfört en mer rigid implementering av det nya regelverket än vad beslutsfattarna i regering och riksdag egentligen avsett. Utifrån de teoretiska utgångspunkterna var reliabiliteten troligen inte fullständig i fråga om brandordningarna. En indikation i den riktningen var också de motioner och interpellationer som lades fram i riksdagen under implementeringsskedet. En symbolfråga i normalbrandordningen som särskilt engagerade riksdagsmän från landsbygden var kravet på 12 meters avstånd mellan en stack av halm/hö och en byggnad.

Tillsynsorganen visade en betydligt mindre rigid inställning till att befria kommuner från kravet från att hålla egen brandkår, och istället ingå släckningsavtal med annan kommun eller annan brandkår. Reliabiliteten stod här i god samklang med den brandlag och brandstadga som beslutats av regering och riksdag. Denna flexibilitet var betydelsefull för att de kommunala kostnadsstegringarna inte blev ännu större. I riksdagen fanns det dock ledamöter som ansåg att kostnaderna hade stigit alltför mycket, och att det var skäl till den översyn av regelverket, som utmynnade i tillkomsten av 1962 års brandlag.

Frågan om implementeringen av 1944 års regelverk blev lyckosam är komplex. Det råder knappast något tvivel om att det svenska brandförsvaret genomgick en avsevärd kvalitativ förbättring till följd av det nya regelverket. Tveksamheten ligger i om de statliga tillsynsorganen genom en för stelbent implementering orsakade en större ökning av kommunernas utgifter för brandförsvaret än nödvändigt. För städer, köpingar och municipalsamhällen kan det finnas visst fog för den åsikten.

¹¹³⁸ Larsson 1998 s 29, 65, 71ff och 94f.

Exemplet från Växjö stad ovan, där riksbrandinspektören krävde att yrkesbrandkårens utryckningsstyrka måste bestå av sex man, medan fullmäktige ansåg att fem räckte, verifierar tanken på en onödig kostnadsfördyring. De krav som ställdes på landskommunerna var mer modesta och renderade i flertalet fall i relativt hanterbara utgiftsökningar. Min slutsats blir att kritiken från politiker på riksplanet var något överdriven, även om det säkert fanns fall där utgifterna blev högre än nödvändigt.

Den statliga implementeringen av 1962 års regelverk var i grunden enklare. Den nya lagen byggde vidare på den äldre lagstiftningen från år 1944. Den viktigaste nyheten var att alla kommuner med egen brandkår nu måste upprätthålla ständig utryckningsberedskap. Här hade lagstiftarna ett stort ansvar genom att även brandstadgan hade passerat riksdagen utan invändningar. Därutöver gav brandinspektionens exempel på brandordningar, vilket närmast motsvarade den tidigare normalbrandordningen, en något större flexibilitet vid dimensioneringen av vakt- och beredskapsstyrkor.

Vid den lokala implementeringen fick dessutom tre kommuner i Norrbottens län tillåtelse att organisera sitt brandförsvar utan någon utryckningsstyrka, trots att avtal inte var skrivet med grannkommunerna. Mina kommunala fallstudier ger vidare exempel på kommuner som inte följde brandordningens föreskrifter om vaktstyrkor, utan förutsatte att tillräckligt med personal ändå infann sig vid utryckningar.

Implementeringen resulterade också i att det uppstod vissa skillnader mellan de olika länen, främst i fråga om beredskapsstyrkorna. Anledningen står främst att söka i olika bedömningar av länsbrandinspektörerna, utan att riksbrandinspektören ingrep för att skapa enhetlighet. Fallstudierna visar att det fanns kommuner som aldrig lyckades implementera någon ny brandordning enligt 1962 års regelverk. Tillsynsorganen ingrep inte heller med någon större kraft. Detta måste sättas på minuskontot vid en bedömning av implementeringens rationalitet (måluppfyllelse). Det var emellertid inte fråga om att brandförsvaret i de aktuella kommunerna höll någon undermålig kvalitet, utan problemet låg i att organisationen inte var formaliserad i en brandordning anpassad till befintligt nationellt regelverk.

Tillkomsten av det nya regelverket medförde efter ett par år betydande ökning av kommunernas brandförsvarsutgifter. Framförallt steg kostnaderna för deltidsanställd brandpersonal kraftigt. Denna gång kunde inte politikerna i regering och riksdag skylla på de statliga organ som svarat för implementeringen på lokal nivå. En mer välvillig tolkning kan vara att politikerna på nationell nivå hade underskattat de krav på höjd ersättning som den deltidsanställda brandpersonalen förde fram till följd av att kontinuerlig utryckningsberedskap skulle införas i samtliga kommuner.

Ur aspekterna reliabilitet och rationalitet får implementeringen av regelverket från 1962 ses som förhållandevis framgångsrik. Införandet skedde i enlighet med lagstiftarnas intentioner och målsättningen med reformen. Utryckningsberedskap infördes således i det stora flertalet kommuner med egen brandkår. Möjligen kan det framföras viss erinran mot de statliga tillsynsorganens efterkontroll, alltså om kommunerna upprätthöll den beredskap brandordningarna angav. Genom att inte upprätthålla någon formell beredskap kunde en kommun komma undan en del

kostnadsstegringar som berörts ovan. Denna genväg försvann nästan helt genom kommunblocksreformen. Kommunerna såg sig därefter mer eller mindre tvingade att behandla all personal på ett likvärdigt sätt och följa gällande kollektivavtal. Ett sätt att ändå undkomma de ökade kostnaderna var att lägga ned brandkårer och eventuellt bilda brandvärn. Fallstudien av Tingsryds kommun i samband med kommunblocksreformen är ett exempel.

Implementeringen av 1974 års regelverk blev tämligen enkel, och det av främst två skäl. För det första var de organisatoriska förändringarna relativt marginella. Något nytt tillkommande krav på särskild beredskap för de nya räddningstjänstuppgifterna fanns inte. För det andra hade kommunblocksreformen avslutats, vilket innebar att flertalet kommuner hade tillgång till heltidsanställda brandbefäl med högre administrativ kompetens än tidigare.

Trots dessa omständigheter intog tillsynsmyndigheterna fortfarande en rigid inställning och krävde att landets kommuner måste utforma sina brandordningar nästan helt enligt de exempel som utgivits av Statens brandnämnd. En tillkommande omständighet som brandnämnden hänvisade till, men något mer sällan ställde krav på, var arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om att en utryckningsstyrka på fem man krävdes för att genomföra en självständig insats med rökdykare. Om brandnämnden krävt att alla kårer skulle ha en sådan styrka i beredskap hade det lett till betydande kostnadsökningar för kommunerna. Sannolikt hade en del brandkårer lagts ned helt eller ombildats till brandvärn.

Kommunblocksreformens lokala genomförande under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet var mer omfattande än införandet av de nya brandbestämmelserna. Implementeringen av 1952 års kommunala indelningsreform hade däremot på brandförsvarets område i de flesta fall varit betydligt mindre komplicerad. Mina kommunala fallstudier visar att det även vid kommunblocksreformen förekom att tillsynsmyndigheterna, främst länsbrandinspektörerna, var behjälpliga med att upprätta förslag till brandförvarsorganisation för de blivande kommunerna.

Detta gällde inte minst de kommunblock där länsbrandinspektören själv var brandchef i centralortskommunen. Utredningar kunde ibland utmytna i förslag om avsevärda organisationsförändringar för att reducera kostnaderna. I andra fall tog tillsynsperspektivet överhanden, och resultatet blev att inga större förändringar borde genomföras.

Kommunförbundets brandsektion spelade nu en viktig roll när de lade fram förslag till brandförvarsorganisation för de nya kommunerna. Syftet med förbundets utredningar var inte minst att skapa så kostnadsrationella organisationer som möjligt och bryta de stora kostnadsstegringar som inträffade inom det kommunala brandförsvaret under främst den andra halvan av 1960-talet. Mina empiriska undersökningar indikerar att kommunblock som anlidade kommunförbundet som utredare och anammade merparten av de framlagda förslagen uppnådde större besparingar än de kommuner som utredde i egen regi eller som lät tillsynsorganen komma med förslag. Ett annat alternativ var att anlita ett brandbefäl från en grannkommun, utan att denne var länsbrandinspektör.

Utifrån det kommunala perspektivet blir de tre grunderna för en lyckosam implementering: förstå, kunna och vilja, av ett visst intresse.¹¹³⁹ Tack vare den omsorgsfulla och väl tillrättalagda statliga implementeringen av 1944 års regelverk blev nyordningen sannolikt något mindre svår att förstå även för politiker och brandbefäl i landskommuner med lägre folkmängd. Genom att länsbrandinspektörerna till och med upprättade brandordningarna var risken för att det skulle bli fel till följd av lokal okunskap begränsad. Problemen uppstod när lokala företrädare ville göra avsteg från den upprättade normalbrandordningen, vilket definitivt inte uppskattades av tillsynsorganen.

Arne Larssons forskning visar att det oftast har varit kommunalpolitikerna som varit drivande för att göra avsteg från de normer och exempel som utfärdats från de centrala tillsynsorganen.¹¹⁴⁰ Mina kommunala fallstudier visar i huvudsak detsamma. De aktuella exemplen kommer främst från implementeringen av 1944 års regelverk.

De båda andra förutsättningarna för en framgångsrik implementering: kunna och vilja, kan utifrån ett kommunalt politiskt och ekonomiskt perspektiv delvis kopplas samman. En förutsättning för att kunna utträta saker är att ha ekonomiska medel, men det kan också behövas en stark vilja för att utträta detta. I epitetet vilja kan exempelvis ligga en benägenhet att göra en omprioritering mellan anslagen till olika kommunala verksamhetsområden eller att höja utdebiteringen för att kunna klara nya åtaganden. Vid tiden för den lokala implementeringen av 1944 års regelverk var det många landskommuner som ännu hade en förhållandevis låg kommunalskatt.¹¹⁴¹

Utrymmet för att höja den kommunala beskattningen fanns, men frågan var om det fanns en tillräcklig politisk vilja att göra detta. I absoluta tal var det oftast fråga om relativt låga brandförvarsutgifter för de minsta landskommunerna, men med ett svagt skatteunderlag kunde utgifterna ändå bli ganska betungande. En eventuell skattehöjning till följd av att brandförsvaret måste byggas upp kan även ställas i relation till att medborgarnas brandförsäkringspremier riskerade att höjas om inte det fanns ett fungerande brandförvar.

Vid implementeringen av regelverken från 1962 och 1974 hade kommunerna bättre förutsättningar att leva upp till kraven att förstå, kunna och vilja för att åstadkomma en godtagbar implementering. Förståelsen måste rimligen ha ökat, då landets kommuner hade ansvarat för brandförsvaret under nästan 20 års tid när det 1963–1964 var dags att införa ett nytt regelverk. Kommunerna hade också till följd av storkommunreformen klart högre ekonomisk kapacitet att klara av nya åtaganden på brandförvarets område. Det skedde också vid en tidpunkt då de kommunala utgifterna var inne i en stark expansionsfas, som bl.a. finansierades med talrika höjningar av den kommunala beskattningen. Den politiska viljan att utöka den kommunala serviceproduktionen var på 1960-talet avsevärt mycket större än i sockenkommunerna på 1940-talet.

¹¹³⁹ Lundquist 1987 s 42f och Sannerstedt 2003 s 29.

¹¹⁴⁰ Larsson 1998 s 95ff.

¹¹⁴¹ *Årsbok för Sveriges kommuner 1945–1947*.

Mina fallstudier visar emellertid att i landets minsta kommun till folkmängden, Holmön i Västerbottens län, som vid 1965 års slut hade 223 invånare, ansåg sig inte kommunens politiker ens ha råd att köpa in en begagnad brandbil.¹¹⁴² När 1974 års regelverk infördes hade kommunblocksreformen avslutats och gett kommunerna än bättre förutsättningar att klara av att införa de nya reglerna.

Mina slutsatser och svar på frågorna är att de statliga organen har bemödat sig för att ge kommunerna regelrätt assistans vid implementeringen av de nya regelverken från 1944, 1962 och 1974. Det var särskilt viktigt vid det första tillfället. Det statliga bemödandet skedde dock till priset av att landets kommuner blev tvungna att mycket detaljerat följa de normalbrandordningar och exempel på brandordningar som utfärdades från det centrala tillsynsorganet. Staten strävade sålunda efter likriktning eller enhetlighet, om en mer neutral term skall användas. Implementeringen av de nya regelverken får ur ett kvalitativt brandförsvarsperspektiv ses som lyckosam, men kostnadsstegringarna vid införandet av 1944 års regelverk blev större än vad beslutsfattarna hade tänkt sig.

Även införandet av 1962 års regelverk medförde betydande kostnadsstegringar, men det skedde vid en tidpunkt när de kommunala utgifterna befann sig i en stark allmän expansionsfas. Implementeringen av 1974 års regelverk fick relativt sett mindre konsekvenser än de båda tidigare. Kommunblocksreformens genomförande medförde, inte helt sällan med hjälp av utredningar utförda av kommunförbundets brandsektion, att kommunerna i flera fall uppnådde kostnadsreduceringar genom en viss centralisering av brandförsvaret.

Decentralisering och centralisering

I mina frågeställningar ingår en fråga som har formulerats på följande sätt: När har förändringarna (av organisationen) syftat till geografisk decentralisering respektive centralisering? I teorikapitlet har jag främst valt att behandla decentralisering och centralisering i begreppens geografiska innebörd.¹¹⁴³ Detta har lett till att även termerna centrum och periferi lyfts fram som teoretiska utgångspunkter.¹¹⁴⁴

Före tillkomsten av 1944 års regelverk hade staten, men även i viss mån kommunerna, ett högst begränsat inflytande över på vilka platser som det bildades brandkårer utanför de administrativa tätorterna. Ur ett samhällsplaneringsperspektiv var situationen knappast adekvat. Utan statskontroll och större kommunalt inflytande kunde det i vissa områden vara mycket nära mellan brandkåren, medan det på andra håll kunde vara flera mil mellan kårerna. Införandet av 1944 års brandlag och brandstadga syftade bl.a. till att åstadkomma en geografisk decentralisering av det svenska brandväsendet. Hur geografiskt tätt brandkåren hamnade var ett samspel mellan kommunerna och länsstyrelserna.

¹¹⁴² Wångmar 2008 s 216.

¹¹⁴³ Norrlid 1983 s 5ff, Bladh 1987 s 12ff och och Petersson och Söderlind 1993 s 47.

¹¹⁴⁴ Olander 1983 s 248ff och Franzén 2004 s 30ff.

Implementeringen av 1944 års regelverk innebar ett visst mått av decentralisering av brandförsvaret på landsbygden. Decentraliseringen var dock inte så genomgripande då det fanns förhållandevis många frivilliga brandkårer och ett mer begränsat antal borgarbrandkårer i landskommunerna. En del frivilliga brandkårer ombildades till borgarbrandkårer, medan andra kvarstod som frivilliga kårer, med kommunala bidrag.

Omfattningen varierade dock mellan de olika länen och inom länen. Här var det flera faktorer som spelade in. Den övergripande restriktionen var hur långa avstånd, med därtill förknippade insatstider, som länsstyrelserna kunde godta. Jag har tidigare påpekat att avstånd på över en mil mycket väl godtogs av länsstyrelserna. Detta gällde i synnerhet om berörda kommunerna skrev avtal med kommuner, nästan uteslutande städer, med yrkesbrandkår och som därmed hade en styrka som direkt kunde rycka ut. Insatstiderna förlängdes dock till följd av vägarnas i många fall mindre goda standard och att brandfordonen inte var så motorstarka.

Exemplet Växjö stad visar att dess yrkesbrandkår i anslutning till 1944 års regelverk ingick släckningsavtal med sammanlagt åtta landskommuner, medan två landskommuner förnekades avtal. I de sistnämnda fallen sade staden nej med hänvisning till att avståndet var över två mil långt och att vägstandarden var mindre bra. De längsta körsträckor som Växjö brandkår accepterade var runt 20 kilometer och gällde områden som låg bortom kommunernas centrum (kyrkbyn). Insatstiden till dessa områden kunde sannolikt överstiga 30 minuter.

Den maximala geografiska decentraliseringen av det svenska brandförsvaret hade uppnåtts om samtliga svenska primärkommuner, som 1946 uppgick till 2512, hade tvingats att ha en egen brandkår.¹¹⁴⁵ Några sådana intentioner fanns dock aldrig i samband med riksdagsbesluten om brandlagen och brandstadgan. Det är uppenbart att krav på egen brandkår i alla kommuner hade varit föga rationellt ur kostnadssynpunkt. Det hade inte heller varit optimalt utifrån ett kvalitativt perspektiv, då många mindre landskommuner inte hade ansett sig att ha råd att anskaffa dyrare utrustning såsom brandbil. Dessutom förbereddes redan den nya kommunala indelning som trädde i kraft år 1952.¹¹⁴⁶

Storkommunreformen år 1952 blev den första centraliseringsprocessen av det svenska kommunala brandförsvaret. Det var dock fråga om en relativt måttfull centralisering. Många landskommuner, också i södra Sverige, valde att behålla mer än en brandkår. I en av de kommuner som ingår i fallstudierna, Bergunda i Kronobergs län, skedde något så ovanligt som en decentralisering av brandförsvaret genom att antalet borgarbrandkårer utökades från en till två. Indelningsreformen medförde visserligen en ökning av antalet borgarbrandkårer, men det berodde på att frivilliga brandkårer ombildades till borgarbrandkår i de nya storkommunerna. Det ledde självklart till motsvarande reducering av antalet frivilligkårer.

¹¹⁴⁵ *Årsbok för Sveriges kommuner 1946* s 1.

¹¹⁴⁶ Wängmar 2003 s 90, 106 och 112ff.

Fallstudierna ger också ett bra exempel på kopplingen mellan begreppen centralisering och centrum och periferi. Redvägs storkommun i Älvsborgs län bildades av hela 16 tidigare landskommuner och hade vid sammanläggningen sex brandkårer. Under politisk konflikt beslöt man att reducera antalet brandkårer från sex till tre. Kommunens brandförsvaret koncentrerades till färre orter och en av brandkåren omlokaliserades till en ort som därtills saknat brandkår. Fyra orter blev av med sin brandkår. Motivet till att flytta en av brandkåren var att få den mer centralt placerad inom den östra kommundelen. Den befintliga brandkåren låg i den östra kommundelens nordöstra hörn. Den nya brandkårsplaceringen var nära centrum i den östra kommundelen. Flyttningen från periferi till centrum medförde betydligt förkortade insatstider vid bränder.

Mellan 1952 och 1962 var centraliseringen av brandförsvarsorganisationen i landskommunerna tämligen måttfull. I de tre största städerna gick däremot utvecklingen i motsatt riktning. En viss begränsad decentralisering ägde rum genom tillkomsten av nya brandstationer bemannade ur yrkesbrandkåren. Det främsta motivet var den alltmer tilltagande förortsbebyggelsen på längre avstånd från städernas centrala delar, där brandstationerna därtills främst varit placerade. Den allt tätare trafiken, med därtill hörande svårigheter att snabbt komma fram med brandfordon, spelade också in. I Göteborgs stad fortsatte utvecklingen mot ökad decentralisering fram till andra halvan av 1960-talet.

Nästa centraliseringsprocess inträffade i samband med implementeringen av 1962 års regelverk, som i regel genomfördes åren 1964 och 1965. I jämförelse med kommunblocksreformen var det emellertid fråga om en mer begränsad centralisering.

Det finns flera orsaker till att centraliseringar vidtogs. En första förklaring var att det nya regelverket tvingade alla kommuner att upprätta nya brandordningar, varvid brandförsvarsorganisationen med automatik kom upp på den politiska dagordningen. En andra förklaring är att regelverket nu ställde krav på ständig beredskap vid alla brandkårer. Om uppgiften ansågs övermäktig låg det nära till hands att ombilda brandkåren till brandvårn, där det inte krävdes någon beredskap.

Brandvårnen hade en högre status än de tidigare reservbrandstyrkorna och kunde utföra egna insatser i avvaktan på att en brandkår anlände. De bäst utrustade brandvårnen hade i princip samma materiel som brandkåren. Dessa brandvårn fungerade på ungefär samma sätt som brandkåren gjort innan det blev krav på ständig beredskap. En tredje förklaring är de kostnadsstegringar som hörde ihop med införandet av beredskap, även om de största ökningarna kom efter några år. En fjärde förklaring berör yttre faktorer, såsom förbättrat vägnät och minskade brandrisker till följd av industrinredläggningar. En femte förklaring är ett utökat mellankommunalt samarbete, där den nu fastställda indelningen i kommunblock gav en bättre grund för sådan samverkan.

De kommunala fallstudierna ger även ett exempel på en lite komplex tolkning av begreppen centrum och periferi. I Östra Torsås landskommun i Kronobergs län beslöt man år 1967 lägga ned kommunens enda brandkår, belägen i huvudorten Ingelstad. Det fanns flera skäl till avvecklingen, bl.a. att brandkåren ändå med största sannolikhet skulle läggas ned vid den snart kommande kommunsammanläggningen och att kostnadsstegringarna till följd av nya löneavtal för

den deltidsanställda brandpersonalen var mycket stora. Beslutet togs av ett oenigt kommunalfullmäktige, där det bara var ledamöter bosatta i Ingelstads samhälle som ville bevara brandkåren. Beslutet innebar att centrum i den befintliga kommunen blev av med service, inte minst därför att orten bara skulle bli en periferi i den nya kommunen och då ändå förlora service.

Kommunblocksreformens lokala genomförande var den i särklass viktigaste centraliseringsprocessen av det svenska brandförsvaret under den tidsperiod som undersökningen omfattar. Mellan 1965 och 1976 reducerades antalet brandkårer, som ingick i den kommunala brandförvarsorganisationen, från 1112 till 872, en minskning med 22 procent. De kommunala fallstudierna har visat att det fanns avsevärda skillnader hur långtgående centraliseringar som gjordes i de olika kommunerna. Det var inte alls ovanligt att kommunförbundets brandsektion hade medverkat och utrett brandförvarsorganisationen i de kommuner som valde att göra de mer omfattande centraliseringsåtgärderna.

Den kommun i fallstudierna som genomförde den mest långtgående centraliseringen var Torsås i Kalmar län, där antalet brandkårer minskade från fyra till en, alltså i princip en maximal centralisering. I Torsås var det dock inte kommunförbundet som gjorde utredningen, utan länsbrandinspektören.

I de utredningar som gjordes av Svenska kommunförbundet anlades nästan regelmässigt ett centrum och periferi – perspektiv. Utgångspunkten var hur stort insatsområde som centralortens brandstyrka kunde ansvara för utan att föreskrivna insatstider överskreds för mycket. Följande citat från utredningen om brandförsvaret i Nybroblocket kan ges som exempel: ”Brandstationen i Nybro är tämligen centralt belägen men på grund av att avstånden till de i blockets norra och västra delar belägna tätorterna är tämligen långa kan en i Nybro stationerad brandkår ej hålla erforderliga insatstider”.¹¹⁴⁷

Kommunförbundets motivering var i och för sig inte särskilt förvånande med tanke på att kommunblocksreformen utformades utifrån centralortsperspektivet med en centralort som skulle ge kunna ge service även till medborgarna i omlandet. År 1974 var det bara en centralort i landets kommuner som saknade brandkår, nämligen Sundbyberg. År 1976 hade även Danderyd tillkommit som centralort utan brandkår. I båda fallen saknades brandkår till följd av medlemskap i kommunalförbund för brandförvarsfrågor.

De skäl som låg till grund för centraliseringar av brandförvarsorganisationen 1962 års regelverk hade blivit än mer aktuella. Kommungränser som tidigare utgjort framförallt mentala hinder för samverkan var borta och i de nya kommunerna fanns det inte samma benägenhet att behålla en överdimensionerad brandförvarsorganisation.

Det gällde särskilt om kommunförbundet anlätades för att utreda organisationen. Sannolikt fanns en tendens hos förbundet att presentera mer radikala förslag i början av 1970-talet än vad man gjorde på 1960-talet. Det gällde framförallt synen på enstaka brandrisker i grupp ett, där insatstiden borde vara högst 10 mi-

¹¹⁴⁷ Nybro kommunarkiv: Protokoll samarbetsnämnden i Nybro kommunblock 1968-04-09, § 39, med tillhörande bilaga: Utredningsrapport Svenska stadsförbundet och Svenska kommunförbundet, Brandförsvaret i Nybro-blocket 1967-11-24 s 4.

nuter. På 1960-talet hade förbundet låtit en sådan brandrisk vara tillräcklig för att behålla en brandkår, om inte någon annan brandkår kunde vara på plats inom 10 minuter.

I början av 1970-talet ansåg förbundet i sina utredningar att en enstaka brandrisk som tillhörde grupp ett, ofta en större industri, inte med automatik borde betyda att ortens brandkår behölls. Det ansågs nu möjligt att lägga ned brandkåren om en annan brandkår kunde vara på plats inom 20 minuter. Den gränsen ville förbundet däremot mer ogärna överskrida. Det var ovanligt att en tätort inte klas-sades som en brandrisk av typ två.

Från de kommunala fallstudierna kan utredningen av Nybro kommunblock 1967 tjäna som exempel på den hållning som av kommunförbundet intogs under 1960-talet, medan utredningen från Ulricehamns kommunblock, utförd 1972, är ett uttryck för den senare åsikten. Om fler kommuner hade anlitat förbundet och följt förslagen i utredningarna hade det blivit en än mer omfattande centralisering av kommunernas brandförsvarsorganisation än vad som nu blev fallet.

I kommunförbundets utredningar lades relativt stor vikt vid vilken vägstandard som fanns i kommunblocket. Under 1960-talet och början av 1970-talet hade vägstandarden förbättrats på många håll, bl.a. genom att alltfler vägar belagts med asfalt eller oljegrus, samtidigt som de breddats och kurvor rätats ut. Därigenom förkortades insatstiderna vid utryckningar. Brandfordonen hade dessutom fått bättre motorstyrka så de kunde hålla högre medelhastigheter. Det blev också bättre kraft i insatserna genom att fler brandkårer hade tillgång till tankbilar som medförde en större vattenmängd än vad de äldre fordonen gjort. I de fall då brandkårer överlevde kommunblocksreformen var det vanligt att utryckningsstyrkorna reducerades, antingen med hänvisning till att relativt snabb förstärkning kunde erhållas från annan brandkår inom kommunen, eller att utrustningen förbättrats.

Implementeringen av 1974 års regelverk skedde nästan samtidigt med de sista sammanläggningarna i kommunblocksreformen. Fallstudien från Ulricehamns kommun ger en god illustration. Den brandordning för Ulricehamn som upprät-tades till följd av kommunsammanläggningen år 1974 fastställdes av länsstyrelsen i augusti 1975 och brandordningen enligt 1974 års brandbestämmelser i mars 1976. Mellan 1974 och 1976 minskade antalet kommunala brandkårer, inklusive industribrandkårer och frivilliga brandkårer som hade avtal med kommuner, från 920 till 872, en minskning med fem procent.

Exemplet från Ulricehamn ovan visar att vissa av nedläggningarna mellan 1974 och 1976 var något fördröjda förändringar med anledning av kommun-blocksreformen. Införandet av 1974 års regelverk medförde en måttfull centralisering. Fallstudierna har även visat att kommuner som vidtog små förändringar i anslutning till att den nya kommunindelningen trädde i kraft 1971 eller 1974 i några fall istället gjorde lite större centraliseringar vid implementeringen av brandreglerna från år 1974.

Ett bra exempel är Uppsala kommun, som genomförde både en decentralise-ring och centralisering av brandförsvaret i samband med beslut om ny brandordning enligt 1974 års bestämmelser. Decentraliseringen gällde organisationen i Uppsala centralort, där det tillkom en andra brandstation med heltidsanställd personal. För att bidra till finansieringen av den nya brandstationen genomfördes en

begränsad centralisering av antalet kårer utanför centralorten. I utgångsläget fanns emellertid en mycket decentraliserad brandförvarsorganisation. Sett till kommunens totala areal, var det sannolikt den mest decentraliserade organisationen i landet. Decentraliseringen inom Uppsala tätort kan till stor del ses som en parallell till vad som hände i de tre största städerna under 1950- och 1960-talen.¹¹⁴⁸ Både Uppsala kommun och tätort hade haft en stark befolkningsökning under 1960-talet, vilken fortsatte under första halvan av 1970-talet. År 1975 var Uppsala med god marginal landets till folkmängden fjärde största kommun.¹¹⁴⁹

Vid samma tidpunkt fanns det fem brandstationer med heltidspersonal i Malmö, även om den i Malmö hamn var av mycket begränsat slag och avvecklades 1977.¹¹⁵⁰ Fram till 1976 hade Malmö, den tredje största kommunen, fem heltidsbrandstationer, medan den fjärde största bara hade en station. Från 1976 blev det fyra mot två. Förvisso hade Malmö kommun drygt 100 000 fler invånare än Uppsala, men det förtar inte intrycket att Uppsalas beslut om att decentralisera från en till två stationer i centralorten var motiverat.

I forskningsläget har jag redovisat ett relativt stort antal publikationer som inte representerar någon vetenskaplig forskning. I boken om Uppsala kommun berörs både decentraliseringen av organisationen inom Uppsala tätort och centraliseringen av organisationen utanför centralorten.¹¹⁵¹ Även andra böcker berör centraliseringen av organisationen utanför centralorten, som företrädesvis genomfördes i anslutning till kommunblocksreformen.¹¹⁵² Skrifterna om Växjö och Nybro skrevs strax före kommunblocksreformens lokala genomförande, varför författarna bara antyder vad som sannolikt kommer att ske.¹¹⁵³

Slutsatserna och svaret på mina frågor är att 1944 års regelverk medförde en decentralisering av det svenska brandförsvaret på landsbygden. Den var dock inte genomgripande, då det trots allt fanns en hel del brandkårer redan innan, framförallt frivilliga brandkårer. Därefter har det skett en fortlöpande centralisering av det svenska kommunala brandförsvaret. Särskilda etapper på denna väg har varit 1952 års kommunala indelningsreform, införandet av 1962 års brandlag och brandstadga samt i synnerhet kommunblocksreformens lokala genomförande. Mellan 1952 och 1976 minskade antalet brandkårer från 1613 till 872, vilket innebar en minskning med 46 procent. De enda egentliga undantagen från centraliseringsprocessen var att antalet brandstationer ökade något i de allra största städerna/kommunerna.

Av epilogen framgår det att centraliseringarna i form av reduceringen av antalet brandstationer efter år 1976 har varit klart mindre än vad som skedde under perioden 1965–1976. Detta sett till det genomsnittliga antalet nedlagda brandstationer per år. Den mer måttfulla centraliseringen har ägt rum trots att kommuner-

¹¹⁴⁸ *Stockholms Brandförsvär 100 år. Med berättelse över verksamheten 1974* (1975) s 18.

¹¹⁴⁹ *Årsbok för Sveriges kommuner 1960–1975*.

¹¹⁵⁰ Sjökvist 1994.

¹¹⁵¹ Örth 1992 s 58ff.

¹¹⁵² *1979 – Ett märkesår för brandförsvaret i Kristianstad* s 24ff, Widell 1984 s 8, 11, 16, 22f och 36, Bergdahl 1986 s 85ff och Green 1995 s 77.

¹¹⁵³ Johansson 1968 s 28 och 35 och Rosenlund 1968 s 83ff.

nas statsbundenhet har varit betydligt mindre under huvuddelen av den aktuella perioden.

Konflikt, konsensus och politisk kultur på den kommunalpolitiska arenan

I de teoretiska utgångspunkterna behandlas bl.a. faktorer som kan förklara balansen mellan konflikt och konsensus i ett politiskt system, nämligen antalet partier som finns med i den beslutande församlingen, massmedias förmåga att spegla skeendet i en viss riktning, den ekonomiska utvecklingen och väljarkårens rörlighet.¹¹⁵⁴ Vidare är partidisciplinmetoden vid beslutsfattande och begreppet politisk kultur kopplad till konflikt respektive konsensus av intresse.¹¹⁵⁵

De kommunala fallstudierna visar att konflikter kring brandförsvarets organisation på allvar började uppstå i anslutning till 1952 års kommunala indelningsreform. I de sju fallstudierna av införandet av 1944 års brandlag har jag funnit ett beslut som inte fattades utan motförslag. Det gäller Växjö stad, där brandstyrelsens ordförande i egenskap av stadsfullmäktigeledamot pläderade för brandstyrelsens förslag. Det var inte fråga om någon partipolitisk eller geografisk konflikt, utan närmast ett partsintresse. Samtidigt visade brandstyrelsens ordförande ett visst mått av mod och integritet genom att inta samma ståndpunkt i brandstyrelsen och fullmäktige, trots att han i det sistnämnda organet blev helt ensam om att driva sin linje.

Rent generellt har brandstyrelserna uppvisat en större grad av konsensus vid sina beslut om brandförvarsorganisationen än vad fullmäktige gjort. En möjlig förklaring är att politikerna i brandstyrelsen i större utsträckning tagit intryck av brandchefer och andra brandbefäl och inte gjort kommunalekonomiska och partipolitiska överväganden i lika stor omfattning som fullmäktigeledamöterna. I samband med kommunblocksreformens genomförande och vid införandet av 1974 års brandförordningar uppträdde inte alla brandstyrelser som ivriga motståndare till centralisering av organisationen. Det kan möjligen kopplas samman med att brandbefälen inte entydigt motsatte sig en centralisering.

Vid besluten om brandordningar efter 1952 års indelningsreform uppstod konflikter i två av fem fallstudiekommuners fullmäktige. I det ena fallet är det empiriskt belagt att det var fråga om en rent geografisk konflikt och partitillhörigheten spelade inte någon roll alls. Det gäller Östra Torsås kommun i Kronobergs län. I det andra fallet, Redvägs kommun i Älvsborgs län, saknas voteringsbilaga, men sannolikt var det främst fråga om en geografisk konfliktdimension. Antagandet bygger på att de personer som framförde det aktuella yrkandet var bosatta på orter där den lokala brandkåren skulle avvecklas.

¹¹⁵⁴ Sannerstedt 1992 s 40ff.

¹¹⁵⁵ Johansson 1994 s 115ff och Lewin 2002 s 30ff.

Östra Torsås kommun var den direkta motsatsen till det som i teorin benämns partidisciplinmetoden. Partierna kunde inte alls ena sig om någon gemensam ståndpunkt. På grundval av tidigare forskning om den partipolitiska profileringen i landskommunerna är utfallet inte förvånande.¹¹⁵⁶ Den politiska kulturen utmärktes alltså av att motsättningar hade sin grund i bostadsorten och inte i partitillhörigheten. Detta var inte bara ett övergående fenomen till följd av den kommunbildningen. Den geografiska konflikten i Östra Torsås kommun upprepades delvis vid motsvarande beslut 1967, men den gången fick ledamöternas partitillhörighet visst genomslag.

Vid beslut om brandförsvarsorganisationen i anslutning till det lokala genomförandet av kommunblocksreformen fanns det fortfarande tydliga inslag av geografiska konflikter. Beslutet 1970 om brandförsvarsorganisation i det kommunalförbund som fanns inom Halmstads kommunblock är ett gott exempel på att beslutsfattarnas hemort spelade betydligt större roll än partitillhörigheten. Den politiska kulturen i kommunerna baserades således inte bara på det parti som ledamöterna representerade, utan minst lika mycket på ledamöternas bostadsorter. I flera fall kunde man emellertid fatta helt eller nästan enhälliga beslut om omfattande centraliseringar. Besluten i Tingsryds, Kalmar och Nybro kommuner var exempel på detta.

I fallen Kalmar och Nybro är det även tänkbart knyta utfallet till den engelska statsvetaren Anne Philips teori om närvarons politik. Hennes teori har jag dock inte använt i mina teoretiska utgångspunkter. Philips intresserar sig främst för beslutsfattarnas kön och menar att beslutens innehåll påverkas av vilka som är med och fattar besluten.¹¹⁵⁷ I Kalmar och Nybro kommuner kan närvarons politik syfta på ledamöternas bostadsorter. De orter där brandkåren föreslogs avvecklas hade en så låg representation i det tillfälliga organ som föregick kommunsammanslagningen, benämnt sammanläggningsdelegerade, att det inte fanns några utsikter att samla en majoritet för att kunna rädda nedläggningshotade brandkårer.

I Nybro kommun var det en enskild ledamot som stred för brandkåren i den egna hemförsamlingen, medan det i Kalmar inte fanns några motförslag till avvecklingen av fyra kårer. Närvarons politik bland sammanläggningsdelegerade i Nybroblocket kan illustreras med att endast 8 av totalt 49 ledamöter bodde nära en av de tre brandkårer som hotades av nedläggning.¹¹⁵⁸ Tesen om närvarons politik bygger på antagandet att konfliktdimensionen är geografisk och inte partipolitisk. Detta kan inte tas för självklart vid kommunalt beslutsfattande i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet, särskilt inte där blockets centralort utgjordes av en stad.

Närvarons politik är emellertid inte någon generell förklaring vid kommunalt beslutsfattande. I de kommunala fallstudierna finns två exempel där omfattande centraliseringar beslutades i full konsensus i fullmäktige, trots att en votering

¹¹⁵⁶ Strömberg och Westerståhl 1983b s 286ff och Wängmar 2006a s 195–224 och 263ff.

¹¹⁵⁷ Philips 2008 s 74ff och 193ff.

¹¹⁵⁸ Nybro kommunarkiv: Protokoll sammanläggningsdelegerade i Nybro kommunblock 1968-08-05, Närvaroförteckning.

kunde ha lett till att nedlägningsförslaget röstats ned. Det gäller Madesjö kommun i Kalmar län 1965 och Tingsryds kommun i Kronobergs län 1972. Dessutom fattade Torsås kommunfullmäktige i Kalmar län 1971 beslut om en maximal centralisering av kommunens brandförsvaret utan votering, även om det förekom ett flertal motförslag. I Madesjö och Tingsryds kommuner fanns det var sin förmildrande omständighet som kan ha bidragit till enigheten. I Madesjö var det bara fråga om ett principbeslut, som inte verkställdes så länge som kommunen bestod, men som efter kommunsammanläggningen genomfördes till två tredjedelar. I Tingsryd ombildades de fyra nedlagda brandkårerna till brandvårn med bibehållen utrustning.

Fallet Torsås kommun blir därför särskilt intressant. Den viktigaste förklaringen till frånvaron av votering torde vara att kommunens ledande politiker drev frågan av främst kostnadsskäl, oberoende av bostadsort. Det fanns inslag av det som Leif Lewin benämner partidisciplinmetoden, d.v.s. de ledande företrädarna fick med sig en del partikamrater bosatta på orter med nedlägningshotade brandkårer. En annan förklaring är att de som framförde motförslag hade ett flertal divergerande uppfattningar i sakfrågan. En helt enad och solidarisk front från de tre kommundelarna hade kunnat stoppa nedläggningarna. De tre kommundelarna hade 22 representanter av de 41 närvarande på det fullmäktigemöte där beslutet togs.¹¹⁵⁹

De konflikter som förekom vid kommunfullmäktigebeslut om brandförsvarets organisation under perioden 1973–1976 i Ulricehamns, Uppsala och Vetlanda kommuner var inte heller partipolitiskt renodlad. I Ulricehamns kommun ställdes aldrig frågan om centralisering riktigt på sin spets vid det beslut som fattades 1973, trots två voteringar. Någon tydlig partipolitisk konflikt framkom inte, med undantag för att moderaterna hade en nästan enad front i den ena voteringen. Det fanns inte heller någon geografisk konflikt. Här finns det två omständigheter som kan ha spelat in. För det första ingick inte frågan om nedläggning av brandkårerna i de yrkanden som voteringarna avsåg. För det andra hade inte någon gemensam politisk kultur utvecklats i den nya kommunen, som ännu inte var formellt bildad.

De motsättningar som uppstod i Uppsala kommun 1975–1976 vid beslutet om att decentralisera brandförsvarsorganisationen i Uppsala tätort och att centralisera organisationen utanför huvudorten var av geografisk natur. Genom att orter där brandkårerna avsågs läggas ned hade tämligen få representanter i kommunfullmäktige var frågan tämligen ofarlig för den borgerliga kommunledningen. Detta så länge inte den socialistiska oppositionen i kommunen gjorde gemensam sak med de borgerliga fullmäktigeledamöter, som utifrån sin bostadsort motsatte sig avvecklingen av sin egen lokala brandkår. Exemplet visar att partidisciplinmetoden inte fungerade fullt ut i landets till folkmängden fjärde största kommun så sent som i mitten av 1970-talet. Vid denna tidpunkt hade trots allt de partipoli-

¹¹⁵⁹ Torsås kommunarkiv: Protokoll kommunfullmäktige i Torsås kommun 1971-02-25, § 13, med tillhörande bilaga: Närvaroförteckning, där de tjänstgörande ledamöternas bostadsort anges.

tiska skiljelinjerna börjat bli alltmer framträdande även i kommuner med relativt låg folkmängd.¹¹⁶⁰

De mest uppenbara partipolitiska motsättningarna uppvisades i Vetlanda kommun år 1976, men inte heller här var det fråga om en fullständig anslutning till partidisciplinmetoden mer än hos socialdemokraterna och kristen demokratisk samling. Om de fyra borgerliga partierna, som hade en ganska bred majoritet i fullmäktige, lyckats leva upp till partidisciplinmetoden hade de kunnat driva igenom sin linje, som innebar en något större decentralisering än vad som blev fallet. Tillkortakommandet blev tydligt genom att ordförandena i såväl kommunstyrelsen som brandstyrelsen, vilka tillhörde borgerliga partier, gick emot den borgerliga linjen och röstade med socialdemokraterna, som alltså krävde en billigare och samtidigt något mer centraliserad organisation.

I begränsad utsträckning fanns det också en geografisk konflikt genom att de borgerliga ledamöter som röstade mot det borgerliga förslaget främst var bosatta i Vetlanda centralort. Det fanns således i Vetlanda, liksom i Uppsala, inslag av att omfördela resurser från periferi till centrum.

Voteringarna i Vetlanda kommunfullmäktige är de första i fallstudierna där det går att identifiera mer framträdande partipolitiska motsättningar, varför det är av intresse att fråga sig om det fanns några ideologiska grunder för skiljelinjerna. I den empiriska undersökningen har jag på några ställen framställt en decentraliserad organisering av brandförsvaret som ett centerpartistiskt ideal. Tesen bygger på att centerpartiet i slutet av 1960-talet och under 1970-talet, när partiet upplevde starkt väljarstöd, hade decentralisering av beslutsfattande och inte minst av samhällsservice som en verklig profil- och symbolfråga i sin politik på riksnivå.¹¹⁶¹

Med tanke på att centerpartiet hade sin starkaste väljarbas på landsbygden borde det ligga nära till hands att partiet slog vakt om att behålla kommunal service i de nya kommunernas periferi. I Vetlanda kommun drev partiet 1976 krav på ett något mer decentraliserat brandförsvaret än vad socialdemokraterna ansåg lämpligt.¹¹⁶² Från kommunsammanläggningen 1971 fram till 1976 hade Vetlanda kommun en decentraliserad organisation. Organisationen tedde sig logisk utifrån ett ideologiskt centerpartistiskt perspektiv. Uppsala kommuns decentraliserade brandförsvarsorganisation under 1970-talet upprätthölls när kommunen hade en borgerlig majoritet, där centerpartiet spelade en betydelsefull roll. Partiet hade ordförandeposten i brandstyrelsen 1971–1982.¹¹⁶³

Att de ideologiska övertagandena inte alltid var vägledande för centerpartiets kommunalpolitiker visar besluten om brandförsvarsorganisationen i Tingsryds, Torsås och Ulricehamns kommuner. I alla tre kommunerna var det stark borgerlig majoritet vid valen 1970–1976 och centern var kommunernas största parti. I samtliga tre kommuner var kommunstyrelsen brandstyrelse.¹¹⁶⁴

¹¹⁶⁰ Strömberg och Westerståhl 1983b s 286ff och Wängmar 2006a s 225–257 och 263ff

¹¹⁶¹ Jonnergård 1972, Käck 1972, Hadenius 1985 s 104f och Jonnergård 1985 s 44ff.

¹¹⁶² *Allmänna valen, Del 2 1970–1976.*

¹¹⁶³ *Allmänna valen, Del 2, 1970–1976* och Örth 1992 s 101.

¹¹⁶⁴ *Allmänna valen, Del 2, 1970–1976.*

Tingsryds kommun beslöt 1972 att reducera antalet brandkårer från sju till tre, och omvandla de fyra nedlagda till brandvärn. I Torsås kommun beslöt kommunfullmäktige år 1971 om att göra en maximal centralisering av brandförsvaret, genom en reduktion från fyra brandkårer till en. Ulricehamns kommun tog 1973 beslut om att lägga ned tre av de sju kårerna. Det var bara i Torsås kommun som några centerledamöter i fullmäktige hade uppenbara invändningar mot beslutet.

Dessa tre kommunala exempel ger prov på att brandförsvaret långtifrån alltid sågs som en ideologisk fråga, inte ens av företrädare för det parti som på nationellt framträdde som decentraliseringens apostlar. Centerns politiker tog istället större hänsyn till kommunalekonomiska överväganden och politisk pragmatism än till en renlärig ideologisk politik.

I kommunerna Nyköping, Kalmar och Nybro, där man genomförde relativt omfattande centraliseringar av brandförsvaret, blev det socialistisk majoritet vid det första valet till fullmäktige efter kommunsammanläggningen. Senare gick majoriteten i alla tre kommunerna över i borgerlig favör.¹¹⁶⁵ I dessa kommuner var det bara en borgerlig ledamot som presenterade ett motförslag till centraliseringsbeslutet. Skillnaden mellan socialdemokraterna och centerpartiet i fråga om synen på centraliseringar av brandförsvarsorganisationen var alltså inte uppenbar i vissa av fallstudiekommunerna. Förändringar av brandförsvarets organisation var ännu i skiftet mellan 1960- och 1970-talen i regel inte någon ideologisk fråga. Beslutet i Vetlanda fullmäktige 1976 var det första där denna ideologiska skiljelinje kunde identifieras mer tydligt.

De allra bästa förutsättningarna att uppnå konsensus var om beslutet inte innebar någon förändring alls. Detta ter sig föga förvånande utifrån den dåtida kommunala kontexten. Från 1990-talet och framåt kunde det till följd av kommunalekonomiska restriktioner ha varit något större risk för politiska konflikter om en styrande koalition lade fram förslaget om att inte förändra organisationen.

En typ av förändringsförslag som innebar förhöjd risk för konflikter i fullmäktige var utökningar av brandförsvaret i centralorten och samtidigt reduktion i andra kommunaldelar. De konflikter som uppstod i Uppsala 1975 och Vetlanda 1976 är exempel därpå. Det anknyter till en generell motsättning mellan kommunens centrum och periferi som kommunblocksreformen ökade förutsättningarna för.

De fyra faktorer som nämns som tänkbara förklaringar till balansen mellan konflikt och konsensus i ett politiskt system har hittills inte behandlats specifikt. Den första gäller hur många partier som är representerade i den beslutande församlingen i kommunen. De empiriska undersökningarna av fallstudiekommunerna tyder inte på att detta skulle ha spelat en roll i någon av kommunerna. I fallstudiekommunerna var det nästan bara riksdagspartierna som var representerade i fullmäktige, kompletterat med kristen demokratisk samling under undersökningsperiodens sista 10 år.

¹¹⁶⁵ *Riksdagsmannavalen 1965–1968, Del 2 s 104f och Allmänna valen, Del 2, 1970–1976.*

Punkten om massmedias eventuella förmåga att spegla det politiska skeendet i någon särskild riktning genomgick en förändring under den studerade periodens senare del. Fram till mitten av 1960-talet hade de lokala tidningarna oftast fungerat som ganska neutrala förmedlare av de beslut som fattats. För landskommunernas del skedde det nästan bara i notisform utan någon kritisk granskning. Under andra halvan av 1960-talet började det ske en förändring.

Ett konkret exempel är beslutet i Östra Torsås kommun i Kronobergs län 1967 om att avveckla kommunens enda brandkår. I alla tre lokaltidningarna fick de som kritiserade beslutet, framförallt ortens fastighetsägarförening, möjlighet att komma till tals. Det var inte bara de ledande kommunalpolitikernas bild som nådde ut i tidningarna. Trots tidningarnas mer aktiva insats drevs beslutet igenom. Även beslutet i kommunfullmäktige i Torsås i Kalmar län år 1971 om att maximalt centralisera brandförsvaret fick viss uppmärksamhet i media, men den kritiska granskningen var inte så uttalad. Dock förekom debatt på insändarsidorna.

Lokaltidningarnas större intresse och utökade kritiska granskning av beslut om förändrad brandförvarsorganisation blev än mer tydlig under den verkliga slutfasen av undersökningsperioden, åren 1975–1976. En orsak kan ha varit att tidningarna till följd av kommunsammanläggningarna fick färre kommuner att bevaka. Centralortskommunen hade dessutom i egenskap av den största kommunen i området tidigare haft den bästa bevakningen av tidningarna, exempelvis genom att tidningen hade central- eller lokalredaktion på orten. Medias mer aktiva roll under de sista 10 åren av undersökningsperioden torde inte ha reducerat antalet konflikter på den kommunalpolitiska arenan.

Den tredje faktorn handlar om den ekonomiska utvecklingen. De kommunal-ekonomiska svårigheterna var av lindrigare art under undersökningsperioden än vad som blev fallet under 1990- och 2000-talen. Den senare delen av undersökningsperioden kännetecknades av stark kommunal expansion, som finansierades genom höjningar av kommunalskatten.¹¹⁶⁶ Den kommunalekonomiska utvecklingen bör inte ha varit någon bidragande orsak till att det uppstod konflikter vid beslut om brandförsvarets organisation.

Faktor nummer fyra gäller väljarkårens rörlighet. Denna faktor skall rent generellt inte uteslutas i samband med beslut om att förändra brandförvarsorganisationen. Sex av de elva kommuner som ingår i fallstudierna över kommunblocksreformen och införandet av 1974 års regelverk vägde det ganska jämnt eller t.o.m. mycket jämnt mellan de två traditionella politiska blocken.¹¹⁶⁷

Den empiriska undersökningen ger inga tydliga tecken på att konflikterna vid beslut om brandförsvaret var fler i de kommuner som hade jämnstarka politiska block än i kommuner med stark majoritet. Vetlanda kommun är ett exempel på den sistnämnda kategorin. Fallstudier av fler kommuner och över längre tid hade eventuellt visat ett utfall som i större utsträckning verifierat modellens fjärde faktor.

¹¹⁶⁶ Johansson, Nilsson och Strömberg 2001 s 124f och Wängmar 2006a s 70ff.

¹¹⁶⁷ *Allmänna valen, Del 2, 1970–1976.*

Den samlade bedömningen blir att modellen för att studera balansen mellan konflikt och konsensus i ett politiskt system bara ter sig partiellt relevant för studier av de kommunala besluten om brandförsvaret. Det är dock tänkbart att modellen haft större relevans om undersökningsperioden även innefattat tiden fram till början av 2000-talet.

Begreppet partidisciplinmetoden har också kommit till användning tidigare i analysen. Partidisciplinen var förhållandevis dålig vid beslut om brandförsvaret fram till 1970-talets början. Istället var det fråga om geografiska konflikter. Inte ens det socialdemokratiska partiet, som av tradition har haft en stark anslutning till partidisciplinmetoden, lyckades hålla en enad front enligt partidisciplinmetoden i brandförvarsfrågan.¹¹⁶⁸

Majoritetsbeslut, med så kallad kvalificerad majoritet med över hälften av rösterna, exempelvis två tredjedelar, har aldrig krävts vid beslut om kommunernas brandordningar. Det har inte heller fordrats någon absolut majoritet (över hälften) av rösterna, utan det har räckt med relativ majoritet. Detta är dock inget märkligt, utan har gällt generellt på kommunal nivå alltsedan 1948.¹¹⁶⁹ Att partidisciplinmetoden inte hade så stor betydelse kan ses som ett uttryck för att den kommunala politiska kulturen ännu inte var så partipolitiserad.

I de empiriska studierna har det i flera fall framkommit att den kommunala beslutsprocessen har varit utdragen vid beslut som inneburit förändringar i brandordningen. I exempelvis Nybro stad uppvisades under perioden 1964–1968 en beslutsprocess med betydande tröghet. Att beslut om brandförvarsorganisationen i vissa fall blev utdragna processer kan även knytas till omständigheten att statliga organ alltid måste godkänna nya brandordningar till följd av underställningsskyldigheten. De statliga organen kunde ibland ha långa handläggningstider för kommunala brandordningar.

Slutsatserna och svaren på frågorna blir att konflikter på den kommunala arenan naturligtvis har förekommit vid beslut om förändringar av brandförvarsorganisationen. Något annat hade varit tämligen märkligt. Brandförsvaret är ett kommunalt ansvarsområde som väcker känslor hos politikerna och medborgarna. Brandkåren kan upplevas som en psykologisk trygghet mot person- och egendomsskador.

I vissa kommuner har emellertid ganska stora förändringar kunnat genomföras i full konsensus. De konflikter som förekom fram till början av 1970-talet hade ofta en geografisk dimension, och partitillhörigheten var av underordnad betydelse. Det kan ses som ett uttryck för att den politiska kulturen i kommunerna inte var särskilt partipolitisk, framförallt inte i de landskommuner som fanns fram till i början av 1970-talet. I städerna var den politiska kulturen mer partipolitisk redan tidigare. De lokala tidningarna spelade fram till slutet av 1960-talet en ganska underordnad roll för att påverka innehållet i de kommunala besluten. Kritisk granskning och ifrågasättande av de kommunala makthavarnas överväganden förekom sällan. Den externa aktör som i vissa fall hade betydelse för innehållet i besluten var kommunförbundets brandsektion.

¹¹⁶⁸ Bäck 2000 s 56ff.

¹¹⁶⁹ Aronsson 2001 s 36f och Wångmar 2005 s 72.

Brandförsvaret och samhällsutvecklingen – syntes

Under den 32 år långa undersökningsperioden genomgick det kommunala brandförsvaret en stor omdaning, liksom det stora flertalet kommunala ansvarsområden. År 1945 var landsbygden fortfarande indelad i de gamla sockenkommunerna och antalet kommuner var 2514, varav nästan hälften hade under 1000 invånare.¹¹⁷⁰

År 1976 fanns det bara 278 kommuner kvar och den genomsnittliga folkmängden hade ökat till nästan 30 000 invånare.¹¹⁷¹ Sverige hade under denna tid blivit betydligt mer urbaniserat och andelen yrkesverksamma inom industrin fortsatte öka fram till 1960-talet för att därefter minska. Andelen yrkesverksamma inom jordbruket hade fortlöpande minskat under perioden.¹¹⁷² Under den senare delen av den studerade perioden expanderade den offentliga sektorn, främst landsting och kommuner, i betydande omfattning, både som andel av bruttonationalprodukten och i fråga om antalet anställda.¹¹⁷³

Det kommunala brandförsvaret var en av få grenar av den kommunala sektorn där det totala antalet anställda minskade under 1960-talet och början av 1970-talet. Minskningen av personalstyrkan gällde bara den deltidsanställda personalen som hade en annan huvudanställning. I fråga om kostnadsutvecklingen var brandförsvaret inget undantag från den offentliga utgiftsexpansionen. Heltidspersonalen utökades till följd av arbetstidsförkortningar och deltidspersonalen fick bättre ersättning, främst till följd av införandet av beredskap vid alla brandkårer i landet.

Genom 1974 års brandlag hade brandkårernas ansvar för andra räddningsinsatser än bränder formaliserats. Utrustning för insatser vid trafik- och tågolyckor och material för insatser vid kemikalieolyckor hade börjat köpas in. Tillgången på räddningsutrustning varierade dock mellan större och mindre kommuner, trots den utjämning av kommunstorleken som skett genom kommunblocksreformen. Mindre kommuner kunde bli tvungna att begära hjälp från en större kommun vid omfattande räddningsinsatser.

Utifrån allmänhetens skyddsperspektiv var olyckor med kemikalier, exempelvis klor eller ammoniak, sannolikt det största hotet. Den ökade användningen av kemikalier, med tillhörande transporter på väg eller järnväg, får ses som den del i samhällsutvecklingen som ställde särskilt stora krav på det kommunala brandförsvaret. Den ökade trafiken på vägarna, med tillhörande ökning av allvarliga olyckor, var en annan del i samhällsutvecklingen som hade betydelse för kommunernas brand- och räddningsberedskap.

¹¹⁷⁰ Wängmar 2003 s 74 och 144.

¹¹⁷¹ *Årsbok för Sveriges kommuner 1976* och Wängmar 2008 s 291f och 320f.

¹¹⁷² Dahlberg och Ödmann 1969, Bäcklund 1988 s 173–184, Schön 2000, Isacsson 2002 s 115–124 och Morell 2002 s 174 och 186f.

¹¹⁷³ Tropp 1999 s 72ff, Montin 2004 s 34f och Wängmar 2006a s 70f.

Riskerna för riktigt omfattande bränder i byggnader hade på ett övergripande plan reducerats genom att fler byggnader än tidigare var uppförda i brandsäkert material som betong. Det kan ses som en positiv effekt av det förebyggande brandskydd som kommunerna bedrivit. Sammanhängande trähusbebyggelse i tätorter hade till följd av efterkrigstidens rivningar i tätorternas centrala delar blivit mindre frekvent, varför brandriskerna blivit mindre. Uppförandet av nya lägenheter inom ramen för miljonprogrammet hade medfört att färre personer var bosatta i äldre och mindre brandsäkra flerfamiljshus. Genom att antalet jordbruk i landet hade reducerats avsevärt sedan 1940-talet var riskerna för bränder i ladugårdar och andra ekonomibygnader på landsbygden mindre.¹¹⁷⁴ Samtidigt hade de kvarvarande lantbruken större anläggningar och djurbesättningar, varför bränder fick större konsekvenser när de inträffade.

De största brandriskerna fanns i stora fabriksanläggningar, med tillhörande lagerlokaler, som tillverkade brandfarliga produkter och hanterade kemikalier i stor mängd. I den empiriska undersökningen har behovet av ett starkt brandförsvaret i kommuner med kärnkraftverk berörts, framförallt Kävlinge kommun. Kärnkraften är ett exempel på en industriell verksamhet förknippad med särskilda risker. Att det också skett en viss fortlöpande koncentration av industrier till de större tätorterna, med tillhörande utglesning på ren landsbygd och i mindre tätorter, är en utveckling som haft betydelse för brandförsvaret. Den gjorde det lättare att genomföra den centralisering, som skedde under främst 1960-talet och början av 1970-talet.

Brandinspektionen utformade rekommendationer i anslutning till införandet av 1962 års regelverk. De rekommenderade insatstiderna blev vägledande i de utredningar om brandförsvaret som kommunförbundet utförde under andra halvan av 1960-talet och första halvan av 1970-talet

En viktig skillnad mellan 1940- och 1970-talen, som har poängterats flera gånger, är att vägnätet förbättrades avsevärt under perioden. Med en viss generalisering hade vägarna utvecklats från smala och krokiga grusvägar till breda och raka belagda vägar. Vägförbindelserna var en viktig förutsättning för att kunna genomföra en geografisk centralisering av det kommunala brandförsvaret. Därtill kom brandfordonens höjda prestanda som medgav högre hastigheter.

De kvarvarande brandkårerna hade fått betydligt bättre teknisk utrustning, inte minst hade brandfordonen utvecklats mycket. På 1940-talet hade öppna brandfordon, utan vattentank, varit en vanlig företeelse hos landets brandkårer. I tätorterna fanns det brandposter, varför vatten för brandsläckning gick att få fram ganska fort.¹¹⁷⁵

På landsbygden var det ofta mer omständligt genom att personalen var tvungna att hitta något vattentag, där motorsprutan kunde placeras. Mellan vattentag och brandplats fick personalen lägga ut brandslang manuellt. Möjligheterna att göra rökdykarinsatser fanns, men många mindre brandkårer hade bara tillgång till filtermasker utan lufttillförsel. Bränderna var dock i allmänhet mindre kom-

¹¹⁷⁴ Åsvärn 1968 och Rådberg 1998 s 226ff.

¹¹⁷⁵ Ekström, Ericsson och Karlsson 1975 och Ekström 1986.

plicerade genom att det brännbara materialet i byggnader främst utgjordes av trä.¹¹⁷⁶

På 1970-talet medförde brandfordonen betydligt större vattenmängder. En modern brandbil av tankbilsmodell hade oftast med sig omkring 3000 liter vatten, varför brandsläckning med hjälp av bilens tank och pump kunde påbörjas redan en minut efter brandstyrkans ankomst. Dessa brandbilar hade dessutom högre motorstyrka, varför snitthastigheten var högre än hos de äldre brandfordonen. Det fanns även tankbilar, som medförde vattenmängder på närmare 10 000 liter. Genom tillkomsten av dessa fordon blev det mindre behov av branddammar på landsbygden.¹¹⁷⁷

En annan tillkommande resurs var terränggående fordon avsedda för slangutläggning på längre sträckor, uppemot en kilometer. På så sätt gick det mycket fortare att få fram en slangledning från ett vattentag till brandplatsen. Möjligheterna att göra rökdykarinsatser hade förbättrats genom att kåreerna nu normalt hade tillgång till tryckluftsapparater som kunde räcka för ungefär en halvtimmes insats. Den rök som bildades vid bränder hade blivit betydligt farligare, inte minst genom tillkomsten av många nya plastmaterial. Redan vid undersökningsperiodens början hade det funnits maskinstegar vid de större städernas brandkårer. På 1970-talet var nya maskinstegar utrustade med korg, varför personalen inte längre behövde klättra upp. En annan nyhet som kom under 1960-talet var de så kallade hävarna, som liknade maskinstegarna, men där det inte fanns någon möjlighet att klättra upp, utan all transport skedde med korgen.

Den tekniska utvecklingen var betydelsefull både för att avveckla brandkårer i mindre tätorter och på ren landsbygd och för att reducera utryckningsstyrkorna på kvarvarande kårer. Det gällde även vaktstyrkorna vid heltidsanställda brandkåreerna i de större städerna. Trots att folkmängden i städerna ökade blev utryckningsstyrkorna i vissa fall mindre. Personalminskningen skedde främst vid de fortlöpande arbetstidsförkortningarna. De förbättrade arbetsvillkoren för brandpersonalen ledde till en lägre kvantitativ utryckningsberedskap, men den brandtekniska utvecklingen gjorde att den samlade slagkraften inte genomgick en lika stor kvalitativ försämring.

Några av de större kommunerna, främst Göteborg och Uppsala, valde att under den senare delen av perioden genomföra en geografisk decentralisering av brandförsvaret i den centrala tätorten. Decentraliseringen i några av de allra största kommunerna var de enda egentliga undantagen från den annars entydiga centraliseringen av det kommunala brandförsvaret som inleddes redan i och med 1952 års indelningsreform.

Centraliseringen av det kommunala brandförsvaret genomfördes i vissa fall under konflikt mellan de kommunala beslutsfattarna. I flertalet fall hade konflikterna inte någon partipolitisk dimension, utan det var geografiska motsättningar utifrån ledamöternas bostadsort. Den politiska kulturen i dessa kommuner baserades mer på geografi än block- och partipolitisk.

¹¹⁷⁶ Hildebrand 1951a s 63–81, Styrländer 1951 s 114–134 och Sönnerberg 1951 s 155–189.

¹¹⁷⁷ Ekström, Ericsson och Karlsson 1975 och Ekström 1986.

Centraliseringen kunde genomföras trots att statsbundenheten behölls under hela perioden. Med statsbundenhet avses att alla förändringar av en kommuns brandkårsorganisation måste godkännas av länsstyrelsen innan den kunde träda i kraft. Statens tillsynsorgan intog en inte alltför rigid inställning till att kommunerna vidtog reduceringar av brandförsvarets organisation.

Centraliseringens omfattning blir tydlig när den jämförs med utvecklingen under perioden 1977–2009, då den årliga genomsnittliga reduceringen av antalet stationer med beredskap var betydligt mindre. Detta trots att statsbundenheten hade reducerats avsevärt från år 1987 och framåt.

Min studie har inte behandlat förekomsten av kvinnlig brandpersonal, då undersökningar av brandpersonalens sammansättning inte ingick i målsättningarna (syftet). Brandförsvaret har under hela undersökningsperioden varit en extremt manligt kodad sfär. Kvinnlig brandpersonal förekom inte bland hel- eller deltidsanställd personal och brandstyrelserna bestod bara av manliga politiker. Ett tidigt, men övergående, undantag var brandkåren på Donsö i Göteborgs och Bohus län, som i början av 1940-talet även hade kvinnlig personal och en kvinna var vice brandchef.¹¹⁷⁸ Den första kvinnliga ordföranden i en brandstyrelse utsågs först 1974, även om det hade funnits några kvinnor, som i egenskap av ordförande i kommunalnämnden/kommunstyrelsen fungerat som ordförande i brandstyrelsen.¹¹⁷⁹

År 1976 fanns det emellertid några enstaka kvinnor anställda som deltidsanställda brandmän. Krokoms kommun i Jämtlands län var en föregångskommun. Den första kvinnan anställdes 1974. Det handlade främst om yngre hemarbetande kvinnor som utgjorde ett alternativ när det fanns svårigheter att rekrytera manlig brandpersonal.¹¹⁸⁰

Ökningen av antalet kvinnor som är anställda som brandpersonal har gått mycket sakta mellan 1976 och 2007. År 2007 fanns det 60 kvinnor som var heltidsanställda som brandmän eller befäl i utryckningstjänst, vilket utgjorde 1,2 procent av de 5100 heltidsanställda med utryckningstjänst. Därutöver tillkom ett antal kvinnliga brandingenjörer. Det fanns runt 330 kvinnor som var deltidsanställda. Det totala antalet deltidsanställda var 10 700, varför andelen kvinnor var 3,1 procent. Den svaga ökningen skall ses mot bakgrund av att det på nationell nivå ändå har tagits initiativ till att rekrytera fler kvinnor till den kommunala räddningstjänsten. En bidragande orsak till att andelen kvinnor har förblivit mycket låg är att många kommuner har ställt samma fysiska krav på manliga och kvinnliga sökande.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁸ *Sveriges brandkårer. Ett standardverk över Sveriges brandväsen från äldre dagar till nutid* 1941 s 91. Donsö brandkår bestod år 1941 av 10 män och 71 kvinnor. Vice brandchef var fröken Berta Wiberg. Brandkåren i Ellös i Göteborgs och Bohus län hade år 1941 kvinnliga medlemmar i reservstyrkan. *Sveriges brandkårer. Ett standardverk över Sveriges brandväsen från äldre dagar till nutid* 1941 s 92.

¹¹⁷⁹ *Sveriges kommunkalender 1958–1976, Brandförsvaret nr 6–7/1974* s 20 och Wångmar 2008 s 164–172 och 350f.

¹¹⁸⁰ *Brandförsvaret nr 6–7/1982* s 19.

¹¹⁸¹ www.raddningsverket.se, 2009-07-09: *Räddningstjänst i siffror 2007. Fakta om räddningstjänstens insatser 1996–2007* s 10.

Den avslutande analysen av brandförsvaret och samhällsutvecklingen visar att samhällsutvecklingen under åren 1945–1976 förändrade förutsättningarna för det kommunala brandförsvaret. Kommunernas anpassning till samhällsutvecklingen skedde inte minst efter att statsmakten förändrat spelreglerna genom att antingen förändra lagstiftningen eller genom att lägga samman kommuner.

Min undersökning har främst karaktären av ett ovanifrånperspektiv, även om studierna av den kommunala beslutsarenan också innehåller inslag av ett underifrånperspektiv. Ovanifrånperspektivet kan motiveras med brandförsvarets stora statsbundenhet under min undersökningsperiod. Om studien gällt kultur/bibliotek eller fritid på kommunal nivå hade utfallet blivit annorlunda, då dessa verksamheter inte var reglerade i någon speciallagstiftning.¹¹⁸²

¹¹⁸² Wängmar 2005 s 237ff och 251ff.

REFERENSER

Otryckt källmaterial

Riksarkivet, Arninge, Täby

Statens brandinspektions arkiv:

Allmänna koncept 1944–1952, B I, volym 1–14.

Brandordningar, serie 2, 1944–1973, F IX b, volym 1–68.

Förteckningar över brandordningar 1946–1953, D II, volym 1.

Handlingar rörande 1960 och 1971 års dossiéplan, korrespondens rörande brandordningar 1965–1974, F I e, volym 1–5.

Krigsarkivet, Stockholm

Statens brandnämnds arkiv:

Korrespondens, Huvudserie 1974–1976, F I, volym 1, 13 a, 13 b, 37, 38a, 38b, 38c, 38d, och 38e. Förslag till brandordningar, brandnämndens yttranden över brandordningar och fastställda brandordningar 1974–1977.

Meddelanden från Statens Brandnämnd och Statens Brandinspektion 1956–1986, F II, volym 1–3.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, arkivet, Karlstad

Fastställda kommunala brandordningar och andra handlingar om kommunalt brandförsvaret 1969–1978.

Kammarkollegiets arkiv, Stockholm

Kammarkollegiets yttrande om sammanläggning inom Nyköpings och Flens kommunblock 1970-02-23.

Kammarkollegiets yttrande om sammanläggning inom Nyköpings kommunblock 1973-01-12.

Kungliga Biblioteket, Stockholm

Matrikel över brandkårer som är medlemmar i Svenska brandkårernas riksförbund 1947.

Matrikel över brandkårer som är medlemmar i Svenska brandkårernas riksförbund 1953.

Landsarkivet i Lund

Länsstyrelsens i Malmöhus läns arkiv:

Landskansliets handlingar:

Inkommen handling, Dnr IV, H 9, 13, [19]68, Utredning om brandförsvaret i Svalövsblocket, insänd av brandstyrelsen i Svalövs landskommun 1968.

Länsstyrelsen i Hallands län, arkivet, Halmstad

Landskansliets handlingar:

Länsstyrelsens sammanräkningsprotokoll av valet till stadsfullmäktige i Halmstads stad 1966.

Länsstyrelsens sammanräkningsprotokoll av valet till kommunalfullmäktige i Oskarströms köping 1966.

Länsstyrelsens sammanräkningsprotokoll av valen till kommunalfullmäktige i följande landskommuner 1966:

Eldsberga.

Enslöv.

Getinge.

Harplinge.

Kvibille.

Söndrum.

Länsstyrelsen i Jönköpings län, arkivet, Jönköping

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Författningssamlingen, Kungörelse om fastställd kommunal brandordning 1977.

Alvesta kommunarkiv

Alvesta kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1970, med tillhörande bilagor.

Botkyrka kommunarkiv, Tumba

Botkyrka kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1975–1977, med tillhörande bilagor.

Emmaboda kommunarkiv

Emmaboda kommunalnämnds arkiv (vidgade köpingen): Protokoll 1970, med tillhörande bilagor.

Hallsbergs kommunarkiv

Hallsbergs kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1976, med tillhörande bilagor.

Hallsbergs kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1976, med tillhörande bilagor.

Halmstads kommunarkiv

Halmstads stadsfullmäktiges arkiv: Protokoll 1968, med tillhörande bilagor (bihang).

Halmstadsblockets brandförsvarsförbunds arkiv: Protokoll förbundsfullmäktige 1968–1970.

Halmstadsblockets brandförsvarsförbunds arkiv: Protokoll förbundsstyrelsen 1969–1971, med tillhörande bilagor.

Halmstads kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1974–1976, med tillhörande bilagor (bihang).

Hässleholms kommunarkiv

Hässleholms kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1976, med tillhörande handlingar och bilagor.

Högsby kommunarkiv

Fagerhults kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1967, med tillhörande bilagor.

Högsby kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1966, med tillhörande bilagor.

Kalmar kommunarkiv

Kalmar stads brandstyrelses arkiv: Protokoll 1963–1970, med tillhörande bilagor.

Kalmar kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Protokoll 1965–1969.

Kalmar kommunblocks samarbetsnämnds arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1965, med tillhörande bilagor.

Kalmar kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1970, med tillhörande bilagor.

Kalmar kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1974–1975, med tillhörande handlingar och bilagor.

Kalmar kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1971–1976, med tillhörande bilagor.

Mortorps kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Protokoll 1951–1968, med tillhörande bilagor.

Mortorps kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Protokollsbilagor 1964–1970.

Mortorps kommunalnämnds arkiv: Huvudbok 1964.

Mortorps brandstyrelses arkiv: Protokoll 1968.

Södermöre kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1969.

Södermöre brandstyrelses arkiv: Handlingar 1952–1970: Brandstyrelsens protokoll 1969.

Kalmar stadsbibliotek

Länsstyrelsen i Kalmar län, Landskansliet, Allmänna Kungörelser om fastställda kommunala brandordningar 1946–1970.

Länsstyrelsen i Kalmar län, Kungörelser om fastställda kommunala brandordningar 1971–1976.

Karlstads kommunarkiv

Karlstads kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1977, med tillhörande handlingar och bilagor.

Karlstads kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1976.

Lunds stadsarkiv

Lunds kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.

Mönsterås kommunarkiv

Mönsterås kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.

Mörbylånga kommunarkiv

Mörbylånga kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.

Nybro kommunarkiv

Alsterbro brandstyrelses arkiv: Protokoll 1964–1968.

Hälleberga kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1968.

Hälleberga kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1964–1968.

Madesjö kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Protokoll 1951–1968.

Madesjö kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Protokollsbilagor 1951–1953.

Madesjö kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1964–1968.

Madesjö kommunalnämnds arkiv: Huvudbok 1964–1968, G I:24–28.

Madesjö kommunalnämnds arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1965.

Madesjö brandstyrelses arkiv (storkommunen): Protokoll 1951–1968, med tillhörande bilagor.

Madesjö brandstyrelses arkiv (storkommunen): Handlingar angående verksamheten 1952–1962.

Madesjö brandstyrelses arkiv (storkommunen): Inkomna skrivelser 1963–1968.

Madesjö brandstyrelses arkiv (storkommunen): Koncept 1963–1968.

Nybro stadsfullmäktiges arkiv: Protokoll 1945–1966, med tillhörande handlingar och bilagor.

Nybro stads drätselkammars arkiv: Protokoll 1968.

Nybro stads drätselkammars arkiv: Budgetredovisning/Bokslut 1964–1968, GX:9–13.

Nybro stads brandstyrelses arkiv: Protokoll 1944–1968, med tillhörande bilagor.

Nybro stads brandstyrelses arkiv: Inkomna handlingar 1966.

Nybro kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Protokoll 1968, med tillhörande bilagor.

Nybro kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1968, med tillhörande bilagor.

Nybro kommunblocks sammanläggningsdelegerades arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1968, med tillhörande bilagor.

Nybro stadsfullmäktiges arkiv (vidgade staden): Protokoll 1969, med tillhörande bilagor.

Nybro stads brandstyrelses arkiv (vidgade staden): Protokoll 1969.

Nybro kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1971–1981, med tillhörande bilagor.

Nybro kommunstyrelses arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1977.

Nybro kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1971–1977, med tillhörande bilagor.

Oskars kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1945–1951.

Oskars kommunalnämnds arkiv: Huvudbok 1945–1951, G I:1.
Örsjö kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1945–1949.
Örsjö kommunalfullmäktiges arkiv: Inkommande handlingar 1934–1945.
Örsjö brandstyrelses arkiv: Protokoll 1945–1949.
Örsjö brandstyrelses arkiv: Korrespondens m.m. 1947–1950.
Örsjö brandstyrelses arkiv: Kassabok 1946–1949.

Nyköpings stadsarkiv

Jönåkers kommunalfullmäktiges arkiv: Protokollsbilaga 1967.
Nyköpings kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1970 och 1973, med tillhörande handlingar och bilagor.
Nyköpings kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1971–1977, med tillhörande handlingar och bilagor.
Nyköpings kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1976, med tillhörande bilagor.
Rönö kommunalfullmäktiges arkiv: Protokollsbilaga 1967.
Stigtomta kommunalfullmäktiges arkiv: Protokollsbilaga 1967.
Tunabergs kommunalfullmäktiges arkiv: Protokollsbilaga 1967.
Tystberga kommunalfullmäktiges arkiv: Protokollsbilaga 1967.

Osby kommunarkiv

Osby kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1975, med tillhörande bilagor.

Sollentuna kommunarkiv

Sollentuna kommunstyrelses arkiv: Kommunstyrelsens (kommunalnämndens) protokolls-bilagor 1949, Diarienummer 62-6-49: Brandordning för Sollentuna köpingskommun, fastställd av länsstyrelsen 1948-12-10. Protokollsbilagor 1957, Diarienummer 194-6-57: Brandordning för Sollentuna köpingskommun, fastställd av länsstyrelsen 1957-09-05.

Tingsryds kommunarkiv

Ryds köpings kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1968, med tillhörande bilagor.
Södra Sandsjö kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1968.
Tingsryds köpings kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1968.
Tingsryds köpings brandstyrelses arkiv: Protokoll 1968.
Tingsryds kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Protokoll 1967.
Tingsryds kommunblocks samarbetsnämnds arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1968.
Tingsryds kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Korrespondens 1968–1969: Protokoll sammanläggningsdelegerades brandkommitté 1970.
Tingsryds kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1970, med tillhörande bilagor.
Tingsryds kommunblocks sammanläggningsdelegerades arbetsutskotts budgetberednings arkiv: Protokoll 1970.
Tingsryds kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1972–1975, med tillhörande bilagor.
Tingsryds kommunstyrelses arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1972.
Tingsryds kommunstyrelses personal- och organisationsutskotts arkiv: Protokoll 1972.
Tingsryds kommunstyrelses arkiv: Diarieförda handlingar 1972.

Tingsryds kommunstyrelse, brandförsvarets arkiv: Diarieförda handlingar 1971–1975.
Urshults kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1968.
Väckelsångs kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1968.

Torsby kommunarkiv

Torsby kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1976, med tillhörande bilagor.
Torsby kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1976.

Torsås kommunarkiv

Söderåkra kommunalnämnds arkiv: Diarieförda handlingar 1970.
Torsås brandstyrelses arkiv: Protokoll 1970.
Torsås kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Protokoll 1969.
Torsås kommunblocks sammanläggningsdelegerades arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1970.
Torsås kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1971–1975, med tillhörande bilagor.
Torsås kommunstyrelses arkiv: Protokoll 1971–1976.
Torsås kommunstyrelses arkiv: Korrespondens 1971–1976.
Torsås kommunstyrelses arkiv: Bokslut 1971–1976.
Torsås kommunstyrelses arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1971–1975.

Ulricehamns kommunarkiv

Hökerums brandstyrelses arkiv: Protokoll 1972.
Redvägs kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1952–1965, med tillhörande bilagor.
Redvägs brandstyrelses arkiv: Protokoll 1951–1972, med tillhörande bilagor.
Ulricehamns kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1972, med tillhörande bilagor.
Ulricehamns kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.
Ulricehamns kommunblocks samarbetsnämnds berednings arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.
Ulricehamns kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.
Ulricehamns kommunblocks sammanläggningsdelegerades personalkommittés arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.
Ulricehamns kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1975, med tillhörande bilagor.
Ulricehamns kommunstyrelses arkiv: Protokoll 1975, med tillhörande bilagor.
Åsundens brandstyrelses arkiv: Protokoll 1972–1973, med tillhörande bilagor.

Umeå stadsarkiv

Holmöns kommunalstämmas arkiv: Protokoll 1940–1946.
Holmöns kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1964–1968.
Holmöns kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1962–1965.
Holmöns kommunalnämnds/kommunstyrelses arkiv: Huvudbok 1964–1973.
Holmöns kommunalnämnds/kommunstyrelses arkiv: Diverse handlingar 1926–1973 (E 2:1):
Brandstyrelsens handlingar 1939–1973.
Umeå drätselkammars arkiv: Protokoll 1964, med tillhörande bilagor.
Umeå drätselkammars arkiv: Aktbilagor 1964.

Umeå kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande handlingar och bilagor.

Umeå kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.

Umeå kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1974–1976, med tillhörande handlingar och bilagor.

Uppsala statsarkiv

Uppsala stadsfullmäktiges arkiv: Protokoll 1967.

Uppsala kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1966, med tillhörande handlingar och bilagor.

Uppsala stads brandstyrelses arkiv: Bilagor till protokollen 1966.

Uppsala kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1971–1976, med tillhörande handlingar och bilagor.

Uppsala kommunstyrelses arkiv: Diarieförda handlingar 1971.

Uppsala kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1971.

Vetlanda kommunarkiv

Vetlanda kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1970, med tillhörande bilagor:

Protokoll brandkommittén 1970.

Vetlanda kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1972–1976, med tillhörande bilagor:

Protokoll brandordningskommittén 1976.

Protokoll Björkö kommunfullmäktige 1976.

Protokoll Lannaskede kommunfullmäktige 1976.

Skrivelse från Alseda kommunfullmäktige 1976.

Vetlanda kommunstyrelses arkiv: Protokoll 1976.

Vetlanda kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1971–1976, med tillhörande bilagor.

Vimmerby kommunarkiv

Vimmerby kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1971, med tillhörande bilagor.

Västerviks kommunarkiv

Västerviks kommunstyrelses arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1973, med tillhörande bilagor.

Västerås stadsarkiv

Västerås kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1978, med tillhörande bilagor.

Växjö kommunarkiv

Bergunda kommunalfullmäktiges arkiv: Skrivelser, länsstyrelsens resolutioner m.m. 1943, 1945–1951, E I:1.

Bergunda kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Protokoll 1950–1966, med tillhörande bilagor.

Bergunda kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Protokollsbilagor 1959–1960.

Bergunda kommunalnämnds arkiv: Huvudbok 1964–1970.

Bergunda brandstyrelses arkiv (storkommunen): Protokoll 1951–1966, med tillhörande bilagor.

Växjö stadsfullmäktiges arkiv: Protokoll 1945–1968, med tillhörande handlingar och bilagor.

Växjö stads drätselkammarens arkiv: Räkenskaper, sammandrag för år 1970.

Växjö stads brandstyrelses arkiv: Protokoll 1944–1968, med tillhörande bilagor.

Växjö kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Protokoll 1967.

Växjö kommunblocks samarbetsnämnds arkiv: Handlingar 1969.

Växjö kommunblocks samarbetsnämnds arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1969.

Växjö kommunblocks samarbetsnämnds samrådsgrupp 8:s arkiv: Protokoll 1967–1970.

Växjö kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Protokoll 1970.

Växjö kommunblocks sammanläggningsdelegerades arkiv: Handlingar 1970.

Växjö kommunblocks sammanläggningsdelegerades arbetsutskotts arkiv: Protokoll 1970.

Växjö kommunblocks sammanläggningsdelegerades stadsbyggnadskommittés arkiv: Protokoll 1970.

Växjö kommunfullmäktiges arkiv: Protokoll 1975, med tillhörande handlingar och bilagor.

Växjö kommuns brandstyrelses arkiv: Protokoll 1971–1975, med tillhörande bilagor.

Öja kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1946.

Öjaby kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1945–1950, med tillhörande bilagor.

Öjaby kommunalfullmäktiges arkiv: Skrivelser, anslagsansökningar, kassarapporter m.m. 1938–1951, E I:1.

Öjaby kommunalnämnds arkiv: Icke diarieförda handlingar 1926–1948, E II:1.

Östra Torsås kommunalfullmäktiges arkiv: Protokoll 1945–1951, med tillhörande bilagor.

Östra Torsås brandstyrelses arkiv: Korrespondens 1940–1951.

Östra Torsås kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Protokoll 1950–1968, med tillhörande bilagor.

Östra Torsås kommunalfullmäktiges arkiv (storkommunen): Handlingar till sammanträden 1951–1959 och 1965–1969.

Östra Torsås kommunalnämnds arkiv: Protokoll 1968.

Östra Torsås kommunalnämnds arkiv: Budgethandlingar 1964–1970.

Östra Torsås brandstyrelses arkiv (storkommunen): Protokoll 1951–1967, med tillhörande bilagor.

Östra Torsås brandstyrelses arkiv (storkommunen): Korrespondens 1951–1967.

Växjö stadsbibliotek

Länsstyrelsen i Kronobergs län, Landskansliet, Allmänna Kungörelser om fastställda kommunala brandordningar 1946–1971.

Länsstyrelsen i Kronobergs län, Kungörelser om fastställda kommunala brandordningar 1972–1976.

Öckerö kommunarkiv

Öckerö kommunfullmäktiges arkiv: Bilagor till kommunfullmäktiges protokoll 1976.

Elektroniskt material

Lokalhistorisk databas, www.lokalhistoria.nu 2009-02-22: Protokoll från kommunalfullmäktige eller kommunalstämman i följande kommuner 1944–1948:

Hishult (Hallands län).
Hasslöv (Hallands län).
Våxtorp (Hallands län).
Drängsered (Hallands län).
Krogsered (Hallands län).
Torup (Hallands län).
Femsjö (Jönköpings län).
Färgaryd (Jönköpings län).
Långaryd (Jönköpings län).
Jälluntofta (Jönköpings län).
Södra Unnaryd (Jönköpings län).
Gällared (Hallands län).
Slöinge (Hallands län).
Fjärås (Hallands län).
Frillesås (Hallands län).
Landa (Hallands län).
Idala (Hallands län).
Stråvalla (Hallands län).
Lindome (Hallands län).
Dagsås (Hallands län).
Grimeton (Hallands län).
Rolfstorp (Hallands län).
Hunnestad (Hallands län).
Nösslinge (Hallands län).
Grimmared (Älvsborgs län).
Gunnarsjö (Älvsborgs län).
Karl Gustav (Älvsborgs län).
Kungsäter (Älvsborgs län).
Lindberg (Hallands län).
Skällinge (Hallands län).
Spannarp (Hallands län).
Stamnared (Hallands län).
Stråvalla (Hallands län).
Sällstorp (Hallands län).
Torpa (Hallands län).
Träslöv (Hallands län).
Tvååker (Hallands län).
Valinge (Hallands län).
Veddige (Hallands län).
Värö (Hallands län).
Ås (Hallands län).

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (företvarande Statens räddningsverk), www.msbmyndigheten.se / www.raddningsverket.se, 2009-07-09:
Kommunal räddningstjänst 2002. En lägesredovisning.
Kommunal räddningstjänst 2003. En lägesredovisning.
Lag om skydd mot olyckor i kommunen 2007 – en uppföljning.
Räddningstjänst i siffror 2007. Fakta om räddningstjänstens insatser 1996–2007.

Robertsfors kommun, www.robertsfors.se, 2009-07-10: Protokoll kommunfullmäktige 2009.

Tryckt källmaterial

Offentligt tryck

Allmänna valen 1970–1976, Del 2.
Atlas över rikets indelningar i län, kommuner, församlingar och tätorter (Första utgåvan) 1985.
Betänkande civilutskottet 1973.
DS Kn 1977:8, Minskad statskontroll över kommunerna och landstingskommunerna. Underställning av brandordning. Delbetänkande II av statskontrollkommittén.
Folkmängden inom administrativa områden den 31 december 1949–1960.
Kommunala valen 1966.
Kommunernas Finanser 1945–1975.
Motioner Första kammaren 1946–1970.
Motioner Andra kammaren 1944–1970.
Motioner Riksdagen 1973.
Proposition 1914:123, Förslag till lag om förekommande och släckning av skogseld.
Proposition 1923:123, Förslag till brandstadga.
Proposition 1937:16, Förslag till lag om förekommande och släckning av skogseld.
Proposition 1944:274, Förslag till brandlag och brandstadga m.m.
Proposition 1961:180, Angående översyn av rikets indelning i borgerliga primärkommuner.
Proposition 1962:12, Förslag till brandlag och brandstadga m.m.
Proposition 1969:103, Förslag till lag om särskilda bestämmelser om ändring i kommunindelningen.
Proposition 1970:1, Statsverksproposition.
Proposition 1973:185, Förslag till brandlag m.m.
Proposition 1975:8, Följdlagstiftning med anledning av den nya regeringsformens bestämmelse om normgivning.
Protokoll Riksdagens första kammare 1944–1970.
Protokoll Riksdagens andra kammare 1944–1970.
Protokoll Riksdagen 1973.
Rikets indelningar 1952–1977.
Riksdagsmannavalen 1965–1968, Del 2.
SFS 1874:26, Brandstadga för rikets städer.
SFS 1919:294, Lag om kommunalförbund.
SFS 1923:173, Brandstadga.

SFS 1937:222, Lag om förekommande och släckning av skogseld.
SFS 1944:521, Brandlag.
SFS 1944:522, Brandstadga.
SFS 1944:722, Instruktion för riksbrandinspektören.
SFS 1944:723, Instruktion för länsbrandinspektörerna.
SFS 1945:786, Kungörelse angående anstånd med upprättande av brandordning.
SFS 1949:589, Ny kommunal indelning i Kronobergs län.
SFS 1950:58, Ny kommunal indelning i Älvsborgs län.
SFS 1950:102, Ny kommunal indelning i Kalmar län.
SFS 1962:90, Brandlag.
SFS 1962:91, Brandstadga.
SFS 1964:162, Kungörelse om fastställda planer för länens indelning i kommuner.
SFS 1970:617, Kungörelse om beslutade ändringar i planerna för länens indelning i kommuner.
SFS 1974:80, Brandlag.
SFS 1974:81, Kungörelse om ändring i brandstadgan (1962:91).
SFS 1974:408, Instruktion för Statens brandnämnd.
SFS 1975:96, Lag om ändring i brandlagen (1974:80).
SFS 1975:423, Förordning om förändring i brandstadgan (1962:919).
SFS 1976:748, Förordning om ändring i brandstadgan.
SFS 1986:1102, Räddningstjänstlag.
SFS 1986:1107, Räddningstjänstförfordning.
SFS 2003:778, Lag om skydd mot olyckor.
SFS 2003:789, Förordning om skydd mot olyckor.
SFS 2008:1022, Instruktion för Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
SOU 1942:10, Betänkande med förslag till brandlag och brandstadga m.m. Avgivet av brandförvarsutredningen.
SOU 1945:18, Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen.
SOU 1945:19, Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ I. För kommuner med bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvarets samordnande.
SOU 1945:20, Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ II. För kommuner; i vilka skogsbrandförsvaret ordnats för sig.
SOU 1960:34, Reviderad brandlagstiftning. Betänkande avgivet av 1954 års brandlagsrevision.
SOU 1961:9, Principer för en ny kommunindelning. Betänkande avgivet av indelningssakkunniga.
SOU 1965:54, Författningsfrågan och det kommunala sambandet.
SOU 1971:50, Räddningstjänst. Betänkande avgivet av räddningstjänstutredningen.
SOU 1983:77, Effektiv räddningstjänst. Slutbetänkande av räddningstjänstkommittén.
SOU 2002:10, Reformerad räddningstjänstlagstiftning.
Utlåtanden Konstitutionsutskottet 1962–1969.
Utlåtanden Första lagutskottet 1923–1949.
Utlåtanden Tredje lagutskottet 1950–1962
Utlåtande Riksdagens andra särskilda utskott 1944.
Utlåtande Sammansatta lag- och jordbruksutskottet 1914.
Utlåtanden Statsutskottet 1945–1970.
Årsbok för Sveriges kommuner 1945–1976.

Organisationstryck

Svenska stadsförbundet och Svenska kommunförbundet: *Kommunernas brandförsvarsutredning, april 1964.*

Tidningar

Arbetet (s) 1970.
Barometern (h/m) 1968–1971.
Borås Tidning (m) 1952–1976.
Hallandsposten (oberoende liberal) 1970.
Kalmar Läns Tidning (c) 1973.
Kronobergaren (s) 1964–1968.
Smålands Folkblad (s) 1976.
Smålandsposten (h/m) 1964–1972.
Södermanlands Nyheter (c) 1966–1970.
Ulricehamns Tidning (m) 1972–1976.
Uppsala Nya Tidning (liberal) 1975–1976.
Vetlandaposten (oberoende liberal) 1976.
VästgötaDemokraten (s) 1952–1976.
Växjöbladet (c) 1967–1968.
Östra Småland (s) 1968–1971.

Tidskrifter

Brandförsvar 1967–1982.
Kommunernas tidskrift 1964–1967.

Intervjuer

Ahlstedt, Jörgen, tidigare politiker (s) i Östra Torsås landskommun och Växjö kommun, gjord per telefon 2009-06-16.
Andersson, Birgit, tidigare politiker (c) i Uppsala kommun, gjord per telefon 2009-06-16.
Elmeke, Lars, tidigare politiker (c) i Vetlanda kommun, gjord per telefon 2009-06-16.
Fagerberg, Lennart, tidigare vice brandchef i Redvägs kommun och kårchef vid Timmele brandkår, gjord per telefon 2009-07-12.
Johansson, Alvar, tidigare politiker (c) i Åsundens kommun och Ulricehamns kommun, gjord per telefon 2009-07-12.
Jonsson, Bengt-Olof, tidigare vice brandchef i Östra Torsås landskommun och deltidsanställd brandmästare i Växjö kommun, gjord per telefon 2009-06-16.
Lardner, Sune, tidigare vice brandchef i Halmstads stad och Halmstads kommun, gjord per telefon 2009-07-02.
Lilja, Börje, tidigare drätselchef i Nybro stad och Nybro kommun, gjord per telefon 2009-07-02.
Mellström, Sigurd, tidigare politiker (s) i Torsås kommun, gjord per telefon 2009-07-02.
Paulsson, Rolf, tidigare brandchef i Tingsryds köping och Tingsryds kommun, gjord per telefon 2009-06-16.
Svantesson, Sune, tidigare politiker (c) i Östra Torsås landskommun och Växjö kommun, gjord per telefon 2009-06-16.
Toll, Sven, politiker (s) i Vetlanda kommun, gjord per telefon 2009-07-02.

Örth, Curt, tidigare brandchef i Uppsala kommun, gjord per telefon 2009-06-16.

Litteratur

- Andersson, Per, *Sveriges kommunindelning 1863–1993*, Mjölby 1993.
- Andreasson, Lars, *Brandförsvaret på Skoghallsverken och Hammarön 75 år: (1918-1993)*, Skoghall 1993.
- Aronsson, Peter, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar 1680–1850* (diss), Lund 1992.
- *Lokalt folkstyre. Kulturarv som utmanar*, Stockholm 2001.
- Arvidson, Olle, *Räddningstjänstens utveckling genom tiderna*, Mölle 1997.
- Barrling Hermansson, Katarina, *Partikulturer. Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag* (diss), Uppsala 2004.
- Bergdahl, Axel, *Brandväsendet i Karlskrona under 300 år*, Karlskrona 1986.
- Berntsen, Thor, *Köpings brandkår 75 år*, Köping 1976.
- Bladh, Agneta, *Decentraliserad förvaltning. Tre ämbetsverk i nya roller* (diss), Lund 1987.
- Bokholm, Rune, *Städernas handlingsfrihet. En studie av expansionskedet 1900–1930* (diss), Lund 1995.
- Brandförsvarskalender 1974*, Stockholm 1974.
- Brandsjö, Kaare, *Brandförsvarets historia. Från stadsvakter till räddningstjänst*, Stockholm 1986.
- *Brandbefäl. Minnen från mitt 1900-tal*, Stockholm 2003.
- Brantgärde, Lennart, *Kommunerna och kommunblocksindelningen* (diss), Lund 1974.
- Bredal Bauer, John, ”Ändringar i rikets indelningar vid årsskiftet 1964/65”. *Kommunernas tidskrift nr 2 1965*.
- Bro, Anders, *Från hälsovård till miljöskydd. En historisk institutionell analys av kommunal ansvarsutveckling* (diss), Örebro 2000.
- Burgman, Fredrik, *Umeå stads brandkår 1917–1967*, Umeå 1967.
- Bäck, Henry, *Kommunalpolitiker i den stora nyordningens tid*, Malmö 2000.
- Bäcklund, Dan, *I industrisamhällets utkant. Småbrukets omvandling i Lappmarken 1870–1970* (diss), Umeå 1988.
- Carlbark, Lars, ”Lönebestämmelser 1966–1968 för deltidsanställd brandpersonal”. *Kommunernas tidskrift nr 11 1966*.
- Dahlberg, Gun-Britt och Ödmann, Ella, *Stadsutveckling och planering i Sverige*, Stockholm 1969.
- Dahlkvist, Mats och Strandberg, ”Kontrakt eller förvaltning – förening eller gemenskap. Idéer och värdemönster i debatten om kommunerna och välfärden. Ett forskningsprojekt”. *Statsvetenskaplig Tidskrift nr 1 1994*.
- ”Kommunal självstyrelse som maktspridningsprojekt? Den svenska statstraditionen och den lokala politiska styrelsen”. *Maktindelning – Demokratiutredningens forskarvolym I (SOU 1999:76)*, Stockholm 1999.
- Davidsson, Fredrik, ”Yrkesbrandkåren, dess tillkomst och verksamhet t.o.m. 1946”. *Växjö brandförsvär. En jubileumsskrift*, Växjö 1968.
- Den nya kommunindelningen i text, statistik och kartor* (Redaktör Thunborg, Folke), Stockholm 1950.
- Ekström, Gert, Ericsson, Lars och Karlsson, Lars Olof, *Brandbilshistoria. Om hur de hjulburna redskapen i vår ständiga kamp mot den röde hanen utvecklats från handpump och ångspruta till hävare och vattenkanon*, Malmö 1975.

- Ekström, Gert, *Från larmklocka till blåljus. Ambulanser, brandbilar, polisbilar och bär-gare genom åren*, Hudiksvall 1986.
- Ekström, Teddy och Holmstedt, Dick, *Räddningstjänsten i Hörby. Historik: 100 år, 1896–1996*, Hörby 1996.
- Englund, Brita, ”Brandväsen”. *Hundra år under kommunalförfattningarna 1862-1962. En minnesskrift utgiven av Svenska Landskommunernas Förbund, Svenska Landstings-förbundet, Svenska Stadsförbundet* (Redaktör Palme, Sven Ulric), Stockholm 1962.
- 1979 – *Ett märkesår för brandförsvaret i Kristianstad*, Kristianstad 1979.
- Finspångs brandkår 50 år*, Finspång 1983.
- Franzén, Kristina, *Att flytta Axis Mundi. Om det kyrkliga landskapets struktur och för-ändring i Strängnäs och Växjö stift 1780–1880* (diss), Stockholm 2004.
- Fredriksson, Jan, *Politisk kultur och samhällsengagemang. En etnologisk studie av den parlamentariska vardagen i Helsingborg* (diss), Stockholm 2003.
- Från sockenstämma till storkommun. Kalmar län. Köpingar och landskommuner* (Redak-törer Lundgren, Ivar och Lindström, Fritz), Stockholm 1954.
- Grante, Paul, *Den kommunala instruktions- och finansmakten* (diss), Lund 1946.
- Green, Rolf, *Hundra heta år och några till. En historik över Falköpings brandväsen i an-ledning av Falköpings brandkårs – Sveriges äldsta borgarbrandkår – 100-årsjubileum 1995*, Falköping 1995.
- Hadenius, Axel, *Demokrati. En jämförande analys*, Stockholm 2001.
- Hadenius, Stig, *Svensk politik under 1900-talet*, Stockholm 1985.
- Hayen, Mats, *Ett sekel i självstyrelsens tjänst. Sveriges kommuner och landsting 100 år*, Stockholm 2008.
- Helsingborgs brandförvar. Utgiven i samband med kårens 75-årsjubileum*, Helsingborg 1970.
- Hildebrand, Bror, ”Det moderna samhällets brandförvar. Lagstiftning och teknik mot samma mål”. *Kampen mot elden. Släckande brandförvar* (Redaktör Sönerberg, Sven), Malmö 1951a.
- ”Den moderna brandkåren. Nutida organisationsformer och arbetsuppgifter”. *Kampen mot elden. Släckande brandförvar* (Redaktör Sönerberg, Sven), Malmö 1951b.
- Historik 1903–1983 över brandförsvaret i Vara köping och Vara kommun*, Vara 1983.
- Hjelmqvist, Ingvar, *Relationer mellan stat och kommun* (diss), Stockholm 1994.
- Hultqvist, Christofer, *Räddningstjänstens beredskap i Västerbottens glesbygdskommuner — ett bedömningsunderlag*, D-uppsats, Brandingenjörsutbildningen, Luleå 2009.
- Högländer, Bo och Wiklund, Claes, *Spelet om delningen – och vad som hände sen i Gne-sta, Nyköping och Trosa*, Nyköping 1998.
- Isacson, Mats, ”Den högindustriella epoken”. *Industrialismens tid. Ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år* (Redaktörer Isacson, Mats och Morell, Mats), Stockholm 2002.
- Ivarsson, Tore, *Från fattigvård till välfärd – om den kommunala utvecklingen under 1900-talet*, Stockholm 1988.
- *Kommunernas släkträd. Sveriges kommuner 1863-1992*, Stockholm 1992.
- Johansson, Bertil, *Nybro brandkår 1918–1968*, Nybro 1968.
- Johansson, Folke, ”Politisk aktivitet mellan valen”. *Väljare i kommunvalet. Om möjlighe-ter, misstroende och politisk kultur* (Redaktörer Bäck, Henry och Håkansson, Anders), Stockholm 1994.
- Johansson, Folke, Nilsson, Lennart och Strömberg, Lars, *Kommunal demokrati under fyra decennier*, Malmö 2001.
- Johansson, Lennart, *Systemet lagom. Rusdrycker, intresseorganisationer och politisk kul-tur under förbudstidens tidevarv* (diss), Lund 1995.

- Jonnergård, Gustaf, *Decentraliserat samhälle*, Stockholm 1972.
- *Med Gunnar Hedlund i politiken*, Stockholm 1985.
- Kampen mot elden. Släckande brandförsvar* (Redaktör Sönnerberg, Sven), Malmö 1951.
- Kampen mot elden. Förebyggande brandförsvar* (Redaktör Sönnerberg, Sven), Malmö 1952.
- Karlsson, Lennart, *Arbetarrörelsen, Folkets Hus och offentligheten i Bromölla 1905–1960* (diss), Växjö 2009.
- Klasson, Lars-Erik, *Kommunalförbund och demokrati. En studie av kommunikationsprocessen i kommunalförbund* (diss), Stockholm 1974.
- Käck, Bengt Olof, *Framtid – decentralisering*, Stockholm 1972.
- Larsson, Arne, *Statlig styrning av kommunal räddningstjänst, förr och nu*, Karlstad 1998.
- Larsson, Lars-Olof, *Växjö genom 1000 år*, Stockholm 1991.
- Lewin, Leif, *Votera eller förhandla. Om den svenska parlamentarismen*, Stockholm 1996.
- *Ideologi och strategi. Svensk politik under 130 år*, Stockholm 2002.
- Lindberg, Karl-Egon, ”Kommunernas brandförsvarsutredning”. *Kommunernas tidskrift nr 7–8 1964*.
- Lindberg, Olof, ”Västerbotten”. *Det moderna Sverige. 6. Norrland* (Redaktör Nordström, Olof), Stockholm 1970.
- Lundkvist, Svante, ”Kommunindelningsreformen”. *Riksdagen inifrån. Tolv riksdagsledamöters hågkomster, erfarenheter och lärdomar* (Redaktör Stjernquist, Nils), Stockholm 1991.
- Lundquist, Lennart, *Implementation steering. An actor-structure approach*, Lund 1987.
- *Förvaltning, stat och samhälle*, Lund 1992.
- Mattsson, Ingvar, *Förhandlingsparlamentarism. En jämförande studie av riksdagen och folketinget* (diss), 1996.
- Moberg, Ivar, ”Västergötland”. *Det moderna Sverige. 4. Götaland, nord* (Redaktör Nordström, Olof), Stockholm 1970.
- Moding, Philip, ”Småland”. *Det moderna Sverige. 3. Götaland, syd* (Redaktör Nordström, Olof), Stockholm 1970.
- Montin, Stig, *Moderna kommuner*, Malmö 2004.
- Morell, Mats, ”Jordbruket och den andra industriella revolutionen”. *Industrialismens tid. Ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år* (Redaktörer Isacson, Mats och Morell, Mats), Stockholm 2002.
- Möller, Tommy, *Svensk politisk historia. Strid och samverkan under tvåhundra år*, Lund 2007.
- Nilsson, Torbjörn, *Elitens svängrum. Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886* (diss), Stockholm 1994.
- Norrlid, Ingemar, *Demokrati, skatterättvisa och ideologisk förändring. Den kommunala självstyrelsen och demokratins genombrott i Sverige* (diss), Lund 1983.
- Nyström, Lars, *Lagar och ansvarsförhållanden i det svenska brandväsendets historia*, Karlstad 1992.
- *Från borgarbrandkår till yrkesbrandkår. En institutionell studie av svenskt brandväsen 1874–1917*, Göteborg 1997.
- Olander, Lars-Olof, ”Servicens tillgänglighet”. *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar* (Redaktörer Strömberg, Lars och Westerståhl, Jörgen), Stockholm 1983.
- Persson, Lennart K, *Oskars kyrka och församling. Historia och nutid*, Nybro 2008.
- Persson, Sixten, *Haninge brandförsvar 1932–1984*, Haninge 1984.
- Petersson, Olof, *Kommunalpolitik* (femte upplagan), Stockholm 2006.
- *Vår demokrati*, Stockholm 2009.
- Petersson, Olof och Söderlind, Donald, *Förvaltningspolitik*, Stockholm 1993.

- Philips, Anne, *Närvarons politik. Den politiska representationen av kön, etnicitet och ras* (Översättning Stoltz, Pauline), Lund 2008.
- Pierre, Jon, *Den lokala staten. Den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner*, Stockholm 1994.
- Premfors, Rune, *Policyanalys. Kunskap, praktik och etik i offentlig verksamhet*, Lund 1989.
- Rosenlund, Stig, "De följande åren". *Växjö brandförsvar. En jubileumsskrift*, Växjö 1968.
- Rådberg, Johan, "Mellan humanism och futurism – 1900-talets stadsbyggande". *Den väl-signade tillväxten – tankelinjer kring ett århundrade av kapitalism, teknik, kultur och vetenskap* (Redaktörer Elmlund, Peter och Glans, Kay), Stockholm 1998.
- Sannerstedt, Anders, *Förhandlingar i riksdagen*, Lund 1992.
- "Implementering – hur politiska beslut genomförs i praktiken". *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem* (Redaktör Rothstein, Bo), Stockholm 2003.
- Schalling, Erik, *Den lantkommunala författningsregleringens historia: En översikt med särskilt avseende å landsbygdens primärkommuner (SOU 1944:37)*, Stockholm 1944.
- Schön, Lennart, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm 2000.
- Selle, Per och Berntzen, Einar, *Politisk kultur. Misjon og revolution frå Bremnes til Buenos Aires*, Oslo 1991.
- Sjökvist, Jan, *Malmö stads brandkår 100 år. 1893 1/10 1993*, Malmö 1994.
- Sjölander, Carl-Olov, *Borås brandkår ethundra år: 1899-1999*, Borås 1999.
- Stjernquist, Nils, "Konflikt och konsensus i Sverige under skilda konstitutionella villkor". *Politikens väsen. Idéer och institutioner i den moderna staten. Uppsatser tillägnade Olof Ruin* (Redaktörer von Sydow, Björn, Wallin, Gunnar och Wittrock, Björn), Stockholm 1993.
- Stjernquist, Nils och Magnusson, Håkan, *Den kommunala självstyrelsen, jämlikheten och variationerna mellan kommunerna (Ds 1988:36)*, Stockholm 1988.
- Stockholms Brandförsvar 100 år. Med berättelse över verksamheten 1974*, Stockholm 1975.
- Strömberg, Håkan, "Sympunkter på det kommunala underställningsinstitutets avveckling". *Kommunalrätt i utveckling. Historisk bakgrund och utvecklingstendenser i Finland och Sverige* (Redaktör Bramstäng, Gunnar), Lund 1988.
- Strömberg, Lars och Westerståhl, Jörgen (Redaktörer och författare), "Forskningsprogrammet". *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*, Stockholm 1983a.
- "De nya kommunerna". *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*, Stockholm 1983b.
- Styrlander, Bjarne, "Brandmateriel I. Brandredskap, deras konstruktion och användning". *Kampen mot elden. Släckande brandförsvar* (Redaktör Sönnnerberg, Sven), Malmö 1951.
- Sundberg, Halvar G., *Kommunalrätt* (samlad upplaga), Stockholm 1964.
- Svedala kommun 30 år 1977–2007. *Två kommuner blir en*, Svedala 2007.
- Svensk kommunalförvaltning. Våra kommunala förtroendemän och tjänstemän. Kronobergs län* (Redaktörer Ahlfors-Geyer, Owe och Lundgren, Ivar), Malmö 1960.
- Svensk kommunalförvaltning. Våra kommunala förtroendemän och tjänstemän. Västerbottens och Norrbottens län* (Redaktörer Ahlfors-Geyer, Owe och Lundgren, Ivar), Malmö 1957.
- Svensk kommunalförvaltning. Våra kommunala förtroendemän och tjänstemän. Älvsborgs län* (Redaktörer Ahlfors-Geyer, Owe och Lundgren, Ivar), Malmö 1959.
- Svensson, Ronny, "Illusionen om frivilligheten i kommunblocksreformen". *Kommunerna inför 70-talet – debatt och reformer* (Redaktör Jönsson, Rolf), Lund 1970.

- Sveriges brandkårer. Ett standardverk över Sveriges brandväsen från äldre dagar till nu-tid* (Redaktör Kylberg F. W.), Stockholm 1941.
- Sveriges kommunkalender 1958–1976*, Malmö 1958–1976.
- Sveriges statskalender 1946–1973*, Stockholm 1946–1973.
- Söderman, Inga, ”Uppland”. *Det moderna Sverige. 5. Svealand* (Redaktör Nordström, Olof), Stockholm 1970.
- Sönnerberg, Sven (Redaktör och författare), ”Brandmateriel II. Brandfordon, deras utformning, konstruktion och utrustning”. *Kampen mot elden. Släckande brandförsvar*, Malmö 1951.
- Tropp, Björn, *Att sätta spaden i jorden. Kommunalpolitiskt handlingsutrymme 1945–1985* (diss), Göteborg 1999.
- Waldén, Bertil, ”Forna tiders brandförsvar. Från romerska ’vigiles’ till modern yrkesbrandkår”. *Kampen mot elden. Släckande brandförsvar* (Redaktör Sönnerberg, Sven), Malmö 1951.
- Wallin, Gunnar, ”Småkommunerna på avskrivning”. *Kommunerna i förvandling* (Redaktörer Wallin, Gunnar, Andersson, Hans G. och André, Nils), Stockholm 1966.
- Vedung, Evert, *Utvärdering i politik och förvaltning*, Lund 1998.
- Widell, Philip, *Brandkårerna i Åsundens kommun. En historik och dokumentation*, Åsunden 1984.
- Wångmar, Erik, *Att lägga till rätta för kommunerna – Kommunblocksreformens genomförande 1965–1974*, Seminarieuppsats i historia 61–80 poäng, Växjö 1998.
- *Från sockenkommun till storkommun. En analys av storkommunreformens genomförande 1939–1952 i en nationell och lokal kontext* (diss), Växjö 2003.
- *Att skriva stads- och kommunhistoria. En handledning för forskning med stads- och kommunhistoriskt källmaterial*, Stockholm 2005.
- *Samlingsstyrelse–Blockstyrelse–Mångstyrelse. Kommunalpolitiska styrelseformer 1952–2002*, Stockholm 2006a.
- ”Madesjö, Örsjö och Kristvalla blir utan brandkår – om avvecklingen av brandkårerna i gamla Madesjö kommun”. *Hembygdskrönika. Utgiven av hembygdsföreningen i Madesjö, Örsjö och Kristvalla*, Nybro 2006b.
- *Något vid sidan av välfärden. Holmön som den sista småkommunen i Sverige 1925–1973*, Stockholm 2008.
- Åberg, Martin, *Samförståndets tid. Konflikt, samarbete och nätverk i svensk lokalpolitik*, Lund 1998.
- Åsvärn, Gunnar, *Hur planeras ditt samhälle? Studiehandbok i samhällsplanering för lek-män* (tredje upplagan), Stockholm 1968.
- Återsken. Ett sekel i elden. Halmstad brandförsvar 1903–2003*, Halmstad 2003.
- Örth, Curt Evald, *Från Dragarbrunn till Fyrislund. Uppsalas 100-åriga brandkårshistoria*, Uppsala 1992.
- Öster, Johannes, ”Södermanland”. *Det moderna Sverige. 5. Svealand*. (Redaktör Nordström, Olof), Stockholm 1970a.
- ”Halland”. *Det moderna Sverige. 3. Götaland, syd* (Redaktör Nordström, Olof), Stockholm 1970b.

TABELLFÖRTECKNING

Tabell 1: Brandförsvarsorganisation i 41 landskommuner i Hallands, Jönköpings och Älvsborgs län 1945–1951.....	91
Tabell 2: Utvecklingen av antalet kommunalförbund för brandförsvaret och antalet medlemskommuner i förbunden 1944–1951	93
Tabell 3: Utvecklingen av brandförsvarets nettoutgifter i olika slags kommuner 1945–1949 (miljoner kronor).....	95
Tabell 4: Utvecklingen av Okars kommuns utgifter för brandförsvaret 1945–1951 (kr).....	110
Tabell 5: Kommunernas typ av brandförsvaret år 1952.....	117
Tabell 6: Fördelning mellan yrkesbrandkår och övriga brandkårstyper utifrån folkmängden efter genomförandet av 1952 års indelningsreform	119
Tabell 7: Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter 1952 års indelningsreform	120
Tabell 8: Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter 1952 års indelningsreform.....	121
Tabell 9: Utvecklingen av antalet kommunalförbund för brandförsvaret och antalet medlemskommuner i förbunden 1952–1960	122
Tabell 10: Utvecklingen av brandförsvarets nettoutgifter i olika slags kommuner 1949–1960 (miljoner kronor).....	123
Tabell 11: Utvecklingen av brandförsvarets nettoutgifter per invånare i olika slags kommuner 1949–1960 (kronor)	124
Tabell 12: Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Bergunda kommunalfullmäktige 1955-06-13	127
Tabell 13: Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvarsorganisation 1953	132
Tabell 14: Röstfördelning utifrån ledamöternas bostadsort vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvarsorganisation 1953	133

Tabell 15: Kommunernas typ av brandförsvår år 1965.....	153
Tabell 16: Fördelning mellan heltidsbrandkår och övriga brandkårstyper utifrån folkmängden efter införandet av 1962 års brandlag	154
Tabell 17: Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter införandet av 1962 års brandlag	155
Tabell 18: Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter tillkomsten av 1962 års brandlag.....	156
Tabell 19: Kostnadsutveckling för Växjö stads brandförsvår 1964–1970 (tkr)	159
Tabell 20: Kostnadsutveckling för Bergunda kommuns brandförsvår 1964–1970 (tkr)	162
Tabell 21: Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvårorganisation 1967-10-27	165
Tabell 22: Röstfördelning utifrån ledamöternas bostadsort vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvårorganisation 1967-10-27	165
Tabell 23: Röstfördelning utifrån ledamöternas partitillhörighet vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvårorganisation 1967-12-15	166
Tabell 24: Röstfördelning utifrån ledamöternas bostadsort vid votering i Östra Torsås fullmäktige gällande beslut om brandförsvårorganisation 1967-12-15.....	167
Tabell 25: Kostnadsutveckling för Östra Torsås kommuns brandförsvår 1964–1970 (tkr)	169
Tabell 26: Kostnadsutveckling för Nybro stads brandförsvår 1964–1968 (tkr)	174
Tabell 27: Kostnadsutveckling för Madesjö kommuns brandförsvår 1964–1968 (tkr)	179
Tabell 28: Kostnadsutveckling för Mortorps kommuns brandförsvår 1964–1969 (tkr)	181

Tabell 29: Kostnadsutveckling för Holmöns kommuns brandförvar 1964–1973 (tkr)	187
Tabell 30: Kommunernas typ av brandförvarsorganisation år 1974.....	197
Tabell 31: Fördelning mellan heltidsbrandkår och annan typ av brandkår utifrån kommunernas folkmängd efter kommunblocksreformen slutförande år 1974	198
Tabell 32: Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter slutförandet av kommunblocksreformen 1974	199
Tabell 33: Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter kommunblocksreformens genomförande 1974	201
Tabell 34: Utvecklingen av antalet kommunalförbund för brandförsvaret och antalet medlemskommuner i förbunden 1965–1974	202
Tabell 35: Utvecklingen av brandförsvarets nettoutgifter 1960–1975 (miljoner kronor).....	208
Tabell 36: Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering om återremiss i sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970.....	215
Tabell 37: Röstfördelning utifrån parti vid votering om återremiss i sammanläggningsdelegerade i Nyköpings kommunblock 1970.....	215
Tabell 38: Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering om återremiss i förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförvarsförbund 1970.....	252
Tabell 39: Röstfördelning utifrån parti vid votering om återremiss i förbundsfullmäktige i Halmstadsblockets brandförvarsförbund 1970.....	253
Tabell 40: Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering om brandvörn i Harplinge i fullmäktige i Halmstadsblockets brandförvarsförbund 1970.....	254
Tabell 41: Röstfördelning utifrån parti vid votering om brandvärnet i Harplinge i fullmäktige i Halmstadsblockets brandförvarsförbund 1970.....	254
Tabell 42: Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering 1 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19	261
Tabell 43: Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering 1 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19	261
Tabell 44: Röstfördelning utifrån hemkommun vid votering 2 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19	262

Tabell 45: Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering 2 på Ulricehamns sammanläggningsdelegerades möte 1973-12-19	262
Tabell 46: Kommunernas typ av brandförsvorsorganisation år 1976.....	275
Tabell 47: Fördelning mellan heltidsbrandkår och andra brandkårstyper utifrån kommunernas folkmängd efter införandet av 1974 års brandlag	277
Tabell 48: Det totala antalet brandstationer uppdelat på brandkårstyper efter införandet av 1974 års brandlag.....	279
Tabell 49: Det genomsnittliga antalet brandstationer per kommun i de olika länen efter tillkomsten av 1974 års brandlag.....	280
Tabell 50: Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering i Vetlanda fullmäktige om att behålla en mindre brandstyrka i Björköby 1976-06-15	291
Tabell 51: Röstfördelning utifrån bostadsort vid votering i Vetlanda fullmäktige om att behålla en mindre brandstyrka i Björköby 1976-06-15	291
Tabell 52: Röstfördelning utifrån partitillhörighet vid votering i Vetlanda kommunfullmäktige om besvär över beslut om brandordning 1976-09-15	292
Tabell 53: Kostnadsutveckling för Torsås kommuns brandförsvär 1971–1976 (tkr)	301

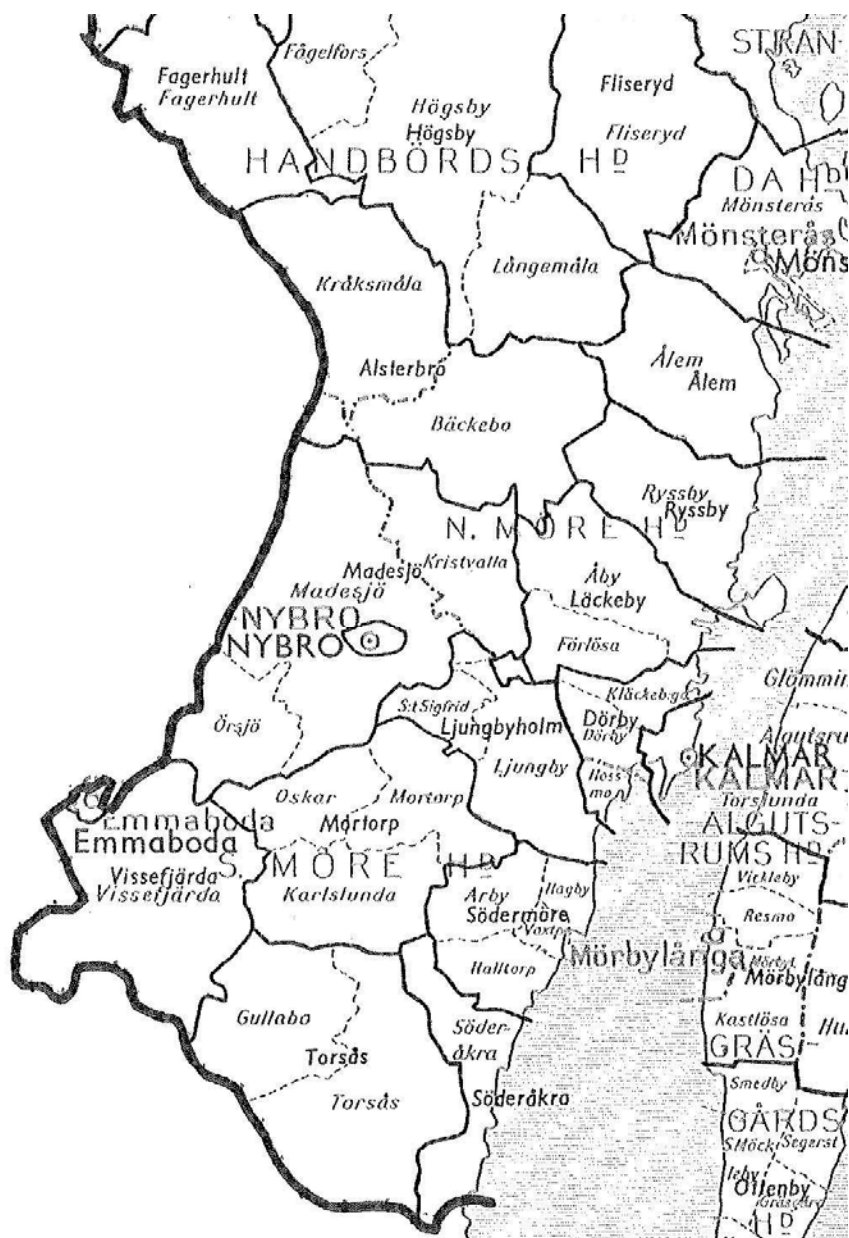
BILAGOR

Bilaga 1a) Karta över Växjö stad, Bergunda landskommun och Östra Torsås landskommun med grannkommuner 1952

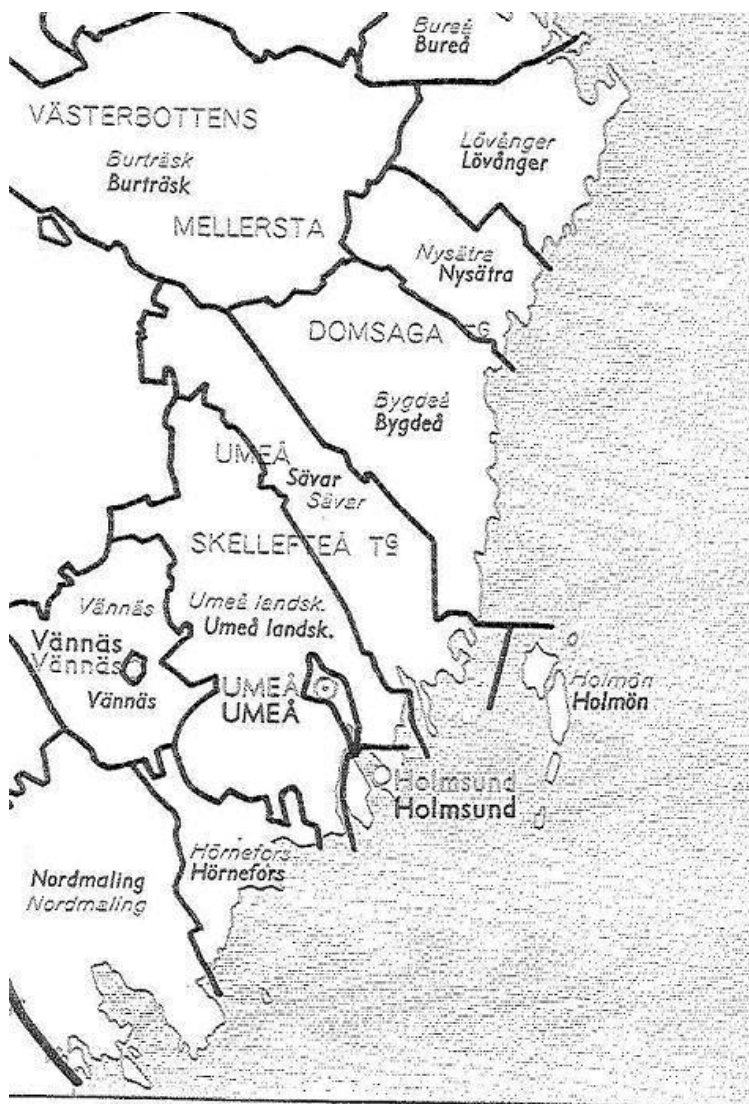
Källa: Den nya kommunindelningen i text, statistik och kartor 1950 s 39.

Bilaga 1b) Karta över Nybro stad, Madesjö landskommun och Mortorps landskommun med grannkommuner 1952

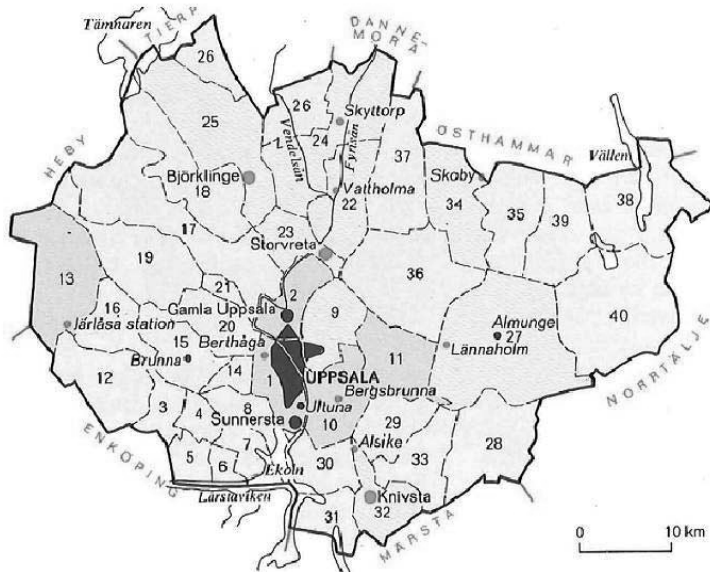
Källa: Den nya kommunindelningen i text, statistik och kartor 1950 s 43.

Bilaga 1 d) Karta över Holmöns landskommun med grannkommuner 1952

Källa: *Den nya kommunindelningen i text, statistik och kartor 1950* s 107.

Bilaga 2 a) Karta över Uppsala kommunblock 1970

C 3. UPPSALA

Uppsala

1. Domkyrkoförs.
Helga Trefaldighet
2. Gamla Uppsala
3. Hagby
4. Ramsta
5. Balingsta
6. Västeråker
7. Dalby
8. Uppsala-Näs
9. Vaksala
10. Danmark
11. Funbo

Norra Hagunda

12. Skogs-Tibble
13. Järlåsa
14. Läby

15. Vänge
16. Åland

Bälinge

17. Bälinge
18. Skuttunge
19. Jumkil
20. Börje
21. Åkerby

Vatholma

22. Lena
23. Årentuna
24. Tensta

Björklinge

25. Björklinge
26. Viksta

Almunge (Stockholms län)

27. Almunge

Knivsta (Stockholms län)

28. Husby-Långhundra
29. Lagga
30. Alsike
31. Vassunda
32. Knivsta
33. Östuna

Oland, del av

34. Stavby
35. Tuna
36. Rasbo
37. Rasbokil

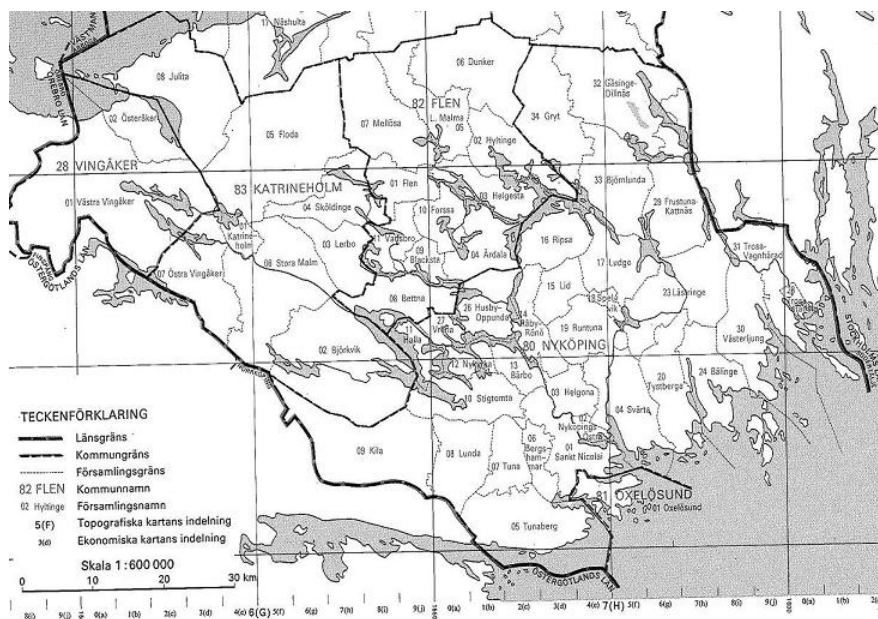
Knutby, del av

- (Stockholms län)
38. Bladåker
 39. Faringe
 40. Knutby

Källa: Söderman 1970 s 61.

Bilaga 2 b) Karta över Nyköpings kommun med grannkommuner

1985

01. Sankt Nicolai	17. Ludgo
02. Nyköpings östra	18. Spelvik
03. Helgona	19. Runtuna
04. Svärta	20. Tystberga
05. Tunaberg	23. Lästringe
06. Bergshammar	24. Bälinge
07. Tuna	26. Husby-Opphundra
08. Lunda	27. Vrena
09. Kila	28. Trosa stadsförsamling
10. Stigtomta	29. Frustuna-Kattnäs
11. Halla	30. Västerljung
12. Nykyrka	31. Trosa-Vagnhärad
13. Bärbo	32. Gåsinge-Dillnäs
14. Råby-Rönö	33. Björmlunda
15. Lid	34. Gryt
16. Ripsa	

Källa: *Atlas över rikets indelningar i län, kommuner, församlingar och tätorter* 1985 s 11.

Bilaga 2 c) Karta över Vetlanda kommunblock 1970

F 6. VETLANDA	10. Bäckaby
<i>Vetlanda</i>	11. Ramkvilla
1. Vetlanda, del	<i>Korsberga</i>
<i>Vetlanda</i>	12. Södra Solberga
2. Vetlanda, del	13. Korsberga
3. Bäckseda	14. Lemnhult
4. Näsby	<i>Nye</i>
<i>Björkö</i>	15. Näshult
5. Björkö	16. Stenberga
6. Nävelsjö	17. Skirö
<i>Lannaskede</i>	18. Nye
7. Lannaskede	<i>Alseda</i>
8. Myresjö	19. Alseda
<i>Bäckaby, del av</i>	20. Ökna
9. Fröderyd	21. Karlstorp
	22. Skede

Källa: Moding 1970 s 166.

Bilaga 2 d) Karta över Tingsryds kommunblock 1970

G 6. TINGSRYD

Tingsryd

1. Tingsås

Södra Sandsjö

2. Södra Sandsjö

Älmeboda, del av

3. Älmeboda

Linneryd, del av

4. Linneryd

Väckelsång, del av

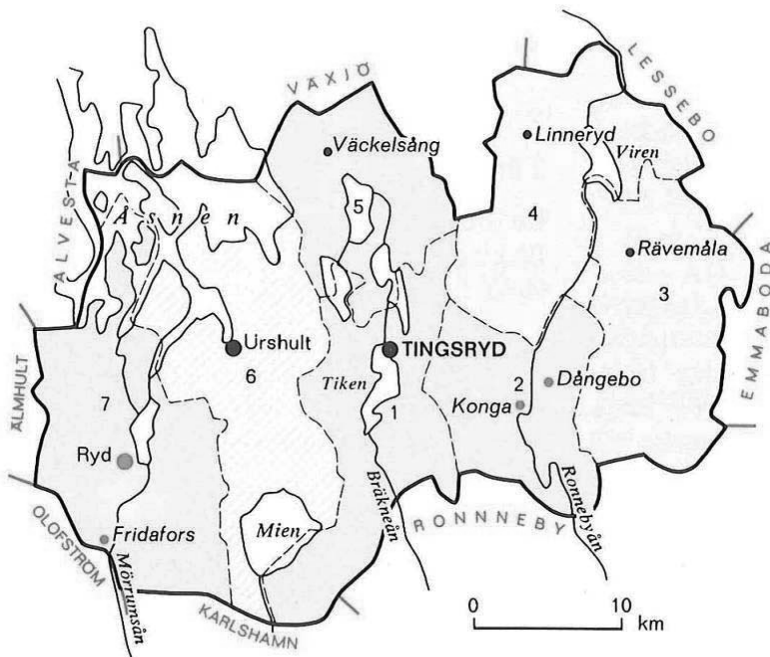
5. Väckelsång

Urshult

6. Urshult

Ryd, del av

7. Almundsryd

Källa: Moding 1970 s 184.

Bilaga 2 e) Karta över Växjö kommunblock 1970

G 5. VÄXJÖ

Växjö

1. Växjö

Braås

2. Sjösås

3. Hornaryd

4. Drev

5. Dädesjö

Hovmantorp, del av

6. Furuby

Östra Torsås

7. Hemmesjö med

Tegnaby

8. Östra Torsås

Linneryd, del av

9. Nöbbete

Väckelsång, del av

10. Uråsa

11. Jät

Mellersta Kinnevald

12. Kalvsvik

13. Tåvelsås

14. Dänningelanda

15. Vederlöf

Bergunda

16. Öja

17. Bergunda

18. Öjaby

Moheda, del av

19. Ör

20. Ormesberga

Rottne

21. Tjüreda

22. Gårdsby

23. Söraby

24. Tolg

Lammhult

25. Asa

26. Aneboda

27. Berg

Källa: Moding 1970 s 180.

Bilaga 2 f) Karta över Nybro vidgade stad, Kalmar kommunblock och Torsås kommunblock 1970

H 10. TORSAS

Torsås

1. Gullabo
2. Torsås

Söderåkra

3. Söderåkra norra kbfd
4. Söderåkra södra kbfd

H 7. NYBRO

Nybro

1. Nybro
2. Kråksmåla
3. Bäckebo
4. Kristvalla
5. Madesjö
6. Örsjö
7. S:t Sigfrid
8. Oskar
9. Hälleberga

H 9. KALMAR

Kalmar

1. Kalmar
2. Kläckeberga
3. Börby
4. Hossmo

Ryssby

5. Ryssby

Läckeby

6. Åby
7. Förlösa

Ljungbyholm

8. Ljungby

Södermöre

9. Hagby
10. Voxtorp
11. Halltorp
12. Arby

Mortorp

13. Mortorp
14. Karlslunda

Källa: Moding 1970 s 201.

Bilaga 2 g) Karta över Halmstads kommunblock 1970

N 1. HALMSTAD

Halmstad

1. Sankt Nikolai, Martin Luther
2. Snöstorp
3. Breared

Eldsberga

4. Trönninge
5. Eldsberga
6. Tönnersjö

Enslöv

7. Övraby
8. Enslöv

Oskarsström

9. Oskarsström

Kvibille

10. Slättåkra
11. Kvibille
12. Holm

Getinge

13. Getinge
14. Rävinge

Harplinge

15. Steninge
16. Harplinge

Söndrum

17. Vapnö
18. Söndrum

Källa: Öster 1970b s 129.

Bilaga 2 h) Karta över Ulricehamns kommunblock 1969

F 13. ULRICEHAMN

Ulricehamn

1. Ulricehamn

Hökertum

- 2. Kärråkra
- 3. Södra Vånga
- 4. Möne
- 5. Hällstad
- 6. Murum
- 7. Grovare
- 8. Fänneslunda
- 9. Härna
- 10. Södra Ving
- 11. Varnum

Åstinden

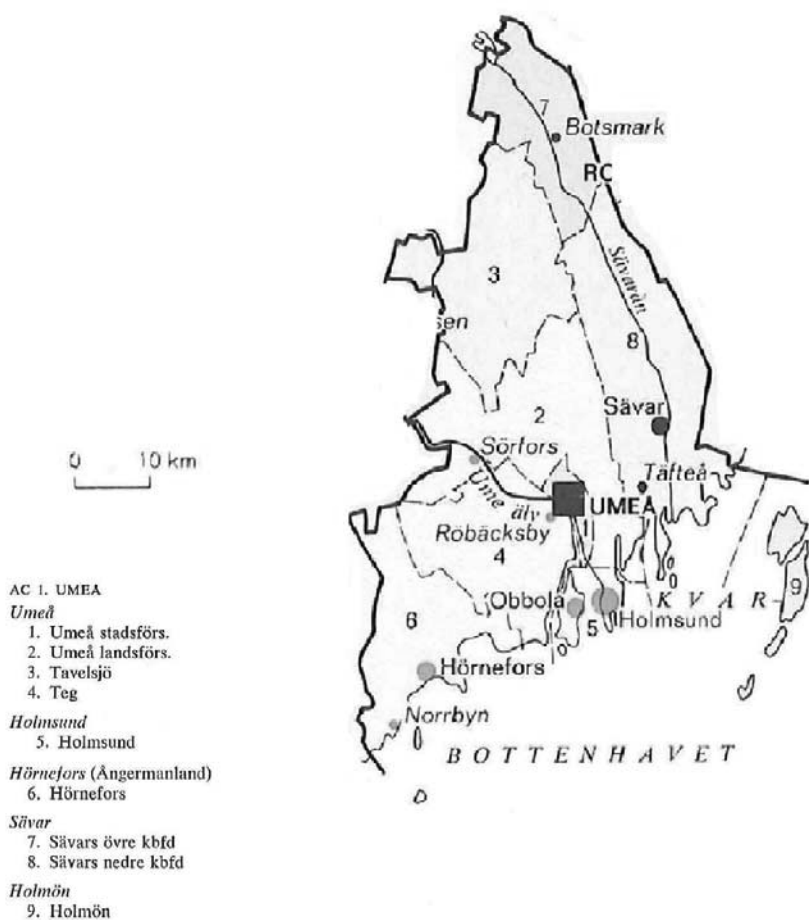
- 12. Södra Säm
- 13. Finnekumla
- 14. Tvärred
- 15. Marbäck
- 16. Gällstad
- 17. Grönahög

Redväg, del av

- 18. Stängsered
- 19. Gullered
- 20. Hüssna
- 21. Liared
- 22. Kölingared
- 23. Knätte
- 24. Böne
- 25. Fivlered
- 26. Kölaby
- 27. Humla
- 28. Blidsberg
- 29. Dalum
- 30. Timmele

Källa: Moberg 1970 s 116.

Bilaga 2 i) Karta över Umeå kommunblock 1970

Källa: Lindberg 1970 s 170.

STUDIER I STADS- OCH KOMMUNHISTORIA

Stads- och kommunhistoriska institutet, Stockholm

1: *Nordisk lokalhistoria - seminarierapport 4. Lokal praxis på det sociala området i de nordiska länderna 1800-1920*. Redaktörer: Ingrid Hammarström och Lars Nilsson. ISBN 91-970806-2-4 (1986). Pris: 60 kr.

2: Harald Gustafsson, *Kommunal frihet för nationell samling. Debatter om kommunalreformer i 1800-talets Norden*. ISBN 91-7344-736-6 (1987). Pris: 70 kr.

3: *Lokalt, regionalt, centralt - analysnivåer i historisk forskning. Åtta provföreläsningar för professuren i historia, särskilt stads- och kommunhistoria, vid universitetet i Stockholm 10-11 maj 1988*. Redaktör: Ingrid Hammarström. ISBN 91-7344-793-5 (1988). Pris: 90 kr.

4: Lars Nilsson, *Privilegiesystem under upplösning. Administrativt tätortsbildande i Sverige 1620-1865*. English summary. ISBN 91-970806-3-2 (1989). Pris: 60 kr.

5: Lars Nilsson, *Den urbana transitionen. Tätorterna i svensk samhällsomvandling 1800-1980*. English summary. ISBN 91-970806-4-0 (1989). Pris: 200 kr.

6: Harald Gustafsson, *Sockenstugans politiska kultur. Lokal självstyrelse på 1800-talets landsbygd*. ISBN 91-970806-5-9 (1989). Pris: 80 kr.

7: Lars Nilsson, *Den urbana frågan. Svensk stadshistoria i retrospektivt och internationellt ljus*. English summary. ISBN 91-970806-6-7 (1990). Pris: 90 kr.

8: Lars Nilsson, *I kvastarnas stad. Två studier i Kalmarområdets 1900-tals historia*. English summary. ISBN 91-97-1640-1-1 (1992). Pris: 150 kr.

9: Maria Sjöberg, *Järn och jord. Bergsmän på 1700-talet*. Diss. English summary. ISBN 91-971640-5-4 (1993). Pris: 150 kr.

10: *Swedish Bibliography of Urban History. A Selection of Books and Articles Published up to 1992*. ISBN 91-971640-6-2 (1994). Pris: 100 kr.

11: *Kommunerna och lokalpolitiken. Rapport från en konferens om modern lokalpolitisk historia*. Redaktörer: Lars Nilsson och Kjell Östberg. ISBN 91-971640-8-9 (1995). Pris: 150 kr.

- 12: Hanne Sanders, *Bondevaekkelse og sekularisering. En protestantisk folkelig kultur i Danmark og Sverige 1820-1850*. Diss. English summary. ISBN 91-971640-9-7 (1995). Pris: 170 kr.
- 13: Tine Susanne Jorde, *Stockholms tjänstepiker under industrialiseringen. tjänstepikeryrkets funktion i individets livslöp, og i en ekspanderende storby*. Diss. English summary. ISBN 91-88882-01-2 (1995). Pris: 150 kr.
- 14: *The Emergence of Towns. Archaeology and Early Urbanization in Non-Roman, North-West Europe*. Editors: Lars Nilsson & Sven Lilja. ISBN 91-88882-00-4 (1996). Pris: 175 kr.
- 15: Åke Sandström, *Plöjande borgare och handlande bönder. Mötet mellan den europeiska urbana ekonomin och vasatidens Sverige*. English summary. ISBN 91-88882-02-0 (1996). Pris: 150 kr.
- 16: *Invandrarna och lokalsamhället. Historiska aspekter på integrationen av invandrare i nordiska lokalsamhällen*. Redaktörer: Lars Nilsson & Sven Lilja. ISBN 91-88882-05-5 (1998). Pris: 180 kr.
- 17: Sigrid Håkanson, *"då skall han taga henne till äkta". Oäkta födselar, äktenskapsmarknad och giftermålssystem i Östsverige och Västsverige 1750-1850*. Diss. English summary. ISBN 91-88882-09-8 (1999). Pris: 180 kr.
- 18: *Women in Towns: The social position of European urban women in a historical context*. Editors: Marjatta Hietala & Lars Nilsson. ISBN 91-88882-11-X (1999). Pris: 180 kr.
- 19: Lars Nilsson, *Stadens tid: Om periodgränser i lokalhistorien. Kalmar och Möre i det tjugonde århundradet*. ISBN 91-88882-12-8 (2000). Pris: 120 kr.
- 20: Sven Lilja, *Tjuvehål och stolta städer: Urbaniseringens kronologi och geografi i Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal*. ISBN 91-88882-13-6 (2000). Pris: 250 kr.
- 21: Martin Wottle, *Det lilla ägandet: Korporativ formering och sociala relationer inom Stockholms minuthandel 1720-1810*. Diss. English summary. ISBN 91-88882-15-2 (2000). Pris: 200 kr.
- 22: *Capital Cities: Images and Realities in the Historical Development of European Capital Cities*. Editor: Lars Nilsson. ISBN 91-88882-16-0 (2000). Pris: 180 kr.
- 23: Mats Deland, *The Social City: Middle-way Approaches to Housing and Suburban Governmentality in Southern Stockholm 1900-1945*. Diss. ISBN 91-88882-17-9 (2001). Pris: 200 kr.

- 24: *Storkommunreformen 1952 – Striden om folkhemmets geografi*. Redaktörer: Peter Aronsson, Lars Nilsson, Thord Strömberg. ISBN 91-88882-18-7 (2002). Pris: 180 kr.
- 25: Håkan Forsell, *Hus och hyra: Fastighetsägande och stadstillväxt i Berlin och Stockholm 1860-1920*. Diss. English summary. ISBN 91-88882-20-9 (2003). Pris: 200 kronor.
- 26: Göran Samuelsson, *I godsets skugga: Frälsebonden på Ängsö – Familj och arbete 1700-1880*. Diss. English summary. ISBN 91-88882-21-7 (2004). Pris: 200 kronor
- 27: Erik Wångmar, *Att skriva stads- och kommunhistoria: En handledning i att forska med stads- och kommunhistoriskt källmaterial*. ISBN 91-88882-23-3 (2005). Pris: 220 kronor.
- 28: *Lokala perspektiv på 1960-talet: Bilen, fritiden och den ökade rörligheten*. Redaktör: Marjatta Rahikainen. ISBN 91-88882-24-1 (2005). Pris: 180 kronor.
- 29: Erik Wångmar, *Samlingsstyre – blockstyre – mångstyre: Kommunalpolitiska styrelseformer 1952-2002*. ISBN 91-88882-26-8 (2006). Pris: 200 kronor.
- 30: Mats Hayen, *Stadens puls: En tidsgeografisk studie av hushåll och vardagsliv i Stockholm 1760-1830*. ISBN 91-88882-27-6 (2007). Pris: 200 kronor.
- 31: Lars Nilsson (ed.), *Urban Europe in Comparative Perspective: Papers presented at the Eighth International Conference on Urban History, Stockholm 30th August-2nd September 2006*. CD-ROM. ISBN 91-88882-28-4 (2007). Pris: 180 kronor.
- 32: Lars Nilsson (red.), *Stockholms Lilja: Stadshistoriska studier tillägnade professorn i Stockholms historia Sven Lilja 23 juli 2007*. ISBN 91-88882-29-2 (2007). Pris: 200 kronor.
- 33: Erik Wångmar, *Något vid sidan av välfärden: Holmön som den sista småkommunen i Sverige 1925-1973*. ISBN 978-91-88882-32-5 (2008). Pris: 250 kronor.
- 34: Mats Berglund, *Massans röst: Upplopp och gatubråk i Stockholm 1719-1848*. ISBN 978-91-88882-34-9 (2009). Pris: 280kr.
- 35: Erik Wångmar, *Ett eldfängt ämne: Utvecklingen av kommunernas brandförsvaret 1945-1976*. ISBN 978-91-88882-35-6 (2009). Pris: 250 kr.

För beställning: www.urbanhistory.su.se

Terränggående slangutläggningsbil Dodge W 200 av 1968 års modell, som var i tjänst vid Nybro brandkår 1969–1982. På bilen fanns 600 meter brandslang för direkt utläggning. Från 1980 var fordonet dock i första hand räddningsbil.

Foto: Erik Wångmar 1980.

Brandbil Plymouth Fargo av 1948 års modell, som användes av brandkåren i Kristvallabrunn fram till 1969. Brandkåren i Kristvallabrunn behandlas i bokens lokalstudier, dels som en del av Madesjö storkommun 1952–1968, dels som en del av Nybro kommun från och med 1969.

Foto: Erik Wångmar 1979.

Den numera nedlagda brandstationen i Kristvallabrunn inom nuvarande Nybro kommun. Brandkåren i Kristvallabrunn avvecklades 1983, alltså efter den undersökningsperiod som behandlas i föreliggande studie.

Foto: Erik Wångmar 1984.